

DUPKA GYÖRGY
A KÁRPÁTALJAI MAGYARSÁG, NÉMETSÉG
ELHALLGATOTT TRAGÉDIÁJA, 1944–1946

*

GYÖRGY DUPKA
A HIDDEN TRAGEDY: THE FATE OF HUNGARIANS
AND GERMANS IN SUBCARPATHIA, 1944–46

Kárpátaljai Magyar Könyvek
292.

Sorozatszerkesztő, felelős kiadó:
Dupka György

Megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

Szakmai lektorok:
Dr. Botlik József,
Dr. Zubánics László

A monográfia a szerző doktori (PhD) értekezése alapján készült
Budapest, 2014.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar
Történettudományi Doktori Iskola, vezető: Dr. Fröhlich Ida DSc
Gazdaság-, Régió- és Politikatörténeti Műhely, vezető: Dr. Berényi István DSc
Témavezető: Dr. Horváth Miklós

Megjelent ukrán nyelven is **dr. Lengyel Sándor** fordításában

Angol fordítás:
Dr. Ortutay Péter

Angol lektor, szerkesztő:
Dr. Colin Swatridge
Dr. Erzsébet Molnár

© **Dr. Dupka György, PhD, 2020**

© **Intermix Kiadó, 2020**

Szerkesztő: **Marcus Gergely**
Közreműködő, fotók, képszerkesztő: **Fuchs Andrea**
Fedélterv, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
Készült a Shark magánvállalkozásban

ISBN 978-615-5757-25-9
ISSN 1022-0283

DUPKA GYÖRGY

A KÁRPÁTALJAI
MAGYARSÁG, NÉMETSÉG ELHALLGATOTT
TRAGÉDIÁJA, 1944–1946

*

GYÖRGY DUPKA

A HIDDEN TRAGEDY: THE FATE OF
HUNGARIANS AND GERMANS IN
SUBCARPATHIA, 1944–46

INTERMIX KIADÓ

Budapest–Ungvár

2020

*Néhai internált nagybátyáim,
bányamunkára kényszerített apám emlékének.*

*„Sztálin Jóska, te vad hóhér,
megfordulhatsz sírodban,
átok veri porcikádat,
nem pihenhetsz nyugodtan.*

*Álnok szavad, hazug szavad,
de sok népet ámitott,
megszenvedték hatalmadat
az ártatlan magyarok.”*

*Lágerballada (részlet), 1953.
(Szerzője ismeretlen)*

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ HELYETT 9

I. FEJEZET

**A MAGYAROK ÉS NÉMETEK INTERNÁLÁSÁNAK
PROBLÉMAKÖRE, HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE ...** 11

II. FEJEZET

**A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA
A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL
SZEMBEN**

**A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása
az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.** 45

1. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása, röplap-akciók, kommandatúrák felállítása 45
2. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról 51
3. Az akcióban közreműködő egységek felkészítése 56
4. NKVD-műveleti feladatok, jelentések az internálás végrehajtásáról 61
5. A munkácsi kongresszus árnyoldalai 74
6. A magyarság viszonya a munkácsi kiáltványhoz 76
7. Önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe 80
8. „Csehtoborzás” az elhurcoltak körében 83

III. FEJEZET

HATÁRON ÁTNYÚLÓ ELHURCOLÁSOK,

TERÜLETFOGLALÓ KATONAI AKCIÓK..... 89

1. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Magyarországon... 89
2. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Szlovákiában..... 90
3. Kárpátaljáról szervezett területfoglalások a romániai Máramarosban..... 92

IV. FEJEZET

A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG

KORMÁNYMEGBÍZOTTI HIVATALÁNAK

TEVÉKENYSÉGE KÁRPÁTALJÁN 97

1. Propagandaháború a cseh „reakciók” és a „moszkoviták” között 97
2. A csehszlovák adminisztráció ügyiratai a szovjet katonai adminisztráció tevékenységéről 98
3. Titkosított szovjet ügyiratok a csehszlovák adminisztráció tevékenységéről..... 102
4. Szovjet–csehszlovák diplomáciai csörte Kárpátalja hovartartozásának ügyében..... 106

V. FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI NÉMET FÉRFIAK ÉS NŐK

MOZGÓSÍTÁSA KÉNYSZERMUNKÁRA 113

1. Az NKVD első és második tisztogatási akciója 113
2. A harmadik tisztogatási akció központi elrendelése..... 114
3. A német nemzetiségű polgárok mozgósításának főpróbája Kárpátalján 116
4. Határozat a német és magyar családok kitelepítéséről..... 122
5. A közép-európai országok német lakosságának etnikai alapú repressziója 124

VI. FEJEZET

SZOVJETELLENES ELEMÉK FELKUTATÁSA, LETARTÓZTATÁSA, FELELŐSÉGRRE VONÁSA..... 127

1. NKVD-rendelet a különösen veszélyes ellenséges elemek
kiszűréséről 127
2. NKVD-leszámolás a vezető értelmiségiekkel..... 131
3. A Rendkívüli Bíróság törvénysértő ítéletei..... 134

VII. FEJEZET

HADIFOGOLYTÁBOROK LÉTREHOZÁSA..... 141

1. Katonai kommandatúrák..... 141
2. Regionális átmeneti hadifogoly-átvevő helyek..... 142
3. A perecsenyi PPV hadifogoly-átvevő hely..... 144
4. A szolvyai №2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor 146
5. A szambori átvevő-továbbküldő hadifogoly-láger..... 150
6. A gyűjtőlágerek foglyainak nemzetiségi összetétele, elszállításuk
megszervezése 153
7. NKVD-ellenőrzések a hadifogoly-gyűjtőtáborokban..... 156
8. A gyűjtő- és elosztó táborokban feltárt hiányosságok..... 160
9. A „tévesen” letartóztatottak felmentése 163
10. Különböző tábortípusok..... 167
 - 10.1. GUPVI-táborok 168
 - 10.2. Munkászászlóaljok, munkásszázadok (ORB, RB)..... 176
 - 10.3. GULAG-táborok 180

VIII. FEJEZET

HAZAVÁRÁS, HAZATÉRÉS..... 187

1. Kérvények, beadványok, levelek az elhurcoltak hazatérése
ügyében..... 187
2. Hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében.. 188
3. Hazatérés a lágerekből 192

4. Magyar emberveszteségek a Kárpát-medencében	195
5. Vesztéséglisták és egyéb adatok a légerekbe hurcolt kárpátaljaiakról.....	197
6. Kutatócsoportban, teregyakorlaton.....	203
ZÁRÓGONDOLATOK.....	209
FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS FELDOLGOZÁSOK.....	213
Levéltári források	213
Felhasznált irodalom	213
FOGALOMTÁR, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	233
A MEGTORLÁSOK FELELŐSEINEK NÉVMUTATÓJA	241
TÖRTÉNELMI EGYHÁZAINK MÁRTÍRJAI	260
MELLÉKLET	261
KÉPEK ÉS DOKUMENTUMOK (képszöveg angolul és magyarul).....	567

ELŐSZÓ HELYETT

Az értekezés megírásának elsődleges célja, hogy tudományos alapos-sággal feltárja és bemutassa a kollektív bűnösség elvének alkalmazását a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtását az NKVD-jelentések, illetve a Moszkvában megírt forgatókönyvek tükrében. 2014 különösen fontos jubileum a malenkij robottal foglakozó kutatók számára, hiszen 70 esz-tendeje, 1944 novemberében vette kezdetét a civilek internálása. Ennek kapcsán a Kárpát-medencében számos rendezvényen állítanak emléket a sztálinizmus mártírjainak.

Az értekezés másodlagos célja, hogy rámutasson, miként zajlott az NKVD, a hozzá tartozó SZMERS és más szovjet büntető egységeknek a katonaköteles magyar és német férfiak, majd a jóvátételi munkára moz-gósított német nők és férfiak begyűjtésére, internálására, deportálására, munkatáborokba szállítására irányuló tisztogató hadművelete. Nem ke-rülhető meg a kérdés politikai hátterének a vizsgálata sem, így a szükséges mélységben vizsgálni kell a Kárpátalja területi hovatartozásának ügyében folyt szovjet–csehszlovák diplomáciai küzdelmet, illetve be kell mutatni a térség korai szovjetizálásának sajátosságait is.

A tényfeltáró, elemző, összefoglaló értekezés 25 éves kutatómunka eredménye, amely az 1944–1946 közötti, a történelemírásban is fehér foltnak számító korszakot tárgyalja. A munka számba veszi a kárpátaljai megyei rehabilitációs bizottság révén elindított kezdeti kutatások ered-ményeit is. Ennek során az elsődleges beregszászi, kijevi és moszkvai le-véltári forrásokat használtuk fel.

A témára vonatkozó tényfeltáró dokumentumok jelentős részét ma-gyar nyelven még nem publikálták, ezért az értekezés részben forrásköz-lésnek is tekinthető. A felsorakoztatott érvek súlya, illetve az újszerű

megközelítés révén disszertációm fontos fejezete lehet az egyetemes és magyar történettudománynak.

A kutatás fontos célja volt, hogy valós kép alakuljon ki a szovjet NKVD által felügyelt Hadifogoly- és Internáltügyi (Fő) Parancsnoksághoz tartozó (UPVI/GUPVI) hadifogoly-táborrendszerbe a 4. Ukrán Front 0036. számú, 1944. november 13-i határozata alapján elhurcolt, hadifogolyként kezelt kárpátaljai magyar és német polgári személyek, a frontról hazatért, majd begyűjtött magyar katonák mostoha sorsáról, a veszteségekről.

Kiindulópontként fontos leszögeznünk, hogy a hadifogoly- és internáltügyi kérdés nem rokonítható és nem azonos a Szovjet Állami Védelmi Bizottság (ÁVB/GKO) 7161. számú, 1944. december 16-ai rendelete értelmében jóvátételi munkára mozgósított németek (18–30 év közötti nők és 17–45 év közötti férfiak) ügyével, akik a fogolytáborokhoz viszonyítva lazábban őrzött, jobb életkörülményeket biztosító munkaszászolaljakban dolgoztak.

Külön figyelmet kapott az NKVD 0016. számú, 1945. január 11-én kelt rendelete értelmében tömegesen letartóztatott – a területi, járási, községi, szervezetekben, intézményekben stb. dolgozó – tisztségviselők (akiknek életkorára nem voltak tekintettel) ügye, akik a csehszlovák, majd a Volosin-féle (Karpatszka Ukrajna), végül az újabb magyar közigazgatás idején felelős állami/polgári beosztásban, képviselőként stb. tevékenykedtek.

Az értekezés egyik fejezetében vizsgálom a Kárpátalja lakosságát is érintő GULAG-kérdést, amelynek keretében nyílt politikai kirakatpercek és zárt tárgyalások során a rendkívüli bíróság, a „trojka” (az NKVD Különleges Tanácsa) és a Vörös Hadsereg (különben helyesen: szovjet hadsereg) katonai törvényszékének ítélete ezeket kényszerített kényszermunka-táborokba.

Nem utolsó sorban bemutatom és értékelem a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1034. számú határozatát, amely 1946. január 15-től Kárpátalját is érintően német és magyar családok Szibériába történő kitelepítését rendelte el. Ezzel a döntéssel a vizsgált térségből 3 ezer személyt deportáltak a szibériai Tyumeny környékére, illetve Kazahsztánba.

Véleményem szerint a felkutatott és tudományos alapossággal feldolgozott dokumentumok évtizedes tabukat döntenek meg. Munkámban valós képet nyújtva a népiirtás és a szovjetesítés körülményeiről a kárpátaljai magyar és német közösség sorstragédiáját a korszak történelmébe beágyazottan vizsgáltam.

I. FEJEZET

A MAGYAROK ÉS NÉMETEK INTERNÁLÁSÁNAK PROBLÉMAKÖRE, HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉSE

Az eltelt három évtized alatt sikerült elegendő levéltári anyagot összegyűjteni és részben nyilvánosságra hozni ahhoz, hogy a kárpátaljai polgári lakossággal szemben 1944 őszén és 1945 elején a szovjet katonai hatóságok által elkövetett törvénytelenések tényét meggyőző adatokkal, nevekkkel alátámasztva minden részletében fel tudjam tárni.

Az értekezésben elsősorban a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. számú határozatának végrehajtását mutatom be az 1944–1945 között keletkezett, az NKVD és más szovjet központi katonai adminisztráció által megfogalmazott jelentések tükrében. Nyomon követem a katonaköteles magyar és német férfiak „háromnapos munkára” történő internálását, a jóvátételi munkára mozgósított német férfiak és nők sorsát az orosz, ukrán levéltárakban feltárt, magyarul először publikált dokumentumok alapján.

A téma feldolgozása során külön figyelmet fordítottam a Zakarpataszka Ukrajna Néptanácsa, illetve a Kárpátaljai Területi Végrehajtó Bizottság által hozott rendelkezésekre.

A fentebb jelzett kérdéskörhöz kapcsolódó, de eddig ismeretlen anyag- és információbőség miatt nem térek ki a szovjet megszállás, az elcsatolás és a szovjetesítés valamennyi kérdéskörének historiográfiai elemzésére. Nem foglalkozom a kommunista diktatúra megtorló tevékenység-

gével Kárpátalján, amely jóformán a négymegyei terület elcsatolásától a Szovjetunió felbomlásáig (1944–1991) tartott.¹

* * *

A szovjethatalom alatt jelent meg az első kárpátaljai hivatalos okmánytár, a hat kötetes *Шляхом Жовтня* (Október útján) 1957–1965 között, amely meglehetősen célzatos, mert a dokumentumokat elsősorban ideológiai szempontok alapján válogatták össze. Az összeállítók ügyeltek arra, hogy a helyi magyarság és németiség elleni megtorlást, illetve a hatósági megkülönböztetést tanúsító 1944–1946. évi dokumentumok ne kerüljenek nyilvánosságra. Néhány ezzel kapcsolatos adat, utalás mégis felfedezhető, amelyekhez nem szükséges megjegyzést fűznünk.

I. számú okmány. A szovjet katonai parancsnokság 1944. november 4-én kiadott rendeletéből, Ungvár: „*Zakarpatszka Ukrajina polgárai közül csak orosz és ukrán nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba.*”²

125. számú okmány: *Ivan Turjanica*, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára előadói beszédében olyan magyarokról is szólt, akiket a közéletből „*ki kell rekeszteni*”³

147. sz. okmány. Idézet a salánki községi népbizottság jelentéséből: „... azért nincs elegendő munkáskéz a faluban, és ez a helyzet csak akkor fog javulni, ha az emberek, akik a magyar hadsereg katonái voltak és most munkatáborban dolgoznak, újra hazatérnek...”⁴

A „*fasiszta hódítóknak*”, „*évszázados elnyomóknak*”, „*kizsákmányoló megszállóknak*”, „*német-magyar rabszolgotartóknak*”, „*burzsoá történelemhamisítóknak*”, a „*horthysta rendszer hűséges kiszolgálóinak*”, „*fasisztabarát lakájoknak*” tartott magyarok kirekesztéséről, internálásáról, az antidemokratikus szovjetesítéről, a személyi kultusz áldozatairól az ungvári egyetem címzetes „*marxista-leninista szovjet történészei*” is mélyen hallgattak. A kommunista-soviniszta szemléletmód uralja a sokszerzős

¹ A kommunista diktatúra 1944–1991 közötti kárpátaljai megtorló tevékenységének elemzésével külön monográfiában foglalkozom – D. Gy.

² *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 15-16.р.

³ *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 208.р.

⁴ *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. 263.р.

A boldogság felé c. (a kiadvány alapján magyar fordítás is készült) monográfiájukat, amely Moszkvában 1974-ben díszoklevelet nyert. Szerzői munkaközössége: M. V. Arszenyev, E. A. Balaburi, I. M. Hrancsak, O. D. Dovhanics, V. I. Ilko, V. M. Kerecsanyin, K. O. Kucenko, Sz. O. Miscsenko (a munkaközösség vezetője), N. P. Miscsenko, V. V. Poljak, M. V. Trojan, I. N. Sulha. Közülük többen a Szovjet Kárpátontúl nagymonográfia⁶ társszerzői is. A rendszerváltás után közülük néhányan, köztük O. D. Dovhanics önkritikát gyakorolt, és a *Sztálin* névvel fémjelzett totalitarizmus rendszerének leleplezésével, kárpátaljai áldozatainak feltárásával több tanulmányában foglalkozott.

A kárpátaljai magyar férfiak internálásának ügyét elsőként Kovács Vilmos (1927–1977), vidékünk legtehetségesebb írója, költője, polgárjogi harcosa érintette *Holnap is élünk* című (1965) regényében. Bátor megfogalmazása szerint: „*a férfinépet tizennyolctól ötvenötig elvitték munkára. Azt ígérték, hogy három nap múlva hazaengedik őket, de már eltelt öt hónap, és sehol senki. Sőt egyeseknek halálhíre is jött.*”⁷ Könyvét – megjelenése után röviddel – a szovjet hatóságok kivonatták a kereskedelmi forgalomból, majd a könyvtárakból is.

A helyi magyarság tragédiája az is, hogy a durva hatósági megkülönböztetés hatására (de amiatt is, hogy ne hurcolják el őket), sokan félelmükben szlováknak, ukránnak vallották magukat, illetve íratták be családtagjaikat, pedig e nyelvet nem is beszélték.

1972 tavaszán a kárpátaljai magyar polgárjogi aktivisták több, mint 1000 kárpátaljai magyar értelmiségi támogató aláírásával beadvánnyal⁸ fordultak a Szovjetunió Kommunista Pártja központi bizottságához és a szovjet Legfelsőbb Tanács elnökségéhez, amelyben kisebbségi jogaik biztosítását kérték, köztük az 1944. november 26-án a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács által elfogadott sovinizta hangulatú Kiáltvány/Manifesztum magyarellenes kitételeinek megsemmisítését követelték. Rámutatnak arra, hogy „*A hírhedt határozat eredményeképpen következ-*

⁵ A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története. Lektorálta Kompanyijec, I. I. professzor, a történelemtudományok doktora. Uzshorod, 1975.

⁶ Lásd: КУЛАКОВСКИЙ, В. М. (Sorozatszerkesztő) *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*, Киев, 1982.

⁷ KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1965. 27. p.

⁸ Lásd: a *Bedavány* eme részletét az értekezlet melléklete tartalmazza.

hetett be területünk magyar férfitlakosságának (18-tól 50 évig) internálása (1944), tekintet nélkül az egyének pártállására és előző magatartására...⁹ A hatalom a szervezőket – néhai Fodó Sándor ungvári egyetemi tanárt, későbbi kisebbségi politikust, Kovács Vilmos író és S. Benedek András irodalmárt – meghurcolta, munkahelyükről elbocsátotta.

Tizenhat esztendőnek kellett eltelnie, hogy a *Kárpáti Igaz Szó* című megyei napilap 1988. november 15-i számának vezércikke, az olvasói levelek kapcsán, először említse meg az 1944. őszi megtorlás következményeit. „Tucatnyi aláírással ellátott beadvánnyal kopogtatott be szerkesztőségünkbe (*Kárpáti Igaz Szó*) N. Jenő uzsgorodi lakos, aki a felszabadulást követően a terület határain túl sokadmagával nehéz fizikai munkát végzett. Erről korábban még beszélni sem volt ildomos, s Nagy Jenő és társai természetesen igazolást sem kaptak arról, hány hónap „munkaviszonyuk” volt. (...) Kérjük a szerkesztőséget, hogy legyenek a segítségünkre – állt a beadvány végén. – (...) ha igazolást kapnánk, nyugdíjkiegészítésért folyamodnánk.” (Az olvasó kérdez, bírál, javasol...).

Természetesen a *malenkij robot* tényét tagadó kommunista veteránok is megszólaltak a korabeli sajtókiadványokban. A *Kommunizmus Zászlaja* című nagyszülősi hetilap 1989. október 10-i számában egy *Klavgyija Zabroda* nevű párttag nagy bajnak tartotta azt, hogy „vannak olyan emberek, akik különböző rágalmat terjesztenek, mondván, hogy 1944-ben minden magyar nemzetiségű férfit elhurcoltak. Az ilyen és hasonló rémhír nem más, mint az ellenségeskedés szítására tett kísérlet, méghozzá nemzetiségi alapon.”

A Mihail Gorbacsov nevéhez fűződő korszak második felében a hatalom álláspontja szerint nem az állam-szocialista időszakot, hanem a sztálini személyi kultuszt terheli a felelősség. Az Ukrajna függetlenségének kikiáltása utáni vezető politikusok, történészek egybehangzó véleménye: a kizárólagos kommunista hatalomgyakorlásra és a diktatórikus törvénytelenségre épülő bolsevik rendszer kiépítéséért a szovjethatalom egykori pártvezetői a felelősek. A politikai múlttal szembenező, rendszerváltó értelmiség erkölcsi ítélete kimondta: az Ukrajna népei ellen elkövetett népirtásokért, embertelen bűnökért nincs és nem is lehet tár-

⁹ Forrás: BOTLIK JÓZSEF–DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Mandátum–Universum, Budapest–Szeged, 1991. 167–168. p.

sadalmi megbocsátás, az áldozatok hozzátartozóit erkölcsi és anyagi jóvátételben kell részesíteni.

Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb számban jelennek meg, válnak megismerhetővé a kommunista bűnöket leleplező művek. A családi érintettség miatt – munkatáborban volt édesapám és több nagybátyám – az 1988-ban megkezdett feltáró munka eredményeként több forrásgyűjteményt, ismeretterjesztő kiadványt, történelmi szociográfiai tanulmányt jelentethettem meg, amelyekre eddig számos ukrajnai és magyarországi kutató is hivatkozott. Mindezekből következően értekezésem elsősorban az eddig fellelt korabeli szovjet dokumentumokra, az elhurcolást, a lágeréletet túlélők visszaemlékezéseit elemző alapkutatásokra épül.

1989. október 20-án a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsa mellett magyar munkacsoport alakult,¹⁰ amely tisztázni kívánta az 1944 őszén Kárpátaljáról munkatáborokba hurcolt magyar férfiak sorsát. A munkacsoport összetétele: *Antonik Tibor*, a beregszászi járási Lenin Kolkhoz elnökhelyettese, *Gerzánics Mária*, a Szovjetunió népképviselője, a nagyszőlősi központi járási kórház osztályvezető orvosa, *Dupka György*, a Kárpáti Kiadó szerkesztője, *Gajdos Béla*, a Beregszászi Gazdaságközi Építővállalat mestere, *Daday Árpád*, a Beregszászi Járási Belügyi Osztály vezető nyomozója, *Daskevics Jurij*, az USZSZK TA és Felsőfokú Oktatási Minisztériuma tudományos-kutató laboratóriumának (Ungvár) tudományos munkatársa, *Szabó Béla*, a *Kárpáti Igaz Szó* helyettes szerkesztője, *Orosz József*, az Ungvári Járási Ügyészség vezető nyomozója, *Váradi-Sternberg János* professzor, a Hungarológiai Központ tudományos főmunkatársa.

A munkacsoport a 30-as, 40-es években és az 50-es évek elején történt megtorlások áldozatainak rehabilitálását elősegítő bizottság mellett működött. A bizottság élére e sorok íróját választották.¹¹

1990. augusztus 26-án a megválasztott képviselők közül ujjászervezték a Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának a Rehabilitáltak Jogainak Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottságát. A 17 tagú testület vezetője *Molnár Bertalan*, a megyei végrehajtó bizottság első elnökhelyettese lett.

¹⁰ *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 12.

¹¹ DÚPKA GYÖRGY (szerk): *A KMKSZ történetéből*. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 121. p.

A dokumentációs ügyviteli feladatot *Dupkáné Kövy Edit* látta el, aki a túlélőktől, hozzátartozóktól beérkezett közel 200 levelet iktatott és dolgozott fel, a beregszászi levéltár anyagai alapján 30 000 hadifogoly és internált nevét gépelte át, és megszervezte a bizottság által rehabilitált személyek névsorának közlését a megyei ukrán és magyar sajtókiadványokban.

A testület megbízta *Olekszij Korszun* ezredest, hogy a Moszkvai Különleges Levéltárban gyűjtsön olyan dokumentumokat, amelyek megvilágítják az 1944-es novemberi elhurcolás politikai hátterét, valamint vizsgálja meg, itt őrizik-e a hiteles lágerlistákat; e sorok íróját, engem, mint a megyei tanács képviselőjét felkértek, hogy hasonló dokumentumokat kutassak fel a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi fiókintézetében.¹²

A levéltári kutatómunkával párhuzamosan a civil összefogásra épülő anyaggyűjtést az 1989. november 18-án Beregszászban¹³ megtartott emlékkonferencia indította el, amely többek között arról is döntött, hogy szorgalmazza az 1944 őszi *háromnapos munkára* elhurcoltak névjegyzékének összeállítását. Ebben az akcióban azóta részt vettek a túlélők, a hozzátartozók, a polgármesteri hivatalok vezetői, a civilszervezetek, a KMKSZ-alszervezetek tisztségviselői, aktivistái.

Ebben az időszakban kétmandátumos képviselőként (egy időben voltam a megyei és az ungvári városi tanács képviselője), a megyei rehabilitációs bizottság magyar csoportjának egyik vezetőjeként, az ungvári városi tanács mellett működő, a rehabilitáltak jogainak helyreállításával foglalkozó bizottság tagjaként a magyarul lakta települések veszteséglistáinak összeállításával kapcsolatos teendők koordinálását, összefogását, a levéltári kutatások beindítását, azok eredményeinek publikálását vállaltam.

Célunk volt továbbá, hogy a sztálinizmus és a II. világháború áldozatainak tiszteletére feliratos emlékhelyek létesüljenek, a túlélők visszaemlékezései napvilágra kerüljenek és az internáltak kárpótlása, erkölcsi, politikai rehabilitációja hatósági feladattá váljon. Fontosnak tartottuk az emlékünnepek megszervezését, hogy minden év novemberében együtt emlékezzünk a nemzetiségük miatt internáltakra, jeltelen tömeg-

¹² DUPKA GYÖRGY (szerk): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól, 1944–1946.* Ungvár–Budapest, Patent–Intermix, 1993, 264–265. p.

¹³ Veress Gábor, a beregszászi járás akkori első titkára a beregszászi fórum összehívása ellen hevesen tiltakozott és akadályozni próbálta munkáját.

sírokbán nyugvó halottjainkra, s hogy céljaink elérése érdekében értelmes szövetséget kössünk.

Az augusztusi moszkvai puccs leverése előtt és alatt világhosszá vált, hogy a kommunista diktatúra által elkövetett törvénytelen ségek feltárását egyre többen akadályozzák, megpróbálják leplezni. Ezekben a napokban kiderült az is, hogy az „ortodox” vonalat képviselő kommunista funkcionáriusok többek között „...*döntöttek a rehabilitációs bizottság új összetételéről is, így felfüggesztették Olekszij Korszun és Dupka György tagságát, le akarták állítani a magyar férfiak 1944. évi novemberi internálásával kapcsolatos levéltári kutatásokat is. Dupka György és Tóth Mihály kezdeményezésére a területi tanács magyar képviselőcsoportja kérvénnyel fordult Leonyid Kravcsukhoz, az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnökéhez, amelyben sürgetik a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozata alapján az NKVD-csapatok által családi otthonukból internált hadköteles személyek kártérítési rehabilitálását.*”¹⁴ Hasonló tartalmú beadványt kapott Magyarország kormányfője is. 1992. október 17-én Kárpátaljára látogatott *dr. Sepsey Tamás* címzetes államtitkár, az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal elnöke, aki közérdekű bejelentést tett, miszerint segíteni akarnak a politikai okokból internált magyarokon is, jogsérelmük egy részének orvoslását „*a magyar állam vállalta fel.*” Az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal bő két hónap leforgása alatt 30 ezer kárpótlási borítékot kapott Kárpátaljáról.

Ezzel egyidőben a megyei tanács 11 fős magyar képviselőcsoportja is határozat-tervezetet nyújtott be *Az internált állampolgároknak járó kedvezményekről* címmel. A kellő támogatás hiánya miatt azonban nem sikerült a területi tanács 1992. december 23-i ülésének napirendjére tűzni, mert a kommunista képviselők „karácsonyi ajándék” gyanánt leszavazták a tervezetet.¹⁵

Az egyeduralom trónjáról letaszított kommunista párt elvakult aktivistái minden lehetséges módon akadályozták akkori kezdeményezéseinket, ám a mozgalmat már nem tudták leállítani. A korabeli médiák közül csak a *Kárpátalja* című, Miskolcon megjelenő hetilap vállalta fel az addig tabu témának számító, a zsidó holokauszthoz hasonló, etnikai

¹⁴ DUPKA GYÖRGY (szerk) (1993): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt ...* i.m.: 271-272. p.

¹⁵ Lásd: a határozat-tervezet az értekezlet mellékletében olvasható.

tisztogatásként minősíthető 1944-es kárpátaljai népiirtás ügyének teljes megvilágítását. A sztálinisták védelmét elvállaló történészek, politikusok, akkori civilszervezeti vezetők közül sokan igyekeztek továbbra is elhallgatni ezt a szörnyű tragédiát.

Irányításommal az internáltakról begyűjtött és összeállított anyagokat, a mártírok névsorát 1990–1992 között ugyancsak a *Kárpátalja* közölte folyamatosan, falvankénti bontásban.¹⁶ A túlélők és a hozzátartozók valamennyi publikációra reagáltak, levelek tucatjaiban juttatták el hozzám a közlésekkel kapcsolatos kiegészítéseket, visszaemlékezéseket.

A kárpátaljai magyar lágereirodalom első gyűjteménye társszerzőinek többsége is a túlélők közé tartozott, így adtam ki saját költségemen a sztálini lágerekben született verses leveleket, imákat *Istenhez fohászkodva...*¹⁷ címmel, a könyvért befolyó összeget pedig felajánlottam a Szolyvai Emlékpark építésére.

Helytörténészektől és levéltárosoktól szintén kaptam értékes dokumentumokat, amelyek felhasználásával állítottam össze a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól szóló első emlékkönyv anyagát, amely 1993-ban, közreadásomban jelent meg.¹⁸ A könyv anyagának angol változata is elkészült és felkerült egy kanadai honlapra.¹⁹ További felhívásunkra megmozdult szinte egész Kárpátalja magyarsága, a posta egyre-másra hozta a túlélők visszaemlékezéseit. Ebben a tárgykörben eddig több mint 20 kiadvány jelent meg.

Mivel a mártírok korábban összeállított listáját külön-külön, sok száz példányban kinyomtatott füzet tartalmazta, 2003-ban a Szolyvai Emlékparkbizottság titkáraként felhívással²⁰ fordultam a kárpátaljai magyar és német lakossághoz, a túlélőkhöz, a lágerekben elpusztultak hozzátartozóihoz, a magyar, német és más civilszervezetekhez és a történelmi egyházak helyi vezetőihez, amelyben az következőket kértem: „*A sztálinizmus áldozatainak mellékelt listáját a helyileg illetékes polgár-*

¹⁶ *Kárpátalja* – a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség lapja. Főszerk.: MANKOVITS TAMÁS (Miskolc). Az áldozatok névsorát DUPKA GYÖRGY adta közre.

¹⁷ DUPKA GYÖRGY (szerk): *Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva*. Verses levelek, imák a sztálini lágerekből 1944–1957. Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.

¹⁸ DUPKA GYÖRGY (szerk) (1993): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt ...* i. m.

¹⁹ Tárolt változat: hunsor.se/dosszie/hungarian_genocide_in_transcarpathia.pdf (2012)

²⁰ DUPKA GYÖRGY (szerk) (2003): *Szolyvai Emlékpark. A sztálini lágerekben elpusztult magyarok névsora*. Ungvár, 1. p.

mesterekkel és más civil szervezetekkel egyetemben ellenőrizték le. Vegyék figyelembe a falvakban felállított emléktáblák feliratait, azzal egyeztessék az alábbi névsorokat. Külön sorolják fel és egészítsék ki a második világháborúban elesett magyar katonák névsorát is.”

A csaknem másfél évig tartó névegyeztető akció eredményeként mindenütt pontosítottuk a veszteséglistákat. Ezek alapján 2004. november 20-án, az elhurcolások 60. évfordulójának szentelt gyászszertartás keretében felavattuk 120 magyarlakta település emléktábláját a Szolyvai Emlékpark siratófalán. Ezek az emléktáblák több, mint 5500 mártír nevét örökítik meg. A veszteséglistákat könyvalakban is megjelentettük.²¹

A Szolyvai Emlékparkbizottság keretében tovább folytattuk az etnikai tisztogatással kapcsolatos feltáró munkát a levéltárakban és a túlélők körében. A kutatási eredményekről különböző nemzetközi szakmai konferenciákon, emléküléseken, ukrán–magyar, magyar–német, magyar–magyar történész-találkozókön számoltunk be. Az elhangzott előadásokat könyvalakban is megjelentettük. Az elhurcolások tényének elismertetése ügyében Ukrajna a mai napig hallgat. Kárpátalján először *Szerhij Usztics*, a népképviselők megyei tanácsának elnöke, Ukrajna népképviselője ismerte el 1994. november 26-i keltezésű hivatalos nyilatkozatában²², hogy 1944 őszén, a sztálini rezsim idején vidékünkön tragikus események történtek: *„Magyar, német és más nemzetiségű férfiakat hurcoltak el hadifogoly-táborokba és szigeteltek el a külvilágtól.”* A megyei tanács nevében kijelentette: *„Fejet hajtunk az áldozatok emléke előtt, osztozunk az áldozatok szereteteinek, hozzátartozóinak gyászában, együttérzésünket fejezzük ki az ártatlanul megszenvedettnek.”*²³

A megyei tanács magyar képviselőcsoportjának 1992-ben leszavazott beadványa óta mintegy húsz év telt el, közben három egymást követő parlamenti ciklusban három magyar parlamenti képviselő: *dr. Tóth Mihály* (képviselőségének ideje: 1994–1998), *Kovács Miklós* (képviselőségének ideje: 1998–2002) és *Gajdos István* (képviselőségének ideje: 2002–2006), majd az utóbbi 2012–2014-ben, valamint *dr. Brenzovics László* képviselő

²¹ DUPKA GYÖRGY: *„Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv 1944–1959.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004, 108. p.

²² Lásd: a Nyilatkozat az értekezlet mellékletében olvasható.

²³ DUPKA GYÖRGY–KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 152. p.

lőségének ideje alatt (2014–2019) többször javasolta Ukrajna kormányának, parlamentjének az internált magyar férfiak erkölcsi és anyagi kárpótlását, ezzel kapcsolatos beadványaik azonban süket fülekre találtak.

A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság 1944. évi internálásának témaköre Ukrajnában a rendszerváltás után sem vált hivatalosan a tudományos kutatás tárgyává. Ennek kapcsán fontos megjegyezni, hogy az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete támogatásával 2007-ben megjelent 4192 bibliográfiai tételt tartalmazó *Repressziók Ukrajnában /1917–1990/ tudományos segédanyagok bibliográfiai mutatója* c. gyűjtemény összeállító a kárpátaljai magyarság elhurcolását taglaló ukrán és magyar nyelvű publikációkról nem vettek tudomást.²⁴

A Szolyvai Emlékparkbizottság több mint két évtizede elindított kutatóprogramját sem vették figyelembe. A történész tagok a továbbiakban is kitartóan tanulmányozták a feltérképezett levéltárak eddig a külvilág elől elzárt dokumentumait. Sikerült feltárni a Kárpátaljára vonatkozó moszkvai forgatókönyv eltitkolt részleteit is.

Az értekezés forrásainak első nagy jelentőséggel bíró okmánygyűjteményének birtokosa a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL/ЗОДА). Itt helyezték el a Kárpátukrajnai (más néven: Kárpátontúli Ukrajna) Néptanács (Narodna Rada Zakarpatszkoji Ukrajini) 1944–1946 között keletkezett irategyüttesét (fondját). Az átmeneti államalakulat központi vezetősége, minisztériumai és főosztályai által kiadott rendeletek, körlevelek, határozatok, jelentések, beszámolók stb. közül a kutatás szempontjából a legértékesebb ügyszer-csomó a „*hadifogolytáborban tartózkodók névsora*”, amelyben a civil – nem katona – internáltakat is „*hadifogolyként*” említik. *Ivan Turjanica*, a Kárpátukrajnai Néptanács elnökének utasítására az akkori járási/körzeti bizottságok 1945-ben körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegyzőinek, amelyben kimutatást követeltek a település férfitlakosságának hollétéről. Válaszul a körlevelekre Kárpátalja valamennyi települése

²⁴ Lásd: *Репресії в Україні (1917–1990. рр.). Науково-додоміжний бібліографічний покажчик*. Авторіпорядники БАБІЧ, Є. К., ПАТОКА, В. В., Київ: „СМОЛОСКИП”, 2007, 519. р.

2 példányban futárokkal küldte be az 1945. július 2–10. között összeállított (magyar, ukrán/orusz nyelven, ténylegesen írógéppel és kézzel írt) névsorokat. A névsorok elemzésénél sok hiányosságot fedeztem fel. Így például a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több település listájáról hiányzik a fogolytáborok neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok ekkor még nem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat, illetve mi lett a sorsa a magyar hadseregbe besorozott, frontra került férfiaknak.

A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1., illetve 2. számú listát állítottak össze. Az elsők azok szerepelnek, akik katonai szolgálatra a magyar hadseregbe vonultak be, illetve ezen feltüntették azt is, hogy melyik településről, katonai táborhelyről érkezett tőlük és róluk a legutóbbi levél vagy más információ. A második listára azoknak a neve került, akiket a szolvai és szambori gyűjtőlágerekbe hurcoltak. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a nevekhez kapcsolt lágerok pontos helyszíne több esetben nehezen vagy egyáltalán nem azonosítható. Mindezekről függetlenül az *Ivan Turjanica* által vezetett Kárpátukrajnai Néptanács ezekkel a listákkal a központi szovjethatóság képviselőit kívánta meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, azokat bizonyíthatóan szovjet hadifogolytáborokban őrzik, s azért kérelmezik a hazatérésüket, mert égetően szükség van a munkáskezekre.

Ugyancsak a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban őrzik az elhurcoltak hazatérésének ügyében a katonai közigazgatáshoz, a megyei néptanácsához intézett hatósági, lakossági kérvényeket, beadványokat, egyéni és csoportos leveleket is. Itt jegyezzük meg, hogy a kárpátaljai internáltakról és a hadifoglyokról a legpontosabb adatokat feltehetően akkor kapnánk, ha betekinthetnénk például a 4. Ukrán Front hadműveleti irattárába, amely az eredeti listákat is tartalmazza. Sajnos ezek a dokumentumok eddig nem kerültek elő.

A Kárpátaljai Megyei Rehabilitációs Bizottság tagjaként a Kárpátaljai Területi Állami Levéltár anyagain kívül feldolgoztuk és felhasználtuk a KGB Kárpátaljai Főosztálya, a Szovjetunió Belügyminisztériuma Kárpátaljai Főosztálya, a SZKP Kárpátaljai Területi Bizottsága archívumának 1944–1955 között keletkezett iratanyagát, amelyek a kárpátaljai

magyarság és németiség elleni megtorlásra, a politikai perekre vonatkoznak. A levéltári források fontosabb anyagaiból eddig több gyűjtemény jelent meg: *A „malenkij robot” dokumentumokban* (1997), illetve a *Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv* ukrán nyelvű dokumentumköteteiben (*Воз’єднання* (1998.), *Тернистий шлях до України* (2007.), *Карпатська Україна*, т. 1-2. (2009-2010) stb.)

A több évig tartó gyűjtőmunka kiterjedt több olyan, a szakemberek számára is nehezen hozzáférhető levéltárra, mint az Orosz Állami Katonai Levéltár (Русский Государственный Военный Архив, РГВА), az Orosz Föderáció Állami Levéltára, (Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ), az Orosz Föderáció Elnökének Levéltára (Архив Президента Русской Федерации, АП РФ), Orosz Állami Szociálpolitikai Történelmi Levéltár (Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории, РГАСПИ), illetve az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМО РФ) stb. Az itt található anyagok a kutatás szempontjából megkerülhetetlen forrásnak számítanak. A rendszerváltás után több kulcsfontosságú döntést tartalmazó dokumentumot hoztunk nyilvánosságra, elsősorban azokat, amelyek titkosságát feloldották.

Szerkesztőbizottsági tagként vettem részt egy közel 500 olyan levéltári dokumentumot tartalmazó ukrán-orosz gyűjtemény kiadásának előkészítésében, amelynek összeállító-főszerkesztője *Olekszij Korszun* ukrán történész volt. A határozatok többsége a 4. Ukrán Front, az NKVD, a SZMERS/Szmers (*jelentése: halál a spionokra*) és más belügyi alakulatoknak, főtiszteknek Kárpátalján a helyi lakossággal szemben elkövetett háborús bűnös cselekedeteire is fényt derít. A 800 oldalas kiadvány²⁵ többek között tartalmazza azokat a perdöntő okmányokat is, amelyek meggyőző adatokkal, nevekkal alátámasztva bizonyítják az 1944. őszen és különösen 1945 elején a szovjet katonai hatóságok és megtorló egységek (NKVD,

²⁵ *A Kárpátaljai magyarok és németek internálása és deportálása 1944–1955 között* című, túlzás nélkül rendhagyó és korszakalkotó, 780 oldalas dokumentációs könyv ukrán adatai: *Закарпатські угорці і німці: інтерв’ювання та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали*. Упорядник - О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редколегії), Б. О. ГИРДІОНОВ, Ю.Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. - видав. гр.), І. Ю. КОРИШНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. – 780 с. (A továbbiakban: ZUN)

SZMERS és más belügyi alakulatok) által elkövetett törvénytelenégeket. A kötet megjelentetése az első olyan kísérlet, amelyben annak érdekében gyűjtöttük össze és rendszereztük a legfőbb levéltári adatokat, hogy rávilágítsunk azokra a – szovjet kormány és az állambiztonsági szervek, valamint a 4. Ukrán Front katonai parancsnoksága és a helyi kommunista párt közreműködésével végrehajtott – internálási folyamatokra, melyeknek kárpátaljai lakosok tízezrei estek áldozatul. E munkában azokat az eddig nyilvánosságra még nem hozott levéltári adatokat használtuk fel, amelyek az Oroszországi Föderáció levéltáraiból kerültek elő. Számos dokumentumot gyakran csak nagy nehézségek árán, a kárpátaljai biztonsági szolgálat és a Belügyminisztérium archívumából, az állami levéltárból, illetve magángyűjtőktől sikerült beszerezni. A feltárt adatok alapján nyomon követhetőek a háború utáni időszak tragikus kárpátaljai eseményei.

Figyelembe vettem és tanulmányoztam az orosz levéltárak által kiadott dokumentumgyűjteményeket is, amelyekben a már említett iratórző központi állami intézmények, kormányzatszervek, minisztériumok, diplomáciai, katonai testületek, a regionális szervezetek fondjaiból, a hadifoglyok és internáltak személyi dossziéiból, a táborparancsnokságok jelentéseiből, levelezéseiből, rendeleteiből, határozataiból adtak közre különböző tematika szerinti válogatásokat (*Isztorija sztálinsszkogo GULAGa. Konyec 1920-pervaja polovina 1950 godov. Szobranijije dokumentov v szemi tomáh* (2004), *Vengerszkije vojenijepenov v SZSZSZR* (2005), *Sztalinszkije deportaciji 1928-1953. Dokumenti* (2005) stb.).

A Szolyvai Emlékparkbizottság (SZEpb) archívuma több mint 300 adatközlő, túlélő feljegyzett közleményével, memoárgyűjteménnyel, vesztésglistákkal, lágerben keletkezett levelekkel és lágerversékkel stb. rendelkezik. Sajátos adatbázisa a fentiekén túl értékes információkat tartalmaz.

A felsorolt irattárakban őrzött források és a túlélők körében gyűjtött adatok alapján a korábban megválaszolatlan kérdések döntő többségére választ kaptam.

A fentebb említett forrásokon kívül az értekezés elkészítésekor elsősorban az orosz, ukrán, valamint az idegen és magyar nyelvű szakirodalomra, illetve a korszakot tanulmányozó történészek egyes megállá-

pításaira is hivatkoztam, amelyekből a további kutatómunkámhoz sok módszertani segítséget kaptam.

A rendszerváltás utáni időszakban csupán néhány kárpátaljai történész (*Bendász Dániel, Boldizsár M., Mikola Vehe, M. V. Delegan, Omeljan Dovhanics, Olekszij Korszun, Roman Ofcinszkij, Olekszander Pahirja*) tartotta fontosnak az 1944–1945 között lezajlott sztálini szovjetesítés rémségeinek és áldozatainak, valamint az etnikai tisztogatás módszereinek bemutatását.

2004-ben a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézete is nagyszabású kutatást indított, a túlélők és az elhunytak hozzátartozói kérdőíves vizsgálatát egy részletes adatbázis létrehozása céljával. A főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el a kárpátaljai magyar férfiakat (1944–2004)* címmel 2004. november 26-án nemzetközi tudományos konferenciát rendezett, melynek anyaga és a hozzá kapcsolódó adatbázis az intézmény honlapján is elérhető.²⁶ A malenkij robot problémájának kárpátaljai vizsgálatára *dr. Molnár D. Erzsébet*²⁷ fiatal kutató vállalkozott, aki az utóbbi nyolc évben különböző felméréseket végzett a túlélők körében, szociológiai módszerrel elemezte a beregszászi levéltárban tárolt 1945 júliusában keletkezett listákat, amelyeken a településen nem tartózkodó katonaköteles férfiak nevei szerepelnek. A beregszászi főiskolán és az ungvári egyetem magyar karán a malenkij robot témájáról több dolgozatot, diplomamunkát írtak a végzős diákok.

²⁶ *Malenkij robot*. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html> (2012)

²⁷ MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A malenkij robot Kárpátalján egy felmérés tükrében*. In: Állam és nemzet a XIX–XX. században. Szerk.: Bodnár E.–Demeter G., Debrecen 2006, Egyetemi Kiadó, 126–135. p., Molnár D. Erzsébet–Bakura Sándor–Dupka György–Kovács Elemér–Kovács Erzsébet–Tóth Zsuzsanna: *„Otthon a könyv is édes” 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében*. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A malenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok egy felmérés tükrében*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, 2010, 47–63. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A „malenkij robot”-ra elhurcolt felső-Tisza-vidéki magyarok (egy felmérés tükrében)*. In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. Poli Print, Ungvár, 2012. 43–59. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *„Embert aszaló intézet Szolyván”. Deportáltak a Nagyszőlősi járásból a szovjet rendszer kiépítésének idején (egy felmérés tükrében)*. In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. Poli Print, Ungvár, 2012. 59–71. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról történő kényszermunkára hurcolásának összehasonlító elemzése*. In: *„Így maradok meg hívóvőnek...” In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére*. Szerk.: Szamorovszkyné Nagy Ibolya. Poli Print, Ungvár, 2012. 132–145. old.

Az ukrán kutatók közül *Olekszij Korszun* folytatott figyelemreméltó levéltári kutatást, amelynek köszönhetően a megyei rehabilitációs bizottság és a Szolvyvai Emlékparkbizottság mellett a széles közvélemény is első kézből értesülhetett a 4. Ukrán Front megtorló intézkedéseiről. Az elsődleges forrásdokumentumokat három gyűjteményben adta közre; az 500-700 példányszámban megjelent gyűjtemények egy részét átadták a fontosabb ukrán könyvtáraknak, könyvesbolti forgalmazásba nem kerültek.²⁸

Roman Oficinszkij történész *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra* című, ukrán és magyar nyelvű nagymonográfiájában általános körképet készített erről az emberi tragédiákkal telített korszakról, ám a 4. Ukrán Front és az NKVD Kárpátalja 1944–1945-ös szovjetesítésre vonatkozó levéltári dokumentumainak teljesebb ismertetését hiányoljuk tanulmányából.²⁹

A Szovjetunió felbomlása előtti korszakból elismert magyar szakértőnek az ország nyelvét is jól tudó, Kárpátaljáról Moszkvába elszármazott *Andrij I. Puskás*³⁰ történész, az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai, Balkanisztikai Intézetének munkatársa számított, aki monográfiát is írt a szovjet hivatalos történetírás szája íze szerint Magyarország II. világháborúban³¹ betöltött szerepéről, amely fölött már túlhaladt az idő. Oroszországban a sztálinizmus korszakában végrehajtott megtorlásokról, a II. világháborút követő repressziókról, a GUPVI és a GULAG táborrendszeréről, az áldozatokról a rendszerváltás előtt, különösen utána szinte megszámlálhatatlan publikáció keletkezett. Azonban a hadifog-

²⁸ ДОВГАНІЧ, О. Д., КОРСУН, О. М. (szerk. és összeállít.) (2007): *Тернистий шлях до України...* Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 2007, 750.p.; ДОВГАНІЧ, О. Д., КОРСУН, О. М., ПАПІРЯ О. М. (szerk. és összeállít.) (2009): *Карпатська Україна 1. т.* Ужгород: ВАТ Видавництво Закарпаття, 754. p.; ФЕДАКА, С. Д. (szerk. és összeállít.) (2010): *Карпатська Україна 2. т.* Ужгород: ВАТ Видавництво Закарпаття, 2. т. 774. p., *Закарпатські уюри і німі: інтерв'ювання та денотраційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали.* Упорядник - О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редакції), Б. О. ГИАРДІОНОВ, Ю.Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. - видав. гр.), І. Ю. КОРШІНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. (A továbbiakban: ZUN).

²⁹ OFICINSZKIJ, ROMAN: *Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991.* In: FEDINEC CSILLA-VEHES, MIKOLA (szerk.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra.* Argumentum, Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvár: Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete, 2010, 209-349. p. Megjegyzendő: A nagymonográfia III. fejezetében 4. 2. szám alatt olvasható, „Budapest felé fordultak védelemért...” című dolgozatot STARK TAMÁS írta. 247. p.

³⁰ PUSKÁS, A. I.: *Adatok Horthy-Magyarország külpolitikájához a második világháború éveiben.* In: Századok. – 95. (1961) 1., p. 83-117., PUSKÁS, A. I.: *Adatok a magyar haladó erők szerepéhez az ország felszabadításában, 1944. október-1945. április.* In: Századok. – 100. (1966) 4-5., p. 763-786.

³¹ PUSKÁS, A. I.: *Magyarország a II. világháborúban.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.

lyok és internáltak kérdéskörével különösen Kárpátalja vonatkozásában kevés kutató foglalkozik.

Kárpátalja meghódítására, a magyarok és németek etnikai népiértására, a terület szovjetesítésre vonatkozóan az első összefoglaló munkának tekintem a kárpátaljai kisgejőci származású *Zseliczky Béla*³² Moszkvában élő és dolgozó történész kismonográfiáját, aki az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetének főmunkatársa. Kárpátalja 1920–1945 közötti sorsfordító évtizedeit főleg a szovjet-csehszlovák és magyar diplomáciai kapcsolatok szemszögéből vizsgálja a moszkvai levéltári anyagok alapján. Többek között nyíltan megnevezi a szovjet katonai, diplomáciai és állami vezetők bizalmát élvező, utasításait végrehajtó kárpátaljai származású, Moszkvában kiképzett NKVD-ügynököket, akik közreműködtek Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolásában, az itteni magyarság kollektív megbüntetésében, a politikai, társadalmi életből való teljes kirekesztésében, közel 40 ezer³³ katonaköteles férfi internálásában. Felbecsülhetetlen szolgálatot tettek Sztálinnak és vezető munkatársainak, mint írja: *„Szerepük nélkül nem érthető meg igazán mindaz, ami Kárpátalján végbement 1944 utolsó hónapjaiban, s ami meghatározta a terület későbbi hovatartozását.”*³⁴ *Zseliczky* kismonográfiájának egyes megállapításai (a ruszin/ukrán ügy, a szovjet-csehszlovák diplomáciai kapcsolat története, a népbizottságok munkácsi első kongresszusa, Kárpátalja újraegyesítésének kérdése stb.) heves vitát váltott ki a patrióta ukrán történészek körében. Köztük a magyarul is jól tudó *Kobály József* ukrán történész szerint a könyv szerzője *„bármennyire is elkötelezte magát a tárgyilagosság, az objektivitás és a pártatlanság mellett, összességében véve a fő problémák megítélésében egy egészen tisztán kivehető irányvonalat követ, melynek lényege a*

³² ZSELICZKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében. 1920-1945.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. - 2013-ban Magyar Arany Érdemkeresztel tüntették ki. A moszkvai Indrik Könyvkiadó gondozásában 2013-ban megjelent Zseliczky Béla-Zseliczky Csilla könyve, amelynek címe: *Magyar emigrációs hullámok és emigránsok (A 19. század közepe - a 20. század ötvenes éveinek vége).* A monográfiában az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézete munkatársai a Magyarországról 1849-1957 között kiinduló három nagy emigrációs hullámot vizsgálják, a folyamat okait elemzik, ismertetik.

³³ A szakirodalomban leggyakrabban a 40 ezres szám szerepel, s ebből különböző becslések alapján állapítják meg, hogy az elhurcoltak harmada, fele, mások szerint kétharmada veszett oda. A levéltári adatok ennél kisebb számot mutatnak, kb. 16 ezer áldozatról szólnak, míg a KMKSZ által a szemtanúk elmondása alapján összeállított listán körülbelül 10 és fél ezer elhurcolt neve szerepel.

³⁴ ZSELICZKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében.* i.m.: 94.p.

*csehszlovák, és különösen az ukrán politikai törekvések létjogosultságának a megkérdőjelezése a magyar(országi) orientációval szemben.*³⁵ Tapasztalatunk az, hogy magyar szemszögből nézve Kárpátalja az 1944-es szovjet, illetve ukrán hatalmi érdekből történő lecsatolásának kérdésfeltevése napjainkban is egyet jelent az ukrán politikai törekvések ez irányú létjogosultságának a megkérdőjelezésével. Ukrán-orosz-magyar vitaösszefoglaló megállapításként értékelhetők Kobály állításai: *„Ma már ugyanis gyakorlatilag minden történész elismeri, hogy a szovjet-csehszlovák kapcsolatok nem éppen partneri jellegűek voltak, és hogy a szovjet vezetés diktatórikus módszereket használt céljai elérése érdekében, valamint, hogy az 1944–45-ben Kárpátalján végbement események távol álltak a demokráciától. (Például mindenki elítéli a magyar férfilakosság 1944. novemberi deportálását.) Sőt, vannak olyan kérdések, amelyekben az ukrán történészek továbbmennek, mint Zseliczky Béla. Szerintük a szovjet fél sohasem kapott a csehszlovák vezetőktől Kárpátalja átadásáról szóló felajánlást, holott a kötetből kiderül ennek az ellenkezője. 1939-től kezdve a csehszlovák vezetők (Beneš) többször felajánlották Kárpátalja területét a szovjeteknek. Az már egy másik kérdés, hogy a Szovjetunió akkor fogadta el Kárpátalját, amikor erre szüksége volt.*³⁶

A hadifogoly-kutatásban történelmi mérföldkönek számít a Szovjetunióban 1939–1956-ban fogva tartott hadifoglyokról készült, 5 kötetes levéltári forrás- és dokumentumgyűjtemény-sorozat megjelentetése. Moszkvában és Volgográdban 2000–2006. között került kiadásra, szerkesztője és egyik összeállítója Zagarulko, M. M. történész professzor.³⁷ Az orosz levéltárosok közreműködésével összeállított forrásanyag nagy része a német és más nemzetiségű hadifoglyokkal foglalkozik, érinti az internáltak kérdéskörét, de a Kárpát-medencei, illetve kárpátaljai civilek elhurcolásáról külön iratanyagot nem közöltek. A kutatás szempontjából jelentős eseménynek számít a Varga Éva Mária által kezdeményezett *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban* című dokumentum-gyűjtemény

³⁵ KOBÁLY JÓZSEF: *Kárpátalja-történet: látószögek egymás mellett*. In: Regio, 2000. 1. sz. 285-290 p. Tárolt változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00035/pdf/285-290.pdf> (2013).

³⁶ KOBÁLY JÓZSEF: *Kárpátalja-történet: látószögek egymás mellett*. i. m.: 288. p.

³⁷ Lásd az első kötetet: *Vojennoplennije v SZSZSZR. 1939-1956. Dokumenti i matyerjali*. T.1./ Szoszt. ZAGARULKO, M; M, SZIDOROV, SZ.G., CAREVSZKAJA T. V. Pod red. ZAGARULKO, M. M. M.: Logosz, 2000.

orosz³⁸ és magyar³⁹ változatának megjelentetése, amelynek elemzésére az alábbiakban visszatérek.

Oroszország egyes régióiban a központi és fő munkatáborokról teljesebb körű feldolgozások születtek, de azok nem tárgyalják a Kárpátaljáról internáltak ügyét. Az értekezésem témájához közelebb álló, magyar szemszögből is felhasználható kutatási eredményeket a jekatyerinburgi dr. *Vlagyimir Motrevics* akadémikus professzor ért el. Az Uráli Állami Jogi Akadémia történészével a pécsi Német Kör Urálba szervezett (2012) expedíciójának köszönhetően személyes kapcsolatba kerültem. A magyarok nagy tisztelője számos cikket, tanulmányt⁴⁰ írt a német és magyar hadifoglyokról, internáltakról, akik az uráli térségben létesített GUPVI-lágerek lakói voltak. Önfeláldozó munkát végez a moszkvai Vojennije Memoriali Társaság megbízott képviselőjeként Perm, Szverdlovszk, Cseljabinszk, Tyumeny megyében a magyar és német hadisírok gondozása területén.⁴¹ A moszkvai levéltárban felkutatott *Temetési könyvek* alapján feltérképezte az itteni lágertemetőket. A GUPVI-táborok listája, térképvázlata, helyrajza, a halottak névsora alapján többnyire helyben sikerült beazonosítania a munkalágerek közelében kialakított sírkerteket. Több tanulmányban részletesen beszámol a feltárt és gondozás alá vett haditemetőkről. A gránitkövekre egységes feliratokat vésetett magyarul és oroszul. Az egyik változat: „*Itt magyar hadifoglyok nyugszanak, a II. világháború áldozatai.*” A másik változat: „*Itt magyar hadifoglyok és in-*

³⁸ *Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов.* Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

³⁹ *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953).* Főszerkesztő: Varga Éva Mária. A kötetet összeállította: VARGA ÉVA MÁRIA, VLAGYIMIR I. KOROTAJEV, VAGYIM L. VÖRONCOV, NONNA SZ. TARHOVA, LILJIA A. PILOVA közreműködésével. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTK, 2006.

⁴⁰ МОТРЕВИЧ В.П.: *Военнопленные Второй мировой войны на Урале.* Репринт. Екатеринбург: АПНБ, 2008. – 60 с., МОТРЕВИЧ В.П.: *Военнопленные.* In: Уральская Историческая Энциклопедия, www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-3-386.html (2012), МОТРЕВИЧ В.П.: *Интернирование.* In: Уральская Историческая Энциклопедия, www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-9-809.html (2012), В. П. МОТРЕВИЧ: *ОСУЖДЕННЫЕ ИНТЕРНИРОВАННЫЕ ГРАЖДАНСКИЕ ЛИЦА И ВОЕННОПЛЕННЫЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В СВЕРДЛОВСКОЙ ОБЛАСТИ В 1949—1956 гг.* In: [http://vkinst.ru/vneklassnaya-rabota/v-p-motrevich-osuzhdennye-internirovannye-grazhdanskie-litca-i-voe/\(2014\)](http://vkinst.ru/vneklassnaya-rabota/v-p-motrevich-osuzhdennye-internirovannye-grazhdanskie-litca-i-voe/(2014))

⁴¹ МОТРЕВИЧ В. П.: *Благоустройство мест захоронений военнопленных Второй мировой войны и интернированных иностранных граждан в Уральском регионе в 1995 – 2009 г.* // Гражданская идентичность и внутренний мир советских немцев в исторической памяти потомков // Материалы XIII международной научной конференции. Москва, 21 – 23 октября 2011 г. М., 2011. С. 207 – 211. МОТРЕВИЧ В. П.: *Иностранцы воинские захоронения Второй мировой войны на Урале: численность, правовой статус, благоустройство* // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу», 2011. № 5. С. 65 – 73. <http://electronic.ruzh.org/?q=node/181> (2012).

ternáltak nyugszanak, a II. világháború áldozatai.” Motrevics lelkiismeretes feltáró-szervező és sírkertépítő-gondozó tevékenységének köszönhetően az Urál környéki négy megyében eddig a 216 speciális temetőből 154 hadisír hatóságilag is bejegyezve létezik. Ezeket a továbbiakban az ide vonatkozó orosz hatósági törvény is védi.

2012-ben a pécsi Német Kör meghívásának eleget téve, a Pécsen is előadó *Motrevics* professzort sikerült meggyőznünk arról, hogy a Magyarországról, Erdélyből, Felvidékről, Délvidékről és Kárpátaljáról elhurcolt németek nem Németország, hanem Magyarország állampolgári voltak. Egyébként az Urál-vidéken 276 táborban több ezren voltak magyarok. Adatbázisa szerint Perm megyében 30, Szverdlovszk megyében 90, Cseljabinszk megyében 32, Tyumeny megyében 2 regisztrált haditemető van. Ezekben a temetőkben dokumentáltan sok ezer magyarországi, erdélyi, délvidéki, felvidéki és kárpátaljai hadifoglyot és internált civilt temettek el. Az uráli térségben adatai szerint 30 000 különböző nemzetiségű fogoly halt meg. Az itt eltemetett magyar és német internáltak nagy többsége önálló munkásszázaljakban, munkásszázadokban dolgozott (Otgynij Rabocsij Batalion, MVSZ ORB, RB/R/b). A feltárt iratok szerint a GUPVI és az ORB táboraiból gyakran kiemelték a szovjetellenességgel megvádolt, majd elítélt magyar foglyokat, akiket a GULAG büntetőtáborokban a végkimerülésig tovább dolgoztattak. Ezeknek a személyeknek az ügyiratai még nem kutathatóak.

Magyarországon, illetve a Kárpát-medencében a rendszerváltás után nyílt lehetőség az elmélyült levéltári kutatásokra, mivel a hadifoglyok, internáltak sanyarú sorsáról, személyes tragédiáiról egészen 1989-ig nemigen lehetett beszélni. Az eddig áttekintett magyar szakirodalomban, illetve a rendszerváltás előtti és utáni kutatók munkáiban a szovjet fogságba esett, kiszabadult és hazatért, odahalt hadifoglyokról és internáltakról egymástól eltérő adatok szerepelnek.

A rendszerváltás előtt a hadifogly-probléma neves kutatói közül kiemelkedik Korom Mihály, aki a levéltári kutatásai alapján megállapította, hogy a SZU, Magyarország, Ausztria, Csehszlovákia, Németország területén 800 000–900 000 magyar katona esett a győztes hatalmak fogságába, ebből 570 000–620 000 fő került a szovjet hadsereg kezére. *Für Lajos* – a visszacsatolt területeket (Erdélyt, Délvidéket, Felvidéket

és Kárpátalját) is beleértve – számításai szerint 1,3–1,4 millióra tehető a fogságba esettek száma az összes fronton.

A közvetlenül a rendszerváltás előtt jelentkező *Stark Tamás*⁴² – aki a téma egyik legjelesebb szakértője – számos publikációja is több számadatot tartalmaz. Egyik legutóbbi, 2002-ben kiadott munkájában 600–700 ezer hadifogságba esett katonát említ, ebből 330–380-ra becsüli a visszatérők összlétszámát, 270–370 ezer főben állapítja meg a fogságban elhunytak számát. Szerinte mintegy 200 000 civil foglyot szállítottak ki a SZU különböző munkatáboraiiba. A Magyarország II. világháborús szerepével, embervesztéseivel stb. is foglalkozó vezető magyar kutatók a hadifoglyok, internáltak számát 600-700 ezer főre becsülik. Erre a nagyságrendű következtetésre jut az eddig feltárt orosz források ismeretében *Füzes Miklós*⁴³, *Romsics Ignác*⁴⁴, *Ungváry Krisztián*⁴⁵, *Ravasz István*⁴⁶ és más történészek is, akiknek a számadatokkal kapcsolatos véleménye egymástól különbözik. *Bognár Zalán*⁴⁷ 1 millió főre becsüli a GULAG–GUPVI-táborokba került magyarok (katonák, internált civilek, köztük nők, férfiak és GULAG-rabok) számát. *Bognár Zalán és Stark Tamás* több, adatokban gazdag dolgot jelentetett meg a hadifoglyok és internáltak ügye egy-egy fontos kérdéséről.

Az egykori GULAG-rab, *Menczer Gusztáv*⁴⁸ felbecsülhetetlen értékű tényfeltáró munkát végzett. Ismertem, leveleztem vele. Tőle tudom, hogy a Történeti Hivatalban 21 vaskos, összesen 20 000 magyar polgárról szóló kompromittáló adatokat tartalmazó dossziét talált a szovjet hír-

⁴² STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006., U.Ó.: *Magyar nők a GULAG-on*. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html>, U.Ó.: *Magyar Malenkij robot*. Magyarok a szovjet táborvilágban. http://www.kmf.uz.ua/mr/5_stark.html, stb.

⁴³ FÜZES MIKLÓS: *Embervásár Európában*. Pécs, 1994. 32. p.

⁴⁴ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

⁴⁵ UNGVÁRY KRISZTIÁN: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

⁴⁶ RAVASZ ISTVÁN: *Magyarország világháborús embervesztései és a magyar katonai sírok*. In: *Háborús hadsereg, összeomlás. Magyar politika, katonapolitika a második világháborúban*. Szerk. Markó György. Budapest, Trtényi Kiadó, 2005.

⁴⁷ BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944-1945*. Argumentum, 2010. 300.p., Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 471. p. A szerző szerint a 600 ezer Magyarországon fogságba került fogolyból kb. 70-100 fő kiszállítás előtt meghalt a 47 magyarországi településen felállított 56 hadifogolytáborban, 120-140 ezret hazaezengedtek. Ezenkívül a Kárpát-medencéből 150-170 000 civil férfit, Magyarországról több mint 100 ezer polgári lakost vittek el a SZU-ba.

⁴⁸ MENCZEL GUSZTÁV: *A szovjet hadbírók által magyar állampolgároknak politikai okokból történt elítélése*. In: *Magyar kényszermunkások és politikai rabok a Szovjetunióban a II. világháború után*. Petit Real könyvkiadó, Budapest, 2000.

szerzés által beszervezett magyar ügynökök „tollából”.⁴⁹ Egyik legutóbbi könyvében Stark Tamás is megerősíti, hogy „a GULAG-táborokba küldött magyarok száma nagyjából 20 ezerre tehető.”⁵⁰ Menczer Gusztáv, az Irkutzkba száműzött budapesti harmadéves orvostanhallgató együtt raboskodott a kárpátaljai *Narancsik Imrével*, tanúja volt a nagymuzsalyi református tiszteletes halálának.⁵¹

Az úttörő munkát végző GULAG-kutatók közé sorolom a több kötettel rendelkező *Krausz Tamást*⁵², *Gereben Ágnes*⁵³ és másokat, akik a magyar közvélemény elé tárták a sztálinizmus szellemi-politikai történetét, gyilkoló gépezetét, a szovjet munkatáborok embertelen világát. A személyesen ismert *Rózsás János*⁵⁴ munkáiból is sok eligazító információt merítettem, aki többek között *Szolzsényicinnel*, a világhírű GULAG-krónikással⁵⁵ raboskodott együtt.

Ormos Mária,⁵⁶ *Romsics Ignác*⁵⁷ a II.világháború egyes eseményeit értékelő munkái továbbgondolkodásra ösztönöztek.

Az utóbbi tíz évben vált ismertté *Varga Éva Mária* Oroszországban végzett kutatói tevékenysége. Magyarországon, illetve a magyar nyelvterületen kevésbé ismert a hadifoglyokkal és internáltakkal kapcsolatos szovjet központi rendelkezések levéltári forrásának feltárásában értékes alapkutatót végzett. Nagy hangsúlyt helyezett a Szovjetunióban raboskodott magyar hadifoglyok és internáltak ügyében keletkezett oroszországi levéltári iratok bemutatására, elemzésére. Az orosz levéltárosok közreműködésével egyik elkötelezett kezdeményezője, összeállítója és főszerkesztője a katonai hadifoglyokra vonatkozó 145 levéltári iratanyá-

⁴⁹ MENCZEL GUSZTÁV: *A szovjet hatóságok által magyar állampolgároknak politikai okból történt elítélése*. In: Magyar kényszer munkások és politikai rabok a Szovjetunióban a II. világháború után. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000, 20. p.

⁵⁰ STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban...* i. m.: 104. p.

⁵¹ „Sötét napok jöttek...”. *Koncepciók perék magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955*. Szerkesztés, összeállítás: DÚPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, 1993. 85.p.

⁵² KRAUSZ TAMÁS: (szerk.): *Gulag: A szovjet táborrendszer története*. Pannonica, cop. Budapest, 2001.

⁵³ GEREBEN ÁGNES: *Megtorlások a Szovjetunióban*. Helikon, Budapest, 2013.

⁵⁴ RÓZSÁS JÁNOS: *Gulag-lexikon*. Püski Kiadó, Budapest, 2007.

⁵⁵ Lásd a kommunista diktatúrát, a GULAG-világot hitelesen megjelenítő munkáit: SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *Ivan Gyenyiszovics egy napja*. Fordította WESSELY LÁSZLÓ. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.; SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *A GULAG szigetvilág 1918-1956*. I-III. (Архипелаг ГYAAГ). Fordító: SOPRONI ANDRÁS. Európa Könyvkiadó Kft. 2013.

⁵⁶ ORMOS MÁRIA: *Hitler*. T-Twins Kiadó, h.n., 1994.; ORMOS MÁRIA: *Magyarország a két világháború között*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998.

⁵⁷ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2003.

got tartalmazó gyűjtemény első orosz⁵⁸ és magyar⁵⁹ nyelvű kiadásnak. *Varga Éva Mária* a magyar történeti szakirodalom vérkeringésébe a korábban hozzáférhetetlen levéltári forrásokat is beemelte, és ezzel hozzájárult a hadifoglyokra vonatkozó számháború elcsendesítéséhez, a szovjetunióbeli lágerélet hitelesebb bemutatásához, új információk, adatok megismeréséhez stb. Megítélésem szerint még gazdagabbá tette volna szakirodalmunkat, ha a Kárpát-medencéből elhurcolt munkaképes lakosság kálváriájával kapcsolatos dokumentumokkal is gazdagította volna iratgyűjteményét, hiszen az általa átvilágított orosz levéltárak ilyen forrás-okmányokban is bővelkednek.

Varga Éva Mária 2008-ban megírt disszertációjában⁶⁰, mint a téma elkötelezett kutatója, a szovjet fogságba esett magyar hadifoglyok és internáltak sorsát az eredeti szovjet levéltári források tükrében dolgozta fel. Később könyvalakban⁶¹ is megjelent a szovjet és a magyar történettudomány adósságát, a közös történelem fehér foltjait tisztázó alapműve, amely a nemzeti emlékezet helyreállításának részévé vált. Az általam is nagyra értékelt disszertációja kapcsán zavarkeltőnek tartom a nyomtatékosan, több helyen is megfogalmazott véleményét, „*hogy a szovjet hadifogolytáboroknak a nácik által működtetett táborokkal való azonosítása-rokonítása semmilyen szempontból nem állja meg a helyét.*”⁶² Eme

⁵⁸ *Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов.* Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

⁵⁹ *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953).* Főszerkesztő: Varga Éva Mária. A kötetet összeállította: VARGA ÉVA MÁRIA, VLAGYIMIR I. KOROTAJEV, VAGYIM L. VORONCOV, NONNA SZ. TARHOVA, LILIJ A. PILOVA közreműködésével. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTK, 2006. Itt jegyezném meg, hogy legutóbb Krausz Tamással kiadott dokumentumgyűjteménye Magyarországon viharos fogadtatásban részesült. Mit tettek a magyar csapatok a németek oldalán a Szovjetunióban? Erről szóló könyv: *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941-1947.* (Szerk.: Krausz Tamás, Varga Éva Mária.) L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013. A gyűjtemény áttanulmányozása után az a véleményem fogalmazódott meg bennem is, hogy hasonló gyűjteményt, bűn-lajstromot lehetne kiadni a Vörös Hadsereg barbár tetteiről is, amiket elkövettek az elfoglalt, meghódított országok területén, különösen Kárpátalján, Nyugat-Ukrajnában. Gondolok itt az eddig feltárt, levéltári iratokkal is igazolható katinyi tiszték lemészárlására, több ezer civil lengyel, balti államokbeli lakos likvidálására, a nyugat-ukrajnai ukrán patrióták tömeges kivégzésére stb. A barbár szovjet katonák 1944-1945-ben Kárpátalján is magyar, német és más nemzetiségű nők sokaságát erőszakolták meg. Erről többek között Nagy Zoltán Mihály író *A sátán fátya* címmel írt szakmai elismerésben részesített regény trilógiát.

⁶⁰ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956).* Budapest, 2008. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/disszertvargaeva.pdf>, (2014), <http://doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf> (2014)

⁶¹ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956), Az oroszországi levéltári források tükrében.* Russica Pannonica, Budapest, 2007.

⁶² VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban...* i.m.: 251.p.

megállapítását elsősorban *Tilkovszky Lóránt*ra hivatkozva teszi meg, aki 1991-ben levéltári adatok, veszteséglisták bővebb ismerete nélkül egyik tanulmányában azt állítja, hogy a Szovjetunióba jótételi munkára mozgósított németek esetében a szovjet hadvezetés részéről „nem volt törekvés népiértásra, Endlösungra, ellenkezőleg. Munkaképes emberek tömegére volt szükség.”⁶³ Ezeket a megállapításokat többen⁶⁴, köztük a Rákoskeresztúrról németként internált *Berghoffer Róbert* 287. sz. egykori fogoly, túlélő sem tudja elfogadni, aki Baskírföldön, Oktyabrszkij városban saját bőrén tapasztalta meg a „szovjet vendéglátást”, az 1852. sz. ORB munkásszázadban: „Télidőben naponta 4-5 sorstársunktól is búcsút kellett venni (...) a férfiak közül 180 fő maradt itt Szibériában. (...)”⁶⁵ Tömör, bosszúvágy nélküli üzenetét is idézem: „...egy jótételi munkáscsoport, hogy enni nem kapott, ezt megértem, hiszen nekik sem volt, de hogy akik az életüket veszítették a jótételi munka során, és jeltelen sírban nyugszanak, ez az ottaniak bűne, és ez megbocsáthatatlan.” Hasonló megállapítások tucatjait a mellékletben idézem, a felelőtlenül előidézett emberi pusztulást településekre lebontott veszteséglistákkal igazolom. Ebből számszerűen kiolvasható, hogy katonaként a keleti frontharcokban kevesebben, az internáltak többen haltak meg a szovjet munkatáborokban.

Véleményem szerint *Tilkovszky Lóránt*, *Varga Éva Mária* fentebb idézett megállapításai az ideológiamentes, tárgyilagos történetírásban nem helytállóak, és nem állják ki az idők próbáját. Ütközik az orosz, ukrán, nyugati és más elfogulatlan történészek jelenlegi véleményével, akik sze-

⁶³ TILKOVSKYZYLÓRÁNT: *Magyarországi németek – szovjet munkatáborokban*. In: Regio – Kisebbségtudományi Szemle, 2. (1991). 1. sz. 196.p.

⁶⁴ Lásd: egy német lánynak, Wiederman Piroskának, 276. sz. fogolynak a kálváriáját. Róla, sorstársairól „a donyeci szénbányák, a baskíriai és a tatárírdi építkezések, a szibériai fakitermelések női rabszolgáiról. Amit ők ott átéltek, amelleit haloványoknak tűnnek a legtrükkösebb kalandfilmek forgatókönyvei is. Akik most megszólalnak, az utolsó tanúi annak a világnak, amelyet el akartak rejteni előlünk. Nem sikerült.” : Kormos Valéria: *A végtelen foglyai* (Magyar nők szovjet rabságban 1945–1947). Kairosz Könyvkiadó, Budapest, 2002.

^{64a} még: Almádi Ferenc: *A baskíriai Új-táborban – lassú halálra ítélve*. Heves HH, 1992/1. In: *Hadifoglyok írják*. Hadifogolysors a második világháborúban. Hadtörténelmi levéltári kiadványok. Sine praeteritis futura nulla – Múlt nélkül nincs jövő. Sorozatszerkesztő: dr. Szijj Jolán. <http://mek.oszk.hu/02200/02237/html/f03.htm> (2012)

⁶⁵ Berghoffer Róbert. *TABU /Élet a féhér pokolban/ /Leben in der Weissen Hölle/*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Kétnyelvű kiadása, Pilisvörösvár, 2010. Dr. Stark Tamás előszavával és Wiedermann Piroška ajánlásával. Német fordítás: Babják Veronika, Kerekes Gábor, Müller Márta, Ruda Gábor, Szabó Anikó. Stark Tamás történész írja a Berghoffer kötet előszavában: „Úgy tűnik, hogy a világháború befejezése óta nyugaton olyan közmegegyezés van életben, amely kimondja, hogy a Szovjetunió által elkövetett bűnökkel nem kell foglalkozni, mert azokat ellensúlyozza és feledtetni a náciizmus legyőzésében való részvétel.”

rint a náci és a kommunista diktatúrák rémtettei egyaránt elfogadhatatlanok, és megítélésükben nincs helye a kettős mércének. Legutóbb már az angol *Norman M. Naimark Stalin's genocides*⁶⁶ (2010) című, ukrán nyelvre is lefordított tanulmányában (amely a kijevi egyetemen kötelező olvasmány) „Hitlert és Sztálint egyformán bűnösnek, népirtónak” tartja.⁶⁷ Míg a nácizmust megtestesítő *Führer* az *Übermensch*-ből kiindulva faji alapon különböztette meg az embereket egymástól, addig a *Sztálin* nevével fémjelzett bolsevik diktatúrában az ellenségkép annak alapján alakult ki, hogy az adott egyén – akár politikai meggyőződéstől függetlenül is – melyik társadalmi osztályba tartozott. Mindkét káros ideológia következtében, mindkét oldalon (a német koncentrációs táborokban, a halálgyárakban, a szovjet GULAG-, GUPVI-táborok rendszerében, a zord szibériai haláltáborokban) ártatlan emberek milliói pusztultak el. Mindkét ideológiából eredően genocídiumnak nevezhető a zsidó holokauszt, a szlávság elleni fajgyűlölet, az ukrán Holodomor (éhínség), a katyni (Katyni vérengzés) tömeges kivégzés, a másként gondolkodó értelmiség ezreinek likvidálása, a GUPVI és GULAG lágerrabok millióinak éh- és fagyhalálba hajszolása stb. *Hitler* és *Sztálin* vezéri programjában első helyen szerepelt az emberi humánus szabadságának, a legyőzött népeknek, etnikai közösségeknek az eltiprása, rabszolgamunkára való kényszerítése stb. is.

A fontosabb emléktárak közzé sorolom *Küllös Imolának* és *Vasvári Zoltánnak* a lágerfolklórt bemutató közös gyűjteményét⁶⁸ is, hasonló lágerimákat, a fogságban a rabok ajkán született verseket, lágerleveleket, naplókat és egyéb feljegyzéseket gyűjtöttem össze magam is a túlélőktől, és jelentettem meg könyv alakban.⁶⁹

A nyugati kutatók közül is többen foglalkoztak a Szovjetunióba került magyar hadifoglyok, internált kényszermunkások, politikai elítéltek témakörével. Alapműnek számít *Gosztonyi Péter*⁷⁰ két kötetes munkája, az első kötetben többek között reálisan fejt ki, hogy a letartóztatások,

⁶⁶ NAIMARK, NORMAN M.: *Stalin's genocides*. Princeton és Oxford Princetin University Press, 2010.

⁶⁷ HOPIAH M. HAIŰMARK. *Геноциду Сталіна*. Київ. 2011. 101-108. p.

⁶⁸ *Aldozatok. A második világháborús hadifoglytáborok és a sztálini lágerrek folklórjáról*. Szerk: KÜLLÖS IMOLA, VASVÁRI ZOLTÁN. Budapest, Európai Folklór Intézet. L'Harmattan Könyvkiadó, 2006.

⁶⁹ DUPKA GYÖRGY (szerk.): *Istenhez fohászkodva... 1944 Szolyva*. Verses levelek, imák a sztálini lágeremből 1944–1957. Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.

⁷⁰ GOSZTONYI PÉTER: *Magyarország a második világháborúban*. I-II. München, 1984. Lásd I. kötet. 84. p.

internálások megszervezésébe és lebonyolításába a szovjet katonai adminisztráció a kényszermunkatáborokba, illetve emigránsként a SZU-ba került, baloldali érzelmű antifasiszta, magyar származású aktivistákat is bevetett. Felkészítésükről az antifasiszta átnevelő táborokban, partizán-iskolákban, más kiképző központokban az NKVD-nevelő tisztek gondoskodtak, hithű harcosokat, ügynököket, pártvezetőket formáltak belőlük. *Várdy Béla és Várdy Huszár Ágnes*⁷¹ számba véve a nyugati publikációkat is, összefoglaló monográfiát írt a magyarok oroszországi rabságáról. A szerzőpáros a politikai elítélteket a GULAG és a hadifoglyokat, internáltakat fogva tartó GUPVI táborai között nem tesznek különbséget, összemossák.

Erdélyben a hadifogoly és internált történelemírás a rendszerváltás után indult be. Az eddigi publikációkat elemezve elmondhatom, hogy figyelemre méltó részeredmények születtek *Benkő Levente és Pap Annamária*⁷² tollából. A legutóbbi kétkötetes munkájukban romániai és magyarországi levéltárakban felkutatott iratok alapján a II. világháborúban foglyotáborokba hurcolt magyar katonák és internált civilek romániai és szovjetunióbeli kálváriáját jelenítik meg, ezáltal újabb fejezetekkel gazdagították a magyar szakirodalmat. Az első kötetben tudományos igényességgel vizsgálják az előzményeket, az elhurcolás körülményeit és indoklását, ismertetik a lágereket, a foglyok sorsát, szabadulásukat és hazatérésüket. Könyvük második kötete dokumentumgyűjtemény, tartalmazza a foglyosorssal kapcsolatos román és magyar hivatalos iratokat, beadványokat (szám szerint összesen 59-et). *Benkő Levente* és szerzőtársa az erdélyi foglyok szemével láttatva mutatta be a szovjetunióbeli lágereket. Az általuk felvonultatott és megszólaltatott szemtanúk, a tortúrában résztvevő túlélők, köztük *Becze István* (Sepsiszentgyörgy), *Kósa Albert* (Középpajta), *Németh Géza* (Magyarhermán), *Tikusán János* (Aldoboly), *Józsa Gergely* (Zalánpatak), *Miklósd Péter* (Miklósvár), *Bod András* (Kézdiálbis), *Arros Ferenc*, *Arros Ferencné Kovács Ilona* (Zabola), *Varga*

⁷¹ VÁRDY BÉLA és VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyar rabszolgák a szovjet Gulag táboráiban*. I-II. In: Valóság, 2005/3., 4., 15., VÁRDY BÉLA és VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyarok a Gulag rabszolgatáboráiban*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.

Tárolt változat: <http://www.valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=546&clap=0> (2012)

⁷² BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar foglyosors a második világháborúban I-II*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csikszerecs, 2007.

Márton, Kocsis István, Fogarasi Sándor, György András, Kerekes György, Marton Mihály (Kolozsvár), Lőcsei István (Szentistvánlaborfalva), Incze Pál (Százajta) 1948 végéig dolgozott szovjetunióbeli lágerekben (Dnyepropetrovszk, Krím, Talica, Rosztov, doni szénmedence (Novi Sahta), Szlavjanszk, Kijev, Kurszk, Urál-hegységi rézbányák, Donbász, Tigyina, Novgorod, Szegezsa, Medvezsegorszk, Petrozavodszk, Nyikopol, Csadajetka stb.). A lágerbeli napi halálesetekről is beszámolnak. A kovásznai Molnár Károly szerint: „Szlavjanszkban rengeteg fogoly meghalt. Becslésem szerint olyan húsz-harmincezer magyar fogoly pusztulhatott el.”⁷³

A kökösi Pál György megjárta az Urál hegység lágereit, a tőzegfejtésnél, majd a szénbányákban dolgozott. Mint írja: „Az Urálban már sok halottunk volt. Nagyon sokan képesek voltak odaadni a cukoradagjukat és a kenyерüket dohányért, úgyhogy a mahorka ölt meg sok embert. Az amúgy is sovány ételről lemondtak. S akkor el lehet képzelni, hogy amikor huszonnégy óráan keresztül sem cukrot, sem kenyeret nem evett, közben a cigarettát nyelte, könnyen elkapta a betegséget. Aki nem vigyázott, és például a nem fertőtlenített vízből ivott, olyan is volt, hogy nyolc óra alatt meghalt...”⁷⁴

A köpecsi Májgút János így vall: „Akkor a répát kockára vágták, megfőzték, s az volt az étel... De a leve sárga volt a répának is, a pityókának is. S akkor ezektől az ételektől megkaptuk a vérhast. Hát azért adták ezt az ételt, hogy minél többen meghaljunk... Sokan lefeküdtek, s többet nem keltek fel... Tiginában rengetegen meghaltak köpecziek...”⁷⁵

A csíkszeredai Ivás István: „...Tiginában nem jelölték meg, hol is található a tömegsírok, és azt sem tartotta senki nyilván, kik is voltak ott fogva tartva, s kik haltak meg közülünk...”⁷⁶

Murádin János Kristóf kutató a kolozsvári civilek SZU-ba történő elhurcolásának részletes történetét dolgozta fel. Többek között a kolozsvári túlélők adatközléseire utalva megállapítja, hogy a rossz munkakörülmények és a túlzott fizikai megterhelés miatt nagyon sok internált kolozsvári magyar civil a Cseljabinszk térségi munkatáborokban (Cseljabinszk, Asa, Kistim, Verhnyij Ufalej, Magnyitogorszk stb.) pusztult el,

⁷³ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...I.k.*, i.m.,210.p.

⁷⁴ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...I.k.*, i.m.,212.p.

⁷⁵ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...I.k.*, i.m.,215.p.

⁷⁶ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...I.k.*, i.m.,220.p.

amit hiteles adatokkal igazolnak a kolozsvári túlélők. A nevezett lágerekben mintegy 5000 kolozsvári magyart tartottak fogva, és a túlélőket csak 1949-ben engedték haza. Számításai szerint „Összességében a Kolozsvárról elhurcolt 5000 civil több mint egyharmada, mintegy 1600–1800 ember pusztulhatott el a több éves fogságban.”⁷⁷ Elemző tanulmányában azt is olvashatjuk: „Az Asa melletti 130. sz. 5. lágerben az eredetileg 900 fogolyból 1945 februárjának közepére már csak 160-180-an maradtak életben. Az elhalálozási arány itt elérte a 82,2%-ot . A Magnyitogorszk melletti 257-es fogolytáborban az 1944 novemberében több helyről odakerült 5500 deportáltból 1945 végén még 2700 volt életben, tehát az elhalálozási arány ez esetben 'csak' 47%-os volt.”⁷⁸

Az oral history területén kiemelkedik Szabó György, az egyik kolozsvári túlélő a rendszerváltás után kiadott naplója, melyben megrázóan meséli el internálásának történetét Kolozsvártól Tordáig, Tordától Foksányig/Focșaniig, Foksánytól Asáig, ahol a 130/4., 130/5., 130/3., 130/7., 130/1. sz. erdei lágerekben 1945 júliusáig tartózkodott, fakitermelésen dolgoztatták. Társai közül sokan elpusztultak, jeltelen sírokban nyugszanak. Ő szerencsésen hazatért, visszaemlékezését a következő gondolattal fejezte be: „...háznak valóságos búcsújáró hely lett hosszú ideig: jöttek az én barátaim, szüleim barátai, ismerősei, mindenki látni, hallani akart. S jöttek továbbra is azok, akiknek a hozzátartozói nem tértek vissza, nem voltak olyan szerencsések, mint én, hanem örökre az Ufa és Bjelája folyók vidékén, az Ural fenyvesei tövében pihennek.”⁷⁹

Az erdélyiek szibériai raboskodását a magyarói születésű Zsigmond József tüzér szakaszvezető is hitelesen megörökítette. 1945. januárjának első napjaiban érkeztek meg az ufaleji 180/7. sz. lágerbe, ahol 25-30 fokkal hideg fogadta őket. Hosszú ideig az itteni nikkelbányában, a helyi szovhozban, vasgyárban és másutt dolgozott. A szomszédos Kistim lágeréből szabadult 1948-ban. Négyéves rabságának adatokban, felsorolt nevekben bővelkedő történetét 2001-ben írta meg. Közlése szerint

⁷⁷ MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on*. Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár. Tárolt változat: <http://www.rodosz.ro/files/Muradin%20Janos%20Kristof.pdf> (2012)

⁷⁸ MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on...* i. m. 1-13.p.

⁷⁹ SZABÓ GYÖRGY: *Kolozsvári deportáltak az Urálban*. KOMP-PRESS. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994, 134. p..

Ufalejben külön hadifogoly- és internálótábor volt. Az előbbiben magyar és német hadifoglyok (tisztok és közlegények), az utóbbiban Dél-Erdélyből, Brassótól Temesvárig internált szászok voltak, több volt a nő, mint férfi. A naplóíró többek között itt figyelt fel egy 13-14 éves fiúcskára: „*Családi neve Csopák, és a kárpátaljai Nagydobronyba való. A falujukon átvonuló hadifoglyok közé besorolták a kapujukban nézelődő édesapját és két testvérbátyját. Minthogy azok kiskabátban voltak, édesanyja vele küldte utánuk a három nagykabátot, ám az orosz őrség már őt sem engedte vissza, besorolta a menetoszlopba. Így kerültek fogságba négyen a nagydobronyi Csopák családból. Édesapját és testvéreit útközben betegen, félholtan leszedték a szerelvényről, egyedül ő maradt életben, azaz csak ő jutott el az ufaleji lágerbe.*” Ezt követően leírja, hogy hiába vigyázott rá, egy nyári napon a fiút „*Villámcsapás érte... Ő is az uráli földben pihenő örök álmát, de külön sírban, dr. Fehér István törvényszéki bíró, tartalékos hadnagy mellett (Debrecenben a Csapó utca 52. szám alatt lakott) ...*”⁸⁰ Leírja azt is, hogy falubelije, *Bíró János*, valamint *Umberto* és *Emánuel* olasz hadnagy szibériai maláriában halt meg. Megjegyzi, hogy a Novij Szamborból elindított „*koporsó-vagonokba*” zsúfolt létszámnak alig a fele érkezett meg a lágerbe. „*A többi útközben leszedték betegen és meghalva. Az oda megérkezetteknek is talán kétharmada elpusztult a három és fél hónap alatt. 374-en éltük túl a sok éheztetést és betegségeket. Az időközben érkezettekkel és a keretlegénységgel ez idő tájt alig lehetünk többen félezernél az 1500-2000 főre méretezett lágerben. Hat falumbeliből már csak ketten maradtunk Szabó Pista bácsival, mert pár hete egy éjszaka Kocsis Puncsi József is meghalt.*”⁸¹ A visszaemlékezésben megörökítette Ufalejben töltött első karácsonyát és szilveszterét, megrázóan jelenítve meg azt a pillanatot, amikor éjfélkor a foglyok kivonultak a barakkból a szabad ég alá és énekelni kezdtek: „*Ha felmegyek az uráli hegyekre, / Feltekintek a csillagos egekre. / Csillagos ég, merre van a magyar hazám? / Merre sirat engem az édesanyám?*”⁸²

Tófalvi Zoltán munkáiban a román kommunista diktatúra erdélyi magyarok megtorlásának több aspektusát dolgozta fel. Egyre több magyar,

⁸⁰ ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában*. Az én háborúm és fogságom történetéből 1944-1948. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002., 72-73. p.

⁸¹ ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában...* i. m., 72-73. p.

⁸² ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában...* i. m., 116. p.

német kutató közölt feltáró tanulmányt, cikket a Foksányi⁸³ átmeneti hadifogolytábor, a Duna-delta⁸⁴ és más hírhedt haláltáborokról, a szász és a szatmári svábnémet közösség megtizedeléséről stb. Az eddigi adatok szerint 70 000 erdélyi szász/sváb nőt és férfit – 18-30, illetve 17-35 éves korig – kényszermunkára vittek a Szovjetunióba. A német nemzeti szocializmussal való kapcsolatért elítéltek száma 4645 fő, közülük sokat kivégeztek.⁸⁵

A Vajdaságban is bőséges szakirodalma van a „*délvidéki vérengzések*” néven 1944-1945-ben a kommunista partizánok által a civil magyarok, németek és horvátok ellen elkövetett népirtásnak is. A több mint húsz évvel ezelőtt elindult kutatásokban Matuska Márton és munkatársai vállaltak vezető szerepet. Három olyan könyv jelent meg magyar nyelven, amelyek summázva tárják fel és mérlegelik az eseményeket: *Cseres Tibor: Vérébosszú Bácskában* (Magvető Könyvkiadó, 1991.); *Matuska Márton: A megtorlás napjai*; *Mészáros Sándor: Holttá nyilvánítva*. Az 1944-45-ös délvidéki atrocitások elismert kutatója, *Matuska Márton* sorozatban⁸⁶ közölte tényfeltárásait; vállalkozását főleg az akkor még élő, a nyilatkozásra vállalkozó tanúk közlésére alapozta. Tevékeny részese volt a *Temetetlen holtjaink* című, 1991-ben készült dokumentumfilmnek. Kutatómunkáját azóta is töretlen lendülettel végzi.

Történelmi-tudományos igényűen készült *dr. Mészáros Sándor*⁸⁷ a bácskai kivégzettek listáját is közreadó könyve. *Matuska Márton* szerint „*a dr. Mészáros Sándor által valószínűnek tartott 20 000 főt kitevő áldozati létszám csakugyan valószínűsíthető, s előbb vagy utóbb nevekké is bizonyítható adat lesz.*”⁸⁸ *Mészáros* egy diákja, *dr. Aleksandar Kasas*⁸⁹

⁸³ Románul: Focșani.

⁸⁴ Románul: Delta Dunării

⁸⁵ TÓFALVI ZOLTÁN: 1956 erdélyi mártírjai. In: Kortárs, 2001, 45. évf. 12. sz. <http://www.epa.oszk.hu/00300/00381/00053/tofalvi.htm> (2012)

⁸⁶ A *Magyar Szó*, a délvidéki magyar napilap 1990 októberétől 1991 februárjáig naponta közölte Matuska Márton tollából a *Negyvenöt nap negyvenégyben* című tárcát, amely a témakör addigi legteljesebb összefoglalója volt. A lapban közöltek könyv formájában jelentek meg 1991-ben a Fórum Könyvkiadó és a Magyar Szó közös kiadásában. Eddig 3251 személy eltűnését regisztrálta.

MATUSKA MÁRTON: *A megtorlás napjai*; Fórum Könyvkiadó, Magyar Szó, 1991. Ugyanez a szöveg még abban az évben megjelent Budapesten a Montázs Kiadónál is. *A megtorlás napjait* kiadták 1991-ben. 1992-ben angol, francia, német nyelven is. Lásd még: *A temerini razzia* (társszerző, 2001), *Három mártírunk* (2002). Matuska Márton: *Hová tűntek Zsablyáról a magyarok?* (VMDP Történelmi Bizottsága, Temerin, 2004)

⁸⁷ MÉSZÁROS SÁNDOR: *Holttá nyilvánítva - Délvidéki magyar fátum 1944-45. I-II.*, (Hatodik Sip Alapítvány, Budapest, 1995-2000).

⁸⁸ MATUSKA MÁRTON: *Számvetés*. In: <http://www.huncor.com/delvidek4445/matuska.htm> (2014)

⁸⁹ KASA, ALEKSANDAR: *Mađari u Vojvodini 1941-1946.* – (Magyarok a Vajdaságban 1941-1946.), Az Újvidéki Egyetem Történettudományi Intézetének kiadása, 1996.

doktori disszertációt írt a magyarokat ért megtorlásokról. A Délvidék Kutató Központ⁹⁰ több munkatársa, köztük *Mojzes Antal*⁹¹ a Bajmokon lezajlott vérengzés történetét dolgozta fel. *Forró Lajos*⁹² és *Teleki Júlia*⁹³ több munkájában foglalkozik a magyarellenes atrocitások feltárásával. Kutatási eredményeiket önálló és gyűjteményes kiadványokban jelentetik meg. A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság⁹⁴ kezdeményezésében *Matuska Márton* előszavával 2004-ben *Rémuralom a Délvidéken*⁹⁵ címmel tanulmánykötet jelent meg, mely 23 szerzőt vonultat fel, akik egyben a 2003. október 24-25-én Újvidéken megrendezett nemzetközi tudományos tanácskozás résztvevői, előadói voltak. Ezen a tanácskozáson elhangzott, hogy a Bánság városaiban és számos falvaiban élő magyarok megtizedelésének feltárásával még adósok a délvidéki magyarság helytörténései. A kutatások jelenlegi állása szerint az 1944-45-ben kivégzett magyarok száma biztosan meghaladja a 20 000-et. Országos (Jugoszlávia) szinten a legújabb kutatások több mint 70 ezer főre becsülik a kommunista partizánok által kivégzett áldozatok számát.

Weiss Rudolf történész, a szabadkai székhelyű Német Népi Szövetség elnöke szerint 70 ezerre tehető a vajdasági német áldozatok száma.⁹⁶ A vajdasági németek 1945-1948 közti megtorlásáról Pécsen (2013) a helyi Német Kör által szervezett nemzetközi konferencián számolt be. Elhangzott, hogy *Josip Broz Tito* jugoszláv -partizánjai hat haláltáborba kényszerítették őket, amit 1948-ig fenntartottak. Ezen kívül közel 50 ezer munkaképes férfit és nőt hurcoltak el a Szovjetunióba jövátételi munkára.

⁹⁰ Lásd: Délvidék Kutató Központ honlapját: <http://www.delvidekkutato.hu/?pageid=40> (2014)

⁹¹ MOJZES ANTAL: *Halottak napja Bajmokon* címen írta meg az ott lezajlott vérengzés történetét, amelyben 112 magyar áldozatról tesz említést. (Cnesa Kiadó, Magyarkanizsa, 1994.)

⁹² FORRÓ LAJOS: *Jelöletlen tömegsírok Magyarkanizsán, Martonoson és Adorjánon*, Szeged, 1995.; bővített kiadás 2007., FORRÓ LAJOS – MOLNÁR TIBOR: *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizániratok tükrében*. Szeged–Zenta, 2013.

⁹³ TELEKI JÚLIA leírta és egy füzetben megjelentette a csurogi történéseket s közölte az áldozatok nem teljes névsorát. (TELEKI JÚLIA: *Visszatekintés a múltba*, Napló kiadása, Újvidék, 1996.) A csurogi magyarok meghurcoltatása. In: *Memento 1944-45*. [Szerk.: SZABÓ JÓZSEF], Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság, Bajmók, 2010.

⁹⁴ Lásd a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság. Honlapját: <http://www.vmtt.org.rs/> (2014)

⁹⁵ *Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenes atrocitásokról*. A kötetet szerkesztette: CSORBA BÉLA, MATUSKA MÁRTON, DR. RIBÁR BÉLA. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2004.

⁹⁶ Hegedűs Attila: *Szerbia szembe néz múltjával?* In: *Hét Nap*, 2009. 08. 12. Tárolt változat: <http://hetnap.rs/mobil/?p=cikk&cid=7062> (2014)

A Muravidék magyarsága elleni II. világháború utáni megtorlásról Göncz László⁹⁷ egyik tanulmánykötetében számol be. Szerinte biztosra vehető, hogy a „*magyar családok összegyűjtésével, táborba kényszerítésével a magyar hatóságok által 1942 nyarán Sárvarra hurcolt szlovén családok ellen elkövetett „intézkedést” kívánta az új hatalom megtorolni.*”⁹⁸ Mindkét hatalom által elhurcoltak listáját, a megbékélés jegyében a túlélők visszaemlékezéseivel *Miért? Zakaj?*⁹⁹ c. szlovén és magyar nyelven közös kiadványban jelentették meg, amelyhez Göncz László előszót is írt. A magyarokat érintő különböző megtorlásokat 1945. április-június hónapokban főleg az ún. OZNA (Odeljenje za zaštitu naroda – Népvédelmi osztály) állambiztonsági csapatai és a reguláris partizánegységek hajtották végre. A 17 magyarlakta településről 582 magyar nemzetiségű polgárt vittek el a Maribor környéki Hrastovec településre. Az elhurcolt családok zöme 1945. szeptember végén került haza. A hatalom által megvádolt „veszélyes” egyének, vállalatvezetők, jómódú magyarok közül az eddig felkutatott adatok szerint 37-et kivégeztek, vagyonukat elkobozták. Több személynek örökre nyoma veszett. A muravidéki megtorlásokról alapos elemző munka eddig még nem készült.

Csehszlovákiában 1945. április 5-én elfogadott kassai kormányprogram kollektív bűnösnek nyilvánította a felvidéki magyarokat, németeket, aminek következményeként elnöki rendeletekkel megfosztották őket állampolgári jogaiktól, elkobozták ingatlanaikat, több ezrüket szovjet kényszermunkára hurcolták, tízezreket a lakosságcsere keretében kitelepítettek.

A szovjet internálásokra vonatkozó korszak *Bartók Csaba* tényfeltáró helytörténész szerint „rosszul van kutatva.”¹⁰⁰ Szerinte a felvidéki magyar helytörténészek 60-120 ezerre becsülik a szovjet munkatáborokba került magyarok és németek számát. A rögtönítélő hadbíróságok s a Horthy-korszak állami és katonai tisztviselői, a *Hlinka*-gárda prominens személyiségei közül egyeseket halálra ítélték, sokan a szovjet munkatáborokba

⁹⁷ GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás. A Mura mente 1941-1945.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006. 159-165. p.

⁹⁸ GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás....* i. m.: 163.

⁹⁹ *Miért? Zakaj?* Lendvai füzetek. 16. Szerkesztőbizottság: SILVIJA KULČAR, MIRA UNGER, DR. BENCE LAJOS, GÖNCZ LÁSZLÓ. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006. 159-165. 1998.

¹⁰⁰ BARTÓK CSABA előadása. Elhangzott a beregszászi „Emlékezés a sztálinizmus áldozataira” c. konferencián. In: *Trianoni Szemle*, 2011. január-március. 33-34. p.

kerültek. A felvidéki magyarok „körtörténetének elnémitott fejezetéről” Janics Kálmán¹⁰¹ adott vázlatos áttekintést. A kelet-szlovákiai magyarok elhurcolásának eddig a leghitelesebb történetét Dobos Ferenc¹⁰² dolgozta fel, aki felhasználta a Palásthy Rezső¹⁰³ által összegyűjtött kordokumentumokat is. A tanulmány szerzője a történeti dokumentumok, visszaemlékezések segítségével csak a magyarok internálásával foglalkozik. Számításai szerint az NKVD egységek 1944. decemberében a Bodroghköz, Ung-vidék 51 magyar falvaiból 2500 férfit hurcoltak el „malenkij robotra.” Dobos Ferenc a magyar férfiak internálását végrehajtó „véltetően nem csupán zsidókból álló NKVD-tisztek szerepéről” szólva, kijelenti, hogy a „zsidókkal szemben elkövetett bűnökért járó kollektív büntetés elvére hivatkoztak.”¹⁰⁴ Az internáltak további sorsának feltárására nem vállalkozott.

A történelmi személyiségek, a totalitárius rezsim áldozatai közül Molnár Imre¹⁰⁵ Eszterházy János kisebbségi politikus csehszlovák és szovjet meghurcoltatásának történetét dolgozta fel. Számomra is fontos, kutatási irányt jelző munka, mivel valamennyi közösségben – a szovjet tanácsadók javaslatára – sor került hasonló, kiemelt koncepciók perre. Legújabbán Köteles László kapcsolódott be a Bodroghköz és az Ung-vidék tájegységéhez kötött „malenkij robot”-kutatásba, aki a legutóbbi pécsi Német Kör konferenciáján (2013) színvonalas előadást tartott eddigi feltárásairól. A Szovjetunióban raboskodott felvidéki magyarokról az összefoglaló monográfia megírásra vár.

A nagykaposi és környékbeli civil magyarok elhurcolásáról, rabszolgaságáról, hazatérésükről, veszteségeikről (a Bodroghköz, Ung-vidék magyar településein a vissza nem térők száma megközelítette a 60-70%-ot!) mint túlélő, a nagykaposi Géczy Lajos¹⁰⁶ tényekre épülő történetet írt, amely könyv alakban is megjelent.

A Kárpát-medencében a magyarok, németek internálásával kapcsolatos történetek teljes, objektív, történelmi feldolgozása, egy összefoglaló

¹⁰¹ JANICS KÁLMÁN: *A hontalanság évei*. Hunnia Kiadó, 1989.

¹⁰² DOBOS FERENC: *Magyarok a történelem senkiföldjén. „Malenkij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghközben és Ung-vidéken*. In: Regio - Kisebbségi Szemle, 1992/3. Tárolt változat: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00012/pdf/07.pdf> (2012)

¹⁰³ Lásd: Dobos Ferenc tanulmányának felhasznált irodalomjegyzékét... i. m.

¹⁰⁴ DOBOS FERENC: *Magyarok a történelem senkiföldjén...* i. m.

¹⁰⁵ MOLNÁR IMRE: *Eszterházy János*. Dunaszerdahely, Nap Kiadó, 1997.

¹⁰⁶ GÉCZY LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Madách, Bratislava, 1992.

nagy monográfia megírása még mindig várat magára. Egy ilyen összefoglaló jellegű tanulmánygyűjtemény megjelenése a levéltári forrásokra épülve, alapvetően tisztázná a SZU-ban raboskodó hadifoglyok, internáltak máig vitatott létszámát, tragikus sorsát, tábori életét stb.

A kollektív büntetés alá eső magyarországi németek sorsával kapcsolatosan előrehaladott kutatás tapasztalható. Több értékelhető publikáció *Zielbauer György*¹⁰⁷, *Erdman Gyula*¹⁰⁸, *Komanovics József*¹⁰⁹, *T. Molnár Gizella*¹¹⁰, *Márkus Beáta*¹¹¹ és mások nevéhez fűződik. Ezen a területen az ismereteimet – többek között – a pécsi Német Kör¹¹² szervezésében a Donyec-medencei, az Urál-hegység környéki munkatáborokban és lágerek színhelyén folytatott kutatásaim eredményeivel egészítettem ki.

A pécsi Német Körrel 2005-től közös kutatást¹¹³, közös emlékkonferenciákat¹¹⁴ szerveztünk, terepmunkát végeztünk az egykori lágerek területén, a donbázi bányavidéken¹¹⁵, expedíciót indítottunk az Urál-környéki egykori munkatáborokba is, ahol sok ezer magyar, német férfi és nő halt meg az éhség, fagyhalál, pusztító betegségek okozta végelgyengülésben. Együttműködünk a Gulag-kutatók Nemzetközi Társaságával¹¹⁶ is, amely koordinálja a Malenkij Robot Emlékbizottság¹¹⁷ 2014-2015 Kárpát-me-

¹⁰⁷ ZILBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németiség nehéz évtizede 1945-1955*. Pannon Műhely, Szombathely, Vép, 1990.

¹⁰⁸ ERDMAN GYULA: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Gyulai Füzetek 4. száma, Gyula, 1990.

¹⁰⁹ KOMANOVICS JÓZSEF: *A német nemzetiségi kisebbségek és a kollektív felelősségre vonás kérdése a II. világháború után*. In: Baranyai Helytörténetírás 1987/8. 479-487. p.

¹¹⁰ MOLNÁR GIZELLA, T.: *Kollektív bűnösség? A német nemzetiség a Duna-Tisza közén a második világháború után* (SZTE Juhász Gyula Tanárképző Kar – PHD dolgozatok.) Szeged, JGYF, 2005.

¹¹¹ MÁRKUS BEÁTA: *A civil lakosság szovjet jóvátételi munkára szállítása 1944/1945-ben*. In: „Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” *Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” interjúkötet*. Kiadja a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

¹¹² Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási anyagokat: <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/> (2014)

¹¹³ DR. BOGNÁR ZALÁN (szerk.): *Malenykij robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45–1955*. Pécs, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, 2009.

¹¹⁴ „Nem mondbatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek” A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (elnök: Matkovits Kretz Eleonóra) projektje alapján a sztálini munkatáborokba hurcolt magyarok és németek tiszteletére a beregszászi Európa Házban rendezett nemzetközi emlékkonferencia, melynek társzervezője a Szolvyai Emlékparkbizottság volt. Lásd még: DUPKA GYÖRGY: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira* (Az 1989. novemberi emlékkonferencia előadásainak szerkesztett anyaga). In: *Trianoni Szemle*, III. évf. 2011/1. szám, 30–39. p.

¹¹⁵ BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes” 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009, 104. p.

¹¹⁶ Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási programokat, adatbázisokat: <http://gknt.hu/> (2014)

¹¹⁷ Lásd a honlapjukon elhelyezett kutatási programokat, adatbázisokat: <http://www.malenkijrobot.hu/> (2014)

dencei programsorozatát, és egybefogja a kutatói munkát. A levéltárakon kívül következetes adatgyűjtő munkát végzünk a túlélők körében, akikkel „*oral history*” típusú interjúkat készítünk és dolgozunk fel.

Véleményem szerint ma sem veszettek aktualitásukból a *Bodnár Tibor* 1989. júliusában megfogalmazott olvasói levelében feltett kérdések: „*Mi volt ezeknek az embereknek a bűne? Mi lett a sorsuk? Vajon hogyan történhetett meg mindez? Kinek az indítványára?*”¹¹⁸

Mi is történt 1944. novemberében, miért nevezem Szolyvát Magyar Golgotának, miért kellett Kárpátalja elcsatolásáért sok ezer magyarnak elpusztulnia? Ezek a kérdések foglalkoztatják ma is a túlélőket, a hozzátartozókat és a leszármazottakat. Az eddigi kutatások eredményeit a tragikus események még teljesebb megvilágítása szándékával közreadva igyekszem megválaszolni ezeket a kérdéseket, reményeim szerint hozzájárulva a magyar történelem eme fehér foltjának tisztázásához.

¹¹⁸ BODNÁR TIBOR olvasói levele. In: *Kárpáti Igaz Szó*, 1989. július 16.

II. FEJEZET

A KOLLEKTÍV BŰNÖSSÉG ELVÉNEK ALKALMAZÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAROKKAL ÉS NÉMETEKKEL SZEMBEN

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946.

1. Kárpátalja szovjetek általi elfoglalásának katonapolitikai előkészítése, végrehajtása, röplap-akciók, kommandatúrák felállítása

Terjedelmi korlátok miatt a keleti hadszíntéren zajló háború részletes eseménytörténetével nem foglalkozom, azonban fontosnak tartom megemlíteni, hogy *J. V. Sztálin*¹¹⁹ vezetése alatt *K. J. Vorosilov*¹²⁰ marsall, az Állami Védelmi Bizottság¹²¹ (ÁVB) elnökhelyettese, *L. P. Beria*¹²², az SZSZKSZ belügyi népbiztosa szervezésével 1944. július 30-án az ÁVB úgy döntött, Kárpátalja elfoglalása és megszállása érdekében az 1. és 2.

¹¹⁹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²⁰ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²¹ A II.világháború alatt ez a bizottság gyakorolta a Népbiztosok Tanácsa helyett a legfőbb hatalmat. Elnöke Sztálin volt.

¹²² Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

Ukrán Front érintkezési pontján létrehozta a 4. Ukrán Frontot. Döntésük meghozatalánál számoltak Kárpátalja megszállásának katonai-politikai fontosságával és a hegyvidéki hadműveletek sajátosságaival.¹²³

A főhadiszállás augusztus 5-én I. J. Petrov¹²⁴ vezéreredest nevezte ki a front parancsnokává, F. K. Korzsenyevics altábornagyot pedig a törzskar főnökévé. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja lett a kegyetlenségéről hírhedt L. Z. Mehliusz¹²⁵ vezéreredes, a SZMERS¹²⁶ és az NKVD¹²⁷ egyik felettese is, aki hozzálátott a „kárpati támadó hadművelet” gondos előkészítéséhez, végrehajtásához.

A hadművelet egyetlen katonapolitikai teljesítménynek, illetve eseménynek – Románia háborúból való kiugrásának¹²⁸, mások szerint átállításának – köszönhette sikerét, a csatlakozás következményeként ugyanis Kárpátalja a szovjet hadsereg „ölebe hullott”. Az 1. magyar hadsereg hiába szilárdította meg arcvonalát az Északkeleti-Kárpátokban, négy hét múltán a szovjetek váratlan nyomása, beözönlése alatt széthullott, 1944. október 27-én a szovjet haderő Ungvárt is elfoglalta. Ezen a napon Sztálin aláírásával ünnepi parancsot hoztak nyilvánosságra, amely egyebek mellett a „hadi szempontból fontos hídfőállás”¹²⁹ elfoglalását említi. Ebből az alkalomból ugyanazon a napon, este 21 órakor Moszkvában 224 ágyúból leadott 20 díszsortűzzel üdvözölték a 4. Ukrán Front „dicső csapatait”.¹³⁰ Az október 29-én elfoglalt Csapot azonban nem sikerült megtartani, a város többször cserélt gazdát, a magyar és német csapatok csak november 26-án vonultak vissza, mivel a teljes bekerítés fenyegette őket. Ungvár elfoglalásánál 2 500 magyar és német katonát ejtettek fog-

¹²³ DOVHANICS, O. D.: *A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért*. In: KERECSEANYIN, V. M., GVARGYIONOV, B. O. (szerk.): *Ukraina Emlékkönyve. Kárpátöntúli terület I*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 69. p.

¹²⁴ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²⁵ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹²⁶ Lásd bővebben a melléklet fogalomtárában.

¹²⁷ Lásd bővebben a melléklet fogalomtárában.

¹²⁸ 1944. augusztus 23-án I. Mihály király letartóztatta Antonescu conducator, fővezért, többek között bejelentette a román hadsereg csatlakozását a szovjet hadsereghez a náci Németország elleni küzdelemben.

¹²⁹ Lásd: *Шляхом Жовтня. Визволення Радянською Армією Закарпатської України і возз'єднання її з Радянською Україною*. Збірник документів. Т.6. (VIII. 1944.– I. 1946. pp.) Ужгород, 1965. 4. p.

^{EB60} a gyűjteményből tudjuk meg, hogy az ungvári városi hatóság Szova Péter polgármester kezdeményezésére 1944. november 5-én kiadott határozata értelmében Kárpátalján a közép-európai helyett bevezetik a moszkvai időszámítást.

¹³⁰ КУЦЕНКО, К. О. (1970): *Визволення Карпатська України Радянською Армією (вересень-жовтень 1944. р.)*. In: *Український історичний журнал*, № 6., 16. p.

lyul. Kárpátalja elfoglalása 3 147 szovjet katona életébe került¹³¹, ebből 2 730 fő név szerint ismert, 417 fő neve ismeretlen.¹³² Kárpátalján a legvéresebb katonai csatározások fűződnek Csaphoz, többszöri bombázása és a hadműveletek alatt 86 lakos vesztette életét.¹³³

A Kárpátokban harcoló 1. Magyar Hadsereg felbomlásáról és a katonák sorsáról *Burcev vezérőrnagy*, a 4. Ukrán Front 7. főosztályának parancsnoka és *Nyikityin kapitány*, a 7. főosztály 3. részlegének vezetőhelyettese készített összefoglaló feljegyzést¹³⁴, amelyben beszámolnak arról is, hogy *Dálnoki Miklós Béla*¹³⁵ hadiparancsban utasította egységeit a szovjetekkel való ellenségeskedés azonnali beszüntetésére és a németekkel való szembefordulásra.¹³⁶ Ezt a hadiparancsot 1944. október 23. – november 1. között 67 kiválasztott magyar hadifogoly (tiszt, katona) 700 példányban vette át és juttatta el a még ellenálló egységekhez.

A másik vonalon szovjet agitprop-csoportot vetettek be, amelynek tagjai kárpátaljai származásúak voltak (*Ivancso, Szarkanics* katonák stb.), akik még a háború elején úgynevezett antifasiszta iskolákban, kiképzésen vettek részt. Ők a feljegyzést 500 példányban nyomtatták ki és terjesztették a harcoló magyar honvédek körében. Megemlítik, hogy a vezérezredes röplapként terjesztett hadiparancsára az elsők között egy bizonyos *Kjuveti Sándor* nevű kapitány vezetésével 794 tiszt és katona állt át a szovjetek oldalára, akiket kisebb csoportok követtek, többek közt bizonyos *Vizgányi* tiszt 200 katonatársával, *Berend Miklós főhadnagy* a századával. A felhívásnak engedelmeskedve az 1. Magyar Hadsereg állományából mintegy 20 ezer tiszt és katona állt át a szovjet hadsereg oldalára.

¹³¹ V. M. Kerecsanyin felmérése szerint az elesett szovjet katonák földi maradványai Kárpátalján 42 katonai temetőben (közös sírban, különálló temetkezési helyen) nyugszanak. Tiszteletükre a háború óta 270 emlékművet és emléktáblát avattak fel.

¹³² KERECSEANYIN, V. M.: *Utószó*. In: KERECSEANYIN, V. M., GVARGYIONOV B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület 1*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, 641. p.

¹³³ Lásd a közreadott veszteséglistát: *Книга скорботи України. Закарпатська область*. Том 2. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004. 674-679. p.

¹³⁴ A 272. sz. ügyirat (TSU/457-459.), eredeti forráshelye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации ЦАМО РФ.-Ф. 244.-Оп. 2980. Д. 156. Л. 268-270. A továbbiakban: ЦАМО РФ.

¹³⁵ Vitéz lófő Dálnoki Miklós Béla (1890–1948). Katonatiszt, politikus, miniszterelnök. 1943-ban vezérezredessé léptették elő, 1944. augusztus 1-jén vette át az Északkeleti-Kárpátokban állomásozó 1. Magyar Hadsereg vezetését. Neve az orosz hadijelentésekben Miklós Bélaként szerepel.

¹³⁶ Cselekedetét az a tény motiválta, hogy 1944. október 15-én Horthy Miklós kormányzó összehívta a Keronatanácsot, bejelentette a fegyverszünetet.

A jelentéstevők kitérnek az 1. Magyar Hadsereg tragédiájára is. Mint írják, a 4. Ukrán Front előre nyomulásával és hatalmas propagandagépezetének bevetésével október 20. – október 30. között szétverték, felmorzszolták a németekkel együtt harcoló magyar hadsereg maradék egységeit. Adataik szerint 34 374 főt tettek harcképtelenné, ezen belül 14 390 az elesett és megsebesített, 19 984 a fogságba esett katonák száma.

D. M. *Manuilszkij*,¹³⁷ a szovjet katonai központi adminisztráció egyik vezetője Kárpátalja bekebelezésében jelentős szerepet szánt a helyi származású személyekből toborzott, az NKVD által felügyelt, a Komintern által is támogatott partizánmozgalom ukrainai törzse által kiképzett, majd a Kárpátokban bevetett egységeknek¹³⁸ is, amelyek a főhadiszállás megbízásából főleg hírszerzéssel, agitációs tevékenységgel foglalkoztak. Az ukrán történetírás „*partizán-agitátoroknak*”¹³⁹ is nevezi őket, akik többségét az 1939-től a magyar–szovjet határszakaszon beindult kárpátaljai határátlépők, majd határsértésért elítélt és a szovjet GULAG-ot is átélte, 1942. november 19-től amnesztiában részesült úgynevezett „*vikacsi*” (határátlépők) köréből, főleg a szibériai Buzuluk városban válogatták és képezték ki. További partizáncsoportok¹⁴⁰ toborzásával is megbízott jelentősebb partizánegységek: *Oleksza Borkanyuk* ejtőernyős osztaga, *Pataki Ferenc*¹⁴¹ hétfős felderítő csoportja, amelynek tagjai többségükben kárpátaljai születésűek voltak.¹⁴² *Uszta Gyula*¹⁴³ és *Ivan Priscsepa* ejtőernyős csoportja 1944. augusztusában szállt le a magyarlakta Beregújfalu térségében, *I. Kapitan* és *J. Vanyagin* hírszerző csoportja Salánk, illetve a huszti járási Berezna közelében, *V. Ruszin*, *V. Bujanov*, *V. Homenko* osztaga pedig *O. Tkanko* nagybereznai körzetének bázisán. Ezek közül a legtöbb magyar a dereceni *Uszta Gyula* vezette Rá-

¹³⁷ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹³⁸ DOVHANICS, O. D.: *Harcba szálltak a népi bosszúállók*. In: KERESANYIN, V. M., GVARGYIONOV B. O. (szerk.): *Ukraina Emlékkönyve. Kárpátöntúli terület 1*. Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1997, 42. p.

¹³⁹ Lásd: KORSZUN, OLEKSZIJ ÉS PAGIRJA, OLEKSZANDR bevezető tanulmányát az alábbi dokumentumgyűjteményhez: КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ О. М. (szerk. és összeállít.) (2011): *Закарпатські віткачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949*. Архівні документи і матеріали. Ужгород: Всеукраїнське державне видавництво Карпати, 42. p.

¹⁴⁰ ХРАНЧАК, І. М.: *З історії партизанського руху на Закарпатті в 1943–1944 рр.* In: *Збірник наукових записки УЖДУ*, m. 36, 130. p.

¹⁴¹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹⁴² DOVHANICS, O., LUSZTIG K., SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1972, 57–59. p.

¹⁴³ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

kóczi Ferenc osztagban volt, amely 1944. szeptember 6-án 94, október végén 250 főből állt.¹⁴⁴

A legújabb kutatások szerint ezek a partizánosztagok harci cselekményekben nem, illetve nagyon ritkán vettek részt. *Olekszij Korszun*¹⁴⁵ történész szerint a partizánok igazi küldetésének feltárását, elemzését ma is elhallgatják, különösen azt, hogy valójában alaposan kiképzett NKVD-ügynökök voltak, akik beszivárogtak az akkori Magyarország területére, ahol információk gyűjtése, azok továbbítása, rémhírek terjesztése volt a feladatuk. Előkészítették Kárpátalja Vörös Hadsereg általi megszállását, a lakosság körében propagandamunkát fejtettek ki Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása érdekében. Mindazok, akik ezt a politikát felvállalták, felkerültek a káderjelöltek titkos névsorába. Ezen kívül szovjetellenesnek minősített közéleti célszemélyek százairól készítettek feketelistákat. A szovjet haderő bevonulása után az NKVD- és a SZMERS-különítmények a partizánok által összeállított név- és lakcímek alapján, az ő közreműködésükkel tartóztatták le a magyar társadalmi és egyházi vezetőket, a ruszin és magyar önkormányzati, parlamenti képviselőket, az ukrán nemzeti irányvonal képviselőit. Később ezek a partizánok a kárpátaljai vallásos embereket félelemben tartó szovjet milícia alapító tagjai lettek. A kárpátaljai magyar és német túlélőktől tudom, hogy 1944 novemberében az egyesített partizánalakulat képviselői önbíráskodás folytán több településen magyar közhivatalnokokat gyilkoltak meg,¹⁴⁶ az NKVD és a SZMERS egységei oldalán részt vettek a falvakban és városokban végrehajtott tisztogatási akciókban. A partizánok hírszerzői múltját ma is mitikus homály burkolja, mert jelentéseiket a még élő közvetlen hozzátartozók kérésére a volt szovjet levéltárakban határozatlan időre titkosították.

A 4. Ukrán Front előre nyomulásához hozzájárult az 1. Csehszlovák Hadtest is, amelynek soraiban ezrével harcoltak azok a kárpátaljai fiatalok, akik 1938–1941 között a szovjet propaganda hatására átszöktek

¹⁴⁴ Lásd: *Шляхом Жовтня*, i. m.: 379. p.

¹⁴⁵ Olekszij Korszun hadtörténész előadást tartott a 2011. november 18-án Beregszászban az *Ez volt a végállomás* címmel rendezett konferencián.

¹⁴⁶ DUPKA GYÖRGY (szerk. és összeállít.): „Sötét napok jöttek...” *Koncepciós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1955*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993, 114. p. Az itt közölt adatok szerint 1944 novemberében Sófalván (Danilove) a hervenéves id. Apáczky Károlyt, a Sándorfalvi Sósút felügyelőjét, valamint fiait, ifj. Apáczky Károlyt (a falu jegyzőjét) és Apáczky Dezsőt helyben meggyilkolták.

a Szovjetunióba, ahol az NKVD magyar és német kémeknek nyilvánította és büntető lágerrekbe zárta őket. Közülük toboroztak csehszlovák katonákat. Hadtestük többek között a Duklai-hágó környéki hadműveletben vett részt, a harcba induló 17 000 főből 7200 fő kárpátaljai volt,¹⁴⁷ közülük az 1944. szeptember 9-től október 28-ig tartó hegyvidéki hadműveletben 800 fő esett el. A Duklai-hágó elfoglalásáért folyó harcban történészek szerint még drágább árat fizettek, hiszen a kiképzetlen, hegyvidéki harcra alkalmatlan kárpátaljaiak ezrével estek el itt is. Nem harcászati-szakmai elvek, hanem hibás ideológiai-politikai megfontolások alapján áldoztak fel ágyútöltekeknek sok száz embert. Az 1. Csehszlovák Hadtest harci útja Morvaföldön ért véget. A több mint 7 000 kárpátaljai katona abban a reményben kockáztatta életét a csehszlovák harctéren, hogy Kárpátalja a felszabadított Csehszlovákia kötelékében marad. Tévedtek.

Mint említettük, a Kárpátalja területére lépő 4. Ukrán Front parancsnoksága a harcoló egységek bevetésén kívül hatásos propagandaeszközökhöz is folyamodott: röplapokkal, különböző felhívásokkal lepték el az ellenszegülő magyar és német katonai állásokat, a ruszin és magyar településeket. A haderő parancsnoksága már 1944. októberének első napjaiban felhívással fordult a helyi lakosokhoz, hogy rejtsék el, segítsék azokat a magyar katonákat, akik nem hajlandók a Vörös Hadsegereg ellen harcolni.¹⁴⁸ 1944. kora őszén repülőgépekről – a bombázások után – röplapokat is leszórtak: „*Urak, papok szaladжатok, Ti, parasztok, maradжатok!*” Ezt az esetet 1988 őszén Nagy Jenő túlélőtől hallottam, amikor megismerkedtem vele, és őszintén beszámolt a kárpátaljai magyar férfiak 1944 őszén elrendelt deportálásáról.

A 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja az elfoglalt városokban, nagyobb településeken 1944. október 28-tól a katonai közigazgatás helyi megszilárdítása érdekében városparancsnokságokat állított fel. A kinevezett tiszteket *Korzsenyevics* altábornagy és törzsparancsnok írásos instrukcióval látta el arra vonatkozólag, hogyan szervezzék meg tevékenységüket és kapcsolatukat a lakossággal, az ellenséges elemek

¹⁴⁷ MOSZKALENKO, K. SZ.: *A délnyugati irányban*. Kijev, 1984, 456-457. p.

¹⁴⁸ Lásd: *Шляхом Жовтня*, 4. p.

felkutatását, valamint együttműködésüket a csehszlovák katonai adminisztrációval.¹⁴⁹

2. Rendelet a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról

Az eddig felkutatott levéltári anyagok ismerete egyértelművé teszi, hogy a Vörös Hadsereg által elfoglalt Kárpátalja szovjetesítése, a magyarok és németek elhurcolásának projektje moszkvai, *Sztálin* által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében és a 4. Ukrán Front cselekvő oltalma alatt valósult meg. Fény derült arra is, kinek milyen szereposztás jutott.

A civil kulcsszereplők között találjuk a kárpátaljai illetőségű *Ivan Turjanica*¹⁵⁰ kommunista vezért, akinek azt a feladatot szánta *Beria*, hogy a Csehszlovákia részeként jegyzett Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának programját pártvonalon, bolsevik-statiszták bevonásával vezényelje le, abból kiindulva, hogy *Beneš* Kárpátalját Sztálinnak ígérte. A moszkvai levéltári dokumentumok alapján *Zselicky Béla* történész derítette ki, hogy Turjanica „1944 őszén a csehszlovák hadsereg politikai biztosaként és a *František Nemeč* vezette csehszlovák kormánydelegáció tagjaként érkezett meg Kárpátaljára Moszkvából. A csehszlovák delegációnak, melynek kötelékébe tartozott, nyilván nem volt tudomása Turjanica megbízásáról, küldetéséről. Mindazt, ami később Kárpátalján végbement, a *Nemeč*-féle delegációnak végül is úgy kellett elfogadnia, mint spontán népi-nemzeti mozgalmat. Megerősíti azt a korábbi feltevésemet, hogy táskájában volt a szovjethatalom megszervezésének kész forgatókönyve.”¹⁵¹ Ehhez az állításához azt a megjegyzést fűzi *Zselicky*: „A moszkvai levéltári dokumentumok ismeretében ezt a találó megfogalmazást teljesen helytállóan kell tekinteni.”¹⁵²

A „beneši ígélet” realizálása érdekében egy sor politikai színjátékot kellett lebonyolítani: a kárpátaljai kommunista párt vezető szerepének megszí-

¹⁴⁹ 238. sz. ügyirat (TSU/421-422.), eredeti forrás helye: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации. ЦАМО РФ, Ф. 244. Оп. 2980. Д. 156. Л., стр. 207-208.

¹⁵⁰ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹⁵¹ BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY: *Ez bát a hon...*, i.m. 58.p.

¹⁵² ZSELICZKY BÉLA: i.m. 97. p. Lásd még: Turjanica speciális megbízását igazoló moszkvai levéltári dokumentum forrás helye: RCHIDNI f. 17. op.128. jed. hr. 764. 190. l.

lárdítását, a Kárpátalja elcsatolását elősegítő népbizottságok létrehozását, az etnikai tisztogatások elősegítését, a népbizottságok első kongresszusának megszervezését, Kárpátontúli Ukrajna kikiáltását, a Néptanács megválasztását, az Ukrajnával történő egyesülés hitelességét igazolni kívánó Manifesztum elfogadását, aláírási kampányok szervezését, a nép és a Szovjetunió „ellenségeivel” való leszámolást, a csehszlovák kormány megbízotti hivatal kárpátaljai tevékenységének akadályozását, kiszorítását, a Kárpátalja sorsáról folyó szovjet–csehszlovák tárgyalások elősegítését, a szovjetítés programjának megvalósítását stb. Az operatív tennivalók beindítása érdekében *Ivan Turjanica*, a Moszkvához hű kárpátaljai kommunisták vezére az I. Csehszlovák Hadtest politikai tisztjeként és a szovjet titkoszolgálat kiképzett ügynökeként 1944. október 28-án találkozott *Petrov* hadseregtábornokkal, a 4. Ukrán Front parancsnokával, *Hruscov*¹⁵³ ukrajnai pártvezérrel, *Mehlisz* vezérezredessel, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagjával. Az utóbbi két kulcsszerepet játszó személy kíséretében még aznap Munkácsra érkezett, hogy Kárpátalja sorsáról döntsenek.¹⁵⁴

A pártaktíva itt lezajlott ülésén az elvárásoknak megfelelően különböző döntéseket hoztak, többek között indítványozták a „*hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását*”. Ezt a dokumentumot, amelyben „*a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról*”¹⁵⁵ volt szó, *Turjanica* 1944. november 11-én írta alá. Az általa jegyzett rendelet javaslatai alapján *Fagyetje*¹⁵⁶ vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka és *Levitin* ezredes, a törzsparancsnok helyettese elkészítette a végrehajtás koncepcióját, majd katonai forgatókönyvét. A továbbiakban *Beria* és *Sztálin* tudtával kulcsszerepet játszottak a polgári lakosság internálásának előkészítésében és lebonyolításában.

Fagyetje személyesen terjesztette a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa elé azt a felvetését¹⁵⁷, hogy a magyar- és német lakta települések férfila-

¹⁵³ 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА*. In: *Вопросы истории*. Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89.

¹⁵⁴ 364. sz. ügyirat (TSU/593. 599.) *Munkács népbizottsága elnökének beszámolója*. Eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської області, ДАЗО, -Ф. Р. 14., Оп. 1. о.д. зб. 343. арк., 29-37. p.

¹⁵⁵ DUPKA GYÖRGY – KORSZUN OLEKSZIJ (1997): i.m.. 11. p.

¹⁵⁶ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

¹⁵⁷ ДОВГАНІЧ, О.Д., КОРСУН, О. М. (szerk. és összeállít.) (2009). *Карпатська Україна: Документи і матеріали*, том I. Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 353-355. p.

kosságát, mint az ellenség képviselőit, internálni kell, mert megakadályozhatják a szovjet rendszer bevezetését Kárpátalján. *Fagyjev* és *Levitin* elképzelése az volt, hogy 1944. november 14-től 17-ig végrehajtják a 15–50 év közötti magyar és német férfiak katonai regisztrációját. (Nem tévedés, kezdetben ugyanis az 1927–1929-es születésű, leventekorú fiatalokat is nyilvántartásba vették – D. Gy.) A második hivatalos regisztrációt 1944. november 18-ra tervezték, ekkor már a 18–50 év közötti magyar és német katonák, tisztek, közhivatalnokok, csendőrök, rendőrök és katonaköteles korú férfiak letartóztatásával és katonai őrizet alatt a legközelebbi hadifogoly-gyűjtőhelyre kísérésével.

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-i ülésén operatív végrehajtásra jóváhagyták a 0036. sz., szigorúan titkos rendeletet, amelynek aláírója *Petrov* hadseregtábornok volt, valamint a front katonai tanácsának tagjai: *Mehlisz* vezérezredes, *Novikov* vezérőrnagy és *Kariofilli* tüzérségi altábornagy. A kilenc pontból álló dokumentum a legfelső katonai hadvezetés által jóváhagyott „*kollektív bűnösség és büntetés elvének*” kárpátaljai alkalmazását írta elő: „*Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!*”¹⁵⁸

A rendelet pontosította a végrehajtás időpontjait és a behívandók korhatárát, felhívta a katonai akció vezetőinek figyelmét: 1944. november 14-től november 16-ig a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai nemzetiségüktől függetlenül vegyék nyilvántartásba azokat a katonákat és tiszteket is, akik a német és a magyar hadseregben szolgáltak, és ami a legfontosabb, vegyék nyilvántartásba mindazon 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket (azaz polgári személyeket, akik semmilyen hadseregben nem szolgáltak), akik a felszabadított Kárpát-Ukrajna területén élnek, továbbá a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját. A katonai

¹⁵⁸ A 0036. sz. rendelet teljes szövegét lásd a mellékletben. Egyik részlete először az *Egyetlen bűnik magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)* című kötetben 1993-ban jelent meg, a 7. oldalon. A rendelet 1-5. pontjának magyar fordítását lásd: *A „malenyikij robot” dokumentumokban (1997)* 72. old. Teljes szövegét lásd: „*Otthon a könny is édes*” 1944-1955. kényszermunkára bwrcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében... (2009), 14-16.p., Továbbá lásd: 219. sz. (KU/353-355.) és a 245. sz. ügyiratot (TSU/427-429.), eredeti forráshelyek: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 35-37., Lásd még: A 10. sz. ügyirat (ЗУН/38-39), ЦІГАСА -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 55-56., Копія. Машинопис. A továbbiakban: ЦІГАСА.

parancsnokoknak javasolták, hogy a nyilvántartásba vétel során mindenkit tájékoztassanak, november 18-án kötelesek másodszer is jelentkezni, hogy ezt követően az egész kontingenst, köztük a hadköteleseket menetoszlopokban a hadifoglyok számára létesített gyűjtőlágerekbe kísérik.

A rendelet külön kitért a magyar csendőrség és rendőrség tisztviselőire és alkalmazottjaira, akiket a nyilvántartásba vétel után november 18-19. között át kell adni a „*SZMERS egységeinek és a hadtápterületet fedező határőr alakulatok felderítő szerveinek.*” Itt megjegyzendő: a túlélőktől tudjuk, a rögtönítélő hadbírótság a letartóztatottak nagy részét halálra ítélte és kivégeztette.

A rendelet 4. pontja előírta, hogy a letartóztatottak részére 1944. november 17-ig hadifogoly-átvevőhelyeket kell létrehozni Perecsenyben és Huszt környékén. Az 5. pont felszólította *Fagyjejev* vezérőrnagyot, hogy az általa felügyelt NKVD-csapatok erőteljesebb munkát fejtssenek ki a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából. A 6. pont felszólította *Kacnelson* vezérőrnagy hadtápfőnököt, hogy az akciót regionálisan irányító katonai kommandánsoknak engedélyezze a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát. A 7. pont engedélyezte a települési kommandánsok helyőrségeinek felhasználását a letartóztatottak védőkíséretének megerősítésére. A 8. pont utasította a hadtápfőnököt, hogy 1944. november 18-tól szervezzen elegendő számú étkeztető-állomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon. A 9. pont újra *Fagyjejev* vezérőrnagyot szólította fel, hogy a rendelet végrehajtása céljából 1944. november 12-én 15.⁰⁰ órára hívja össze értekezletre a katonai kommandánsokat és helyetteseiket.

Ezen az értekezleten *Fagyjejev* ismertette a katonai parancsnokokkal és helyetteseikkel a küszöbön álló akció lényegét és a katonai parancsnoknak a front katonai tanácsával egyeztetett parancsát, amit 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében. A kiadott 0036. sz. rendelethez mellékeltek a „*városparancsnokság 2. számú parancsát*”, szintén 1944. november 13-i keltezéssel.

Mint láthatjuk, az akciót gyorsan, körültekintően készítették elő. A parancsot magyar nyelvre is lefordították és az ungvári *Miravcsik*-féle nyomdában több száz példányban kinyomtatták. A magyar nyelvű plakát szövege így hangzott:

1. Folyó évi november 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságon mindazok a katonák és tisztek, akik magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpát-alja területén maradtak.

Jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles¹⁵⁹ egyének is 18 évtől 50 éves¹⁶⁰ korig.

2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.

3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika.

4. Mindazok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a haditörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.¹⁶¹

1944. november 13-át követően a „városparancsnokság 2. számú parancsát” a magyar- és német lakta településeken is kifüggesztették. A helyhatósági vezetők a városparancsnokokkal közreműködve agyalták ki a „háromnapos munkára”, illetve hidak, utak javítására mozgósító mesét, amit kidoboltattak a kisbírókkal is, azzal a kiegészítéssel, hogy az érintettek „három napra elegendő élelmet vigyenek magukkal.”

Ilyen rövid idő – gyakorlatilag egy nap – alatt nehéz volt mindezt megvalósítani. Az akció tervét valószínűleg már előre pontosan kidolgozták. Később kiderült, az akció szervezését kapkodás, túlméretezettség, csálások jellemezték, valamint a rossz élelmezés következményei, amelyek már az első napokban sok kárpátaljai számára végzetesnek bizonyultak. A „letartóztatandó” személyek túlnyomó többsége – akik már november 16-án benyújtották igazoló okmányaikat – november 18-án csak azért ment el ismét a jelentkezési helyre, hogy visszavegye azokat. Arra már nem volt lehetőségük, hogy hazamenjenek személyes holmijaikért, élelemért, s hogy elbúcsúzzanak hozzátartozóiktól. Miután ellenőrizték adataikat, már csak konvoj-kísérettel vonulhattak ki az udvarra vagy az ut-

¹⁵⁹ Civil személyek.

¹⁶⁰ Túlélők közlése szerint valójában 16–60 éves civileket is elhurcoltak a szolyvai gyűjtőtáborba.

¹⁶¹ Teljes szövegét lásd a mellékletben. Forrás: Dupka György személyes archívuma. Plakát. A városparancsnokság 2. számú parancsát először 1989. november 18-i beregszászi emlékkonferencián ismertették a túlélők. Megjelent: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól(1944-1946)* (1993) című már idézett könyvben, 8. p. Lásd még: A 11. sz. ügyirat (3YH/57-58.).

cára – lényegében légerviszonyok közé csöppentek. A körülzárt udvaron és az utcán tovább folytatódott a begyűjtöttek megtevesztése, a katonai hatóságok emberei ugyanis azzal hitegették őket, hogy „*ideiglenes, háromnapos munkáról*” van szó, élelmezésüket útközben fogják megszervezni. Néhány tekintélyt élvező magyar agitátor, köztük *Uszta Gyula* partizánvezér és *Illés Béla* író biztatta az embereket. Egyes településeken ünnepélyes külsőségek között, dobszóval, papok és hatósági személyek áldásával búcsúztatták a „*háromnapos munkára*” indulókat. Valóban nehezen volt elképzelhető, hogy az egész csak káprázatos színjáték, amely a statiszták többsége számára a halálba vezető utat jelenti.

3. Az akcióban közreműködő egységek felkészítése

A magyarok és németek begyűjtésére vonatkozó részletes utasításoknak szintén a nyomára bukkantunk. *Portnyagin* őrnagy, a 4. Ukrán Front-hoz tartozó NKVD-csapatok egyik osztályának vezetője „*szigorúan titkosított*” parancsot¹⁶² (0047. sz., 1944. XI. 15.) fogalmazott meg a 0036. sz. rendelet végrehajtását végző NKVD-alakulatoknak, amelyben megparancsolta:

1. *Jermilov* kapitánynak, a 2. sz. SZPV (szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy 1944. november 17-i határidővel Huszton átvevő helyet szervezzon.

Dohin elvtársnak, a 3. sz. SZPV (sninai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetőjének, hogy a Sztavnétól 4 km-re lévő Zsornaván ugyanilyen határidővel átvevő helyet szervezzon.

2. *Jermilov* kapitány és *Dohin* elvtárs a megnevezett átvevőhelyekre külön-külön 15 főből álló egységet jelöljön ki, köztük egy-egy parancsnokot, egészségügyi munkást, raktárost, kapuórt.

Ezen kívül a 66. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Čerhov körzetében), a 3. sz. SZPV részére egy kapuórt, egy egészségügyi munkást, a 97. sz. PPV (hadifogoly-átvevőhely Szlovákia egyik településén) és a 2. sz. SZPV részére egy kapuórt és egy ügyeletes parancsnokot jelöljenek ki.

¹⁶² A Portnyagin őrnagy által jegyzett parancsot lásd: 250. sz. ügyirat (TSU/433-435.), eredeti forrásahelye: Центр хранения историко-документальных коллекций ЦХИДАК. -Ф. 425 п. -Оп. 1. -са. хр. 3. -Л. 80. а továbbiakban: ЦХИДАК.

3. A 66. sz. PPV és a 97. sz. PPV parancsnokai biztosítsák az NKVD-egységek által begyűjtött hadifogoly-kontingensek átvételét, őrzését.

4. A 4. Ukrán Front hadtápterületét őrző NKVD-egységek biztosítják a hadifogoly-kontingensek következő táborokba történő átirányítását:

- a zornavai átvevő helyről Turkára, a 3. sz. SZPV táborba;
- a huszti, a 97. sz., a 66. sz. átvevő helyről Szolyvára, a 2. sz. SZPV táborba.

5. A szolyvai 2. sz. SZPV táborban, a 97. sz. és 66. sz. átvevő helyeken lévő hadifoglyok további szakaszolt szállításának idejére fejenként számítva kétnapi ételmet kell biztosítani.

6. *Jermilov* kapitány, a 2. sz. SZPV tábor vezetője 1944. november 17-ig a huszti átvevőhelynek 15 000, *Dohin* elvtárs, a 3. sz. SZPV vezetője a zornavai átvevő helynek 10 000 napi ételmet irányítson át.

7. Az átvevő- és gyűjtőtáborokba irányított hadifoglyok fogadásával és tovább indításával kapcsolatos szervezőmunka megsegítésére a 2. sz. SZPV táborba *Szavcsuk* főhadnagyot, a 3. sz. SZPV táborba *Amplejev* őrnagyot küldik ki.

8. *Amplejev* őrnagy, *Dohin* kapitány, *Szavcsuk* főhadnagy és *Jermilov* kapitány 1944. november 17. 12.00 óráig tegyen jelentést az elvégzett munkáról.

Találtam a 0036. sz. rendelet alapján letartóztatott személyek őrző-védő, felderítő szolgálata megszervezésével kapcsolatos dokumentumot is. Ezt a parancsot (Szigorúan titkos, 0075. sz., 17. XI. 44., Működő Hadsereg) *Avramcsuk* alezredes, a 88. Kárpáti Határőrezred parancsnoka és *Hizsnyak* kapitány, az ezredtörzs vezetője adta ki. Az utasítás preambuluma leszögezte: a magyar és német nemzetiségű egyéneket (civilbe átöltözött tisztek, katonák, rendőrök, csendőrök, valamint katonakötelesek), azért kell letartóztatni, mert „*az ezred területén magyar, német bandita- és diverziós csoportok aktívizálódásának lehetőségével kell számolni*”. A parancs a következőket írta elő:

1. 1944. november 17. 20.00. óra – november 20. között meg kell erősíteni a törzsparancsnokság, a szakszolgálatok, a hadianyagraktárak, az üzemanyag- és élelmiszerraktárak őrhelyeit.

2. A magyar és német nemzetiségű egyének az 1944. november 18-ra kitűzött határidőig a városparancsnokságokon második kötelező regisztrációra kell, hogy jelentkezzenek, ezeket a személyeket Munkácsról, Bátyúból, Beregszászból, Nagyberegről, Tiszaújlakról hadifogolylágerbe kell irányítani, először a sztrabicsói (mezőterebesi) PPV táborba, a drahovai (kövesligeti) és a nagyszőlősi foglyokat a huszti PPV hadifogolyátvevőhelyre, majd mindkét helységről a szolyvai 2. sz. SZPV táborba.

Azokat, akik nem jelentkeztek a második regisztrációra, 1944. november 19-től fel kell kutatni, le kell tartóztatni és a legközelebbi városparancsnokságra, illetve hadifogolyátvevőhelyre kísélni.

3. Az újlaki, beregi, nagyszőlősi, drahovai helyi parancsnokságokon letartóztatottakat *Lebegyev* őrnagy, az 1. sz. század parancsnoka fegyveres kísérettel a huszti hadifogolyátvevőhelyre toloncolja és szervezze meg tábori őrzésüket, továbbá:

- a fentebb felsorolt településeken a felderítő-elfogó csoportokhoz tartozóan 10-15 főből álló konvojt jelöljön ki;

- 1944. november 17-ig Huszton, Nagyszőlősön és Újlakon teljes állományú helyőrséget állítson fel;

- Beregszász–Huszt és Huszt–Szolyva között biztosítsa a kommunikáció őrzését;

- helyezzen készenléti tartalékba egy helyőrséget.

4. *Tyurjakov* őrnagy, a 2. sz. század parancsnoka jelöljön ki 10-15 fős konvojt a Bátyú–Sztrabicsó útvonalra, november 17-vel bezárólag biztosítson helyőrséget a sztrabicsói 97. sz. PPV tábor részére, erősítse meg az Agovo (Tiszaágtelek), Kisdobrony és Nagydobrony térségében állomásozó három helyőrség háttérvédelmét.

5. *Sackij* őrnagy, a 3. sz. század parancsnoka megszervezi a munkácsi 97. sz. PPV tábor őrkíséretét, felelősséggel tartozik a városban kijelölt regisztrációs hely (Rákóczi-kastély) helyőrségének felállításáért. Ezen kívül a Munkács–Sztrabicsó útvonalon, Danykovci–Pupka Helmec térségében két 10-15 fős konvojt biztosít, megerősíti az ott állomásozó két helyőrség háttérvédelmét, Szolyva–Munkács és Munkács–Sztrabicsó között biztosítja a kommunikáció őrzését.

6. *Konovalov* őrnagy, a manőverező csoport parancsnoka megszervezi a Beregszászból Sztrabicsóra induló menet őrzését, ezen a vonalon há-

rom 10-15 fős konvojt állít fel, egy szakaszával rendfenntartást biztosít a beregzászi regisztrációs helyen.

7. november 17. 20.00 órától november 18. 7.00 óráig a polgári lakosság részére kijárási tilalmat vezet be, senki nem hagyhatja el a települést, lakhelyét.

8. A második regisztrációt végző helyi parancsnokságokon, illetve gyűjtőhelyeken, ahonnan gyalogmenetben hadifogolytáborokba indítják a szakaszokat, a hozzátartozók, nők és családtagok jelenléte tilos.

9. A magyarok, németek részére meghirdetett mobilizációra jelentkező, a német és magyar hadseregben szolgált ukrán (ruszin), orosz, cseh, szlovák nemzetiségű katonákat, katonaköteleseket nem kell lágerbe küldeni, a településeken és az úton nem kell őket letartóztatni.

10. A parancsba foglaltakat elsősorban a tiszti állomány, majd 1944. november 18-20. között a szakaszvezetők és katonák körében ismertessék.

11. *Boldin* kapitány, aki egyben a hadtápért felelős, minden századparancsnok rendelkezésére biztosítson egy ZISZ típusú, üzemanyaggal ellátott járművet, hogy a tartalékegységeket célba tudják juttatni.

12. A századparancsnokok a jelen parancs tartalmát ismertessék a saját területükön működő város- és helyi parancsnokság vezetőivel.

13. A jelen parancs kézhezvételének visszajelzése, jelentés annak végrehajtásáról naponta, esti 18 óráig kötelező.

Ezzel a paranccsal indult be az NKVD és a SZMERS gyilkos, népiirtó gépezete: a lakosság megszürését, izolálását, a begyűjtést, letartóztatást, internálást, elhurcolást szigorúan hajtották végre.

A 0036. sz. rendelet végrehajtói szigorú regisztrációra kényszerítettek minden olyan férfit, aki családi körében tartózkodott. A szovjet városparancsnokságokkal párhuzamosan működő, a látottakat értékelő 1. Csehszlovák Hadtest toborzó tisztjei nevében 1944. november 17-i keltezéssel *Antonín Hasal-Nižborský* brigádtábornok „*tiltakozó levelet*”¹⁶³ írt *Mehlišz* vezérezredesnek azzal kapcsolatban, hogy olyan szláv származásúakat is nyilvántartásba vesznek és elhurcolnak, akik magyar katonák voltak ugyan, de korábban a csehszlovák hadseregben is szolgáltak. Arra

¹⁶³ 253. sz. ügyirat (TSU/433-438.) Lásd: *Карпатський Край, Ужгород, 1992, №38., 12. p.*

kérte *Mehlisz* vezérezredes, hogy ezeket a személyeket irányítsák át a csehszlovák hadseregbe, illetve bocsássák a cseh katonai sorozóbizottságok rendelkezésére.

Az otthonmaradtak körében magyar származású, a Szovjetunióban pártiskolát, hírszerzői tanfolyamot végzett komiszárok, kommunista agitátorok jelentek meg, akik a szovjet társadalmat ismertető propagandamunkát fejtettek ki. Ezt a propagandát egyébként a magyar származású *Oldner Vladimír* szovjet hírszerző tiszt, haditudósító, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsához tartozó magyar operatív csoport vezetőjének javaslatára végezték, aki *Mehlisz* vezérezredes számára részletesen elemezte a kárpátaljai magyarság politikai közérzetét. Egyik jelentésében¹⁶⁴ azt is javasolta, hogy a településeket meg kell tisztítani a szovjetellenes rémhíreket terjesztő fasiszta agitátoroktól, a bujkáló magyar fasisztáktól, s hogy célirányosabb felvilágosító munkát kell kifejtetni az egyszerű magyar lakosok körében. Engedélyt kért *Mehlisztől* arra, hogy szabadon terjeszthessék a magyar nyelvű *Magyar Újságot*,¹⁶⁵ illetve a helyi magyar lakosság részére külön lenyomatokat készíttessen. Megjegyzendő: 1944. szeptember 5-én A. *Scserbakov* vezérezredes, a Vörös Hadsereg politikai ügyviteli főigazgatóságának parancsa alapján a 4. Ukrán Front politikai osztálya keretében két újság kiadását határozták el. Az egyik *Magyar Újság* címmel, havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 12 000 példányban jelent meg; az ugyancsak Kárpátontúli Ukrajna lakossága részére szánt, *Karpatyckij Visznik* ukrán nyelvű propagandalap volt, szintén havonta 13 alkalommal, 4 oldalon, 4 000 példányban jelent meg, kiadását *Mehlisz* vezérezredes ellenőrizte.¹⁶⁶

Ezekben a napokban az Ungvári Városi Népbizottság rendeletben (1944. november 15.) tiltotta be a magyar „fasiszta” pártok, különbö-

¹⁶⁴ 220. sz. ügyirat (KU. I./355-357), eredeti forrása: Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории РГАСПИ, -Ф. 495. -Оп. 147. – Л. 1-7. A továbbiakban: РГАСПИ.

¹⁶⁵ A *Magyar Újság* 1944. szeptember 26-tól jelent meg a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának kiadásában. Első számát még Lvovban (Lemberg) nyomták. Október 26-tól Munkácson szerkesztették. 1945. január 3-tól már Debrecenben adták ki. A lap főszerkesztője mindvégig Illés Béla író, a szovjet hadsereg őrnagya, szerkesztője Kassai Géza volt. A lapkészítésben részt vett Oldner Vladimír is, a fentebb említett jelentés szerzője. Bővebben lásd: BÉNYEI MIKLÓS: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október–1945. április), I. rész.* In: hbm1. archivportal.hu/data/files/144701208.pdf. (2012)

¹⁶⁶ Az 1944. november 21-i keltezésű Fagyjev-jelentés eredeti forrása: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, Ф. 32885. -Оп. 1 -Д. 243. – Л. 35-37. A továbbiakban: РГВА.

ző civilszervezetek működését, sajtóorgánumaik kiadását, elkobozták nyomdáikat. A pártok, szervezetek vezetőinek három napon belül le kellett adniuk a városházán tagsági igazolványukat és egyéb dokumentumaikat. A rendelet megszegőinek kilátásba helyezték a Vörös Hadsereg hadbírósa általi felelősségre vonását. Ebben az időben Ungvár polgármestere a ruszofil *Szova Péter* volt.

4. NKVD-műveleti feladatok, jelentések az internálás végrehajtásáról

A moszkvai Orosz Állami Hadtörténeti Levéltárból nemrég több titkosított, a 0036. sz. rendelet végrehajtásával kapcsolatos NKVD-jelentés került elő. A műveleti feladatokat személyesen *L. Mehlsz* vezérezredes irányította, aki naprakész beszámolójelentéseket kapott Fagyjev vezérőrnagytól, a végrehajtást koordináló, a hadtápterületeket fedező NKVD-csapatok parancsnokától.

Az első, birtokunkban lévő jelentést (a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által 1944. november 13-án elfogadott 0036. sz. rendelet végrehajtásáról) *Fagyjev* vezérőrnagy 1944. november 21-én készítette el *Mehlsz* vezérezredes részére négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, egy példányban. (Iktatószáma: 10/00525, 21. 11. 44.) Az 1944. november 18–20. közötti időszak történéseiről és a kialakult helyzetről informálja felettesét. Részletezett számadatokkal igazolja a rendelet szerint beütemezett regisztrálás eredményét, a célszemélyek letartóztatását, katonai rang és nemzetiség szerinti csoportosítását. Ebben az akcióban 16 általa felügyelt városparancsnokság vett részt: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Draho, Pericseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Nagybereszna, Kisbereszna. Kimutatást készített az elkülönített szlávokról (ukrán, ruszin, szlovák, cseh), összesítő adatokat közölt a letartóztatottakról, akiket fegyveres kísérettel hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Ugyancsak kimutatást készített azokról a személyekről, akik a kitűzött időpontban (november 18-án) nem jelentek meg a második regisztráción. Végül beszámolt arról, hány bujkáló személyt sikerült elfogni és lágerbe kísérni. A jelentésben olvasható táblázatok

számadatai megdöbbentő bizonyítékként igazolják, mennyire körültekintően szervezték meg az etnikai tisztogatást a magyar- és német lakta településeken. A további jelentések szintén az NKVD felgyorsuló gyilkos gépezetének a magyarokra és németekre/svábokra mért csapásait szemléltetik.

A jelentéshez fűzött megjegyzéseiben *Fagyetje*v vezérőrnagy jelezte, hogy a magyar és német nemzetiségűek közül az első regisztráció után sokan nem jelentek meg a városparancsnokság által kijelölt toborzóhelyeken, így őket nem sikerült hadifogoly-átvevőhelyekre irányítani. Példaként Nagyszőlőst említette, ahol 1 239 főnek kellett volna megjelenni, de csupán 133 fő jelentkezett, akiket hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottak. Nagyberegen a regisztrált 543 helyett 308, Munkácson 1 858 helyett 660 fő jelent meg.

1. sz. táblázat

Nemzetiség szerinti kimutatás az első regisztrálásról, 1944. november 14–16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendő	Összesen
1.	Magyar	215	5 801	4 820	203	11 039
2.	Cseh	5	43	-	2	50
3.	Ruszin	9	1 692	-	60	1 761
4.	Orosz	55	1 397	-	1	1 453
5.	Szlovák	12	361	-	22	395
6.	Ukrán	8	413	-	13	434
7.	Román	4	4	-	-	8
8.	Német	-	50	63	2	115
9.	Zsidó	-	35	-	-	35
10.	Lengyel	-	2	-	-	2
11.	Olasz	-	1	-	-	1
12.	Cigány	-	21	-	-	21
13.	Ismeretlen nemzetiségű	-	-	10	-	10
Összesen:		308	9 820	4 893	303	15 324

2. sz. táblázat

Nemzetiség szerinti kimutatás a második regisztrálásról, 1944. november 18–21.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőőr	Összesen
1.	Magyar	125	4 444	4 147	84	8 800
2.	Ruszin	9	-	-	1	10
3.	Szlovák	5	-	-	3	8
4.	Német	-	19	28	1	48
5.	Ukrán	-	-	-	6	6
6.	Román	-	-	-	1	1
7.	Ismeretlen nemzetiségű	-	418	-	31	449
Összesen:		139	4 881	4 175	127	9 322

A meg nem jelent célszemélyek letartóztatása érdekében *Fagyjev* vezérezredes parancsára átfésülték a családi házakat, a mezőket, völgyeket, erdőket, az elhagyott gazdasági épületeket és minden olyan helyet, ahol el tudtak rejtőzni a „bűnös egyének”, akiknek egyetlen „bűnük” a származásuk volt. A november 18-i éjszakától kezdve 19-e hajnaláig tartó hajtóvadászatban közreműködött a 92. határőrezred és a 112-es különleges osztag. Ungváron például 177 főt tartóztattak le, közülük 44 németet, 43 magyart lágerbe irányítottak, 16 főt átadtak a SZMERS felderítő osztályának „átszűrésre”, 84 főt (valószínűleg szláv nemzetiségűt) felmentettek.

Jelentését *Fagyjev* azzal zárta, hogy a második regisztrációra nem jelentkezett magyar és német nemzetiségű személyek felkutatása és letartóztatása folyamatban van.

A katonai levéltári anyagok között vannak olyan dokumentumok, amelyek igazolják, hogy az NKVD-különítmények az ungvári városi kórházat is átfésülték. Erről *Mitryukov* kapitány és századparancsnok készített információt november 11-én. Titkosított hadijelentését¹⁶⁷ (1374. sz., 14. XI. 44.) *Bljumin* alezredesnek, a 92. Kárpáti határőrezred parancsnokának küldte el. Ebből többek között megtudhatjuk, hogy a bizonyos

¹⁶⁷ A Bljumin alezredesnek címzett Mitryukov-jelentés. Lásd: 249. sz. ügyirat (TSU/ 432-433.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32883. -Оп. 1. -А. 67. -Л. 1.

Varga főorvos által vezetett ungvári városi kórházban 79 sebesültet kezeltek, őket nyilvántartásba és őrizetbe vették, közöttük 35 lábadozót. *Bljumin* alezredes november 15-én a jelentésre írt rezolúciójában kiadta a könyörtelen utasítást: valamennyi sebesültet hadifogoly-átvevőtáborba kell irányítani.¹⁶⁸ A Szolyváról a turkai (lembergi terület) gyűjtőlágerbe irányított menetoszlopokból többen megszöktek. Ezzel kapcsolatban ismertté vált az a jegyzőkönyv,¹⁶⁹ amit *Kulik* hadnagy, a konvoj parancsnoka, *Belickij* alhadnagy, a konvoj parancsnokának helyettese, *Bozin* őrmester, *Zub* szakaszvezető, *Pözsikov* és *Zsaludkov* vöröskatona írt alá. Az aláírók jelezték feletteseiknek, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnokságának, hogy az éj leple alatt egyebek mellett a Poljana–Verckeke útvonalon a 42 fegyveres őr által kísért 2 000 fős menetoszlopból 51 fő megszökött, többségükben zsidó nemzetiségűek. A lengyel–cseh határ térségében diszlokált határőrosztag parancsnokságának közreműködésével egy egység az eltűntek keresésére indult, november 22-én a környező erdőkben 65 olyan személyt kutattak fel, akik nem rendelkeztek semmilyen igazolvánnyal, valamennyijüket a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták.

A munkácsi és a környező településeken élő, a második regisztráció elől elrejtőzött magyar és német férfiak felkutatásába az NKVD-osztagok mellett a SZMERS alegységei is bekapcsolódtak. Erről *Marszkij* ezredes, a SZMERS kémelhárító-felderítő részlegének osztályvezetője Munkácsról írt jelentést¹⁷⁰ felettésének, *Kovalcsuk* altábornagynak, a SZMERS felderítő főosztálya parancsnokának (Szigorúan titkos, 23436. sz., 25. XI. 44., iktatószám: 006425., 27. XI. 44.). A megtervezett, rajtaütésszerű razziában öt különböző szolgálathoz tartozó egység katonái vettek részt. A jelentés szerint 430 főt fogtak el, ebből 80 fő városi lakost, a többiek a környező falvak lakosai voltak, őket szintén a szolyvai lágerbe irányították. A jelentés kitért arra, hogy *Lazarev* alezredes, Munkács

¹⁶⁸ A második világháború alatt Ungváron felállított 555. magyar katonai kórházban elhunyt sebesült katonákat 1944. október 26-ig a Bercsényi utcai Magyar Katonai Temetőben hantolták el. A kórház evakuálása után a súlyos sebesülteket az ungvári városi kórház vette át, ahol a szovjet haderő ungvári bevonulása után is kezelték őket. Az itt meghalt honvédekről nincs adat, holttestüket szintén a Bercsényi úti temetőben, jeletlen sírokban temették el. A Honvédelmi Minisztérium Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadisírgondozó Irodája dr. Holló József vezérőrnagy főigazgató irányításával 117 nevesített katonának egységes fakereszter állíttatott. A temető felavatására 2004. október 3-án került sor.

¹⁶⁹ 262. sz. ügýirat (TSU./ 447-448.), eredeti forráshelye: Русский Государственный Архив Военной Истории, РГВА, -Ф. 32201. -Оп. 1. ед. хран. 10. - Л. 133.

¹⁷⁰ 266. sz. ügýirat (TSU./ 451-452.), eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. Д. 50. Л. 335.

városparancsnoka felületesen és felkészületlenül viszonyult az akcióhoz. November 25-én *Kovalcsuk* altábornagy ezt a jelentést átküldte Fagyjev vezérőrnagynak, aki a következő rezolúcióval zárta le az ügyet: *Marszkij* ezredes „nem ért hozzá, csak ír róla”.

A ruszin falvak átfésülése során talált magyar és német nemzetiségű személyeket szintén nyilvántartásba vették és a legközelebbi hadifogoly-átvevőtáborba irányították. *Primcsenko* kapitány, Poljana/Polena katonai parancsnoka *Mehlisz* vezérezredesnek november 30-án küldött jelentésében¹⁷¹ (Titkos, 01764. sz., 30. XI. 1944.) tudatta, hogy Poljánán és a körzetében lévő falvakban (Szolocsin, Uklin, Olenyovo, Diszkovica, Izvor, Izvor-Huta, Ploszkoje, Pavlovo) a kötelező regisztrációt a meghatározott időre befejezte; 2 400 főt vettek nyilvántartásba, akik közül egyes ukrán lakosok (*Ivan Ivanovics Turjanica*, *Mihail Kunya*) támogató közreműködésével kiszűrték és lágerbe küldték a magyar és német nemzetiségűeket, valamint azokat a ruszinokat, akik katonai rangot viseltek.

A következő dokumentum elemzése folytán az akció kiteljesedéséről kapunk képet. Tíz nappal az NKVD Fagyjev vezérőrnagy és *Levitin* ezredes által irányított bevetése után *Mehlisz* vezérezredes részére újabb összefoglaló jelentés¹⁷² készült, ugyancsak négy gépelt oldalon, szigorúan titkos jelzéssel, két példányban; a dokumentum elküldésének dátuma: 1944. december 2. Aláírói: *Fagyjev* vezérőrnagy és *Levitin* ezredes. A dokumentumhoz kimutatás-táblázatot csatoltak.

Ez a jelentés már az 1944. november 14-30. közötti időszakban végrehajtott hadműveletekről tájékoztat. Újra felsorolták benne az akcióban közreműködő, 16-ról 19-re kibővített városparancsnokságok székhelyeit: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Kövesliget, Percseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az NKVD-osztagok mellett más operatív-katonai csoportok is (katonai őrző-védő szolgálatok, határőr-osztagok, SZMERS-egységek) részt vettek a tisztogatási hadműveletben, amelynek feladata a civil lakosság megszürése, a férfiak névjegyzékének összeállítása, a kiértesítések ellenőrzése, a

¹⁷¹ 282. sz. ügyirat (TSU./ 474-476.), eredeti forráshelye: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. А. 50. А. 250-251.

¹⁷² *Mehlisz*, L. P. vezérezredesnek 1944. december 2-ai keltezésű *Fagyjev-Levitin* jelentés eredeti forráshelye: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 243. – А.35-37.

második regisztrációra jelentkezett férfiak vallási és nemzetiség szerinti szétválogatása, a letartóztatott csoportok hadifogoly-átvevőtáborokba történő küldésének fegyveres biztosítása, a második regisztrációra nem jelentkezett emberek felkutatása volt.

3. táblázat

Második kimutatás az első regisztrálásról nemzetiség szerint, 1944. november 14–16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	237	8 244	6 974	210	15 665
2.	Cseh	4	162		7	173
3.	Ruszin	50	2 243	74	23	2 390
4.	Szlovák	18	362		8	388
5.	Ukrán	13	1 162	91	17	1 283
6.	Román	1			1	2
7.	Német		76	83	1	160
8.	Zsidó		82			82
9.	Szerb		94			94
10.	Egyéb		13			13
Összesen:		323	12 438	7 222	267	20 250

4. táblázat

Kimutatás második regisztrálásra jelentkezett személyek szerint, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	44	5 583	4 788	158	10 573

5. táblázat

Kimutatás a fogság alól felmentett személyekről, 1944. november 18.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Szlovák	-	362	-	-	362
2.	Ruszin	-	2 243	74	-	2 317
3.	Ukrán	-	1 201	88	-	1 289
4.	Zsidó	-	43	-	-	43
5.	Szerb	-	100	-	-	100
6.	Cseh	-	156	-	-	156
7.	Lengyel	-	3	-	-	3
8.	Román	-	4	-	-	4
9.	Olasz	-	1	3	-	4
10.	Cigány	-	2	-	-	2
Összesen:		-	4 115	165	-	4 280

6. táblázat

Kimutatás a második regisztrációra meg nem jelent személyekről, 1944. november 18.

Rang	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	171	2 720	2 069	109	5 069

7. táblázat

Kimutatás az utólag felkutatott, elfogott, letartóztatott bujkálók számáról
(Beregszász, Nagyberég, Huszt, Nagyszőlős, Bányú, Munkács, Técső stb.)

1944. november 18. – december 1.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar	10	2 135	1 359	9	3 513
2.	Német	-	11	-	-	11
Összesen:		10	2 146	1 359	9	3 524

8. táblázat
 Kimutatás a hadifogoly-átvevőtáborba került személyek számáról
 1944.XI.18-30. között

Rang	Tiszt	Katona	Katona- köteles	Rendőr, csendőr	Összesen
Fő	154	7 729	6 147	167	14 197

A kimutatáshoz fűzött megjegyzés szerint 55 csendőr- és rendőr-al-kalmazottat tartóztattak le. A jelentés zárómondata hátborzongató: „A magyar és német nemzetiségű személyek kivonásának, eltávolításának akciója folytatódik.”

Levitin ezredes a jelentéshez külön kimutatást készített:

9. táblázat
 Kimutatás a városparancsnokságokon letartóztatott személyek területi megoszlásáról
 1944. november 18-30. között

Város- parancsnok- ságok	Tisztek	Katonák	Rendőrök, csendőrök	Katona-kötelesek összesen	Katona- Katonaköteles magyarok	Katonaköteles németek	Összesen	Felmentett ruszinok, ukránok, szlovákok
Huszt	21	231	4	351	351	-	607	166
Nagybereg	1	120	4	184	184	-	309	18
Beregszász	76	2 774	50	2 210	2 210	-	5 110	120
Bátyú	3	1 685	23	1 182	1 182	-	2 893	123
Munkács	16	653	16	211	201	10	896	510
Nagyszőlős	1	292	33	145	144	1	471	934
Tiszaújlak	-	591	3	442	442	-	1 036	18
Perecsény	1	14	3	12	12	-	30	363
Poroskovo	-	13	-	1		1	14	64

Szolyva	-	4	-	32	28	4	36	284
Poljana	-	4	-	8	4	4	12	240
Ungvár	31	616	27	451	405	46	1 125	949
Szerednye	-	11	-	15	15	-	26	122
Kis- és Nagyberezna	1		-	2	2	-	3	91
Drahovo	-	50	2	78	78	-	130	279
Técső	-	42	-	65	65	-	107	-
Rahó	2	629	1	746	746	-	1 378	-
Ökörmező	1		1	12	11	1	14	-
Összesen:	154	7 729	167	6 147	6 080	67	14 197	4 281

December 6-án *Petrov* hadseregtábornok és *Fagyjev* vezérőrnagy rövidített változatban, kimutatás-táblázat nélkül hasonló tartalmú jelentést¹⁷³ küldött *L. P. Berijának*, amelyben kimondottan a 4. Ukrán Front Katonai tanácsa által hozott és életbe léptetett 0036. sz. rendelet végrehajtásáról számoltak be. Az összesítő hadijelentésben kihangsúlyozták, hogy a magyar és német katonaköteles férfiakra vonatkozó begyűjtési akció nem érintette a cseh és ruszin/ukrán nemzetiségűeket. Jelentették továbbá, hogy az NKVD-csapatok november 18-án kezdtek hozzá a hadtápterületet megtisztító akció végrehajtásához, amely folytatódik. Letartóztattak és lágerbe kísérték 7 729 katonát, 154 tisztet, 7 201 fő 18–50 év közötti katonakötelest, 176 csendőrt. A december 4-i állapot szerint összesen 15 260 embert tartottak fogva, közülük 137 német, a többi magyar nemzetiségű volt. Arra is kitértek, hogy a nyilvántartása idején elkülönítettek 362 szlovákot, 2 243 ruszint, 1 201 ukránt, 43 zsidót, 100 szerbet, 156 csehet és 10 más nemzetiségű katonát, összesen 4 280 főt, akiket kiszabadítottak a lágerekből és visszaküldtek a lakóhelyükre. A regisztráltak száma 20 240 fő volt, ebből letartóztattak és lágerbe zártak 16 260 főt, kiszabadítottak 4 280 szláv nemzetiségű főt. A 15 260 fő gyűjtőlágerekben volt elhelyezve, ahonnan hamarosan a hátszági lágerekbe irányították őket.

A 9. táblázatban és a *Berijának* 6 nappal később küldött jelentésben már egymástól eltérő adatok szerepelnek, hiszen időközben 1 063 fővel növekedett az internáltak és hadifoglyok száma.

¹⁷³ 228. sz. (KU/ 373-374.) és a 294. sz. (TSU/ 492-493.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 243. - А. 146-147.

A légerekben december 4-i állapot szerint elkülönített 5 000 fő a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa engedélye értelmében a vasúti hálózat helyreállításán dolgozott. Az indoklás szerint a hadifoglyokat elegendő vasúti vagon hiányában nem szállították tovább. *Petrov* és *Fagyjev* jelentésének terjedelme másfél oldal, gépelt szöveg, szigorúan titkos jelzéssel. Iktatószáma: 1276., 6. 12. 44.

Az 1944. december 17-én kelt hadijelentés¹⁷⁴ szintén meglepően érdekes adatokat tartalmazott. Az eddig ismertetett dokumentumokhoz képest még teljesebb adatokat közölt a Kárpátalján garázdálkodó NKVD tisztogatási akciójáról. Ezt a jelentést *Fagyjev* vezérőrnagy és *Boszij* ezredes, törzsparancsnok küldte *Petrov* hadsereg tábornoknak. A háromoldalas, gépelt dokumentum iktatószáma: 5032P.

Tudósításában *Fagyjev* vezérőrnagy többek közt ezt írta: „*A front katonai tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Kárpát-Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megtelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar hadköteles személyeket, a magyar csendőrség csendőreit, a rendőrség tisztviselőit, és hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket.*”

10. táblázat

Kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottakról nemzetiség szerint, 1944. XI.18. – XII.16.

Nº	Nemzetiség	Tiszt	Katona	Katona-köteles	Rendő, csendőr	Összesen
1.	Magyar	132	7 669	7 025	164	14 990
2.	Cseh	3	-	-	-	3
3.	Ruszin	16	-	-	5	21
4.	Szlovák	3	-	-	1	4
5.	Német	-	60	68	1	129
6.	Ukrán	-	-	-	4	4
7.	Román	-	-	-	1	1
Összesen:		154	7 729	7 093	176	15 152

¹⁷⁴ 311. sz. (TSU/ 520-521.) ügírát, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. – Л. 146-147. A jelentést magyar fordításban először közreadta: DUPKA GYÖRGY-KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Budapest, Intermix Kiadó, 1997, 73-75. p. Teljesebb formában jelent meg: BAKÚRA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA (2009): „*Orthon a könny is édes*”, 16-17. p

A táblázat jelzi, ezúttal a cseh, ruszin, szlovák, ukrán és román nemzetiségű tiszteket, rendőröket és csendőröket nem mentették fel; mint „*bűnös elemeket*”, őket is hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították a magyar és német nemzetiségűekkel együtt. A „*belágerezéstől*” csak a szláv nemzetiségű, illetve az ortodox és a görögkatolikus vallású katonák, katonakötelesek mentesültek. Ők hazamehettek, vagy kérhették felvételüket a Vörös Hadseregbe; sokan ezt cselekedték.

11. táblázat

*Kimutatás az arcvonal mögötti területen letartóztatottokról
1944. november 18. – december 16.*

Nº	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katonaköteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	6 319	1 179	9	7 507

Az adatokhoz fűzött megjegyzés szerint a letartóztatottaktól elkoboztak 5 géppuskát, 76 puskát, 5 pisztolyt, 2 távcövet.

12. táblázat

*Összesítő kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre irányítottokról
1944. november 18. – december 16.*

Nº	Nemzetiség	Tiszt és katona	Katonaköteles	Rendőr, csendőr	Összesen
1.	Magyar és német	14 202	8 564	185	22 951

Ez a hadijelentés azzal zárult, hogy Kárpát-Ukrajna területén „*folyó év november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre*”. Jelezték azt is, hogy „*a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik*”. Ez a perdöntő dokumentum rávilágít arra, hogy a jóhiszemű magyar és német férfilakosságot álnok módon kiagyalt, „*háromnapos munkára*” mozgósító mesével szakították el a családjuktól.

Az idézett NKVD-jelentések elhallgatják az útközben elhunytak számát, a túlélőktől azonban tudjuk, hogy a Szolyvára, Szamborba

kísért menetszlopokból végkimerüléstől lemaradt, ájultan összeesett foglyokat az örkíséret helyben kivégezte. A létszámhiányt ruszin/ukrán és más nemzetiségűekkel pótolták az útba eső településeken. Gyakran a báméskodókat rángatták be a sorokba. Ilyen kegyetlen eljárás következtében kerültek a transzportokba és gyűjtőtáborokba szlovákok, románok, lengyelek, ruszinok, ukránok, zsidók és más nemzetiségűek, valamint papok és kommunisták.¹⁷⁵ Az erőszakos elhurcolás, az embertelen bánásmód ezek életét oltotta ki. Szintén a túlélők naplójából, visszaemlékezéseiből, lejegyzett emlékfoslányaiból tudjuk, hogy a deportálás, internálás szervezőinek és végrehajtóinak szadizmusa olykor a fasisztakén is túltett.¹⁷⁶

A teljes jelentést elemezve szembetűnik, hogy a fogságba vetett rendőrök és csendőrök (akikről oly nyomatékosan szolt a határozat) száma mindössze 185 fő volt, lófegyvert pedig kevesebb mint 100 darabot sikerült elkobozniuk. A katonák és tisztek nagy száma némi magyarázatot igényel. A levéltári okmányokból ugyanis kiderült, a letartóztatott személyeknél sok esetben azt az általuk megnevezett katonai rangot vették figyelembe, amit a csehszlovák hadseregben kaptak. Ezek a katonák és tisztek nem bujkáltak. Családtagjaik körében élve abban bíztak, hogy katonai szolgálatuknak egyszer s mindenkorra vége, ezért jelentkeztek önként.

A német és magyar nemzetiségű hadkötelesek mindegyike kimondottan civil volt, azaz semmi közük nem volt a hadsereghez, a rendőrséghez és a csendőrséghez. Levéltári dokumentumokból és az akkori események részvevőinek elbeszéléseiből tudható, hogy a későbbiek során rajtuk kívül olyan személyeket is lágerekbe küldtek, akiket sem a háborús időkben, sem a háborút követő időkben nem lehetett bűnvá-

¹⁷⁵ ДУПКО, ЮРІЙ –КОРСУН ОЛЕКСІЙ (1991): *Закарпатський острів архієпископа ГУЛАГ або молитва складена за дротом*. In: *Новини Закарпаття*, 3. септя 1991. р.

¹⁷⁶ BADZEY IMRE (szerk és összeállít.): *A haláltáborból. Badzey Pál szolvai lágernaplója*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1996; Lásd még BAGU BALÁZS: *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY JENŐ: *Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1992., DUPKA GYÖRGY (szerk. és összeállt.): *Élő történelem. A sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai 1944–1957*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993; HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában – HORVÁTH SIMON: Sötét ég alatt*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY ANDRÁS: „...Dobszóra elsöpört a fívós zivatar” a sztálini munkatáborokba. *Emlékfoszlányok*. KMMI-füzetek, Beregszász, 2010; KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek, Beregszász, 2011.

diligens felelősségre vonni, ám az állambiztonság őreinek mégis gyanúsok voltak. Az NKVD szervei gyakran még a légerekben is szigorú megfigyelés alatt tartották őket.

Még inkább megdöbbenő, hogy a „háromnapos munka” hamis ürügyén mennyire magabiztosan és „nyíltan” bonyolították le az akciót. Abban az időben Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége a vidék igen fontos politikai eseményére készült, és a kialakult helyzet nem volt közömbös *Ivan Turjanica*, a területi pártszervezet vezetője, a későbbiekben Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára számára. 1944. november 19-én – az „izolálásra kijelölt tömeg” jelentős részének letartóztatása másnapján – nyílt meg Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciája, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő „újraegyesülését” vitatták meg. Egy héttel később, november 26-án pedig megtartották Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusát, amelynek el kellett fogadnia a Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való „újraegyesüléséről” szóló kiáltványt (manifesztumot). A letartóztatási akció valószínűleg az adott körülmények közt szükségesnek tartotta az állambiztonság szavatolását, a közrend fenntartását célzó intézkedési terv része volt. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel a KGB megyei főosztálya egyik volt munkatársának bevallása, aki azt állította *Olekszij Korszun* ezredesnek, hogy annak idején lehetősége volt megismerkedni egy 1944. november 11-i, *Ivan Turjanica* által aláírt dokumentummal, amelyben a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról volt szó.

A magyar lakossághoz való hozzáállással kapcsolatban érdemes idézni a 4. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, *Pronyin* altábornagy voltaképpen kényszerű beismerését: „*A politikai helyzet ebben az időben (a Kárpátalja Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltvány aláírása után) jelentősen súlyosbodott. A kongresszusig még a magyarok is, ha nem is örömmel, de mindenesetre nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg Kárpát-Ukrajnába való bevonulását. Most pedig, miután az állambiztonsági szervek elkülönítették közel 30 ezer magyar katonaköteles személyt, a magyar lakosság nagyobb része és a magyarbarát ukránok egy*

része is így vagy úgy elégedetlenségének adott hangot, és negatívan kezdett viszonyulni az oroszokhoz. Ez elsősorban a Kiáltvány elleni agitációban jutott kifejezésre.¹⁷⁷ Mint ismeretes, mindez jóval Kárpátalja szovjet területté válása előtt történt.

Sándor László emlékiratában így emlékszik – szemtanúként – ezekre a napokra: „... kongresszus után a következő jelszó tűnt fel orosz és ukrán nyelven a napilapok oldalain és a különböző transzparenszen: *Éljen Kárpát-Ukrajna újraegyesülése Szovjet-Ukrajnával! A helyi ruszin és magyar lakosság csodálkozva olvasta a jelszót, mert nem volt tudomása arról, hogy Kárpátalja valamikor Ukrajna része lett volna. Még a kiművelt fejű értelmiségiek sem tudtak róla, hogy ez a terület valamikor is Ukrajnához tartozott volna. Bizonyos szovjet történészek tollából azonban hamarosan cikkek jelentek meg, amelyek kimutatták Kárpátalja egykori, Ukrajnához való tartozását, de ezek az újságcikkek sem tudták eloszlatni a helyi lakosság kételyeit.*”¹⁷⁸

5. A munkácsi kongresszus árnyoldalai

A kommunista korszakban a munkácsi kongresszusról hivatalosan közreadott, diadalittas jelentésekben fontos tényeket hallgattak el, például azt, hogy a delegátusok legitim mandátuma körül sem volt minden rendben. *Omeljan Dovhanics*¹⁷⁹ történész a későbbiekben meghurcolt delegátusok után kutatva az alábbiakra következtetett:

- a delegátusok eredeti névsora a mai napig nem került elő;
- a Kárpátaljai Terület Állami Levéltára csak azt a listát őrzi, amit utólag, sok évvel az esemény után *Mihajlo Vasziljevics Trojan*, az UÁE történész professzora állított össze, s ez is csak 1999-ben került nyilvánosságra¹⁸⁰;
- ebben a listában pontatlanságokat fedeztek fel, egyes delegátusok ugyanis mandátumot és vendég-meghívót kaptak, nagyon sokan csak vendég-meghívóval rendelkeztek, egy idő elteltével azonban a kongresszus delegátusának adták ki magukat;

¹⁷⁷ 390. sz. ügyirat (TSU./ 619-665.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 97. Л. 291-363.

¹⁷⁸ SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam*. i. m. 87. p.

¹⁷⁹ ДОВГАНИЧ, О. Д.: *У сучітках забуття*. Репресовані делегати першого зїзду народних комітетів Закарпатської України. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000, 3-34. p.

¹⁸⁰ *Возз'єднання*. Закарпаття, Ужгород, 1999. Lásd még: ПАГІРЯ В.: *Разом з Україною*. 1999.

– a napisajtóban és egyes könyvekben olyan „önjelölt” delegátusok neve is megjelent, akik a *Trojan*-féle listában nem szerepeltek. Az elsősorban perecsenyi, técsői járási illetőségű áldelegátusok neve az ellenőrzött úgyiratokban sem található.

Dovhanics derítette ki, hogy 11 munkácsi delegátus a sztálini megtorlás áldozata lett.¹⁸¹ Ez a szám 2000-ben, az újabb kutatási anyagok alapján 25 főre nőtt. Ezeket az egykori delegátusokat az NKVD, a SZMERS nyomozati anyaga alapján szovjetellenesség, kolhozellenesség, kommunistaellenesség vádjával, koncepciók perek folytán kényszermunkára ítélték. A beregszászi járásban 8, a técsőiben 4, a perecsenyiben 3, az ungvári, huszti, munkácsi, rahói járásban 2-2, a nagyszőlősiben 1 fő részesült megtorlásban. A beregszászi járási delegátusok közül szovjetellenességért elítélt csetfalvai *Horváth Miklós* (1904) 10, a szlovák származású, beregszászi *Dénes János* (1905) 6, a beregszászi *Ivancso Anton* jogász 3, az ugyancsak beregszászi *Szitovszki Anton* 5, a kovászói *Turányi István* és a sportberkekben is közismert *Fedák László* huszti delegátus, későbbi ungvári lakos 25-25 évet kapott.

*Dömöcki András*¹⁸² szerint utólag az is kiderült, hogy sokan nem tudták, milyen gyűlésre hívják őket, s hogy megérkezésük után a mellékhelyiségbe sem engedték ki őket mindaddig, amíg meg nem szavazták Kárpátalja „újraegyesülését” a Szovjetunióval. Az erőszakos szavaztatás körülményeiről számos történet kering – ahogy ilyenkor lenni szokott –, olykor nagy eltérésekkel; abban azonban mind megegyezik, hogy NKVD-katonák felügyelete alatt kellett megszavazniuk a csatlakozást. *Dömöcki* felidéz egy történetet, amelynek forrása egy NKVD-katona visszaemlékezése, aki 1944. november 26-án ott volt a Peremoha moziban: „*Tele volt a mozi terme, elöl az asztalnál egy orosz tiszt elmondta a gyűlés célját: Kárpátalja hovatartozásáról kell döntenet. Kárpátalja Csehszlovákiához, a Szovjetunióhoz vagy Magyarországhoz tartozzon-e? A legtöbben Csehszlovákiát akarták, utána következett Magyarország, a legkevesebb híve a Szovjet-Ukrajnához való csatlakozásnak volt. A tiszt intett, géppisztolyos pufajkások állták el az ajtókat, és ekkor a tiszt újra*

¹⁸¹ *Новини Закарпаття*, 5. жовтня 1996. р.

¹⁸² DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): *A novemberi manifesztum*. In: Kacsur Gusztáv (szerk.): *Útközben*. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Ungvár, Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 1988, 164-165.

*feltette a kérdést: ki van amellet, hogy Kárpátalja Szovjet-Ukrajnához csatlakozzon? És kezdetét vette a választási procedúra.*¹⁸³

6. A magyarság viszonya a munkácsi kiáltványhoz

A munkácsi kongresszuson elfogadott *Manifesztumról* magyarul először az ungvári *Munkás Újság*¹⁸⁴ 1945. május 27-i száma közölt bemutató elemzést *Mit jelent Zakarpatszka-Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak?* címmel. Az elemzésben többek közt az alábbiakat olvashatjuk: „*Zakarpatszka Ukrajna népe döntött. Azzal a hatalmas megmozdulásával, amellyel szabadon és önként kinyilvánította akaratát, hogy a testvér ukrán néppel egyesülve a szovjet népek nagy családjához kívánja hozzákötni sorsát, és ezt a nemzeti tanács kiáltványának aláírásával, a Manifesztummal kifejezésre juttatta, az egész világ tudomására hozta, hogy a nép és csakis a nép van hivatva arra, hogy hovatartozását, államformáját, valamint gazdasági és társadalmi berendezkedését megállapítsa. Nézzük már meg, mit jelent Zakarpatszka Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni magyar ajkú dolgozóknak politikai, gazdasági és kulturális szempontból. Még frissen emlékezetünkben él a magyarok sorsa a régi rendszerben, amikor is a magyar nemzetiségű polgároknak el volt zárva az útjuk a hadseregnél, állami hivataloknál vagy magánvállalatoknál az érvényesülés előtt. (...) Gazdasági szempontból vizsgálva a helyzetet, tudjuk, hogy abban a hatalmas gazdasági előnyben, amelyet a szocialista gazdasági rendszer biztosít a kapitalista rendszerrel szemben, éppúgy része lesz a magyar, mint minden más nemzetiségű dolgozónak is. Az, hogy a munkás ma beleszól és irányítja a gyár vagy az üzem vezetését és a termelést a kommunista párton, a szakszervezeten és az üzemi bizottságokon keresztül, hogy a gyár nem árut, hanem használati cikket fog termelni, hogy a haszon nem a kizsákmányoló kapitalista, hanem a közösség érdekeit fogja szolgálni, megnyitja előttünk az utat egy nagy fejlődéshez, az életszínvonal magas arányú emeléséhez és a kultúrigények teljes kielégítéséhez. Az,*

¹⁸³ DÖMÖCKI: i. m.:165. p.

¹⁸⁴ *Mit jelent Zakarpatszka Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak?* In: *Munkás Újság*, 1945. május 27. Lásd még BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY (1991): *Ez bát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991*. Budapest, Mandátum Kiadó, Szeged: Universum Kiadó, 150-151. p.

*hogya a paraszt ma a saját földjén vet-arat, és nehéz munkájának gyümölcsét egyedül élvezzi, lehetővé teszi neki a kényelmesebb, gondtalanabb és szebb életet. Magyar ajkú dolgozóink kulturális fejlődését a sztálini alkotmány tizedik fejezetének 123. szakasza biztosítja (A Szovjetunió állampolgárainak egyenjogúságáról tekintet nélkül az ő nemzetiségi vagy faji hovatartozásukra...), a 121. szakasz, amely szerint 'a Szovjetunió állampolgárai részére biztosítva van az ingyenes művelődés joga a saját anyanyelvükön', a magyar ajkú dolgozók kulturális fejlődését szavatolja.*¹⁸⁵

A *Munkás Újság* felteszi azt a kérdést is, hogy mit jelent az egyesítés Magyarország jövője szempontjából. Többek között ilyen válaszokat olvashatunk: „Magyarország vesztes állam a veszített háborúban, és a magyar fasiszta kormány népellenes és rövidlátó politikájáért bűnhődni fog. A közös szovjet–magyar határ lehetővé teszi a már megindulóban lévő kapcsolatok kiszélesítését és kimélyítését, és ez által a magyar gazdasági élet helyreállítását. A közös szovjet–magyar határ eleve kiküszöböli minden reakciós kísérlet sikerét és biztosítja a nép szabad akaratát és szabad fejlődését. A közös szovjet–magyar határ és a baráti, szomszédi kapcsolat biztosíték arra nézve, hogy a magyar nép jóvá fogja tenni azt a bűnt, amelybe reakciós vezetői belevitték, és le fogja mosni azt a szennyet, amit a fasiszmus rákent.”

Ez után a beharangozás után a *Manifesztum* magyar nyelven először a *Munkás Újság* 1945. június 3. vasárnapi számában, féléves késéssel jelent meg¹⁸⁶, és szemtanúk közlése szerint sokkolta a „kollektív bűnösséggel” megvádolt kárpátaljai magyarokat, akiknek a dokumentumban ilyen hamis, vádló kijelentésekkel kellett szembesülniük: „... *A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német–magyar fasiszták jármát. Ukrán földön*¹⁸⁷ véget ért a több százéves idegen elnyomás. (...) *Zakarpatszka*

¹⁸⁵ *Munkás Újság*, 1945. június 3.

¹⁸⁶ *Zakarpatszka Ukrajina népbizottságai első kongresszusának kiáltványa Zakarpatszka Ukrajina Szovjet-Ukrajnával való egyesítéséről*. In: *Munkás Újság*, 1945. június 3. Lásd még *Ez hát a hon...*, i.m. 151-152. p.

¹⁸⁷ Kobály József ukrán származású történész, a Kárpátaljai Honismereti Múzeum régészeti osztályának vezetője az utóbbi években intenzíven foglalkozik Kárpátalja történetének ukrán vonatkozásaival. Régészeti, nyelvi és történelmi forrásokra hivatkozva megállapította, hogy a mai Kárpátalja területén a VI–IX. században, tehát a magyarok megérkezése előtt szláv lakosság élt, de az ősszláv települések a vidék nyugati, alföldi részén összpontosultak, míg az ukrán falvak a hegyvidéki és az előhegyi részekben terjedtek el, azaz genetikusan nem kapcsolódnak egymáshoz. Szerinte a Kárpát-medence némely alföldi helyeve arra utal, hogy az itt élő ősszlávok valószínűleg a déli és a nyugati szlávokhoz tartoztak, miközben az ukránok keleti szlávok. Mindezek alapján arra a fontos következtetésre jut, miszerint „*Kárpátalja ősi szlávjai és a mai ukránok között nincs közvetlen genetikai és földrajzi kapcsolat. Ez azt jelenti, hogy nem az emlékezet előtti idők óta élünk itt, és hogy ősaink áttelepülökként érkeztek ide a későbbi időkben, döntően a XIII–XVIII. század folyamán*”. (Forrás: http://kitekinto.hu/karpat-medence/2011/11/27/megsem_az_ukranok_az_oslakosok_karpataljan/ (2011)

Ukrajina egész történelme mutatja, hogy népünk, ha megfosztják nemzeti önállóságától, ha évszázadokon át rabságban kell élni, elpusztul, idegen hódító állam keretén belül nem élhet. Szovjet-Ukrajnával való egyesülésünk a nemzeti újjászületést jelenti, az elnyomás, jogtalanság pedig Zakarpatszka Ukrajina népének pusztulását. (...) Zakarpatszka Ukrajina népe, miután a német–magyar fasizmus alól felszabadult, elhatározta, hogy egyszer és mindenkorra megvalósítja örök álmát, Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását...”

A lap szerkesztői az „újraegyesülés” szót következetesen „egyesülésre” fordítva tompítottak a manifesztum magyarellenességén. Később, az 50-es évek második felétől a helyi sajtókiadványokban, többek között a *Kárpáti Igaz Szóban*, a Kárpáti Kiadó gondozásában megjelenő 1959-es *Naptárban*, majd a *Kárpáti Kalendárium* egymást követő kiadványaiban már „újraegyesülés”, de a mai ukrán történetírásban is ez a megfogalmazás szerepel.¹⁸⁸

A *Manifesztum* magyarelles kitételei miatt először a *Kovács Vilmos* környezetéhez tartozó értelmiségiek, egyetemisták tiltakoztak 1971 októberében megfogalmazott *Beadványukban*¹⁸⁹, amit az Ukrajnai KP Kárpátontúli Területi Bizottsága titkárához és más intézmények vezetőihez juttattak el. A *Beadvány* aláírói (a Forrás Stúdió tagjai, Ungvár, 1971. szeptember-október) többek közt azt kérték, hogy a hatóságok semmisítsék meg az 1944. november 26-i manifesztum magyarelles passzusait. Kérésüket megismételték az 1972. tavaszán az SZKP KB Politikai Bizottságához és az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségéhez intézett második *Beadványukban*¹⁹⁰ is, amit több százan írtak alá. Idézet a beadványból: „*Gondjaink és panaszaink gyökerei a múltba vezetnek. Nagy részük a Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságai I. kongresszusának 1944. november 26-án kelt, nyíltan magyarelles határozatainak közvetlen következménye. Ezek a határozatok ugyanis kimondják, hogy mi, magyarok, a kárpátontúli ukrán nép örök ellenségei vagyunk. S még riasztóbb az a tény, hogy ezek a sovíniszta hangvételű dokumentumok néhány*

¹⁸⁸ *Kárpátalja évszámokban 1867–2010.* (Ukrán–magyar nyelvű kiadvány) Studia regionalistica. UNE Hoverla Kiadó, 2011, 119. old.; *Kárpátalja 1919–2009.* Történelem, politika, kultúra. 2010, 236-240. p.

¹⁸⁹ Ez a beadvány először a *Nemzetőr* (München) 1983. szeptember 15. 3., 8., 1., 1983. december/1984. januári számában jelent meg. Lásd még BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon...*, i.m. 160-166. p.

¹⁹⁰ A második Beadvány először az *Ez hát a hon...* című könyvben jelent meg, 167-175. p.

évvel ezelőtt ismét napvilágot láttak területi párt- és tanácsi szerveink közvetlen gondozásában, mintegy azt dokumentálva, hogy egyes kerületi vezetőink magyarellenes felfogásában az elmúlt negyedszázad folyamán semmi sem változott („Sljahom Zsovtnya”. VI. Uzshorod, 1965. Dokumenti NN. 51., 52., 53., sztr. 78., 81., 82.)¹⁹¹ A hírhedt határozat eredményeképpen következhetett be területünk magyar férfilakosságának (18-tól 50 évig) internálása (1944), tekintet nélkül az egyének pártállására és előző magatartására. (Még a régi kommunistákat, a Magyar Tanácsköztársaság harcosait, a fasizmus ellenében aktív vagy passzív ellenállást tanúsítókat sem kímélve.)”

A kárpátaljai magyar polgárjogi aktivisták beadványai felbőszítették a moszkvai, a kijevei és az ungvári hatóságokat. Megfogalmazói és aláírói ellen keményen léptek fel: atrocitásoktól sem mentes rendőri zaklatással, egyetemi kizárásokkal, kényszerkatonasággal, állandósult titkosszolgálati megfigyeléssel, Magyarországra való áttelepülésre kényszerítő körülmények megteremtésével stb.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása után a kárpátaljai mérvadó magyar szervezetek vezetői a manifesztummal kapcsolatban számos rezolúciót, képviselői beadványt fogadtak el a magyarság kollektív bűnösségének eltörléséről, ám kérésük süket fülekre talált. A KMKSZ választmányának 1996. november 10-i beregvári ülésén elfogadott határozatának egyik pontja követelte: „Ukrajna parlamentje semmisítse meg a Kárpátaljai Néptanács 1944-es határozatának azon részét, amelyben a magyar és német népet az ukránok örök ellenségeinek nyilvánították. [A KMKSZ] Úgy véli, hogy a második évezred küszöbén egyetlen népre sem süthető rá a kollektív bűnösség minden alapot nélkülöző bélyege, s megengedhetetlen, hogy Ukrajna magyar nemzetiségű állampolgárait méltóságukban sértő dokumentumok legyenek hatályban. Kövessék meg és rehabilitálják az 1944. őszen ártatlanul elhurcoltokat.”¹⁹² Erre a követelésre semmilyen válasz nem érkezett. Ezt a kérdést az ukrán–magyar kormányközi vegyes bizottsági üléseken sem sikerült jegyzőkönyvbe foglalni.

¹⁹¹ A manifesztum ukrán nyelvű szövegét a Kárpáti Kiadó *Kárpáti kalendárium 1975* című évkönyve 2. oldalán újraközölte, magyar nyelvű szerkesztőbizottsági méltatás kíséretében. Lásd a mellékletben.

¹⁹² *Kárpáti Igaz Szó*, 1996. november 14.

A Kárpátaljai Néptanács működésének idején több olyan dokumentum keletkezett, amelyekben a magyar- és németellenességet élesen kihangsúlyozták, például a Néptanács földdel kapcsolatos 1944. november 26-i dekrétumának első bekezdésében: „*Kárpátontúli Ukrajna népét évszázadokon keresztül elnyomták örök ellenségei, a magyarok és a németek. A földművesektől elvették az őseink vérével és veritékével sűrűn átitatott földeket.*”¹⁹³

Dömöcki András a novemberi *Manifesztum* szövegét változtatások nélkül újrarendezte és tanulmányához csatolt mellékletként ezzel a megjegyzéssel közölte: „*Nem ez és nem ilyen volt a kárpátaljai közhangulat: ez a szovjetizáló erőszak hangja és hangulata.*”¹⁹⁴

A sorsdöntőnek bizonyult manifesztum kritikájával az elmúlt 65 évben kevesen foglalkoztak. Az ukrán történészek közül elsőként az ungvári *Roman Ofcinszkij* merete megfogalmazni elmarasztaló véleményét: „*Különösen súlyosan ítéli meg a csehszlovák és a magyar időszakot. A magyarokat és a németeket kollektív bűnösnek bélyegzi. A kiáltvány hangsúlyozza, hogy az újraegyesülés gondolata nem új keletű. Ilyen értelmű határozatot hozott az 1918. december 18-i máramarosszigeti és az 1919. január 21-i huszti népgyűlés is. Ugyanakkor az 1944-es kiáltvány elhallgatja, hogy a máramarosszigeti és a huszti határozatok elfogadói nem a bolsevik Szovjet-Ukrajnához, hanem a független Ukrán Népköztársasághoz akartak csatlakozni, mely államalakulatot a kommunisták később könyörtelenül felszámolták.*”

Az ukrán politika, különösen kárpátaljai hangadói a *Manifesztumot* legitimációs alapjai egyikének tekintik, annak évfordulóit a szovjet időkhöz hasonlóan megünneplik.

7. Önkéntesek toborzása a Vörös Hadseregbe

A ruszin/ukrán lakta településeken az önkéntesek toborzását ideológiai alapon, agitátorok bevetésével szervezték meg, akik a szovjet életmód, a Szovjetunióval való egyesülés stb. hirdetőiként léptek fel. A munkácsi

¹⁹³ *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область.* Киев, Главная Редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1982., стр. 66.

¹⁹⁴ DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): *A novemberi manifesztum*, i. m. 166-168. p.

járásai Boboviscsén és a környékbeli településeken folyó toborzás problémáiról például *Bondarenko* őrnagy körzeti meghatalmazott november 4-én számolt be¹⁹⁵, aki a toborzási akció sikeres lebonyolítása érdekében a 4. Ukrán Front politikai osztályától pótlólagosan agitátor-tiszteket kért. *Panov* alezredes 1944. november 21-i jelentéséből megtudjuk, hogy a fronton bevetett önkéntesek körében azért nagy a veszteség és a sebesülés, mert hiányos a kiképzésük, nem rendelkeznek harci tapasztalattal.¹⁹⁶ *Zozulja* alezredes, *Brunyevszkij* őrnagy, *Lopatin* őrnagy, *Jersov* kapitány aláírásával a front politikai osztálya részére készült feljegyzés szerint az önkéntesek politikailag alulműveltek, fogalmuk sincs a Szovjetunióról, többen megszöktek az egységüktől. Ilyen eset történt 1944. november 23-án, amikor az 1. sz. zászlóaljából 11 imszticsei önkéntes dezertált; későbbi elfogásukkor nyíltan kijelentették, hogy ők nem önkéntesek, a szovjet katonák erőszakosan kényszerítették őket a szovjet hadseregbe.¹⁹⁷ *Sztavcsanszkij* alezredes, a munkácsi körzet toborzó bizottságának megbízott parancsnoka 1944. december 13-i beszámolójában egyebek mellett megjegyezte, az önkéntesek döntő többsége nem ukrán, hanem ruszin vagy orosz nemzetiségűnek vallotta magát, továbbá a SZMERS-felderítőknek köszönhetően sok magyar nemzetiségű személyt sikerült leleplezni és kivonni a hadseregből. Megdicsérte *Sorubalka* őrnagy SZMERS-kémelhárítót, aki egymaga több mint ezer önkéntest ellenőrzött kihallgatáson, jelentős számú politikailag megbízhatatlan személyt (magyart) vont ki közülük.¹⁹⁸

A magyar és német nemzetiségű katonaköteles férfiakat, a baloldali érzelműeket kezdettől fogva kiszűrték, lágerbe hurcolták. „*Zakarpatszka Ukrajina polgárai közül csak orosz, ukrán/ruszin nemzetiségűek léphetnek be a Vörös Hadsereg soraiba*” – olvasható a szovjet katonai parancsnokság 1944. november 4-én nyilvánosságra hozott rendeletében.¹⁹⁹ Az önkéntesek toborzását a 4. Ukrán Front Ungvárra érkezett vezérkari tisztjei irányították.

¹⁹⁵ 241. sz. ügyirat (TSU./ 424-425.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Он. 2980. Д. 67. Л. 197-198.

¹⁹⁶ 263. sz. ügyirat (TSU./449.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Он. 2980. Д. 67. Л. 152-260.

¹⁹⁷ 263. sz. ügyirat (TSU./ 449.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Он. 2980. Д. 67. Л. 304.

¹⁹⁸ 305. sz. ügyirat (TSU./ 507-512.), ered.for.hely: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Он. 2980. Д. 67. Л. 313-319.

¹⁹⁹ Lásd: *Шляхом Жовтня*, i. m. 4. p.

Először Ungváron ragasztották ki a város katonai parancsnokának közleményét, miszerint „*Kárpátontúli Ukrajna polgárai – ruszinok és ukránok – önkéntesként beléphetnek a Vörös Hadsereg soraiba és fegyverrel a kezükben felvehetik a harcot a német és magyar megszállókkal szemben.*” A toborzás ügyében Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa is felhívással fordult a lakossághoz.²⁰⁰ Rahótól Ungvárig 25 „mozgó” sorozóbizottság működött 1945. márciusáig. A Vörös Hadseregbe többnyire 1920–1926-os születésű polgárokat soroztak be.

A magyarok november 13-18. közötti internálása előtt már sejteni lehetett, hogy valami készül ellenük, hiszen közülük többen jelentkeztek a toborzó irodákban, ahol csak azokat fogadták el, akik beszélték a ruszin nyelvet, görögkatolikusok voltak, illetve valódi nemzetiségüket elhallgatva ruszinnak vagy ukránnak vallották magukat.

1944. októberében-decemberében és 1945. februárjában több mint 20 000 kárpátaljai fiatal lett a Vörös Hadsereg önkéntese.²⁰¹ Dokumentumok igazolják, hogy a magyar fiatalság bizonyos része szintén önkéntesnek jelentkezett. Ezek a fiatalok később elsőként tapasztalták meg az alaptalan bizalmatlanságot. Ha valamiképpen kijutottak a frontra, nyomban haza, illetve lágerbe küldték őket, amint nemzetiségi kilétük kiderült.

O. D. Dovhanics, V. M. Kerecsanyin történészek a különböző veszteséglistákat tanulmányozva nem hallgatják el azt a tényt sem, miszerint „*A legtöbben azok közül estek el, akiket a Vörös Hadseregbe soroltak be. Noha a háborúból akkor már csak fél év maradt hátra.*”²⁰² A 13. táblázatban is látható, a frontharcokban összesen 7 233 kárpátaljai vesztette életét, ebből 1 842 fő csehszlovák katona, 5 080 szovjet önkéntes, illetve „*golyófogó*” volt. Elemzéseikből kiderült, hogy a kárpátaljai önkéntesek a szovjet katonákhoz viszonyítva kiképzés nélkül kerültek bevetésre; a frontharcokban semmilyen tapasztalatuk nem volt, gyenge fizikumuk miatt az edzettségben és szakmai továbbképzésben alulmaradtak; a többségük fiatal volt, azelőtt nem szolgáltak a magyar hadseregben, fegyvert a kezükben nem tartottak. Közülük sokan a 4. Ukrán Front kisegítő hegyivadász alakulatához kerültek, pedig „*Hegyi viszonyok között vívandó*

²⁰⁰ 308. sz. ügyirat (TSU/ 515-516.), In: *Закарпатська правда*, No-21., 17. грудня 1944.

²⁰¹ DOVHANICS, O. D. – KERECSEANYIN, V. M.: *Kárpátaljaiak mint a Vörös Hadsereg önkéntesei*. In: *Ukrajna Emlékkönyve, i. m.* 80. p.

²⁰² *Ukrajna Emlékkönyve, i. m.* 85. p.

harcra egyáltalán nem voltak kiképezve, s tapasztalatot sebtében, a csataterén szereztek, amiért az életükkel fizettek.” A veszteséget növelte az körülmény is, hogy valamennyien gyalogos hadosztályokban „a háború napszámosaiként” harcoltak. Gyakran vezényelték őket rohamra, ahol közelharcot kellett vívni, aknamezőkön is áthajtották őket. Részt vettek a hágók, magaslatok frontális támadásában. „Egy-egy ilyen ütközet után a harcmezőt tetemek borították. A háború kegyetlen gépezete így örölte fel rövid idő alatt a kárpátaljai polgárok ezreit.”²⁰³ Ezek szerint a szovjet parancsnokok a ruszin/ukrán önkéntesek életét sem kímélték, őket is vágóhídra küldték. A 14. táblázatban nyomon követhető a kárpátaljai önkéntesek nemzetiségi összetétele; 7 233 elesett katonából közel százán magyarként, harcban estek el, tehát a szovjet felderítők mégsem tudták teljesen kiszűrni a lágerfogság elől harcoló csapatokba „befurakodó” kárpátaljai magyar fiatalokat.

8. „Csehtoborzás” az elhurcoltak körében

František Němec, a csehszlovák kormány megbízottja 1944. október 25-én érkezett Husztra és a polgári közigazgatás megszervezése mellett hozzálátott a csehszlovák katonai toborzó irodák felállításához is. A szovjet katonai közigazgatás Němecék számára csupán 5 járást jelölt ki: a Nagyszőlősit, a Husztit, a Técsőit, a Rahóit és a Volócit. 1944. november 8-tól 1945. február 2-ig ezekből a járásokból 150 tisztet és 6 720 sorkatonát mozgósítottak a csehszlovák hadseregbe, akik közül (lásd a 13. sz. táblázatot) 1 842 fő elesett a harcokban. A toborzó cseh tiszteket beengedték a szolyvai, a turkai, a szambori gyűjtőlágerekbe is, ahol csakis a szláv (ruszin, ukrán, szlovák, cseh) és zsidó nemzetiségű jelentkezőket emelték ki a lágerből. A feketepataki Nagy Jenő visszaemlékezése szerint „A szolyvai láger egyik részében szervezték a cseh önkénteseket... Én is jelentkeztem. De ez nem is volt olyan egyszerű. Egy cseh vagy szlovák hadnagy elé kellett menni... Az elkezdett csehül beszélni. Én nem értettem csak a vezényszavakat, meg azt, hogy mikor születtem, hol születtem, milyen nemzetiségű vagyok... A legnagyobb hiba az volt, hogy magyarnak vallot-

²⁰³ *Ukrajna Emlékkönyve, i. m. 86. p.*

*tam magamat... Akkor azt mondta: – Szakra krucifiksz! Nincs rám szükség! Mehetek. Nem azért jelentkezünk, hogy a harctérre vágytunk, hanem meg akartunk szökni, ki akartunk kerülni a drót közül.*²⁰⁴ Elmondta azt is, ha a korábban jelentkezett önkéntesekről kiderült magyar származásuk, vagy bárki feljelentette őket, a cseh hadtestből visszahozták őket a lágerbe. Ez történt Sz. J. tiszaujhelyi tanítóval, aki jól tudott csehül, hiszen 1938 előtt a cseh hadsereg alhadnagya volt, egyik falubelije, B. József pedig ugyanott hadapród őrmester. A szolyvai lágerből mindketten cseh katonajelöltként kerültek ki, de Homonnán újabb NKVD-ellenőrzésen mentek keresztül. Nagy Jenő szerint arról faggatták őket, hogy „*Nem csináltak-e valamit a kommunisták ellen... Ott, Homonnán az egyik zsidó ráismert: – Te vagy az Árpád ivadéka? Te nagymagyar? Valóban magyarok voltak, de nem nacionalisták. És ekkor B. Józsefet levetkőztették meztelenre. Láncokkal körülkötözték a felsőtestét... És akkor akácfabotokkal verték-ütötték azt a láncot. Úgyhogy az egész hátán, felsőtestén csafatokban forrott össze a hús. Ilyen állapotban lökték vissza a szolyvai lágerbe Homonnáról még jó néhány társát is.*”²⁰⁵

A 14. sz. táblázatban láthatjuk, voltak kivételes esetek, amikor néhány, a ruszin, ukrán és cseh nyelvet ismerő magyar sikeresen átment a cseh és szovjet biztonsági szűrőn, így a cseh hadsereg katonája lehetett. Erről a királyházi illetőségű, szombori lágerben raboskodó *Ozsváth Lajos* túlélő is beszámolt: „*A kaszárnyaudvaron híre kelt annak, hogy két fiatal tiszt meg egy őrnök toboroznak a csehszlovák hadseregbe. Én is jelentkeztem, de a nevem miatt – gondolom – nem vettek be. Józsi bátyám odavágódva a cseh tiszt elé, tiszta cseh nyelven, csehesen tisztelegve, mondja: 'Desatník Jozef Ozsváth se hlási do sború' (Ozsváth Józseftizedes jelentkezik a csapatba). Felragyogott a cseh tiszt arca – gondolom, a tizedes szóra –, és azt mondta az őrnöknek: 'Zapis ho!' (Írd be!), és a felvettek közé állította. (...) Pár perc elteltével a bátyám ismét odaáll a tiszt elé és kéri: 'Zapiste i mého bratra.' (Írja be a testvéremet is). 'A kde je tvuj bratr?' (És hol a testvéred?) Én előreléptem ismét, megismert, de dühösen azt mondta az őrnöknek: 'Ale, zapis ho.' (No, írd be.) Így lettem a csehszlovák hadsereg katonája, már nem lágerlakó.*”²⁰⁶

²⁰⁴ NAGY JENŐ (1992), i. m. 13. p.

²⁰⁵ NAGY JENŐ (1992), i. m. 14. p.

²⁰⁶ OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin*. Emlékfoszlányok a legrégebbi időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995, 69. p.

Az Ungvárról elhurcolt *Baráth Mihálynak* nem volt ilyen szerencséje. „*Turkán egy pár napig voltunk. Jött két cseh tiszt toborozni a cseh hadseregbe, egy hadnagy és egy főhadnagy. Jelentkeztek többen is, én is. Kérdezték, milyen alakulatnál voltam a cseh hadseregben, mikor megmondtam, hogy 'B' szolgálatos (fegyvernélküli), azt kérdezték, tudom-e a Miatyánkot elmondani csehül. Természetesen az volt a válaszom, hogy nem. Így maradtam a fogságban, az alkalmasak külön váltak tőlünk.*”²⁰⁷

A Kárpátalja Csehszlovákiából való kiválásáért folytatott, a 4. Ukrán Front politikai tisztjei által háttérből irányított kommunista propaganda egyre erősödött. „*Aki nincs velünk, az ellenünk*” elv alapján, moszkvai foratókönyv szerint cselekedtek az NKVD és a SZMERS különítményei is, akik a különböző társadalmi rétegekből kiszűrték a csehbarát hangadókat, bebörtönözték a csehszlovák rend visszaállításában közreműködő pártok, civil szervezetek, a történelmi egyházak helyi vezetőit, az önkormányzati képviselőket. A magyar- és német lakta településeken támogatóan fogadták a csehszlovák közigazgatás visszaállítását. Levéltári adatok sora igazolja, hogy a kollektív bűnösséggel amúgy is megvádolt magyar és német közösségek a kibontakozó szovjet és cseh törekvések útjában voltak. Ezt az etnikai akadályt számolta fel Moszkva. 1944. november és december folyamán a népbizottságok helyi vezetői cseh-ellenes gyűléseket, tüntetéseket szerveztek, ahol az előre felkészített szónokok nemkívánatos személyekké nyilvánították *Némecek* kormánydelegációját, követelésükben Kárpátalja elhagyására kényszerítették őket. 60 nap alatt úgynevezett nyomásgyakorló, de spontánnak tűnő „*népfrontot*” állítottak fel *Némecekkel* szemben, akik az ellenük irányuló propaganda és a rájuk nehezedő politikai nyomás hatására feladták álláspontjukat. Ezzel kapcsolatban 1944. december 29-én *F. Némece*, a csehszlovák kormány megbízottja az alábbi táviratot küldte a Csehszlovák Köztársaság elnökének és kormányának: „*Podkarpatszka Ukrajnában a köztársaságból való kiválásért és a Szovjetunióhoz való csatlakozásért indított mozgalmat mai szakaszában népinek és spontánnak kell tekinteni... E helyzetet figyelembe véve javaslom a kormánynak, hogy haladéktalanul foglalkozzék Kárpát-Ukrajna problémájával. Kizárt dolog, hogy a csehszlovák közigazgatási szervek Kárpát-Ukrajnában a helyi lakosság*

²⁰⁷ Id. BARÁT MIHÁLY (Ungvár, 1990) visszaemlékezéséből. In: *Élő történelem*. i.m. 9. p.

akarata ellenére cselekedhetnének. Az adott helyzetben ez erőszakos uralkodást jelentene a nép felett és a szovjet katonai szervek szándékával szemben, amelyek teljes nyugalmat óhajtának hadtápterületükön.”²⁰⁸ A táviratra válaszul Német utasítást kapott, miszerint ne ellenezze a kárpátjai önkéntesek besorozását a Vörös Hadseregbe.

13. táblázat

*A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban*²⁰⁹

№	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	A cseh hadtest katonájaként	A Vörös Hadsereg önkénteseként	Partizánként	A keleti és a francia fronton	Nemzetközi brigádokban (spanyolok)	Illegitásban
1.	Ungvár	63	13	38	-	2	1	2
2.	Munkács	140	24	103	-	5	-	1
3.	Beregszászi	100	19	71	1	3	-	1
4.	Nagybereznai	360	84	194	2	1	1	108
5.	Nagyszőlősi	460	76	340	24	3	3	7
6.	Volóci	150	80	53	7	1	-	2
7.	Ilosvai	570	109	442	6	2	-	4
8.	Ökörmezői	500	268	219	4	-	-	2
9.	Munkácsi	740	101	614	8	2	1	7
10.	Perecsenyi	270	68	187	3	3	-	2
11.	Rahói	650	186	441	1	3	-	11
12.	Szolyvai	370	90	269	1	3	-	-
13.	Técsői	1 700	476	1 208	4	1	-	3
14.	Ungvári	160	87	132	2	2	-	-
15.	Huszi	1 000	161	769	42	7	-	12
Összesen:		7 233	1 842	5 080	105	38	6	162

²⁰⁸ Lásd: *Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг.* Документы и материалы. Москва, 1960. 216-217. p., Lásd még: DOVGANICH, O. D., KOPCUN O. M. (szerk. és összeállít.): *Тернистий шлях до України*. Збірник архівних документів і матеріалів. Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 pp. XX століття. (324. sz. ügyirat.) Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 2007. 533-535. p.

²⁰⁹ Forrás: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület I.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. p.

14. táblázat

A Vörös Hadsereg kötelékében harcoló szovjet önkéntesek, csehszlovák katonák és partizánok veszteségei a II. világháborúban nemzetiség szerint²¹⁰

Nº	Közigazgatási egység	Veszteség, összesen	Ruszin, ukrán	Magyar nevű ruszin, ukrán	Magyar	Magyar nevű, nemzetiség felünteretése nélkül	Zsidó	Szlovák / cseh	Román, német	Cigány
1.	Ungvár	63	43	3	3	5	6	2 / 1	- / -	-
2.	Munkács	140	100	16	2	9	12	- / 1	- / -	-
3.	Beregszászi	100	55	-	28	10	6	- / -	- / -	1
4.	Nagybereznai	360	320	27	-	3	6	4 / -	- / -	-
5.	Nagyszőlősi	460	277	142	17	12	11	1 / -	- / -	-
6.	Volóci	150	135	12	-	1	2	- / -	- / -	-
7.	Ilosvai	570	506	50	-	5	7	2 / -	- / -	-
8.	Ökörmezői	500	466	25	-	1	6	1 / -	- / 1	-
9.	Munkácsi	740	695	28	4	2	5	6 / -	- / -	-
10.	Perecsenyi	270	219	43	-	5	2	- / 1	- / -	-
11.	Rahói	650	598	38	6	1	4	2 / 1	- / -	-
12.	Szolyvai	370	294	58	-	2	6	4 / -	6 / -	-
13.	Técsői	1 700	1 568	110	5	3	14	- / -	- / -	-
14.	Ungvári	160	92	58	6	-	3	1 / -	- / -	-
15.	Husztai	1 000	902	70	3	5	20	- / -	- / -	-
Összesen:		7 233	6 270	680	74	64	110	23 / 4	6 / 1	1

²¹⁰ Forrás: *Ukrajna Emlékönyve. Kárpátöntúli terület I.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, 85. p.

III. FEJEZET

HATÁRON ÁTNYÚLÓ ELHURCOLÁSOK, TERÜLETFOGLALÓ KATONAI AKCIÓK

1. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Magyarországon

A magyarországi Beregben történt elhurcolásokkal kapcsolatos probléma első kutatói: *dr. Kun József*, a hadtörténeti levéltár egykori vezetője és *Filep János*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei pártarchívum egykori vezetője. (Mindketten lónyai illetőségűek, az elhurcolások túlélői, így személyes tapasztalataik vannak az itteni eseményekről.) Publikációikból tudjuk, hogy a 4. Ukrán Front által elrendelt tisztogatási akció Csonka-Beregben is nagyon gyorsan zajlott le. Itt 1944. november 20-án dobolták ki a kisbírók, hogy a katonaköteles férfiaknak háromnapos munkára kell jelentkezniük. *Gyarmathy Zsigmond* nyíregyházi levéltáros felmérése szerint a beregi községekből elhurcolt emberek száma megközelítőleg 1200 főre tehető, „*néhány szatmári községből (Tisza-becs, Uszka, Liget, Kispalád, Botpalád stb.) 8–14 ember esett áldozatul ennek az eseménynek*”. Az elhurcolást kiterjesztették Nyíregyházára, sőt a Dunántúlra is. *Dr. Fazekas Árpád* könyv alakban²¹¹ is megjelent felmérése szerint 1944. október 21. után Nyíregyházáról 2 ezernél több férfit, polgári személyt hurcoltak el a szovjet katonák jóvátételi munká-

²¹¹ Dr. FAZEKAS ÁRPÁD: *Elhurcoltak. Nyíregyháza, 1944–1948*. Nyíregyháza, Határ-szél Kft, 1989. (A gyűjtemény anyagát a Határ-szél című lap először sorozatban közölte.)

ra. Azóta a túlélők vallomásait sorra megjelentették, dokumentumfilmen is feldolgozták.²¹²

Az internálásokat követően Csonka-Bereget is Kárpát-Ukrajnához akarták csatolni. 1945. augusztus 16-án az ukrán katonai egységek behatoltak Csonka-Bereg községeibe. Elfoglalták Vásárosnaményt, Tiszaszalkát, Lónyát és más településeket. A települések lakosainak jogait a „*kifelé bárki, befelé senki*” elv alapján korlátozták. Ennek az állapotnak kormány szintű intézkedések vetettek véget, amikor is érvénybe lépett a jaltai egyezményben megállapított 1937. decemberi határállapot.²¹³

2. Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Szlovákiában

A Kelet-Szlovákia térségében, különösen a Bodroghözben és az Ungvidéken élő magyar lakosságot a csehszlovák hatóságok – mint „*háborús bűnösöket*” – szintén jogfosztással sújtották. A 4. Ukrán Front NKVD-osztagai itt is „*háromnapos munkára*” mozgósították a magyar és német nemzetiségű férfiakat. *Géczi Lajos* túlélő emlékiratában²¹⁴ többek közt azt olvashatjuk, hogy a három nappól évek lettek, férfiak ezreit hurcolták el a Szovjetunióba; sokan örökre ott maradtak, idegen földben nyugszanak.

Az ungi deportáltak egyharmada már a gyűjtőlágerekben és a vasúti szállítás során elpusztult, de a Donyec-medencei bányák is bőven szedték áldozataikat. *Géczi Lajos* túlélte a megpróbáltatásokat, öt év múltán került haza.²¹⁵

A „*háromnapos munka*” témakörét a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ungvidéken *Dobos Ferenc*²¹⁶ dolgozta fel a Csehszlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány és a Szlovákiai Magyar Politikai Foglyok Szövetsége támogatásával. A terjedelmes elemzés összefoglalását *Magyarok a senkiföldjén. „Malenkij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ungvidéken* című tanulmányban adta közre a *Régió – Kisebbségi Szemle* 1992. évi 4. száma. Az általa közölt adatok alapján állítottuk össze a 15. táblá-

²¹² Lásd: SÁRA SÁNDOR: *Csonka-Bereg*. Dokumentumfilm (1988).

²¹³ Dr. GYARMATHY ZSIGMOND előadása. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt...*, i. m. 211. p.

²¹⁴ GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Pozsony/Bratislava, Madách, 1992. 240. p.

²¹⁵ HERCZEGH GÉZA: *In memoriam Géczi Lajos*. In: *Magyar Szemle*, új folyam XX., 9-10. sz.

²¹⁶ DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenkij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ungvidéken*. In: *Régió – Kisebbségi Szemle*, 1992, 3. évf. 4. sz., 110-130. p.

zatot, amely szemléletesen igazolja, hogy az itteni 51 magyarlakta településen is előre megtervezett politikai döntés eredményeként hajtották végre a kollektív megtorlást.

15. táblázat

A Bodrogi és Ung-vidéki települések összesített adatai az 1944-es internálásról

N ^o	Közigazgatási egység	Települések száma	18-60 éves korú férfiak az elhurcolás időpontjában	Az elhurcoltak száma	Az áldozatok száma	Hazatértek száma	Eltűntek száma
1.	Bodrogi	36	8 815	1 790	685	1 092	13
2.	Ung-vidék	15	2 909	654	191	451	12
	Összesen:	51	11 724	2 444	876	1 543	25

A Bodrogi és az Ung-vidéken 1944. december 1-23. közt bonyolították le a megtorló akciót. A bujkáló magyar férfiak utáni hajtóvadászat 1945 februárjáig folyt. A bodrogiak erőltetett menetének útvonala: Ungvár–Perecseny–Szolyva–Verecke-szoros–Turka–Szamor.

Az Ung-vidéki férfiakat Nagykaposon, Királyhelmeceken, Kisbárin, Deregyőn, Vajányban és Pálócon gyűjtötték össze, ahonnan fegyver kísérettel hajtották őket a garanyi- és szinni (Snina) gyűjtőtáborba, majd az Uzsoki-hágón át Turkára és Szamorba.

Abauj, Torna, Borsod és Gömör megyékből az internáltakat Bartók Csaba²¹⁷ GULAG-kutató szerint a Kassa–Eperjes vonalon a Duklai-hágón át a lengyelországi Sanokban (Kárpátaljai vajdaság) és az ukrain Szamorban létesített elosztó táborokba kísérték. Ezekből az elosztótáborokból marhavagonokba zsúfolva tovább vitték őket a Donyec-medencébe, ahonnan a túlélők utolsó csoportjai 1948. december végén tértek haza. Bartók Csaba úgy véli, ez a korszak „rosszul van kutatva”, továbbá „Némely szlovák történész legfeljebb 6-7 ezer magyar és sváb elhurcolását

²¹⁷ BARTÓK CSABA előadása a 2010. november 18-i beregszászi emlékkonferencián. In: *Trianoni Szemle*, 3. évf., 2011. január-március, 33. p.

ismeri el. Ebből 1 000 felett van a lágerben elhunytak száma. A felvidéki magyar helytörténészek 60-120 ezerre becsülik a Csehszlovákiából szovjet munkatáborokba került magyarok és németek számát.”

A szolyvai haláltáborhoz hasonlóan hírhedt milosovi táborba a nyugati fogságból hazatért leventéket zárták, és közülük csak azokat engedték szabadon, akikről a „megimádkoztatáson” kiderült, szlovákul és csehül is tudnak imádkozni. Az életben maradt, de halálra ítélt sepsi magyar leventéket egy sepsi származású amerikai tiszt szabadította ki. A deportálást koncepciós perek követték. A rögtönítélő hadbíróóságok a szovjet törvény 58. sz. paragrafusa értelmében, többek közt „kútmérgezés, hid- és vasútrobantás” vádjával 5-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték a letartóztatott magyar és német férfiakat, akik közül sokat helyben kivégeztek, a többieket szintén a Szovjetunióba hurcolták.²¹⁸

Említésre méltó az „Eperjesi Ukrajnával” kapcsolatos esemény. 1944. őszén az eperjesi oroszok/ruszinok és ukránok ideiglenes népbizottságot hoztak létre, és egyik ülésükön kinyilvánították Kelet-Szlovákiából való kiválásukat. November 29-én felhívást²¹⁹ intéztek Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsához, miszerint a Vörös Hadsereg által felszabadított „Eperjesi Ukrajnát” a galíciai lemkók lakta területtel együtt csatolják Kárpátontúli Ukrajnához. Kérésüket többek között azzal indokolták, hogy az 1918-ban ígért autonómiát a szlovákoktól nem kapták meg, azóta tervszerű elszlovákosítás folyik a ruszin falvakban is. A kárpátaljai ukrán kommunisták kezdetben támogatták az eperjesiek törekvését, a szovjet katonai adminisztráció azonban Moszkva utasítására ezt a kérdést törölte a napirendről.

3. Kárpátaljáról szervezett területfoglalások a romániai Máramarosban

A Romániához tartozó Máramarosszigeten és a térségéhez tartozó településeken a Felső-Tisza-vidéki ruszin/ukrán kommunisták szintén népbizottságokat hoztak létre azzal a céllal, hogy ezt a területet „Márama-

²¹⁸ BARTÓK CSABA előadása..., i. m. 34. p.

²¹⁹ 279. sz. ügyirat (TSU./ 471-473), eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Области, ДА30, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 11. арк. 1-3. A továbbiakban: ДА30.

rosi *Ukrajna*” néven Kárpátontúli Ukrajnával, illetve Szovjet-Ukrajnával egyesítsék. A máramarosszigeti népgyűlés 1945. január 19-i keltezésű, *Ivan Odovicsuk* elnök által aláírt, Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságához küldött jegyzőkönyvében²²⁰ a máramarosszigeti körzet Kárpátaljá-hoz történő csatolását sürgették.

A katonaköteles magyar, német férfiakat és nőket ebből a térségből is a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták, összesen több mint 2 000 főt; akad-tak köztük román nemzetiségűek is. A magyar hadifoglyok nagy részét a foksányi/focșanii gyűjtő- és elosztó lágerbe vitték.

Az itteni településeken kommunisták kezdeményezésére létrehozott népbizottságok ukrán/ruszin vezetői 1945. január 28-ra népgyűlést hívtak össze.²²¹ A máramarosszigeti demokratikus népfront szervezésében lezajlott gyűlés mintegy 2 500 résztvevője magyar, ukrán és román nyelvű köszönőlevelet küldött Sztálinnak, miszerint ez a vidék az ő vezérletével szabadult fel. Ugyancsak három nyelven megfogalmazott beadvánnyal fordultak *Hruscsovhoz*, az USZSZK kormányának vezetőjéhez, amelyben kérték, hogy ezt a területet is csatolják a Szovjet-Ukrán földekhez. Az erről szóló jegyzőkönyvet szintén *I. Odovicsuk*²²², a gyűlés elnöke írta alá. Több mint 10 ukránok lakta községben jött létre népbizottság, amelyekből összesen 426 (339 ukrán, 47 magyar, 15 román, 25 egyéb nemzetiségű) küldött²²³ érkezett a máramarosi körzet népbizottságainak első, február 4-én megtartott kongresszusára, amely ismételten szorgalmazta a máramarosi körzet „újraegyesítését”. A *Sztálinhoz* intézett petíciót a népbizottságok képviselői az általuk képviselt falvak lakosainak nevében írták alá.²²⁴

Máramaros megye hovatartozásának mozgalmába bekapcsolódtak a román nacionalista-fasiszta körök tagjai is, akik a Vöröskereszt körzeti képviselete keretében a román nacionalista diktatúra visszaállításának

²²⁰ 340. sz. ügyirat (TSU./ 553-554.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Népbizottság jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 1.

²²¹ 346. sz. ügyirat (TSU./ 559-560.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 2-3.

²²² 347. sz. ügyirat (TSU./ 560-563.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront gyűlésének 1945. január 28-i jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 4-4 a, 6, b, r.

²²³ 350. sz. (TSU./ 570-571.) ügyirat, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 107. apk. 8.

²²⁴ 349. sz. (TSU./ 565-570.) ügyirat, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 107. apk. 18.

céljával fegyveres akciót szerveztek a helyi (ukrán) néptanácsok ellen. A szovjet hírszerzők szerint a felkelésbe 15 ezer embert kívántak „*békés tüntetés keretében*” bevonni, amelyhez aztán csatlakoztak volna a felfegyverzett egységek. A terjedő álhírek hatására a helyi ukránok, magyarok, illetve a kommunisták és baloldali érzelműek között félelem uralkodott el. *Ljubavin* ezredes, a 27. sz. vasúti brigád (UVVR-14) parancsnoka a helyi népbizottságok közreműködésével március 5-7. között megghiúsította a román nacionalisták fegyveres felkelését. Vezetőit, 50 közvetlen hívét, 4 szabadságolt és dezertált román tisztet letartóztattak; köztük volt *Berinde*, a román egyház vikáriusa, *Laslo Antonescu* idejében kinevezett rendőrfőkapitány; *Szanko* jogász, a Vöröskereszt tagja, a *Maniugárdisták* elkötelezett híve; *Migali*, a körzet volt prefektusa; *Epuri*, a helyi román gimnázium tornatanára. Minderről, valamint a *Petru Groza* román kormánya ellen szervezett fegyveres felkelés elfojtásáról *Fedorov* ezredes, a vasúti hadsereg politikai osztályának megbízott vezetője 1945. április 10-én részletes hadijelentést²²⁵ küldött a 2. sz. Ukrán Front parancsnokának.

A máramarosi körzet Zakarpatszka Ukrajnával és Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesítése érdekében a 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja és *Ivan Turjanica*, a Néptanács elnöke támogatásával egyre erőteljesebb propaganda és szovjet ügynöki mozgalom bontakozott ki. A megyében és Máramarosszigeten kialakult, feszült politikai helyzetről 1945. április 16-án *Bogdenko* ellentengernagy és *Dangulov* politikai főtanácsadó nagy frekvenciájú kapcsolati vonalon telefontáviratban²²⁶ (Titkos ügyirat, Uzgorod–Moszkva) tájékoztatta a Kreml vezetőit. A távirat bizalmas információkat tartalmazott arról az ungvári találkozóról, amely *Bogdenko* ellentengernagy, bizonyos *Vasili Luka*, *Tyulpanov* ezredes, a 4. Ukrán Front képviselője, *Goldberg*, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának Észak-Erdélyi meghatalmazottja, *Sernicko*, a Máramaros Megyei Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára és *Kita*, a megye prefektusa részvételével zajlott le. A találkozón elhangzott tényeket négy pontba tömörítették. Az elsőben rögzítették, hogy 1945. február elején

²²⁵ 365. sz. (TSU./ 599-605.) ügyirat, eredeti forráshelye: Архив Президента Русской Федерации, АП РФ, 0125. -Оп. 33. п. 129, а. 21. л. 46-52. A továbbiakban: АП РФ.

²²⁶ 366. sz. (TSU./ 605-607.) ügyirat, eredeti forráshelye: АП РФ, 0125. -Оп. 34. п. 131, а. 21. л. 40-43.

Zakarapatszka Ukrajina Néptanácsának meghatalmazott küldötte a népbizottságok kongresszusának előkészítése céljával Máramarosszigetre érkezett; ez a kongresszus határozatban mondta ki Máramaros megye egyesítését Zakarpatszka Ukrajnával. Megállapították, hogy Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa meghatalmazott küldöttjének szigeti akciója a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatósága és Ukrajna Kommunista Pártjának Központi Bizottsága Ungváron tartózkodó képviselőinek jóváhagyásával történt. A Néptanács küldöttjén kívül a kongresszus munkájában, a *Manifesztrum* szövegének megszerkesztésben *Mehlisz* utasításának megfelelően, a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóságának képviseletében többek között részt vett *Tyulpanov* ezredes és *Davidenko* őrnagy. A továbbiakban Ungvár irányításával gyors ütemben megszervezték a helyhatósági szervezetet, a helyi népbizottságokat és pártbizottságokat. A szovjetesítési folyamatról *Mehlisz* Moszkvát, *Tyulpanov* ezredes Kijevet is informálta, *Hruscsov* pedig áldását adta a kezdeményezésre.

A második pontban leszögezték, hogy 1945. április végén Észak-Erdélyben is kiépült a román közigazgatás hálózata. Ekkor érkezett Máramarosszigetre Goldberg, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának észak-erdélyi meghatalmazottja, hogy itt is befejezze a román adminisztráció megszervezését, de a helyi ukránok Zakarpatszka Ukrajina Népbizottságának rendelkezése nélkül meggátolták feladatának teljesítésében. Ekkor felkereste *Ivan Turjanicát*, a népbizottság elnökét, aki kategorikusan elzárkózott a probléma megoldása elől. *Goldberg* a sikertelen ügyintézésről jelentést küldött felettesének, *Vasili Lukának*, a bukaresti pártvezér hasonló tárgyalásai azonban szintén eredménytelenül zárultak.

A harmadik pontban vázolt fejlemények közül kiemelték, hogy *Vasili Luka* Máramarosszigeten megszervezte a demokratikus népfrontot, amelyben 32 megyei szervezet képviselője jutott mandátumhoz. Mivel *Zseleznyák*, a megyei pártszervezet titkára Ungváron tartózkodott, az alkalmat kihasználva *Vasili Luka* a korábbi párttitkár szintén ukrán származású helyettesét, *Csernyicskót* jelöltette és választotta meg a párt élére. Április 9-én a demokratikus népfront tanácsa a településeken helyhatósági szervezetet hozott létre, ennek következtében helyreállították a román közigazgatást. A demokratikus népfront tanácsa a helyhatósági

szervekbe mindenütt saját jelöltjeit delegálta, ezekről az intézkedésekről a helyi sajtó is hírt adott. A népbizottságok egykori ukrán tagjai megtagadták az együttműködést az újonnan felállított szervezetekkel, segítségért Ungvárra utaztak.

A negyedik pontban, a megyei és máramarosszigeti román helyhatósági szervek személyi összetételét értékelve arra a felismerésre jutottak, hogy a helyi ukránok képviselőiben mind a megyében, mind a városi vezetésben a helyettesi posztokra pótlólagosan ukrán nemzetiségűeket kell delegálni; ezzel kapcsolatban megegyezés született a demokratikus népfront tanácsával. Megemlítették a megye és a megyei központ nemzetiségi összetételét is, miszerint túlnyomó részben ukránok csak 10 községben élnek; megyei vonatkozásban a románok 74 %, az ukránok 18 %, a magyarok 7 %, a más nemzetiségűek részaránya 1 %; Máramarossziget lakosságának összetétele: román 55 %, magyar 32%, ukrán 10 %, más nemzetiség 3 %.

A teleföntávirat azzal zárult, hogy a jelentéstevők fentről várják a további utasításokat.

A *Hruscsov*-memoárban²²⁷ részletes ismertetést olvashatunk arról a nemzetközivé dagadt konfliktusról, amit *Ivan Turjanica* területszerző politikája okozott. *Hruscsov* itt úgy jellemzi támogatóját, *Turjanicát*, mint aki az „*Evés közben jön meg az étvágy*” elv alapján, a Kreml vezetőinek tudta és beleegyezése nélkül foglalta el az általa szervezett népi milíciával, munkásörökkel a Román Királyság egyes járásait, a Magyarországhoz tartozó Csonka-Bereget. Sztálin személyesen hívta fel telefonon *Hruscsovot*, és utasította: bírja rá *Turjanicát*, hogy katonáit rendelje vissza az 1938 előtti határvonal mögé. Ezt a kérést *Turjanica* csak nagy rábeszélés árán fogadta el. *Hruscsov* a csehszlovák–szovjet konfliktus elkerülése végett nem támogatta „*Eperjesi Ukrajna*” Kárpátaljához csatolását sem, amely mögött szintén *Turjanica* területbővítő ambíciói álltak.

²²⁷ 413. sz. (TSU./ 695-698.) üggyirat, eredeti forráshelye: *Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА*.
In: Вопросы истории, Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89. p.

IV. FEJEZET

A CSEHSZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYMEGBÍZOTTI HIVATALÁNAK TEVÉKENYSÉGE KÁRPÁTALJÁN

1. Propagandaháború a cseh „reakciósk” és a „moszkoviták” között

Az 1938. előtti közigazgatási rend Kárpátalján történő visszaállítása és újjászervezése²²⁸ érdekében a csehszlovák közigazgatás vezetője, *František Němec*²²⁹ által tett erőfeszítésekről számos levéltári okmány tanúskodik, 1944. október 28. – december 29. között kifejtett tevékenysége azonban kudarcba fulladt. Kárpátaljáról való teljes kiszorításában – Sztálin parancsát teljesítve – aktívan közreműködött a 4. Ukrán Front vezérkara, az *Ivan Turjanica* nevével fémjelzett kárpátaljai kommunista vezetők, az általuk létrehozott néptanács. Taktikájuk lényegét megvalósítva össznépi mozgalmat szerveztek a Csehszlovákiából való kiválásért, az Ukrajnával való „újraegyesülésért”, illetve a Szovjetunióhoz való csatlakozásért.

Íme néhány sarkalatos példa. *František Němec*, az emigráns csehszlovák kormány minisztere és kárpátaljai megbízottja, valamint Antonín *Hasal-Nižborský* tábornok, a felszabadított térség katonai parancsnoka a korábban aláírt szovjet–csehszlovák egyezményekre hivatkozva – amelyek értelmében Kárpátalja csehszlovák területnek számított – ellenezte

²²⁸ 230. sz. (TSU/ 410–411.) ügyirat.

²²⁹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

kárpátaljaiak toborzását a Vörös Hadseregbe. Kárpátalja hovatartozásának kérdésében azonban *Sztálin* döntése volt mérvadó, márpedig ő „*kinézte magának Kárpátalját*”. Ennek ismeretében szemfényvesztésnek tartjuk az 1944. május 8-án Londonban keltezett szovjet–csehszlovák egyezményt²³⁰, amelyben a szovjet hadsereg parancsnoksága többek között kötelezettséget vállalt arra, hogy az ellenségtől felszabadított kárpátaljai vidéken a hatalmat átadja a csehszlovák kormány londoni delegációjának.

A levéltári dokumentumokban nyomon követhető a Kárpátalja hovatartozásáért folyó katonapolitikai és diplomáciai küzdelem, többek között az úgynevezett cseh „*reakciók*” és a „*moszkoviták*” között lefolyt propagandaháború, amelynek generálója szintén a 4. Ukrán Front parancsnoksága volt. A csehszlovák adminisztráció és a cseh katonai városparancsnokok, sorozóbizottságok kiszorítását csakis a kárpátaljai népet manipuláló kommunisták, a helyi népbizottságok háttértámogatásával tudták véghezvinni. Ez volt a szovjetesítés ötödik legfontosabb feladata.

2. A csehszlovák adminisztráció ügyiratai a szovjet katonai adminisztráció tevékenységéről

Az 1944. október 28-án Kárpátaljára érkezett *František Němec* kormány megbízott által kiadott dokumentumokat az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára őrzi. A cseh delegáció vezetője Huszton nyitott irodát, nem titkolva jövetelének célját: propaganda-eszközökkel megakadályozni Podkarpatszka Rusz Szovjet-Ukrajnához történő csatolását. November 7-én instrukciókat tartalmazó *Körlevelet*²³¹ intézett a körzeti és helyi népbizottságokhoz.

A nagyszőlősi körzet csehszlovák katonai kommandánsa 1944. november 14-én tájékoztató jelentést²³² küldött feljebbvalóinak az általa vezetett egység és a szovjet hadsereg közt kialakuló rossz viszonyról, amelyben többek közt megemlítette, hogy a Tiszaújlakon lefoglalt terményraktár és a fontosabb zsidó-ingatlanok őrzésére kijelölt katonáit a

²³⁰ 228. sz. (TSU./ 497-409) ügyirat. 1944. május 9-én megjelent az *Izvesztijja* 109. sz. számában.

²³¹ 243. sz. ügyirat (TSU./ 426-427.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Он. 2980. Д. 67. Л.180.

²³² 247. sz. ügyirat (TSU./ 430.). Megjelent: In: *Карпатський край*, 1992, № 38., 12. p.

szovjet hadsereg parancsnoka az ő tudta nélkül lecserélte, a terményt és az ingatlanokon található értékeket hadi trófeaként elkobozta.²³³ Ugyanez történt Fancsikán, ahol a szovjet hadsereg elbitorolta a rendelkezési jogot a zsidó *Weiss E.* vagyona (Fancsika külterületén volt a *Weiss*-tanya) és terménye fölött. November 18-i jelentésében²³⁴ már arról is tájékoztattott, hogy körzetében a lakosság egyre növekvő számban fejezi ki óháját, miszerint Podkarpatszka Rusz maradjon Csehszlovákia kötelékében, ugyanakkor akadnak olyan csoportok, különösen a népbizottságok vezetői, tagjai és hozzátartozói, akik a Szovjetunióhoz való csatolás mellett agitálnak; a Vörös Hadseregbe közel 1 000 újoncot toboroztak, ezen kívül csaknem 10 000 férfit kényszermunkára hurcoltak. (Megjegyzendő: a cseh kommandatúra parancsnokai mindenütt figyelemmel kísérték a magyarok és németek elhurcolását, de nem avatkoztak be, holott a ruszinokhoz, ukránokhoz hasonlóan az elhurcoltak is egykori csehszlovák állampolgárok voltak).

A jelentéstevő kommandáns „*csehbarát*” nemzeti bizottságok megalakulását sürgette ezeken a településeken, amelyeknek közreműködésével az 1938 előtti közigazgatást kívánták visszaállítani. A csehszlovák polgári államrend megszilárdítása érdekében kezdeményezte és támogatta a csehszlovák agrárpárt, a szociáldemokrata párt, a cseh nemzeti szocialista párt, a kommunista párt helyi alapszervezeteinek megalakítását. A polgári demokrácia jegyében szervezett pártok több településen létre is jöttek, például Huszton és Nagyszőlősön, valamint Beregszászban, ahol megválasztották az említett pártok irányító testületeit, amelyek tagokat delegáltak a város vezetésébe, képviselőtestületébe.²³⁵

A kibontakozó politikai propaganda hatására a magyar- és német lakta településeken, a magyar és ruszin értelmiség egyes köreiben tudatosult a felismerés, miszerint Kárpátalján már nem lesz „*magyar világ*”. Nagy részük csehbarát lett, inkább Prágában bíztak. A „*moszkovita*” kommunisták hatása alá került, baloldali érzelmű ruszin és ukrán értelmiségiek a

²³³ 257. sz. ügyirat (TSU./ 442.), eredeti forráshelye: ЦІАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2996. Д. 5. Л. 300-301. (A munkácsi kongresszus összehívása előtt Petrov hadseregtábornok, Mehliusz vezérezredes és Novikov vezérőrnagy prancsára 4 000 tonna terményt és 39 tonna sót kiosztottak a városi és falusi népbizottságok részére.)

²³⁴ 255. sz. ügyirat (TSU./ 440.). Megjelent: In: *Карпатський край*, 1992, №38., 12. p.

²³⁵ A beregszászi önkormányzat dokumentumai 1944. In: BOTLIK-DUPKA (1991), i. m. 141-147. p.

szovjethatalom bevezetése mellett döntöttek. A falvak lakossága már a sokadik rendszerváltást élte meg, ezért közömbösen figyelte az eseményeket.

Kárpátalja őslakosainak mintegy fele (különösen a Bereg-vidéki, Ugoc sai, Máramarosi vidékhez tartozó településeken) a csehszlovák kormány 1944. október 26-án Huszton kiadott kiáltványa értelmében cselekedett. *František Němec* november 21-re Huszton népgyűlést készült összehívni azzal a céllal, hogy a fórum válassza meg Podkarpatszka Rusz irányító testületét és a települések elöljáróit feleskesse a csehszlovák törvényekre. František Němec tervét azonban keresztülhúzta *Ivan Turjanica*, Kárpáton túli Ukrajna Kommunistá Pártjának frissen megválasztott titkára. Aktivistái mögé felsorakoztak a szovjet terrorapparat us tisztjei, akiknek közreműködésével létrehozták a települési „népbizottságokat”, és azokat megtisztították a csehbarát személyektől.

Ebben az időben a Vörös Hadsereg és a Csehszlovák Hadsereg párhuzamos, egymással rivalizáló sorozóbizottságokat állított fel a településeken. A kialakult káoszról *Antonín Hasal-Nižborský* cseh tábornok jelentést²³⁶ küldött *Heliodor Pika* vezérőrnagynak, csehszlovák katonai attasénak, a Moszkvában működő Csehszlovák Katonai Misszió vezetőjének, amelyben kérte, hogy az 1944. május 8-án Londonban keltezett szovjet–csehszlovák egyezmény betartása érdekében tegye meg a szükséges intézkedéseket, a megoldatlan problémát vesse fel a szovjet hadsereg parancsnokságánál, mert ilyen körülmények között a csehszlovák hadsereg részére normális mobilizációt nem tud folytatni. (*Heliodor Pika*t 1949-ben koncepció s perben elítélték és kivégezték, 1968-ban rehabilitálták.) A Vörös Hadsereg által okozott mobilizációs zavarok tisztázása érdekében *H. Pika* november 18-án táviratban tájékoztatta²³⁷ feletteseit, köztük *J. Masaryk* külügyminisztert és *S. Ingra* hadügyminisztert, amelyben közölte, a kérdés tisztázása ügyében levelet küldött az SZSZKSZ hadügyi népbiztosának és a legfelsőbb főparancsnoknak. A címzetteket arról is tájékoztatta, hogy az első Csehszlovák hadtest, amely folytatni akarja Csehszlovákia felszabadítását, a Duklai-hágón lezajlott harcokban (duk lai csata) súlyos embervesztéseget szenvedett; a haderő további feltöltése érdekében Podkarpatszka Rusz területén álta-

²³⁶ 244. sz. ügyirat (TSU/ 427.). In: *Карпатський край*, 1992, № 38., 12. p.

²³⁷ 256. sz. ügyirat (TSU/ 440-441.). In: *Карпатський край*, 1992, № 38., 14. p.

lános mobilizációt rendeltek el, elsősorban az egykori csehszlovák állampolgárok körében; a mobilizáció vontatottan halad, mert a kárpátaljai szovjet katonai adminisztráció a csehszlovák állampolgárságú ruszinoakat és ukránokat a Vörös Hadseregbe verbuválja; amit le kell állítani, az eddig mozgósított újoncokat pedig az első Csehszlovák hadtestbe kell irányítani. Jelentése végén a csehszlovák misszió vezetője mihez tartás végett a hadügyminisztertől és a külügyminisztertől konkrét javaslatokat, instrukciókat kért a felszabadított területen tartózkodó csehszlovák hadsereg képviselői és a csehszlovák adminisztráció részére.

A cseh katonai adminisztráció kiszorításáról tanúskodik egyik főtitstjük, *Pernikarža* alezredes segélykérő feljegyzése.²³⁸ 1944. december 11-én a Csehszlovák Köztársaság hadügyminisztériumát már arról tájékoztatja, hogy a népbizottságok egyre erőteljesebb kommunista agitációt folytatnak az országrész lakossága körében, s egyre több a támogatóik száma. Az első Csehszlovák hadtestbe történő mobilizáció megghiúsult, a Vörös Hadsereg tisztjei erőszakkal viszik el a csehszlovák sorozóbizottságok által listába vett fiatalokat, tisztjeiket mindenütt megfigyelés alatt tartják, illetve letartóztatják, az élelmiszerraktárakat elkobozták. A mindenütt uralkodó szovjet tisztekkel szemben erőtleneek, s ilyen körülmények közepette nem lehet dolgozni. Sürgős diplomáciai beavatkozást kért.

Antonín *Hasal-Nižborský* cseh tábornok²³⁹ újabb tájékoztató jelentést küldött *H. Pikának*, a moszkvai Csehszlovák Katonai Misszió vezetőjének a Zakarpatszka Ukrajna területén tartózkodó csehszlovák hadsereg egységeinek feloszlátásáról. Erre vonatkozólag december 22-én *Petrov* hadseregtábornoktól ultimátumot kapott, amely december 25-én jár le, addig Homonnára kell átirányítani az egységeket és a hadi felszereléseket.

*František Němec*²⁴⁰ 1944. december 29-én saját kormányának írt levelében összegezte a Molotovval lefolytatott tárgyalás lényegét, arra kérve a kormányt, hogy menjen elébe a Kárpátalján történeteknek, fogadja el a lakosság döntését, miszerint a Szovjetunió kötelékében kíván élni.

²³⁸ *Карпатський край*, 1992, № 38., 14. p., 303. sz. ügyirat (TSU./ 505.).

²³⁹ U.o., 316. sz. ügyirat (TSU./ 527.).

²⁴⁰ 324. sz. ügyirat (TSU./ 533-535.). Továbbá lásd: Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг., 215-217. p.

3. Titkosított szovjet ügyiratok a csehszlovák adminisztráció tevékenységéről

A csehszlovák adminisztráció és katonai kommandatúra tagjairól, tevékenységükről a szovjet hírszerzők kezdettől fogva adatokat gyűjtöttek. Példaként említhetjük *Fagyjev* NKVD-vezérőrnagy elemző jelentését²⁴¹, amelyben tájékoztatta a 4. Ukrán Front parancsnokságát: Szolyvára érkezett *Němec* nevű csehszlovák tiszt, aki felmutatta *Kratofvil* tábornok igazoló okmányát, amelynek alapján kinevezték városparancsnoknak, helyette a kommunista *Popovics* tiszt lett. Az új városparancsnok kizártatta a kommunistákat a szolyvai népbizottságból, a közeli Lipócon elszállásolt cseh partizánalakulat parancsnoka, *Vaszil Ruszin* erélyes közbelépésének köszönhetően azonban a kizárt tagok visszakérültek a bizottságba. Ezzel egyidőben a cseh városparancsnok *Beneš*-párt megalakítását is kezdeményezte. A jelentésre *Petrov* és *Mehlisz* a következő rezolúciót írta: „*Ezt a Němecet utasítsák ki Szolyváról*”. A következő, *Mehlisz* vezérezredesnek írt jelentés²⁴² (Szigorúan titkos ügyirat. No-10/00497.44.XI.5.), amelynek két szerzője, *Boszij* ezredes, az NKVD-osztagok parancsnokhelyette és *Levitin* ezredes, törzsparancsnok az általuk Szolyván megejtett vizsgálati eredményről számolt be, amely szerint *Němec* városparancsnokot *Ludvik Svoboda* tábornok, az 1. Csehszlovák Hadsereg brigádaparancsnoka küldte Szolyvára, hogy megszervezze a csehszlovák hadseregbe történő toborzást. A jelentéshez csatolt mellékletben (No-10/00497.44.XI.7.) arról informálták *Mehliszt*, hogy *Němec* városparancsnok november 6-án, 19.00 órakor elhagyta a várost.

A *Fagyjev* vezérőrnagyhoz továbbított NKVD-jelentésben²⁴³ (Titkosított ügyirat. №1/01888.1944. XI. 22.) *Bljumin* alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka és *Szmirmov* őrnagy, törzsparancsnok a csehszlovák hadsereg törvénytelennek tekintett mobilizációja kapcsán a nagybereznai és az ungvári körzetben történetekről számolt be. Az 1944. november 6-án *Svoboda* tábornok által ide vezényelt *Szvityelszki Ludvik* stáb-kapitány sorozóbizottságok felállításán

²⁴¹ 240. sz. ügyirat (TSU./ 423.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1.-А. 57. - А. 150.

²⁴² 242. sz. ügyirat (TSU./ 425-426.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 57. - А. 151-152.

²⁴³ 265. sz. ügyirat (TSU./ 450-451.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32883. -Он. 1. -А. 67. - А. 21.

serénykedett. A nagybereznai sorozóbizottság élére *Luka Ivanovics Dikij* 1878-as születésű helyi lakost, a csehszlovák hadsereg egykori őrmesterét nevezte ki, aki 26 újoncot vett fel a listára. A toborzást sikerült megakadályozni, a dokumentumokat begyűjtötték, és figyelmeztették *Dikij* őrmestert: ha a toborzó tevékenységét tovább folytatja, felelősségre vonják. A zászlóaljparancsnokhoz eljutott az a felhívás, miszerint a csehszlovák hadsereg mobilizációját mindenütt gátolják meg, a parancs megszegőit tartóztassák le, és erről értesítsék a törzsparancsnokságot.

Az NKVD-csapatok főparancsnoka hasonló tartalmú feljelentést²⁴⁴ (Tikosított ügyirat. 1944. XI. 24.) kapott *Labosev* ezredestől, rahói városparancsnoktól, aki megtiltotta *Bostrjaňin* cseh kommandánsnak, hogy Rahón, Kőrösmezőn, Nagybocksón és Aknaszlatinán a csehszlovák hadseregbe kárpátaljaiakat toborozzon. Ezen kívül *Selevertől*, kosztilyilkai pravoszláv atyáról is tudósít, akit a rahói cseh kommandáns november 16-án azért tartóztatott le, mert a november 12-i huszti nagygyűlésen Zakarpatszka Ukrajina Szovjetunióhoz történő csatolásáról szónokolt. Kitudódott, hogy a kommandáns *Němec* kormánybiztos parancsát hajtotta végre, aki jelen volt a huszti rendezvényen. A városban tartózkodó *Dajneki* kapitány, a SZMERS helyi megbízottja közbelépésének köszönhetően *Selevert* kiengedték a fogdából. A rahói népbizottság által november 19-én szervezett fórum a cseh kommandáns ügyében tiltakozó jegyzéket juttatott el *František Němec* kormánybiztosnak, ám *Bostrjaňin* kommandáns elmozdítása ügyében azóta nem történt intézkedés.

Krutzski gárdaőrnagy, Huszt városparancsnoka a *Levitin* ezredesnek, törzsparancsnoknak küldött jelentésében²⁴⁵ élesen bírálta a csehszlovák katonai adminisztráció vezetőit és a város kommandánsát, mert apparátusukban a tiltás ellenére magyarokat alkalmaznak, magyar férfiakat soroznak be a csehszlovák hadseregbe. 1944. november 23-án például listára vettek bizonyos *Lévai József* magyar nemzetiségű jelentkezőt, akit 1944. november 27-én éjszaka *Krutzski* letartóztatott, mert az 1944. november 18-i második regisztráción nem jelent meg. A cseh adminisztráció kihágásairól figyelmeztető feljegyzést küldött a cseh kommandánsnak. Ezen a jelentésen olvasható *Levitin* rezolúciója,

²⁴⁴ 271. sz. ügyirat (TSU./ 456-457.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 50. - А. 238.

²⁴⁵ 286. sz. ügyirat (TSU./ 480.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 50. - А. 247.

miszerint az ügyiratot a csehek törvénytörő akcióit nyilvántartó aktához kell csatolni.

A Nagyszőlösön diszlokált, 600–800 fős tartalék csehszlovák ezreddel (parancsnoka *Štrelka* alezredes) kapcsolatban talált NKVD-feljelentés a szovjet hírszerző tiszt szemszögéből nézve, negatívan mutatja be az ott szolgáló katonák, tisztek tetteit, akik ellenségesen viszonyultak Zakarpatszka Ukrajina Szovjet-Ukrajnával történő „újraegyesítésének” híveihez. *Kondratov* őrnagy²⁴⁶ (Titkos ügyirat, 44. 12. 8.), Nagyszőlös városparancsnoka tényeket is közölt: 1944. december 3-án a cseh kommandáns *Fantics* altisztnek engedélyt adott táncmulatság megrendezésére, ahol *Fabij Josip* cseh altiszt és katonái Kárpátalja hovatartozásának kérdése kapcsán éles vitába keveredtek, dulakodtak a helyi milicistákkal, népbizottsági tagokkal, az egyik rendőrt le is fegyverezték. A városparancsnokság eljárata véget vetett a dulakodásnak, az új folyamán azonban ismeretlen tettesek megsebesítették a Néptanács egyik milicista járőrét. *Ivan Szakalos* újságárustól a cseh katonák elkobozták és sárba taposták a *Zakarpatszka Pravdát*, mondván, itt csehek a gazdák. December 4-én a csehszlovák tábori csendőrök letartóztatták és megkínózták a körzeti népbizottság 3 tagját, akiket a szovjet városparancsnokság szabadított ki. *Kondratov* jelezte, hogy minderről tájékoztatta *Štrelka* alezredest, de ezekben a kérdésekben javulást továbbra sem tapasztalt. A jelentésre december 17-21. között rávezetett rezolúciók tanúsítják, ezzel a kérdéskörrel *Mehlisz* vezérezredes, *Boszij* ezredes, *Levitin* ezredes is foglalkozott, akik többek között a csehbarát ruszin, ukrán nemzetiségű bizottsági tagok letartóztatására adtak utasításokat.

A csehszlovák katonai adminisztráció tisztjeinek a manifesztum-aláírási kampányhoz való hozzáállásáról *Tyulpan* ezredes készített feljegyzést²⁴⁷, amelyben a huszti, técsői, nagyszőlösi és a beregszászi körzetekben tapasztalt tényekről számolt be *Pronyin* altábornagynak, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztálya parancsnokának. Megfigyelése szerint a csehszlovák tisztek és katonák egybehangolt politikai támadást intéztek a népbizottságok ellen azzal a céllal, hogy mindenütt meghiúsítsák a manifesztum

²⁴⁶ 296. sz. ügyirat (TSU./ 494-496.), eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. -Л. 264-266.

²⁴⁷ 300. sz. ügyirat (TSU./ 426-498-500.), eredeti forráshelye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.191.

aláírását. December 4-én az esti órákban Huszton a cseh tisztek gyűlést szerveztek, és a megjelent nőket arra kérték, hogy ne írják alá a manifesztumot. Beregszászon és Nagyszőlősen a cseh ügynökök aláírásokat gyűjtöttek annak érdekében, hogy Kárpátalja Csehszlovákia kötelékében maradjon; hangadójuk többek közt a nagyszőlősi doktor *Bora* volt. A cseh katonák erős nyomást gyakorolnak a népbizottságok tagjaira, fenyegetik őket, miszerint „*Várjatok, itt olyan Csehszlovákia lesz, hogy minden ukrán bárány szarvát letörjük.*” Huszton és Técsőn, valamint Poljana, Gorecsevo, Berezovo és más településeken a manifesztum aláírása kudarcba fulladt. A már aláírt ívről sokan kihúzták a nevüket. Mindez a csehek eredményes propaganda-munkájának tudható be. Azt hangoztatják, hogy ők jártak a Szovjetunióban, az ottani nép igen rossz körülmények között él és dolgozik, igen alacsony az életszínvonal. *Tyulpan* tényként említette, hogy a Vörös Hadsereg parancsnoksága által munkára irányított magyarokat a cseh hatóság képviselői védelmükbe veszik: több, korábban elrejtőzött „*fasiszta beállítottságú*” magyar, akik kibújtak a jóvátételi munka alól, most a cseheknél találtak és kaptak menedéket, besorozzák őket a csehszlovák hadseregbe. A csehek nagyobb fizetést ígérnek azoknak a hivatalnokoknak, akik átállnak hozzájuk. A huszti és a nagyszőlősi népbizottsághoz viszonyítva a beregszászi és a técsői népbizottságok nem eléggé erősek, mert soraikban többségben vannak a csehofil tendencia követői. A técsői népbizottság például küldöttséget menesztett *Névec* kormánybiztoshoz, hogy a területet csatolják Csehszlovákiához. *Szitovszkij*, a beregszászi városi népbizottság elnöke gyenge jellemű, nem akarja elrontani a csehekkel való kapcsolatot. A város helyhatósági irodái még mindig tele vannak magyar hivatalnokokkal, akik jó fizetést kapnak, és nem csinálnak semmit, miközben a helyi ukránok és oroszok munkanélküliek.

Az Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára több olyan kézzel írt iratot őriz, amelyek a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának tisztjeitől származnak, azoktól, akik közvetlenül részt vettek a *Manifesztum*-aláírási kampány szervezésében, ellenőrzésében és az ellenkampányt folytató csehszlovák tisztek megfigyelésében. Közülük *Osztapenko*²⁴⁸ politikai tiszt és *Botvinov* főhadnagy a nagyszőlősi

²⁴⁸ 302. sz. ügyirat (TSU./ 502-505.), cred. for.helye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Он. 2980. Д. 67. А.170-174.

körzetért volt felelős. 1944. december 10-én kelt 4. sz. jelentésükben a 27 ugocsai település kapcsán részben lehangoló, részben biztató képet rajzoltak az aláírók begyűjtéséről. A december 10-én megtartott nagyszülősi kampánygyűlésen felszólalók közül kiemelték *Valentin Gorzo* pravoszláv papot, aki éles, megszegyenítő kritikával illette a gyűlésen megjelent cseh tiszteket, tisztviselőket, továbbá pozitív tényként említették az egyes felszólalók szájából elhangzott magyar- és csehellenes kiszólásokat. *Botvinov* főhadnagy és *Kucser* politikai tiszt december 12-én a nagybereznai körzet településein tapasztaltokról, a csehszlovák tisztek *Manifesztrum*-ellenes agitációs tevékenységéről és az általuk elvégzett szervező munkáról készítettek helyzetjelentést.²⁴⁹

4. Szovjet–csehszlovák diplomáciai csörte Kárpátalja hovatarozásának ügyében

Kárpátalja hovatarozásának témaköréhez kapcsolódik a *Gottwald*-válaszlevél tervezete²⁵⁰ (Moszkva, 1944. november 21.), amit *J. Proházča* stábkapitánynak, az I. Csehszlovák Hadtest politikai munkatársának készített. Ebben világosan kifejtette a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának álláspontját a Zakarpatszka Ukrajina Szovjetunióhoz való csatolásával kapcsolatos követelésről. Pártja véleményét ismertetve *Klement Gottwald*²⁵¹ főtitkár kijelentette, nem lépnek fel a kárpátaljai ukránok azon óhaja ellen, akik Zakarpatszka Ukrajinát az SZSZKSZ-hez akarják csatolni, ugyanakkor a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottsága fontosnak tartja leszögezni, hogy az erről szóló népszavazás kérdését csakis a háború befejezése után lehet feltenni. Később kiderült, hogy a *Gottwald*-levél tervezett szövegének tartalmát *Georgi Dimitrov*²⁵², a Kommunista Internacionálé vezetője is jóváhagyta és *V. Molotov*hoz, az SZSZKSZ külügyi népbiztosához továbbította. A *Gottwald* által ajánlott kárpátaljai népszavazásra azonban nem került

²⁴⁹ 304. sz. ügyirat (TSU./ 505-507.), ered. for.helye: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.192-195.

²⁵⁰ Русский центр хранения историко-документальных коллекций, РЦХИДНИ, -Ф. 495 п. -Оп. 74. Д. 566. – Л. 12. Megjelent: *Тернистий шлях до України*, i. m. 450. p. A továbbiakban: РЦХИДНИ.

²⁵¹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

²⁵² Georgi Dimitrov (1882–1949) bolgár kommunista politikus, sztálinista, 1946-tól három éven át Bulgária miniszterelnöke volt.

sor, mert a Kreml vezetői – feltehetően a titkos szavazás végeredményétől tartva – az 1944. november 26-i manifesztum elfogadását és aláírását tartották jónak.

A csehszlovák polgári apparátus és katonai adminisztráció további tevékenységét teljesen megbénította Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1945. december 5-én, Munkácson közzétett dekrétuma.²⁵³ Az *Ivan Turjanica* elnök által szignált dokumentum 3 pontban részletezve fogalmazta meg, hogy minden kapcsolatot megszakít *František Němec* csehszlovák kormánybiztossal. Erre kötelezte a községi, városi és körzeti népbizottságokat is, amelyek ezentúl a közigazgatási, katonai, illetve más kérdésekben kimondottan a néptanács rendeleteit kötelesek végrehajtani, beleértve a kapcsolattartást is. Ugyanezen a napon levelet²⁵⁴ küldött *Edvard Benešnek*, amelyben a munkácsi manifesztumra hivatkozva a csehszlovák miniszterelnök tudomására hozta, hogy Kárpátontúli Ukrajna kilép Csehszlovákia kötelékéből és egyesül Szovjet-Ukrajnával, végül felszólította az elnököt és kormányát a csehszlovák meghatalmazottak visszahívására. A levelet szintén *Ivan Turjanica* elnök és a Néptanács tagjai írták alá. *Petrov* hadseregtábornok ugyancsak a néptanács tagjainak aláírásával köszönőlevelet kapott, amely nyílt levélként megjelent a *Zakarpatszaka Pravdá*ban is.²⁵⁵

Ezen kívül a néptanács rendeletet hozott a Csehszlovák Köztársaság és a Magyar Királyság állami vagyonának elkobzásáról²⁵⁶, 1944. december 9-i rendeletében²⁵⁷ pedig megtiltotta a csehszlovák mobilizációt Kárpátalja területén, ugyanakkor támogatta önkéntesek verbuválását a Vörös Hadseregbe.

A kommunisták által gerjesztett csehszlovákellenes hangulat Técsőn is tetőzött, ahol a népi milícia körzeti parancsnoksága²⁵⁸ a cseh kommandatúra végleges távozását követelte. December 10-én a szovjet

²⁵³ Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України), № 2., 15. грудня. 1944. р. Lásd még: *Тернистий шлях до України*, i. m. 481. р.

²⁵⁴ Lásd: ДАЗО, Ф.-4. Оп. 1. спр. 4. арк. 11. Lásd még: *Тернистий шлях до України*, i. m. 482. р.

²⁵⁵ *Закарпатська правда*, №17., 7. грудня 1944. р.

²⁵⁶ 297. sz. ügyirat (TSU./ 496-497.). Megjelent: *Вісник Народної Ради Закарпатської України (НРЗУ)*, № 2., 15. грудня 1944. р.

²⁵⁷ 288. sz. ügyirat (TSU./ 481.). Megjelent: *Вісник НРЗУ*, № 2., 15. грудня 1944. р.

²⁵⁸ 328. sz. ügyirat (TSU./ 540.), eredeti forráshelye: ДАЗО, Ф. -4. Оп. 1. спр. 4. арк. 45.

hatóságok Huszton tömegtüntetést szerveztek a csehszlovák közigazgatás ellen.

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa lépései miatt a londoni csehszlovák kormány a szovjet kormányhoz fordult, amelyre válaszul *Valerij Zorin* szovjet külügyminiszter-helyettes közölte *Zdeněk Fierlingerrel*, a londoni csehszlovák kormány moszkvai követével, hogy Kárpátalja kérdése csehszlovák belügy, amelybe a szovjet szervek nem akarnak beavatkozni, mivel be kívánják tartani a csehszlovák kormánnyal 1944. május 8-án kötött megállapodást.²⁵⁹

1945. január elején *František Němec* tisztviselői karával együtt elhagyta Husztot és Kassára költözött.

Sztálin 1945. január 23-án *Edvard Benešnek* küldött levelében²⁶⁰ kijelentette: a szovjet kormány nem tilthatja meg Zakarpatszka Ukrajna népességének, hogy nemzeti akarát kifejezze. Emlékeztette *Beneš* arra is, hogy egy korábbi moszkvai találkozón felajánlotta Zakarpatszka Ukrajna átadását a Szovjetuniónak. (A Csehszlovákia 1938–1939 közötti felosztása²⁶¹, majd a maradék ország németek általi elfoglalása és a csehszlovák kormány Londonba történő emigrálása után beállt kilátástalan helyzetben *Beneš* az ország felszabadítása, visszaszerzése érdekében a szovjetekhez fordult, diplomáciai vonalon ekkor ajánlotta fel először Kárpátalját a Szovjetuniónak. Erről 1939 szeptemberében először *I. I. Majszkij* londoni szovjet nagykövettel tárgyalt, és a tárgyalásról később *Sztálint* is tájékoztatta. Az ajánlatát *Beneš* 1941–1942 között is fenntartotta. 1941 októberében *A. E. Bogomolov* szovjet nagykövetnek jelentette: „*Zakarpatszka Ruszt sem a lengyeleknek, sem a magyaroknak nem adom át, de önöknek felkínálok, átadom.*” 1942. júniusában a Molotovval történő találkozón ezt megerősítette, Molotov pedig biztosította *Beneš*t, hogy a Szovjetunió a müncheni döntés előtti Csehszlovákia határait ismeri el. Kárpátalja hovatartozásának kérdését ideiglenesen levették a napirendről. 1944. júliusában *Beneš* ismét találkozott a szovjet diplo-

²⁵⁹ 229. sz. ügyirat (TSU./ 407-409.). In: *Izvesztyija*, №109., 1944. május 9.

²⁶⁰ 344. sz. ügyirat (TSU./ 556-558.), eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 06. -Он. 7. П. 51. Д. 820. А. 1.

²⁶¹ A Németország, Olaszország, Anglia és Franciaország olasz közvetítéssel (Csehszlovákia nélkül) hozott 1938. szept. 29-i müncheni döntés a német félnek ítélte oda a Szudétavidéket. Csehország 1939. márciusi elfoglalásával Németország megszegte a müncheni szerződést, ezért 1942. augusztus 5-én Anglia, szeptember 29-én pedig a de Gaulle vezette francia emigráns kormány semmisnek nyilvánította azt.

mácia londoni képviselőjével, és a vele folytatott tárgyaláson napirendre tűzte a Kárpátalja-kérdést. Bejelentette, Kárpátontúli Ukrajnának az SZSZKSZ-hez történő csatolását nem fogja megakadályozni. Javasolta, hogy Csehszlovákia egész területének felszabadítása és a kormány visszaköltözése után zárják le a kérdést.²⁶² A szlovákiai magyar történetírás²⁶³ úgy tudja, *Beneš* 1943-ban egyezett meg *Sztálinnal* Kárpátalja sorsáról. Kárpátaljáért cserébe *Sztálin* közölte *Benešsel*: ha a háború után Csehszlovákia magyar és német lakosait kitelepítik, azt a szovjetek nem fogják ellenezni.²⁶⁴

Beneš 1945. január 29-én *Sztálinnak*²⁶⁵ írt válaszlevelében megerősítette, hogy a felszabadított Kárpátontúli Ukrajna kérdése cseh körökben valóban nyugtalanságot keltett, amit azonban a helyiek aktív tevékenysége idézett elő. Reményét fejezte ki, hogy a szovjet kormány csakis a csehszlovák kormánnyal, hivatalos keretek közt megegyezve oldja meg az országgrész hovatarozásának kérdését. Javasolta, hogy a szerződés megkötésére a háború befejeztével kerüljön sor. Ennek feltétele a müncheni döntés előtti határok visszaállítása Csehszlovákia és Németország, valamint Lengyelország között. E gondolat jegyében győzte meg Prága mérvadó köreit. A leírtakhoz fűzött két megjegyzésben jelezte: az 1939 szeptemberében Kárpátalja kérdésében *Majszkij* nagykövetnek kifejtett véleményét fenntartja, Prágában is ezt a véleményt fogja képviselni. Másik megjegyzésében arról írt, hogy ezt a kérdést Csehszlovákia részéről a kölcsönös barátság jegyében, békés eszközökkel kívánja lezárni, és kormánya nevében megköszöni Sztálinnak azt a testvéri segítséget, amit az általa vezetett hősi Vörös Hadsereg nyújtott Csehszlovákia felszabadításában, s hogy közreműködött az országa és Magyarország között lezajlott kibékülési megbeszélésen.

1945. március 21–24. között *Beneš* és *Molotov* kétszer tárgyalt a magyar és német lakosság kitelepítésének ügyéről, az országgrész átadása utáni Csehszlovákia és Szovjetunió közötti határ kijelöléséről, a szlovák

²⁶² 344. sz. ügyirat (TSU./ 557.), eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 07. -Оп. 5. Пт. 70. Д. 198. Л. 2-3.

²⁶³ *Élet a második világháború után Nagykaposon és környékén.* <http://kelecseny.mindenkilapja.hu> (2012)

²⁶⁴ Az 1945. április 5-én Kassán kihirdetett kormányprogram értelmében Csehszlovákia a jövőben nemzetállammá válik, mégpedig a cseh és szlovák nemzet államává. Mivel *Beneš* ezt törvényes keretek közt szeretne volna elérni, a kormányprogram deklarálta az itt élő magyar és német lakosság kollektív bűnösségét.

²⁶⁵ 348. sz. ügyirat (TSU./ 563-565.)

területen élő ukránok/ruszinok és a kárpátaljai szlovákok lakosságcserejéről.²⁶⁶ A *František Němec* delegációja és a 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja közt kialakult konfliktusokat tisztázták és lezárták. Az első tárgyaláson *Beneš* őszintén beismerte, hogy az amerikai javaslatra országához került Karpatszka Ukrajina hovatartozásának kérdését az elmúlt 20 év alatt sem tudta véglegesen lezárni. 1918-ban a Népszövetség döntését azért fogadta el, hogy ez az országrész ne Magyarországhoz, inkább Csehszlovákiához kerüljön, s hogy jószomszédosági kapcsolatot alakítson ki Romániával, különösen a Szovjetunióval. Mindezt a perspektív közeledés szándékával tette. Csehszlovákia abból indult ki, hogy a Népszövetség megbízottjaként vette át az országrész irányítását, ellenőrzését, ahol jelentős befektetéseket eszközöltek, de azokból keveset profitáltak. Az országrész Vörös Hadsereg általi felszabadításával elérkezettnek látta az időt a vidék sorsának kölcsönös megállapodás keretében történő végleges elrendezésére.

Három hónapig tartó egyeztető tárgyalások után, június 28-án sor került a két ország közötti egyezmény tervezetének moszkvai megbeszélésére²⁶⁷, amelyen szovjet részről *Sztálin*, *Molotov* és *Zorin* nagykövet, csehszlovák részről *Z. Fierlinger* miniszterelnök és *V. Klementis* külügyminiszter-helyettes vett részt. Az itt elhangzott észrevételek pontosítása után másnap, június 29-én a Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság aláírta az egyezményt Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnához való csatolásáról.²⁶⁸ Ezzel Moszkva „*kegyeinek elnyerése*” érdekében a Csehszlovákia alkotmányos elvének²⁶⁹, illetve a jogi formalitások, népszavazás stb. mellőzésével csehszlovák kormány „*ajándékként*” a szovjet kormánynak átadásra került Kárpátalja, vagyis az ország területrészének átadása, határkérdésének módosítása ügyében csakis a csehszlovák parlament hivatott dönteni. A szerződéshez az orosz, ukrán és szlovák

²⁶⁶ 358. sz. (TSU./ 580-581.), 359. sz. (TSU./581-584.) ügyiratokat, eredeti forráshely: АП РФ, -Ф. 06. -Он. 7. П. 51. А. 833. А. 1-9,10-14. (A tárgyaláson részt vett Zorin, V. csehszlovákiai szovjet nagykövet, Masaryk, T. csehszlovák külügyminiszter és Fierlinger, Z. szovjetunióbeli csehszlovák nagykövet is.)

²⁶⁷ ZORIN, V. feljegyzése a tárgyalásról. 380. sz. (TSU./ 622-623.) ügyirat, eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 45. -Он. 1. А. 393. А. 65-69.

²⁶⁸ A csehszlovák küldöttség tagjai közül az aláírásnál jelen volt még: H. Ripka miniszter, L. Svoboda tábornok, Z. Nejedlý és L. Proházká. Csehszlovák részről a szerződést Fierlinger miniszterelnök és Vladimir Klementis külügyi államtitkár. Szovjet részről a szerződést V. M. Molotov és P. Rudnyickij, az ukrán kormány tagja látta el aláírásával.

²⁶⁹ Lásd: ZSELICZKY BÉLA, i.m. 145. p.

nyelven egyaránt érvényes dokumentumhoz térképet és Zakarpatszka Ukrajnáról szóló külön jegyzőkönyvet mellékeltek. A két dokumentumot, valamint *Molotov* és *Fierlinger* beszédének szövegét a *Ragyanszka Ukrajna* című kiadvány 1945. június 30-i száma a TASZSZ hírügynökség közleménye kíséretében hivatalosan is publikálta.²⁷⁰ A szovjet és ukrán propaganda-gépezet jelentős diplomáciai győzelemként könyvelte el az egyezmény létrejöttét, amelynek aláírása után Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa rendkívüli ülésének résztvevői kommunista párosszal méltatták a történelmi eseményt, ebből az alkalomból köszöntő táviratot küldtek Moszkvába. Köszöntő cikkek, levelek tucatjai jelentek meg a kárpátaljai sajtóban is.²⁷¹ Kijevi sajtókiadványok, köztük a *Ragyanszka Ukrajna* 1945. június 30-i száma „történelmi igazságként” méltatta az egyezményt.²⁷² Magyarország reagálásáról *Puskin* budapesti szovjet nagykövet tájékoztatójából²⁷³ (Titkosított ügyirat. Budapest, 1945. július 2–3.) értesülhetünk. *Puskin* július 2-án találkozott *Gyöngyösi* külügyminiszterrel, aki az egyezmény aláírását pozitívan értékelte. A nagykövet hangot adott elégedetlenségének, miszerint a magyar sajtó a történekről rövid közleményt adott ki, pedig az egyezmény aláírása következtében az SZSZKSZ és Magyarország között mintegy 100 kilométer hosszúságú határvonal keletkezett, s ez Magyarország számára komoly jelentőséggel bírhat. A külügyminiszter július 3-án összehívta a sajtó képviselőit, és az újságíróknak *Puskin* szerint „jó” interjút adott. Egyébként *Gyöngyösi* Emlékiratba foglalta a szovjet nagykövethoz benyújtott kezdeményezését, hogy a „Szovjetuniótól kérje egy vékony kárpátaljai magyar sáv átadását Magyarországnak.” *Puskin* azonban kategorikusan eltanácsolta ettől a kezdeményezéstől, s javasolta, hogy többé ne vesse fel ezt a kérdést, mert „különbön Kárpátalján ugyanaz történhet a magyarokkal, mint Csehszlovákiában, ahonnan ezerszámra utasították ki őket.”²⁷⁴

²⁷⁰ *A Szovjetunió és a Csehszlovák Köztársaság által Moszkvában aláírt Egyezmény és kapcsolt dokumentumai*. 381. sz. (TSU./ 623-624.), 382. sz. (TSU./ 624-625.), 383. sz. (TSU./ 626-627.), 384. sz. (TSU./ 627-628.), 385. sz. (TSU./ 628-629.) ügyiratok.

²⁷¹ 386. sz. és 387. sz. (TSU./ 629-630.) ügyiratok. Megjelent: *Закарпатська Правда*. 30. червня – 4. липня 1945.

²⁷² 388. sz. (TSU./ 630-632.) ügyirat.

²⁷³ 389. sz. (TSU./ 632-633.) ügyirat, eredeti forráshelye: АП РФ, -Ф. 012. -Оп. 6. П. 77. Д. 60. Л. 21.

²⁷⁴ ZSELICZKY BÉLA, i.m. 148. p. Lásd: az idézett részt Zseliczky a következő forrásanyagból kölcsönözte: FÜLÖP MIHÁLY: A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek tanácsa és a magyar békeszerződés, 1947. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1995. 37-38. p.

1945. szeptember 30-án Csehszlovákia irányába lezárták a határt. Az egyezményt csehszlovák részről november 22-én, szovjet részről november 27-én ratifikálták, amiről a helyi sajtó szintén hírt adott.²⁷⁵ A *Munkás Újság* 1945. november 27-i korabeli tudósítása szerint szombaton Munkácson a városi mozgószínházban, vasárnap pedig Ungváron a városi színházban ünnepi gyűlésen méltatták „*A népbizottságok első kongresszusának évfordulóján és a ratifikálás napján*” a történelminek tartott eseményt. Mindkét helyszínen az ünnepi előadás első szónoka *Ivan Turjanica* elnök volt. Mint a lap írja: „*Majd Weisz elvtárs* (a Néptanács tagja – D. Gy.) *magyar nyelvű előadásában hívta fel a dolgozókat a további munkára a nagy szocialista haza felépítésére. (...) Az elnöki emelvényen ott voltak a Néptanács összes tagjai, valamint a párt és a városi szervezetek vezetői. (...) A népgyűlés táviratot küldött Sztálin és Hruscsov elvtársaknak az évforduló és a ratifikálás alkalmából.*” A Zakarpatszka Ukrajnai Néptanács elnöke, helyettesei és tagjai aláírásával „*Sztálin generalisszimusznak*” és „*Hruscsov elvtársnak*” címzett terjedelmes és hangzatos köszöntésekkel telített táviratok szövegét a *Munkás Újság* 1945. december 4-i száma magyar fordításban is közölte.

²⁷⁵ 401. és 402. sz. (TSU./ 678.) ügviratok. Megjelent: *Закарпатська Правда*, 25-28. листопада 1945. р.

V. FEJEZET

A KÁRPÁTALJAI NÉMET FÉRFIAK ÉS NŐK MOZGÓSÍTÁSA KÉNYSZERMUNKÁRA

1. Az NKVD első és második tisztogatási akciója

Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a mai orosz levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak. Ezek közül több dokumentum alátámasztja, hogy a kárpátaljai németek/svábok körében is népiirtás folyt. Még 1941-ben 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek. A II. világháború után 1946-ban ez a szám 2 398 főre apadt – 10 846 német lakos tűnt el. Egy részük (1 920 fő) feltehetően már 1944 őszén elköltözött, illetve a német családok jelentős része szlovák, ukrán vagy ruszin nemzetiségűnek vallotta magát, hogy így kerülje el a sztálini megtorlásokat (lásd a részletesebb statisztikai kimutatás a Függelékben). Az elhurcoltak közül sokan már az út során meghaltak, sokan pedig a lágerekben pusztultak el.

Az első csapás idején a német katonaköteles férfiak – fentebb erről részletesebben szólunk – osztoztak a magyar emberek sorsában; megzizedelte őket is a 0036. sz. rendelet 1944. november 18. – december 4. közötti katonai végrehajtása.

A 0036. sz. rendelet végrehajtásának menetéről szóló, *Berijának* küldött jelentés szerint 1944. november 18. – december 4. között a 15 260 letartóztatott közül 137 fő német volt.

Az 1944. december 17-i, *Petrov* hadseregtábornak küldött *Fagyjev*-jelentésben külön kitértek arra, hogy „december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a 18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére. Az akció eredményeként 292 főt különítettek el és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre.” A letartóztatott és lágerbe irányított 22 951 főből tehát igazoltan 429 német, a többi magyar nemzetiségű volt. A kárpátaljai németek/svábok népirtása azonban ezzel nem fejeződött be. A hátramaradott német férfiakat 17-től 45 éves korig, a nőket 16-tól 30 éves korig mozgósították.

2. A harmadik tisztogatási akció központi elrendelése

Az SZSZKSZ Belügyi Népbizottsági Tanácsa kezdeményezte a szovjet csapatok által megszállt európai országok német nemzetiségű polgárainak nyilvántartásba vételét. Szándékukban állt, hogy az SZSZKSZ hátországi régióiban végzendő kényszermunkára kényszerítsék a német nemzetiségű munkaképes lakosságot. A front haditanácsa 1944. november 24-i ülésén Sztálin elnökletével megtárgyalta és elfogadta „a 16 és 50 év közötti életkorú német nemzetiségű személyek speciális táborokba való kitelepítésének tervzetét”. Az internálás indokai között szerepelt többek között az a vád, hogy a németek „ellenségesen viszonyulnak a Vörös Hadsereghez és ellene kém-felderítő munkát folytatnak”. Az operativitás példaként említhető, hogy a front haditanácsának rendeletét végrehajtva, Beria még aznap jelentést²⁷⁶ (№ 1262/b) küldött Sztálinnak arról, hogy a 2., 3. és 4. Ukrán Front által felszabadított országokban (Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária, Jugoszlávia) az NKVD központi parancsnoksága által kijelölt, műveleti tisztekből álló 3 csoport miként szervezi meg 10 napon belül a németek nyilvántartásba vételét. Megjelölte a műveleti feladatok koordinátorait is *Apollonov*, a belügyi népbiztos helyettese és *Gorbatyuk*, az NKVD-csapatok központi főigazgatóságának parancsnoka személyében, akik a közreműködő három front kato-

²⁷⁶ 269. sz. (TSU/ 454-455.) ügyirat, eredeti forráshelye: Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Д. 67. Л. 386. A továbbiakban: ГАРФ.

nai tanácsát is felkeresik, és az elvégzett munkáról folyamatosan jelentést küldenek.

December 16-án Beria benyújtotta Sztálinnak a Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Csehszlovákia, Magyarország felszabadított területére beütemezett, a munkaképes német férfiak (17–45 év közöttiek) és nők (18–30 év közöttiek) internálását szabályozó rendelet²⁷⁷ tervezetét, amelynek végleges jóváhagyása megtörtént. Sztálin ezen a napon aláírta az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 7161. számú, 1944. december 16-án kelt, 5 pontból álló rendeletét, amelynek Csehszlovákiára vonatkozó parancs-kivonatát²⁷⁸ (№ 1630., № 23791., № 23792.) december 17-én azonnali végrehajtásra megkapta a 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov hadseregtábornok is. Idézet a kivonatból: „Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes német férfit, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak. (...) A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Beria elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetoszlopok kialakítását, útnak indítását és azok útközben őrzésének biztosítását. Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy: a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.

Magyarországon kötelezni kell Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a jelen határozat első pontja értelmében a katonai parancsnokokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról.

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehéreneműt, ágyneműt, edényt és élelmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot.

²⁷⁷ 307. sz. (TSU/ 515.) ügyirat, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Он. 2. А. 68. А. 385.

²⁷⁸ 309. sz. (TSU/ 517-518.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он.1.-А. 243. - А. 1.

Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg hátországparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

A romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi, csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, a Szovjetunióba történő szállításáról az NKVD magas rangú vezetői – *Apollonov, Gorbatyuk* és *Szladkevics* tábornok – kétnaponta jelentést küldtek *Berijának*. Az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem a front katonai tanácsára, ők hárman a helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét.

Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján rendeletet adott ki, amelyben többek közt ez áll: „...1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és a 18–30 év közötti munkaképes német nőket.”

Az állambiztonsági bizottság határozatának teljesítése eredményeként az 1. Ukrán Front hadműveleti területéről 1945. március 20-ig körülbelül 40 000 németet hurcoltak el a Szovjetunióba.

Az 1. Belorusz Front katonai tanácsát szintén ehhez hasonló feladatok foglalkoztatták: „*A terrorakciók elhárítása céljából az állambiztonsági bizottság 7467. számú, 1945. február 3-i határozata arra kötelezte Zsukov marsallt, hogy Szerovval, az NKVD megbízottjával tegyen határozott intézkedéseket. Kíméletlenül bánjanak el azokkal a személyekkel, akiket terrorakciók elkövetésekor kapnak rajta. Mozdósítani kell a fizikai munkára alkalmas 17–50 év közötti németeket, 750-1 200 fős osztagokban munkára kell küldeni őket a Szovjetunióba.*”

3. A német nemzetiségű polgárok mozgósításának főpróbája Kárpátalján

Az idézett dokumentumok alátámasztják, hogy a 16–50 év körüli németek kitelepítését Kárpátalján is központi katonai döntések alapján szervezték meg. A 4. Ukrán Front katonai tanácsa a kapott határozatokat a helyi viszonyokra alkalmazva adott ki hadiparancsokat; sőt, moszkvai felette-

seit megelőzve rendelet-tervezetben²⁷⁹ (Szigorúan titkos, № 2., 1944. november 24.) is utasította a hozzá tartozó központi egységeket. *Kacnelson* és *Fagyjev* vezérezredeként például arra, hogy Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács, Ungvár városokban gyűjtőhelyeket szervezzenek, valamint 40 szállító járművet és üzemanyagot biztosítsanak. Központi gyűjtőtáborként a szolyvai 2. sz. SZPP látgert jelölték ki. A rendelethez fűzött megjegyzésben kihangsúlyozták, hogy az akciót minden településen egy időben kell lebonyolítani, a mobilizáltak vihetik magukkal a gyermekeiket is, vagy helyezték el legközelebbi hozzátartozóiknál. Az 50 éven felülieket otthonukban kell hagyni. A rendeletet *Petrov* hadseregtábornok, *Mehlisz* vezérezredeként és *Korzsenyevics* altábornagy, törzssparancsnok írta alá.

A magyarok és németek mozgósításának, látgerekbe irányításának főpróbáját Kárpátalján – mint az előbbieken említettük – már korábban megtartották. A 0036. sz. rendelet végrehajtásának tapasztalataiból levonták a tanulságot, miszerint a hadigépezet felkészületlensége és emberi mulasztások miatt például a szolyvai gyűjtőtáborban éh- és fagyhalál, illetve járványos betegségek következtében ezrek haltak meg. Az újabb, csakis a németekre vonatkozó akcióval kapcsolatban a levéltárak vaskos kötetre való iratokat tárolnak, amelyekből kiderül, hogy a kényszermunkára hurcolt németek számára már humánusabb körülményeket biztosítottak.

A kárpátaljai németek internálásának elősegítésében leginkább *Ivan Turjanica* jeleskedett. A Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnökeként szignált köriratban²⁸⁰ (1944. december 22.) a 4. Ukrán Front katonai tanácsának rendelkezésére hivatkozva felszólította a körzeti és helyi népbizottságok vezetőit, hogy aktívan vegyenek részt a német lakosság részleges mozgósításának megszervezésében. Az internálás ezúttal a 17-45 évkorú férfiakra és a 18-30 év körüli nőkre vonatkozott. 1944. december 22-25. között kellett megjelenüik a körzeti és helyhatósági népbizottságokon, ahol sor került regisztrációjukra. A mozgósított személyek 15 napra elegendő élelemmel, 200 kg-os csomaggal (meleg ruházat, fehérnemű, ágynemű, edény stb.) voltak kötelesek jelentkezni a kijelölt gyűjtőhelyeken. (Megjegyzendő: a 0036. sz. rendelet alapján internált magyaroknak és németeknek ezt a gesztust nem tették lehetővé.) A je-

²⁷⁹ 270. sz. (TSU/ 455-456.) ügyirat.

²⁸⁰ 267. sz. (TSU/ 452-453.) ügyirat, eredeti forráshelye: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1.- А. 243. А.19.

lentkezési kötelezettség elmulasztóit életvesztő büntetéssel fenyegették meg. A könyörtelen mobilizációt az NKVD frontcsapatai, ezen belül a 88. és a 92. határőr ezredek bonyolították le. A hozzátartozó nélkül maradt internáltak vagyonát elkobozták és a rászorulóknak adták. A túlélők visszaemlékezése szerint a kárpátaljai németeket/svábokat a nova horlivkai (Donbász) szénkombinátba vitték rabszolgamunkára.

Az NKVD szigorú ellenőrzése alatt Kárpátalja közel 70 településén összesen 2 375 német lakost vettek nyilvántartásba (sokan más nemzetiségűnek – ruszinnak, szlováknak – írták be magukat vagy más faluban élő ismerősöknél rejtőztek el). A mozgósított német családokról szóló kimutatást²⁸¹ *Levitin* ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese állította össze.

16. táblázat
Kimutatás Kárpátalja német lakosságának összetételéről

№	Közigazgatási egység (járás)	Települések száma	Német nemzetiségű lakosok	Férfiak: 16-30 év közöttiek	Férfiak: 30-40 év közöttiek	Férfiak: 40-50 év közöttiek	Nők: 16-30 év közöttiek	Nők: 30-40 év közöttiek	Nők: 40-50 év közöttiek	Gyerekek	Öregek
1.	Nagybereznai	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecsenyi	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkácsi	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvári	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszászi	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyvai	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosvai	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlősi	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmezői	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Huszt	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técsői	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahói	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
Összesen:		170	2 375	196	116	115	317	208	166	3842	415

²⁸¹ 284. sz. (TSU./ 477-478.) ügyirat.

Megjegyzések a táblázathoz. Levitin NKVD-ezredes, az eredeti kimutatás összeállítója három oszlop adatait hibásan adta össze: 69 helyett ¹70, 2 376 helyett ²2 375, 843 helyett ³842 a helyes adat.

Fagyjev december 5-i, Apollonov vezérezredesnek küldött jelentésében²⁸² (Szigorúan bizalmas, № 10/00514.) már 4 305 főben jelölte meg a 93 kárpátaljai településen élő német lakosság számát; ebből 1 876 fő volt 16-50 év közötti. A jelentéshez fűzött megjegyzés szerint Kelet-Szlovákia felszabadított falvaiban nem találtak németeket, a 4. Ukrán Front által elfoglalt Magyarország településein azért késlekedik a németek számbavétele, mert ebben a térségben még harcok folynak.

Kárpátalján nagy erővel folytatták a németek felkutatását. Erről a hajtóvadászatról Avramcsuk alezredes, a 88. Kárpáti határezred és Hizsnyak kapitány, az ezred törzsparancsnoka készített beszámolójelentést²⁸³ (Szigorúan titkos, № 00894., 1944. december 10.) és kimutatást.²⁸⁴

17. táblázat

NKVD-kimutatás a jóvátételi munka alól elrejtőzött németekről

№	Közigazgatási egység, járás	Előzetesen regisztrált	Internáltak száma 1945. XII. 13-14. között	A 2. sz. parancs alapján internáltak száma	A helyi szervek által letartóztatva dec. 10-12 között	Bevonult cseh önkéntesként	16-17 év közöttiek nyilvántartása	Öregség, betegség miatt kiszabadítva	Elrejtőzött az internálás elől	A magyar és német egységekkel eltávozottak száma	Pótlólagosan internált magyarok
1.	Szolyvai	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkácsi	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosvai	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlősi	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszti	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahói	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
	Összesen:	577	292	42	64	25	66	46	10	32	181

²⁸² 287. sz. (TSU/ 480-481.) ügyirat, eredeti forráshelye: PFBA, -Φ. 32885. -On. 1. -A. 50. A. 263.

²⁸³ 301. sz. (TSU/ 500-502.) ügyirat.

²⁸⁴ 306. sz. (TSU/ 513-514.) ügyirat, eredeti forráshelye: PFBA, -Φ. 32885. -On. 1. -A. 243. A. 115.

A №10/00545. rendelet végrehajtásával kapcsolatban *Fagyjev* vezérőrnagyot arról tájékoztatták, hogy december első hetében 750 németet fogtak el, köztük 60 tisztet, 90 szakaszvezetőt, 600 katonát. Ezen kívül Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó településeken 226 fő 18-50 év közötti civil németet tartóztattak le. A tervezett 577 főből 285 főt azért nem tudtak összegyűjteni, mivel azokat már november 18-20. közt a szolyvai lágerbe vitték. A tájékoztató szerint 10 személy Máramarosszigeten rejtőzött el, felkutatásuk folyamatban van. A kémelhárítók körözólistájára felkerültek közül 30 főt letartóztattak és átadtak a felderítőknek. A szolyvai körzetben a 2. számú, a munkácsiban a 3. sz., a huszti, nagyszőlősi és ilosvai körzetben az 1. sz. zászlóalj vett részt a települések átfésülésében.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának túlbuzgóságára vall, hogy az SZSZKSZ Állami Védelmi Bizottsága 1944. december 16-án kelt, 7161. sz. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban december 21-én hasonló tartalmú köriratot²⁸⁵ (№ 00520.) adott ki egységeinek, akik az NKVD vezérletével már november második felétől a munkaképes németek internálásának megszervezésével, begyűjtésükkel, tovább szállításukkal foglalkoztak. A kárpátaljai pótlólagos mobilizáció végrehajtásával ezúttal is *Fagyjev* vezérőrnagyot, az NKVD-csapatok parancsnokát bízták meg. Ez a rendelet új elemeket is tartalmazott, melyek szerint mentesültek az internálás alól:

– azok a nők, akiknek a gyerekeik nem töltötték be a 7 évet és nincs kire hagyni őket;

– akik bizonyítottan hadi-, illetve munkarokkantak, súlyos betegek.

A helyi népbizottságok felelősséget viseltek a listára vett személyek 100 % megjelenéséért, akiket a téli körülményekhez igazodva 5 nap alatt kellett felkészíteni az indulásra.

Azokat, akik nem jelentek meg a gyűjtőhelyeken, 24 órán belül haditörvényszék elé állították, a rájuk kiszabott súlyos büntetésről tájékoztatták az adott település lakosságát is. A rendeletet *Petrov* hadseregtábornok, *Korovnyakov* tábornok és *Mehlisz* vezérezredes írta alá, *Usztyinov* gárdaőrnagy pedig a front katonai tanácsának körpecsétjével és szintén aláírásával hitelesítette.

²⁸⁵ 314. sz. (TSU./ 524-526.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -А, 243. А.1-5.

Fagyjev vezérőrnagy naponta tájékoztatta feljebbvalóit²⁸⁶ a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által hozott №00216. rendelet végrehajtásáról. A sokszorosított és szigorúan titkosított, №00520 rendeletet a 4. Ukrán Front katonai tanácsával szorosán együttműködő Zakarpatszka Ukrajina Népi Tanácsa, a körzeti népbizottságok címére a 88., a 92. háttör ezredek parancsnokainak bevonásával NKVD-gyorsfutárok vitték ki, a kísérőlevelet (№10/0574., 1944. 12. 22.) *Levitin* ezredes írta alá.²⁸⁷ A körzeti népbizottságok saját hatáskörükben eljárva, a korábban ismertetett tartalommal öt napon belül parancsot adtak ki a települések vezetőinek a német lakosság részleges mobilizációjáról, regisztrálásáról. A levéltárból előkerültek a munkácsi járási és a nagyszőlősi népbizottság köriratai a népbizottságok túlbuzgó vezetőinek aláírásával.²⁸⁸

Az NKVD műveleti tisztjei a német anyákra vonatkozóan feljegyzéseket is készítettek.²⁸⁹ Néhány név a mobilizáltak listájáról:

Lieb Gertrud, szül. 1918, Pavsino 72., gyermekét apjára hagyta;

Fogel Varvara, sz. 1919, Pavsino 78., gyermekét anyjára hagyta;

Kajnc Margarita, sz. 1921, Palánka 76., gyermekét apjánál hagyta;

Nuszer Júlia, sz. 1922, Palánka 109., gyermekét anyjánál hagyta;

Gerber Mária, sz. 1916, Palánka 180., gyermekét anyjánál hagyta.

A lap alján olvasható egyik feljegyzés szerint 1945. január 7-én Volócról kifutott az első, mobilizált német nőket szállító szerelvény. Egy másik ügyszer arról tanúskodik, hogy 1945. január 2-3. között az NKVD műveleti tisztjeinek szervezésében Munkácsról Volóc vasútállomására 185 fős „*speckontingenst*” irányítottak²⁹⁰, és a volóci vasútállomáson 1945. január 3-án megkezdték a német internáltak csoportjainak bevagonírozását.²⁹¹

Az NKVD műveleti tisztjei információt gyűjtöttek azokról a német fiatalokról is, akik a mobilizáció alól kibújva önkéntesként az első Csehszlovák hadtestbe jelentkeztek. Ezzel kapcsolatban feljelentéssel fordultak

²⁸⁶ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyszer, eredeti forráshelye: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1.-Д. 243. А.146.

²⁸⁷ 315. sz. (TSU./ 526-527.) ügyszer, eredeti forráshelye: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 50. А. 321.

²⁸⁸ 318., 319. sz. (TSU./528-530.) ügyszerok.

²⁸⁹ 320. sz. (TSU./ 530-531.) ügyszer, eredeti forráshelye: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 243. А.146.

²⁹⁰ Kuzmincov gárdaezredes és Baldaszarov ezredes tájékoztatója. 322. sz. (TSU./ 532.) ügyszer, eredeti forráshelye: Русский Государственный Военный Архив, PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 50. А. 350.

²⁹¹ Szmítov őrnagy és Kuzmenko kapitány tájékoztatója. 330. sz. (TSU./ 541-542.) ügyszer, eredeti forráshelye: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -Д. 243.

a 4. Ukrán Front katonai főügyészéhez, amelyben kérelmezték, hogy az általuk listára vett német nemzetiségűeket toloncolják vissza a csehszlovák hadseregből, részesüljenek szigorú büntetésben és küldjék őket a Szovjetunióba jóvátételi munkára. Néhány név a listáról: *Garbasz Anna Andrejevna, Garbasz Marija Andrejevna, Svircli Alica Ferencovna*. Valamennyien bustyaháziak, akiket a huszti csehszlovák sorozóbizottság vett nyilvántartásba. Munkácson *Spengal Teréz Ivanovna* és *Nuszer Mária Ivanovna* a helyi városi vezető közreműködésével lépett be a hadseregbe.²⁹²

A 4. Ukrán Front NKVD-osztagaihoz tartozó 88. Kárpáti határőrezred három zászlóaljat jelölt ki az internálás elől megszökött nők és férfiak felkutatására. *Hizsnyak* kapitány, az ezred törzsparancsnoka 1945. január 6-án aláírt intézkedési tervében²⁹³ rámutatott, hogy sokan elhagyták szülőfalujukat, más településeken ismerőseiknél húzták meg magukat, illetve ismeretlen helyeken bujkálnak, sokan a csehszlovák hadsereg önkéntesei lettek. 1945. január 7-15. között a técsői, huszti, nagyszőlősi, beregszászi, munkácsi és szolyvai körzetben razziákat tartottak, átfésülték a településeket.

A katonai tanács №00520. rendeletének végrehajtásával kapcsolatban 1945. január 9-én *Fagyjejev* vezérőrnagy és *Boszij* ezredes, törzsparancsnok összefoglaló jelentést²⁹⁴ küldött *Petrov* hadseregtábornoknak és *Mehlisz* vezérezredesnek a németek internálásáról, amelyben jelezték, hogy a megjelölt gyűjtőhelyeken 215 fő, 49 férfi és 166 nő jelent meg, akiket január 7-én a volóci vasútállomásra irányítottak. Ezen kívül 36 fő (10 férfi, 26 nő) nem jelent meg, felkutatásuk folyamatban van. Megkeresésükre a csehszlovák hadsereg ezredese, *Grabovszkij* átadott az NKVD-nek 4 főt. A volóci állomásról az SZSZKSZ keleti régióba 166 nőt vasúton küldtek el.

4. Határozat a német és magyar családok kitelepítéséről

Ivan Turjanica, Kárpát-Ukrajna Néptanácsának elnöke aktívan közreműködött a Szovjetunió Belügyminisztériuma 1946. január 15-én kiadott №1034. rendeletének végrehajtásában is, amely a kárpátaljai német nem-

²⁹² Boszij ezredes és Levitin ezredes tájékoztatója. 327. sz. (TSU./ 530-540.) ügyirat, eredeti forráshelye: PFBA, -Φ. 32885. -On. 1. -A, 50. A. 349.

²⁹³ 331. sz. (TSU./ 542-543.) ügyirat.

²⁹⁴ 332. sz. (TSU./ 543-545.) ügyirat, eredeti forráshelye: PFBA.,-Φ. 32885. -On. 1. -A, 243. A. 205-207.

zetiségű lakosok tömeges kitelepítését irányozta elő. A rendelet többek között azokra terjedt ki, akik „*a német–magyar megszállás idején leginkább kompromittáltak magukat, többek között: a német nacionalista szervezet, a Volksbund tagjai és támogatói, az SS-tagok családtagjai, akik a visszavonuló német csapatokkal együtt Németországba menekültek, majd visszatértek otthonukba.*” Hasonló határozatokat adott ki a Turjanica vezette néptanács is. Ezek közül a №3233. és a №3234. 1945. augusztus 4-i keltezésű. Az előbbi megállapítja: „...*el kell végezni a német és azon személyek kitelepítését, akik a német–magyar haderővel menekültek el, majd pedig visszatértek Kárpát-Ukrajna területére*”. A másik a magyarokra vonatkozik: „*Ami Kárpát-Ukrajna területének a magyar megszállóktól való megtisztítását illeti, figyelembe véve a nép érdekeit és akaratát, elrendeli azon magyarok kitelepítését, akik Kárpát-Ukrajna ellenség általi megszállásakor érkeztek a területre.*”

Mindkét rendeletet a helyi belügyi főosztálynak és a körzeti népbizottságoknak NKVD-irányítással kellett végrehajtania 1945. augusztusa folyamán. A német családok válogatott kitelepítése csupán fél év múlva, 1946 márciusában történt meg. Az SZSZKSZ Belügyminisztériumának 1946. január 15-i, №1034., illetve 1946. február 24-én kelt №1-2749. belső rendelete alapján Kárpátaljáról az első, 1 969 fős csoportot Tyumeny megyébe deportálták. 1949-ben pótlólagosan 701 németet ugyancsak Tyumeny megyébe deportáltak, ahol erdőkitermelésre fogták őket.

Beria belügyi népbiztos „*Különleges dossziójának*” tartalma, amelyben kiemelt iratként kezelte *A németeknek és más szovjetellenes elemeknek Kárpátalja területéről a Tyumenyi területre való áttelepítése célszerűségéről* címmel 1946. március 30-án Sztálinnak küldött jelentést, arról tanúskodik, hogy a kárpátaljai németek részleges deportálását állami szintű feladatként kezelték. Kárpát-Ukrajna Néptanácsának hathatós támogatásával az NKVD 2 670 kárpátaljai németet családotól, erőszakkal telepített át a szibériai Tyumenyi területre. A Volksbund aktív vezetőit és támogatóit, valamint az SS-tagokat a SZMERS kémelhárítói kivégeztették.

A Kárpátaljai Német Szövetségelnöke, *Kizman Zoltán* közlése szerint²⁹⁵ összesen több mint 3 000 németet deportáltak Szibériába és Kazahsztánba. Például Szinyákról 181, Schönbornból 133, Alsógrabovnicából

²⁹⁵ АЛМАШ, М. М. (szerk.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культур Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. 18. p.

128, Dubiból 109, Dracsinóból 86, Németkucsováról 78 főt hurcoltak el. Őket a Tyumenyi terület Dubrovka, Poljanova, Lorba, Uszty-Irtis, Berjozova, Lugova, Szamarova és más falvakba telepítették, ahol ember-telen körülmények közepette dolgoztak és közülük sokan elpusztultak.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsa 1949. november 28-i határozatának értelmében „*a német, kalmük, ingus, csecsen, finn, litván és más nemzetiségűek örökös száműzetésben kell, hogy részesüljenek, lakhelyüket nem hagyhatják el, a törvényszegőket 20 évi kényszermunkára ítélik*”.

Ezt a határozatot 1955. december 13-án visszavonták, a németek hazatérését azonban nem engedélyezték. Egyre többen engedély nélkül indultak haza, Kárpátaljára. A szerencsésen hazaérkezőket folyton zaklatta a szovjet rendőrség: különböző bírságokat szabtak ki rájuk, kényszeríteni akarták őket arra, hogy térjenek vissza száműzetési helyükre. Lakhatási jogukat követelve ellenszegültek a hatósági intézkedéseknek, panaszos leveleket írtak nemzetközi fórumok vezetőinek, a német nagykövetségnek. 1974-ben végül megadták nekik a visszatérési és letelepedési hivatalos engedélyt, létszámuk ekkorra 4 230 főre fogyatkozott. A továbbiakban is társadalmi bizalmatlanság övezte őket. Mivel a náci bűnök miatt a magyarokhoz hasonlóan őket is kollektív bűnösnek nyilvánították, a németellenes gyűlöletkeltést a kommunista sajtókiadványok is gerjesztették. A német lakta településeken felszámolták az anyanyelvi oktatást; a kötelező idegen nyelvű tanprogramban számukra olasz, francia és angol nyelvű oktatás szerepelt, míg az ukránok és oroszok körében engedélyezték a német idegen nyelvként való oktatását. A németek csak szűk családi körben beszélhettek anyanyelvükön.

Az erősödő németellenes propaganda hatására egyre többen választották az emigrációt. Az 1970–1990 közötti években több száz kárpátaljai német települt át Ausztriába és Kelet-Németországba.

5. A közép-európai országok német lakosságának etnikai alapú repressziója

A munkaképes németek internálása Kárpátaljáról és a Kárpát-medencei országokból párhuzamosan, hasonló módszerekkel folyt. A több országra kiterjedő begyűjtési akció első szakaszáról *Beria* belügyi népbiztos

jelentést²⁹⁶ (Szigorúan titkos, 1945. I. 20.) küldött *Sztálinnak* és *Molotovnak*, amelyeknek adatai a 18. táblázatban láthatók. A *Beria*-jelentés az 1945. január 19-i állapotot tükrözi, ezek szerint a „*balkáni országokból*” 67 930 internált németet indítottak el a Szovjetunióba, ebből 35 350 férfi, 32 580 nő. A kijelölt helyre már megérkezett 7 193 fő, ebből 6 193 főt a szénbányászatban, 1 000 főt a kohászatban fogtak munkára. A továbbiakban a németek számbavétele, munkatáborokba való szállítása, elhelyezése folyamatos volt.

Matkovits-Kretz Eleonóra GULAG-kutató (Pécs) és *dr. Bognár Zalán* történész (Budapest) szerint a szovjet hadsereg által elfoglalt területeken megközelítőleg 551 049 főt vettek nyilvántartásba, köztük 240 036 férfit és 310 613 nőt.

A hiányos statisztikák szerint végül 112 480 németet indítottak útnak. Ennek az adatnak a hitelessége már csak azért is megkérdőjelezhető, mert ha a szállításra használt 5 677 vagonból 309 az őrségé (és a felszerelésé, élelmiszeré) volt, akkor egy-egy vagonra alig több mint 20 fő jutott volna, holott a túlélők szerint valójában 35-45 fő „*utazott*” minden vagonban.²⁹⁷

18. táblázat

NKVD-kimutatás a német férfiak és nők internálásáról a Szovjetunióba az 1945. január 19-i állapot szerint

Ország	Internált összesen:	Férfiak	Nők
Jugoszlávia	10 935	3 692	7 243
Magyarország	23 707	15 098	8 609
Csehország	215	49	166
Románia	33 073	16 515	16 558
Összesen:	67 930	35 354	32 576

²⁹⁶ 342. sz. (TSU/ 555.) ügyirat, eredeti forrásahelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. А. 92. А. 152.

²⁹⁷ DUPKA GYÖRGY (2011): *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira*. In: *Trianoni Szemle*, Budapest, 2011/1. sz., 30-32. p.

19. táblázat
*Kimutatás a jóvátételi munkára mobilizált német férfiakról és nőkről
 (NKVD-jelentések alapján)*

Ország	Internált összesen:	
Jugoszlávia	73 572	Ebből 240 036 férfi, 310 613 nő
Magyarország	50 292	
Csehszlovákia	4 250	
Románia	421 844	
Bulgária	1 089	
Összesen:	551 047	

A „hadifogolylétszám-kiegészítés” kapcsán Dr. Bognár Zalán 230-250 ezer főre becsüli a Magyarország területéről Szovjetunióba internált civilek számát. A túlélők több szakaszban, hosszas diplomáciai tárgyalások eredményeként térhettek haza. 1947-ben 100 000, 1948-ban 85 000, 1949-ben 5 055, 1950–53 között 25 000 főt bocsátottak szabadon. A szakirodalom legutóbbi kutatási eredményei szerint a 15 milliós Magyarország területéről kb. 300 000 (a Kárpótlási Hivatal adatai alapján 500 000) főt internáltak, közülük mintegy 130 000 főt – nagyjából fele-fele arányban – német vagy magyar származása miatt. A szövetséges hatalmak szemet hunytak a szovjetrendszer által végrehajtott, a kollektív büntetés elvén alapuló népirítás felett.²⁹⁸ Az elhurcolás közben és a lágerekben elhunytakról máig nem készült megbízható veszteséglista. A túlélők szerint minden 3-4-ik internált egy embertelen korszak embertelen eszméinek áldozata lett. A magyarországi, erdélyi, felvidéki és délvidéki mártírok tiszteletére a Szolvyai Emlékpark síratófalán külön-külön emléktáblát állítottak.²⁹⁹

²⁹⁸ BOGNÁR ZALÁN: *Malenkij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra*. 2009. Lásd még: Dr. BOGNÁR ZALÁN (szerk.): *Malenkij robot...*, i. m. . 13-72. p.

²⁹⁹ Az emléktáblák leleplezésére 2011. november 19-én került sor.

VI. FEJEZET

SZOVJETELLENES ELEMEEK FELKUTATÁSA, LETARTÓZTATÁSA, FELELŐSÉGRRE VONÁSA

1. NKVD-rendelet a különösen veszélyes ellenséges elemek kiszűréséről

Az előbbi fejezetekben a 0036. és 7161. sz. rendeletek végrehajtásával kapcsolatos, főleg a kárpátaljai magyar és német lakosságot ért kegyetlen megtorlásokkal és következményeivel foglalkoztam. Azonban a totalitárius rezsim egy újabb hadműveletet indított, amely a 4. Ukrán Front által őrzött területen belüli tisztogatás megszervezésére irányult. Sztálin támogatásával *Beria* belügyi népbiztos állította össze és küldte meg a frontok Katonai Tanácsainak az SZSZKSZ NKVD №0016. 1945. január 11-én kelt rendeletét³⁰⁰, melynek értelmében 1945 januárja-februárja során Kárpátalján, a vele határos szlovákiai, magyarországi és lengyelországi térségekben elkezdődött az otthonukban tartózkodó polgárokkal szemben a harmadik „*begyűjtési*” hadművelet.

Mint már fentebb említettem, a 0016. sz. rendelet életbeléptetése előtti napokban *Bljumin* alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezre-

³⁰⁰ Kárpátalján a megyei rehabilitációs bizottság és Korszun Alekszij bizottsági szóvivő többszöri kérésére az NKVD rendelet (1945. 01. 16. N- 0016) feloldása 2012-ig nem történt meg, nem kutatható. Azonban a rendelet végrehajtásával kapcsolatos, az értekezletben is említett NKVD-jelentések titkosságát feloldották.

dének parancsnoka a korábbi NKVD-direktívákra reagálva, jelentést³⁰¹ (Iktatószáma: 00301. 1945.01.11.) küldött *Fagyjev* vezérőrnagynak, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokának, hogy a „különösen ellenséges elemek” kiszűrésének hadműveleti bevetésére ezredét, ezen belül a századokat, tiszteket, szakaszvezetőket felkészítették, a szükséges katonai járműveket üzembe helyezték és a letartóztatott személyek fogva tartására alkalmas objektumok őrzését megerősítették stb. A tájékoztató jelentést *Bljumin* alezredesen kívül *Szmirnov* őrnagy, az ezred törzsparancsnoka is kézjeggyével látta el.

Az 1945. januárjától április 15-ig lebonyolított, több elfoglalt országot, illetve a front mögötti hátországot is érintő akcióról *Beria* belügyi népbiztos szigorúan titkos beszámolót³⁰² (Iktatószáma: N-438/b. 1945. április 17.) küldött a SZU legfelsőbb vezetőinek, köztük *Sztálinnak*, *Molotovnak*, az SZKP KB Politikai Bizottsága és a GKO tagjainak. A szovjet társadalomra különösen veszélyes ellenséges elemeket az NKVD vezetésével tömegesen tartóztatták le nemcsak Kárpátalján, hanem a vele határos szlovákiai, magyarországi, lengyelországi és más országok lakosságának körében megszervezett nagyszabású átvilágítások, ellenőrzések, razziák következtében. A jelentés adatai szerint az NKVD-egységek összesen 215 540 főt tartóztattak le. Ebből 8 470 felderítő és diverziót folytató ügynök, terrorista, 123 166 fő a fasiszta szervezetek résztvevője, 31 190 fő minősítetten az ellenség katonája, tisztje, 3 319 fő csendőr, rendőr, börtönőr, az adott ország igazságügyének és büntetés-végrehajtási intézményének vezetői, irodavezetők, ügyészségi és bírósági munkatársak, 2 272 fő a nagyobb vállalatok, gazdasági egységek, közigazgatási hivatalok vezetője, különböző nyelvű kiadók, újságok, napi- és hetilapok munkatársai, 17 495 fő hazaáruló, a hódítókkal kollaboráló tisztségviselő, akik a fasiszta-német csapatokkal menekültek el, 29 628 egyéb ellenséges elem.

A fogvatartottak nemzetiségi megoszlása: 138 200 német, 38 660 lengyel, 3 200 magyar, 1 130 szlovák, 390 olasz, 27 880 a Szovjetunió állampolgára (orosz, ukrán, fehérorosz, litván, lett, kazah stb.).

³⁰¹ Lásd: 126. sz. ügyirat (ZUN/203-204), eredeti forráshelye: РГВА,-Ф. 32885. -Оп. 1. Спр. 244. Арк. 17. Копія. Машинопис.

³⁰² Lásd: 29. sz. ügyirat (ZUN/83-85), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 263-255. Особлива папка. N-01-1. Копія. Машинопис.

A fogságba kerültek további sorsára vonatkozó adatok: a 225 540 kiszűrt főből 148 540 főt az NKVD táboraiba küldtek, további 62 000 fő az NKVD frontvonal mögötti börtöneiben, lágeréiben vizsgálati fogságban volt. A letartóztatási akció közben, a legközelebbi gyűjtőtáborig elindított gyalogmenetben 5000 fő meghalt.

A jelentéstevő többek között azt is megjegyzi, hogy a fogvatartott embereknek csak a fele alkalmas kényszermunkára, a másik fele öreg, időskorú, fizikai munkára már nem fogható. A munkaképes állományból 25 ezer „átvilágított” főt a szovjet munkatáborokba vezényeltek, akik a szénbányászatban, a nehéziparban, a színesfémkohászatban, különböző építkezéseken dolgoztak.

A munkára alkalmatlanok további sorsáról is döntöttek, csak azok nyerhetik vissza szabadságukat személyre vonatkozóan, akikre az NKVD, a SZMERS kihallgató tisztjei terhelő bizonyítékokat nem találtak. A többiek ügyét rögtönbíráskodási eljárásra a katonai bíróság hatáskörébe utalták.

Berija belügyi népbiztos 1945. április 18. rendeletében³⁰³ (Iktatószám: N-00315, 1945. április 18.) fokozta a „*csekista*”, illetve a vörös terror végrehajtóinak akcióit, amely a teljesen megfélemlített polgári lakosság több rétegét célozták meg. A korábban kiadott 0036-os rendelet bővítette a letartóztatandók körét, amely a két világháború közti időszak társadalmának minden rangú és rendű vezetője, ifjúsági (levente, cserkész) és párt aktivistája stb. ellen irányult. A 60 éven aluliakat az átszűrés után munkatáborba záratta. A börtönök is zsúfolásig megteltek az NKVD által megítélt gyanús személyekkel, a „*gondolat-rendőrség*” szerint valamennyien szovjetellenes gondolkodásúak voltak. A rendelet azt is kimondja, hogy az NKVD 0061. sz. 1945. február 6-án kiadott direktívája alapján azokat a személyeket, akik terrorista és felforgató tevékenységben vettek részt, helyben likvidálják.

A rendelet felhívja az akcióban résztvevő egységek parancsnokainak a figyelmét, hogy „*a felszabadított területek végleges megtisztítása érdekében*” mielőbb fejezzék be a „*szovjetellenes elemekkel kapcsolatos nyomozati eljárási ügyeket, állapítsák meg a büntetőjogi felelősségre vonás mértékét:*

³⁰³ Lásd: 30. sz. ügyirat (ZUN/86-87), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. - Оп. 2. Спр. 95. Арк. 256-259. Копия. Машинопис.

golyó általi halál vagy különleges táborokban való elzárás formájában". A kiegészítő parancs elrendelte valamennyi olyan német személy letartóztatását is, akik a fasiszta katonai adminisztráció törvényhozásában, a törvények végrehajtásában, német civilszervezetekben, pártokban stb. szerepet vállaltak, ők külön „filtrációs”, illetve „szűrő”-táborba kerültek.

Kárpátalján *Szelivanovszkij* altábornagy, az NKVD külön megbízottja személyesen irányította a települések „átfésülését”, a letartóztatásokat. Ezekben a hónapokban a magyar politikai és közigazgatási állami berendezkedés több száz hivatalnokát, polgármesterét, falusbírókat, iskolaigazgatókat, levanteoktatókat, az önkormányzatok tagját, közigazgatási jegyzőket, tartományi és az országközi képviselőket zárták rács mögé. *Krugljakov* alezredes, Ungvár városparancsnoka visszaemlékezése szerint az NKVD-akció lényege az volt, hogy a „*Zakarpatszka Ukrajna közhivatalnokait ideiglenesen elkülönítsék, valamennyijüket a Donyec-medencei szénbányákba küldjék,*”³⁰⁴ hogy ezek az elemek ne zavarják a terület szovjetesítését.

1945. január 19. és február 17. között 2 352 személy szerepelt a letartóztatottak listáján. Közülük 412 fő a SZMERS katonai elhárítás osztályára került, 13 főt kórházban kezeltek, 8 kiszabadult, 1 meghalt, a többiek az NKVD speciális hátországi táborába irányították.

Az NKVD hadifoglyokkal és internáltak ügyvitelével foglalkozó osztályvezetője, *Mocsalov* állambiztonsági őrnagy több jelentése foglalkozik a 0016. sz. rendelet kárpátaljai végrehajtásával. Például a szovjet gyűjtőtáborok parancsnokainak 1945. január 17-én megküldött útmutatásában³⁰⁵ olvasom, hogy az említett rendelet alapján letartóztatott közhivatalnokokat a gyűjtőtáborokban a hadifoglyoktól elkülönítve, az internáltakkal együtt kezelték, külön nyilvántartást, űrlapot vezettek róluk. Egy másik feljegyzésében³⁰⁶ megnevezi az útvonalat és a szambori 22. elosztó-továbbító tábort, ahová menetoszlopban juttattak el a letartóztatott közhivatal-

³⁰⁴ Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали, 2012. і. м. 85. р.

³⁰⁵ Lásd: 130. sz. ügyirat (ZUN/113-114), eredeti forráshelye: **Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центр Хранення Историческо-Документальных Коллекций** (Moszkva) ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 57. Копія. Машинопис. А továbbiakban: ЦХИДК.

³⁰⁶ Lásd: 137. sz. ügyirat (ZUN/214-215), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 10. Спр. 11. Арк. 55-56. Копія. Машинопис.

nokokat. A harmadik feljegyzésben³⁰⁷ többek között az áll, hogy a rabokat *Szelivánovszkij* altábornagy, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja rendelkezésére a szambori táborból tehervagonokba zsúfolva, Mosztiszke városba szállítják. A következő jelentéséből³⁰⁸ megtudjuk, hogy 1945. február 17-én a Lviv megyei Szambor állomásról elindult a 47429. számú szerelvény, amely 2 159 letartóztatottat szállított a Donyeck megyei Mandrikino állomásra. A SZMERS katonai elhárítás osztályára került 412 letartóztatott nagy részét likvidálták, illetve egyeseket 25 évre ítélték.

2. NKVD-leszámolás a vezető értelmiségiekkel

Időközben a SZMERS különleges egységeinek nyomozó-tisztjei (*Gluhov* kapitány, *Kazancev* őrnagy, *Mescserjakov* alezredes, *Vaszilevszkij* kapitány és mások³⁰⁹) az ungvári börtönben teljes kapacitással folytatták a letartóztatott közigazgatási hivatalnokok kihallgatását, akire nem találtak a hadbírószági eljárás beindításához (értsd: agyonlövéséhez) szükséges terhelő adatokat, azokat a személyeket sem mentették fel, hanem az NKVD és a SZMERS Donyec-medencei Jenakijevói körzet különleges büntető táborába küldték, ahonnan kevesen tértek vissza.

A könyörtelen hatalom áldozata lett több kiváló magyar hazafi, köztisztviselő álló személyiség. A levéltári anyagok szerint idekerült *Siskó István* (Munkács, 1900)³¹⁰ ügyvéd, az ungvári magyar állami bank jogi tanácsadója, az ungvári *Kárpáti Híradó* felelős kiadója (vád: szovjetellenes cikkek közlése), *Nagy Ferenc*³¹¹ (a Perecsenyi Favegyikombinát irodai munkatársa (vád: 1944 elejétől a Perecsenyi csendőrség állományának tagja, csendőr), *Kutlán András*³¹² (Fancsika, 1907) tanító, 1945. január

³⁰⁷ Lásd: 138. sz. ügyirat (ZUN/216-217), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 59. Копія. Машинопис.

³⁰⁸ Lásd: 155. sz. ügyirat (ZUN/233), eredeti forráshelye: ЦХИДК - Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 9. Арк. 50. Копія. Машинопис.

³⁰⁹ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

³¹⁰ Lásd a SZMERS- határozatot: 141. sz. ügyirat (ZUN/218-219.), eredeti forráshelye: Украјина Кárpátontúli Területi Állambiztonsági Főosztály archívuma, Архív Управління СБ України в Закарпатській обл., АУ СБУ 30-Ф. 7. Спр. 1836. Арк. 52-54. Оригінал. Машинопис. А továbbiakban: АУ СБУ 30.

³¹¹ Lásd a SZMERS- határozatot: 142. sz. ügyirat (ZUN/219-220), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30-Ф. 7. Спр. 1845. Арк. 39. Оригінал. Машинопис.

³¹² Lásd a Kutlán Andrásra vonatkozó SZMERS-határozatot: 145. sz. ügyirat (ZUN/224-225), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30-Ф. 7. Спр. 1831. Арк. 39-39а. Оригінал. Машинопис. Lásd még: 1949. november 5-én a Kárpátjai Területi Bíróság 25 évre ítélte. Nem tért haza. 1992-ben rehabilitálták.

23-ig Péterfalván lakott, 1941-1942 között a *Hét* c. keresztény lap munkatársa, 1943-tól szerkesztője (vád: fasisztákat támogató szovjetellenes, magyar nacionalista cikkek jelentek meg a lapjában), *Stefickij/Steficko/Mikola I.*³¹³ (Munkács, 1910) a Perecsenyi körzeti Poroskovón/Poroskőn élt letartóztatásáig (vád: civilként csendőrökkel barátkozott, részt vett a partizánok felkutatásában) és mások.

Ebben az időszakban vádolták meg szovjetellenes tevékenységgel és ítélték golyó általi halálra *Fegyir Revait*, az Ukrán Nemzeti Szövetség (UNO) vezetőjét, Kárpát-Ukrajna Szojmjának követét, *Ivan Cmurt*, az ukrán nacionalisták perecsenyi szervezetének aktivistáját, *Ludvik Bencset*, az egyik huszti kereskedelmi iparvállalat munkatársát, a helyi nyilas pártszervezet vezetőjét és a vidék más lakosait. A törvénytörtő ítéletek áldozatait 1991-től rehabilitálták.

Véleményem szerint a szovjet törvények és igazságszolgáltatás (jurisdictio) idegen területen (Kárpátalja, Magyarország, Csehszlovákia), idegen állampolgárokkal szemben történő életbe léptetésével a 4. Ukrán Front SZMERS- és NKVD-főcsoportfőnöksége az alapvető emberi jogok sárba tiprását követte el. Nemzetközi jogértelmezés szerint is elítélendő népiirtást hajtott végre, amikor letartóztatta, saját törvényei szerint elítélte, kivégezte, internálta a magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó, szlovák, cseh, román értelmiségieket, akik 1938–1944 között saját országuk állampolgáraként közfeladatokat láttak el, akik jegyzők, települési bírók, hivatalnokok, tisztviselők, rendőrök, szervezetek, intézmények vezetői, parlamenti, önkormányzati képviselők, pártpolitikusok, újságírók, gazdasági vezetők stb. voltak. Nem volt joga ítélni azokat fölött sem, akik a Szovjetunióhoz nem tartozó területen szovjetellenes propagandát és kellőképpen nem bizonyított harcot folytattak az SZSZKSZ ellen.

A szovjet hatóság Kárpátalja esetében semmibe vette a hágai egyezményt,³¹⁴ amely egyértelműen kimondja, hogy a megszálló hatalmak által elfoglalt területen nem lehet letartóztatni, deportálni/internálni a

³¹³ Lásd a 148. sz. ügyirat (ZUN/226-227), eredeti forráshelye: АУ СБУ 30- Ф. 7. Спр. С-1838. Арк. 54-55. Оригинал. Машинопис. А „frontbörtönből” 1945. január 22-én irányították az NKVD-táborba. További sorsa ismeretlen.

³¹⁴ A háborúra vonatkozó szokásjog írásba foglalt szabályozása. A hágai egyezményt 1807-ben többek között aláírta az Osztrák–Magyar Monarchia, a cári Oroszország. Oroszország esetében a Szovjetunió létrejötte után a hágai egyezmény előírásai ugyanúgy vonatkoztak rá.

fegyvertelen és védtelen civileket. A megszálló hatalom katonai adminisztrációja kizárólag katonai célú közmunkát (hidak, utak, vasutak stb. helyreállítása) végeztethet velük, de őket a lakhelyüktől hosszabb időre elszállítani, embertelen körülmények közepette fogva tartani nem szabad.

Dr. Varga Lajos szerint ebben a tekintetben a sztálini szovjethatalom 1944 őszén a szövetséges hatalmak tudtával „hadi bűncselekményt”³¹⁵ követett el. Idézet tőle: „*A lakosság egy részének elhurcolása teljes mértékben kimerítette a nemzetközi jog megsértésének fogalmát. Ilyen szempontból egyértelműen Sztálinra terelődik a felelősség. (...) Miért nem vonták felelőségre Sztálint és környezetét? A válasz kézenfekvő: a németek elvesztették, a szovjetek megnyerték a háborút, azaz Sztálin a háború után erőpozícióban volt. Magyarország viszonylatában pedig ez úgy jelentkezett, hogy az Ideiglenes Kormány 1944 decemberében deklarálta: a magyar közigazgatásnak vissza kell vonulni a trianoni határok mögé, (...) nem kívánt a trianoni határon túli magyarsággal, illetve területekkel foglalkozni.*” Ebből következik, hogy a kiszolgáltatott Magyarország Ideiglenes Kormánya a jogfolytonosság érvényesítése érdekében nem volt hajlandó szót emelni Kárpátalja erőszakos elszakítása, bekebelezése, az itteni állampolgárait sújtó megtorlás ellen. (Hasonló volt a későbbi kormányok hozzáállása is!)

Ugyancsak a győztes szovjethatalom erőpozíciója előtt „tört meg” a csehszlovák kormány diplomáciai erőfeszítése Kárpátalja visszaszerzésére. Kárpátalja hovatartozásának ügyébe a szövetséges hatalmakat, a „*trianoni határok szülőatyáit*” sem vonták be. A lakosság megkérdezése, a titkos népszavazás kikerülése nélkül, kizárólag a bosszúálló kárpátaljai nacionalista-kommunista vezérek bevonásával, az „*ősi ukrán földek újraegyesítésének*” politikai színjátékát előadva „*önálló államterületet*” kreáltak a négy csonka megyéből, hogy a Munkácson elfogadtatott manifesztummal a világ szeme előtt is megtörténjen a legitim csatlakozás. Nem Kárpátalja népe, hanem az erőpozícióba került Sztálin alakította a kárpátaljai eseményeket; a kollektív bűnösség elvének könyörtelen alkalmazása az, „*aki engem megbántott, annak nincs kegyelem*” sztálini primitív logika egyik kiteljesedése volt. Ebben „*Sztálin semmiben sem különbözött Hitlertől, Sztálint mégsem büntette meg senki.*”

³¹⁵ Dr. VARGA LAJOS a sztálini szovjethatalom jogalkamazásáról előadást tartott az 1989-es beregszászi emlékkonferencián. In: DUPKA GYÖRGY (szerk.): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt*, i. m. 214-217. p.

3. A Rendkívüli Bíróság törvénytörtő ítéletei

A szovjet modell alapján megterelő intézmények, szervezetek jöttek létre a polgári társadalom vezető rétegének lefejezése érdekében. A szovjet szakértők útmutatásai szerint a Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa 1944. december 18-án létrehozta az „*irreguláris fegyveres erőknek*” számító népi milíciát (rendőrséget) és a népi druzsinákat³¹⁶, amelyeknek feladata a közrend fenntartása, a Néptanács külső és belső ellenségeinek felszámolása volt. A „*Turjanica-hadsereg*” törzskarát *Olekszandr Tkanko*, a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizán parancsnok irányította. A népi milícia és a népi druzsinák 1945 decemberétől *Pjotr Szoprunencko*³¹⁷ vezérőrnagy főparancsnoksága alatt Kárpátontúli Ukrajna belügyi igazgatóságához tartoztak. 1945. március 26-án a belügyi főosztály milícia parancsnoka *Olekszandr Tkanko*, politikai helyettese *Mihajlo Mackanyuk* lett.³¹⁸

Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt dekrétuma alapján létrejött a „*nép ellenségeivel leszámoló*” Rendkívüli Bíróság kollégiuma.³¹⁹ A 22. számú dekrétum magyar fordítását először az 1993. évi dokumentum-gyűjteményünkben adtuk közre.³²⁰

A dekrétum 6-ik pontja így hangzik:

„*A Rendkívüli Bíróság hatáskörébe a következő ügyek tartoznak:*

- a) a megszálló hatóságok vezető szerveiről;*
- b) a magyar rendőrség és csendőrség tagjairól;*
- c) a Kárpátontúli Ukrajna polgárai közül kikerült árulókról és segítő-társaikról, akik saját népük kárára szilárdították a megszálló rendszert;*
- d) a magyar és német szervek titkos ügynökeiről;*
- e) olyan személyekről, akik a megszállás idején kegyetlenül és erőszakosan léptek fel a néppel szemben;*
- f) olyan személyekről, akik szabotálják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által végzett tevékenységet, és akik felszabadítónk, a Vörös Hadsereg ellen irányuló propagandát folytatnak;*

³¹⁶ 312. sz. (TSU./522.) ügyirat, ered.for.helye: *Вісник Народної Ради Закарпатської України*, 30. XII.1944. p.

³¹⁷ Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

³¹⁸ 362. sz. (TSU./ 591-592.) ügyirat, eredeti forráshelye: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, 31. березня 1945. p.

³¹⁹ 313. sz. (TSU./ 522-524) ügyirat, u.o., 30. грудня 1944. p.

³²⁰ „*Sötét napok jöttek...*”, 121-123. old. A közlöny ukrán eredetijének másolata u.o., 144-145. p.

g) olyan személyekről, akik a hatóságok képviselőivel és közéleti személyekkel szemben lépnek fel;

h) olyan személyekről, akiknek tevékenysége a nemzeti vagy vallási el-lenségeskedés szítására irányul;

i) a fasiszta pártok tényezőiről;

j) más olyan bűntényekről, melyek megtárgyalását a különleges bíróság által szükségesnek ítélték meg.”

A Rendkívüli Bíróság elnöki tisztét *Vaszil Ruszin*³²¹, a 26 éves volt partizán, NKVD-ügynök töltötte be, aki nem rendelkezett semmiféle jogi végzettséggel. Az alelnök *Mihajlo Kalinov*, titkár *Mihajlo Kampov* volt. A bábállam legfőbb ügyészévé a ruszofil *Ivan Andraskót*³²², helyettesévé *Vaszil Mitrjukot* nevezték ki. A testület tagja lett még *dr. Reizman László*, *Gennagyij Dobrjukov*, *Mihajlo Popovics*, *Viktor Bunyin* (igazságügyi referensek), továbbá *Oleksza Logojda*, *Ivan Lednej*, *Jevgen Zsupan* és *Jurij Tokar*. *Ivan Turjanica* 1945. január 17-én írta alá a kinevezéseket.

A Néptanács arról is rendelkezett, hogy Kárpátalja valamennyi börtönét és fogdáját 1945. január 22-én „hivatalosan” átadja az NKVD-nek. A *Közlönyből* arról is értesülünk, hogy 1945. január 24-től kik voltak a politikai bírósági perek „*forгатókönyveinek*” szerzői: *dr. Mihajlo Varga*, *dr. Mihajlo Brascsajko*, *Vaszil Mitrjuk*, *dr. Avgusztin Hegedűs*, *dr. Vaszil Petricsko*, *dr. Vaszil Nemescsuk*, *dr. Anton Bora*, *Jevgenyij Bohut*. A bírósági forгатókönyvek az NKVD és a SZMERS nyomozó tisztjei által készített, a letartóztatott személyektől kicsikart vallomásokat tartalmazó jegyzőkönyvekre épültek. A koncepciók perek lebonyolítására 1945 áprilisától az NKVD által kijelölt, nem kárpátaljai származású igazságügyi szakértőket neveztek ki. Az államvédelmisképviselőletében *Ivan Andrasko* főügyész helyettese lett *Jurij Golubovszkij* és *Petro Ribacsenko*, az NKVD jelöltjei közül a belügyi főosztályra került *Petro Cupricsenko* és *Oleksza Cserednyicsenko*. 1944–1945-ben védelem nélkül hoztak önkényes ítéleteket, büntetésként joguk volt 25 évig terjedő fegyház vagy vagyonekzabzással járó főbelövést kiszabni. A kollégium igazságügyi tevékenysége, bírósági ítéltetése a civilizált társada-

³²¹ Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

³²² Lásd bővebben a függelék névmutatójában.

lom joggyakorlata legelemibb követelményének sem felelt meg. A cél az volt, hogy megtizedeljék Kárpátalja magyar, ruszin és más nemzeti-ségű értelmiségét.

Az első perek tárgyalását már 1945 telén beütemezték, aztán megszü-lettek az ítéletek.

A szovjet politikai bűnüldöző szervek szerint az SS-hadosztályokban és más német speciális egységben harcoló katonák közül mindenkit há-borús bűnösnek minősítettek.³²³ A Volksbund³²⁴ és az SS tagjai közül sokat felelősségre vontak, elítéltek, többieket kivégeztek. A SZMERS, NKVD nyomozati anyaga alapján a Rendkívüli Bíróság halálra ítélte és kivégeztette a német *Snelcer József*³²⁵ (Szolyva, 1926-1945. 07. 6.) aszta-lost, a szlovák *Poláncsák Jánost*³²⁶ (Szolyva, 1926-1945. 04. 25.), *Tóbiás Augusztint*³²⁷ (Dubai, Ilosvai j., 1884-1945. 12. 18.) a szolyvai erdészet munkatársát, *Ergat Mátyás*³²⁸ (Skole, Lengyelország, 1907-1845. 05. 10.) szolyvai lakost, munkást, *Piller József* (Pósháza, 1908-1945. 06. 16.) kő-művest (a halálos ítélet meghozatala után, az ungvári börtön zárkájában felakasztotta magát), *Stefanszki Sándor* (Munkács, 1909-1954. 07. 24.) Pósházán falfestőt, a szolyvai német kör aktivistáit (vád: Volksbund és az SS tagok voltak).

Több magyar ügynöknek, kémnek nyilvánított személyt is halálra-ítéltek, köztük *Priboj András*³²⁹ (Dombóvár, 1909-1945.VI.01.) munká-csi lakos, a Latorca cég tisztségviselőjének a kivégzése nagy felháborodást váltott ki Munkácson.

A Volksbund a *Hitler*-Jugend aktív kárpátaljai tagjait 5-től, 10-től 25 évig terjedő javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélték. A kihallgatási jegyzőkönyvekből, bírósági határozatokból példa-

³²³ 1991-ben a Kárpátaljai Területi Rehabilitációs Bizottság javaslatára a Rendkívüli Bíróság törvénytörő ítéleteit a Kárpátaljai Területi Főügyészség megsemmisítette, az áldozatokat, a politikai elítélteket rehabilitálta.

³²⁴ Volksbund der Deutschen in Ungarn, vagyis Magyarországi Németek Népi Szövetsége a magyarországi német kisebbség szervezete volt az 1938-as visszacsatolás után Kárpátalján, a németek lakta településeken is megalakultak a Volksbund helyi szervezetei.

³²⁵ Lásd a SZMERS-kihallgatási jegyzőkönyvet, a csatolt jegyzetet: 161. sz. ügyirat (ZUN/236-238.), eredeti forráshelye: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Спр. 5343. Арк. 7-8а. Оригинал. Рукопис.

³²⁶ Уо.

³²⁷ Lásd a kárpátaljai főügyész határozatát: 166. sz. ügyirat (ZUN/242-243), eredeti forráshelye: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5334. Арк. 16. Оригинал.

³²⁸ Lásd Ergat kegyelmi kérvényét: 169. sz. ügyirat (ZUN/248), eredeti forráshelye: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Оп. 1., Спр. 5633. Арк. 26. Оригинал. Рукопис.

³²⁹ Lásd a bírósági határozatot: 176. sz. ügyirat (ZUN/258-259), eredeti forráshelye: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Оп. 1., Спр. С-5726. Арк. 33-33. зв. Оригинал. Рукопис.

ként idézzük a cirillikából átírt neveket. Valamennyien az egykori német telepések leszármazottjai, földművesek, munkások, mesteremberek, ipari tanulók:

Szajler Mátyás (Lalovo, 1925.)
Genzel József (Várpalánka, 1891.)
Genzel János (Munkács, 1907.)
Pfajfer György (Lalovo, 1903.)
Stajer Ferenc (Krejh, Ausztria, 1912.)
Strausz Lőrinc (Munkács, 1894.)
Knaus Petrlik Mária (Puznyakivci, 1903.)
Knaus Anna (Puznyakivci, 1909.)
Snajpnyer Lajos (Körösmező, 1897.)
Penzestadler Ferenc (Puznyakivci, 1927.)
Sztaskó János (Puznyakivci, 1928.),
Marka János (Grabovnyica, 1907.)
Vajhert Máté (Nyizs.Grabovnyica, 1907.)
Gridl Máté (Csinagyijevo, 1924.)
Éder Mihály (Barbovo, 1919.)
Frejlih Mihály (Sztavne, 1900)
Sin József (Szofija, 1901.)
Kusnyir Iván (Szofija, 1897.)
Vencel Pavlik (Dub, 1907.)
Hojsz Ferdinánd (Dubi, 1882.)
Pavlik Mihály (Dubi, 1901.)
Plouz Rudolf (Dubi, 1914.)
Blaskó Antal (Dubi, 1903.)
Suszter Alojiz (Pitsburg)
Kelerman Ferenc (Dubi, 1911.)
Müller Mihály (Berezinka, 1902.)
Fiszter János (Berezinka, 1881.)
Telinger György (Berezinka, 1888.)
Kul János (Berezinka, 1927.)
Pfajfer József (Csinagyijevo, 1911.)
Maurer József (Szofija, 1913.)
Krajcs András (Barbovo, 1909)
Metto Ferenc (Barbovo, 1927)

és még sokan mások.

A megelőző rendszerrel való „kollaborálás és szovjetellenesség” vádjával az országgyűlési képviselők, felsőházi tagok közül *Bródy András*son kívül elítélték és kivégezték *dr. Fenczik István*³³⁰, *Demkó Mihály*³³¹ és *Kricsfalussy-Hrabár Endre*³³² képviselőt, *Demjanovics Péter Pál*³³³ és *Benda Kálmán*³³⁴ felsőházi tagot. *Ilniczky Sándor*³³⁵ felsőházi tag,

³³⁰ Dr. Fenczik István (1892–1945) görögkatolikus teológiai tanár, autonómista politikus, kárpátorosz miniszter, képviselő, az igazságügyi bizottság tagja volt.

³³¹ Demkó Mihály (1894–1946) tanító, író, autonómista politikus, pénzügyminisztériumi miniszteri tanácsos, Kárpátalja kormányzói biztosának gazdasági tanácsadója, képviselő, a gazdasági, pénzügyi, véderő, földművelésügyi bizottság tagja volt.

³³² Kricsfalussy-Hrabár Endre (?–1946) nyugalmazott csendőr ezredes, majdankai lakos 1943-ban költözött Ungvárra.

³³³ Demjanovics Péter Pál, egyes forrásokban ruszinosan Demjánovics Péter (1869–1945) rahói lakos, tb. kanonok, görögkatolikus esperes, a magyar parlament örökös felsőházi tagja volt.

³³⁴ Marczinfalvi Benda Kálmán beregszászi lakos, a Bereg Vármegyei Vízszabályozó és Ármentesítő Társulat igazgató főmérnöke volt.

³³⁵ Ilniczky Sándor (1889–1947) görögkatolikus kanonokot, székeskáptalani nagyprépostot 1939 végén főtanácsadónak nevezték ki Kárpátalja kormányzói biztosa mellé.

*Riskó Béla*³³⁶, *Bencze György*³³⁷, *Ortutay Jenő*³³⁸, *Földesi Gyula*³³⁹, *Iván Spák*³⁴⁰, *Zsegora Ödön*³⁴¹ parlamenti képviselő sorsa máig ismeretlen, nyilván a GULAG-lágerekben pusztultak el.

Nem kímélték a nyugdíjas állami tisztviselőket sem. *Fekésházy Zoltánt*,³⁴² a volt Bereg és Ugocsa vármegye alispánját 64 éves korában, 1945 tavaszán letartóztatták, koholt vádak alapján hadbíróóság elé állították és 10 évi kényszermunkára ítélték. Egyik beregszászi rabtársa szerint valahol Lemberg közelében az elítélteket szállító vonaton halt meg, sírhelye máig ismeretlen.³⁴³

*Mészáros Sándorné*³⁴⁴ ungvári tanítónőt és családját rettenetesen meghurcolták. Erdész férjét 1945-ben hamis vádak alapján letartóztatták, elítélték, egy donyecki bányában halt meg. A szovjet terror áldozata lett fivére, *Murányi Miklós*, *Romzsa Tódor* görögkatolikus püspök irodaigazgatója is; 64 éves apját, *Murányi Iván* görögkatolikus lelkészt szintén a vérengző rezsim vitte sírba: amikor megtudta, hogy közeli jó barátját, *dr. Ivan Harajdát*, a *Literaturna Negyilja* című folyóirat főszerkesztőjét letartóztatása után egy éjszakai kihallgatás alkalmával agyonverték – infarktust kapott.

1945–1946 között több száz magyar, ruszin/ukrán, lengyel, német közéleti személyiséget ítéltek el, végeztek ki hamis vádak alapján.

Ungvár: *Bruhovs Bonyiszlava Zaharivnát* (Lengyelország, Vihoda, 1908), *Csolnoki Georgij/György Ivanovics* (1916, esztergomi lakos), *Alekszandr Vasziljevics Fucsko* (Ungvár, 1916), *Ivan Ivanovics Tarsovszkij* (Ungvár, 1897), *Tomcsányi Béla*, apja Eduárd (Ungvár, 1888), *Eperjesi*

³³⁶ Riskó Béla kövesligeti ügyvéd, autonómista politikus, 1923-ban Kurtyák Ivánnal az AFSZ párt egyik alapítója volt. Az 1924. március 16-án megtartott első csehszlovák parlamenti választásokon szenátori mandátumhoz jutott. 1939. július 7-én Perényi Zsigmond kárpátaljai kormányzói biztos felterjesztésére a belügyminiszter kinevezte a máramarosi közigazgatási kirendeltség vezetőjévé.

³³⁷ Bencze György (1885–?) gazdálkodó, tímármester, tartományi képviselő, az ungvári hitelszövetkezet központi igazgatóságának tagja, az AFSZ vezető autonómista politikusa volt, országgyűlési képviselővé történt meghívásáig ilosvai járási miniszteri biztosként dolgozott.

³³⁸ Ortutay Jenő (1889–?) görögkatolikus főesperes, szentszéki tanácsos, Beregszász város főbírója, polgármestere, magyar pártpolitikus volt.

³³⁹ Földesi Gyula (1875–?) ungvári nyomdász, könyvkiadó, autonómista politikus, képviselő, a gazdasági zárszámadást vizsgáló bizottság tagja volt.

³⁴⁰ Iván Spák (1900–?) újságíró, autonómista politikus, 1933-tól az AFSZ *Ruszkije Visztyi* című lapjának felelős szerkesztője, képviselő, jegyző, naplóbíró, a közigazgatási bizottság tagja volt.

³⁴¹ Zsegora Ödön (1895–?) vasutas, autonómista politikus, képviselő, a közigazgatási és közlekedési bizottság tagja.

³⁴² Fekésházy Zoltán (1881–1946) jogász, 1938–1942 közt Bereg és Ugocsa vármegye alispánja. Lásd: Szerk. MADARÁSZ ELEMÉR (szerk.): *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939)*. Budapest, 1939. 413.

³⁴³ Lásd: CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak*. Beregszász, 2001.15. old.

³⁴⁴ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: i. m. 2000. 98. p.

József apja István (Ungvár, 1882), *Mihail Martinovics Harsányi* (Ungvár, 1889), *Joszip/József Vasziljevics Karapa* (Ungvár, 1884), *Mihajlo Mihajlovics Kucsmás* (Ungvár, 1910), *Andrij Andrijovics Krivus* (Ungvár-Radvánc, 1897), *Petro Vasziljevics Melnik* (Lemberg terület, Szidorovka, 1924), *Olekszandr Kirilovics Mészáros* (Csehszlovákia, Zavidka, 1909), *Pekárovics István*, apja István (Csehszlovákia, Zejtél, 1889). Az ítéletvégrehajtás után a hullákat az ungvári, Kapos utcai temetőkert végén lévő jeltelen sírban, titokban temették el.

Ungvári járás: *Pavlo Andrijevics* Ignoj (Jarok, 1894), *Faludi László*, apja Ferenc (Csehszlovákia, Szobránc, 1904) csapi lakos, *Fodor Ferenc*, apja Sándor (Csap, 1907) csapi lakos, *Ónody-Lakatos József* (Csap, 1891), *Szentimrei Sándor*, apja Gyula, (Baranya, 1909), *Pék Béla*, apja János (Antalóc, 1911), *Petro Ivanovics Lekki* (Csehszlovákia, Zemplén, 1904), *Balla Géza*, apja Bálint (Korláthelmecc, 1919), *Sztefan Fjodorovics Lőrincz* (Ördalma, 1899).

Beregszász, beregszászi járás: *Dénes Ivan/János*, apja János (Beregszász, 1905), *Gáspár Gergely*, apja István, (Románia, 1911). *Bessenyei Sándor Georgijevics* (Beregdéda, 1887), *Lőrincz Albert*, apja András (Csetfalva, 1905), *Füzesi Károly*, apja István (Nagybereg, 1895).

Munkács: *Suba Gyula Pavlovics* (Kriva, 1900).

További körzetek, települések: *Engel Károly* (Sztrabicsó, 1891), *Fógel József*, apja János (Pósháza, 1889), *Liliom Sándor*, apja Tamás (Kerecsend, 1886), *Csáki Lajos*, apja Lajos (Szentés, 1912) dolhai lakos, *Csepriga (Cseprega) Albert*, apja Sándor (Nagyszőlős, 1897), *József Mihajlovics Peresi* (Huszt, 1897), *Mihail Jakubovics Orosz* (Huszt, 1900) *Mészáros Kálmán*, apja Kálmán (Kisújszállás, 1902) ilosvai lakos, *Georgij Georgijevics Grubij* (Szolyva, 1899), *Ványi Lajos*, apja Zsigmond (Kisar, 1904).

1989–1990 között mindannyijukat rehabilitálták.³⁴⁵

1945. januárjában meghozta az első halálos ítéleteket a helyi szovjet haderő katonai bírósága is. A magyar és német értelmiséghez tartozó áldozatokat Ungváron, a KGB pincéjében és Perecseny határában végezték ki.

³⁴⁵ A rehabilitáltak névsorát magyar nyelven is közreadtuk, lásd: „Sötét napok jöttek...”, i. m. 125-130. p.

VII. FEJEZET

HADIFOGOLYTÁBOROK LÉTREHOZÁSA

1. Katonai kommandatúrák

A 4. Ukrán Front katonai tanácsának 0036. sz. határozata többek között elrendelte, hogy 1944. november 17-ig Szolyván, Perecsenyben és Huszton egy-egy hadifogoly-átvevőhely (*oroszul: Сборный Пункт Военнопленных – СПВ*) létesüljön.

Ezt megelőzően 19 kommandatúrát állítottak fel az alábbi településeken: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagybereg, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bátyú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, Rahó. Az itt létrehozott kommandatúrák a szovjet katonai közigazgatás elvét alkalmazva szigorú ellenőrzés alatt tartották a körzetükhöz besorolt falvakat. 1944. november 13-án parancsnokaik orosz, ukrán és magyar nyelvű plakátokon kihirdették a városparancsnokságok 2. sz. parancsát, amely a 0036. sz. határozaton alapult. 1944. november 14-16. között ezekben a központokban fogadták az első nyilvántartásba vételre jelentkező magyar és német nemzetiségű férfiakat. Ugyanazon év november 18-án a második regisztrációra jelentkező személyeket fegyveres kísérettel már tovább vitték a regionális gyűjtőhelyekre.

2. Regionális átmeneti hadifogoly-átvevő helyek

1944. november 17-i határidővel ideiglenes PPV hadifogoly-átvevő helyeket szerveztek, ahol a foglyok tömeges befogadása november 18-án kezdődött és november 20-án fejeződött be. Ezek közül a jelentősebbek:

– Sztrabicsói PPV. A Munkácsról, Bátyúból, Beregszászból, Beregről, Tiszaújlakról érkező hadifoglyokat először ide irányították, majd a Sztrabicsó–Bátyú–Munkács–Szolyva útvonalon a №2. SZPV táborba kísérték őket.

– Zsornavai PPV. Az ide érkező foglyokat Turkára, a №3. SZPV táborba kísérték. Megjegyzés: a novoszelicai №2. SZPV, a szinnai (Snina) №3. SZPV, a homonnai (Humenné) №90. PPV és a csergovi (Čerhov) №66. PPV táborokból Szolyván keresztül Szamborba vitték a foglyokat.

– Huszti PPV. Ide a kövesligeti és a nagyszőlősi (Felső-Tisza-vidéki) foglyokat irányították, majd a Huszt–Nagyszőlős–Tiszaújlak–Beregszász–Munkács–Szolyva útvonalon a szolyvai №2. SZPV gyűjtőtáborba kísérték. Ez volt a térség legjelentősebb hadifogoly-átvevőhelye, amit a Felső-Tisza-vidék kapujában, a Huszt város környékén lévő magyar katonai kaszárnyában alakítottak ki. „SZPV Huszt” néven is emlegetik, amely kb. 2 000 fő elhelyezését tette lehetővé. Funkciója abban állt, hogy az egykori máramarosi megye településeiről begyűjtsék a hadifoglyokat, civil férfiakat, később a német származású férfiakat és nőket, akiknek nagy többségét szintén a szolyvai gyűjtőlágerbe kísérték.³⁴⁶

Az NKVD-parancsnokság felügyelete alá tartozó kárpátaljai, kelet-szlovákiai és Lemberg megyei hadifogoly-táborok listáját a 20. táblázat szemlélteti. Az egyik *Mocsalov*-jegyzékből megtudjuk (amelyet *Krivenkónak*, az SZKSZ NKVD HIÜFF főnökének írt), 1944 szeptemberében az 1. Ukrán Fronttól átvették a szambori №22. FHFT, valamint a novoszelicai №1. és a szinnai №3. (HGH) légereket. A 68. sz. HFG felszámolása után, helyette megalakították a 2. sz. szolyvai (HGH) és átszervezték a 22. sz. FHFT szambori légert.

³⁴⁶ DUPKA –KORSZUN (1997), i. m. 73. p.

20. táblázat

Kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekről (az 1945. január 20-i állapot szerint)

Nº	A légerek megnevezése	Elhelyezése	Befogadó-képessége	A foglyok száma 1945. I. 20-ig
1.	Nº22. FPPL/ΦΠΠΛ	Szambor**	4 000	5 200
2.	Nº1. SZPV/СΠВ	Novoszelicá*	1 500	432
3.	Nº2. SZPV/СΠВ	Szolyva	8 000	8 946
4.	Nº3. SZPV/СΠВ	Snina *	2 000	587
5.	PPV/ΠΠВ (státuszon kívüli, ideiglenes)	Perecseny	4 000	1 533
6.	Nº48. PPV/ΠΠВ (átköltözés alatt)	–	–	–
7.	Nº90. PPV/ΠΠВ	Humenné*	600	11
8.	Nº66. PPV/ΠΠВ	Čerhov *	700	292
Összesen:			20 800	17 001

*Kelet-Szlovákia területén lévő települések; **Lemberg megyében lévő település. (Sztarij Szambor, Novij Szambor.)

A hadifoglyok, internáltak sokaságából kivonták és elkülönítve őrizték a „szovjetellenes elemeket”, akik közül később sokakat likvidáltak. Ezekben a táborokban folyt a toborzás a csehszlovák és a Vörös Hadseregbe, valamint az új magyar hadseregbe. *Ivan Turjanica* folyamodványa alapján többszáz „tévesen” letartóztatott foglyot hazaengedtek. Ugyanakkor *Mocsalov* őrnagy 1945. február 2-án utasította a novoszelicai Nº1., a szinnai Nº3. és a Nº22. szambori légerek parancsnokait, miszerint a továbbiakban „az internáltak szabadlábra helyezésekor semmiféle igazolás nem állítható ki” (Nº0392). Vélhetően azért tette, hogy ezeknek a légereknek ne maradjon írásbeli nyoma.

A szambori elosztó légerben őrzött foglyokat Ukrajna, Oroszország és más köztársaságok munkatáborába szállították. *Mocsalov Allahverdijev* állambiztonsági őrnagy, a légerek úgynevezett „hadifogoly-diszpécseré” *Jersov* gárdaezredesnek, a SZSZK SZ NKVD HIÜFF 4-es ügyosztálya vezetőjének küldött jelentéséből (Nº0256., 45. 01. 29.) megtudhatjuk,

hogy végelgyengülésben szenvedő betegeket is tovább küldtek. Ebben a jelentésben *Mocsalov* arra kérte felettesét, hogy a Vörös Hadsereg hadtápfőparancsnokához nyújtson be igényt „*egy egészségügyi szerelvény kiutalására ez év februárja első felében 1 (egy) ezer beteg hátországba való szállítására.*”

3. A perecsenyi PPV hadifogoly-átvevő hely

Az Ung völgyében elterülő Perecsenyt 1944. október 27-én foglalta el a 24. lövészhadosztály *F. A. Prohorov* vezérőrnagy irányításával. A bekerített magyar utóvéd csapatrészeket a helyi lakosok közreműködésével fegyverezték le. A hadifoglyok gyűjtőhelyét az egykori magyar kaszárnyában alakították ki, ahol a magyar katonai közigazgatás 1942-ben börtönt létesített az ukrán baloldaliak és elfogott szovjet partizánok őrzésére.³⁴⁷ Az itt létrehozott hadifogoly-gyűjtőhely 1 500-2 500 fő elhelyezését tette lehetővé. Perecsenyt valószínűleg földrajzi fekvésének köszönhetően választották, mert az Ungvár–Perecseny–Poljana útvonalon, a hegyek között a foglyokat el tudták juttatni a szolyvai gyűjtőlágerbe, a nagyobb kontingenseket pedig az Uzsoki-hágón át gyalogmenetben, katonai kísérettel a szambori elosztó táborba. A szambori és a szolyvai táborokhoz kapcsolódó gyűjtőhely „*SZPV Perecseny*” néven szerepel.³⁴⁸ 1944. november 18. – 1945. május 30. között ide szállították az Ung-vidéken, Kelet-Szlovákiában és Észak-Magyarország térségében letartóztatott magyar, német civileket és hadifoglyokat. A szűrőállomás fölött a SZMERS gyakorolt felügyeletet. Itt tartották a vezető beosztású katonatisztek, rendőrtisztek és közigazgatási tisztségviselők, pártvezetők előzetes meghallgatását. A vallatás közben elhunytakat és a hadbíróóság döntése alapján kivégeztetteket az éj leple alatt a kaszárnya udvarán és a perecsenyi Hurka-hegyen³⁴⁹ lévő temetőben, jeltelen sírokban hantolták el. Az

³⁴⁷ КУЛАКОВСКИЙ, В. М. (szerk.): *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*, Киев, 1982. 360. p.

³⁴⁸ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 73. p.

³⁴⁹ A szlovákiai Stefan Valyo nagyvállalkozó kezdeményezésére 2007-ben a perecsenyi Hurka-hegyen 15 kápolnát és Keresztutat építettek, a hegy tetején 9,5 m magas tölgyfakeresztet állítottak a kommunizmus áldozatainak tiszteletére.

ellenőrzött fogolycsoportok nagy részét az Uzsoki-hágón át gyalogmenetben Szamborba irányították, ahol újabb szűréseken estek át, végül marhavagonokban munkatáborokba szállították őket.

A perecsenyi tábor neve többször előfordul moszkvai levéltárak NKVD-ügyirataiban. Az 1945. január 3-i állapot szerint például a hadifoglyok és internáltak 296 főre csökkentett létszámából 134 magyar, 3 német, 90 csehszlovák, 63 ruszin és ukrán, valamint 6 más nemzetiségű tartózkodott ezen a gyűjtőhelyen.³⁵⁰ Az 1944. január 7-i állapot szerint ugyanitt már 1 601 fő volt a hadifoglyok száma.³⁵¹ A 4. Ukrán Front hadtáparancsnoka mellé kirendelt, a hadifoglyok ügyeivel foglalkozó NKVD-osztály egyik főnöke, *Mocsalov* őrnagy több utasításában szintén szerepel a perecsenyi láger. Feljebbvalóinak küldött hadijelentéseiből derült ki, hogy Perecsenyben magyar katonákat toboroztak a *Dálnoki*-féle hadseregbe, és a besorozottakat 1945. február 24-én elküldték a Debrecenben formálódó 1. magyar gyaloghadosztályba.³⁵² Vannak dokumentumok a magyar hadifoglyok Perecsenybe történő összevonásáról is. 1945. január 2-án *Mocsalov* őrnagy utasította (№0014.) a szinnai №3. gyűjtőtábor parancsnokát, Dohin századost: „*Utasítást adtam arra, hogy Ön küldje Perecsenybe az összes magyar hadifoglyot és internált személyt. Ez azt jelenti, hogy külön utasításig egy magyart sem küldhetnek lágerbe. Ön ugyanakkor azt jelenti, hogy 1944. december 31-én 1 200 főt küldött lágerbe és 626 ember tartózkodik a gyűjtőtáborban, hogy aztán lágerbe küldje őket. Honnan van Önnek ilyen kontingense? Tudomásom van róla, hogy a 2 600 hadifogoly közül mintegy 2 000 fő magyar, és valamennyiüket Perecsenybe kell küldeni.*” Egy másik, a perecsenyi hadifogoly-átvevőhely parancsnokának kiadott utasításában megparancsolja, hogy a magyar katona-jelölteket „*irányítsák gyalogszerrel Debrecenbe a Magyar Önkéntes Hadosztályba való besorolás végett (a hadifogoly-átvevőhelyen szervezett csoportot) a következő útirány szerint: Perecseny, Ungvár, Csap, Kisvárd, Nyíregyháza, Debrecen. Élelmiszeradag – 7 napra, naponta – 30 km. Megérkezés 1945. február 24. Pihenő minden 10 km után, éjszakázás meleg helyiségben.*”

³⁵⁰ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.76. p.

³⁵¹ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.81. p.

³⁵² DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 84. p.

4. *A szolyvai №2. SZPV hadifogoly-gyűjtőtábor*

A 4. Ukrán Front második legnagyobb tábor, postacíme: D-23614³⁵³. Kedvező földrajzi fekvéséből kiindulva a katonai adminisztráció itt hozta létre Kárpátalja legnagyobb gyűjtőtáborát. Az NKVD 1944. évi titkos és szigorúan titkos iratainak iktatókönyvében olvasható az SZSZKSZ NKVD HIÜFH parancsnok-helyettesének küldött jelentés is (№0857., 1944. 11. 15.), miszerint 1944. október 15-én a Kárpátalját elfoglaló 4. Ukrán Front hadtápterületének ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok a 68. sz. HFH bázisán megkezdték a szolyvai tábor tervezését, miközben Szolyvát csak 1944. október 24-én foglalták el a Ruszin partizán és NKVD-ügynök által vezetett csapatok.

A város határában lévő egykori magyar kaszárnyát minősítették központi hadifogoly-átvevőhelynek, és az NKVD láger-építési terve alapján 8–10 ezer fő befogadására alkalmas tábort alakítottak ki, amely a katonai levéltári dokumentumokban „SZPV-2” fedőnéven szerepel. A magyarság köznyelvében „szolyvai láger”, illetve „szolyvai tábor” néven vált ismertté. 1944 novemberében *Jermilov* kapitány volt a parancsnoka, 1945 februárjától pedig a tábor felszámolásáig *Pankin* alhadnagy.

Jermilov parancsnok aláírásával több életmentő igazolást őriztek meg azok a túlélők, akik súlyos betegségük okán hazatérhettek. Ilyen igazolást kapott az ungvári Jancsik Jenő (1918), *Hricko Lajos* (1904) is. Utóbbi okmányán a következő adatok olvashatók: „*Hadifogoly gyűjtőhely, D-23614 Tábori posta. 1945. január 26. 26/145/29. IGAZOLÁS. Kiállítva Hricko Lajos István polgár részére, született 1904, lakhelye Ungvár, annak igazolására, hogy nevezett lágerből szabadult és lakhelyére utazik. A D-23614 T/P sz. katonai alakulat parancsnoka. Aláírás. Körpecsét. Jermilov kapitány.*”

A szolyvai lágerparancsnokság korrupt vezetőiről, tisztjeiről is vannak feljegyzések. Például *Szalov* főhadnagy ügyeletes tiszt (ő kísérte a szolyvai foglyokat a szambori lágerbe) a foglyoknak járó élelmiszert szeszes itallal cserélte, ezért elbocsátották az NKVD szerveitől. *Fomenko* hadbiztonsági főhadnagy, a szolyvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője meglopta a foglyokat, ezért 10 napi fogságot kapott.

³⁵³ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 16. p.

A szolyvai láger akkor vált emberi tragédiák központjává, amikor flekktífusz miatt 1944. december 12. – 1945. január 1. között hivatalosan is egészségügyi zárlatot rendeltek el. A 4. Ukrán Front katonai közegészségügyi főosztályának rendelkezése értelmében a 4292. sz. kórházat Munkácsról Szolyvára helyezték át, de a járványos betegség tovább szedte áldozatait. A 2149-es szombori rabkórház, akárcsak a könnyű sérülteket ápoló kórház, hihetetlenül túlszűfolt volt. Mindez a gyűjtő- és elosztóállomások vezetősége körében komoly aggodalmat váltott ki. A megromlott közegészségügyi-járványügyi helyzet, az elhalálozások számának növekedése és a megtett szervezési intézkedések kapcsán 1944. december 20-tól 30-ig *Mocsalov* őrnagy több mint 20 jelentést küldött az NKVD felső szerveihez, ettől azonban a szolyvai táborba zsűfolt hadifoglyok és internáltak helyzete alig javult.

Mocsalov 1945 januárjában betegszállító szerelvények kiutalását és a betegek élelmiszer-fejadagjának növelését kérte, ám minden maradt a régiben, a gyűjtőtáborban uralkodó helyzet javítása érdekében nem történtek intézkedések.

A túlélők ezrek haláláról számoltak be. *Vajdaffi G. Z.*³⁵⁴ ungvári túlélő így emlékszik vissza: „*A szolyvai lágerben borzalmas volt a helyzet. (...) Majd tifuszárvány tört ki. Sokan megbetegedtek és elpusztultak. Különösen azok, akik le voltak gyengülve és más szervi betegségük is volt. A csupasz földön aludtunk. Felébredtünk, hát látjuk, hogy halott fekszik mellettünk. De ezeket a halottakat nem adták ki a hozzátartozójuknak. Itt, a lágerben temettük el őket. Hosszú ideig tartott a vesztégyár. Az emberek tömegesen pusztultak. Főleg a flekk- és a hastífusztól. A fertőtlenített tüvel mellbe és hátba adott védőoltások keveseken segítettek. Viszont sok esetben okoztak gennyes gyulladásokat, daganatokat, ami szintén halálos kimenetelű volt.*”

Nagy Jenő a szolyvai láger „dögésze” hasonlóképpen emlékezett a tömeges elhalálozásokra: „*Itt, Szolyván már a harmadik napon beosztottak a szanitécekhez. Egyik napon a holttesteket pakoltuk a szekérre, a másik napon ástuk a gödröket, hantoltunk.*

Két lovas fogat hordta szünet nélkül a halottakat a láger melletti, parknyi nagyságú temetőhelyre. Egy gödörbe húsznál több holtat is beletuszkol-

³⁵⁴ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 46. p.

*tak. (...) Volt olyan, aki még akkor is nyöszörgött, meg is mozdult, amikor hánytuk befelé a földet. Mi mondtuk is az öröknek, hogy húzzuk ki a gödörből. De a katonák erről hallani sem akartak. A levegőbe eresztettek egy-egy figyelmeztető sorozatot. (...) Ebbe a mindennapi látványba az ember úgy belefásult, hogy már semmi sem számított. Nem is volt ereje sajnálkozni, könnyezni. Gépiesen cselekedtünk. Mindenki éhezett. Nem tudtunk normálisan gondolkodni. (...) Aki meghalt, azt csak léírták. (...) Az otthon maradtakhoz ekkor már eljutott a hír, hogy milyen embertelen körülmények közé kerültünk, mert az ételhordó asszonyok hazahordták a szomorú híreket. (...) De ugyan kihez is fordultak volna segítségért?*³⁵⁵

Az 1922-es születésű *B. V. Krehnyak*³⁵⁶ szolyvai lakos, a magyar hadsereg egykori tisztje, aki hadifogolyként került a szolyvai gyűjtőtáborba, elmondta: a foglyok halálát különböző fertőző betegségek okozták, illetve a hiányos táplálkozás. Maga a láger a mai Beljajev utcai katonai alakulat állomáshelyén volt. Az ellenségnek számító hadifoglyok holttestét a Verhovina utcai temetőben hantolták el, ahol most benzintöltő állomás van.

P. I. Ruszin szolyvai lakos, a szolyvai láger egykori őre szintén tanúsítja, hogy a lágerben tartózkodó hadifoglyok és internáltak tömeges elhalálózását fertőző betegségek okozták. Állítása szerint a lágerben mintegy 2 000 ember pusztult el. Holttestüket a mai Verhovina utcai benzintöltő állomás területén levő temetőben közös sírba temették. A temető egy részét 1952-ben, az utca rendezése során felszámolták, 1962-ben pedig, a benzinkút építésekor az egész temetőt. A földmunkák során előkerült maradványok jelentéktelen részét újra temették a Verhovina utcai sírba; oda, ahol az I. világháborúban elesettek emlékeliszkje áll.³⁵⁷

A szolyvai lágerben 1944. december 14-től 1945. január 1-ig érvényes vesztegzár alatt kialakult helyzetről *Mocsalov* állambiztonsági őrnagy készített hivatalos igazoló-jelentést (Szigorúan titkos, N^o001242., 25. 12. 1944.) feletteseinek és az NKVD-csapatok törzsparancsnoksága részére. A tovább terjedő ragályos betegségek megakadályozása érdekében január 1-től meghosszabbította a vesztegzárat, ezért a 0036. sz. rendelet alapján

³⁵⁵ NAGY JENŐ (1993), i. m.: 17-18. p.

³⁵⁶ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 66. p.

³⁵⁷ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m.: 66. p.

letartóztatott magyar és német nemzetiségű férfiak hátországba történő evakuálását a karantén felfüggesztéséig leállította. A betegségben elhunytak számát nem említette. Kimutatása szerint ebben az időben a szolyvai lágerben „20 000 hadifogoly zsúfolódott össze, akiknek a többsége fertőzött volt, előfordultak tömeges bélhurut és flekktífuszos megbetegedések.” Itt említette meg, hogy kérésére a szolyvai lágerhez csatolták a 4292. sz. kórházat, amelynek közreműködésével „sikerült feloldani a vesztegzárat.” Megjegyezte, hogy a szolyvai táborból „megszökött 101 ember.”

Mint az ismertetett okmányokból és a túlélők visszaemlékezéseiből kiderül, a szolyvai gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat főleg a járvány, a rendezetlen lágerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozta.

Ilyen körülmények közt a hadifoglyok és internáltak ténylegesen pusztulásra voltak ítélve. A 4. Ukrán Front parancsnoksága, amelynek csapatai ebben az időben nem folytattak aktív harci cselekményeket, nagyobb figyelmet fordíthatott volna a szolyvai gyűjtőtáborban kialakult helyzetre, sokkal több törvénytelenül letartóztatott civil személyt, illetve hadifoglyot menthetett volna meg. A levéltári dokumentumokból kiderül, más frontok parancsnokai ezeket a kérdéseket a frontviszonyok körülményei közepette önállóan oldották meg: sok foglyot szabadon bocsátottak anélkül, hogy előzőleg a hátországból lévő lágerekbe küldték volna őket. Az általuk szabadon bocsátottak száma több, mint 200 ezerre tehető.

1945. január 21-én *Mocsalov* őrnagy a szolyvai járvány visszaszorításával kapcsolatban arról tájékoztatta *Mehlisz* vezérezredest, hogy az egészségügyi intézkedések következtében 8 korpuszban megszüntették a karantént, ennek köszönhetően 3 443 főt sikerült tovább küldeni a lágerből. Emellett eltörpül a front parancsnokságának és katonai tanácsának több mint 3 ezer kárpátaljai szabadon bocsátását célzó humánus akciója.

A szolyvai lágert 1945 tavaszán számolták fel. Ezt megelőzően *Mocsalov* 1945. március 23-i №0572. parancsa alapján operatív csoportot küldtek a csehországi, az osztrák határhoz közeli „*Jevisovicébe, 30 kilométerre Videovicétől*”; ezek szerint a hírhedt szolyvai haláltábor ide helyezték át. *Mocsalov* felterjesztésére *Petrov* hadseregtábornok a 42. sz. láger parancsnokává *Jermilov* kapitányt, a volt szolyvai lágerparancsnokot nevezte ki. „*Berlin bevételének tiszteletére*”, eddigi szolgálataért

Mocsalov őrnagy „köszönétét fejezte ki” *Jermilov*nak, akinek sok ezer ártatlan kárpátaljai lakos pusztulásához volt köze.

5. A szambori átvevő-továbbküldő hadifogoly-láger

Az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztályához tartozott, parancsnoka *Mkervalidze* őrnagy volt. Ebben az elosztó lágerben szervezték a hadifoglyok és internáltak marhavagonokban történő tovább szállítását az ország belső munkatáboraiiba. A foglyok nagy része kimerülten, betegen érkezett ide. Az ungvári Juhász Sz. M. így emlékszik vissza: „*Engem Sztarij Szamborban abba a lágerbe irányítottak, ahol civileket és hadifoglyokat tartottak. Velük együtt dolgoztam a vasútvonal helyreállításán. Egy bizonyos idő elteltével bennünket, foglyokat, bevagóníroztak, és négy napig utaztunk valamerre. Nem adtak sem inni, sem enni. A csodával határos módon érkezünk meg a kijelölt helyre. Itt is a vasútvonal helyreállításában vettünk részt. Az éhezéstől és a hidegtől valamennyien felpuffadtunk. Sokan munka közben fagytak meg. És a helyszínen betemették őket hóval. S ezzel vége is volt a temetésnek. A munkára vezényelt 500 ember közül csak 350 tért vissza a lágerbe. A többiek ott pusztultak. Azt a helyet, ahol dolgoztunk, a 'halál völgyének' neveztük. Csak nem tudom, hol dolgoztunk. A közelben nem voltak falvak, körös-körül erdő. Én magam kórházba kerültem, a lábam erősen megfagyott. Máig sem érzem a lábujjaimat. A lágerben és a lágerkórházban kétszintes priccseken aludtunk. A deszkák között 10 cm-es rés volt. Csak egy lepedő volt a priccseken, és egy takaró ötünkre. Szorosan egymáshoz bújunk. Ha az egyik megfordult, mindegyikünk követte. Ezekről a deszkáktól olyan felfékvéseket kaptunk, hogy a nyomai még most is láthatók. A kórteremben a kétszintes priccsek a falak mentén helyezkedtek el, ide 14 embert zsúfoltak be. Az én alsó soromban, ahol 35-en voltunk, egyedül én maradtam életben, a többiek meghaltak. Hasmenés, vérhas, kimerültség volt a haláluk oka.”*

A szambori lágerre vonatkozó levéltári anyagok igazolják, hogy *Mkervalidze* őrnagy, a tábor parancsnoka több utasítást kapott feljebbvalóitól. Ezek közül említésre méltó *Mocsalov* őrnagy kiértékelője³⁵⁸ (Szi-

³⁵⁸ 343. sz. (TSU./556.) ügyirat, eredeti forráshelye: Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центр Хранения Историческо.Документарних Коллекций (Moszkva) ЦХИДАК -Ф. 425. -Оп. 1. ед. хр. 11. – с. 59.

gorúan titkos, №00174.) arról, hogy az 1944. január 20. után Szamborba érkezett új kontingenseket ne internáltaknak minősítsék, hanem letartóztatottaknak, és ezekről a személyekről külön kimutatást kell készíteni. A begyűjtött két kontingens csoportjai közül a 0036. sz. rendelet alapján begyűjtöttöket „internáltaknak” nevezték el, míg az SZSZKSZ NKVD №0016. (1945. január 11.) számú parancsa alapján begyűjtöttöket „letartóztatottaknak” tekintették. Az internáltakat elkülönített zónában helyezték el, tilos volt bárkivel is érintkezniük, minden személyhez fogoly-kísérő űrlap tartozott, ezek alapján kontrollálták a foglyok mozgását egyik lágerből a másikba. A letartóztatottakat *Szelivanovszkij* altábornagy, az SZSZKSZ NKVD megbízottjának rendelkezése szerint Mosztiszke városba irányították.

Mint már említettük, a Szamborban fogva tartottokat szakaszonként, marhavagonba préselve a Szovjetunió hátszágában kijelölt munkatáborokba továbbították. A foglyok mozgásáról többek között *Mocsalov* őrnagy küldött tájékoztató beszámolókat *Mehlisz* vezérezredesnek. A birtokunkban lévő ügyirat³⁵⁹ szerint 1945. január 18-án a szambori vasútállomásról a Dél-Donyecki útvonalon a №47571. szerelvényvel 2 000 hadifoglyot küldtek Sztalino városba. A következő szerelvényt azokkal a foglyokkal töltötték fel, akiket a Kárpátaljai hadifogoly-gyűjtőhelyekről szállítottak Szamborba.

A szambori lágerben is összeírták a front katonai tanácsa által felmentett foglyok névsorát. 1945. január 6–20. között 2 536 internáltat engedtek haza, ebből 674 szláv nemzetiségű, 13 zsidó, 1 378 fő 45 éven felüli magyar, 425 rokkant magyar, 3 kommunista, 39 sóbányai szakember, 3 fő pedig a Nagybocksói vegyikombinát szakembere volt.

Az NKVD №0016. parancsának megfelelően letartóztatott egyének fogadására mind a szolvyvai, mind a szambori lágerben felkészültek. Az 1945. február 15-én keltezett egyik ügyirat szerint megérkezett a letartóztatottak első menete. Erről átadási jegyzőkönyv³⁶⁰ is tanúskodik, amelyben *Deribas*, a №22. FPPL tábor 2. ügyosztályának vezetője elismeri, hogy a 4. Ukrán Front NKVD Főosztálya képviselőjétől, *Szkobljakov* őrnagytól 2 183 fős kontingenst vett át, minden letartóztatott kísérő űrlappal ren-

³⁵⁹ 345. sz. (TSU/ 558-559.) ügyirat, eredeti forráshelye: ЛІХІІАК -Ф. 425. -Он. 1. -А. 10. - А. 69.

³⁶⁰ 352. sz. (TSU/ 572.) ügyirat, eredeti forráshelye: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 247. - А. 20.

delkezett. A jegyzőkönyv aláírásait körpecséttel hitelesítették, amelyen a következő felirat olvasható: „NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztálya, a Front №22. átvévő-továbbküldő hadifogoly lágere”.

Mocsalov állambiztonsági őrnagy február 28-án utasította³⁶¹ (Titkosított üggyirat, №0906.) a szambori tábor műveleti csoportjának parancsnokát a letartóztatottak elhelyezésére és ellátására vonatkozóan, továbbá jelezte, hogy 3-5 nap múlva Szamborba érkezik a *Szelivanovszkij* altábornagy műveleti csoportjai által begyűjtött 1 000 letartóztatott, akiknek az étkeztetéséhez norma szerint szükséges élelem beszerzését a *Szelivanovszkij* altábornagy által biztosított teherautók igénybevételével valósítsák meg. A letartóztatottak elszállítása után fennmaradt élelmet a hadifoglyok fenntartására kell fordítani. Az érkező letartóztatottak nyilvántartásba vételéről, számáról jelentést kért.

A kimutatást készítő *Mocsalov* őrnagy a megnevezett lágerek túlzásfoldságának elkerülése érdekében arra hívta fel *Kovalcsuk* altábornagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály vezetőjének figyelmét, hogy az úrlappal rendelkező letartóztatott személyekből összeállított kontingenseket ne a felsorolt lágerekben helyezték el, hanem egyenesen Szamborba kísérik őket, ahonnan vagonok és kísérő őrcsoportok igénybevételével juttathatók el a hátszországban kijelölt munkatáborokba.

Az 1945. április 22-i állapot szerint a szambori és a szolyvai láger el látottsága mélypontra zuhan: a foglyok elszállításához nem volt elegendő vasúti szerelvény, étkeztetési és a járványos betegségek leküzdéséhez szükséges egészségügyi ellátási gondok merültek fel, szembetűnő volt a teljes lerongyolódás. Ezekre a problémákra *Mocsalov* őrnagy több jelentésben rávilágított, amelyeket feletteseihez, mások mellett *Krivenkóhoz*, az SZSZKSZ NKVD HIÜFF főnökéhez továbbított. Például: a két tábor „nem volt ellátva ruházati és lábbeli-készlettel a hadifoglyok számára”, továbbá „egyáltalán nem rendelkeznek a ruházat javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.”

Mocsalov feljegyzése szerint 1945. február 20-22. közt megkezdődnek a szambori láger áthelyezésével kapcsolatos előkészületek, melynek során a №22. FHG-tábort „*Olhovci községbe, 2 km-re Szankitól*” költöztetik.

³⁶¹ 353. sz. (TSU./ 572-573.) üggyirat, eredeti forráshelye: ЦХИДАК, -Ф. 425. -Он. 1. -А. 11. – А. 121.

6. A gyűjtőlágerek foglyainak nemzetiségi összetétele, elszállításuk megszervezése

Az 1945. január 3-i állapot szerint a 22. sz. frontmelléki hadifogolytáborban (FPPL) és a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelyein tartott hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről az alábbi táblázat tanúskodik.

21/A. táblázat

Bővített, összesítő NKVD-kimutatás a 0036. sz. rendelet végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzetiségi összetétele 1945. I. 3-i állapot szerint³⁶²

Lágerek	Internáltak	Németek	Magyarok	Csehszlovákok	Románok	Zsidók	Ruszinok	Zakarpatszkaja Ukrajinaiak	Más nemzetiségűek
N ^o 22. FPPL/ФППЛ Szambor	3 518	-	3 021	471	-	12	14	-	-
N ^o 2. SZPV/СПВ Szolyva	4 969	3	4 042	206	284	130	293	-	11
N ^o 3. SZPV/СПВ Sznina	314	-	16	282	-	-	16	-	-
PPV/ПІВ Perecseny	199	-	55	86	-	4	-	54	-
PPV/ПІВ Csergov	60	-	6	41	-	-	-	13	-
Vasúti helyreállításon dolgozók	2 011	-	1 932	15	50	14	-	-	-
Összesen:	11 071	3	9 072	1 101	334	160	323	67	11

³⁶² 337. sz. (TSU/ 549-550.) ügyirat, eredeti forrás helye: ЦХИДК -Ф. 425. -Он.1. -А. 11. - А. 6.

21/B. táblázat

Bővített, összesítő NKVD-kimutatás a hadifogoly-átvevőhelyekre internáltak nemzeti-
ségi összetételéről az 1945. január 3-i állapot szerint³⁶³

Lágerek	Összesen	Németek	Magyarok	Oszták, francia	Lengyel	Román	Csehszlovák	Ukrán/ ruszin	Más nemzetiségek
FPPL/ΦΠΠΛ №22. Szambor	6 571	266	5 603	23/10	-	112	418	85	54
№1. SZPV/СІРВ Novoszelica	427	9	17	- / 4	5	10	319	22	41
№2. SZPV/СІРВ Szolyva	8 998	58	7 714	- / -	7	310	357	403	149
№3. SZPV/СІРВ Sznina	1 470	8	901	1 / 7	12	71	349	32	89
№48. SZPV/СІРВ Kroszno város	48	-	6	- / -	1	1	39	-	1
№90. SZPV/СІРВ Homonna	51	13	1	1 / 1	2	15	4	8	6
№66. SZPV/СІРВ	130	1	44	- / -	-	11	43	21	10
PPV/ΠΠΒ Perecseny	290	3	134	- / -	-	-	90	63	-
Összesen:	17 985	358	14 420	25/22	27	530	1 619	634	350

21/C. táblázat

Kimutatás a vasúti helyreállításon dolgozó hadifoglyok és internáltak
nemzetiségi összetételéről³⁶⁴

Összesen	Magyar	Román	Csehszlovák	Más nemzetiségű
2 741	2 520	180	31	10

Mocsalov őrnagy a kimutatásokat (Szigorúan titkos, №00146., 1945. I. 16.) a 4. Ukrán Front Hadrápterületét Fedező NKVD-csapatok parancsnoka, Fagyevjev vezérőrnagy részére készítette. Kiegészítésként közölte, hogy az 1945. január 3. állapot szerint a 4. Ukrán Front más gyűjtőhelye-

³⁶³ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 76. p.

³⁶⁴ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 77. p.

in tartott 18 002 hadifogolyból és internáltból 8 455 internáltat tartanak fogva. Jelentésében az adatok tovább bontásával találkozunk. Például: a szolyvai lágerben nyilvántartott 8 958 fő közül 4 029 hadifogoly, 4 929 internált; a szabori lágerben 6 576 főből 3 058 hadifogoly, 3 518 internált; a novoszelicai láger nyilvántartásában 427 hadifogoly szerepelt. 1945. január 15-én bezárolag pótlólag még 358 internáltat fogadtak.

Az 1945. január 7-i *Mocsalov*-feljegyzés szerint már 20 512 hadifoglyot őriztek, köztük Horany községben (№66. HFN) 198, Homonna községben (№66. HFN) 51, Perecsenyben (számozás nélküli HFN) 1 601, Szolyván (№2. HGH) 10 674, Szinna községben (№3. HGH) 1 826, Szabor városban (№22. FHFT) 6 162 főt.

A Kárpátokban vasúti helyreállításon dolgozókat is beszámítva megállapítható, hogy 1945. január 3-15. között a térség gyűjtőtáboraiiban több mint 23 000 foglyot tartottak. A magyarokon (16 940 fő) és németeken (358) kívül szembe ötlően nagy létszámmal voltak jelen csehszlovákok (1 649 fő), románok (710), ukránok/ruszinok (641). A foglyok mintegy fele a szovjetek ellen Kárpátalja, Máramarossziget, Kelet-Szlovákia területén folyó harcokban fogságba esett katona volt. Ettől pontosabb kimutatást az internáltakról nem lehet összeállítani, mivel a hadifoglyok és internáltak nemzetiség szerinti szétválasztása együtt történik. A 21. táblázatban feltüntetett 160 zsidót a náci haláltáborokból való hazatérés után a magyarokkal együtt internálták a szolyvai táborba; *Mehlisz* parancsára később szabadon engedték őket, mint „*tévesen*” letartóztatottakat. A közel 700 ukrán/ruszin egy részét „*létszámkiegészítésként*” kényszerítették a Szolyvára, Szaborba tartó menetoszlopokba.

1945. február 9-i jelentésében³⁶⁵ (№0327.) *Mocsalov* őrnagy részlete- sen, dátumokhoz kötve tájékoztatta *Voronovot*, az NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó Főparancsnokság (HIÜFF) helyettes vezetőjét a fogvatartottakról. Ezek szerint 1945. január elsejére a fentebb említett lágerekben 20 663 fő került őrizetbe. Január közepén ehhez a számhoz hozzáadott 6 366 főt, akiket ebben az időszakban gyűjtöttek be, így az összlétszám 27 029 fő volt. Ebből „*távozott*” (értsd: meghalt) 11 938 fő, a hátországba 7 045 főt szállítottak. A csehszlovák hadtestnek

³⁶⁵ DUPKA-KORSZUN (1997), i. m. 78-79. p.

183, a Vörös Hadseregnek 177, a felderítő és kémelhárító szerveknek 53 főt adtak át. A vasútjavítási munkálatokhoz beosztott internáltak csoportjából 241 embert szabadlábba helyeztek, 855 főt kórházba utaltak.

1945. február 1-jén 14 091 hadifoglyot tartottak számon.

Egy hónap alatt, 1945. január 8-ig a 48083. sz. szerelvénnel 2 000 főt szállítottak el a 281. sz. lágerbe Volkoviszka állomásig.

1945. január 18-ig a 45571. sz. szerelvénnel szintén 2 000 főt szállítottak el a 280. sz. lágerbe Sztralino állomásig.

1945. január 26-án a 47573. sz. szerelvénnel 2 500 főt szállítottak el a 242. sz. lágerbe Gorlovka állomásig.

545 beteg hadifoglyot különvonattal Penza állomására szállítottak el.

A hadifogly-szállítások lelassulását *Mocsalov* a szolyvai lágerben tomboló ragályos betegséggel magyarázta. Ebben a karantén alá vetett lágerben 1945. január 1-ig 11 163 embert tartottak fogva. A tífuszos megbetegedések a szambori lágerben is elterjedtek.

1945. január 6-tól 31-ig szabadlábba helyeztek 3 382 főt, ebből szláv nemzetiségű 907 fő, zsidó 21, 45 évnél idősebb magyar 1 795 fő, rokkant magyar 609, kommunista 6, ipari szakember 44 fő volt.

Mocsalov őrnagy azzal zárta jelentését, hogy a járvány miatt elrendelt vesztégzár továbbra is tart. januárban a szolyvai lágerben őrzött hadifoglyok közül több mint 280 fő betegedett meg sárgaságban. Ezek létszáma 1945. február 1-jén 155 fő volt. A járványos betegségben elhunytak számát a jelentés elhallgatta.

7. NKVD-ellenőrzések a hadifogly-gyűjtőtáborokban

Mocsalov őrnagy, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetője viszont több jelentésben is tájékoztatta feletteseit a hadifoglyok és internáltak embertelen helyzetéről, amit a fertőző betegségek terjedése és az úgynevezett „*helyreállítási munkálatoknál*” foglalkoztatott foglyok kegyetlen kizsákmányolása tovább rontott. 1945. január 4-én *Mocsalov* jelentette *Voronov* ezredesnek, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének, hogy a Volóc–Munkács közötti vasútvonalon helyreállításán dolgozó 45. és 46. sz. vasúti brigádoknak a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborból

1944. november 19-én 5 430 hadifoglyot és internáltat adtak át. Hat hét alatt mintegy 3 ezer ember dőlt ki, közülük sokat rendkívül kimerült állapotban, szakadozott, viselésre alkalmatlan lábbeliben irányítottak vissza a táborba. A munkálatokra kivezényelt hadifoglyok körében igen magas a halandóság. Tények:

„1. 1944. december 4. A 46-os számú vasúti brigádtól visszaküldtek 594 főt, akik közül 373 fő beteg, 209 rendkívül legyengült, 5 lázas beteg, 25 bélhurutos, 32 rühös, 102 ember lábát feltörte a lábbeli. 150 fő meztláb érkezett meg.

2. 1944. december 19. Borovszkij százados, a 45. sz. vasúti építőbrigád konvoj-parancsnoka kísérte a vonatot a szambori állomásra, hogy több mint 600 embert adjon át a 22. sz. szambori lágerbe. Útközben hatan meghaltak, holttestüket kidobták a sínekre. A lágerbe hozott 610 fő közül 15 fő a kapu előtt lelte halálát, 9 ember pedig azon a napon, amikor átadták őket gyógykezelésre a rabkórházba. 180 ember azonnal kórházi ápolásra szorult. A többiek mind legyengült és kimerült állapotban voltak és legalább két hónapra van szükségük ahhoz, hogy magukhoz jöjjenek.

3. 1944. december 27. A vasúti építőzászlóalj egy szakaszt szállított, amelyből 13 fő meghalt, 89 embert különféle betegségekkel a 2149-es számú rabkórházba szállítottak, és csak 96 rendkívül legyengült embert vett át a láger. A két szakaszban 43 ember megfagyott.”

Mocsalov rámutatott, ezek a tények azt bizonyítják, hogy a katonai helyreállítási munkálatok főosztályának vezetői durván megsértik a foglyokkal való bánásmód szabályait.

„Az alultápláltság, a fertőtlenítési intézkedések, és a munkára fogott 2 500 fő orvosi ellátásának hiánya ahhoz vezethet – folytatta Mocsalov –, hogy a jövőben őket sem lehet majd munkaerőként alkalmazni. A munkából betegen és kimerülten visszatért hadifoglyok révén a láger rabkórháza és a front egészségügyi főosztálya által kijelölt kórházak megteltek. Összesen mintegy 3 ezer embert gyógykezelnék.

Kérem Önt: 1. Vesse fel a Vörös Hadsereg hadbiztosi főosztálya előtt, hogy januárra és februárra a keretet egészítse ki 3 ezer élelmiszer-csomaggal, amire a 4. Ukrán Front hálózatához tartozó rendkívül legyengült és kimerült személyek fizikai felépülése érdekében van szükség.

2. *Hogy tehermentesítsük a front kórházait, kérem, vesse fel a Vörös Hadsereg hátsországi törzskara előtt, 1945 januárjának második felében küldjenek két, egyenként 800-900 személyes betegszállító szerelvényt.*”

Jersov egészségügyi gárdaezredesnek, az NKVD 4. osztálya parancsnokának 1945. január 14-én küldött 0127. sz. jelentésében. *Mocsalov* enél is részletesebben írja le az 1944. december 27-i helyzetet:

„1944. december 27. 1 000 hadifogoly közül 200 főt visszaküldtek a lágerbe, mivel fizikai munkára alkalmatlanok. Ezek közül 96 személyt befogadtak a lágerbe, többek között 11 disztrófiás beteget, 43 főt megfagyott testrészekkel, 5 embert gyomor- és bélpanaszokkal, 38 főt egyéb panaszokkal. 89 ember kórházi ápolásra szorul, 15 útközben meghalt. Ez alatt az idő alatt munkavégzés közben 22 ember halt meg.

1945. január 1. A 45-ös számú vasúti brigádtól érkezett egy hadifoglyokból álló 127 fős szakasz. Útközben 12 ember meghalt, 79 főt kórházban ápolnak, 35 főt lágerben helyeztek el.

1945. január 4. A 45-ös számú vasúti brigádtól 704 fős szakasz érkezett. Köztük 350 ember különböző mértékű fagyási sérülésekkel, 63 bélhurutos, 36 egyéb betegségben szenvedő, 71 disztrófiás. Ezen belül 34 fő agonizál, akik közül 12 a vagonokból történt kiszállást követően meghalt, 13 fő pedig az első napokban, még mielőtt a láger átvette volna őket.

A 46-os számú és a 14-es számú vasúti brigádoktól 1944. november 29-től december 22-ig

1 330 fő érkezett a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborba. Köztük 585 disztrófiás beteg, 48 legyengült személy, 82 bélhurutos, 12 lázas beteg, egy tetves.

Okok: A parancsnokoknak a foglyokkal szembeni felelőtlen magatartása, nem gondoskodtak a megfelelő körülményekről, (a szabad ég alatt tartották őket, rendszerint ott helyezték el őket vagy fűtetlen helyiségben); nem nyújtottak orvosi segítséget, jöllehet a katonai alakulatok számára ezekre a célokra kiutaltak gyógyszereket; a hadifoglyokat nehéz munkára használták; az egyes számú norma szerint kaptak ellátást.”

Nem nehéz elképzelni az internáltak és betegek tényleges helyzetét, ha azt maga *Mocsalov* őrnagy ennyire kritikusan értékelte a központnak küldött jelentéseiben.

Megdöbbenő adatokat olvashatunk *Mocsalov* őrnagy 1944. december 27-i 0434. sz. jelentésében, amelyet, a hadifoglyok és internáltak ügyei-

vel foglalkozó főosztály vezetőségének továbbított. Ebben többek között megnevezi a hadifoglyokat és internáltakat szállító, az ország belsejébe irányított szerelvények számát, és közli, hogy mit viseltek a hadifoglyok és internáltak. Erre nyilván azért tér ki, mert tisztában volt a végeredménnyel: *„48054. sz. szerelvény – 1 001 fő, 81 fő fedetlen fővel, 9 katonaköpeny nélkül, 176 lábbeli nélkül; 48050 sz. szerelvény – 1 440 fő. Lábbelivel 25 % (azaz mindössze 380 embert), katonaköpennyel 45 % (azaz 648 embert), alsó fehérművel 20 % (azaz 288 embert) láttak el; 48051. sz. szerelvény – 1 500 fő. 30 % alsó fehérmű nélkül van, csak 40 % látták el katonaköpennyel.”*

Felmerül a gyanú, hogy indulás előtt a foglyokról levétették a lábbelit és a ruházatot. Valójában nem ez történt. Az 1945. március 23-i 0576. sz. jelentésében *Mocsalov* azt a közegészségügyi-járványügyi helyzetet jellemzi, amely a kárpátaljai magyarok és németek letartóztatását követő első napokban alakult ki a hadifoglyok átvételére szolgáló frontintézmények hálózatában. Jelentésében a következőket írja *Petrov* altábornagynak, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály helyettes főnökének: *„A 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborban 1945. december 10-én mintegy 6 ezer internált személyt tartottak fogva lábbeli és téli ruházat nélkül. A gyűjtőtábor kórházaiban mintegy 700 beteget kezeltek. (...) Az átvétellel kapcsolatos munka hátrányos közegészségügyi-járványügyi körülmények közepette zajlott. Az internáltak hiányos öltözettel, kimerülten és betegen érkeztek a gyűjtőtáborba. Még hozzá gyakran érkeztek olyanok, akik flekk- vagy hastífuszban szenvedtek. Az internáltak között sok volt a tüdő-, vese- és szívbeteg. A helyzetet az is súlyosbította, hogy több mint 6 ezer hadifoglyot és internáltat nehéz munkára vezényeltek, a frontszakasz vasútvonalának helyreállítására, ahonnan vagy kimerülten, vagy lázasan tértek vissza a gyűjtőtáborokba, lágerekbe és a kórházakba...”*

1945 áprilisában *Krivenkónak*, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály főnökének küldött jelentésben *Mocsalov* többek között kitér arra, hogy miért nem volt lábbelijük és ruházatuk az internáltaknak és a hadifoglyoknak: *„a/ A foglyok számára a 22. sz. szambori gyűjtőtábor és a hadifoglyok gyűjtőtábora nem rendelkezett tartalék-ruházattal és lábbelivel; b/ A front mentén elhelyezkedő gyűjtő- és elosztó lágerek, valamint a hadifoglyok gyűjtőtáborai nem rendelkeztek a ruházat és a lábbeli javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.”*

A kárpátaljai hadkötelesek és hadifoglyok jelentős részét Szolyváról és Szamborból a Minszk megyei Novij Boriszovban felállított 183. sz., úgynevezett „Zöld lágerbe” vitték. Parancsnoka, Noszov állambiztonsági őrnagy az itteni körülményekről többek között így ír 1945. április 21-i 1/1037. sz. jelentésében: „A láger két részből áll, amely 11 000 ember befogadására alkalmas. A láger egyes számú részlegének vízellátása úgy történik, hogy a hadifoglyok a Berezina folyóból hordókban hordják a vizet. (...) A láger az első negyedév folyamán nem kapott burgonyát, sem zöldségféléket. Még nagyobb fennakadások vannak a betegek hússal, cukorral és tejtermékekkel való ellátásában. (...) január folyamán 2 434 ember érkezett. A létszám 413 fővel csökkent, 405 fő meghalt. A negyedév alatt összesen 3 547 fő érkezett, 169 fő távozott, 2 262 ember meghalt. A negyedév folyamán érkezett kontingensek teljesen eltetvesedtek. Januártól kezdve a zöldségféléket darafélék helyettesítik. Mivel nincs búzaliszt, a disztrófiás betegeknek csak márciustól kezdve adnak fehér kenyeret. (...) Mivel az érkező kontingensek nagyon legyengültek, a foglyokon nem látszik meg a táplálkozás. Valamennyi betegnek van matracra és párnája, a súlyos betegek számára takarón és lepedőn kívül más kellekeket is biztosítottak, amivel a betegek valamennyire meg vannak elégedve. A beérkező kontingensek túlnyomó többsége a súlyos hasmenések miatt legyengült stb. A lágernek nincs megfelelő egészségügyi személyzete és a meglévők többsége is képzetlen. (...) A flekktífusz behurcolása miatt a lágert folyamatosan fertőtleníteni kell. (...) Mivel a láger nem tartozik speciális katonai kórházhoz és nincs rá lehetőség, hogy a betegeket kórházba küldjük, a lágernek nem áll módjában hatékony orvosi ellátásban részesíteni minden súlyos beteget. A negyedév folyamán három szökés történt, négy magyar nemzetiségű hadifogoly részvételével. Minden szökés az erdőben, fakitermelésnél fordult elő. A szökött foglyokat mind elfogták, egyikük az üldözés során életét veszítette. A negyedév folyamán a terv szerinti 52 500 normanap helyett 36 864-et teljesítettek. Noha a ledolgozott napok számát tekintve nem teljesítették a tervet, az össztermelés mégis megközelíti a tervezettet...”

8. A gyűjtő- és elosztó táborokban feltárt hiányosságok

Az NKVD-tisztek időnként ellenőrizték az internáltak és hadifoglyok helyzetét. Az idevonatkozó jelentésekben bíráló feljegyzéseket találtunk

a láger-adminisztráció tisztségviselő személyeiről, a kiszolgáló személyzet felelőtlen magatartásáról, a foglyokkal szembeni, sokszor elítélendő magatartásokról, a részükről elkövetett lopásokról, zsarolásokról. Az ellenőrzést végző *Mocsalov* őrnagy álláspontja kirajzolódik saját leveléből (OL 18. sz.), amit 1945. január 13-án *Jermilov* századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának írt:

„Személyesen Ön és az Önnek alárendelt állomány igen kevés gondot fordít a hadifoglyok élelmezésének megszervezésére. A pékségek kapacitását nem használják ki teljes mértékben. Napi 5 tonna kenyér helyett gyakran még 3 tonnát sem sütnek. Január 9-én a hadifoglyoknak nem osztottak kenyeret, helyette ellátmányként lisztet kaptak. A hiányos ellátást Ön továbbra is azzal magyarázza, hogy a hadifoglyok sok csomagot kapnak.

Csak rövidlátó ember figyelmét terelhetik el a csomagok, hiszen azok nem érkeznek rendszeresen, csak időközönként és csak kiegészítik bizonyos mértékben az egyes internáltak élelmezését.

Meg kell értenie, hogy a gyűjtőtáborban mintegy 5 ezer hadifogoly van, akik nem kapnak csomagot, hogy nem mindegyik internált kap csomagot. (...)

Vegye komolyan az NKVD ellátmányozási felügyelősége képviselőinek észrevételeit. Tapintatból azok eleinte lehetnek észrevételek, tanácsok, később azonban megvizsgálják, miképp reagálnak észrevételeikre és felvetetik azon személyek felelősségre vonásának kérdését, akik hanyagságukkal megghiúsítják a hadifoglyok normális ellátását.”

Mint láthatjuk, *Mocsalovot* elsősorban a tapintatosság aggasztotta, nem a foglyok tömeges pusztulása.

Nem csak *Jermilov* százados reagált így az NKVD felügyelőségének észrevételeire. A *Mocsalov* 1945. május 31-i 081. sz. parancsában olvasható megjegyzések tanúsítják, hogy a szambori 22. sz. lágerben – amelyhez a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor tartozott –, a hadifoglyok és internáltak élelmezésében többször fordultak elő kifogásolható esetek:

„Amikor 1945 márciusában az NKVD ellátmányozási felügyelősége a 22. sz. sztarij szambori láger élelmiszerellátását ellenőrizte, Grobovoj őrnagy, a láger parancsnoka és Judajev őrnagy, a parancsnok ellátmányozási helyettese figyelmét felhívták arra, hogy a lágerben az előírtnál kevesebb élelmiszert osztanak ki.”

1945. április 27-én a 4. Ukrán Front katonai ügyésze úgyszintén felhívta a 22. sz. láger parancsnokának figyelmét arra, hogy indokolatlanul kevesebb élelmet kapnak a foglyok.

Az NKVD ellátmányozási felügyelősége 1945. május 27-én tartott újabb ellenőrzése megállapította, hogy 1945. május 13-25. között a hadifoglyok 9 936 kg hússal, 2 077 kg zsírral, 346 kg kolbásszal, 249 kg cukorral, 33 638 kg burgonyával kaptak kevesebbet a normánál, azaz 70 % kevesebb húst és zsírt, 8 % kevesebb cukrot, 21 % kevesebb burgonyát és zöldségfélét.

Bár *Grobovoj* és *Judajev* felelőtlen magatartása miatt sok hadifogoly betegedett meg és pusztult el, *Mocsalov* parancsára összes bűnükért csupán tíznapi letartóztatásban részesültek, havi illetményük felének megvonásával.

Mocsalov parancsai a hadifoglyokkal és internáltakkal szembeni kegyetlen bánásmódban vétkesek felelősségre vonásával kapcsolatban szemléltetően bizonyítják, hogy a foglyok élete lyukas garast sem ért.

Február 26-án 0018. számmal *Mocsalov* a következő tartalmú parancsot adta ki:

„A 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor parancsnoka, Pankin alhadnagy (Jermilov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front hátorzága parancsnokának parancsára a lengyelországi Jawieszowicze-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki) 700 hadifoglyot küldött a 22. sz. lágerbe, Olhovciba és a 200 km-es útra 8 napi élelem helyett csak 4 napra elegendőt utalt ki.

Az élelem nélkül maradt hadifoglyok megbetegedtek és legyengültek.

A hadifoglyok 1. sz. gyűjtőtáborának parancsnoka, Fomin százados időnként eltulajdonítja a hadifoglyoknak járó élelmet. Ennek következtében február 13-23. közt 13 fő halt meg.

Mindkettőjüket tíz napra le kell tartóztatni, és le kell vonni alapbérük felét.”

A két parancsnok büntetése is feltételes volt.

Mocsalov 1945. április 10-én kelt, 047. sz. parancsa:

„Szalov főhadnagy ügyeletes tisztként visszaélt szolgálati helyzetével. 1944 decemberében a hadifoglyok Minszk megyei Boriszovba szállítása-kor, mint kísérő a foglyoknak járó élelmet szeszes italra cserélte. Nem törődött a hadifoglyok ételmezésével. A vagonokat nem fűtötték.

Ennek következtében útközben 430 hadifogoly megbetegedett, 70 pedig meghalt.

A 3. sz. gyűjtőtáborba történt áthelyezése után is zsarolta a hadifoglyokat, elszedte holmijaikat és értékeiket, a személyi állománnyal együtt tovább iszakoskodott.

Szalov büntetése: húsznapos házi őrizet, letartóztatásának idejére napi-díja felének (azaz nem is havi illetményének) levonása. Az NKVD szerveiből el kell bocsátani.”

A szolvyvai gyűjtőtáborból és a 22. sz. lágerből 1944 decemberében Novij Boriszovba, az ún. „Zöld lágerbe” szállított foglyok közül senki sem maradt életben, csak néhány, rövid gyógykezelés után életét vesztett internált kórlapja maradt meg.

Más, hasonló példák, szintén Mocsalov parancsai közül:

„Fomenko hadbiztossági főhadnagyot, aki a 2. sz. szolvyvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője volt, Husztra küldték az ideiglenes élmezőny állomás főnökéhez, ahol az oda toloncolt internáltak megmotozása során elvette tőlük valutájukat, értékeiket (órákat, gyűrűket). Erről idejében nem készített átvételi jegyzőkönyvet, a mulasztása lopásokhoz, az értékek kicseréléséhez vezetett.”

Fomenko büntetése: tíznapi fogság, havi alapbére felének levonása.

„A 22. sz. lágér egészségügyi részlegének katonai orvossegédje, laboráns visszaélve szolgálati helyzetével, zsarolta a foglyokat.”

Büntetése: 15 napos fogság, havi bére felének levonása.

Két esetben komolyabb volt a büntetés. Andrej Konsztantyinovics Volovenkót, a 22. sz. lágér ügyeletes tisztjét hétévi szabadságvesztésre ítélték, mivel rendszeresen elkobozta a hadifoglyok személyes tárgyait és értékeit. Grigorij Nyikolajevics Szpiridonovot, a 22. sz. lágér 3. sz. gyűjtőtáborának őrét két hónapra büntetőszázadba küldték, mert rendszeresen eltulajdonította a hadifoglyok használati tárgyait: ellopott két órát, két takarót, 3 méter kockás szövetet, egy paplanhuzatot, 3 párnahuzatot, két pár női harisnyát, egy női ruhát, egy nyaksálát, egy db női trikónadrágot, egy gyermekinget, 44 gombolyag fonalat, 13 méter szalagot, 16 aranytárgyat, külföldi valutát.

9. A „tévesen” letartóztatottak felmentése

Feletteseinek tett jelentéseiben Mocsalov őrnagy következetesen „letartóztatottaknak” vagy „hadifoglyoknak” és „internáltaknak” nevezte a hadifoglyok gyűjtőtáborokban tartott kárpátaljai polgári személyeket,

„*akiket a front katonai tanácsának parancsára tartóztattak le*”. Ezzel önkéntelenül rámutatott az akció valódi kezdeményezőire.

Az 1944. november 18-i akció teljesebb megértése céljából fontos szólni a *Mehlisz* kezdeményezésére elterjesztett „*tévesen*” letartóztatott meghatározásról. (Ezt megelőzően az NKVD 1945. január 11-i 0016. sz. parancsa értelmében az internáltakat kötelező volt letartóztatottaknak nevezni.) A megkésített beismerésnek sajnos semmi jelentősége nem volt azok számára, akiket a beláthatatlan GULAG-lágerekbe vezényeltek, s akik odavesztek; ahogy rokonaik és hozzátartozóik számára sem. A 4. Ukrán Front lágereiben, különösen a szolvyvai gyűjtőtáborban sínylődők számára azonban *Mehlisz* beismerése egyet jelentett az élettel. Mi több, *Mehlisz*, aki a magyar és német férfiak 1944. novemberi letartóztatásának egyik kezdeményezője és gyakorlatilag a 0036. sz. rendelet társszerzője volt, utasítást adott „*a 4. Ukrán Frontnak a hátszország védelmével megbízott csapatai által tévesen letartóztatottak*” szabadon bocsátására.

Mocsalov őrnagy *Petrov* altábornagynak küldött jelentése eléggé átfogó képet nyújt arról, kiket és hány főt engedtek szabadon a „*tévesen*” letartóztatottak közül:

„*Mehlisz* vezérezredesnek, a front katonai tanácsa tagjának utasítása értelmében szabadon bocsátják a frontokon működő átvevő- és elosztólágerekből és gyűjtőtáborokból azokat a kárpát-ukrajnai állampolgárokat, akiket a 4. Ukrán Front hátszországvédelmi csapatai tévesen tartóztattak le és küldtek lágerbe.”

Mehlisz utasítására a szláv nemzetiségű személyeket, a zsidókat, a 45 éven felüli magyarokat, a kommunistákat és Kárpátontúli Ukrajna egyes iparvállalatainak szakembereit kellett szabadon bocsátani.

Mocsalov jelentése szerint a felső katonai vezetés először ismerte el, hogy a túlbuzgó NKVD-osztagok szláv nemzetiségűeket is lágerbe kényszerítettek. A „*tévesen elfogott és internált kárpátaljai csoportok kiszabadítása*” ügyében jegyzéket (1945. I. 1.) írt *Jermilov* kapitánynak, a szolvyvai láger parancsnokának, amelyben utasította, hogy szervezze meg a ruszin, ukrán, cseh, szlovák, zsidó nemzetiségű személyek hazatérését; hangsúlyozta, hogy a lágerből csak azok szabadulhatnak, akik nem voltak csendőrök vagy rendőrök, nem szolgáltak más büntető szerveknél sem, a magyar hadsereg katonájaként nem viseltek tiszti rangot. Nem-

zetiségi hovatartozástól függetlenül felmentést kapnak a 45 év feletti és az orvosilag igazoltan rokkanttá vált internáltak. Az internált magyar kommunistákat is hazaengedik, ha Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottsága részükre pártigazoló tanúsítványt ad ki. Szabadságlevelet kap a *Goloduhin* kapitány által kiválasztott 43 szlatinai magyar nemzetiségű sóbányász is. A felsorolt kategóriákba tartozó személyekről 1944. január 4-ig bezárólag listát kell készíteni, addig is hermetikusan elkülönített, fertőtlenített légerrészben kell őket elhelyezni, ahová betegek, lázas személyek belépése tilos. Kiszabadításuk csak szigorúan ellenőrzött listák alapján engedélyezhető, beleértve azokat a foglyokat is, akik nem gyanúsíthatók szovjetellenes tevékenységgel.

A „tévesen” letartóztatott szláv nemzetiségű foglyokról *Mocsalov* őrnagy külön feljegyzést küldött *Mehlisz* vezérezredesnek: „Az 1945. január 5-i állapot szerint a 2. sz. HGH (szolyvai) lágerben fogva tartott szláv nemzetiségű személyek létszáma: ruszín – 412, szlovák – 336, zsidó – 140 fő”.

A bizottság *Mocsalov* őrnagy és *Mehlisz* vezérezredes körültekintő ellenőrzése alatt folytatta a „tévesen” letartóztatottak felkutatásával kapcsolatos munkát. Ebben a vonatkozásban figyelemre méltó *Mocsalov* 1945. január 2-i utasítása (0014.) *Jermilov* századosnak, a szolyvai gyűjtőtábor parancsnokának:

„*Mehlisz* vezérezredes, a front katonai tanácsának utasítása értelmében az internáltak csoportjai (jogtalanul letartóztatottak): a 45 évnél idősebb bármilyen nemzetiségűek, akik képesek a hátszágba menekelni, nem viseltek tiszti rangot, nem szolgáltak a csendőrség, illetve a rendőrség kötelékében és más büntető szerveknél. Javaslom, hogy ezeket a személyeket haladéktalanul különítsék el a többi hadifogolytól. Ha van rá lehetőség, áthelyezésük napjától kezdve külön zónát és karantént kell részükre létesíteni.”

Ugyanazon a napon utasítást (0013.) küldött a szabombi láger parancsnokának, *M. K. Mkervalidze* őrnagynak is:

„A hazautazás jogával haladéktalanul engedjék szabadon a következő internált személyeket: *Szabó Béla*, *Berkaz Péter*, *Berkaz Sajtur* (Nyilván *Artúr* – D. Gy.), *Kilzaj János*, *Rejvaz* (Révész – D. Gy.) *Bertalan*, *Román Gyula*, *Kovács Gyula*, *Perduk András*. Az említett személyek valamennyien *Perecsenyből*, az utolsó szakasszal érkeztek Önhöz.”

Egyes szabadon bocsátottak neve torzított formában szerepel, de nem ez a lényeg, hanem az, hogy visszanyerték a szabadságukat, és hozzátartozóik körében érthette őket a halál – hiszen valamennyien legyengültek, súlyos betegek voltak.

Mocsalov őrnagy 1945. január 31-én kelt 0269. sz. jelentésében tájékoztatta *Petrov* altábornagyot, hogy „A 4. Ukrán Front hadtápterülete ellenőrzésének megbízott osztagai által jogtalanul letartóztatott és rendszerünkben fogva tartott kárpátontúli ukrainai polgárok a FFPL és más gyűjtőhelyekről” való szabadlábra helyezését *Mehlisz* vezérezredes rendelkezte el, s az ő utasítása értelmében hajtotta végre az általa vezetett alosztály. Felsorolta, hogy milyen kategóriájú, nemzetiségű internáltak szabadultak: 1945. január 6-tól január 30-ig az első csoportban 3 382 fő, ebből 907 szláv, 21 zsidó, 1 795 fő 45 évesnél idősebb magyar, 609 rokkant magyar, 6 kommunista, 41 sóbányász-szakember, 3 szakember a nagybocskói vegyi gyárból.

Mocsalov hasonló adatokat tartalmazó jelentést (0327., 1945. 02. 09.) küldött *Voronovnak*, az SZSZKKSZ NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó főosztály helyettes vezetőjének is. Más okmányt, amely ezektől eltérő adatokat tartalmazott volna, nem találtunk, így feltételezhető, hogy a 3 382 fős adat a szabadon bocsátott „tévesen” letartóztatottak összlétszámát jelenti. 8 500 internáltból hatósági engedéllyel ennyien kerültek haza.

Érdekes, hogy 140 zsidóból csak 21 fő szabadult, 119 fő további sorsa ismeretlen. A túlélőktől tudjuk, hogy a náci haláltáborokból hazakerült magyar zsidókat és a magyar munkaszolgálatosokat is nagyfokú bizalmatlanság övezte, közülük sokan az internáltak listájára kerültek. A szovjet kémelhárítók beszűkült logikája szerint a haláltáborokat csak azok élhették túl, akik nácik szolgálatában ügynökök, besúgók voltak. *Olekszij Korszun* kutató szerint az NKVD, a SZMERS-átszűrések, bizottsági meghallgatások után részben a kommunista vagy falusi, szegény zsidókat engedték haza, a városiakat, akik vagyonosok voltak, visszatartották. Huber Bélától, a kárpátaljai magyar zsidók egyik ismert vezetőjétől tudjuk, hogy az NKVD által kiszemelt egyes zsidó-házakból a haláltáborból hazatért tulajdonosokat a lágerbe hurcolták. Főleg Ungváron, Munkácson, Beregszászban, Nagyszőlősen, Huszton és más települése-

ken az üresen álló és az erőszakosan felszabadított zsidó lakásokba, keres házakba vezető beosztású szovjet tisztet, pártfunkcionáriusokat, tisztviselőket és családjukat költöztették be, illetve azokban különböző ügyviteli irodákat nyitottak. Kultikus épületeiket, ingó és ingatlan vagyonukat államosították.

10. Különböző tábor típusok

A fentebb elemzett dokumentumok és visszaemlékezések szerint a Kárpátalján begyűjtött hadifoglyokat, letartóztatott katonaköteles civileket többféle és különböző típusú³⁶⁶ tábor-rendszerbe hurcolták.

A hivatalosan hadifogolynak³⁶⁷ minősített német és magyar hadsereg katonáit, tisztjeit először a fronthoz közeli „átvevőállomásokra” (Perecseny, Huszt, Zsornava), majd a „gyűjtőállomásokra” (Szolyva) és „átvevő-továbbító táborokba” (Szambor, Sanok, Foksány/Focșani) irányították.

A fogságba esett magyar és német katonák közé sorolták és a továbbiakban civil internáltként³⁶⁸ tartották nyilván Kárpátalján, Kelet-Szlovákiában, Kelet-Magyarországon a 4. Ukrán Front Katonai Tanács 0036. sz. rendelete alapján letartóztatott 18-50 évkorú magyar és német férfiakat.

³⁶⁶ A fontosabb lágertípusok közzé sorolják az *átvilágító lágereket*, ahol mintegy 6 millió fogságba esett, 1945-1947 között a lágerből visszatért egykori szovjet katona, tiszt ment át az NKVD-kihallgató tisztek lágerszűrőjén, azt vizsgálták, hogy nem szervezték-e be őket kémtevékenységre, nem követtek-e el bűncselekményt. A 4. Ukrán Front hatáskörében Perecsenyben hasonló átvilágító tábort állítottak fel.

^A kolhoztagadók részére *kuláklágereket* alakítottak, oda hurcolták a kárpátaljai kulákokat is. Ezeket csak Sztálin halála után számolták fel.

³⁶⁷ Lásd a hadifogoly-szabályozást a SZU-ban: a Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa 1941. július 1-jén a 1798-800. t. sz. határozatával léptette életbe a hadifoglyokról szóló rendeletét, amely részben az 1907. évi hágai és az 1929. évi genfi egyezmények egyes megállapításait is figyelembe veszi. A 97 pontból álló genfi konvencióval szemben ez a rendelet 31 pontban fogalmazza meg a hadifogoly-szabályozást. A II. világháború alatt 1954 áprilisáig több millió külföldi hadifogolyra vonatkozóan a Vörös Hadsereg, az NKVD/MVD alaprendeletként alkalmazta, melynek alapján végrehajtási utasításokat adott ki. A rendelet hatályban volt addig, míg az SZSZKSZ területén hadifoglyok tartózkodtak. Forrás: A 4. sz. ügyirat (ЗУН/38-39.), eredeti forráshelye: ЦХИДАК.-Ф. 425 л.-Оп. 1. Спр. 1. Арк. 140. Копія. Машинопис. Magyar nyelven leközölve: 1. A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának 1798-800. t. sz. határozata a hadifoglyokról szóló rendelet elfogadásáról. (Moszkva), 1941. július 1. Titkos. Rendelet a hadifoglyokról. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 55-59. p.

³⁶⁸ Lásd a hadifogolyként kezelt internáltak szabályozása a SZU-ban: a *Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa 1941. július 1-jén a 1798-800. t. sz. határozatával léptette életbe a hadifoglyokról szóló rendeletét*, amely az internáltakkal is foglalkozik. A legfontosabb változás az, hogy a rendelet az *internált civil személyeket is hadifogolyként kezelte*. A rendelet nyíltan kimondja: „*Hadifogolynak minősülnek:*

- a) a SZU-val hadiállapotban lévő államok fegyveres erejéhez tartozó mindazon személyek, akik katonai tevékenység során estek fogságba, továbbá ezen országoknak a SZU területére internált polgári személyei.
- b) Az ellenség fegyveres erejéhez nem tartozó fegyveres alakulatok tagjai, ha nyíltan fegyvert viselnek,
- c) Az ellenség hadseregét és hadiflottáját megfelelő engedéllyel kísérvő polgári személyek (tudósítók, szállítók stb.) ha a katonai tevékenységek során fogságba esnek.” Forrás: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 55. p.

A szolyvai gyűjtőtáborba kerültek az SZSZKSZ NKVD 0016. sz. rendelete³⁶⁹ (1945. január 11.) értelmében letartóztatott szovjetellenesnek minősített ama állampolgárok is, akik az elfoglalt területek országaiban (állami és civil szférában) különböző vezető beosztásban voltak, tisztségeket viseltek stb. A nevezett foglyok közül az NKVD tisztok kiszűrték a nép és a szovjethatalom ellenségeit, akik a haditörvényszék elé kerültek, ezek közül egyeseket, akikre sikerült rábizonyítani, hogy háborús bűnösök, azokat halára ítélték és az ungvári börtönben végeztek velük. A többiekre 5-től 25 évig terjedő büntetést szabtak ki, ők, mint politikai foglyok a GULAG-táborrendszerébe kerültek.

A hadifoglyokat, a katonaköteles, „*átszűrt*” internáltakat a Lemberg megyei Sztarij Szambor és más átvevő-továbbító táborokból az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága alá tartozó GUPVI-munkatáborokba tehervagonokban, fegyveres kísérettel szállították.

10.1. GUPVI-táborok

Értekezésemnek nem célja a hadifogoly-történetírás, de a tisztánlátás érdekében fontosnak tartok néhány kérdést megvilágítani.

Először is, az eddig feltárt dokumentumok szerint az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának (GUPVI) felügyelete alá körülbelül 500 hadifogoly táborközpont, több ezer számozott lágerrészleg tartozott. A Szovjetunió tagköztársaságait és Oroszország területeit GUPVI-munkatáborokkal hálózta be, többségük a kietlen szibériai síkságokon és a Szovjetunió távol-keleti térségében működött. Az 1941-1953-ban keletkezett és feldolgozott iratok szerint 181 táborközpontban, 35 lágerrészlegben³⁷⁰ magyar hadifoglyokat, a Kárpát-medence térségéből begyűjtött internáltakat őriztek. Ebbe a tábortípusba kerültek a Kárpátaljáról a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. rendelete alapján elhurcolt katonaköteles magyar és német férfiak is.

³⁶⁹ Forrás: lásd a Beria-jelentést, 29. sz. ügyirat (ЗУН/83-85.), eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Спр. 95. Арк. 253-255. Особлива папка. N-1-1. Копія. Машинопис.

³⁷⁰ Hivatalos NKVD lágerek-lista, ahol magyarok is raboskodtak, eredeti forráshelye: РГВА, -Ф. 1. -п. 1. In: *Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов*. i. m. 411-416. p. Magyarul kiadott változata: 1. A SZU NKVD/MVD hadifogolytáborainak jegyzéke, ahol magyar hadifoglyok is tartózkodtak 1943-1955 között. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 487- 490.

Az 5 és 10 ezer főnél nagyobb magyar hadifogoly és internált kontingenst a SZU MVD GUPVI 1946. április 8-i állapotot tükröző „szigorú-an titkos” kimutatása³⁷¹ szerint Oroszország különböző régióiban, így az ivanovói területen (5 836), a leningrádi területen (5 597), a sztálingrádi (volgográdi) területen (6 309), a rosztovi területen (7 758), a cseljabinszki területen (5 194), a krasznodari határ menti területen (13 102), a %területen (14 083), valamint a délvidéki krími területen (12 654) helyeztek el. A magyarok tömegesen a SZU tagköztársaságai közül az Ukrán SZSZK odesszai (5 904), a sztálini (Donyec) (16 209), a vorosilovgrádi (luganszki) (13 045), a kijevi területen (12 225), valamint a Grúz SZSZK településein felállított (5 709) táborokban voltak. A túlélők egybehangzó visszaemlékezése szerint a mostoha körülmények miatt emlékezetesek maradtak számukra a Belorusz SZSZK Minszki területi zöldlágerek (3 597), az Azerbajdzsáni SZSZK (4 093), a Karél-Finn SZSZK (3 276) és a Moldovai SZSZK (3 284) munkatáborai is. A túlsúfolt GUPVI-táborrendszerben az elhalálozások száma kirívóan magas volt. Ez azzal magyarázható, hogy az NKVD vezetősége az ingyen munkaerő maximális kihasználtságára törekedett, ezzel szemben a foglyoknak nem tudta biztosítani az elégségesnek sem mondható ételmiszer- és ruházati ellátmányt, sem az orvosi-egészségügyi ellátást.

Másodszor, az NKVD/MVD felügyelete alá tartozó GUPVI-táborokban fogva tartott hadifoglyokról, nyilvántartásuk rendjéről és egyéb kérdésekről az NKVD által kidolgozott és 1941. augusztus 7-én életbe léptetett Utasítás³⁷² rendelkezett. Fontos tudni, hogy az NKVD a rabokról különböző nyilvántartási úrlapokat, könyveket, dossziékat stb. vezetett be. A kijelölt írnokok, kihallgató tisztek számára szigorúan szabályozták, illetve utasításba adták, hogy ötféle

³⁷¹ Lásd Krivenko altábornagy jelentését: 87. A Szovjetunió Belügyminisztériuma Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokságának „Kimutatása a Belügyminisztérium táboráiban lévő magyar hadifoglyokról az 1946. április 8-i állapot szerint.” In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 351- 354. p.

³⁷² Lásd: Szoprunyenko vezérőrnagy utasítását: 5. sz. ügyirat (ЗУН/40-47.), eredeti forráshelye: РГВА Ф. 1п. Оп. 5е. Д. 2. А. 2об. 10 об. 95. Типографский экз. Опубликовано в СССР 1939-1956. С. 159-168.: Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов. i. m. 58-70. p. Magyarul kiadott változata: 2. A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 001067. sz. parancsa a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága hadifoglyotáboráiban a hadifoglyok fogvatartásának és nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítások kihirdetéséről. Utasítás az NKVD táboráiban fogva tartott hadifoglyok nyilvántartásának rendjéről. Utasítás a hadifoglyok tartásának rendjéről az NKVD táboráiban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 60- 73.

adatfelvételt,³⁷³ űrlapot kellett kitölteni, illetve folyamatosan vezetni, a bejegyzéseket állandóan frissíteni. Ezek alapján a rabokról különböző statisztikai jelentéseket készítettek és küldtek a felső vezetés részére. Az egyik moszkvai levéltárból sikerült megszerezni az 1944. november 18-án internált egyik nagybátyám, az egykori budapesti orvostanhallgató, *Dupka Elek* (Tiszabökény, 1923) személyi dossziéját³⁷⁴, aki a Molotovi (Perm) terület Szolikamszk környéki 207. sz. főtáborban³⁷⁵ 1945. október 11-ig raboskodott, majd szerencsésen hazatért. Az öt oldalon 41 kérdésre és különböző megjegyzés rovatba a kihallgató tiszt sajátkezűleg, oroszul írta be a válaszokat, amelyből megtudhattam, hogy a szülőfalujában ejtették foglyul a 21 éves egyetemistát, magyar nemzetisége miatt hurcolták el, és Szolikamszk erdőrengetegében fakitermeléssel foglalkozott.

2012. június 27. – július 15. között az uráli kutatóútunk³⁷⁶ során a Szolikamszkhhoz közeli Azlasz folyó menti, egykori „zöld láger” területét is átszeltük, ahol több hónapon át nagybátyám, és ugoc sai, magyarorszá-

³⁷³ Lásd az adatsoportokat tartalmazó űrlapokat:

I. *Szállítmánylista* – a hadifoglyok és internált polgári személyek csoportjának névsora. A lap felső részén az indulási és a rendeltetési helyet tüntették fel. Táblázatának hét oszlopa a következő bejegyzésekből állt: 1. Sorszám, 2. Vezetéknév, személynév, apja neve, 3. Nemzetisége, 4. Születési éve, helye, 5. Anyakönyvi száma, 6. Rangja és tisztsége, 7. Szolgálati megjegyzések.

II. *Nyilvántartó könyv* – a GUPVI táborba érkezett rabok adatait tartalmazta: 1. Sorszám, 2. A táborba érkezés dátuma, 3. Vezetéknév, személynév, apja neve, 4. Születési éve, helye, 5. Anyakönyvi száma, 6. Rangja és tisztsége, 7. A fogságba esés dátuma, helye, 8. Szolgálati megjegyzések.

III. *Személyi dosszié (Ucsotnoje gyelo)*: a hadifogolyra és internáltra vonatkozó valamennyi iratot, adatot magában foglalja. A kihallgató tiszt összesen 41 kérdésre kért és írt választ. A fedőlapon szerepel a dosszié száma, adatok a táborról, érkezésének dátuma, vezetéknéve, személynéve, apja neve, mikor és miből kifolyólag zárták le a személyi dossziét. A belső oldal különböző irat-adatokat, kihallgatási ívet, egyéb dokumentumokat, információkat, elhalálozás esetén jegyzőkönyvet, a temetkezésről kiállított igazolást stb. tartalmaz. Feltüntetésre kerül a rab szabadulásának, elutazásának dátuma, célállomása is.

IV. *A hadifogoly 2. sz. kartotéklapja*. A fedélén, a kartotéklap baloldalán feltüntették a rab vezetéknévét, személynévét, apja nevét, születési évét és helyét, bevonulás előtti lakcímét. Szerepel továbbá foglalkozása, iskolai végzettsége, párttagsága, nemzetisége, állampolgársága, a hadseregnél és más szervezetnél betöltött legutolsó beosztása, utolsó rangja, rendfokozata. A jobboldalon szerepel a tábor száma, az egyik barakkból a másikba való áthelyezés dátumai, dossziéjának száma, fogságba esésének dátuma. A hátoldalon szerepelt a fogságba esés helye, az egység száma, valamint szállításával kapcsolatos megjegyzések. Lent: a kartotékok kiállító munkatárs neve, a kiállítás dátuma.

V. *A hadifoglyok mozgásáról szóló napi összesített nyilvántartás*. Az itt feltüntetett rovatok részletezik a rab mozgását, nyomon követését, honnan érkezett, hova távozott. Az összefoglaló jelentést aláírta a tábor parancsnoka és a tábor 2. részlegének parancsnoka.

³⁷⁴ Lásd a Dupka Elek személyi dossziéjáról készített másolatot a mellékletben.

³⁷⁵ A 207/0 főtábor Szolikamszk erdőövezte körzetében állították fel: GPS hossza: 59.6333. GPS szélesség: 67.7667.

³⁷⁶ DUPKA GYÖRGY: „Hova tűnt a sok virág...” i. m. 54-56. p.

gi sorstársai ennek a lágernak a vendégei voltak. Rózsás János³⁷⁷ és közel száz leventetársa is megfordult ebben a lágernben és itt végelgyengülésben, sok fiatal levante halt meg.

Harmadszor, ismertté vált az elhalálozott hadifoglyok nyilvántartásának rendjére, a személyi nyilvántartó okmányok kiállítására vonatkozó NKVD-utasítás³⁷⁸ is. 1944. augusztus 24-én újabb direktívát adtak ki – a külföldiek számára engedélyezésre került a temetők meglátogatása – a hadifogolytemetők egységesített kijelöléséről és a sír-parcellák méretarányos kialakításáról, a temetési könyvek vezetéséről³⁷⁹. Az 1943-1953 között megfogalmazott nyilvántartó iratok, elhalálozási jegyzőkönyvek, temetési jegyzőkönyvek stb. alapján a donyecki és az uráli kutatócsoportunknak sikerült közel 200 hadifogoly-temetőt felkutatni az oroszországi, ukrainai történészek közreműködésével. Az eddigi kutatási eredmények szerint mintegy 600-700 ezer magyar hadifogolyból és civilből 200-250 ezerre tehető azoknak a száma, akik idegen földben nyugsznak, köztük több mint 10 ezren kárpátaljaiak.

³⁷⁷ Lásd: RÓZSÁS JÁNOS: GULAG-lexikon. Püski Kiadó, Budapest, 2000. Ebben a könyvében több mint 30 sorstársának közli életrajzát, akik Szolikamszkban raboskodtak, illetve haltak meg.

³⁷⁸ Lásd: Kruglov vezérezredes utasítását: 4. A Szovjetunió Belügyi Népbiztosságának 413. sz. direktívája az elhalálozott hadifoglyok nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítás kihirdetéséről. Lásd még: Petrov vezérorrnagy és Gyenyiszov hadtáp-örnagy Utasítását az NKVD hadifoglytáborokban és hadifoglykórházaiban elhalálozott hadifoglyok személyi nyilvántartó okmányainak kiállítására. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 76- 80. p.

³⁷⁹ Forrás: Csernisev vezérezredes utasítása. 7. sz. ügyirat (ЗУН/47-48.), eredeti forráshelye: ПГВА Ф. Г. Оп. 5е. Д. 2. А. 116 об. 117. Типографский экз. Először a *Военнопленные в СССР 1939-1956* című könyvsorozat 1. kötetében jelent meg a 462-463. oldalon. Innen vették át a *Magyar Hadifoglyok a Szovjetunióban* című könyv szerkesztői (főszerk.: Varga Éva Mária). Lényegében e direktíva alapján alakították ki azt az adatbázist, amit a hadifoglytáborokban elhunytak sírjainak keresése során mi is használunk. Lásd még: DUPKA GYÖRGY: „Hova tűnt a sok virág...” i. m. 203-204. p.

^{Tanult} változata: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/?id=6#id=7&t=23&page=45> (2012)

22. Táblázat

Az NKVD Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokságának felügyelete alá tartozó ama fontosabb hadifogolytáborok jegyzékéről, ahol sok magyar hadifogoly és internált elpusztult és a helyi lágertemetőben van eltemetve, „nem korábban, mint 1949-ben”³⁸⁰

Köztársaság, tartomány, terület	Tábor, táborrészleg, munkászászlóalj (ORB, RB) száma, ahol hadifogolytemetők létesültek	Eltemetett hadifoglyok száma	Eltemetett internáltak száma
Azerbajdzsáni SZSZK	223., 328., 429., 442., 498. (ORB), 468. (ORB).	389	9
Örmény SZSZK	115.	227	--
Belorusz SZSZK	56., 168., 183., 271., 281., 284., 311., 401., 410.	828	952
Grúz SZSZK	146., 181., 236., 518.	494	(10)
Kazah SZSZK	29., 39., 40., 99., 330.	140	13
Karél-Finn SZSZK	120., 166., 447.,	436	11
Lett SZSZK	350.	6	1
Litván SZSZK	296., 390., 184.	6	-
Moldovai SZSZK	103., 104., 198.	409	31
Üzbég SZSZK	26., 387.	4	-
Észt SZSZK	135., 286.	42	-
Baskír ASZSZK	MVD UPVI részlegei, 130., 319., 1701 R/b.	136	30
Dagesztáni ASZSZK	379.	17	-
Krími terület	299., 241., 417.	1419	35
Mari ASZSZK	171.	1	-
Mordvin ASZSZK	58.	204	-
Észak-Oszét ASZSZK	228., 424., 496 ORB., 1087 R/b	19	101
Tatár ASZSZK	97., 119.	197	8
Udmurt ASZSZK	75., 371.	188	1
Csuvas ASZSZK	3064. kórház	57	-
Krasznodari határterület	148.	542	(13)
Sztavropoli határterület	147., 424.	105	-
Asztrahanyi terület	204.	560	-
Arhangelszki terület	211.	408	-

³⁸⁰ Forrás: 2. A temetők jegyzéke köztársaságok, határ menti területek és területek szerint. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 491-520. p. A fenti táblázatot a jelzett dokumentumban közölt „A köztársaságokban, határmenti területeken és területeken meglévő temetőekben eltemetett elhunyt hadifoglyok és internáltak általános jegyzéke” (levéltári forrása: RGVA f. 1p. op. 1e. gy. 96 és 96a) felhasználásával állítottam össze, amely nem tekinthető az 1941-1953 közti időszak teljes magyar veszteség-statisztikájának, ennél több mint 100 ezerre tehető a halálzási mutató.

Brajnszki terület	252., 326.	603	-
Voronyezsi terület	82., 95., 169.	51	-
Vlagyimíri terület	190.	126	-
Vologdai terület	150., 158., 193., 437.	438	24
Gorkiji terület	74., 117., 469.	678	-
Izmaili terület	38.	338	-
Kalinyini terület	216., 384	28	1
Kalugai terület	107., MVSZ 321., ORB.	23	1
Kemerovói terület	503., 525.	102	24
Kirovi terület	101., 307.	1082	-
Kujbisevi terület	234.	200	-
Kurszki terület	145., 395.	396	-
Leningrádi terület	157., 213., 219., 254., 339., 393.	518	16
Molotovi (Permi) terület	207., 366., 1751 R/b.	70	9
Moszkvai terület	UMVD UPVI ráborrészlegei, 27., 59., 156., 388., 395., 401., 435., 453., 465., 467., MNSZ 463 ORB.	421	2
Novgorodi terület	270.	197	4
Orjoli terület	263., 406.	83	29
Penzai terület	399.	60	-
Rosztovi terület	182., 251., 356., 430., 475., 1601 R/b., 1602 R/b., 1603 R/b., 1605R/b.	1453	306
Rjazanyi terület	35., 128., 454., MVSZ 325. ORB.	55	1
Szaratovi terület	137., 238., 368., 370.	1063	35
Szverdlovski terület	84., 153., 200., 245., 313., 314., 318., 376., 377., 504., 523., 531., 1801 R/b.	1455	376
Szmolenszki terület	218., 401.	47	2
Sztálingrádi terület	108., 123., 163., 361., 362., MVSZ 2102. ORB.	813	409
Tambovi terület	64., MVSZ 444 ORB., 188.	3802	2
Tulai terület	53., 323.	772	-
Uljanovszki terület	215.	1	-
Cseljabinszki terület	MVD UPVI részlegei, 1080 R/b., 1651 R/b., 1652 R/b.	126	20
Cskalovi (Orenburgi) terület	235., 260., 1901 R/b., 1902 R/b.	385	5
Jaroslavi terület	276.	29	-
Novoszibirszki terület	199.	73	30
Ukrán SZSZK		7377	4 661
	Összesen:	29 699	7 172

A fentebb közölt adatokat csupán „*egy 1949-ben végzett GUPVI-felmérésnek köszönhetően elkészült temetői nyilvántartás*”-nak tekintem én is, amely „39 000 fő elhunyat tartalmaz”³⁸¹. A táblázatban megjelenített számoszlop alapján az is kiolvasható, hogy Oroszország légereiben, köztük is a Tambovi (3802/2)³⁸², a Szverdlovszki (1455/376), a Rosztovi (1453/306), a Krími (1419), a Kirovi (1082) terület bizonyos légereiben a többiekhez viszonyítva a hadifoglyok és internáltak körében magas volt a halálozási arány. A nyilvántartásban tagköztársaságok sorában szembe-tűnő, hogy Ukrajna (7476/4661) és Belorusszia (828/922) munkatábor-
raiban is az NKVD-hivatalnokok komoly hadifogoly és internált vesz-
teségeket könyveltek el. Több korabeli NKVD-jelentés, jegyzőkönyv
alján is megállapítható, hogy főleg az éhség okozta teljes kimerültség,
a végzetes járványos betegség, az orvosi ellátás hiánya, az élelmezés szer-
vezetlensége miatt sok ezren dőltek ki örökre a sorból. Elképzelhetetlen
viszonyok uralkodtak a túlszűfolt légerek többségében, ahol a munkaerő
védelmét, megbecsülését a korrupst és felelőtlen parancsnokok az NKVD
által kiadott parancsok ellenére sem tudták megszervezni, talán nem is
igyekeztek, az emberi veszteségeket lelkiismeret-furdalás nélkül leírták, a
hiányzó munkáskezeket - mivel volt miből - pótolni tudták.

A táblázathoz még egy megjegyzést fűznék: a foglyok és internáltak
esetében a kijelölt táborba érkezés előtti időszakban megszámlálhatat-
lanul sokan pusztultak el, különösen a gyűjtőlágerekben, gyalogos me-
netoszlopokban, szállítás közben a fűtetlen vagonokban. Ezekről az
áldozatokról halálozási statisztikát ritkán, illetve nem állítottak össze,
a személyi nyilvántartást csak a céltáborba érkezett foglyokról vezették.

Negyedszer, a hadifoglyok orvosi-egészségügyi ellátásának javítása, a
foglyok fizikai állapota megőrzésének, további romlása megakadályozá-
sának, a megbetegedési és halálozási arányok további növekedése meg-
előzésének céljából az NKVD GUPVI egészségügyi osztálya³⁸³ és más
hatósági szervek egy sor intézkedés meghozatalát különböző időkben

³⁸¹ Varga Éva Mária, Tarhova, Nonna Szergejevna: Szerkesztői megjegyzések: In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 47-48. p.

³⁸² Az első számadat az eltemetett hadifoglyokra, a második az internáltakra vonatkázik.

³⁸³ Lásd: Kalmanovics orvos alezredes, Karon orvos alezredes jelentésének kivonatát a hadifoglyok közti elhalálozás és megbetegedés megelőzése érdekében hozott szükséges intézkedésekről: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban... i. m. 184-185. p.

kiadott utasításokban sürgette, amelyeknek a helyi megvalósítása tekintetében a felelőtlen táborparancsnokok nem jeleskedtek, amelynek következtében százekrek élete végzetes veszélybe került.

Általános negatív jelenségnek könyvelhető el az is, hogy nem volt folyamatos gyógyszer ellátás. A felkészült orvosok, jól felszerelt hadifogolykórházak, légereken belüli egészségügyi központok hiánya miatt több helyen kirobbant járványos betegségeket nem tudták időben lokalizálni, felszámolni, amely előidézte a tömeges elhalálozásokat.³⁸⁴

Ötödször, a foglyok étel- és ruházati ellátmánya terén szintén nagy hiányosságok mutatkoztak, több ízben változtatták az egy főre kiszámított ételmezési normákat, fejadagokat³⁸⁵, emiatt a nehéz fizikai munkahelyeken bekövetkezett a teljes véglgyengülés, elhalálozás, mert nem tudták biztosítani a folyamatos kenyérsütést, a kalóriadús melegétel-készítést. Előrelépést az 1944. október 18-án kiadott *Kruglov*-parancs életbe léptetése hozott, amely a korábbi gyakorlattal szemben valamennyi kategóriában a hadifoglyok számára megszabott munkanormához kötötték a fejadagok növelését.³⁸⁶ A hadifogoly átlag kenyérfejadagja napi 400 grammról 600-650 grammra emelkedett. Orosz kutatók szerint a napi étel- és fejadag fele sem jutott el a rabokhoz, a láger adminisztrációja elsuvasztotta azt. A hiányos étkeztetés az elvégzendő 10-12 munkaórához kevés volt. Sok rab fokozatosan legyengült, alultápláltság miatt elhunyt. Egy itteni lágert megjárt kárpátaljai túlélő különös módot eszelt ki arra, hogy a gyomra néha mégis tele legyen: „*Nem veszi észre valaki, ha délben megeszik egy fél*

³⁸⁴ Lásd a legelterjedtebb betegségeket a rabok körében: dystrophia, dystrophia alimentaris, pellagra, flekktífusz, hastífusz stb.: éhezési betegség, puffadásos betegség, éhezési vizenyősség, mindezt a hiányos alultápláltság váltotta ki. Avitaminosis – a vitaminhiányos állapot súlyosabb formája. Vérhas (dizentéria), kiütéses tífusz, hastífusz stb. A teljes legyengülés sok ezer beteg rab halálát okozta.

- 1.) A láger állandó egészségügyi szerveként működött a munkaképesség-megállapító bizottság, amely a rabokat munkaképességi csoportokba osztotta be. Hatáskörükbe tartoztak az „ókas”-ok, („OK”, ozdorovityelnaja komanda, egészségjavító osztag). Általában a munkaképtelen, de nem kórházban fekvő rabokat sorolták ebbe a kategóriába.
- 2.) A nagyobb táborokban a fertőző betegségeket terjesztő férgek (tetvek), kullancsok ellen fertőtlenítő kamrákat létesítettek. Ismert tisztálkodási eszközök közé tartozott a kellemetlen szagot árasztó, kautisz tartalmú „K”-szappan, ezt a tetvek és bolhák ellen használták.

³⁸⁵ Lásd a differenciált étkezési normát: A 2. világháború alatt az NKVD által bevezetett rendelkezés értelmében egy rab átlag kenyérfejadagja napi 400 gramm volt, a rabkórházakban 500 gramm, a menetszlopban úton lévőeknek 600 grammot írt elő a szabályozás. Ez a rendelet sok ezer elgyengült ember kielehezését, majd halálát okozta.

³⁸⁶ Lásd: *Kruglov* vezérezredek parancsát: 7. sz. ügyirat (ЗУН/49-52), eredeti forráshelye: РГВА Ф. 1п. Оп. 37а. Д. 1. Л. 127-129. Типографский экз. Опубликовано. *Военнопленные в СССР 1939-1956. С. 370-372; Венгрияi военнопленные в СССР: Документы 1941-1953 годов.* i. m. 123-127. p. Magyarul kiadott változata: 19. A Szovjetunió Belügyi Népbizottsága 00683. sz. parancsa a hadifoglyok étel- és ruházati ellátmánya normájára vonatkozó előírások megváltozásáról (csatolva 5 melléklet) In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 136-143.

liter letykót, meg 20 dkg kenyeret, meg 20 dkg kását. Mi kitaláltuk azt a brigádban – voltunk magyarok valami tizenegyen –, hogy fogjunk össze, hogy háromét egy egye meg. Tehát két nap nem eszik. Két nap nem ettünk, de akkor a háromét megette és észrevette, hogy evett valamit. És ezt már annyira felkapták, hogy nem csak mi csináltuk, hanem a többiek is csinálták.”³⁸⁷

10.2. Munkászászlóaljok, munkásszázadok (ORB, RB)

A SZU Állami Védelmi Bizottság 1944. december 16-án kiadott 7161. sz. rendelete alapján Bulgária, Magyarország, Románia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Poroszföld, Felső-Szilézia és Kárpátalja területéről kötelezően jóvátételi munkára, „malenkij robotra” mozgósított, több ezres kontingenseit elsősorban az ukrajnai Donyec-medence szénbánya-munkatáborokban, másodsorban pedig az Uráli térség ipari övezetében helyezték el.

A SZU NKVD GUPVI 2. számú ügyosztályán az 1946. február 1-jei állapot szerint 26 területen az NKO 80 munkászászlóaljában 72 364 internáltat vettek nyilvántartásba. Ebből nemzetiségi megoszlás szerint: 53 081 fő német, 1 419 magyar, 1 139 osztrák, 200 erdélyi román, 15 086 ismeretlen nemzetiségű (feltehetően Magyarország lecsatolt területein élő, magyar állampolgárságukat elvesztett kárpátaljaiak, felvidékiek, erdélyiek, délvidékiek stb.).³⁸⁸ Hivatalosan mint „mozgósított” (mobilizovannij), „letartóztatott” (aresztovannij), illetve az adott település lakossága közül németként „kivont” (izvlecsennij) személyként kezelték őket, akikkel a szovjet népgazdaság talpra állítása érdekében helyreállítási, termelési és más munkálatokat végeztek. Az egy-két ezres csoportok nyomait a háborús károkot erősen elszenvedett vidékeken is felfedezhetjük. Különálló, 250-600 fős munkás-zászlóaljakba osztották be őket.

Az 1946. augusztus 1-jei *Kruglov-feljegyzés*³⁸⁹ arra enged következtetni, hogy a hazaindított magyar hadifoglyokon kívül mintegy 200

³⁸⁷ GULYÁS GYULA-GULYÁS JÁNOS: Malenkij robot. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, BP., 1990. 22. p.

³⁸⁸ Lásd Makov őrnagy, későbbiekben ezredes a SZU NKVD GUPVI 2. ügyosztályának parancsnoka jelentését: A Szovjetunió Belügyi Népbiztonsága Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága 2. ügyosztályának kimutatása a honvédelmi népbiztonság munkászászlóaljaiban lévő hadifoglyok nyilvántartásba vételéről. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 350- 351.p.

³⁸⁹ Lásd Kruglov vezérezredes feljegyzését. Ügyirat: 88. Sz. Ny. Kruglov belügyminiszter feljegyzése V. M. Molotov, a Minisztertanács elnöke számára a belügyminisztérium táborokban, A fegyveres erők minisztériuma különleges kórházaiban és munkászászlóaljaiban lévő magyar hadifoglyokról az 1946. augusztus 1-jei állapot szerint. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 355- 356.p.

000 fő az MVD táboraiban, a kórházakban és a munkászászlóaljokban tartózkodik. A munkára foghatók közül 34 100 főt a széniparban, 36 100-at települések és iparvállalatok építkezésein, 58 800-at az ipari minisztériumok termelésében és az erdőgazdaságban, 6 800-at a színesfémkohászatban,

41 300 főt autóutak és vasutak helyreállításánál és építkezéseknél, 41 2333 főt pedig egyéb munkákon foglalkoztatják. Egy másik, 1947. március 6-án keltezett *Kruglov* feljegyzésben³⁹⁰ 20 189 magyar állampolgárságú internáltról tesz említést, akik a Szovjetunió különböző területein lévő munkászászlóaljokban találhatók. Köztük olyan magyar nemzetiségű személyek is vannak, akik már Románia (7179), Csehszlovákia (3287), Jugoszlávia (1438), Németország (465) és más országok állampolgárai. Szerepel közöttük 129 személy is, akik nagyrészt kárpátaljai származásúak (129). A nem magyar nemzetiségű, de magyar állampolgárok közé 4508 németet, 110 zsidót, 39 románt, 14 csehszlovákot soroltak.

A különböző, néha egymástól eltérő NKVD-kimutatásokkal az a gondom, hogy nem a teljességet tükröző, összesítő adatokkal van dolgunk, inkább a megjelölt időszakaszokra, állapotra vonatkoznak, több helyen szándékosan összemosák a hadifoglyok és civil internáltak adatait, az elcsatolt magyar területek esetében is adatszűrvar tapasztalható, az egykori magyar állampolgárokat más országok állampolgárai közé sorolják. Többek között a GUPVI-kimutatás 1946. április 8-án³⁹¹ az összes magyar hadifogoly (232 879 fő) közül az MVSZ munkászászlóaljaiban 1768 főt, 1947. január 9-én³⁹² az MVSZ munkászászlóaljaiban 937 főt említ. 1947. március 6-án³⁹³ 20 189 „*magyar állampolgárságú internáltak*”, 1947. április 1-jén³⁹⁴ 12 783 polgári személyt neveznek meg (akiket

³⁹⁰ Lásd Kruglov vezérezzredes feljegyzését. Ügyirat: 92. Sz. Ny. Kruglov belügyminiszter feljegyzése a Ja. Visinszkij külügyminiszter-helyettes számára a belügyminisztérium hadifogoly-táboraiban, a különleges kórházakban és a munkászászlóaljokban lévő magyar hadifoglyok és internáltak létszámáról. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 364-365.p.

³⁹¹ Lásd Krivenko altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 86. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 352.p.

³⁹² Lásd Krivenko altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 90. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 357.p.

³⁹³ Lásd Kruglov Sz., a Szovjetunió belügyminisztérium szigorúan titkos feljegyzését a 92. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 364.p.

³⁹⁴ Lásd Filippov altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 93. sz. ügyiratban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 366. p.

kivettek a hadifoglyok nyilvántartásából, és áthelyeztek az internáltak nyilvántartásába).

Egy pár oldallal odébb újabb bejegyzések következnek, „*Internáltak: az összes beérkezett – 32 915 fő, ebből 1945 januárja és 1947. április 1-je között összesen eltávozott: – 13 622 fő. Közülük: a) szabadon engedve és hazaindítva – 8 593 fő, b) meghalt – 4 766 fő, c) egyéb eltávozottok (megszökött, letartóztatottak stb. – 263 fő*”.

Kirívó példa egy másik kimutatás, ahol néminemű pontosítás nélkül „*a német hadsereg állományában átvett*” 1270 „*kárpátaljai ukránnak*”³⁹⁵ minősített hadifoglyot is említenek.

Elgondolkodtató a SZU MVD GUPVI parancsnokának³⁹⁶ kimutatása, amely az 1947. április 1-jei állapot szerint 19 293 fő internáltak jelöl meg, ebből férfi 11 822, nő 7 471. Oroszország területén 3 854 (férfi/2212 és nő/1642) fő tartózkodott, ebből a legtöbben a Rosztovi területen (2 225), Baskírföldön (528), a Grozniji területen (291), a Moszkvai területen (242), a Szverdlovszki területen (178) dolgoztak. Grúziában 1452 (férfi/1 188 és nő/264) főt tartottak számon.

Ukrajna keleti részén, főleg a bányalágerekben 13 983 fő végzett rab-szolgamunkát.

23. Táblázat. Az internáltak megoszlása Ukrajnában területenként³⁹⁷

Terület	Összesen	Férfiak	Nők
Vorosilovgradi terület	4 909	3 121	1 788
Dnyepropetrovszki terület	920	546	374
Zaporozsjei terület	96	93	3
Sztálini terület	7 995	4 596	3 399
Harkovi terület	63	62	1
Összesen:	13 983	8 418	5 565

³⁹⁵ Lásd Petrov altábornagy, a SZU NKVD GUPVI parancsnokhelyettesének szigorúan titkos kimutatását. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 347.p.

³⁹⁶ Lásd Filippov altábornagy, a SZU MVD GUPVI parancsnokának szigorúan titkos kimutatását a 93. sz. ügyiratban: A Szovjetunió belügyminiszteriuma hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokságának „*Kimutatása a Magyar hadifoglyokról és internáltakról az 1947. április 1-jei állapot szerint.*”

^{1a} Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 369-370. p.

³⁹⁷ Uo. Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 369. p.

Helyszíni adatgyűjtő, tényfeltáró kutató utunk során azt tapasztaltuk például, hogy az Urálban megszervezett 25 munkászászlóalj területi és számszerű elhelyezése a következő volt: Szverdlovszk megye 9, Cseljabinszk 6, Perm 4, Orenburg 3, Baskírföld 2, Kurgan megye 1.³⁹⁸

Az uráli régió táboraiiban a hideg elleni védekezés miatt egészen vagy félig földbe vájt, teknő formájú barakkokban (egy 80 m hosszú és 8 m széles barakkban 300 főt szállásoltak el, emeletes deszka-priccseken aludtak) helyezték el a rabokat, amit maguknak kellett felépíteniük. Az őrség és a táborparancsnokság szintén földbe ásott házakban, bunke-rekben húzódott meg. Nagyobb fogolytömegek (1000-1500 fő) részére téglából építettek szálláshelyeket. A férfiakat és a nőket külön helyezték el. A kiépített táborokon kívül lágerré alakítottak egyéb építményeket is (kolostor, templom, gyárépület, raktár, csűr stb.). A tábor területén több más létesítmény, melléképület is volt: adminisztrációs központ, lazarett, raktár, hullaház, pékség, étkezde, tisztálkodási melléképület, fertőtlenítő, latrina, karcser stb.

A GUPVI hadifogoly és internáltakat fogvatartó táboraira jellemző szigorúságot, szabályozást az ORB, RB munkatáborokban nem vezették be, lazább volt az őrizet is, és ami a legfontosabb, a munkászászlóaljakban lényegesen kevesebb volt az elhalálozás, mert összehasonlíthatatlanul jobb körülmények között dolgoztak. Azonban egyes munkászászlóaljak vesztességlistájának adatait elemezve szembe ötlően eléggé magas az elhunytak száma. Az 1949-re vonatkozó adatok szerint a sztálini (a donyeci területen a 2472 internáltat temettek el, ebből Makajevkán 117, Novij Donbászban 313, a Sznyezsanzki körzetben 315, Micsurinóban 136 fő magyar bányarabot helyeztek örök nyugalomra). A Vorosilovgrádi (Luganszk) területen 1872 civil halt meg bányaszerencsétlenségben. Legtöbben a Kagyijevka (118), Krivorozsje (259), Liszicsanzk (201), Hrusztalnoje (105), Krasznoj Lucs (166), Golubovka (201), Almaznaja (421), Lozovaja-Pavlovka (169) körzetben elhelyezett ORB és R/b lágerek temetőiben nyugszanak.

³⁹⁸ Lásd bővebben az uráli enciklopédia idevonatkozó részét: <http://www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-9-809.html> (2012)

10. 3. GULAG-táborok

A szovjet megtorlások időszakát az elmúlt évek során a rehabilitációs bizottság tagjaként alaposan feldolgoztam, ebből a tárgykörből több munkám is megjelent, ukrán és orosz kortárs kutatók nevéhez szintén több publikáció fűződik. Ezért a GULAG-táborokat csak a kárpátaljai magyarságot sújtott 1944-1955-ös retorziók kapcsán érintem, és ennek tükrében térek ki néhány lényeges eseményre.

A kárpátaljaiak az első csapást a szovjet totalitárius rezsimtől közvetve, 1938-1941 között szenvedték el, amikor több ezer különböző nemzetiségű fiatal a szovjet propaganda hatására a Szovjetunióba átszökött.³⁹⁹ Mélységesen csalódtak, mert tárt karokkal mégsem fogadták, hanem hátsértés miatt és kémkedés vádjával az NKVD Különleges Tanácsa 3, 5, 10 évi javító-nevelő munkatáborban letöltendő szabadságvesztésre ítélte őket. Az NKVD GULAG-táborrendszeréhez tartozó uráli, szibériai lágerekben végeztek kényszermunkát.

Kárpátalja elfoglalása után, 1944 novemberétől a szovjet katonai törvényszék, 1945 januárjától az ungvári Rendkívüli Bíróság és más bírósági testületek az 1944-1953-ban a szovjetesítés idején letartóztatott civilek százait koncepciós perekben formálisan elítélték, nagy részét a GULAG felügyelete alá tartozó büntetőtáborokban, kényszermunka-táborokban tartották fogva.⁴⁰⁰

Az esetek túlnyomó többségében a szovjet büntetőtörvénykönyv 58. (az USZSZK 54.) paragrafusa és cikkelyei alapján⁴⁰¹ bárkit 5-10, akár 20-25 évre, sőt, kötél vagy golyó általi halálra is elítélhettek. Ezzel

³⁹⁹ DOVHANICS O. (1997): *Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása.* In: *Ukraina emlékkönyve*, i. m. 38-39. p.

⁴⁰⁰ Lásd: DUPKA (szerk. és összeállít.), 1993: „Sötét napok jöttek...”, i. m.

⁴⁰¹ Lásd az OSZFSZK büntetőtörvénykönyvének hírhedt 58. és az Ukrán SZSZK büntetőtörvénye 54. paragrafussal megegyező cikkelyeit, alpontjait, bővebb értelmezése a lentebb jelzett forrás-anyagban: 1/a. egyértelmű, közvetlen bahaárulás; 1/b. bahaárulás, a kommunista rendszer gyengítése; 2. fegyveres felkelés a rendszer ellen; 3. az ellenség támogatása; 4. az ellenség támogatása agitációval; 5. a Szovjetunió megtámadásának elősegítése; 6. kémkedés; 7. kártétel, károkozás ipari, kereskedelmi, közlekedési és pénzügyi téren; 8. tervorcselkmény végrehajtása; 9. diverzió (kártétel rombolással); 10. szovjetellenes propaganda; 11. szovjetellenes csoportos agitáció, propaganda; 12. politikai bűntény feljelentésének elmulasztása; 13. a cári rendszer kiszolgálása; 14. szabotázs, gazdasági ellenforradalom. In: DUPKA (szerk. és összeállít.), 1993: „Sötét napok jöttek...”, i. m. 13-32.

folyamatosan tudták biztosítani a GULAG-táborokban⁴⁰² a rabszolgamunkát végzők utánpótlását. A cikkely alapján Kárpátalján is több száz magyar, ruszin/ukrán, német és más nemzetiségű személyt, különböző felekezetekhez tartozó papot ítéltek el, végeztek ki. A kárpátaljaiak főleg a belső-oroszországi, szibériai javító-munkatáborban, köztük Perm, Vorkuta, Szalehard, Jekatyerinburg, Cseljabinszk, Ufa, Norilszk, Omszk, Karaganda, Novoszibirszk, Krasznojarszk, Tajset, Irkutszk, Szvobodnij, Komszomolszk-na Amure, Habarovszk, Vlagyivosztok, Jakutszk, Magadan körzetében és más településeken raboskodtak.

A GULAG-tábor ezernyi tragikus eseménye közül két rablázádat említek, amelyek szervezői, áldozatai között magyarok is voltak. Az egyik a Kazah SZSZK területén a Kengir, Rudnik, Dzsezsdi, különösen Dzsezkazgan történelmébe is belekerült. 1954 májusában rablázádas tört ki, 40 napig tartott, a belügyesek tankokkal lerohanták, 500 rab halott, köztük volt a turjaremetei *Duliskovics Viktor* görögkatolikus parochus, aki haslövést kapott. A GULAG-táborrendszerében ez volt az első nagyméretű felkelés, 5200 fogoly lázadt fel.⁴⁰³

A másik történet a Nyenyec Autonóm Körzetben elterülő Vorkuta szénbányaiban játszódik le, ahol tízezrek végeztek kényszermunkát. A mostoha körülmények miatt 1953. augusztus elsején rablázádas tört ki, amelynek egyik fő szervezője a budapesti *Áprily Ferenc*⁴⁰⁴ hadnagy, politikai fogoly volt. *Gregorovics István* a beregsziki (Scserbovec) g. kat. templom 25 évre elítélt parochusa egyik levelében leírja a vorkutai rablázádat: „... *Az összes láger besztrájkolt, egy egész hétig nem ment ki dolgozni. A többi láger egy hét után feladta a sztrájkot és munkába állt, a mi 10. sz. lágerünk makacsul kitartott. De a nyolcadik nap tragikusan végződött, mert a lágert körülvette a hadsereg, sortüzet nyitottak és így – vagy 60 halott, 200 sebesült láttán – a láger*

⁴⁰² 1949-től a GULAG-táborvilág 53 főigazgatóságának több ezer lágerében, 425 telep-egységében, mintegy 2000 különleges kommandatúráján a fogolylétszám 2 356 685 főre emelkedett. Még a Sztálin halála utáni amnesztia idején, 1956-ban is egymillió volt a politikai rabok száma. A hivatalos adatok szerint 1932–1956 között 1 606 742 fő halt meg a GULAG-táborokban.

⁴⁰³ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: Helytállás és tanúságtétel. A munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár-Budapest, 1994. 31-32. p.

⁴⁰⁴ RÓZSÁS JÁNOS: GULAG-lexikon, i.m. 15. p.

megadta magát. Ekkor esett el egy lett szerzetes és Csépes János kárpátaljai görögkatolikus lelkész. A vért tűzoltó fecskendővel mosták le, a halottakat pedig elszállították. A kórházban három napig éjjel-nappal operálták a sebesülteket és szedték ki testükből a golyókat. Ezután az életben maradt rabokat szétszórták a többi lágerekbe. Ebben a lágerben én is a lábamat törtem, s amikor felépültem, átszállítottak a 7-es, majd a 14-es lágerbe, amelyből aztán szabadultam.⁴⁰⁵ Dr. Ortutay Elemér paróchus és teológiai tanár is ide került több görög és római katolikus pap társával Vorkutára. Emlékiratában említi a következő hittestvéreit, köztük Galambos József, Hudra Lajos, Bóbita Miklós, Orosz János, Petenykó István, Zseltvai Gyula, Szkiba János nevét. Mint írja, továbbá „az olasz jezsuita P. Leoni, két litván és egy galíciai, Danilo atya, dr. Hazai János ügyvéd, Suta vagy Sata debreceni cigányprimás, Vaszil Bilják horincsevói fiatal ukrán szicsista és Böröcz Sándor evangélikus paptestvérem Magyarból... cigány barátunk ott maradt, de mi mindnyájan hazatértünk.”⁴⁰⁶

Kárpátalján 129 görögkatolikus, több mint 20 református és római katolikus papot a szovjet nép „ellenségévé” nyilvánítottak és ítélték 5, 10, 25 évre, vagyonelkobzásra és 5 év polgári jogvesztésre. Szemtanúk szerint a lágerekben korábbi ateisták is „a hit és a vallás vigasztaló erejét igényelték”. A térség GULAG-táboraiában raboskodó kárpátaljaiak, köztük Bendász István⁴⁰⁷, az aposztáziát visszautasító felsőveresmarti görögkatolikus parochus szenvedéseiről könyvet írt.

A GULAG női lágeréiben magyarországi és kárpátaljai politikailag elítélt asszonyokat és lányokat tartottak fogva. Mandrik Erzsébet⁴⁰⁸ a 14 évesen elítélt viski parasztlány (egy orosz tiszt megerőszakolta, akit később apja agyonvert, majd megszökött, így a KGB 25 évre a lányt íteltette el), Mészáros Sándorné⁴⁰⁹ ungvári pedagógus, és mások külön könyvben kiadott visszaemlékezésekben idézték fel a lágerbeli túlélé-

⁴⁰⁵ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: Helytállás és tanúságtétel, i. m. 41. p.

⁴⁰⁶ DR. ORTUTAY ELEMÉR: „...Holnap is felkel a nap”. Emlékeim. Intermix, Ungvár-Budapest, 1993. 43-44. p.

⁴⁰⁷ BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a GULAG munkatáboraiában*. Abaliget, Lämpás, 2000.

⁴⁰⁸ MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban*. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

⁴⁰⁹ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Ehrabolt éveim a GULAG-on*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

sért folytatott élet-halál harcukat. A női táborok közül kiemelkednek a *feleséglágerek* – oroszul: ALZSIR/Oszobij lager dlja zson izmennikov rogyini, vagyis a kivégzett, elítélt hazaárulók feleségei számára létesített különleges táborok, a legismertebb és leghírhedtebb „*feleségláger*” a kazahsztáni Aktyubinszk környékén hozták létre. 2014 májusában a Kazahföldet felkereső *Barkaszi Ödön* arról értesített, hogy az aktyubinszki ALZSIR-emlékmúzeumban őrzött egyik listán egykor itt raboskodó magyar nők neveire bukkant: *Iró Mária Sztepanivna, Kelen-Frid Jolanta Ljudvigovna, Kun Teréz Albertovna, Magyar Jelizabeta Karlovna, Majerhoffer Margarita Marcelovna, Péper Irina Joszifovna, Rejk Magda Joszifovna*. Feltevésemet igazolja, hogy az orosz hazaárulók asszonyain kívül, a kelet-európai térségből is szállítottak ide politikailag elítélt nőket.

A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai közül is sokan megjárták a GULAG Urál-vidéki börtöneit, lágereit. *Pochil Bazil* nagybocskói parochust a Perm melletti Overjaton, a Káma folyón létesített villanyerőmű építésénél dolgoztatták, majd szabadulásáig fakitermelésen Jekatyerinburg közelében. A Perm megyével határos Komiföldön, a Lemva folyó partján 1918-ban létesült Ábeszben (más néven: Akakija), Inta, Vorkuta települések környékén létrehozott GULAG-lágerekben raboskodott: *Bobik Mihály Metód* (Felsőkalocsa); *Demeter Mihály* (Dombostelek); *Ivancsó Gyula* (Veréce); *Lelekács János* (Havasköz); *Matécsa György* (Salánk); *Szokol János* (Borhalom); *Vaszko Péter* (Beregszőlős). A felsoroltakat szén- és rézbányákban, erdőirtáson, építkezéseken dolgoztatták, megrokkantva tértek haza.

A görögkatolikus parochusok közül az ábeszi javító munkatáborban halt meg *Petrik Jenő* (Lehóc), *Ruszinkó Miklós* (Huszt), *Kohutics Tivadar* (Ungvár). A mártírok névsorában szereplő *Ortutay Jenő* (Ungvár) az ungvár-ceholnyai templom parochusa egyben magyar országgyűlési képviselő is volt. Az ártatlanul megbüntetett 129 görögkatolikus lelkész közül 30 fő halt meg a lágerekben. Az életben maradtak az 1955–1956-os általános szovjetunióbeli amnesztiával szabadultak, azonban egyeseket, például *Chira Sándor* (Irhóc/Vilhivci, 1897. – Karaganda, 1983.) felszentelt püspököt életfogy-

ti glani száműzetésben marasztaltak.⁴¹⁰ 1945-ben Kárpátalján 48 latin szertartású pap közül 18 főt hurcoltak el kényszermunkatáborba. Főpásztoruk, *Pásztor Ferenc* (Ungvár, 1880. I. 14. – Tajset, 1951. X. 15.) beregszászi főesperes, Kárpátalja püspöki helynöke valahol Szibériában halt meg.⁴¹¹ *Szendrey Anita* kutatásai szerint a Tajset közelében lévő 20. lágert jelölik meg végső nyughelyéül.⁴¹² Nem tért haza *Haklik Sándor* (Beregszász, 1893. XII. 19 – 1950) 1916-ban felszentelt pap sem, aki Újlakon és Ráton volt plébános.

Az 1952-ig szibériai munkatáborba került 20 kárpátaljai református lelkész közül hárman nem tértek haza: az eszenyi *Balogh Sándor* (1891– Szverdlovszk megye, Kercseny, 1948), a benei *Narancsik Imre* (Csallóközarányos, 1904 – Irkutszk, 1947) és a beregszászi *Szutor Jenő*⁴¹³ (Kölcse, 1890. III. 18. – Lemberg v. Irkutszk, 1951?)⁴¹⁴ A negyedik mártírt, *Gecse Endrét* (1907–1959) 1958-ban tartóztatták le és az ungvári börtönben kihallgatás közben agyonverték.⁴¹⁵ A fogoly lelkészek közül a verselő és festegető *Forgon Pál*⁴¹⁶ viski és *Gulácsy Lajos*⁴¹⁷ munkácsi református pap emlékiratot jelentetett meg a lágerbeli megpróbáltatásairól. A tekeházi *Zimányi József* dugyinkai, norilszki raboskodásáról *Hargita Árpád* írt könyvet a lelkész feljegyzései alapján.⁴¹⁸

A GULAG-kutatók egybehangzó véleménye szerint a mordvinföldi, kolimai, vorkutai és kazahsztáni lágerrendszer a leghírhedtebb

⁴¹⁰ BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976*. Budapest, 2010. 50-101. old.

⁴¹¹ RISKÓ MARIANNA: *Ferencesek Nagyszőlősen*. Ötszáz éves jelenlét térben és időben. Új Ember, Budapest, 2007, 109-110. old.

⁴¹² SZENDREY ANITA: *Adalékok a beregszászi római katolikus egyház történetéhez (1938–1963)*, 31-35. old., [http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Szendrey%20Anita%20-%20Adal%20-%20A9kok%20a%20beregsz%20-%20A1szi%20r%20-%20B3mai%20katolikus%20egyh%20-%20A1z%20-%20A9net%20-%20A9hez%20\(1938-1963\).pdf](http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Szendrey%20Anita%20-%20Adal%20-%20A9kok%20a%20beregsz%20-%20A1szi%20r%20-%20B3mai%20katolikus%20egyh%20-%20A1z%20-%20A9net%20-%20A9hez%20(1938-1963).pdf) (2012)

⁴¹³ DÓZSA: *Aki újjáépítette a leégett templomot*. In: Kárpátalja, 2009. január 9.

⁴¹⁴ BALOGH SÁNDOR: *Sorsüldözöttek*. Ungvár, Galéria Kiadó, 1992.

⁴¹⁵ *Jó pásztor volt*. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tisztelese emlékezete. Összeállította: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, 2003.

⁴¹⁶ FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak*. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a GULAG-on. Budapest, Kálvin, 1992. Uő: *Ábeltől Antipásig. Verses Biblia-értelmezések. Koporsók, temetések, sírok a Biblia világában*. Intermix Kiadó, 1994. Forgon Pál (Szernye, 1913. I. 7. – Nyíregyháza, 2004) 1978. január 12-től 16 éven át volt a Kárpátaljai Református Egyházkerület püspöke.

⁴¹⁷ GULÁCSY LAJOS: *Mélyégből a magasba*. Bizonyágtétel az elmúlt időről. Beregszász, 2009. <http://mek.niif.hu/03500/03531/html/index.htm>

⁴¹⁸ HARGITA ÁRPÁD: *Tűzszlopoddal jéghegyek között*. Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, Budapest, 1995.

koncentrációs táborok közé tartozott. A politikai elítéltek számára Mordvinföldön kiépített tábor-rendszer volt a legzsúfoltabb.⁴¹⁹ Potymára és Dubrovlagra, a Mordvin Autonóm Köztársaság délnyugati területén lévő táboiregüttes központjaira még a francia kutatók is felfigyeltek. A két párizsi kutató-történész, Joël Kotek és Pierre Rigoulot közös monográfiájában⁴²⁰, melynek mottója a szovjet láger-rendszerre is vonatkoztatható: „A táborokat azért találták ki, hogy embereket semmisítsenek meg”.

A Karaganda melletti Karlag, a kazahsztáni táborok együttese az egyik legnagyobb szovjet deportáló helyként ismert. Dzszekazgan-Rudnyik és Dzszekazgan-Kengir megtizedelt lakói között igen sok magyar volt. A legismertebbek egyike, a szovjetellenes tevékenység miatt 15 évre ítélte (ebből tízet ült le) *Baradlai Pál*⁴²¹ (Székesfehérvár, 1920) középiskolai tanár, aki 1953. november 26-án térhetett haza; a lágerben tapasztaltakról önéletrajzi regényt írt, amelyben megemlíti kárpátaljai rabtársait is: *Gulácsy Lajos* református lelkészt, *Tafi Pál* jehovista kovácmestert és *Kovács Ferencet*. Az utóbbi két rab sorsa ismeretlen. Könyvének epilógusában a következőket írja: „Az a néhány rab, aki hazakerült, a megmaradását részben rendkívül szíves testi adottságának, egy kicsit a vakszerencének is, de legfőképpen a Sorsnak köszönheti, amely életünket irányítja. Nemo sua contentur – senki sem kerülheti el sorsát. Régi bölcsesség ez, ma is érvényes. És a sors gyámolító kezére igencsak nagy szükség volt. Mert bennünket,

⁴¹⁹ A mordvinföldi Jávászbán (7. sz. láger) igen sok kárpátaljai fiatal életét keserítette meg a rabság: Ők ugyanis az 1956-os magyar felkelésre reagálva ellenálló csoportokat szerveztek, szovjetellenes röpiratokat, falragaszokat terjesztettek. Az ungvári szovjetellenes ifjúsági szervezetből *Benyák Nándor*, *Orlovsky Vince*, *Kulcsár János Tibor*, a nagyszőlősi Illés József (Nevetlenfalú), *Varga János* (Feketeardó), *Kovács Zoltán* (Nagyszőlős), *Dudás István* (Nagyszőlős), a mezőkaszonyi *Szécsi Sándor* (Mezőkaszony), *Ormos István* (Mezőkaszony), továbbá az egyéni ellenállók, az ungvári *Volodimír Margitics* és *Melnik Jenő*, a munkácsi *Dóri János* került ide. Magyar származású szovjet katonaként nem volt hajlandó harcolni magyar testvérei ellen a munkácsi *Lukács Mátyás*, a fancsikai *Bucsellá József*. Lukács 4, utóbbi 35 évig raboskodott. *Bucsellá József* Budapest ostroma idején csatlakozott a felkelőkhöz, ezért a szovjet katonai törvényszék halálra ítélte. Bármilyen hihetetlen, a kivégzést túlélte: a koponyacsontjába fúródott golyót kioperálták, majd felgyógyulása után elítélték. A Mordvin ASZSZK 7. sz. lágerében is megfordult, majd örökös száműzetésre vitték Szibériába. Az ezredforduló után tért haza. Mint emlékiratában írja: „A kommunisták elrabolták életem ötven évét, mert magyar voltam, s mert nem akartam 1956-ban fegyvert fogni a fajtám ellen.”

⁴²⁰ KOTEK, JOËL - RIGOULOT, PIERRE: *A táborok évszázada*. Nagyvilág Könyvkiadó, 2005. Lásd még: http://frankaegom.ofm.hu/iratlar/irasok_gondolatok/konyvismertetesek/konyvek_11/taborok_evszazada/a_taborok_evszazada.htm (2012)

⁴²¹ Baradlai Pál: *Én, a 835-ös*. Önéletrajzi regény. FSP Literátor Nyomda KFT, Budapest, 1993.

*elítélteket rajta kívül senki, semmi nem védett, ki voltunk szolgáltatva teljesen a zsarnoki hatalomnak. Ha tétélesen meg akarom nevezni a lágerélet terheit, amelyeket közvetlenül a 'saját bőrünkön' éreztünk, a következőket említem: mint fizikai fájdalom: az éhség és a hideg, mint lelki fájdalom: a reménytelenség. (...) Sztálin halála után egy tágasabb lágerbe irányítottak bennünket, amelyet Magyarországnak neveztek. Ez a láger szűnt meg 1990-ben.*⁴²²

A GULAG egyéb lágerai közé sorolom a fegyveres őrizet nélküli munkatáborokat is, amelyekbe az ország pártvezetői szintén olcsó munkaerőt mozgósítottak, például Kárpátaljáról „a kollektív büntetés elve” alapján vagyonuktól megfosztott, kitelepített, „deportált” családokat (főleg német, valamint magyar kulákcsaládokat); a „nemkívánatos” személyeket állandó NKVD-megfigyelés alatt a szibériai Tyumenyben faki-termelésen, illetve Kazahsztánban, az OSZSZK központi és távol-keleti részein különböző munkaterületeken dolgoztatták.

Az 1927-1932. évjáratú katonaköteles magyar, német, ruszin, román és más nemzetiségű kárpátaljai fiatalok ezreit a Donyec-medencei bányászatban, kohászatban foglalkoztatták.

⁴²² Baradlai Pál: *Én, a 835-ös, i. m. 211-212. p.*

VIII. FEJEZET

HAZAVÁRÁS, HAZATÉRÉS

1. Kérvények, beadványok, levelek az elhurcoltak hazatérése ügyében

Az 1989. november 18-án Beregszászban megrendezett emlékkonferencián *Csatáry György*⁴²³ és *Baráth József*⁴²⁴ beregszászi levéltárosok előadásában elhangzott, hogy 1945 folyamán hatósági kimutatások készültek a falvak férfilakosságának hollétéről. Ezen kívül a lakosság különböző beadványokkal ostromolta a járási/körzeti hatóságok illetékeseit az emberek szabadulása érdekében, mert a falvaknak, közösségeknek, családoknak égetően szükségük volt a férfiak munkaerejére.

*Dr. Gyarmathy Zsigmond*⁴²⁵ nyíregyházi levéltáros előadásában a csonka-beregi, majd a nyíregyházi és a dunántúli térségből elhurcolt magyar állampolgárokkal kapcsolatos iratokat elemezte, amelyek a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei levéltárból kerültek elő, és amelyeket a *Szabolcs-Szatmári Szemle* folyóiratban publikált. Többek között elemezte a debreceni ideiglenes ellenőrző bizottság vezetőjének válaszlevelét is. *Puskin* rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter közölte, hogy a Szovjetunió kormányának nincs szándékában visszatartani az elszállított embereket, idővel mindenki hazatér hozzátartozóihoz. *Dr. Gyarmathy* olyan asszonyokról is szólt, akik

⁴²³ CSATÁRY GYÖRGY előadása (1989). In: DUPKA (szerk. és összeállít.) *Egyetlen bűnük magyarságuk volt*, i. m. 203-206. p.

⁴²⁴ BARÁTH JÓZSEF előadása. U.o., i. m. 207-209. p.

⁴²⁵ DR. GYARMATHY ZSIGMOND előadása. U.o., i. m. 210-211. p.

férjeik hazatérése érdekében leveleket írtak a Kárpátaljai Néptanácsnak; a közvetítő szerepet játszó kárpátaljai kommunisták azzal zsarolták őket, hogy közbenjárnak az elhurcoltak hazatérése ügyében, „...*ha a beregszászi kommunista párt tagjai lesznek. A hozzátartozók próbáltak ebben az ügyben valamit intézni, s írtak Ungvárra Kárpát-Ukrajna Néptanácsának.*”

*Dr. Fazekas Árpád*⁴²⁶ ugyancsak nyíregyházi levéltáros felidézte *Tompa Endre* alispán 1945. június 23-án kelt levelét, amit a népjóléti miniszterhez írt: „*Múlt év november havának elején az átvonuló vörös hadseregbeli alakulatok ismeretlen okból és céllal számos magyar állampolgárt vittek el törvényhatóságunk területéről is. Nyíregyháza városában 2 ezer egynéhány ember jutott erre a sorsra. Meg kívánom állapítani, hogy az említett okból elvittek között semmiféle politikai vagy egyéb disztinkció nem történt. Sőt, számos kipróbált politikai baloldali meggyőződésű férfit is elveszítettünk, éppen a nemzeti újjáépítés idején.*”

2. Hatósági beadványok az elhurcoltak hazatérésének ügyében

1944. decembere és 1945. decembere között születtek meg az első olyan, a járási/körzeti népbizottságoknak címzett hatósági beadványok, amelyek a Szolyvára hurcolt magyar baloldali érzelműek, a kommunisták hazatérését sürgették.⁴²⁷ Említésre méltó a Nagyberegi Községi Népbizottság kérvénye, amely tartalmazta a településről elhurcolt baloldaliak névsorát, egyúttal a szolyvai és a sztarij szambori lágerekben raboskodó kommunisták hazatérését kérte, 6 pontban sorolva az indoklást:

„1. *A katonai alakulatoknak szükségük van emberekre a falunk közelében lévő hidak építéséhez.*

2. *Az ő erejük hiányzik a fasiszták által lerombolt épületek helyreállításához.*

3. *Emberekre van szükség az erdőkitermeléshez a falunk közelében elterülő erdőkből.*

4. *Nem tudjuk nélkülük ellátni katonai munkakötelezettségünket, nincs, aki alkatrészeket gyártson a szekerekbe.*

⁴²⁶ DR. FAZEKAS ÁRPÁD előadása. U.o., i m. 225. p.

⁴²⁷ A Kárpátaljai Területi Állami Levéltár 19. sz. iratgyűjteményében megtalálhatók az elhurcoltak hazatérését kérelmező dokumentumok és a munkatáborba került civilek névsora.

5. Falunk területén van egy malom, amely öt községnek örül. Jelenleg nincs jó malmosunk.

6. Eljön az ideje, és nem lesz kinek a földet megművelni, ősszel nem vetettünk és most sem tudunk. Ez nagy kárára lesz az államnak is.

Ha orvosolnák kérésünket, mi magunk is el tudnánk végezni minden felsorolt munkát. Kérésünk teljesítése érdekében még hangsúlyozzuk, hogy nagyon sok embert elvittek, figyelmen kívül hagyva, hogy ki is volt, ezek az emberek egyszerű mezőgazdasági és erdőmunkások voltak.

A mi falunkban, (Nagy)Beregen már régóta sok kommunista van, akiket szintén visszakérvényezünk. Ők a fasiszta rendszer idején is becsületes és lelkiismeretes polgárai voltak a falunak. Semmiben nem támogatták az ellenséget, és csak véletlenül kerültek lágerekbe...⁴²⁸

A kétségbeesett feleségek, anyák, rokonok nevében a beregszászi népbizottságnak hasonló tartalmú levelet fogalmazott meg a Bátyúi Népbizottság jegyzője is:

„Kijelentem, hogy a bátyúi járási bizottsághoz tartozó lakosság folytonosan zaklat azzal, hogy írjak kérvényeket azokért az emberekért, akiket 1944 novemberében munkatáborokba vittek. Én érdeklődtem a város parancsnokánál, aki őket behívta. Azt mondták, hogy semmiféle kérvényt nem szabad írni, mert azokat az embereket csak a háború végén engedik haza. Tekintettel erre, nem mertem írni semmilyen kérvényt a munkatáborok parancsnokainak.

Szomorú tény, hogy a népbizottságban tartózkodó nőekkel nem lehet beszélni. Ők azt mondják, hogy a járás összes jegyzői írtak már az övékéhez hasonló kérvényt, s ennek eredményeként több embert hazaengedtek. Engem vádolnak, hogy én nem sajnálom az embereket, és nem akarom, hogy visszajöjjenek, és hogy hazajövetelük csak tőlem függ.

A járási bizottság mindennap a várakozó nők százaival van tele. Ezek az elhurcoltak hozzátartozói, akik látva azt, hogy én nem akarok kérvényt írni, kiabálnak és sírnak. Kérem ezt az ügyet mihamarabb tisztázni és erről engem tájékoztatni. Állandó jelenlétük miatt nem tudunk nyugodtan dolgozni, mert még el sem akarják hagyni a hivatalt, hiába magyarázom, hogy nem tehetek eleget kérésüknek. 1945. február, Bátyú.”⁴²⁹

⁴²⁸ CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében*. In: *Égyűrűk '90*. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991, 80. p.

⁴²⁹ CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében*. U.o. i. m.

Hasonló tartalmú levelek tucatjait tudnánk még idézni, amelyekre a járási vezetéstől és a katonai parancsnokságtól megnyugtató helyett kiterő válaszokat kaptak: „*Kárpát-Ukrajna Néptanácsa megvizsgálja és továbbítja a kérelmet*”. Vagy: „*A belágerezett polgári személyek már nem tartoznak a néptanács hatáskörébe*” stb.

1945. május 9-én nyilvánosságra hozták *Sztálin* parancsát a Vörös Hadsereg haderőinek és a hadiflottának, amelyben bejelentette: „*1945. május 8-án Berlinben a német főparancsnokság képviselői aláírták a német fegyveres erők feltétel nélküli megadásáról szóló okmányt.*” Ebből az alkalomból megparancsolta, hogy május 9-én, „*a Győzelem Napján 22 órakor Hazánk fővárosa, Moszkva, a Haza nevében 1000 ágyú 30 sor-tüzével köszöntse a Vörös Hadsereg hős haderőit és a hadiflotta hős hajóit és alakulatait, amelyek ezt a fényes győzelmet kivívták.*” Az ünnepélyes alkalmat megragadva, és tudva, hogy az újjáépítéshez munkaerőre van szükség, Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsának elnöke, Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára, *Ivan Turjanica* levelet⁴³⁰ írt *Hruscsov*nak, amelyben a raboskodó „*kárpátaljai polgárok kiszabadítása*” ügyében kérte közbenjárását. A Néptanács számítása szerint 60 ezer kárpátaljai férfi lakos került különböző okok miatt hadifogolytáborokba. *Turjanica* utalt arra, hogy ezeket a fizikailag erős férfiakat korábban a magyar hatóság erőszakkal besorozta a magyar hadseregbe, munkaszolgálatra vitte őket, a politikailag megbízhatatlankokat koncentrációs táborokba hurcolta. A háborús évek alatt és végén valamennyien szovjet hadifogságba estek, az itthon maradottak közül is sokat táborokba vittek. Kiszabadításukat azzal is indokolta, hogy „*Kárpátalja örökre egyesült Szovjet-Ukrajnával, s ezzel a nagy Szovjetunió kötelékébe került*”. A szovjethatalom megszilárdítása érdekében, az érintett családtagok, a hozzátartozók nevében ismételten kérte „*Mikita Szergijovicsot, hogy az SZSZKSZ Vörös Hadsereg főparancsnoksága előtt ezt a kérdést vesse fel, hogy Karpatszka Ukrajna minden munkáspolgárát szabadítsák ki és irányítsák őket szülőföldjükre*”.

Turjanica utasítására a járási/közzeti bizottságok körlevelet adtak ki a közigazgatásukhoz tartozó települések néptanácsi elnökeinek és jegy-

⁴³⁰ ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 82. арк. 4. Lásd még 376. sz. dokumentumként az alábbi kiadványban: *Тернистий шлях до України*, i. m. 618-619. p.

zóinek, amelyben kimutatást követeltek a falu férfilakosságának hollétéről.⁴³¹ A beregszászi járási/körzeti hatóság képviselője az alábbi tartalmú körlevelet küldte a zápszonyi, csonkapapi, haranglábi stb. helyhatóságok:

„*Tárgy: A hadifogolytáborban tartózkodók névsora. Utasítom, hogy a hadifogolytáborban tartózkodók névsora, akik kárpát-ukrajnai illetőségűek, 2 nap alatt és 2 példányban futárokkal beküldessék a Beregszászi Járási Népbizottsághoz. A névsorokhoz kapcsolják a következő adatokat: születési hely és dátum, az illetőség és a lágér helye, amelyben tartózkodik. Beregszász, 1945. július 2.*”

A levéltárban szinte minden település esetében megtalálható a falvak férfilakosságának hollétéről készített kimutatás, amelyek alapján csaknem teljes pontossággal megállapítható az 1944. július 2-10. között hiányzó katonaköteles férfiak száma. Sajnos, a táborhelyek nevét nem mindig pontosan tüntették fel, illetve több települési listáról hiányzik a lágerek neve. Az utóbbiakkal kapcsolatban elfogadható magyarázatnak tűnik, hogy a családtagok még ekkor sem tudták, hová hurcolták el hozzátartozóikat. A falvak többségében az illetékes hatóság képviselői 1. sz. és 2. sz. listát állítottak össze. Az 1. sz. listán azok szerepelnek, akik a magyar hadsereg kötelékében vonultak harctéri szolgálatra, és melyik településről, katonai táborhelyről kapták a legutóbbi értesülést a magyar honvédekről. A 2. sz. listára azok kerültek, akiket a szolyvai és szombori gyűjtőlágerekbe vittek. Mindkét lista a hozzátartozók hallomásból szerzett információin alapult, ezért a listán szereplő nevekhez kapcsolt lágerek pontos helyszíne több esetben nehezen vagy egyáltalán nem azonosítható.

Mindettől függetlenül *Turjanicáék* ezekkel a listákkal, a bennük szereplő adatokkal, mint hiteles bizonyítékokkal, a központi szovjet hatóság képviselőit kívánták meggyőzni arról, hogy a 18–50 év közötti férfiak nem tartózkodnak a településeken, bizonyíthatóan hadifogolytáborokban őrizik őket.

Hruscsovnak köszönhetően *Ivan Turjanica* kérvényével már július 2-7. között a legmagasabb hatósági szinten, a Szövetségi Ellenőrző Bizottságban foglalkoztak. Ennek nyomát megtaláltuk Beria egyik ügynevezett „*Szpecértesítésében*”⁴³² (Szigorúan titkos, №830/b., 45. július 12.),

⁴³¹ CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében*, i. m. 79-81. p.

⁴³² 391. sz. (TSU./ 666.) ügyszerint, eredeti forráshelye: ГАРФ, -Ф. 9401. -Он. 2. А. 103. А. 259.

amit az SZSZKSZ külügyi népbiztosának, Molotovnak küldött annak kapcsán, hogy Ivan Turjanica, Zakarpatszka Ukrajina elnöke beadványban kérte a kárpátaljai ukránok, ruszinok kiszabadítását a 2. és 3. Ukrán Front hadifogolytáboraiból. Az SZSZKSZ NKVD nevében tájékoztatta Molotovot arról, hogy az 1945. július 10-i állapot szerint az NKVD frontlágereiben és a hátszági táborokban 3 787 ruszint tartanak fogva, ebből 1 831 frontlágériben, 1 875 hátszági lágériben, 81 rabkórházban van; továbbá 2 793 kárpátaljai ukránt, ebből 1 564 frontlágériben, 669 hátszági lágériben, 560 rabkórházban van.

A kárpátaljai magyarok, németek sorsáról nem közöltek adatokat, pedig Turjanica Kárpátalja *„minden munkáspolgárának a kiszabadítását”* kérte.

A szabaduló foglyok közül itthon sokan belehaltak a lágerekben szerzett betegségekbe.

A kárpátaljai katonakorú magyar férfiak 1944-es tragédiájáról először hivatalosan *Sándor László* számolt be 1946-ban a moszkvai magyar követségen – tudtuk meg emlékiratából –, aki ebben az időben Magyarországra történő áttelepülése ügyében kereste fel Szekfű Gyula nagykövetet, de mivel a magyar diplomácia vezetője ekkor Budapesten tartózkodott, így helyettese Horváth Imre követtanácsos fogadta, akinek egyebek mellett elmondta, hogy *„milyen sokkoló hatással volt a kárpátaljai lakosságra a hadköteles magyar férfiak elhurcolása az ország belsejébe. Nyíltan kijelentettem, hogy nagy csalódást okozott számunkra, hogy háborús bűnösöknek nyilvánítottak bennünket, amikor a legkevésbé sem tehetünk róla, hogy Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen.”*⁴³³ Valószínű, hogy a *Sándor Lászlóval* készített követségi feljegyzés eljutott Budapestre is.

3. Hazatérés a lágerekből

Rákosi Mátyás 1945. december 29-én keltezett táviratában felhívta a szovjet kormány figyelmét arra, hogy a Szovjetunióból Magyarországra megérkezett hadifoglyok *„le vannak gyengülve, 20–25 % meghal a kórházakban és a foglyokat átvevő lágerekben.”*

⁴³³ Sándor László: Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909-1993. Madách-Posonium, 2009. 100. p.

A *Kruglov* vezérezredes által *Molotov* belügyi népbiztos számára megírt válasz, amit *Rákosi* levelére kellett elküldeni, cinikusan tapintatlan, viszont rendkívül őszinte volt, és egyértelművé tette, hogy a szovjet vezetők *Jermilovtól* kezdve *Molotovig* ingyen munkaerőnek tekintették a hadifoglyokat, akiket a nemzetközi normák és háborús szokások ellenére kíméletlenül ki lehetett zsákmányolni. „...174 900 magyar hadifoglyot indítottak haza” – válaszolta *Molotov* 1946. január 3-án. Ezek között közvetlenül a rabkórházakból bocsátották szabadon a betegeket és a sebesülteket, mintegy 5 ezer embert. Ezen kívül betegeket, sebesülteket, legyengült rokkantakat és más munkaképtelen embereket az NKVD frontvonalban és hátorszáiban levő lágereiből, összesen 47 965 embert.

1945 szeptemberében az internáltak, hadifoglyok első csoportja hazatéréséről a helyi magyar nyelvű sajtókiadványok közül először a *Munkás Újság* közölte olvasóival a „legörvendetesebb hírt”, amely a helyi magyarságon kívül érzékenyen érintette a ruszin és német/sváb lakosságot is: „Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa (...) közbenjárásának köszönhető, hogy az összes hadifoglyot, akik a magyar hadsereg kötelékébe tartoztak és Zakarpatszka Ukrajnából származnak, a fogolytáborból hazaengedik.”⁴³⁴ A foglyok hazatérése folyamatos volt, de erről a *Munkás Újság* már nem tudósíthatott, mivel 37. és egyben utolsó száma 1945. december 4-én jelent meg. Az ungvári pártideológusok a vidék magyarságát egy olyan magyar baloldali laptól, „magyarbarát szerkesztőségtől” fosztották meg, amely a helyi anyanyelvű kultúra további kibontakozásának fóruma, elősegítője és terjesztője kívánt lenni.⁴³⁵ Helyébe az akkor ukránból fordított *Kárpáti Igaz Szó* című napilap lépett; a kárpátaljai kommunista párt szócsöve ezt az intézkedést azzal motiválta, hogy „a magyar nyelvű lakosság közelebről megismerhesse a szocialista társadalom felépítésének problémáit, és így aktívabban részt vehessen országunk újjáépítésében”.⁴³⁶

A kommunista diktatúra idején sem szüntek meg a letartóztatások, megfigyelések. Az 1944. december 18-án kiadott dekrétum és *Sztálin* 1953-ban bekövetkezett halála közötti időszakban Kárpátalján bűnösnek számított mindenki, aki a Cseh Köztársaság és Kárpáti Ukrajna

⁴³⁴ Ungvárra megérkezett a hadifoglyok első csoportja. In: *Munkás Újság*, 1945. szeptember 6.

⁴³⁵ DUPKA György (1988): Az első „megnyugtató” dokumentum a helyi magyarság életében. (Az ungvári *Munkás Újság*; 1945) In: *Égyvírűk* '88, 85-90. p.

⁴³⁶ *Munkás Újság*, 1945. december 4.

alatt, különösen a Magyar Királyság és a Szálasi-rezsim idején bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget stb. töltött be, illetve vállalt. Lágerekbe hurcolták a hitükhöz hű római, illetve görögkatolikus, református papokat, országgyűlési képviselőket, a magyarbarát ruszin intelligencia vezéreit stb. A több hullámban történő tisztogatás a kollektivizálás idején sem csitult el, emberek százait forgatták ki javaiból, sokakat száműztek Szibériába is.

Amíg a lágerekben ezerszámra pusztultak a nép „*ellenségei*”, közöttük a kárpátjai magyarok is, addig idehaza diadalmenetben épült a „*sztálini szocializmus*”, „*hurrá-legények*” harsogtak taktusra tirádákat, egymást túllicitálva évig magasztalták, istenítették a nagy Sztálint, a XX. század legkegyetlenebb népirtóját. Köztük volt *Bakó (Balla) László* is, akinek *Zengj hangosabban!* (1951) című verseskötetében ilyen sorokat is olvashatunk: „*Zengjünk hálát lelkes dalokkal / a nagy Sztálinnak / és a párt-nak. / Egész boldogságunk ott csengjen a dalban, / Zengj hangosabban!*”

Az *Istenhez fohászkodva...* (1992) című, 1944–1955 között keletkezett verses leveleket, imákat tartalmazó kötet ismert és névtelen szerzői ezzel szemben a szájhagyomány útján terjedő *Lágerballadában* zengedelem helyett átkot szórtak a nagy vezér fejére: „*Sztálin Jóska, te vad hóhér, / megfordulhatsz sírodban, / átok veri porcikádat, / nem pihenhetsz nyugodtan. // Álnok szavad, hazug szavad, / de sok népet ámitott, / megszenvedték hatalmadat / az ártatlan magyarok.*”

Az internáltak, deportáltak és koncepciók perben elítélt politikai foglyok utolsó csoportjai Sztálin halálát követően, az 1955-ben kiadott amnesztiarendelet értelmében térhettek haza. Az érintett túlélőket megfélemlítették, mélyen hallgatniuk kellett arról, ami velük történt. Azok, akiket a lágerélet megedzett, évekig nem mertek beszélni lágerélményeikről. A rímfaragók is fejben őrizték azokat a strófákat, melyeket a lágerekben formáltak verssé. A mezővári Berta Károly *1944. november havában* címmel 534 soros verses naplót írt, „... *hogy majd fiaik, lányaik, az unokák is megismerkedjenek a sok gyászos lágertörténettel, okulásként terjesszék azt fíról fíra...*”

A magyar hadifoglyokról, a civil internáltakról, különösen a „*malenkij robotra*” elhurcoltak sorsáról, hazatérésükről a továbbiakban – felső pártutasításra – a *Kárpáti Igaz Szó* nem tudósíthatott. Csupán egy

évtized múltán – Sztálin halála, többek között a helyi magyarság ellen is retorziókat elkövető sztálinizmus bukása, a személyi kultuszt felszámoló XX. kongresszus után – kezdett megváltozni a helyzet.

4. Magyar emberveszteségek a Kárpát-medencében

Az eddig publikált magyar nyelvű szakirodalom és az orosz nyelven kiadott levéltári dokumentum-gyűjtemények szerint⁴³⁷ a II. világháborút követően mintegy 600–800 ezer magyar hadifogoly és internált civil járta meg a szovjetunióbeli kényszermunkatáborokat (egyes kutatók adatai szerint az internált civileké pedig meghaladta a 200 000 főt). Közülük sok ezren sohasem tértek haza.

A hadifogoly-problematikának is jelentős irodalma van. A téma jelesebb magyarországi kutatói – *Stark Tamás*⁴³⁸, *Varga Éva Mária*⁴³⁹, *Bognár Zalán*⁴⁴⁰ – egymástól eltérő adatokat közölnek a Szovjetunióba kiszállított és hazatért magyar hadifoglyokról, a lágerekben elpusztultokról, illetve a civil áldozatokról. A II. világháború után létrejött Hadifogolyok és Internáltak Igazgatósága (UPVI) tábor-rendszeréhez tartozó lágerrészlegekben a rabok fakitermelésen, fűrésztelepeken, építkezéseken (lakóházak, vasút, közút, földgáz- és kőolajvezetékek, víz-erőmű, hőerőmű), vasércbányákban, kohóüzemekben, vasöntödékben, gépgyárakban, tőzegkitermelésen stb. dolgoztak. A kimerítő munka, a rossz ellátás, a különböző betegségek, a fagyhalál, a reménytelenség és a kétségbeesés következtében sokan elpusztultak.

Az oroszországi Vojennije Memoriali Társaság⁴⁴¹ 66 ezer hadifogoly és internált civil feldolgozott adataival rendelkezik, ezeket átadták a velük együttműködő Honvédelmi Minisztérium Hadisírgondozó Irodájának⁴⁴² is. A *dr. Bús János*, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Köz-

⁴³⁷ *Венгерские военнопленные в СССР. i. m.*

⁴³⁸ STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* i. m. 2006

⁴³⁹ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956).* Budapest, 2008., i. m.

⁴⁴⁰ BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon.* 2010., i. m.

⁴⁴¹ Teljesebb elnevezése: Asszociacija Mezdunarodnogo Vojenno-memorialnogo Szotrudnicsesztva „Vojennije Memoriali” („Vojennije Memoriali” Katonai Emlékgőrző Nemzetközi Együttműködési Társaság. Lásd a weblapjukat: <http://www.voenie-memorialy.ru/> (2012)

⁴⁴² Lásd a weblapjukat: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/index> (2012). Oroszországi irattárakból származó feljegyzések a volt Szovjetunió hadifogolytáboraitól elhunyt magyar civilekről és katonákról.

ponti Irattárának igazgatója által elemzett adatok szerint: „a történészek 200–300 ezerre teszik a volt Szovjetunió területén hadifogságban eltűnt és elhunyt magyar katonák és civilek számát. Az Oroszországból származó nyilvántartásokban csak 65 170 személy szerepel. Ebből 29 168-at sikerült azonosítani a magyar nyilvántartásban szereplő adatok alapján. Az adatbázis – amelyben a keresés történik – az eredeti, Oroszországból kapott, a volt Szovjetunió területén hadifogolytáborokban elhunyt magyar személyek adatait tartalmazza, cirill betűkből átirrt magyar változatban.”⁴⁴³

2001-től az iroda feldolgozta az 1990-es években az orosz államtól megkapott, a volt szovjet hadifogolytáborokban elhunyt magyarok adatait, 65 170 adatlapot, amelyeket az NKVD-tisztek (későbbiekben KGB-tisztek) a táborokban rögzítettek, főként 1944 után. Jelenleg a legkorszerűbb informatikai elemző eszközök és módszerek alkalmazásával működő honlapon keresést lehet kezdeményezni a hadifogoly-adatbázisban. A kijelölt mezőbe be kell gépelni a keresett személy vezetéknevét, keresztnévét, születési évét.⁴⁴⁴

A Vojennije Memoriali Társaság adatai szerint Oroszország 46 régiójában 370 emlékjelet emeltek a magyar hadifoglyoknak, 28 300 hadifogoly és internált civil földi maradványait exhumálták és temették újra. A dr. Havasi János által irányított Háborús Keresőszolgálat honlapja⁴⁴⁵ szakértők bevonásával 2007. január 1-től végez közvetlen kutatást, nyomozást, adatgyűjtést és adatközvetítést a XX. század háborús eseményei során eltűnt, elhunyt személyek, így a magyar katonák, polgári lakosok, illetve más nemzetiségű személyek után. A Háborús Keresőszolgálat közzétette a Szovjetunió hadifogolytáborainak jegyzékét⁴⁴⁶. A *Történetünk* című rovatban közölte az Orosz Föderáció területén lévő, a magyar adófizetők pénzén 1997–2003 között felújított hadifogolytemetők leírását és megközelítésének lehetőségét.

A fentebb említett szakértők egymástól eltérő becslése szerint mintegy 700 (más adatok szerint egy millió) ezer magyar állampolgár került hadifo-

⁴⁴³ DR. BÚS JÁNOS: *Hadifoglyok a Szovjetunióban*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Központi Irattár és Hadisírgondozó Iroda II. világháborús nyilvántartásai. In: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6> (2012)

⁴⁴⁴ Lásd: IQSYS – Hadifogoly – Adatbázis: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6> (2012)

⁴⁴⁵ <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=é&t=164&page=> (2012)

⁴⁴⁶ Forrás: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*, Moszkva, főszerk. Varga Éva Mária. i. m.

golyként és internált civilként szovjet fogságba, munkatáborba, közülük csak körülbelül 400 ezren tértek haza. Az internálás során és a munkatáborokban tehát nagyjából 200-300 ezer magyar állampolgár vesztette életét, illetve vált sorsa ismeretlenné, akik közül mintegy 10 ezer fő a GULAG büntetőtáborában halt meg. A GULAG-táborokba azok a rabok kerültek, akiket részben a magyar hatóságok közreműködésével, illetve a magyar igazságügyi szervek tudta nélkül, az NKVD vagy a SZMERS („Halál a kémekre” elnevezésű szovjet kémelhárítási szerv) előterjesztése alapján a szovjet hadbíróóságok ítélték el háborús bűntett vádjával, legtöbbször alaptalanul.

A szovjet hadifogságba esett mintegy 500 ezer magyar katona és az internált civilek többsége ugyanakkor a már fentebb említett, az 1939-ben létrehozott GUPVI (Glavnoje Upravlenyje Vojennoplennih i Intyernyirovannih – Hadifogoly- és Internálótáborok Igazgatósága), később UPVI (Hadifogoly- és Internáltügyi Parancsnokság), OPVI (Hadifogoly- és Internáltügyi részleg a területi belügyi szerveknél), vagyis a hadifoglyok és internáltak táborhálózatába került. A magyar foglyok mintegy 2000 táborban, táborrészlegben, munkásszázaljakban, munkásszázadokban szóródtak szét.

Az elítélt civilek és hadifoglyok döntő többsége 1947–1955 között tért haza: *„Bár elbocsájtásukkor szóban rehabilitálták őket, itthon mégis büntetett előéletűnek számítottak. A de facto helyzetet mintegy törvényesítette az 1958-ban megkötött szovjet–magyar jogsegélyegyezmény. Ezután csak az számított büntetlennek, akit személyes kérvény elbírálása után a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága igazolt. A rehabilitációs bizonyítványok általában megérkeztek, de a szovjet táborvilágban meghalt mintegy 200 ezernyi magyar számára már késő volt a megbánás.”*⁴⁴⁷

5. Vesztésglisták és egyéb adatok a lágerekbe hurcolt kárpátaljaiakról

A 4. Ukrán Front 0036. sz., 1944. november 13-án kelt rendeletét az NKVD-osztagok maradéktalanul végrehajtották, sőt túlteljesítették. A jelentésükben megadott 22 951 főnél jóval több magyar és német nem-

⁴⁴⁷ Stark Tamás: *Magyar nők a Gulágon*. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html> (2012)

zetiségű személyt tartóztattak le és internáltak. Ezt megerősíti a Vörös Hadsereg Központi Politikai Főosztálya parancsnokának címzett hadijelentésében (1945. július 10.) *Pronyin* altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, aki Kárpátalja szovjetesítésének különböző politikai aspektusáról számolt be, többek között arról, hogy – saját becslése szerint – a szovjet hadsereg biztonsági szervei „*mintegy 30 ezer hadköteles magyart vontak ki és különítettek el*” az NKVD hadifogoly-táboraiiba. Véleménye szerint az akció után a helyi magyarság jelentős része negatívan viszonyult az oroszokhoz, hangot adtak elégedetlenségüknek is. Később a manifesztum-ellenes agitáció megnyilvánulásában is tapasztalta ezt. *Ivan Turjanica*, miután *Hruscsov* közbenjárását kérte a hadifogolytáborokba hurcolt 60 000 kárpátaljai polgár szabadon bocsátása ügyében, 1945 júliusában elrendelte a településeken nem tartózkodó hadifoglyok és internáltak összeírását. A népbizottságok helyi vezetői a magyarlakta településeken 30 194 nevet írtak össze, akik részben ismert, részben ismeretlen lágerekbe kerültek. *Stark Tamás* megállapítása: „*A táborvilágban elhunytak számáról pontos adat nem áll rendelkezésre. A mintegy hatszázezer, Magyarország háború alatti területéről származó fogoly egyharmada nem tért vissza szülőföldjére. Ha ugyanilyen arányú a Kárpátaljáról elhurcoltak vesztesége, akkor a szovjet lágerekben tíz-tizenhatezer kárpátaljai magyar veszett oda.*”⁴⁴⁸

A szovjetek oldalán vívott harcokban elesett kárpátaljai önkéntesek (ukrán/ruszin, magyar, szlovák stb.) száma 7 233 fő.

További adatok hiányában ettől teljesebb képet nem kaphatunk a veszteségekről, ám ha összevetjük az 1941. és 1946. évi népszámlálások adatait, akkor a magyarok és a németek vesztesége nagyobb. 1941-ben például 245 286, 1946-ban 134 558 a kárpátaljai magyarok száma, vagyis a csökkenés 110 728 fő, ami 45% jelent. A németek száma 1941-ben 13 244, 1946-ban 2 398 fő volt, a csökkenés 10 846 fő, vagyis 81%. Ettől nagyobb csökkenés a nácik által elhurcolt zsidók esetében mutatható ki: 1941-ben 78 272, 1946-ban 6 998 fő volt a számuk. Csökkenés: 71 274 fő, tehát 91%.

⁴⁴⁸ STARK TAMÁS (2010): „*Budapest felé fordultak védelemért...*” In: *Kárpátalja 1919–2009*. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, MIKOLA VEHES. Argumentum MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 251. p.

Az *Ukrajna halottainak emlékkönyve* című kötet Kárpátaljára vonatkozó részében a magyarokon és németeken kívül összesen 93 091 fő zsidó, ukrán, ruszin, magyar, szlovák neve szerepel, akik közül náci táborokban 87 305, a magyar hadsereg kötelékében 3 104, a szovjet lágerekben 2 069, hadműveletekben 386, egyéb esetek következtében 227 fő halt meg. Mindent egybevetve, az eddig ismert források, kimutatások szerint (29 106) a náciizmusnak és a sztálinizmusnak együttvéve kb. 119 093 kárpátaljai áldozata volt. Kárpátalja összlakossága 1941-ben 868 394, 1946-ban 710 696 fő. Az 5 év alatti csökkenés 157 698 fő, vagyis 18,2%. Ha ebből kivonjuk a 119 093 fős II.világháborús áldozatot, a maradék 38 605 fő. *Feltehetően ennyien menekültek el más országokba, repatriáltak, illetve nyomtalanul eltűntek.*

S. Benedek András⁴⁴⁹ túlzónak tartja a magyar lakosság 1941-ben kimutatott 245 000 fős számát, mivel szerinte magyarul jól tudó németek, zsidók és más nemzetiségűek is voltak közöttük. Számításai szerint az 1940-es évek elején (a később idecsapott 12 ungi községet is ideértve) mindössze 126 000 magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakos élt Kárpátalján. A ténylegesen katonáskodó népesség (itt és a továbbiakban csak a magyar lakosságra vetítve) nem volt több 7 000 főnél, a leventéket is beleértve. Az elhurcoltak közül 5 000 fő nem tért vissza (Megjegyzés: itt az 1993-as felmérésünk publikált számaira utalt⁴⁵⁰ – D. Gy.) A Kárpátaljáról elmenekültek (állami vállalatvezetők, tisztviselők, vasutasok, tanárok, az úri középosztály tagjai stb.) számát 5 000 főre becsülte. A háromnapos munkában érintett korosztályok lélekszáma – az előbb említett kétszer 5 ezres veszteséget már leszámítva, 52–48 % arányt feltételezve – 28-30 000 fő. Szerinte minimálisan 25 000 lágerbe hurcolt kárpátaljai magyarról és németről beszélhetünk. Megjegyezte, hogy az akkori felmérés „... csak a kompakt magyar lakosságú településeknél nyújtott biztos adatokat, a városok és különösen a szórványok adatai felderítetlenek. (...) A közvetlenül elhurcoltak száma a köztudatban élő 40 000-nél ugyan kevesebb (...), annál szörnyűbb volt azonban mindennek a lélektani hatása. (...) Még egy adat a magyar lakosságra vonatkoztatva. Az 1959-es

⁴⁴⁹ S. BENEDEK ANDRÁS: *Az elhurcolás kibatása a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetére.* Előadás az 1994. november 26-án Beregszászban megrendezett II. Emlékkonferencián. Megjelent: *Kárpátaljai Szemle*, 1995. 1-2. szám, 22-23.p.

⁴⁵⁰ DUPKA (szerk. és összeállít) (1993), *Emlékkönyv...*, i. m.: 172-176. p.

első szovjet népszámlálás szerint a magyar anyanyelvű lakosságon belül 9 000 fővel kevesebb volt a férfi, mint a nő. Ez az átlagosnak több mint kétszerese. A korfa férfi oldalán tehát vizuálisan is érzékelhető a kárpátaljai magyarság vesztesége.”

1941-ben a mi számításaink szerint sem 245 286, hanem kb. 193 000, 1946-ban pedig 134 558 fő volt a magyarok száma Kárpátalján. A két adat között 52 286 fő a különbség, beszámítva a magyarul tudó zsidókat, németeket, ruszinokat és cigányokat is. Az öt év alatti csökkenés (193 000 mínusz 134 558) 58 442 fő, ebből 7 000 fő a sztálinizmus magyar áldozata. A maradék 51 142 főből becslésünk szerint 25 568 fő elmenekült a front elől, egy részük nyomtalanul eltűnt. 1944–1946-ban a nemzetiséget cserélő magyarok közül 12 000 fő ruszinnak, 6 000 fő szlováknak, 4 000 fő cigánynak, 1 000 fő zsidónak vallotta magát.

24. Táblázat

Kárpátalja emberi veszteségei a II. világháború, ezen belül a náci megszállás (1939–1945) idején, valamint a Szovjetunió hadifogoly-táboráiban⁴⁵¹

Nº	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	Náci táborokban, gettóknak	A magyar hadseregben	Szovjet hadifogolytáborokban	Hadműveletek közben	Egyéb
1	Beregszász	4 892	4 733	121	17	5	16
2	Beregszászi járás	3 437	2 074	333	1 013	8	9
3	Csap	373	280	3	2	88	-
4	Huszt	4 477	4 411	45	4	8	9
5	Huszt járás	5 626	5 335	239	31	21	-
6	Ílosvai járás	4 527	4 279	213	19	11	5
7	Munkács	11 064	10 884	119	7	27	27
8	Munkácsi járás	4 035	3 722	261	20	21	11
9	Nagybereznai járás	2 603	2 459	124	4	3	13
10	Nagyszőlősi járás	3 051	2 193	546	283	17	12

⁴⁵¹ Forrás: *Ukraina halottainak emlékkönyve*, 9., kiegészítő kötet, 532. p. Lásd: Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мұкачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редакції ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011. 532.p.

24. Táblázat 2. része

No	Közigazgatási egység	Veszteség összesen	Náci táborokban, gettóknban	A magyar hadseregben	Szovjet hadifogolytáborokban	Hadműveletek közben	Egyéb
11	Ökörmezői járás	5 969	5 817	132	4	2	14
12	Perecsenyi járás	1 940	1 783	138	3	15	1
13	Rahói járás	6 195	6 109	38	1	35	12
14	Szolyvai járás	5 198	4 922	212	6	18	40
15	Técsői járás	12 985	12 521	228	198	21	17
16	Ungvári járás	6 354	5 655	203	453	31	12
17	Ungvár	8 417	8 264	82	-	50	21
18	Volóci járás	1 948	1 864	67	4	5	8
Összesen:		93 091	87 305	3 104	2 069	386	227

Megjegyzések a 24. táblázathoz:

1. A **Veszteség összesen** oszlopban feltüntetett 93 091 áldozat között nem szerepelnek a háromnapos munkára elhurcolt magyar és német mártírok, sem a sztálini koncepciós perek, sem a Vörös Hadsereg és a csehszlovák hadsereg kárpátaljai illetőségű halottjai.

2. A **Náci táborokban, gettóknban** oszlopban a nácik által elpusztított zsidók (**87 305**) adatai szerepelnek, de vannak köztük odahalt ukrán/ruszin kommunista ügynökök, partizánok is. Szakértők szerint ez sem teljes, de úttörő munkának számít az ukrán helytörténészek által összeállított 9 kötetes munka, amely adatolva, településeként lebontásban közli a zsidók névsorát.

3. A **magyar hadseregben** oszlopban elsősorban a magyar hadsereg kötelékében fronton elhunyt zsidó munkaszolgálatosok, kárpátaljai magyar, ruszin nemzetiségű honvédek (**3 104**) adatai szerepelnek, akiknek életét a Vörös Hadsereg katonái hadművelet közben oltották ki.

4. A **Szovjet hadifogolytáborokban** oszlopban főleg az 1939–1941. között a szovjet-magyar határszakaszon „*átsubanók*” adatai szerepelnek (**2 069**), akiket a szovjet határőrök elfogtak, az NKVD javaslatára illegális határátlépőknek, sőt magyar és német ügynököknek tekintettek, és

3-tól 5 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték, büntetésüket a szibériai G táborokban, embertelen körülmények közepette kellett letölteniük, sokan elpusztultak éh- és fagyhalál, illetve különböző betegségek következtében. Az áldozatok többsége ruszin/ukrán, zsidó és magyar nemzetiségű, akik a szovjet propaganda hatására a jobb élet reményében lépték át a határt, a zsidó fiatalok pedig a nácik üldözése miatt kértek oltalmat, azoknak szabadság helyett szovjet haláltábor lett végső otthonuk.

5. A **Hadműveletek közben** oszlopban azoknak a kárpátaljai békés polgároknak (386) az adatai vannak feltüntetve, akik a II.világháború alatt különböző hadműveletek (például sokan Csap ostrománál) következtében, bombázás, ágyúlövedék- és aknaszilánk stb. okozta sebekbe haltak bele.

6. Az **Egyéb** kategóriába azokat az áldozatokat (227) sorolták, akik az illegális tevékenységük miatt kivégeztek, és akiket leleplezésük után kivégeztek, a másik csoportba azok a békés polgárok kerültek, akiket otthonukban, a település közelében bosszúból öltek meg.

24/A. Táblázat

Összesített adatok az 1944–1946 között internált, letartóztatott, hadifogságba hurcolt, elítélt és kivégzett személyekről

		Magyar, német
№	Az adatok forráshelyei	
1.	NKVD-jelentés (1944. december 17.)	22 951
2.	<i>Turjanica</i> -jelentés (1945. május 9.)	60 000
3.	<i>Pronyin</i> -jelentés (1945. július 10.)	30 000
4.	Néptanácsi körlevél alapján portabejárással összeírt, lakhelyükön nem tartózkodó katonaköteles férfiak (1945. július 1–7. között)	30 194
5.	<i>S. Benedek András</i> számításai szerint	25 000-28 000-30 000, ebből odahalt 8-9 000
6.	Kárpátaljai GULAG-kutatók szerint	40 ezernél kevesebb
7.	<i>Malec</i> nemzetiség kutató szerint (2004)	70 000 magyar került hadifogságba, ebből 25 000 az internált magyar, 10 000 koncepciók perben elítélt

8.	<i>Roman Oficinszkij</i> ukrán történész szerint	25 000
9.	<i>Stark Tamás</i> történész számításai szerint	30 000-50 000, ebből az áldozatok száma 10 000-16 000
10.	Saját számításaim szerint	25-29 000, ebből 8-9 000 az áldozatok száma

a/ A magyarok és németek tömeges elhurcolásának főbb okai:

- a magyarokkal, németekkel szemben alkalmazott diszkriminációs politika: a kárpátaljai magyarság mind a szovjet, mind a cseh területszerző törekvések útjában volt;
- a kényszermunkások iránti általános igény;
- a magyar etnikum gyengítése, megfélemlítése, ukránok és ruszinok betelepítése;
- etnikai tisztogatás, a terület magyar jellegének megváltoztatására irányuló ukrán törekvés;
- a „*bűnös nemzet*” tagjaira alkalmazott kollektív büntetés elve;
- önkéntesek jelentkezése a helyreállítási munkálatokra;
- szovjetellenes, kémgyanús, fegyvert rejtegető terroristának, fasiszta személynek tekintett emberek feljelentése;

b/ Kit mentettek fel az elhurcolás alól?

- aki önszántából más (szláv) nemzetiségűnek vallotta magát;
- aki pravoszlávnak vagy görögkatolikusnak vallotta magát.
- akik a szolvai gyűjtőtáborban és a szambori elosztótáborban minimális cseh vagy szlovák nyelvismeret birtokában beléptek a csehszlovák légióba;
- akik görögkatolikus magyarként, minimális szláv nyelvismeret birtokában önkéntesként beléptek a Vörös Hadseregbe.
- akik igazoltan baloldali érzelműek, kommunisták voltak, illetve beléptek a helyi pártszervezetbe.

6. Kutatócsoportban, terepgyakorlaton

2009–2017 között 5 eurázsiai, illetve délnyugat-ázsiai (kaukázusi) államot érintő kutatóúton vettem részt a pécsi Német Kör szakértőjeként. Főleg budapesti kiindulóponttal, előzetesen elkészült forgatókönyv alapján a cél-

országok, és azon belül a kiemelt települések között – repülőgéppel, bérelt busszal, gyalog – több mint 50 ezer km-t tettünk meg. Minden kiutazás alkalmával változó összetételű volt csapatunk, amelynek kemény magját – a GUPVI-GULÁG téma iránt – elkötelezett kutatók alkották. Terepszemléink eddig kevésbé ismert, egykori – a magyarság szempontból fontosabb – fogolytáborokhoz, sírkertekhez, a raboknak munkát adó objektumokhoz kötődtek, ahol a hadifoglyok, internáltak nyomában gyakorlati módon tényfeltáró adatgyűjtést folytattunk. Előttünk ilyen céllal magyar civil expedíció még nem járt a volt Szovjetunió tagköztársaságaiban.

I. emlékutunkra⁴⁵²**2009. június 26.–2009. július 4. között**⁴⁵³ került sor a malenkij robotosok nyomában az ukrainai *Donyeck* és *Luganszk megyékben*. Csoportunk⁴⁵⁴ a következő településeket kereste fel: *Donyeck (Sztalino)*, *Makajevka*, *Ilovajszk-Sírokoje (Szpartak)*, *Zugresz, Sahtyorszk (Katik)*, *Kantarna*, *Gorlovka*, *Luganszk (Vorosilovgrád)*, *Sztahanov (Kagyijevka)*, *Lutugino*, *Uszpenka*, *Perevalszk (Parkamona)*, *Krasznyj Lucs*, *Novij Donbász*. A helyi szemtanúk bevonásával megszemléltük az egykor itt működtetett munkatáborokat, fogoly-temetőket. Az első utunkról készült többszerzős kiadvánnyal⁴⁵⁵, *dr. Havasi János* dokumentumfilmjével⁴⁵⁶ is tudatni akartuk a széles közvéleménnyel, hogy a szovjetek nem csupán munkaképes férfiakat, de fiatal nőket is kényszermunkára hurcoltak. A tömegsírok megkeresése mellett, a legna-

⁴⁵² Tárolt változat: <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=2> (2009)

⁴⁵³ Első utunk az EU által finanszírozott Utak a gyökerekhez című pályázaton belül a *Polgári lakosság internálása „malenkij robotra” a Szovjetunióba* elnevezésű projekt: az EU EACEA támogatásával valósult meg.

⁴⁵⁴ A kutatócsoport magyarországi tagjai: **Matkovits-Kretz Eleonóra** (Pécsi Német Kör elnöke), **Szeltnerné Winhardt Ildikó** (Budaörs), **Horváthné Szemerédi Mária** (Pécs), **Csehily József** (Pécs), **dr. Havasi János** (Pécs), **Debreceni Mihály** (Csap-Budapest), **Hack Ferenc Mihályné** (Almáskamarás), **Singer Zsuzsa** (Székesfehérvár), **Szikszi Nikolett** (Geresdlak), **Müller Zsuzsa** (Geresdlak), **Szorenné Matkovits Nóra Vanda** (Pécs), **Lévai Gábor** (Pécs), **Baumann Tímea** (Pécsvárad), **Noll Katalin** (Budapest), **Varga Orsolya** (Kisrmaros), **Kulcsár Tímea Ágnes** (Ráckeve), **Gárdonyi Adrienn** (Dunavarsány), **Szoré Tibor Kornél** (Pécs), **Walterné Müller Judit** (Pécs), **Matthaidesz Konrád** (Budapest). Kárpátaljai, és vonattal Ungvárról indult résztvevői: **ifj. Bakura Sándor** (Eszeny), **Dupka György** (Ungvár), **Kovács Elemér** (Beregasszáz). A kutatás eredményeit 2009. szeptember 25-én a Pécsi Valeria Koch Német Kollégiumban megrendezett „Utak a gyökerekhez” konferencián ismertettük, melynek keretében „malenkij robot” témájában készült dokumentumfilm vetítésére, a korszakhoz kapcsolódó új kiadványok bemutatására, kiállítások megtekintésére is sor került.

⁴⁵⁵ **BAKURA Sándor – DUPKA György – KOVÁCS Elemér – KOVÁCS Erzsébet – MOLNÁR D. Erzsébet – TÓTH Zsuzsanna: „Otthon a könny is édes” 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.** Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009, 104. p.

⁴⁵⁶ **Sikeressé vált kutatóutunk a Donyec-medencében.** Az útról készült riportfilmek megtekinthetők az MTV Ártáró és Sirjaik hol domborulnak? c. műsorainak honlapján. Ehhez a legegyszerűbb a Google-keresőbe beírni: MTV Ártáró <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&page=4&page=3>, <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=103&page=3>

gyobb eredményünk egy konkrét női sír megtalálása volt *Uszpenkában*. Az 1919. januárban született *Marosi Józsefné* 1945. novemberben halt meg a kis bányásztelepülésen. Sírját a mai napig gondozzák a helybeliek és azóta a hozzátartozókat is sikerült felkutatni. Többek között a női rabsorsok jobb megismerésére, a sírok felkutatására szerveztünk további emlékutakat a volt Szovjetunió különböző vidékeire.

A **II. kegyeleti és kutatóút** bevállaló csoportunk⁴⁵⁷ 2012. június 29. – július 10. között az Urál hegyvonulat vonzáskörzetéhez tartozó Perm megye (*Perm, Kungur, Gajva, Perm-36: Gulág Múzeum*), Szverdlovszk megye (*Verhoturje, Novaja Ljalja, Nyizsnyaja Tura, Nyizsnyij Tagil, Rudnyik, Cseremsanka, Leviha, Kirougrad, Nyevjanszk, Jekatyerinburg, Pervouralszk, Talica, Revda, Revdinszkij Gyegyarszk, Ganina-jama kolostor, Berezovszkij, Pervomajszk, Lenyinszkoje, Azbeszt, Nyizsnyij Iszetszk, Bolsoj Isztoz, Malij Isztoz, Aramil*), Cseljabinszk megye (*Verhnyij Ufalej, Kistim, Cseljabinszk, Miassz, Szatka, Asa*), Baskírföld térségébe (*Ufa, Balanovo, Demszkoje, Isimbaj, Oktyabrszkij, Urusszu, Sztarije Tujmazi*) látogatott el. A szibériai utunk fontosabb epizódjait *dr. Havasi János* és *Jurkovics János* közös dokumentumfilmje⁴⁵⁸ (a későbbiekben a Duna Tv bemutatta) és a jelen sorok írójának könyve⁴⁵⁹ is megörökítette. Megismerkedtünk egy magyarbarát orosz értelmiséggel, *dr. Vlagyimír Motrevics* történész professzorral, aki a Jekatyerinburgi Állami Egyetemen tanít. Emellett a Moszkvában székelő Vojennije Memoriali Társaság⁴⁶⁰ megbízásából eddig 96 hadifogolytemetőt tárt fel és tett rendbe. A felsorolt terüle-

⁴⁵⁷ Az első emlékut (Donyec medencébe (2009.) követően a második expedíciót is ezentúl az Urálba (2012.) az EU (EACEA) támogatta. A pécsi Német Kör képviseletében ott volt **Matkovits-Kretz Elconóra** (elnök), **Schmidt Antal** (alelnök), **Bán Ilona**, **Hack Ferenc Mihályné**, **Márkus Beáta**, **Schmidt Ákos**, **Stumpf Bálint**, **Stumpf Bálintné**, **Szendéné Arnold Katalin**, **Szabó Alla tolmács**, **Máthé Áron**, a Budapesti Terror Háza Múzeum főmunkatársa, **Singer Zsuzsa**, GULÁG-kutató, **Walterné Müller Judit**, a pécsi múzeum igazgatóhelyettese, **Csehly József**, a pécsi ruszin önkormányzat képviselője, továbbá a Magyar Televízió stábjába képviselőként **dr. Havasi János**, a Médiaszolgáltatás-Támogató és Vagyonkezelő Alap (MTVA) főmunkatársa, egyben a népszerű Hábortis Keresészolgálat vezetője, **Jurkovics János** filmes, operatőr. Kárpátalja képviseletében vonattal Ungvárról indult **Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, **Fuchs Andrea**, az ungvári svábok/németek baráti körének tagja, **Olekszij Korszun** nyugalmazott ezredes, hadtörténész, a Rehabilitált Történelem Kárpátaljai Emlékkönyv szerkesztőbizottsága kiadói csoportjának vezetője.

⁴⁵⁸ HAVASI János– JURKOVICS János: *Idegen ég alatt*. (Urál térségi lágerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged, 2012. http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

⁴⁵⁹ DUPKA György: *„Hová tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában* (Történelmi szociográfia). Kárpátaljai Magyar Könyvek– 221. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012. Tárolt változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409

⁴⁶⁰ Lásd: Военно-мемориального сотрудничества «Военные мемориалы». („Vojennije Memoriali” Katonai-emlékmegőrző Nemzetközi Együttműködési Társaság. *A továbbiakban: Vojennije Memoriali Társaság...*

teken 35 egykori, II. világháborús kényszermunkatábor, civil internált- és hadifogoly temetőt azonosítottunk, dokumentáltunk.⁴⁶¹

A III. kegyeleti és kutatóutunk 2016. június 24. – július 2. között *Baskíria–Ufa–Oktyabrszkij, Tatár föld–Jelabuga* útvonalon zajlott le⁴⁶².

A IV. kegyeleti és kutatóutunkat⁴⁶³ **2016. augusztus 15.-27. között** Csecsen föld: *Groznij* terület – *Andrejevszki völgy* – Azerbajdzsán: *Sumgait* (Kirovabadi) körzet – *Hanlari körzet* – Grúzia: *Tbiliszi, Kutaiszi* körzetében folytattuk. A két expedíció tapasztalatairól, eredményeiről többek között a *Makkosjánosiban* nemzetközi emlékkonferenciát rendeztünk, az elhangzott előadások anyagát könyv alakban is kiadtuk.⁴⁶⁴

Az V. kegyeleti és kutatóutunkat⁴⁶⁵ **2017. június 27. – július 8. közt** – Örményország: *Jereván–Vanadzor–Ararat* – Kazahsztán: *Kara-*

⁴⁶¹ [http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=\(2012\),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural\(2012\),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia\(2012\).](http://www.haboruskeresoszolgalat.hu/#id=&t=164&page=(2012),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural(2012),http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4-konferencia(2012).)

⁴⁶² A 2016.június 24-július 2. közt az urali zárándokút tagjai voltak: a Magyar Televízió stábjába képviselőként **Noll Katalin** szerkesztőriporter, **Csomós István Tamás** operatőr, **dr. Szilágyi Péter Ferenc** a Miniszterelnökség helyettes államtitkára, **Dr. Bognár Zalán** és **dr. Dupka György** GULÁG-GUPVI kutatók, a pécsi Német Kör képviselőként **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök, **Matkovits Réka Aléna**, **Dmitrienko (Belasic) Anna**, **Árvai András**, **Szenác Mihályné** (az Oktyabrszkiji 1701-es munkatáborban robotoló magyar szülők itt született leánygyermek), **Harsányi Zoltánné (Jurij Lapsin alias Arnold György** magyarországi unokatestvére, nyugdíjas tanár), valamint **Árway Attila**, a Szerencsi Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke.

⁴⁶³ A 2016.augusztus 15-27. közötti emléktútagjai voltak: **dr. Szilágyi Péter Ferenc** a Miniszterelnökség helyettes államtitkára, **Szári Norbert Gergely**, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala kutatója, **Csornay Boldizsár László**, a pécsi Janus Pannonius Múzeumigazgatója és **Walterné Müller Judit** igazgatóhelyettes, **dr. Bognár Zalán** történész (Károli Gáspár Református Egyetem docense) és **dr. Bognár Zalánné** pedagógus, **dr. Dupka György** GULÁG-GUPVI kutató, **Varga László**, a balmazújvárosi Veres Péter Kulturális Központ művelődésszervezője, **Csehly József**, a pécsi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, **Magasi Ágnes** és **Yazhyan Tereziya** a Pécsi Magyar-Orosz Társaság tolmácsai, **Gaskó Gábor**, a Magyar Azeri Társaság (Hunaz Kft) képviselője, a pécsi Német Kör képviselőként **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök, **Schmidt Antal** alelnök, **Szörrené Matkovits Nóra Vanda**, **Dmitrienko (Belasic) Anna**, **Rozsnyai Ilona**, **Schmidt Norbert**, **Bán Ilona**, **Németh György Éva** dokumentumfilm-forgató, **Kampfli József** budapesti szobrászművész (az apja a kutaiszi munkatáborban robotolt), **dr. Horváth Katalin** jogász, a dabasi **Molnár József** a motoros emléktúrák szervezője. Utunkat a Magyar Televízió stábjába képviselőként **Noll Katalin** szerkesztőriporter és **Szűcs Tamás Ádám** MTVA-szakértő örökítette meg.

⁴⁶⁴ *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Országholdón és Kaukázus országaiban.* Nemzetközi emlékkonferencia anyagjai, Makkosjánosi, 2016. november 18.Szerkesztette: dr. DUPKA György, dr. ZUBÁNYICS László. KMK № 256. Szolvyai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. Tárolt-változat: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=538

⁴⁶⁵ Az emléktútagjai voltak: **dr. Szilágyi Péter Ferenc** a Miniszterelnökség helyettes államtitkára, a pécsi Német Kör képviselőként **Matkovits-Kretz Eleonóra** elnök, **Schmidt Antal** alelnök, **Matkovits Réka Aléna**, **Dmitrienko (Belasic) Anna**, **Rozsnyai Ilona**, **Bán Ilona Blanka**, **Németh György Éva** dokumentumfilm-forgató, **Horváth Adrienn**, valamint a nagykozári **dr. Horváth Katalin** ügyvéd, **Árway Attila**, a Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzatának elnöke, **Csehly József**, a pécsi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat elnöke, **Csornay Boldizsár László**, a pécsi Janus Pannonius Múzeumigazgatója és **Walterné Müller Judit** igazgatóhelyettes, **Halmi Keve Kund**, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum (RETÖRKI) munkatársa, **dr. Máthé Áron** történész, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága Hivatala elnökhelyettese, **Szári Norbert Gergely**, a Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatala kutatója, a dabasi **Molnár József** a motoros emléktúrák szervezője, **Varga László**, a balmazújvárosi Veres Péter Kulturális Központ művelődésszervezője, **Magas Ágnes** és **Yazhyan Tereziya**, a Pécsi Magyar-Orosz Társaság, angol, orosz tolmácsai, **Dupka György** történész, a MÉKK elnöke, **Fuchs Andrea**, a Szolvyai Emlékparkbizottság irodavezetője.

ganda–Szpasszk–Almati – Üzbegisztán: *Taskent* – Oroszország: *Moszkva* vonalon fejeztük be. A legutóbbi három történelmi zarándokúttal a jelen írásban foglalkozunk.

2011. május 4-9. között kutatócsoporttal terepgyakorlaton *Erdélyben*. „*Itt volt a végállomás*” című uniós pályázat részeként és a „*Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek*” című projekt⁴⁶⁶ keretein belül végig látogattuk, azonosítottuk és dokumentáltuk azokat a helyszíneket, ahol az elosztó- és gyűjtőtáborok voltak: *Nagykároly, Szaniszló, Szatmárnémeti, Érmindszent, Nagyszeben, Nagydisznód, Brassó, Ligetfalva, Marosvásárhely, Szászrégen, Nagyenyed, Déva, Lugos, Temesvár, Arad*.

2011-2012 között **Vajdaság** (Szabadka, Zombor) Felvidék és Kárpátalja területére is eljutottunk, ahol szintén azonosítottuk, dokumentáltuk azokat a helyszíneket, ahol gyűjtőlágerek, lágertemetők voltak.⁴⁶⁷

A GULÁG-GUPVI Emlékév jegyében **2016. október 21-25.** Románia: *Arad–Nagyszeben–Brassó–Foksány/Focșani–Jászvásár/Jassy/Iași–Kolozsváron* jártunk. *Jászvásár/Jassy/Iași, Foksány/Focșani* (2017. 02.) gyűjtőhelyeire emléktáblát készítettünk. *Lügeten* (2016. 10. 22.) emlékművet állíttattunk.

A nagyszabású Kárpát-medencei programot **2016. november 15-19.** között Szlovákia (*Szepsi, Tornaújfalú*), Lengyelország: (*Sanok*), Ukrajna (*Sztarij-Szambor, Szolyva*) gyűjtő- és elosztó lágereit is felkerestük, ezeken a magyarság, némettség „Golgotáinak” is nevezhető helyszíneken koszorúzással, megemlékezéssel, gyertyagyújtással tisztelegtünk közös halottjaink emléke előtt.

A pécsi Német Kör és a Szolyvai Emlékparkbizottság együttműködésének köszönhetően *Pécsen, Budapesten, Kolozsváron, Újvidéken, Királyhelmecen, Nagykaposon, Beregszászban, Szolyván* és más településeken megrendezett megemlékező programok keretében indult el az intenzív kutatás. Az általunk elindított mozgalom kárpát-medencei szintű megemlékezés-sorozatot generált. Az eddigi tapasztalatok birtokában aktívan részt vettünk a malenkij robot 70. évfordulójára alakult Emlék-

⁴⁶⁶ A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre – Német Kör szervezésében a témával foglalkozó kutatók, túlélők, az elhunytak hozzátartozóinak társaságában a partiumi, erdélyi, illetve a székelyföldi emlékhelyeket a jól felkészült kutatóbarátaink kalauzolásával kerestük fel.

⁴⁶⁷ Lásd bővebben: <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/2-kepek> (2011)

bizottság munkájában. Az Emlékbizottság⁴⁶⁸ koordinálásával belendült a malenkij robot történetének szakszerű feltárása, interjúk készítése, együttműködések határon belüli és határon túli, valamint nemzetközi szervezetekkel, levéltárakkal, a témát kutató történészekkel. A *Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások Emlékévének* felbecsülhetetlen a jelentősége, tárgyi és szellemi hozadéka, amellyel a közvélemény is szembesülhetett.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ A Szovjetunióba való elhurcolások 70.-ik évfordulója alkalmából szervezett Kárpát-medencei szintű rendezvények megvalósítása 2015. január 20-án indult, azonban a záróprogramok hivatalosan 2017. február 25-én fejeződött be, de a központi támogatású projektekből több 2018 folyamán valósult meg.

⁴⁶⁹ *Gulág-Gupvi emlékévek*. Zárókiadvány, 2015. február 25. – 2017. február 25. Szerkesztette, összeállította: DR. KOVÁCS Emőke. Közreműködött: DR. NOBILIS Márton, DR. RÉTVÁRI Bence. Gulág-Gupvi Emlékbizottság, Budapest, 2017.

ZÁRÓGONDOLATOK

Jelen munka három évtized kutatómunkájának eredményeit összegzi. Az, hogy a kutatás során sikerült a munkában vázolt eredményekhez eljutni, számos magyar, ukrán, orosz és más nemzetiségű tudományos szakember, a légereket megjárt túlélők, illetve a fogoly-temetőkben nyugvó mártírok hozzátartozói együttműködésének „gyümölcse”, akiktől erkölcsi támogatást, biztatást, szakmai segítséget, és ami lényeges, az értekezésemhez értékes, eddig magyarul nem közölt adatok hatalmas tárházát kaptam. Dolgozatomban hiteles levéltári dokumentumokra hivatkozva megneveztem a sztálinista diktatúra rémtetteinek kárpátaljai elkövetőit, végrehajtóit. A legutóbbi felmérések szerint a sztálinisták által kollektív bűnösséggel megvádolt, megtizedelt ukrainai/kárpátaljai népcsoportok körében már nincsen bosszúvágy, azonban a dokumentált és feltárt rémtetteket mindmáig nem tudják feldolgozni, kiváltó okát értelmezni és kibeszélni, de nem tudnak sem felejtetni, sem pedig megbocsátani.

Mint kutató, szakmai vitát folytattam a párdiktatúra elkötelezett híveivel (magyar és nem magyar képviselőivel), akik a rendszerváltást megelőzően, de azután is akadályozták az igazság feltárását, kimondását. Nevezett személyek ebben a szellemi küzdelemben alulmaradtak, erkölcsi vereséget szenvedtek. Ugyanakkor az ukrainai, az orosz történelemírás porondjára lépő új szereplőkkel, a nemzeti és liberális történelemferdítőkkel tovább folyik az iszapbirkózás – főleg azokkal, akik a történelem kényes kérdéseit elhallgatják, kiforgatják. Például a kárpátaljai történelem tankönyvekből, honismereti olvasókönyvekből is hiányzik egy olyan fejezet, amely a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben 1944. novemberében elkövetett sztálini megtorlásról és népiirtásról átfogó, elfogulatlan és valóságghű értékelést adna, de ilyen más ukrán kiadványok sem tartalmaznak. Ezért is fontos, hogy minél több, a dolgozatomhoz

hasonló munka szülessen (ezek kiadvány formájában napvilágot lássanak), hogy a tárgyalt korszak még meglévő fehér foltjait eltüntessük.

1.) Értekezésem legfontosabb tudományos eredményének azt tartom, hogy a nemzetközi szakirodalomban ez az első monografikus és lexikális összefoglalást adó mű, amely a háborúvesztést követően a kárpátaljai magyarok, németek ellen 1944. november végén a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa szervezésében végrehajtott internálásokkal foglalkozik. Ezekkel a sorstragédiákkal eddig sem magyar, sem idegen nyelven ilyen alaposan és ilyen mélységig senki sem foglalkozott. Az értekezés olyan ukrainai és oroszországi levéltári forrásokat, továbbá az internálás-problémakör kutatástörténetére, a hadifogolytáborok és a GULAG-büntetőtáborok különbözőségét, több egykori helyszínét (Donyec-medence, Ural-térség stb.) vizsgáló és más alapkutatásokra épülő adatokat tartalmaz, amelyek jelentős mértékben hozzájárulnak a II. világháború alatt a szovjet had- és pártvezetőség területfoglaló törekvéseinek, politikájának objektív megítéléséhez, illetve Kárpátalja – sok ártatlan emberi áldozattal, etnikai tisztogatással járó – szovjetesítéséről korábban alkotott kép teljesebbé tételéhez.

2.) Másrészt fontos hangsúlyozni, hogy teljes részletességgel került bemutatásra az NKVD tisztogatósi, begyűjtési akciója, amelynek egyes momentumairól jelen disszertációban lehet először magyar nyelvre fordított forrásokat olvasni. A jövőben további levéltári kutatást igényel az internáltak személyi dossziéinak vizsgálata, feldolgozása a különböző gyűjtő-elosztók, hadifogolylágerek, kényszermunkatáborok embertelen körülményeinek tükrében, amely azonban már meghaladta e disszertáció keretét.

3.) Jelen értekezésben első alkalommal kerestem és kaptam választ azokra a sokakat foglalkoztató, de elhallgatott kérdésekre, hogy a szovjet politikusok, pártfunkcionáriusok, tábornokok, tisztek és főtisztek közül, nevesítve, kik is szervezték és hajtották végre a megtorlásokat a kárpátaljai magyar, német, ruszin és más etnikai közösségekben. Bűnösségük megállapítást nyert, mert meggondolatlan, megalapozatlan katonai intézkedésükkel hihetetlenül magas halálozási arányokat idéztek elő a civil internáltak körében. Állításaimat a települések hiteles veszteséglistáival támasztom alá, amelyekből egyértelműen kiolvasható, hogy a fronton jóval kevesebben estek el. Másrészt a legyengült civilek többsége

együtt raboskodott a testileg, lelkileg edzett katonafoglyokkal, a lágerből hazakerült túlélők között is több volt az egykori baka, mint a civil.

4.) A Kárpát-medencében először az általam irányított kutatási programban készült a teljességre törekvő összefoglaló kimutatás és nevesített veszteséglista a kárpátaljai internáltokról, a II. világháború áldozatairól, a koncepciós perekben elítélt, lágerbe hurcolt, illetve „*lefejezett értelmiség*” képviselőiről. A 25 éves kutatás egyik kézzelfogható eredménye, hogy szervezésünkben a térség egykori gyűjtőlágerének tömegsírjain felépült a Szolyvai Emlékpark, amelynek félkör alakú emlékfalán a magyarlakta településekről több ezer elhurcolt és a sztálini légerekben odahalt magyar és német személy neve olvasható. A parkban épült Mártírok Kápolnájában a „*malenkij robot*”-tal kapcsolatban eddig feltárt fontosabb dokumentumokból nyílt állandó kiállítás. Az emlékpark azóta a Kárpát-medencei magyarság egyik központi kegyeleti- és zarándokhelye lett. Hasonló emlékhelyek létesültek a magyar- és német lakta településeken is.

5.) Az értekezés hiteles tényanyaga hozzájárul az eddigi feldolgozásokban, különböző ideológiákkal átítatott publikációkban, népszerűsítő cikkekben fellelhető pontatlanságok és történelemferdítő, hamis tények megcáfolásához, amelyeket célirányosan „*helyeztek*” el a köztudatban, s zavarták az objektív tisztánlátást. Az értekezés rámutat a két emberiségellenes ideológia, a nácizmus és a kommunizmus káros voltára. Mindkét totalitárius diktatúra áldozatainak száma a vizsgált térségben több ezerre, Európa szintjén pedig több millióra tehető. A dolgozat hozzá kíván járulni ahhoz az európai akcióhoz, hogy a történészek, illetve a holokauszt-tagadó, „*malenkij robot*” - és GULAG-tagadó csoportok is egyformán értékeljék a náci és a kommunista diktatúra rémtetteit.

6.) Tekintettel a külhoni magyarság, a magyar-ukrán-orosz kapcsolatok XX. század eleji történetére, valamint a téma különlegessége iránt külföldön is megnyilvánuló szakmai érdeklődésre, célom az értekezés angol és ukrán-orosz nyelven történő megjelentetése.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS FELDOLGOZÁSOK

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Orosz Állami Katonai Levéltár, Русский Государственный Военный Архив, РГВА
Orosz Föderáció Állami Levéltára, Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ

Orosz Föderáció Elnökének Levéltára, Архив Президента Русской Федерации, АПРФ

Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára, Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМО РФ

Orosz Állami Szociál-politikai Történelmi Levéltár Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории РГАСПИ,

Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Orosz Levéltára, Русский центр хранения историко-документальных коллекций, РЦХИДНИ,

Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára Центр Хранения Историческо.Документальных Коллекций ЦХИДК

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Державний Архив Закарпатської Области, ДАЗО,

Szolyvai Emlékparkbizottság Archívuma

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, tanulmányok *(magyar nyelven)*

A boldogság felé. Kárpáton túl vázlatos története. A szerzői munkaközösség vezetője. MISCSENKO, SZ. O. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1975.

ADOJÁN SÁNDOR: *Halál árnyékában. Magyar rabszolgák Szibériában.* Pápa, 1993.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948. Összeállította és szerkesztette: M. TAKÁCS LAJOS. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

DR. ÁRPA ISTVÁN: *A tiszabíati nemzetiségek életéből. Pillanatképek múltunkból.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

A visszatért Felvidék adattára. Szerk.: CSATÁR ISTVÁN, ÖLVEDI JÁNOS. MAHR OTTÓ és Tsa. „Rákóczi” Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1939.

BALLA GYULA: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható.* In: *Magyarságkutató*. A Magyarságkutató Csoport Évkönyve 1988. Budapest, 1988.

BALLA GYULA: *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig.* Beszélgetések Skultéty Csabával/Ambrus Mártonnal, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

BALLA LÁSZLÓ: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947–1987.* PoliPrint, Ungvár, 2002.

BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes”. 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009.

BALOG SÁNDOR: *Sorsüldözöttek.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1992.

BALOG SÁNDOR: *Lágerből lágerbe.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.

BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Galéria-Écriture, Ungvár –BP., 1994.

BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors a második világháborúban. I-II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

BENKŐ LEVENTE: *Szárazajta.* Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2010., 2011.

BÉNYEI MIKLÓS: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október – 1945. április)* hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf.

Berehovo-Beregszász zsidósága képekben. Szerk.: JEHOSHUA HALEVY. Kiadó: Berehovo-Beregszász és környéke zsidósága körének kiadásában, Tel-Aviv-Natanya (Izrael), 1989.

BRAUN LÁSZLÓ: *A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini légerekbe.* In: *Acta Beregsasiensis.* A Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. Beregszász, 2005.

BOGNÁR ZALÁN: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogoly-egyezmény.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. évf., IV. sz.

BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogolygyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Argumentum*, 2010.

BOGNÁR ZALÁN: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Monográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

BOTLIK JÓZSEF: *Gát.* Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2001.

BOTLIK JÓZSEF: *A hűség csapdájában. Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. Intermix Kiadó, 2003.*

BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.*

BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976.* BP., 2010.

CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak.* BeregInfo hetilap kiadásában, Beregszász, 2001.

CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából.* PoliPrint, Ungvár, 2004.

CSATÁRY GYÖRGY: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: *Évgyűrűk'90.* Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

CSOMÁR ZOLTÁN: *Húsz év Ungvár történelméből 1918–1938.* Budapest, 1939. ... *die Vergangenheit muss reden! 65 Jahre Russlanddeportation Gedenkfeier vom 19. -21. Marz 2010.* in Sathmar. Sathmar, 2010.

DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): A novemberi manifesztum. In: *Útközben.* Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998. (Első közlés: A novemberi Manifesztum, 1997. 5. sz. 55. p.)

DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken. Regio – Kisebbségi Szemle, 3. évf., 4. sz., 1992.*

DOVHANICS, O. D. – LUSZTIG K. – SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972.

DOVHANICS, O. D. A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért. In: *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. Harcba szálltak a népi bosszúállók. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. –KERECANIN, V. M.: Kárpátaljaiak, mint a Vörös Hadsereg önkéntesei. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D.: Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén.* Társszerző: HORVÁTH SÁNDOR, MÓRICZ KÁLMÁN. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.

DUPKA GYÖRGY: *'56 Kárpátalján.* Dokumentumgyűjtemény. Társszerző: HORVÁTH SÁNDOR. Intermix Kiadó, 1993.

DUPKA GYÖRGY: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Társszerző: KORSZUN, OLEKSZIJ. Előszó: TÓTH MIHÁLY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon*. Lefejezett értelmiség 1942–1957. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága*. Honismereti kézikönyv. Nyelv és Lélek könyvek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2000.

DUPKA GYÖRGY: *Autonómia-törekvések Kárpátalján 1918–2003*. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: „Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: '56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára. Intermix Kiadó, 2006. Második, javított kiadás: Intermix Kiadó, 2006.

DUPKA GYÖRGY: „Népünk temetője: Szolyva”. A Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945. KMMI-füzetek VI., Beregszász, 2009.

DUPKA GYÖRGY: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

DUPKA GYÖRGY: *Az első „megnyugtató dokumentum” a helyi magyarság életében*. In: Évgyűriük ,88. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1988.

DUPKA GYÖRGY: *A Kárpátaljai magyar férfilakosság deportálása. 1944. november*. In: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, XXIV. évf. 4. szám, Nyíregyháza, 1989.

DUPKA GYÖRGY: A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Az 1992. szeptember 2-5. között Budapesten rendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994.

DUPKA GYÖRGY: A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján. In: *Jó pásztor volt. Gece Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete*. Emlékkönyv. Intermix Kiadó, 2003.

DUPKA GYÖRGY: *Levelek a szolyvai lágerből*. In: *A 20. századi magánlevelek nyelvi világa*. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Budapest, 2003.

DUPKA GYÖRGY: A magyarok sztálini deportációja. In: *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодні)*. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai, 2005. április 14-16. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

DUPKA GYÖRGY: 1956 és Kárpátalja. Részletek egy nagyobb tanulmányból, I. rész. In: *Nyelvünk és kultúránk*. Budapest, XXXVI. évf., 2006/3. sz.; II. rész: XXXVI. évf., 2006/4-5. sz.

DUPKA GYÖRGY: A sztálini hordák rabszolgaszedő razziai a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: SINGER ZSUZSA: *Nyo-*

mok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. KMMI-füzetek VII., Beregszász, 2010. Második, javított és bővített változat: Együtt, 2010., 1.sz.

DUPKA GYÖRGY: *Adalékok boldog Romzsa Tódor püspök életéhez.* In: Együtt, 2011/3. sz.

DUPKA GYÖRGY: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira.* In: Trianoni Szemle, 2011/1. sz. 30-39. p.

DUPKA GYÖRGY: *65 éve történt (A kényszers munkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája.)* In: Együtt, 2012/1. sz.

DUPKA GYÖRGY: *1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esztendeje.* In: Együtt, 2012/2. sz.

DUPKA GYÖRGY: *A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban (1944-1955).* (Utószó). In: „*Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...*” *Magyarországi németek szovjet kényszers munkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” interjúkötet.* Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában.* Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944-1946).* Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946). DUPKA GYÖRGY közreadásában. Ungvár-Budapest, Patent – Intermix, 1993.

„*Egyetlen bűnünk a származásunk volt...*” *Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robotra” a sztálini légerekbe 1944/45-1955.* Szerkesztő: DR. BOGNÁR ZALÁN. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

Ember az embertelenségben. Vecsésiek hadifogoly- és munkatáborokban (1945-1950), Szerkesztette: FRÜHWIRTH MIHÁLY, PÁVEL RITA. Vecsés, 2006.

Emberek az embertelenségben. Szerkesztette: ZSIROS SÁNDOR. Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, 2010.

„*Élő történelem.*” *Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944-1992).* DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, 1993.

FAZEKAS ÁRPÁD, DR.: *Elhurcoltak.* Nyíregyháza, 1944-1948. Határszél Kft, Nyíregyháza, 1989.

FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944.* Galánta-Dunaszerdahely, Fórum Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002.

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I-II. köt. (1851)* A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete és az Állami Könyvterjesztő Vállalat közös kiadása. Reprint. Budapest, 1984.

GEREBEN ÁGNES: *Idegen állampolgárok deportálása a Szovjetunióban, intézményi és ideológiai előzmények*. Tárolt változat: http://kmf.uz.ua/mr/5_gereben.html (2012)

GEREBEN ÁGNES: *Megtorlások a Szovjetunióban*. Helikon, 2013.

GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Madách Kiadó, Pozsony, 1992.

GERENDELY BÉLA, IFJ.: *Az 1944-es „malenykij robot” áldozatai Tiszakeresztúrtban*. http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html (2012)

GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941-1945*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006.

GULÁCSY LAJOS: *Mélységből a magasba. Önéletrészlet, bizonyoságtétel az elmúlt időkről*. Szerkesztette: KOVÁCSNÉ MARTON ERZSÉBET. Második, bővített (magán) kiadás, 2009.

Haramiak és emberek. Szerkesztette: HANTÓ ZSUZSA. Pytheas Kiadó, 2013.

HARGITA ÁRPÁD: *Tűzoszloppal jéghegyek között. Zimányi József életútja*. Fundamentum Alapítvány, 1995.

HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Istenhez fohászokodva... 1944. Szolyva Verses levelek, imák a sztálini légerekből, szemelvények a hozzátartozók visszaemlékezéseiből. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

Itt volt a végállomás... A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének erdélyi és felvidéki útja. Szerk. DR. BOGNÁR ZALÁN. Pécs, 2011.

Jó pástor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Felelős szerkesztő: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Szerkesztette: BARANYI BÉLA. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs–Budapest, 2009.

Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 640 p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Líra”, 2010. 716 old).

Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Kiadásért felel: TOKÁR MARIANN. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Ungvár, 2011.

Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

KEMÉNY GÁBOR: *Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve*. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939.

KERECSANIN, V. M.: Utószó. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

KERESZTYÉN BALÁZS: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 2001.

KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Regény. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1965. II. kiadás: Csokonai Kiadó – Kárpáti Kiadó, Debrecen – Ungvár, 1989. III. kiadás: Intermix Kiadó, 2007.

Magyarország helységnevtára 1941. Szerkesztette és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1941.

Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939). Szerkesztette: MADARÁSZ ELEMÉR. Kiadja: A Magyar Politika és Közigazgatási Compass (1919-1939) Kiadóvállalat, Budapest, 1939.

MAJNEK ANTAL: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: *Ütközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Malenykij robot. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el Kárpátalja magyar férfilakosságát* címmel megtartott nemzetközi tudományos- és emlékkonferenciájának anyagai. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html>

MATUSKA MÁRTON: *A megtorlás napjai*. Forum, Novi Sad 1991.

MARINA GYULA: *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Patria Publishing Co. Ltd., 1977.

MENCZER GUSZTÁV: *A GULAG rabtelepei. A bolsevizmus népiirtásának színtere*. Századvég Kiadó, Budapest, 2007.

Miért? Zakaj? Lendva, 1998.

MOLNÁR TIBOR: *Zenta és Magyarkanizsa községek II. világháború hősi halottjai*. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 2003.

MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *A sátán fattya*. Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *1944*. Elbeszélő költemény. *Együtt* 2007/3. melléklete. Második kiadás: Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közossége, Ungvár, 2007.

OFICINSZKIJ, ROMAN: Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991. In: *Kárpátalja 1919–2009*. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

Országgyűlési Almanach 1939–1944. Tárolt változat: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al939_44/index.htm (2011)

OROSZNÉ STUMPF ÉVA: *Jóvátették azt, amit el sem követtek... A szerencsi gyűjtőtáborból donbászi kényszermunkára*. Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzat, Szerencs, é.n.

PETRÁK KATALIN: *Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között*. Napvilág Kiadó-Politikatörténeti Intézet, 2012.

PEYER-MÜLLER, FRITZ: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1944.

PRUNICA, SZ. I.: Berehovári járás. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997. 116-117. old.

POPÉLY GYULA: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Írók szakszervezete–Széphalom Könyvműhely–Regio, 1991.

Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenés atrocitásokról. A kötetet szerkesztette: CSORBA BÉLA, MATUSKA MÁRTON, DR. RIBÁR BÉLA. Atlantis, Újvidék, 2004.

RISKÓ MARIANN: *Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája 1944–1991*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, é.n.

Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült PUSKÁS LÁSZLÓ atya boldoggá avatása életrajzi anyagainak nyomán, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2001.

RÓZSÁS JÁNOS: *Gulag-lexikon*. Püski, Budapest, 2000.

RÓZSÁS JÁNOS: *Keserű ifjúság, I-II*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989.

S. BENEDEK ANDRÁS: *A megmaradás esélyei. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993*. Madách–Posonium, 2009.

SINGER ZSUZSA: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. Tanulmány. KMMI-füzetek VII., Ungvár-Beregszász, 2010.

SOLYMOSSY PÉTER: *Magyar revízió svéd szemmel. Svéd diplomáciai jelentések Magyarország 1938-1941 közötti revíziós politikájáról*. Budapest –Stockholm, 2002.

STARK TAMÁS: „Malenykij robot”. *Magyarok a szovjet táborvilágban*. http://kmf.uz.ua/mr/5_stark.html (2012)

STARK TAMÁS: „Budapest felé fordultak védelemért...” In: *Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem*. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás Könyvek. BP., 2006.

„Sötét napok jöttek...” *Koncepciós perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955*. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

SZABÓ JÓZSEF: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940-1944*. imp kiadó, 2002.

SZABÓ GYÖRGY: *Kolozsvári deportáltak az Urállban*. KOMP-PRESS. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.

SZABÓ LÁSZLÓ, DR.: *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Szemelvények a GULAG memoár-irodalmából. Összeállította és szerkesztette: ZSÍROS SÁNDOR tanár, a Gulag Kutatók Nemzetközi Társasága alapító elnöke. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *Ivan Gyenyiszovics egy napja.* Fordította WESSELY LÁSZLÓ. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *A GULAG szigetvilág 1918-1956.* I-III. (Архипелаг ГУЛАГ). Fordító: SOPRONI ANDRÁS. Európa Könyvkiadó Kft. 2013.

Szolyvai Emlékpark 1944. Emlékezzünk Szolyvára. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 1999.

Szolyvai Emlékparkbizottság Hírlevele. Emlékezzünk a „malenykij robot” 58. évfordulóján a kárpátaljai magyar „holocaust” áldozataira. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár – Szolyva, 2002.

Szolyvai Emlékpark. A sztálini légerekben elpusztult magyarok névsora. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 2003.

SZŐKE DOMONKOS: *Kelet-Európa szovjet megszállása 1944-1947 között.* Tárolt változat: http://kmf.uz.ua/mr/5_szoke.html (2012)

TASSY-BECZ ÉVA: *Elmondom, másként nem tehetek.* Pytheas Kiadó, Budapest, 2011.

Tízévkönyv. Hatodik Síp antológia 1989–1999. Szerk.: NÉMETH ISTVÁN, PENCKÓFER JÁNOS. Hatodik Síp, Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

TÓTH GÁBOR: „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI-füzetek V., 2009.

Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. SZABÓ GYÖRGY atya gondozásában, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

USZTA GYULA: *A jót akarni kell.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

VÁRDY HUSZÁR ÁGNES. *Rabszolgák az Urálnál.* In: Új Horizont, 2003. 6. sz.

VÁRDY BÉLA – VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyarok a Gulag rabszolgatáborában.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.

DR. VÁRADI NATÁLIA: *1956-os deportálások a Szovjetunióba az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivumában őrzött dokumentumok alapján:* http://kmf.uz.ua/kutatasok/deportáltak56/deportáltak_56.html (2013)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956).* Budapest, 2008. doktori.btk. elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf (2011)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956). Az oroszországi levéltári források tükrében.* Russica Pannonicana, Budapest, 2009.

WYSZKOWSKI, PAWEŁ: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917-1944-1991).* Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

ZELEI MIKLÓS: *A 342-es határkő (Negyedszázad Kárpátalján). Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.*

ZUBÁNIC LÁSZLÓ: *Guti körkép.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

Zsidók Kárpátalján. *Történelem és örökség. A dualizmus korától napjainkig.* Szerkesztette: BÁNYAI VIKTÓRIA, FEDINEC CSILLA, KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.

ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában. Az én háborúm és fogságom történetéből 1944-1948.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002.

ZSELICKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945.* Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Ukrán és orosz nyelven

ДОВГАНИЧ, О.: *До Бузулука через табори ГУЛАГу.* Ред. Видавництво Гражда, Ужгород, 2009.

ДОВГАНИЧ, О. Д.: *Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі.* Історико-краєзнавчі статті і нариси. Виробничо-Видавничий Комбінат «Патент», Ужгород, 1995,

ДОВГАНИЧ, О. Д.: *У сутінках забуття.* Репресовані делегати першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2000.

ДУПКО, ЮРІЙ – КОРСУН, ОЛЕКСІЙ: *Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ, або молитва складена за дротом.* Ін: Новини Закарпаття, 3. серпня 1991. р.

ДУПКО, Д.: *Про мого товариша, яким я його знаю.* Срібна Земля, 8. червня 1996. р.

ДУПКА ДБЕРДЬ: *Сталінські депортації угорців. – Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодення.* – Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). Національна академія наук України, Інститут історії України, Київ, 2006.

Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. Уклад.: МАГОЧІЙ, ПАВЛО РОБЕРТ, ПОП, ІВАН. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2010.

Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура. Під ред. ВЕГЕШ МИКОЛА, ФЕДИНЕЦЬ ЧІЛЛА. Поліграфцентр «Ліра», Ужгород, 2010.

Закарпатская область. Справочник административно-территориального деления. Издательство «Карпати», Ужгород, 1968.

Закарпатська область. Довідник адміністративно-територіального поділу. Видавництво «Радянське Закарпаття», Ужгород, 1983.

Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА. Ін: *Вопросы истории,* Москва, 1991.

История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область. Главная редакция украинской советской энциклопедии, Киев, 1982.

КОРСУН, О.: *Логіка і практика комуністичної системи правосуддя.* In: „Sötét napok jöttök ...” Konceptióс perek magyar elitéltjeinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix Kiadó, 1993.

КОРСУН, О.: *3 нагоди 50-річчя з дня проведення акції по так званому затриманню та інтернуванню угорського і німецького населення Закарпаття.* *Новини Закарпаття*, 15. листоп. 1994. р.

КОРСУН, О.: *Захистимо потоптану честь безвинних людей.* *Новини Закарпаття*, 7-10. груд. 1996. р.

КОРСУН, О.: *Трагедія, яка замовчувалась півроку.* In: DUPKA GYÖRGY – KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Intermix Kiadó, 1997.

КОРСУН, О.: *Невідомі гуманісти чи відомі злочинці.* *Новини Закарпаття*, 11. жовт. 1997. р.

КОРСУН, О.: *Осінь 1944. року: трагічні сторінки.* *Новини Закарпаття*, 12. листоп. 1999. р.

КОРСУН, О.: *Жертви постанови №0036. від 13. листопада 1944. року.* *Новини Закарпаття*, 27. трав. 2000. р.

КОРСУН, О.: *„Виключити усяку можливість залишення на цій території хоча б одного німця...”* *Новини Закарпаття*, 6-13. груд. 2003. р.

КОРСУН, О.: *„Залікувати незаживаючі душевні рани можна лише сказавши правду...”* *Новини Закарпаття*, - 27. листоп. 2004. р.

КОРСУН, О.: *„Ставка Верховного Головного Командування в останній раз попереджає генерала армії Петрова ... Й. Сталін, А. Антонов”.* *Новини Закарпаття*, 10., 17., 24. черв. 2006. р.

КОРСУН, О.: *Возз'єднавчий рух в Закарпатті у 1944–1945 рр. у світлі нових архівних документів.* Ужгородський Національний Університет, Ужгород, 2006. р.

КОРСУН, О.: *Щодо процесу реабілітації Андрія Бродія та Августина Волошина як колишніх політичних в'язнів Радянського Союзу.* In: *Спільне українсько-угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об'єднують. // A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”.* Beregszász–Ungvár, 2011.

КОРСУН, ОЛЕКСИЙ: *Завдяки Юрієві Дупко в нашій історії стало менше „білі плям”.* In: *Новини Закарпаття*, 2012. N-44-45. 21 травня.

КОРОЛЬ ІВАН: *Угорська революція 1956 року: початок краху прорадянських тоталітарних режимів.* Міністерство освіти і науки України, Ужгородський Державний Інститут інформатик, економіки і права. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2002.

Крізь пекло гулагів. Документи, спогади, нариси. Закарпатська обласна державна адміністрація. Редакційна колегія: ПРИХОДЬКО, В. О., ДОВГАНІЧ,

О. Д., ДЕЛЕГАН, М. В., ХЛАНТА, О. В., ЧОРИ, Ю. С. ВАТ «Патент», Ужгорода, 2006.

„Криваві тіні Кремлю”. Літературна творчість репресованих закарпатців. ПОПОВИЧ, М. А., ДОВГАНИЧ, О. Д.. Видавництво Закарпаття, Ужгорода, 2006.

МАЗУРОК, О., ПАВЛЕНКО, Г., СИТНИК, О.: *Документи ДАЗО як джерело до вивчення історії Закарпаття (1939-1959)*. Іп: Сагратіса – Карпати-ка, Випуск 4: *Німці на Закарпатті (X–XX ст.)*. Ужгорода, 1995.

МАЛАКОВ, ДМИТРО: *Ніби й не було війни ... (Київ 1943 року на світлинах угорського воєжа)*. Вид-во Грані-Т, Київ, 2009.

МАЛЕЦЬ, О. О.: *Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. XX ст.* Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгорода, 2004.

Нариси історії Закарпаття. Том I (1918–1945). Редакційна колегія: ГРАНЧАК, І., БАЛАГУРИ Е., ГРИЦАК, І., ІЛЬКО, В., ПОП І. Видавництво Закарпаття, Ужгорода, 1995.

Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації. Голова редакційної колегії: РІЗАК, І. М. Ужгорода, 2003.

ПАВЛЕНКО, Г. В.: *Нове про депортацію німців Закарпаття в 1944–1946 рр.* // *Матеріали науково-практичної конференції „Державне регулювання міжетнічних відносини в Закарпатті”*. Ужгорода, 1997.

ПОП, ИВАН: *Подкарпатська Русь – Карпатська Україна – Kárpátaljai terület – Закарпатська Україна (1938–1945 гг.)* Ужгорода, 2004.

ПОП, ИВАН: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста ШАБАК, М. Изд-во В. Падяка, Ужгорода, 2001.

Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний покажчик

Автори-упорядники: БАБИЧ, Є. К., ПАТОКА, В. В. СМОЛОСКИП, Київ, 2007.

Publikált levéltári dokumentumok

Magyar Hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok. (1941-1953). Főszerkesztő: VARGA ÉVA MÁRIA. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTTK, 2006.

Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

Возз'єднання. Збірник архівних документів (травень 1944. – січень 1946. рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Ужгород, 1999 р.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том I. Упорядкування: ДОВГАНИЧ, О. Д., КОРСУН О. М. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том II. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.

Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття”. Упорядник: ДОВГАНИЧ, О. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012.

Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали. Упорядники КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ, О. М. Всеукраїнське державне видавництво Карпати, Ужгород, 2011.

Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Т. 1. (1917–1923 рр.) Ужгород, 1957.

Шляхом Жовтня. Т. 2. (1924–1929 рр.) Ужгород, 1961.

Шляхом Жовтня. Т. 3. (1930–1933 рр.) Ужгород, 1962.

Шляхом Жовтня Т. 4. (1934–1938 рр.) Ужгород, 1964.

Шляхом Жовтня. Т. 5. (1938–1944 рр.) Ужгород, 1967.

Шляхом Жовтня. Т. 6. (VIII.1944. – I. 1946. рр.) Ужгород, 1965.

Шляхом Жовтня. Промови та інтерв'ю депутатів комуністів у Чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921–1938 рр.) Ужгород, 1959.

II. világháborús halotti kimutatások

Béke poraikra... Dokumentum-émlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Szerk.: BÚS JÁNOS. Varietas 93 KFT, Budapest, 1999.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. I том. Вид-во Карпати, Ужгород, 1995.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. II том. Ужгород, 1998.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том I. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Видавництво Карпати, Ужгород, 2002.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том II. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст, м. Чоп. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том III. Берегівський район, Великоберезнянський район, Виноградівський район, Воловецький район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2005.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IV. Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2006.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том V. Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2007.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VI. Тячівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2008.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VII. Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2009.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VIII (додатковий). Міста обласного підпорядкування: Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст, Чоп. Райони: Берегівський, Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2010.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011.

Publikált és kéziratoss interjúk, levelek, feljegyzések, visszaemlékezések

ANDOR GYÖRGY visszaemlékezése. In: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

ARY JÓZSEF visszaemlékezése. In: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt. A továbbiakban.* In: *Élő történelem.*

BADZEY PÁL: *A haláltáborból.* Szolyvai lágernapló. Összeállította: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996.

BAGU BALÁZS: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

BALENSZKY ÖDÖN visszaemlékezése. Kisgejőc, 1989. november 1. In: *Élő történelem*.

BALOGH SÁNDOR: Magyarok kollektív felelősségre vonása. *História* 2005/9. p. 11.

ID. BARÁT MIHÁLY visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

BARTOS JÓZSEF levele. Munkács, 1990. január 12. In: *Élő történelem*.

BELJANSZKY DEZSŐ feljegyzése. Mezővári, 1990. augusztus 30.

BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáborában*. Abaliget, Lámpás, 2000.

CSAPLÁR VILMOS visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

DANIELOVICS EMMI: *Tiszaborkuttól Ungvárig*. Önéletírás. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

DEZSÓFFY GÉZA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

EGERSZEGI SÁNDORNÉ adatközlő levele. In: *Élő történelem*.

ERDŐ KÁROLY visszaemlékezése, lejegyezte SZÖLLÖSSY TIBOR. Técső, 1989. január 10. In: *Élő történelem*.

FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulagon*. Budapest, Kálvin, 1992.

HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot”-ról*; HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt*. Lágerversek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

KASSAY EMMA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

K. ISTVÁN visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

KORMANSZKY FERENC lágerbeszámolója. Nagybocksó, 1992. július 6.

KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek XIV., Beregszász, 2011.

LUSZTIG KÁROLY: *Töredékek*. Napló, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

MAJOROSSY BÉLA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban*. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

„Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” *Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” interjúkötet*. Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a Gulágon*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

NAGY ANDRÁS: „...Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar” a sztálini munkatáborokba. Emlékfoslányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász, 2010.

NAGY JÁNOS kérvénye. Muzsaly, 1990. december 15.

NAGY JENŐ: *Megaláztatásban*. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvétél alapján lejegyezte. Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

PATAKY FERENC letétbe helyezett emlékirata, 1992.

PAULINA ANDRÁS adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba elhurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére. Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem*.

DR. ORTUTAY ELEMÉR: „... *holnap is felkel a nap*” Emlékeim. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin*. Emlékfoszlányok a legrégebbi időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995.

SÁNTHA MENYHÉRT. In: *Élő történelem*.

STEINER FERENC levelei, archív felvétel.

SZABÓ BÉLÁNÉ TAR ILONA adatközlő levele. In: *Élő történelem*.

SZABÓ FERENC és BÉRES FERENC visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

SZALAI BORBÁLA: *Morzsák*. Életem igaz története, Intermix Kiadó, Ungvár-BP., 2007.

SZOBOSZLAY MÓNIKA: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében*. Técső, 2000.

TÓTH ÁRPÁD beadványa. Ungvár, 2011. augusztus 4.

TURDA MIHÁLY tekeházi lakos levele családjához. 1946. augusztus 25. In: *Is-tenhez fohászokodva...*, Intermix Kft., 1992.

Adatközlők:

Agejeva Kovács Irén, Ungvár, 1991.IV. 4.

Őzv. Aranyos Andrásné, Visk, 1991. II.20.

Asztalos Istvánné, Ungvár, 1991.II.05.

Azarina J. B., Ungvár, 1991.IV.04.

Bábucs Zoltán, Budapest, 2004.IX.03.

Bagu Balázs, Bátyú, 1990.VI.12., 13., 15., 18., IX.01., 2007.VIII.20.

Balogh Gyula, Tiszasalamon, 1992. XI.

Balogh Márta, Ungvár, 1990.II.08.

Balogh István, Jánosi, 1991.I.20.

Balogh Tiborné, Csap, 1991.IV.15.

Baráth József, Beregszász, 1989.XI.18.

Baran Zoltán, Nagyberég, 1990.VI.15.

Barta Zoltán, Szernye, 1991.I.30.

Ifj. Benedek Imre, Aknaszlatina, 1990.

Bence Z. Z., Fertősalmás, 2006.XII.08.

Bihari Tivadar, Rafajnatújfalu, 1991.

VI.30.

Bilics Éva, Rahó, 1991.II.12.

Birosz János, Kőrösmező, 1990.II.22.

Bitai József, Kisdobrony, 1991.II.09.

Bíró Irma, Fertősalmás, 2006.XII.08.

Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsóné Váradi Ilona, Kassa, 1991.VI.15.

Borbély A. F., Beregszász, 1991.IV.05.

Borbély Sándor, Nagyborzsova, 1991.II.03.

Botos Endréné Tegze Magdolna, Fertősalmás, 2006.XII.08.

Braun József, Szürte, 1991.III.24.

Brenner Tibor, Ungvár, 1991.I.27.

- Brenzovics László*, Zápszony, 1990.V.26.
Buzinkay János, Huszt, 1990.III.12.
Búzasi István, Nagyborzsova, 1989.
 XI.24.
Cövekné Vaskó Mária, Kisvárd, 2005.I.24.
Czurkó Elemér, Minaj, 1991.XII.
Csató Anna, Verbóc, 1989.XI.26.
Csok Sándor, Beregszász, 1991.VIII.05.
Csontos Anna, Ungvár, 1991.X.23.
Darcsi Sándor, Nagyborzsova, 1989.XI.24.
Debrenyi János, Jánosi, 1991.I.20.
Demeter Ferenc, Rafajnaújfalu, 1992.X.02.
Dornbach Katalin, Királyháza, 1990.
 XII.07., 1991.VIII.06.
Dupka József, Gödényháza, 1990.I.04.
Id. Ember Balázs, Újbátyú, 1990.VI.18.,
 IX.01
Fakász Valéria, Barkaszo, 1990.II.
Fábián Balázs, Tiszaújlak, 1991.I.11.
Fábián István, Beregszász, 1991.III.02.
Fábián László, Mezővári, 1989.XI.
Farkas József, Ungvár, 1991.II.02.
Fegyverneki Ferenc, Kiscejóc, 1992.III.
Fejes Dezső, Nagydobrony, 1991.III.14.
Fekete József, Eszeny, 1989.XI.24.
Ferencz Angéla, Palló, 1991.IV.14.
Fodor Ferenc, Dercen, 1989.XI.18.,
 1990.I.30.
Fóri Éva, Aklihegy, 1992.II.30.
Fucskó Margit, Ungvár, 1991.II.05.
Fülöp Anna, Búcsú, 1992.II.30.
Fülöp Gyula, Búcsú, 1992.II.30.
Gajdos Györgyné, Munkács, 1991.I.30.
Gazdag Györgyné, Beregszász, 1991.
 IV.03.
Gebevanné Hudán Jolán, Huszt, 1990.
 XI.09.
Gecse Endréné, K. Vojkovec (Szlovákia),
 1992.VI.16.
Gedeonné Balogh Piroska, Barkaszo, 2004.VIII.10.
Gerendely Béla, Tiszakeresztúr, 1992.I.20.
Gerzsenyi Tibor, Makkosjánosi, 1991.I.20.
Gérus Gábor, Tekeháza, 1992.I.19.
Györffy Attila, Beregszász, 2006.XII.09.
Győri Miklós, Tiszaújhely, 1991.IV.
Hadar Győző, Csongor, 1990.II.
Hajdú Ferenc, Bótrágy, 1990.VII.20
Halavács József, Beregdéda, 1989.XI.26.,
 1991.VI.02.
Hankáné Homoki Edit, Nagybégány, 1989.X.31.
Heé Béla, Gát, 1991.II.05.
Hegedűs Zsigmond, Mezőkaszony, 1990.V.
Hidi Endre, Nagydobrony, 1991.
Himisinec E., Beregszász, 1991.II.09.
Homoki Árpád, Salánk, 1989.XI.26.
Homoki Zoltán, Nagyborzsova, 1989.
 XI.24.
Homoky László, Ungvár, 1991.II.07.
Horkay Zoltán, Szernye, 1991.I.30.
Horváth Gyula, Mezőkaszony, 1990.V.
Horváth Lajos, Bene, 1991.I.23.
Horváth László, Bene, 1991.I.23.
Hriczkó István, Ungvár, 1992.IV.04.
Huszár Gizella, Ungvár, 1991.IV.11.,
 VI.11.
Husztai Sándor, Beregszász, 1990.X.01.,
 1999.I.12.
Igyártó László, Szolyva, 2008.II.08.
Illés József, Nevetlenfalu, 1990.II.26.
Izsák Béla, Balazsér, 1991.IV.04.
Jacura László, Macsola, 1991.I.25., VIII.11.
Jakab Béla, Mezőgécse, 1991.III.17.
Özv. Jakab Irén, Tiszaágtelek, 1991.I.27.
Juhász Béla, Nagypalád, 1990.II.20.
Juhász István, Ungvár, 1991.IV.02.

- Kaliska József*, Nevetlenfalva, 1990.II.26.
Katkó László, Szürte, 1991.III.24.
Katona Zsigmond, Helmec, 1990.IV.05.
Kádásné Jakubát Ilona, Tiszaásvány, 2010.III.18.
Keresztény Péter, Aknaszlatina, 1990.
Kerékgyártó István, Debrecen, 1991.I.07.
Kékesi Katalin, szül. *Bökényi Katalin*, 1992.X.23.
Özv. Kincsesi Dánielné, 1991.II.20.
Kishegyi Gáspár, Beregszász, 1991.IV.04.
Kiss Mária, Szernye, 1991.I.30.
K. L. túlélő, Feketeardó, 1992.II.30.
Kocsis Katalin, Badaló, 1990.XI.
Komári Árpád, Kisbégány, 1991.
 II.12.,VII.17.
Komjáthy Béla, Dunaszentgyörgy, 2007.VII.16.
Kormanszky Ferenc, Nagybocksó, 1992.
 VII.6.
Korpa Péter, Botfalva, 1992.XI.26.
Kovács A., Nagyszőlős, 1991.IV.05.
Kovács István, Nagyberég, 1990.VI.15.
Kovács Miklós, Kígyós,1991.II.12.
Kovács Zoltánné Sereghy Judit, Ausztrália, 2005.IV.04.
Ködöböcz Lilla, Beregsom, 1990.XI.
Körtvélyesi József, Bustyaháza, 1992.
Kövér Klára, Ungvár, 1991.XI.06.
Krafta (Kellner) Valéria, Bustyaháza, 1992.XI.18.
Krajnik Jolán, Búcsú, 1992.II.30.
Kubinyi Béla, Batár, 1992.II.30.
Kun Balázs, Nagyberég, 1991.IV.02.
Kükemezey Árpád, Ungvár, 2007.V.11.
Lávráné Gerék Márta, Nagygejóc, 2007.
 II.01.
Lator József, Visk, 1991.
Legeza Miklós, Ungvár, 1991.IV.04.
Lipót Zoltán, Ungvár, 1991.VIII.12.
Lóke Anna, Salánk, 1990.I.16.
Lőrincz Béla, Gát, 1990.V.05.
Majoros Béla, Barkaszó, 1990.II..
Máček Irén, Gyertyánliget, 1990.
 VIII.30.
Mádi János, Búlsú, 1992.II.30.
Májer Ferenc, Gyertyánliget, 1990.
 VIII.30.
Máriánné Boldog Edit, Tiszaújhely, 1991.IV.
Márk Attila, Nyíregyháza, 2010.III.02.
Mészár Irén, Izsnyéte, 1991.I.30.
Milován Jolán, Nagyszőlős, 1991.IX.14.
Misák Istvánné, szül. *Badó Mária*, Kisdobrony, 1990.X.16.
Molnár László, Gállocs, 1990.X.31.
Iff. Munkácsi Károly, Királyháza, 1990.
 XII.07., 1991.VIII.06.
Nagy Balázs, Szernye, 1991.I.30.
Nagy Gyula, Palló, 1991.IV.14.
Nagy Istvánné, Ungvár, 1991.X.29.
Nagy János, Ungvár, 1991.II.13.
Nagy Jenő, Ungvár, 1989–2000.
Nagy László, Akli, 1992.II.30.
Nagy László, Mezővári, 1989.XI.
Nagy Sándor, Csongor, 1990.II.
Nagy Zoltán Mihály, Csonkapapi, 1990.I.10.
Nagy Zsanett, Bicske, 2008.VII.14.
Neubauer Ferenc, Munkács, 1991.I.30.
Németi Emilné, Aknaszlatina, 1991.II.11.
Novák Viktor, Beregszász, 1991.II.05.
Olasz Miklós, Asztély, 1991.X.17.
Orosz Etelka, Beregszász, 1991.IV.11.
Ónody Géza, Tiszaásvány, 1992.XI.
Palkó Gyuláné, Csap, 1991.III.01.
Papp Andrásné Toldi Katalin, Tiszabökény, 1992.I.20.
Pálicska Ernő, Beregrákos, 2006.XII.08.
Pataký Ferenc, Aknaszlatina, 1990.
Petneházy István, Mezőkaszony, 1990.
 III.27.

- Petrus E. M.*, Nagyszőlős, 1991.IV.05.
Pércsi Albert, Búcsú, 1992.II.30.
Pósze Attila, Tiszacsoma, 1991.II.08.
Id. Prófus József, Búcsú, 1990.XI.
Ráti Ferenc, Nagygejőc, 1989.X.
Rezes Géza, Feketeardó, 1992.II.20.
Révész Endre, Cservone, 1991.II.13.
Id. Sari József, Visk, 1989.XI.26.
Sápi Ferenc, Szőlősgyula, 1990.XI.
Sebi András, Sárosoroszi, 1990.VII.26.
Sepella Mária, Helmec, 1990.IV.05.
Sivadó János, Tornyospálca, 1991.II.26.
Sín József, Gut, 1990.XI.
Stercli Sándor, Aknaszlatina, 1991.V.07.
Sütő Antal, Barkaszó, 1990.II.
Sütő Kálmán, Beregsom, 1989.X.11.
Sütő László, Taracköz, 1991.II.10.
Sütő Sándor, Hetyen, 1991.II.12.
Szabó Ernő, Ungvár, 1990.I.29.
Szabó Magda, Beregardó, 1991.VI.14.
Szabó Károly, Beregszász, 1991.VII.08.
Dr. H. Szabó Lajos, Pápa, 2007.VIII.20.
Szabó Mária, Ungvár, 1991.IV.04.
Szajkó Mária, Ungvár, 1991.II.04.
Szanyi Ilona, Palágykomoróc, 1992.XI.
Szarka Károly, Mezővári, 1989.XI.
Id. Szathmáry István, Nagybakos, 1990.
 VI.12., 13., 15.
Szavkó Terézia, Beregardó, 1991.II.20.
Szerencskóné Mező Ella, Tarnóc, 1991.
 II.13.
Szilágyi Sándor, Barkaszó, 1990.II.
Szítai E., Munkács, 1991.IV.30.
Szocska Viktória, Ungvár, 1991.IV.04.
Szöllőssy Tibor, Técső, 1990.II.02.
Szubota Erzsébet, Tiszasalamon, 1992.XI.
Szubomlín Margaréta, Kisdobrony,
 1991.II.03.
Özv. Szűcsné Hete Margit, Csap, 2007.
 IV.17.
Szűcs Elemérné, Beregszász, 1991.II.11.
Szűcs Sándor, Téglás, 2004.XI.20.
Tagyi Klára, Eszeny, 1989.XI.24.
Tamási Erika, Csongor, 1990.II.
Tarackezy B. N., Fertőszalmás, 2006.
 XII.08.
Tar Géza, Halábor, 1991.II.12.
Tar Margit, Beregrákos, 2006.XII.08.
Dr. Tárczy Andorné, Ungvár, 1991.IV.10.
Tirkánics Margaretta, Ungvár, 1991.IV.04.
Torma Erika, Csongor, 1990.II.
Tóth Éva, Hetyen, 1991.II.12.
Tóth László, Botfalva, 1992.XI.26.
Tóth Margit, Beregrákos, 1990.II.
Id. Tóth Mihály, Zápszony, 1990.V.26.
Tótik Lajos, Szelmenc, 1991.II.
Tuba Magdolna, Bátyú, 1991.II.15.
Újvári László, Ungvár, 1990.XII.15.
Úr Sándor, Kisdobrony, 1989.XI.20.,
 1990.XII.10.
Vajdaffy Géza, Ungvár, 1991.I.29.
Valkóczy Aranka, Ungvár, 1991.II.14.
Varga László, Ungvár, 1991.I.28.
Vári Fábrián László, Mezővári, 1989.XI.
Vass István, Szolyva, 2003.XI.05.
Vass Mária, Forgolány, 1990.III.10.
Verebes Erika, Nagymuzsaly, 1989.XI.28.
Veres Péter, Szelmenc, 1991.II.12.
Vetróczy Ambrus, Rát, 1990.X.26.
Zaharovics Ferenc, Rahó, 1991.VIII.06.
Zombori József, Aknaszlatina, 1990.
 VII.14., VII.15.
Zombory István, Aknaszlatina, 1990.,
 1991.VII.

Tényfeltáró dokumentumfilmek

Csonka-Bereg. SÁRA SÁNDOR dokumentumfilm-sorozata, 1988.

GULYÁS GYULA – GULYÁS JÁNOS: *Malenykij robot*. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, Budapest, 1990.

SÁRA SÁNDOR: *Magyar nők a GULAG-on*. Dokumentumfilm-sorozat I-II-III., 1992. Lásd még: *Csonka-Bereg*. Az 1944 őszén elhurcolt férfiak sorsáról készült dokumentumfilm-sorozat, 1988.

HAVASI JÁNOS – JURKOVICS JÁNOS: *Idegen ég alatt*. (Urál térségi légerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózik az 57 perces film.) Szeged, 2012. http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/films.film_page?i_film_id=136919 (2012)

GOLOVCHUK, OKSANA: „ЦІНА ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ЖИВИХ.” Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. (48,57 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.

Tárolt változat: <https://www.youtube.com/watch?v=gclOzg8mk8I> (2014).

GOLOVCHUK, OKSANA: „НАМАЛЬОВАНА ВІЙНА, 2015. Namali ... a viyna 2015. Drawing War, 2014” Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. (23,16 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.

Tárolt változat:

<https://www.youtube.com/watch?v=bG0Kl0c6ZDA>

GOLOVCHUK, OKSANA: „ЩОБ НЕ ПЛАКАЛО НЕБО НАД УКРАЇНОЮ”, 2015 P.”Damit der Himmel über der Ukraine nicht weint”. Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. (23,16 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.

Tárolt változat:

https://www.youtube.com/watch?time_continue=1&v=D3g276LcjUI&feature=emb_title

FOGALOMTÁR, RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Államtitok-védelmi Tárcaközi Bizottság – a testület a moszkvai központi levéltárakban őrzött iratok nagy részének visszaminősítésével foglalkozott, és jogában ált a szigorúan titkos minősítést feloldani vagy zárolni.

AP RF/АП РФ – Orosz Föderáció Elnökének Levéltára/Архив Президента Русской Федерации.

ASZSZK/АССР – Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság, Avtonomnoje Szovetszkoje Szocialiszticeszkoje Reszpublika.

ÁVB/GKO/GKO – Állami Védelmi Bizottság/Государственный Комитет Обороны. 1941. július 30. – 1945. szeptember 4. között a legfelső állami irányító szerv tagjai voltak: *Sztálin I. V.* elnök, *Molotov V. M.* (elnökhelyettes), *Vorosilov K. Je.*, *Malenkov G. M.*, a későbbiekben: *Bulganyin Ny. A.*, *Voznyeszenkij Ny. A.*, *Kaganovics L. M.*, *Mikojan A. I.*, *Beria L. P.*

BIR/БИТР – Javító-nevelő Munkaügyi Hivatal/Bjuro ispravityelno-trudovih rabot. A hivatal olyan személyek nyilvántartásával és elhelyezésével foglalkozott, akiket szabadságvesztés nélküli – többnyire saját gyárukban, üzemükben végzendő – kényszermunkára ítélték. Tevékenységüket az NKVD/MVD is felügyelte.

САКИД/ЦАКИД - **Történelmi Dokumentumok Kollekciónak Központi Levéltára/ Центральный Архив Коллекции Исторической Документов**, (Moszkva).

САМО РФ/ -Ф - Orosz Föderáció Hadügyminisztériumának Központi Levéltára/ Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации (Moszkva).

DAZO/ДАЗО - Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTAL) / Державний Архив Закарпатської Области (Ungvár, Beregszász).

Dalsztrój – Szibéria északkeleti, sarkköri régiójának meghódítására létesített gazdasági egység az OGPU–NKVD–MVD fennhatósága alatt, amely a légerrabok munkaerejét használta föl erre a célra. Az itt föllállított légerek elsősorban a Kolima-medence aranykészleteinek kitermelésével foglalkoztak, köztük kárpátaljai aranyás rabok is voltak.

(Első) 1. Csehszlovák Hadtest/első csehszlovák hadtest – 1943-ban Buzuluki városban állították fel, tagjait a GULAG légereiben raboskodó csehszlovák állampolgárságú kárpátaljaiak köréből toborozták.

FEZEO, fezeósok – 1947-ben Kárpátalján is katonai behívóval toboroztak munkaerőt az 1927-1932-es születésűek körében. Sztálin haláláig a katonaköteles kárpátaljai, magyar, német, ruszín/ukrán fiatalokat a Donyec-medence szénbányaiba irányították. Először a donbázi gyáripari szakiskolába (FEZEO) vitték őket, innen kapták a fezeós nevet. Volt aki 22 hónapos lágerfogság után fezeós-ként újra munkatáborba került.

FPPL / ФППЛ - front melletti átvenő-továbbító táborok, frontavaja prijamnapereszilacsnyj lager. A 4. Ukrán Front tábor-rendszeréhez tartozott a hírhedt galíciai szambori láger, egyben hozzátartozott a szolyvai gyűjtőtábor is.

GARF/ГАРФ - Oroszországi Föderáció Állami Levéltára, Государственный Архив Русской Федерации.

GlavPURKKA – a Munkás-Paraszti Vörös Hadsereg Politikai Főigazgatósága.

GULAG/ ГУЛАГ- Lágerek Állami Főhatósága, Glavnaja Upravlenyije Lagerej OGPU-NKVD-MDB-MVD SZSZSZR (1934-1964).

GUPVI/ГУПВИ - Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokság, Glavnaja Upravlenyije po gyelam vojennaplennih i internyiravánnih.

gyermekkolóniák, az NKVD zárt gyermekotthonai – a munkakolóniákba az árván maradt kiskorúakat, szökött ipari tanulókat, a politikai megtorlásban részesült, illetve likvidált szovjet elit gyermekeit zárták.

ITL/ИТЛ - javító munkatáborok, ispravityelno-trudovoj lagera. A Gulag tábor-rendszeréhez tartozott. Köztük a leghírhedtebb az 1950. július 24-ig működő Pecsorai ITL (Észak-pecsorai ITL), amelyet a Komi ASZSZK területén működtettek, a kozsaviszki körzetben, az ide került foglyok vasútvasút vonalat építettek.

KTAL/ДАЗО – Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Derzsavnij Arhiv Zakarpatszkajij Oblasztyi.

KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

KMMI – Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet.

KGB/КГБ - Államvédelmi Bizottság, Komityet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi. Titkosszolgálati és állambiztonsági feladatokat látott el bel- és külföldön egyaránt. Fő célja a Szovjetunió, a szovjet típusú kommunista államforma védelme és fenntartása a belső és a külső ellenséggel szemben, valamint az úgynevezett imperialista tábor gyengítése. **KPRSZ/КПРС** – a Szovjetunió Kommunista Pártja, Kommuniszticseszka Partyija Ragyanszkoho Szozjuzu.

KPZU/КПЗУ – Zakarpatszka Ukrajina Kommunista Pártja (1944-1946).

KU/KY – Karpatszka Ukrajina (1939).

katorga, KTR vagy katorzsnije raboti, katorzsnije lagerja – a Gulag tábor-rendszeréhez tartozó *katorgalágerek, kényszermunkatáborok*. Itt tartották fogva a „hazaárulásért” elítélt férfiakat és nőket, akik különösen szigorú büntetésben részesültek, illetve akik a halálos ítéletet csak különféle „enyhítő körülményeknek” köszönhetően kerültek el.

kolonyija – telep (régiesen: telepfogház): a lágerektől elsősorban az különböztette meg, hogy többségükben a kisebb vétségekért és bűncselekményekért, három évnél rövidebb időtartamú szabadságvesztésre ítélt 17 éven felüli nők és férfiak kerültek ide.

koncentracijnoje tabori - koncentrációs táborok. Még Lenin idejében kezdték létrehozni a koncentrációs táborokat, például lásd a *Szolovki-szigeti lágereket*, ahová az izolálás útján az osztályellenséget gyűjtötték össze és nagy részüket likvidálták. A politikai foglyokat eleinte nem, de a későbbiekben teljes mértékben munkára kényszerítették.

kulák, kuláklista - zsirospaszti vagy nagyparaszti, a Szovjetunióban az 1920-as évek végén kezdődött erőszakos és kényszerű szövetkeztetését durva kampány kí-

sérte a gazdag paraszttal – a kulákokkal – szemben, akik általában nem akartak belépni a kolhozokba. Kárpátalján 1946-ban kezdték összeállítani a *kuláklisztát*, a jegyékebe azokat vették fel, akik a megengedettnél több szántófölddel rendelkeztek és megtagadták a kolhozba lépést.

Különleges bíróság Ungváron - 1944. december 18-án a Zakarpatyszka Ukrajna Néptanácsa hozta létre, hogy az NKVD felügyelet alatt leszámoljon a „*nép ellenségeivel*”, a szovjetellenes elemekkel. Döntése megfelelebezhetetlen volt.

különleges operatív objektumok hálózata - 1943-tól Moszkvához közeli településeken, dácásokon, a kiemelten kezelt hadifoglyokat, tábornokokat és más főtiszteket az illetékes belügyi szervek itt hallgatták ki.

„levelezési jog nélküli” zárt lágerrek – Az NKVD különleges tanácskozások testülete 25 évre elítélt áldozatait távoli szibériai zord helyeken letöltendő lágerbüntetésre ítélték „*levelezési jog nélkül*”, ami gyakorlatilag az elítélt agyonlövését jelentette.

I/punkt, lagpunkt: А/пункт, лагпункт, – a lágerrendszer egyik al/tábor

LSZLZ - Lembergi Vasút Vonalbírósága. Лінійний суд Львівської залізниці. Koncepciók perék keretében kárpátaljaiak százait ítélte el.

MÉKK - Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége.

MZSKE – Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület.

MVD/МВД – az SZSZKSZ Belügyminisztériuma, Minyiszterszva Vnutrennih Gyel SZSZSZR.

MGB/МГБ – Állambiztonsági Minisztérium, Minyiszterszva Goszudarsztvennaj Bezapasznasztyi.

MID/МИД СССР – az SZSZKSZ Külügyminisztériuma, Minyisztyersztvo Inasztrannijih Gyel SZSZSZR.

„malenkij robot” vagy „kicsi munka”, „három napos munka” - köznyelvi kifejezés a magyar nyelvű irodalomban, a tudományos szakirodalomban meghonosított terminológia, többnapos, éves munkára utal. Varga Éva Mária a *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956)* c. monográfiájában egyértelműen kijelenti, hogy a korabeli szovjet dokumentumokban, az orosz levéltári forrásokban ezt a kifejezést nem ismerik, a civil elhurcoltak hivatalosan „*internáltaként*” szerepelnek, akik a GUPVI-táborrendszerében raboskodtak, illetve a munkászászlóaljukba és századokba (ORB, RB) kerültek. Adalékként a HVG-re⁴⁷⁰ is utalok, egy itt megjelent anyagban olvashatjuk, hogy magyar ember találhatta ki a „*gyilkos malenkij robotot*.” A cikk szerzője többek között leírja, hogy *A Kreml árnyékában* c. tanulmánykötetben, melynek szerzője, Baráth Magdolna, aki valószínűsíti, hogy Moszkvában nem egy orosz, hanem a magyar közgazdász, Varga Jenő (Kun Béla kormánybiztosa, Moszkvában élő magyar emigráns) volt az, aki először, 1942-ben Sztálini vezetésnek vetette fel: „*a legyőzött ellenséges ország ne csak anyagi jellegű kártérítést fizessen, hanem munkaerejével közvetlenül is járuljon hozzá a háború utáni szovjet újjáépítéshez*.” (Baráthhoz hason-

⁴⁷⁰ Szegő Iván Miklós: Magyar találhatta ki a gyilkos malenkij robotot. In: HVG.hu, http://hvg.hu/instant_tudomany/20140713_magyar_talalta_ki_gyilkos_malenkij_robot (2014)

lón vélekedett *Varga szerepéről 2006-ban Stark Tamás, a Magyar foglyok a Szovjet-unióban* című munka szerzője is.)”.

MVSZ - Fegyveres Erők Minisztériuma, Minisztversztvo vooruzsannih szil.

NKTTRJVM – Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának Rehabilitáltak Jogai Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottsága (1989).

NKO - Honvédelmi Népbiztosság, Narodnij komisszariat oboroni.

NKVD, KKGB (SZSZKSZ NKVD): HKBA, HKBA CCCP – Belügyi Népbiztosság, Narodnij komisszariat vnutrennih gyel. A szovjet politikai rendőrség feladata az állambiztonság védelme volt. 1946-tól MGB (Belügyminisztérium) néven működött. Sztálin halála és az azt követő legfelsőbb szintű leszámolások után, 1954. március 13-án jött létre a szovjetrendszer fennállásának végéig működő KGB (Állambiztonsági Bizottság). **NRZU/HP3Y** - Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa, Narodna Rada Zakarpatszkoj Ukrajini.

OK/OK, Okások - egészségjavító osztag, ozdorovityelnaja komanda.

OON/OOH/ENSZ - Egyesült Nemzetek szövetsége, Organizacija Objednanih Nacij. A kormányközi világszervezet székhelye New York.

ORB - elkülönített munkaszázlój, otgyelnij rabocsij batalion. Állománya: civil internáltak, jótételi munkára mozgósított németek stb.

OSZP/OCP - kényszerletelepítéssel foglalkozó osztály, otgyel szpecialnij paszelenij.

osszobije tábori/»особые табори» - különleges táborok: A GKO 1941. december 27-i 1069. sz. számú rendelkezésével felállítottak 26 ún. *különleges tábor*t, amelyben a német fogságból szabadult szovjet katonákat, tiszteteket, köztük a vlaszovistákat őrizték.

ON NKVSZ SZRSZR - Az SZSZKSZ Belügyi Népbiztossága mellett működő különleges tanács. Особлива нарада при НКВС СРСР. Konceptiós perek keretében kárpátaljaiak százait ítélte el.

ON MD SZRSZR - Az SZSZKSZ állambiztonsági minisztériuma mellett működő különleges tanács. Особлива нарада при міністерстві держбезпеки СРСР. Konceptiós perek keretében kárpátaljaiak százait ítélte el.

Osszobije papki/»Особые папки» - különleges dossziék: a legfelsőbb állami és pártvezetés részére megküldött speciális jelentések, beszámolók, adatközlések hitelesített változatai. **PPV/ПІВ** – hadifogoly-átvevőállomások, prijemnij punk vojennoplenih. A 4. Ukrán Fronthoz tartozó SZPV-k fiáljai, az UPVI frontvonal melletti ún. mozgó táborhálózatához tartoztak. A katonai egységektől 25-30 km-re helyezkedtek el, a foglyok az ezredek és hadosztályok gyűjtőpontjairól kerültek a hadseregek melletti gyűjtőállomásokra. Feladatuk a hadifoglyok fogadása, szűrése, továbbküldése az SZPV gyűjtőállomásokra.

postai levelező lap/pocstovaja karta – Az NKVD-táborok többségében engedélyezték a raboknak a nyílt postai levelezőlapok hazaküldését. A megírt lapok előzetesen kemény cenzúrán estek át és a fogva tartás körülményeiről kimondottan pozitív információt tartalmazhattak.

PVSZ URSZR - USZSZK Legfelsőbb Bíróságának Elnöksége. Президия Верховного суда УРСР. Sorozatosan jóváhagyta a kárpátaljaiakra is kiszabott halálos ítéleteket.

RB - munkászászlóalj, rabocsij batalion. Allománya: civil internáltak, jótételi munkára mozgósított németek stb.

RCHIDNI – Roszjizskij Centr Hranenyija Isztoriceszkih Dokumentov po Novejsej Isztoriji.

RGAVI/РГВАИ - **Orosz Állami Hadtörténeti Levéltár (Русский Государственный Архив Военной Истории, (Moszkva).**

RGVA/РГВА - Orosz Állami Katonai Levéltár/Русский Государственный Военный Архив (Moszkva).

RGSZPIA/RGASZPI/РГСПИИ/ РГАСПИ - Orosz Állami Szociál-Politikai Történelmi Levéltár / Русский Государственный Социально-Политический Исторический Архив (Moszkva).

RF/РФ – Orosz Föderáció, Ruszkaja Federacija.

Repatriációsügyi Megbízott Igazgatóság - a hadifoglyokat hazasegítő kormány szervet a Népbiztosok Tanácsa 1944. október 23-i rendelete alapján hozták létre. 1945 elejétől a hivatal a GUPVI illetékes szervei mellett párhuzamosan a külföldi állampolgárok repatriálását is végezte.

ROA/POA, vlaszovisták – az Orosz Felszabadító Hadsereg katonái, Roszjizskaja Oszvobogyityelnaja Armija. A német fogságba került szovjet katonák körében szerveződött hadsereg, amelynek élén Vlaszov Andrej Andrejevics (1900-1946) tábornok állt, a későbbiekben a szovjet Legfelsőbb Bíróság halálra ítélte, kivégezték, katonái a GULAG táboraiban évekig sínylődtek.

„saraska”- a szovjet hadiipari kutató és tervező intézetek rendszere, azok részlegei, ahol a külvilágtól elzártan, állambiztonsági felügyelet alatt különböző kihágásokért elítélt tudósokat, kutatókat, mérnököket, feltalálókat dolgoztattak.

szpeclágok – a speciális, különleges rendeltetésű GULAG-lágerekben a szovjet hatalommal szemben álló politikai foglyokat őrizték, dolgoztatták.

szpecposzelenyec vagy szpecpereszelenyec, illetve szpecposzelenyije - kényszerletelepítés, kényszerletelepített. Olyan „szabad állampolgár”, aki szabadságvesztés terhe mellett hagyhatja csak el a neki kijelölt lakóhelyet. Többségükben olyan személyek, társadalmi, illetve népcsoportok alkották e távoli települések lakóit, akiket eredeti lakóhelyükről karhatalmi úton telepítettek ki és telepítettek át a számukra kijelölt kényszerlakhelyre, amelyet többé nem hagyhattak el (pl. a kuláktalanítás során kitelepített parasztok milliói, egyes „autonóm területek” népcsoportjai).

SZEPB – Szolyvai Emlékparkbizottság.

SZSZKSZ, SZU / СССР - Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Szovjetunió. Szojuz Szovetszkih Szocialiszticeszkih Reszpublik

SZU NKO – Szovjetunió Honvédelmi Népbiztossága, 1946. március 5-től SZU MVSZ – Fgyveres Erők Minisztériuma. 1941-1947-ben *Sztálin I. V.*, 1947-1949-ben *Bulganyin Ny. A.*, 1949-1953-ban *Vasziljevskij A. M.* és mások a vezetői.

SZU NKID – Szovjetunió Külügyi Népbiztossága, 1946. március 15-től SZU MID, a Szovjetunió Külügyminisztériuma. 1939-1949-ben Molotov V. M, 1953-1956-ban *Visinszkij A. J.* a vezetője.

SZU NKVD, NKVD/MVD, 1946. március 15-től SZU MVD - Szovjetunió Belügyi Népbiztossága, Belügyminisztériuma, az államigazgatás központi szerve. Igazgatott intézményei: az állambiztonság, a rendőrség, határőrség, karhatalom, tűzoltóság, javító-nevelő munkatáborok, munkatelepek, illetve a GULAG, GUPVI stb. 1943. március 4-től külön népbiztossága van az NKGB-nek. 1938-1945, 1953-ban az NKVD/MVD parancsnoka *Beria L.P.*, halálra ítélték, agyonlőtték. 1946-1956-ban *Kruglov Sz. Ny.*, 1956-1960-ban *Dudarov Ny. P.*

SZU NKVD/MVD GULAG – Táborok főparancsnoksága, Glavnoje upravljenyje lagerej. Elítéltek, illetve politikai foglyok és köztörvényesek alkották rab-állományát, akik a javító-nevelő munkatáborokban, munkatelepeken rabszolgamunkát végeztek.

SZU MVD TYU – a SZU Belügyminisztériumának Börtönparancsnoksága, Tyuremnoje Upravlenyje.

SZU NKVD Különleges Tanácsa – hatáskörébe tartozott a kitelepítések, száműzetések, öt évig terjedő javító munkatábor, az ország területéről való kiutasítás stb. elrendelése.

szovjetesítés v. szovjetizálás: a Szovjetunióban meghonosított és bevezetett, a SZU sajátosságainak megfelelően kialakult kommunista rendszer „*exportálása*” a közép- és kelet-európai országokba a II. világháború után.

SZMERS/TYKP „Смерш” – *Kémelhárítási Főcsoportfőnökség*, oroszul: a *Szmerty Spionam!* – *Halál a kémekre!* kifejezés rövidítése, szovjet katonai kémelhárítás, Glavnaja Upravlenija vojennaj kontrazvedki „Szmers” NKO SZSZSZR. Kémelhárító és megtorló alakulatai 1941. február 8-án alakultak meg az NKVD egyik szerveként. 1941. július 17-től az NKVD egyik igazgatósága, amely a Vörös Hadsereg soraiban folyó kémelhárítással foglalkozott.

szigorított rezsimben működő egységek, részlegek, táborok - a GUPVI táborrendszerhez, a 4. csoportba tartoztak. Ezekben a szigorított táborokban a szökött, szabotáló, az egykori SS, SD, SA és Gestapo tagjainak és a kegyetlenségeket elkövető hadifoglyokat őrizték, dolgoztatták.

Szovjetunió Népbiztosok Tanácsa - 1946. március 15-től Minisztertanács. 1941-1953-ban *Sztalin J. V.*, 1953-1955-ben *Malenkov G. M.* az elnöke.

SZKP KB PB – a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politikai Bizottsága.

SZPV/ СПБ – hadifogoly-gyűjtőállomások, szbornij punkt vojenno-plennih, a FPPL-ek fiáljai, az UPVI frontvonal melletti ún. mozgó táborhálózatához tartozott. A megszállt Kárpátalján egy ilyen tábor volt: №2. SZPV/СПБ Szolyva (*oroszul: Сборный Пункт Военнопленных – СПБ*) hadifogoly-átvevőhely *hadifogoly-gyűjtőtábor*.

szszilka – száműzetés. A GULAG-lágerből szabadultak többsége a büntetés letöltése után szszilnuposzelenyec lett, vagyis kényszerlakhelyeket jelöltek ki számára, ahol meghatározott időközönként jelentkeznie kellett a helyi állambiztonsági szerveknél.

SZSZ ZU - Спеціальний суд Закарпатської України – Kárpátátontúli Ukrajna Különleges Bírósága. Koncerpciós perek keretében kárpátaljaiak százait ítélte el. Döntésük ellen fellebbezésnek nem volt helye.

„trojka” gyorsított bírósági eljárása: az úgynevezett trojka a helyi NKVD-vezetőből, egy ügyészből és a helyi párttitkárból verbuválódott. Ők bírálták el a helyi NKVD által összeállított vádiratot, amely sok esetben egyetlen feljelentésből állt. Az ítéelkezésnél két kategória volt: az I-es halálbüntetést jelentett azonnali ítélet-végrehajtással, amely főbelövés volt, a II-es GULAG-ot vagy börtönt. Döntésük ellen fellebbezésnek nem volt helye. A döntésről csoportos kimutatás készült, amelyet albumnak neveztek, és gyakran több száz nevet tartalmazott – ezt felterjesztették Moszkvába, ahol általában Sztálin és munkatársai jóváhagyták.

UÁE, UNE – Ungvári Állami Egyetem, majd Ungvári Nemzeti Egyetem.

UMDSZ - Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség.

UNO – Ukrán Nemzeti Szövetség.

UPVI, GUPVI (SZU NKVD GUPVI, 1951-1953-ban SZU MVD UPVI)

– Glavnoje Upravlenyije Vojennih i Internyirovannih/ Upravlenyije Vojennih i Internyirovannih. A Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokság a SZU NKVD Belügyi Népbiztosságához tartozott. Nem azonos a GULAG-táborrendszer fogalmával. Főleg a kelet-európai országokból származó katonai és civil fogolyállományt alkalmazták kényszmunkaerőként a szovjet népgazdaságban (nehézipar, bányászat, építésügy stb.). A hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó önálló főhatóság Sztálin haláláig létezett. Az UPVI-t még *Beria* pár hónapos belügyminisztersége alatt feloszlatta, funkcióit az MVD Börtönparancsnokságának (MVD Tyuremnoje Upravlenyije) adták át, 1954-től a megszűnt intézmény feladatkörét az MVD 2., majd az MVD 3. sz. osztálya vette át.

USZSZR/YCCP – Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság, Ukrajinszka Szovetszkaja Szocialiszticeszkaja Reszpublika.

VH, SZA - Vörös Hadsereg, szovjet hadsereg, Vörös Hadsereg Vezérkari Főnöksége - oroszul rövidítve: Sztavka.

Levéltári forrásokkal kapcsolatos egyéb rövidítések:

Арк. – arkus/lap,

4. Укр.ф. – 4. Ukrán Front,

ф. - fond , **г., гг.** – god/év,

Д. – gyelo/ügyirat,

Ед.хр. хран. – őrzési egység,

Л.- listz/lap,oldal,
оп. – opisz/állag, raktári jegyzék,
п. – papka/ügyirat-csomó,
Р. – rik/év,
спр. - szpava/ügyirat,
стр. стор. - sztranyica/oldal,
т. – tom/kötet, könyv,
КУ/КУ- Karpatszka Ukraina (levéltári okmány-gyűjtemény)
TSU/ТШУ – Terniszticsnij sljah do Ukrajini (levéltári okmány-gyűjtemény).

КУ - *Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том І. Упорядкування: ДОВГАНІЧ, О. Д. , КОРСУН, О. М. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009. , Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том ІІ. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.*

TSU - *Тернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. ХХ століття”. Упорядник: ДОВГАНІЧ, О. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.*

ZUN - *“Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с. (A továbbiakban: ZUN)*

A MEGTORLÁSOK FELELŐSEINEK NÉVMUTATÓJA⁴⁷¹

Azon fontosabb személyek listája, akik 1944 novembere és 1949 decembere között közreműködtek a magyar és német civilek letartóztatásában, hadifogolyként való elhurcolásában, a német származású munkaképes személyeknek a SZU-ban végzendő közmunkára való mozgósításában, munkatáborokba irányításában, a kelet-európai térség szovjetesítésében (leigázásában).

A teljes életrajz ismertetésének igénye nélkül egyes nevekhez pár soros életrajzi eligazító adatot fűztem, hogy az értekezésben feldolgozott fontosabb szovjetkori párt-, állami- és katonai vezető nevével jegyzett rendeletek, határozatok, parancsok, illetve a végrehajtásban részt vevők jelentéseit cselekedetük súlyának tükrében értelmezzük, ítélhessük meg. Az eddig feltárt adatok szerint - az alább felsorolt tettesek - valamilyen módon az emberiség ellen cselekedtek, akik a kelet-európai térséget is behálózó szovjet totalitárius rendszerért, a párt-diktatúrák, a politikai repressziók számos áldozatáért különös felelősséggel tartoznak.

Szovjetunió

Abakumov, Viktor Szemjonovics (1908-1954) vezérezredes. 1946. április 4-től 1951. július 4-ig a SZU állambiztonsági minisztere. Felelős a GUPVI- és GULAG-táborok felállításáért, az emberiség elleni körülmények megtervezéséért, ő bízta meg az NKVD-csapatok parancsnokait a keleti térségben a nép ellenségeinek, a szovjetellenes elemek felkutatásával, lágerbe hurcolásával, illetve a koncepciók perек folytán történő kivégeztetésével. 1954. december 19-én kivégezték.

Allahverdov gardaőrnyag, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztály egészségügyi főtanácsosa.

Amplejev őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó kelet-szlovákiai és kárpátaljai hadifogoly-átvevő táboroknak az 1944. október 28. - november 17. közötti időszakban egyik szervezője, irányítója.

Apollonov, Arkagyij Nyikolajevics (1907-1978) vezérezredes. 1942-1947 között a SZU belügyi népbiztosának-belügyminiszterének helyettese. Egyidejűleg a SZU NKVD Karhatalmi Főparancsnokságának parancsnoka. Felügyelte, irányította

⁴⁷¹ A névmutatóhoz felhasznált források: *Возз'єднання*. Збірник архівних документів (травень 1944-січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1999; *Тернистий шлях до України*. Збірник архівних документів і матеріалів. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007; *Карпатська Україна*. Документи і матеріали, том 1. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009., "Закарпатські угорці і німці: інтерв'ювання та депортаційні процеси. 1944-1945 рр." Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. Корсун. Редакційна колегія: З.М. Кірман, Ю.Ю. Дупко, А.М. Фукс. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с., Gereben Ágnes: Megtorlások a Szovjetunióban. Helikon, 2013., Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956). Az oroszországi levéltári források tükrében. Russica Pannonica, Budapest, 2009.

a kelet-európai országokból (Magyarország, Bulgária, Románia, Jugoszlávia stb.) történő német férfiak és nők kiszállítását a SZU-ba.

Avramcsuk alezredes, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagokhoz tartozó 88. Kárpáti Határőrezred parancsnoka, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában a szolvyvai gyűjtőlágerbe való hurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Baldaszarov ezredes, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok 2. osztályának törzsparancsnoka, az NKVD egységével közreműködött a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Beria, Lavrentyij Pavlovics (1899–1953): szovjet politikus. 1938 és 1953 között a szovjet titkosszolgálat (az NKVD, 1953-tól a KGB) rettegett főnöke, az SZSZKSZ belügyi, állambiztonsági népbiztosa, a sztálini koncepciós perek egyik legfőbb felelőse. 1953 decemberében kivégezték.

Belickij alhadnagy, az őr-konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység parancsnokhelyettese.

Bikov hadbíró, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrcsapat katonai hadbírósága tanácsának tagja (1946, Ungvár) közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Birjuzov, Szergej Szemjonovics (1904–1964): szovjet katonatiszt, marsall. A II. világháború alatt több front parancsnoka. 1944 májusától a 3. Ukrán Front vezérkari főnöke. Felügyelte, irányította a kelet-európai országokból (Bulgária, Jugoszlávia) történő német férfiak és nők kiszállítását a SZU-ba.

Bljumin A. alezredes, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének parancsnoka, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolvyvai gyűjtőlágerbe való hurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Boldin kapitány az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred hadtápért felelős vezetője az 1944. november 18-20. között járművet, üzemanyagot biztosított a századparancsnokoknak a civilek internálásának hadműveleti lebonyolításához.

Bondarenko őrnagy körzeti meghatalmazott Bobovicsén, a repressziók egyik szervezője.

Boszij Pavlo Ivanovics ezredes, a 4. Ukrán Front hátországának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokhelyettese. A kárpátaljai magyar és német férfiak internálásának egyik aktív szervezője, végrehajtója.

Botvinov főhadnagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztály ügyviteli osztályának vezetője, adminisztratív politikai tisztje, a manifesztum-aláírási kampány szervezője.

Bozin őrmester, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység őrmestere.

Brunyevszkij őrnagy, a 4. Ukrán Front egyik NKVD-alakulatának tisztje, a tisztogatási akció egyik szervezője.

Bujanov, V. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Csernisov, V. V. belügyi népbiztoshelyettes, közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decemberében és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáboriba történő kiszállítás lebonyolításában.

Davidenko őrnagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóságának tisztje, a szovjetítés egyik szervezője.

Davidav őrmester, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrecsapat katonai hadbírószága tanács titkárságának tagja (1946, Ungvár) közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Djekanozov, Vlagyimír Georgijevics (1898-1953) grúz politikus, diplomata. 1947-ig helyettes külügyi népbiztos. A németek mobilizációjának egyik szervezője. A Beria-perben halálraítélték, kivégezték.

Deribas, a szabombi átvevő-továbbküldő hadifogoly-tábor (№22. FPPL) 2. ügyosztályának vezetője.

Demicsev főhadnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred egyik egységének törzsparancsnok-helyettese, a szolvai körzetben közreműködött a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásában.

Dohin százados, a szinnai 3. sz. SZPV (sznyinai hadifogoly-gyűjtőtábor) vezetője, felügyelete alá tartozott a Sztavnétól 4 km-re lévő Zsornaván létesített hadifogoly-átvevőhely.

Dubrovskij ezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály parancsnokhelyettese.

Ehrenburg, Ilja (1891–1967) orosz író, Sztálin hírhedté vált propaganda-minisztere, Kárpátalja Szovjetunióhoz csatolásának lelkes agitátora.

Fagyjev Szergej Makszimovics (1905) vezérőrnagy, 1942. december 3-tól a Fekete-tengeri Hadseregcsoport, a Tengermelléki Hadsereg, majd a 4. Ukrán Front háterszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnoka a 0036. sz. határozat alapján hajtotta végre a magyar és német férfiak internálását, a német nők és férfiak jóvátételi munkára történő mozgósítását, a magyar hivatalnokok, vezetők stb. letartóztatását.

Filonenko hadbíró gárdaőrnagy, a SZMERS 8. Légihadsereg Katonai Törvény-székének elnöke, repressziók, kivégzések szervezője.

Fomenko hadbiztossági főhadnagy, a huszti gyűjtőtábor, a szolvai gyűjtőtábor (SZPV-2) nyilvántartási felügyelője, akinek sok száz ártatlan kárpátaljai lakos pusztulásához volt köze.

Fomicsev alezredes, az állambiztonsági főosztály (UMGB „A”) „A” osztályának parancsnoka, közreműködött az ungvári Rendkívüli Bíróság által meghozott halálos ítéletek végrehajtásában.

Fomin százados, a hadifoglyok 1. sz. novoszelicai gyűjtőtáborának parancsnoka 1945 februárjában.

Gluhov kapitány, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály nyomozó tisztje, részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Golikov, Filipp Ivanovics (1900–1980): szovjet katonatiszt, marsall. 1944 októberétől jóvátételi, repatriációs ügyekkel foglalkozó megbízott a Népbiztosok Tanácsában (a szovjet kormányban).

Goloduhin kapitány, a szolyvai gyűjtőtábor (SZPV-2) parancsnokának egyik helyettese.

Gorbatyuk, Iván Markovics – belügyi főtiszt. 1944-ben vezérőrnagy, illetve vezérezt. 1945-től, a harcoló szovjet hadsereg hátszágát biztosító belügyi csapatok parancsnoka altábornagyi rangban. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Grobovoj őrnagy, a 22. sz. (FHFT) sztarij szambori láger parancsnoka 1945 márciusában.

Homenko V. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Hruljov, Andrej Vasziljevics (1892–1962) hadseregtábornok, szovjet katonai vezető. 1943 júniusától a szovjet hadsereg hadtápfőnöke. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Hruscsov Nyikita Szergejevics (1894-1976) Ukrajna és a SZU pártvezére, államférfi. 1944-1946-ban Kárpátalja sikeres szovjetesítéséért vállalt felelősséget. Részt vett Romzsa püspök meggyilkolásának megszervezésében, a görög katolikus egyház felszámolásában.

Hizsnyak kapitány, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagokhoz tartozó 88. Kárpáti Határőrezred törzsparancsnoka, közreműködött a magyar és német katonaköteles férfiak internálását elrendelő 0036. sz. határozat és a Városparancsnokság 2. számú parancsának végrehajtásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött németek gyűjtésében.

Izrailjan V. hadbíró ezredes, a 4. Ukrán Front katonai főügyésze, Kárpátalján 1944-1945 között közreműködött több halálos ítélet meghozatalában.

Jemeljanov alezredes a 4. ukrán Front NKVD egységének katonai ügyésze, Kárpátalján 1944-1945 között repressziók, koncepciók percek, kivégzések szervezője.

Jermilov kapitány volt 1944 novemberében a szolyvai hadifogoly-gyűjtőtábor (SZPV-2) parancsnoka, felügyelete alá tartozott a Huszti hadifogolyátvevőhely is. 1945 elejétől *Jermilov* századost hűségéért a 4. Ukrán Front hátszága parancsnokának parancsára a lengyelországi jawieszowiczei hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki.

Jersov kapitány a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje, a letartóztatások szervezője.

Jersov egészségügyi gárdaezredes, a SZSZK SZ NKVD HIÜFF 4-es ügyosztályának vezetője.

Judajev őrnagy, a 22. sz. (FHFT) sztarij szambori lágér parancsnokának ellátmányozási helyettese 1945 márciusában.

Kacnelson Ilja Niszunovics vezérezredes, a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztagok parancsnokságának egyik vezetője, a kárpátjai megtorlások egyik irányítója, szervezője.

Kalinyin Mihajlo Ivanovics (1875-1946) politikus, államférfi, 1938-1946 a SZU Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke, majd tagja. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Kapitan I. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára, Salánk környékére ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Karatajev hadbíró kapitány, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrccsapat katonai hadbírósága tanácsának tagja (1946, Ungvár) közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Kariofilli tüzérségi altábornagy, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolyvai gyűjtőlágerbe történő elhurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Karpjuk hadbíró őrnagy, a SZU MVD Kárpátmelléki hatőrccsapat katonai hadbírósága tanácsának elnöke (1946, Ungvár), közreműködött a magyar és német hadseregben szolgált kárpátaljai személyek elítélésében.

Kazancev őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 1. sz. osztályának parancsnoka részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Kondratov őrnagy, Nagyszőlős városparancsnoka.

Konovalov őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred manőverező csoport parancsnoka 1944. november 18-20. között megszervezte a Beregszászból Sztrabicsóra, Sztrabicsóról Szolyvára elindított civil-internáltak őrzését. Közreműködött Rahón a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161 sz. határozat végrehajtásában.

Konovalalov hadnagy az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred műveleti szakasz parancsnoka. Közreműködött Técsón a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásában.

Kovalcsuk Mikola Kuzmics (1902-1972) altábornagy, 1944 áprilisától a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály vezetője. Felügyelte az 1. gárdahadsereg, a 8. légihadsereg, a 38. hadsereg rögtönítélő hadbíróságát, a kárpátaljai lakosság körében végzett tiszogatási akciókat, nevéhez fűződik számos kárpátaljai vezető értelmiséginek a letartóztatása, halálra ítéltetése és kivégeztetése. 1954-ben törvénybe ütköző cselekedetei miatt leszereltették a szervektől, tábornoki rangjától megfosztották.

Korzsenyevics altábornagy, a 4. Ukrán Front törzsparancsnoka, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolyvai gyűjtőlágerbe történő elhurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Krivenko, Mihail Szipiridonovics (1904-1954) altábornagy. 1945. február 2-tól 1947. február 2-ig a SZU NKVD/MVD GUPVI (hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály) parancsnoka.

Krugljakov Andrij Davidovics (1910-2003) ezredes. 1944. november 1. -1946 októberé között Ungvár városparancsnoka.

Kruglov Szergej Nyikiforovics (1907-1977) vezérezredes, 1945. december 29-től 1953 márciusáig a SZU belügyi népbiztosa, majd belügyminisztere.

Krutzski gárdaőrnagy, Huszt városparancsnoka.

Kucser, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztály adminisztratív politikai tisztje, a manifesztum-aláírási kampány szervezője.

Kulik hadnagy, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység parancsnoka.

Kuzmenko kapitány, az NKVD 92. sz. Kárpáti határőrezredének törzsparancsnok helyettese, Kárpátalján a 0036. sz. és a 7161. sz. határozatok végrehajtója, az NKVD egységével közreműködött a jótételi munka alól elrejtőzött németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Kuzmincov gárdaezredes, a 4. Ukrán Front NKVD-egységének törzsparancsnoka, közreműködött a jótételi munka alól elrejtőzött németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Labosev ezredes, Rahó városparancsnoka.

Lazarev alezredes, Munkács városparancsnoka.

Lebgyev őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 1. sz. század parancsnoka, közreműködött az 1944. november 18-20. közötti Ugocsa vidéki civilek internálásának hadműveleti lebonyolításában, a huszti hadifogoly-átvevőhely táborigazdálkodásának megszervezésében, biztosításában. Huszton a németeket jótételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Levitin ezredes, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok törzsparancsnokának helyettese, közreműködött a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. határozat, illetve az AVB 7161. sz. határozat végrehajtásának megszervezésében, ellenőrzésében.

Limar őrnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály Katonai Törvényszék által halálra ítélték végrehajtását felügyelő részleg ungvári parancsnoka.

Lopatin őrnagy, a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje. Közreműködött a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 0036. sz. határozat, illetve az AVB 7161. sz. határozat végrehajtásának megszervezésében, ellenőrzésében.

Majszkij, I. I. londoni szovjet nagykövet, *Beneš* kormányfő egyik kapcsolattartója, Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának előtárgyalója.

Malenkov Georgij Makszimovics (1902-1988) pártvezető, államférfi 1946-ban a SZU minisztertanácsának helyettes elnöke. Részt vett a németek mozgósításában.

Malinovszkij, Rogyion Jakovlevics (1898-1967), a SZU marsallja. 1944 májusától a 2. Ukrán Front csapatparancsnoka, irányítja Magyarországról és Romániából a németek kiszállítását a SZU-ba.

Mamulov (Mamuljan), Sztepan Szolomonovics (1902) a belügyminiszter első helyettese, közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decemberében és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáborába történő kiszállítás lebonyolításában. *Beria* egykori munkatársát 1954-ben 15 évre ítélik, 1968-ban szabadul.

Manuilszkij, Dmitrij Zaharovics (1883-1959) politikai tiszt és pártfunkcionárius a Vörös Hadsereg központi apparátusában az ellenség közt kifejtendő propagandamunkát irányította.

Marszkij ezredes, a SZMERS 8. légihadseregéhez tartozó kémelhárító-felderítő részleg munkácsi osztályvezetője, a helyi repressziók szervezője.

Maszkín, a 21240. sz. munkácsi katonai alakulat törzsparancsnoka, közreműködött a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásában.

Matyuhin kapitány, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred hírközlési egységének parancsnoka, Ilosván a 0036. sz. határozat és a németek jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Mjasznyikov A. vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front Katonai Hadbíróóságának elnöke, Kárpátalján 1944-1945 között közreműködött több halálos ítélet meghozatalában.

Mehlisz, Lev Zaharovics (1889–1953). Pártfunkcionárius, vezérezredes (1944). 1937-től az RCZCSA politikai főparancsnokságának parancsnoka, az SZSZKSZ Honvédelmi Bizottsága vezetőjének helyettese. A II. világháború alatt a 2. Belorusz Front, 1944 augusztusától a 4. Ukrán Front haditanácsának tagja, ezen belül a SZMERS-csapatok egyik kárpátaljai irányítója. Sztálin bizalmi köréhez tartozott, a vezér iránti hűségét abban mutatta ki, hogy ellenségeivel és ellenfeleivel szemben kegyetlen és könyörtelen volt. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása az ő szigorú és következetes közreműködésével ment végbe, emellett egyik fő irányítója volt a magyar és német civil lakosság elhurcolása megszervezésének. 1944–1946 között könyörtelen, brutális hozzáállással közel félezer kárpátaljai magyar, ruszin és ukrán patriótát végeztetett ki.

Mescserjakov alezredes, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztályának parancsnoka, részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Mityerjov, Georgij Andrejevics (1900-1977), a Szovjetunió Egészségügyi Népbiztosa, többek között a szakszerűtlenül felszerelt lágerekórházak hálózatának működtetője.

Mikojan, A. I. miniszterelnök-helyettes. Részt vett a németek mozgósításának megszervezésében.

Mitrjukov kapitány, a 92. Kárpáti Határőrezred századparancsnoka egységével közreműködött az ungvári magyar katonai kórház felszámolásában, a sebesült honvédek gyűjtőtáborba juttatásában, az ungvári civil-internálás és más letartóztatások lebonyolításában.

Mkervalidze, M. K. őrnagy, a szambori átvevő-továbbküldő hadifogoly-láger (№22. FPPL) parancsnoka.

Mocsalov, Nyikolaj Ivanovics állambiztonsági őrnagy. 1944. december 10-től kinevezték a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztály egyik vezetőjévé, a szolvai (SZPV-2), a sztarij szambori (FPPL-22) lágerek úgynevezett „*hadifogoly-diszpécser, ellenőre*” volt.

Molotov, (Szkrajbin) Vjacseszlav Mihajlovics (1890-1986) szovjet állami és politikai személyiség. 1941-1949 között belügyi népbiztos, 1957-től külügyminiszter, az SZSZKSZ Minisztertanácsa elnöke. Részt vett a kelet-európai németek mozgósításának megszervezésében.

Noszov állambiztonsági őrnagy, a Minszk megyei Novij Boriszovban felállított (GUPVI) 183. sz. úgynevezett Zöld Láger parancsnoka. A keze alá került kárpátaljai internáltak (Beregszászi, Ungvári járás) százai itt haltak meg végelgyengülésben és fagyhalálban.

Novikov vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, a hírhedt 0036. sz. határozat egyik megfogalmazója és támogatója.

Oldner G. (Gábor), a 4. Ukrán Front hátszágának ellenőrzésével megbízott NKVD-osztag magyar művelti, hírszerző csoportjának vezetője.

Osztapenko, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztály adminisztratív politikai tisztje, a manifesztum-aláírási kampány szervezője.

Pankin alhadnagy, 1945 februárjától a szolvai gyűjtőtábor (SZPV-2) parancsnoka a tábor felszámolásáig.

Panov alezredes, a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje, a szovjetítés egyik szervezője.

Peskov őrnagy az NKVD 90. sz. Kárpáti Határőrezredének törzsparancsnoka, Kárpátalján a 0036. sz. és a 7161. sz. határozatok végrehajtója.

Petrov, Ivan Alekszejevics (1905-1956) altábornagy, 1943 februárjától 1945 januárjáig a SZU NKVD UPVI parancsnoka, 1945 februárjától a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály parancsnokhelyettese.

Petrov, Ivan Jefimovics (1896–1958). Hadseregtábornok, a Szovjetunió Hőse (1945). 1918-tól különböző szintű parancsnoki beosztást töltött be a Vörös Hadseregben. A II. világháború alatt Szevasztopol, Odessza védelmét irányította, továbbá az észak-kaukázusi, a 2. Belorusz Front parancsnoka. Mint a 4. Ukrán Front parancsnoka, nevéhez fűződik Kárpátalja elfoglalása, a Szovjetunióhoz történő csatolása, a 0036. sz. határozat megfogalmazása, aláírása, az általa irányított NKVD-csapatok népiirtó tevékenysége, a repressziós akciók keretén belül magyar, német férfiak és nők internálása.

Portnyagin őrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok hadifogly ügyviteli osztályának vezetője, a kárpátaljai és más térségek gyűjtőlágereinek (Szolyva (SZPV-2), Huszt, Zsornava (SZPV-3), Turka) felügyelője, az internálások, repressziók egyik szervezője.

Priscsepa, Ivan az NKVD kárpátaljai ügynöke, ejtőernyős csoportja 1944 augusztusában szállt le a magyarlakta Beregújfalu térségében.

Primcsenko kapitány, Poljana/Polena katonai parancsnoka.

Pronyin Mihajlo Mihajlovics altábornagy, a 4. Ukrán Front Politikai Főosztályának parancsnoka, a Zakarpatzska Ukrajina Kommunista Pártszervezet első konferenciájának, a munkácsi népbizottságok I. kongresszusának, a Manifesztum elfogadásának, Kárpátalja szovjetesítésének szervezője, levezénylője.

Puskin, Georgij Makszimovics (1909-1963) magyarországi SZEB-hez akkreditált szovjet politikai megbízott, politikai tanácsos, a későbbiekben budapesti szovjet nagykövet.

Reznicsenko kapitány, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 1. sz. század törzsparancsnoka Nagyszőlősen a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Rudusin alezredes, a 4. Ukrán Front állatorvosi részlege helyettes parancsnoka, Ungváron közreműködött a magyar és ruszin vezetők begyűjtésében.

Rudasz főhadnagy, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály frontbörtönének parancsnoka.

Sackij őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 3. sz. század parancsnoka 1944. november 18-20. között megszervezte a munkácsi 97. sz. PPV tábor őrkíséretét, a sztrabicsói 97. sz. hadifogoly-átvevőhely tábor, valamint a Szolyva–Munkács és Munkács–Sztrabicsó közötti útvonalak őrzését. Munkácson és körzetében a 0036. sz. határozat és a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Sátrov hadbíró alezredes, a SZMERS 8. légihadserégének katonai főügyésze, a kárpátaljai katonai hadbíroság fővádolója, repressziók, kivégzések szervezője.

Scserbakov A. vezérezredes, a Vörös Hadsereg politikai ügyviteli főigazgatóságának sajtófelelőse, aki a 4. Ukrán Front politikai osztálya keretében két újság: a *Magyar Újság*, illetve a *Karpatzskij Visznik* c. propaganda-lapok kiadásáról adott ki határozatot.

Scsur ügyész őrnagy, a SZMERS 8. légihadserégének katonai főügyészségének nyomozója, repressziók, kivégzések szervezője.

Sorubalka őrnagy, a SZMERS-kémelhárító osztályának nyomozó tisztje.

Szalov főhadnagy, a szolyvai gyűjtőtábor (SZPV-2) ügyeletes konvojvezető tisztje, általában ő kísérte a szolyvai foglyokat a szambori lágérbe. Szalov főhadnagy a Sztarij Szambor-Boriszov közötti rabszállítmányok kíséretének vezetője, 1944 decemberében százak halálát okozta.

Szavcsuk főhadnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó kelet-szlovákiai és kárpátaljai hadifogolyátvevő táborok 1944. október 28. – november 17. közötti időszakában egyik szervezője, irányítója.

Szelivanovszkij Mikola Mikolajevics (1901–1997) altábornagy 1945. január–április között, mint az SZSZKSZ NKVD megbízottja volt a 4. Ukrán Front katonai vezetésében. Nevéhez fűződik közel 3 000 Karpatszka Ukrajnai polgár, köztük magyar, ruszin vezető értelmiségiek, vállalatvezetők, pártvezérek, önkormányzati

képviselők letartóztatása az SZSZKSZ NKVD 1945. január 11-én hozott №0016. sz. határozata alapján, akiket az NKVD különleges táboraiban őriztek, közülük sokat ki is végeztek. 1951–1953 között mint Abakumov egyik munkatársát, letartóztatták és fogva tartották, megfosztották katonai rangjától is.

Szelivánov kapitány, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyviteli Főosztály titkára, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolyvai gyűjtőlágerbe történő hurcolásában, a jótételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Szerov, Ivan Alekszandrovics (1905-1990) hadseregtábornok. 1941. július 30-tól a Szovjetunió belügyi népbiztosának helyettese, 1947-től első helyettese, a szovjet hadsereg különböző főparancsnokságainál az NKVD megbízottja.

Szkobljakov őrnagy, az SZSZKSZ NKVD 1945. január 11-én hozott №0016. sz. határozat egyik irányítója, Szelivanovszkij altábornagy műveleti csoportjának egyik vezetője. aki több mint kétezer szovjetellenesnek minősített és letartóztatott személyt kísért egységével a szabbori táborba.

Szladkjevics, Mojszej Joszipoovics (1906) altábornagy, 1945-ben az NKVD karhatalmi csapatok helyettes parancsnoka, a 2. és a 3. Ukrán Front Katonai Tanácsával közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decembere és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáboraiba történő kiszállításának lebonyolításában, továbbá a Katonai Tanács 00216. sz. határozatának (1944. 12. 21.) végrehajtásában, amely a kelet-európai térség minden német (Kárpátalján: magyar) katonai, állami és civil tisztviselő letartóztatására vonatkozott.

Szmirnov őrnagy, az NKVD 92. sz. Kárpáti Határőrezredének parancsnoka, egységével közreműködött a jótételi munka alól elrejtőzött németek begyűjtésében és a német nők Volócra szállításában.

Szosznovij kapitány, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály 4. sz. osztály 1. alosztályának nyomozó tisztje részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhiatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Szoprunyenko Pjotr Karpovics (1908-1992) vezérőrnagy. 1939–1943 közt a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága alá rendelt Hadifogly- és Internált Tábork Igazgatóságának vezetője volt. Ő dolgozta ki, illetve felügyelte annak a műveletnek a végrehajtását, melynek során 1940-ben közel 22 000 lengyel hadifoglyot gyilkoltak le, többek között a katyni erdőben (Szmolenszk megye, Oroszország). 1945. szeptember 7. – 1947. március 10. között az NKVD Kárpátöntúli Területi Parancsnokságának parancsnoka.

Szpiridonov, Grigorij Nyikolajevics a 22. sz. láger 3. sz. gyűjtőtábor őre, két hónapra büntetőszázadba küldték, mert rendszeresen eltulajdonította a hadifoglyok használati tárgyait.

Sztahurszkij Mihail Mihajlovics altábornagy a háborút követően a Szövetségi Ellenőrző Bizottság (1945-1947) elnökének helyettese Magyarországon.

Sztavcsanszkij alezredes, a munkácsi körzet toborzó bizottságának megbízott parancsnoka.

Sztálin, Joszif Visszarionovics, oroszul Йосиф Виссарионович Сталин, grúz nyelven Ioszeb Dzsugasvili (1878–1953). A Szovjetunió legfőbb marsallja volt, generalisszimusz, a Szovjet Népbiztosok Tanácsának 4. elnöke, a Szovjetunió Minisztertanácsának 1. elnöke, az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt Központi Bizottságának főtítkára, majd titkára. A róla elnevezett ideológia megtestesítője, a Szovjetunió diktátora.

Szvityelszki Ludvik stáb-kapitány, *Svoboda* tábornok Kárpátaljára kirendelt sorozottbizottságok vezetője.

Tkanko, Olekszandr alezredes, a Szovjetunió hőse címmel kitüntetett szovjet tiszt, egykori partizán parancsnok irányította a „*Turjanica-hadsereg*” törzskarát.

Tolbuhin, Fjodor Ivanovics (1894–1949): szovjet marsall. 1944 májusától a 3. Ukrán Front parancsnoka. Fontos szerepet vállalt a szovjet csapatok budapesti és balatoni hadműveleteinek irányításában. Ugyancsak közreműködött a Bulgária, Jugoszlávia és Magyarország területén élő németek SZU-ba történő kiszállításában.

Tur, az NKVD 414. sz. (Kijevi terület, Berezany) láger parancsnoka.

Tretyák őrnagy, Beregszász katonai parancsnoka, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred egységének parancsnoka, a 0036. sz. határozat és a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Tyevoszján, Ivan Fjodorovics (1902–) szovjet állami- és pártvezető. 1936 és 1939 között a hadiipari népbiztosság helyettes vezetője, 1940-től 1948-ig vaskohászati népbiztos, illetve miniszter. Részt vett a kelet-európai németek mozgósításának megszervezésében.

Tyulpanov, Szergij Ivanovics ezredes, 1944. szeptember-október között a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóság egyik osztályvezetője, aki az 1. magyar hadsereg katonái, tisztjei között fejtett ki propaganda-tevékenységet. 1944 novemberétől 1945 májusáig Ivan Turjanica főtanácsadója Kárpátalja szovjetesítésének megszervezésében.

Tyurjakov őrnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred 2. sz. század parancsnoka, közreműködött az 1944. november 18-20. közötti Bányás, Nagydobrony, Tiszaágttelek környéki civilek internálásának hadműveleti lebonyolításában, a térség helyőrségeinek és a sztrabicsói 97. sz. hadifogoly-átvételhely háttérvédelmének megszervezésében, biztosításában.

Ujmin hadnagy, az NKVD 88. Kárpáti Határőrezred egyik egységének törzsparancsnoki fősegédje Csapon, a 0036. sz. határozat és a németeket jóvátételi munkára mozgósító 7161. sz. határozat végrehajtásáért felelt.

Usztyinov gárdaőrnyag, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának titkára, aki részt vett a 0036. sz. határozat elfogadásában és végrehajtásának megszervezésében.

Vahrusev, Vaszilij Vasziljevics (1902–1947): szovjet politikus. 1939-től a Szovjetunió szénbányászati népbiztosa. Részt vett a kelet-európai németek mozgósításának megszervezésében.

Vanyagin J. NKVD-ügynök, a Kárpátaljára ledobott partizán-hírszerző csoport vezetője.

Vaszilevszkij kapitány, a 4. Ukrán Front SZMERS Kémelhárító Főosztály közvetlen irányítása alatti 1. gárdahadsereg nyomozó tisztje részt vett a Kárpátalján letartóztatott közhivatalnokok kihallgatásában, közreműködött elítéltetésükben.

Visinszkij, Andrej Januarjovics (1883-1954) szovjet jogász és diplomata. 1940-1949 között külügyminiszter-helyettes. 1949-től haláláig külügyminiszter.

Vinogradov, Vaszil Ivanovics (1895–1967): szovjet tábornok (genyeral major). 1944-ben a 2. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagja, 1945-ben Romániában ő irányítja a munkatáborba mobilizált németek kiszállítását a SZU-ba.

Vinogradov, Vlagyiszlav Petrovics (1899–1962): szovjet altábornagy. 1918-tól katona, katonai akadémiát végzett. 1944 őztől a romániai Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökhelyettese.

Volovenko, Andrej Konsztantyinovics a 22. sz. sztarij szaberi lágér ügyeletes tisztje, hétévi szabadságvesztésre ítélték, mivel rendszeresen elkobozta a hadifoglyok személyes tárgyait és értékeit.

Voronov ezredes, az SZSZKSZ NKVD Hadifoglyok és Internáltak Ügyeivel Foglalkozó főosztály helyettes vezetője.

Vorosilov, Kliment Jefremovics (1881–1969). A Szovjetunió marsallja (1935), 1940-től a Népbiztosok Tanácsa Elnökének és a tanács mellett működő Honvédelmi Bizottság elnökének helyettese. A Nagy Honvédő Háború során a GKO és a Legfelsőbb Parancsnokság Harcálláspontjának (Sztavka) tagja, az észak-nyugati csapásmérő irány csapatainak főparancsnoka, a leningrádi front parancsnoka, a partizánmozgalom főparancsnoka, 1943-tól a Sztavka képviselője a frontokon. A háborút követően a Szövetségi Ellenőrző Bizottság elnöke Magyarországon.

Voznyeszenszkij, Nyikolaj Alekszejevics (1903–1950): szovjet politikus. 1938–1939-ben a Szovjetunió Állami Tervbizottságának elnöke. 1939-től a Népbiztosok Tanácsa elnökének helyettese, egyúttal a Népbiztosok Tanácsa Védelmi Bizottságának alelnöke.

Zolko alezredes az NKVD 90. sz. Kárpáti Határőrezredének parancsnoka, Kárpátalján a 0036. sz. és a 7161. sz. határozatok végrehajtója, közreműködött a 0036. sz. határozat végrehajtásában, a magyar és német katonaköteles férfiak letartóztatásában, a szolyvai gyűjtőlágerbe történő elhurcolásában, a jóvátételi munka alól elrejtőzött kárpátaljai németek begyűjtésében.

Zozulja alezredes, a 4. Ukrán Front egyik alakulatának tisztje.

Zorin, Valerij Alekszandrovics (1902-1986) diplomata, 1945-1947 között a SZU nagykövete Prágában, majd szovjet külügyminiszter-helyettes.

Zozulenko, az URSZR Minisztertanácsa repatriációs ügyi osztályának vezetője, közreműködött a Kárpátaljáról elhurcolt, kitelepített magyar és német személyek ügyintézésében.

Zub szakaszvezető, a konvojokat biztosító 159. sz. zászlóalj parancsnoksághoz tartozó, az internáltakat kísérő konvoj-egység szakaszvezetője.

Zsukov, Georgij Konsztantyinovics (1896-1974) a SZU marsallja. 1944-1945 között az I. Ukrán Front és az I. Belorusz Front parancsnoka. 1945. május 8-án fogadta Németország kapitulálását. Közreműködött a kelet-európai térségből a németek internálását elrendelő 7161. sz. ÁHB-határozat végrehajtásának 1944 decemberében és 1945 januárja közötti megszervezésében, a SZU munkatáboraiiba történő kiszállítás lebonyolításában.

Zakarpatszka Ukrajina (Kárpát-Ukrajna)

Andrasko Ivan Vasziljevics (1919–1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a háború előtt a prágai Károly Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1944-től 1946-ig Zakarpatszka Ukrajina, 1946-tól 1952-ig Kárpátalja megye főügyésze. Az NKVD utasításai alapján, mint fővádló közreműködött (az ungvári Rendkívüli Bíróságon) az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perек lebonyolításában a 15-20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában. 1952-ben kizárták a pártból, mivel a csehek alatt egy polgári lap munkatársa volt. Ezt követően haláláig különböző bírósági, ügyvédi feladatokat látott el.

Belicsko, a Zakarpatszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Boreckij, Sz. V. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, illetve a vidék szovjetesítésében.

Borkanyuk, C. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, illetve a vidék szovjetesítésében.

Cuperjak, M. V. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, illetve a vidék szovjetesítésében.

Csekan, F. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében. 1946-tól a Kárpátaljai Megyei Tanács Repatriálási Osztály vezetőjének helyettese.

Édelman, a kommunista ideológia ügynöke, a ZK Kommunista Párt Ungvári körzetének párttitkára.

Fedorcánics, I., a Szevljusi körzeti népbizottság titkára közreműködött az ÁVB 7161. sz. határozatának megvalósításában, a jóvátételi munkára mobilizált német nők

és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Fedorov hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Gavrilov hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Glik Vaszilik, a Zakarparszka Ukrajina Ungvári Börtönének igazságügyi orvosszakértője, közreműködött a kivégzésekről, öngyilkosságokról készített jegyzőkönyvek felvételében.

Glusczenko őrnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály parancsnoka.

Handera, a Szevljusi körzeti népbizottság elnöke közreműködött az ÁVB 7161. sz. határozatának megvalósításában, a jóvátételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Ivasko Georgij Ivanovics (1897-1972) az NKVD kárpátaljai ügynöke, jogász, 1944-től az ungvári népbizottság egyik osztályvezetője, a Zakarparszka Ukrajina népbizottságai első kongresszusának küldötte, a Néptanács tagja, később a kárpátaljai végrehajtó bizottság osztályvezetője.

Jerjevicsjev kapitány, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának főnyomozója, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Kalinov Mihajlo G., az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Kampov Mihajlo I., az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára, magyar tolmácsa. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Kartasov kapitány, az UMVD OBB Kárpátaljai megyei munkácsi körzet nyomozói osztály munkatársa (1946), nevéhez fűződnek a koncepciók perekhez készített nyomozati anyagok.

Kercsa, I. J., a Zakarparszka Ukrajina Néptanács tagja, az oktatásügyi tárca megbízott vezetője, aki a tanintézetek magyar és német kiadványainak, könyvtárainak likvidátoraként, a magyar általános és középiskolák felszámolójaként, a magyar iskolaigazgatók, vezető tanárok elmozdítójaként, a tanügyi rendszer szovjetizálójaként vonult be a vidék történelmébe.

Kerecsanyin, I. J. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jótételei munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Klimpotyuk, Nyikolaj Vaszilevics (alias Kárel Tyssen, 1906-1970), 1931-1930-ban Harkovban végzett párfőiskolát. 1944-ben visszatért, a *Zakarpatszka Pravda* c. lap főszerkesztője, amely Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolásáért szállt síkra.

Kopolovics, I. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jótételei munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Kovalenko alhadnagy, az MGB szolvai körzeti osztályának műveleti tisztje.

Kurocskin hadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Krecsko, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztály munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Kuruc Mária, az NKVD kárpátaljai ügynöke, ismertebb nevén *Maruszja. Tkanko O.* alezredes partizán csapatának volt tagja, aki a leghírhedtebb ungvári ítéletvégrehajtó lett. Ő végezte ki többek között a halálra ítélt *Bródy András* magyar parlamenti képviselőt és társait.

Lintur, P. I. 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jótételei munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Lednej Iván D., (alias Vaszilij Olenics), 1930-1934-ben Kijevben tanult, visszatért, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1941-től a szovjet hadseregben speciális feladatokat látott el. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Lenyisinec Iván, a Zakarpatszka Ukrajina állambiztonsági hivatal kommandánusa, közreműködött a koncepciós perekhez szükséges nyomozati anyagok összeállításában. Az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Logojda Alekszej, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában. 1945 tavaszától a nagybereznai körzet ügyésze.

Mackanyuk, Mihajlo 1929-1932-ben a kijevi pártiskolán tanult, 1937-1939-ben Kárpátalján pártfeladatokat teljesített, 1939-ben emigrált a SZU-ba, a csehszlovák hadseregben szolgált, 1945. március 26-án a belügyi főosztály milícia parancsnoka.

Maligin alhadnagy, a Zakarparaszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Marias, a Zakarparaszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Mjakogolov, a Zakarparaszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály ilosvai körzeti osztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Moldavcsuk, M. V. 1944-ben a Zakarparaszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jótételi munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Nyamescsuk Vaszilij (alias *Nikolaj Nedály, Jónás István, Ivan Fjodorovics Zseleznyak*) NKVD ügynök, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944 tavaszán visszatért, speciális feladatokat teljesített, későbbiekben az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perек lebonyolításában a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Okály, a Zakarparaszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Omelcsuk főhadnagy, a Zakarparaszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály „K” részlegének parancsnokhelyettese.

Opalenik, a Zakarparaszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Pop Dimitre, a Zakarparaszka Ukrajina Ungvári Börtönének parancsnoka.

Popovics, a Zakarparaszka Ukrajina állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Popovics, a Kárpátaljai Megyei Végrehajtó Bizottság titkára, közreműködött a deportált németek ügyében.

Proszkurin hadnagy, a Zakarparaszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. osztály 5. részlegének műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Resetár Mária, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perек lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Ruszin, Vaszil Pavlovics (Lecovica, 1918) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1940-ben az NKVD 5 évre ítélte, mint szovjet határsértőt. 1944 szeptemberében ugyancsak az NKVD partizán parancsnokként vetette be Kárpátaljára. A Rendkívüli Bíróság elnöke, a megyei bíróság elnöke, a megyei végrehajtó bizottság elnöke volt.

Sadrin őrnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály nyomozói osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Szimir, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztályának műveleti munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Szitovszkij, a kommunista ideológia ügynöke, a beregszászi városi népbizottság elnöke.

Szova Petro Petrovics (Szova Péter) (1894-1984) az NKVD kárpátaljai ügynöke, a ruszofil politikus 1944 novemberében Ungvár polgármestere, majd a Néptanács elnökének helyettese.

Sztroganov kapitány, az MGB GO MVD kárpátaljai megyei munkácsi nyomozói osztályának munkatársa (1946), nyomozati anyagokat készített a koncepciós perekhez.

Tarahonics, Dimitrij. M. 1940-ben emigrált a Szovjetunióba, majd a *Ludvig Svoboda* vezette csehszlovák hadseregben szolgált. 1944-ben a Zakarparszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jótételteli munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Tivadar, a Zakarparszka Ukrajina munkácsi állambiztonsági apparátusának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Teszlovics, V. M. 1944-ben a Zakarparszka Ukrajina Néptanács tagja, többek között közreműködött a kárpátaljai magyar és német katonaköteles férfiak internálásának, a jótételteli munkára mobilizált német nők és férfiak elhurcolásának, a német családok deportálásának megszervezésében, a vidék szovjetesítésében.

Tokár Georgij, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának titkára. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privát és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciós perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Tokmacsev hadnagy, a Zakarparszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 2. nyomozói osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Turjanica (Turef), Ivan Ivanovics (1901–1955) az NKVD kárpátaljai ügynöke. A kárpátaljai kommunista mozgalom vezető személyisége. Magyar katonaként részt vett az I. világháborúban. 1925-től a Csehszlovák Kommunista Párt tagja. 1930–1933 között a Harkovi Kommunista Újságírói Főiskola hallgatója, Kárpátaljára visszatérve bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, különböző tisztségeket lát el. 1939-ben a Szovjetunióba emigrált, ahol különböző beosztásokat kapott. Jelentkezett az I. Csehszlovák Hadtestbe, annak egyik kötelékében harcolt. Hazatérése után Karpatszka Ukrajina Kommunista Pártja Központi Bizottságának első titkára, majd a Népi Tanács elnöke (1944–1945) lett. Kárpátalja Szovjetunióhoz történő csatolása után a megyei pártbizottság és a megyei tanács vezetője, ezenkívül az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának képviselője (1946), az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselője, elnökségének tagja (1947) volt.

Tverkin alhadnagy, a Zakarpatszka Ukrajina Állambiztonsági Főosztály 3. osztályának parancsnoka, az ungvári Rendkívüli Bíróság egyik nyomozója.

Ulinec, a Szolyvai körzet ügyésze.

Varga, Pjotr Iljics (alias *Román Salek*, 1896-19 79), 1939-ben a SZU-ba emigrált. 1944-ben visszatért, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privat és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Vas, (alias Vas János) Ivan Mihajlovics (1904-1966) az NKVD kárpátaljai ügynöke, párt és állami vezető Kárpátalján. 1930–1933 között a kijevi pártfőiskola hallgatója, majd visszatért Kárpátaljára. Mint szovjet határsértő Gulag-rab volt, majd 1943-ban a Buzulukiben toborzott csehszlovák hadtest katonája lett. Kárpátaljára visszatérve a Néptanács tagja, a Zakarpatszka Ukrajina államvédelmi szerv irányítója, a Kárpátaljai Kommunista Párt központi bizottságának titkára, első titkára, a végrehajtó bizottság elnöke stb.

Vinokurov, a Zakarparszka Ukrajina állambiztonsági főosztályának munkatársa, az ungvári Rendkívüli Bíróságnak megküldött nyomozati anyaga alapján súlyos ítéleteket hoztak.

Wájsz Sámuel Leopoldovics (alias *Varga Sándor, VáclávVásely, Karel Wolf*) (1899-1971) az NKVD kárpátaljai ügynöke, 1934–1935 között a marxista-leninista iskola hallgatója, 1939-ben a SZU-ba emigrált, 1944-ben visszatért, 1944-ben a Zakarpatszka Ukrajina Néptanács tagja, az ipar- és kereskedelmi ügyek egyik irányítója.

Zsupan, az ungvári Rendkívüli Bíróság tanácsának tagja. Az NKVD utasításai alapján közreműködött az egykori magyar állami közhivatalnokok, a privat és civil szféra vezetői, a rendfenntartó erők, a német és magyar hadsereg egyes katonáinak, tisztjeinek felelősségre vonásában, koncepciók perek lebonyolításában, a 15, 20 évig tartó szabadságvesztések kiszabásában, a halálos ítéletek meghozatalában.

Csehszlovákia

Beneš, Edvard (1884-1948), csehszlovákiai politikus, államférfi. A csehszlovák elnök 1938-tól kezdve a szovjet titkosszolgálat ügynöke volt, akit *Pjotr Zubov* titkoszolgálati rezidens szervezett be. Külpolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásához.

Fierlinger, Zdeněk (1891-1976) diplomata, államférfi, a londoni csehszlovák kormány moszkvai követe, későbbiekben a csehszlovák kormány miniszterelnöke. 1945. június 29-én ő írta alá Moszkvában az egyezményt Kárpátalja Szovjet- Ukrajnához való csatolásáról.

Gottwald, Klement (1896-1953), a Csehszlovák Kommunista Párt Központi Bizottságának tagja.

Hasal-Nižborský, Antonín tábornok, a felszabadított térség katonai parancsnoka. František Němec, az emigráns csehszlovák kormány minisztere és kárpátaljai megbízottjának munkatársa.

Ingra, S. Csehszlovákia hadügyminisztere.

Klementis, V. Csehszlovákia külügyminiszter-helyettese.

Masaryk J. külügyminiszter.

Némec, František (1898–1963) ismert szociáldemokrata politikus. 1944. október 28. – 1945. február 15. között a londoni csehszlovák emigráns kormány miniszteri rangú megbízottja, a Csehszlovák Köztársaság kormány megbízotti hivatalának vezetője Kárpátalján, Huszton székelt. A csehszlovák kommunista hatalomátvétel után, 1948-ban Kanadába emigrált, Montreálban halt meg.

Pernikarža alezredes, Nyemec katonai adminisztrációjának tagja.

Pika, Heliodor (1897-1949) vezérőrnagy, csehszlovák katonai attasé, a Moszkvában működő Csehszlovák Katonai Misszió vezetője.

Svoboda, Ludvig (1895-1979) hadseregtábornok. Az 1943-ban a SZU-ban toborzott I. Csehszlovák Hadtest parancsnoka, egységeiben több száz kárpátaljai harcolt.

Magyarország

Illés Béla (1895-1974) az NKVD kárpátaljai ügynöke, író, a szovjet hadsereg őrnagya, az 1944. szeptember 26-tól megjelenő *Magyar Újság* főszerkesztője, amely a 4. Ukrán Front Politikai Osztályának kiadásában jelent meg. Munkácson az internáltak előtt buzdító, hazafias beszédet tartott.

Oldner Vladimír szovjet hírszerző tiszt, haditudósító, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsához tartozó magyar operatív csoport vezetője, a magyar nyelvű *Magyar Újság* egyik terjesztője.

Pataki Ferenc az NKVD kárpátaljai ügynöke, magyar származású internacionalistaként az 1917-es szeptérvári bolsevik forradalom és az oroszországi polgárháború tévékeny résztvevője volt. A szovjet és az ukrán történetírás szovjet állampolgárként tartja nyilván.

Rákosi Mátyás (1892-1971) kommunista politikus. 1941-1944 között a kommunista emigráció vezetőjeként a magyar hadifoglyok között folyó antifasiszta politikai munkát irányította, szerkesztette a moszkvai rádió magyar adásait. 1945. január 30-án hazatért. A Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága titkára. Magyarországon a személyi kultusz fűződik a nevéhez.

Uszta Gyula (1914–1995) az NKVD kárpátaljai ügynöke, Erdész, katonatiszt, NKVD-ügynök. 3 napos korától Dercenben nevelkedett. Neve 1944-től vált ismertté Kárpátalján, mikor a Szovjetunió csapatainak támogatására partizáncsoportot szervezett, majd csatlakozott a Vörös Hadsereghez. 1944 novemberében „háromnapos munkára” buzdította a kárpátaljai, köztük a derceni magyarokat. Később a Magyar Népköztársaság hadseregének különböző beosztású katonatisztje, 1956 decembere és 1962 között a honvédelmi miniszter első helyettese, altábornagy stb. Saját életéről memoárként írt: *USZTA Gyula* (1989): *A jót akarni kell*, Budapest: Zrínyi Kiadó.

TÖRTÉNELMI EGYHÁZAINK MÁRTÍRJAI

Római katolikus papok

Haklik Sándor (1893–1947?) esperes

Pásztor Ferenc (1880–1949) főesperes, vikárius.

Református lelkészek

Balogh Sándor (?–1948)

Narancsik Imre (1910–1945)

Gecse Endre (1907–1959)

Szutor Jenő (?–1950)

Görögkatolikus püspökök, főpapok, teológusok, parochusok, szerzetesek

Antonisin István (1901–1948)

Jankovszky Illés (1902–1948)

id. Bacsinszky Dániel (1879–1951)

Keselya János (1904–1949)

Chira Sándor (1897–1983)

Kohutics Tivadar (1881–1955)

Czibere Tódor (1906–1950)

Legeza István (1893–1955)

Choma Viktor (1891–1953)

Legeza Péter (1912–1946)

Csépes János (1918–1953)

Mózer Mihály (1915–1955)

Csubáti József 1909–1949)

Orosz Péter (1917–1953)

Demjánovics Péter Pál (1869–1945)

Ortutay Jenő (1889–1950)

Dubiczki András (1877–1950)

Petrik Jenő (1892–1953)

Duliskovics Viktor (1917–1954)

Romzsa Tódor püspök (1911–1947)

Durnevics Tódor (1904–1954)

Ruszinkó Miklós (1886–1955)

Fedeles Cirill (1881–1950)

Sereghy András (1893–1950)

Fenczik István, dr. (1892–1945)

Simsa Andor (1882–1952)

Ferencsik Tivadar (1915–1949)

Thegze Miklós (1905–1953)

Hadzsega Gyula, dr. (1902–1947)

Tivadar István (1895–1954)

Holis Antal Konstantin (1894–1953)

Zavagyák Bazil József (1911–1958)

Ilniczky Sándor (1889–1947)

Zseltvay Fedor (1886–1951)

Országgyűlési képviselők, felsőházi tagok

Bródy András (1895–1946)

Ilniczky Sándor (1889–1947)

Bencze György (1885–1950?)

Kricsfalussy-Hrabár Endre (1880?–1946)

Benda Kálmán (1883–1945)

Ortutay Jenő (1889–1950)

Demjánovics Péter Pál (1869–1945)

Riskó Béla (1900–1950?)

Demkó Mihály (1894–1946)

Spák Iván (1900–1960?)

Fenczik István, dr. (1892–1945)

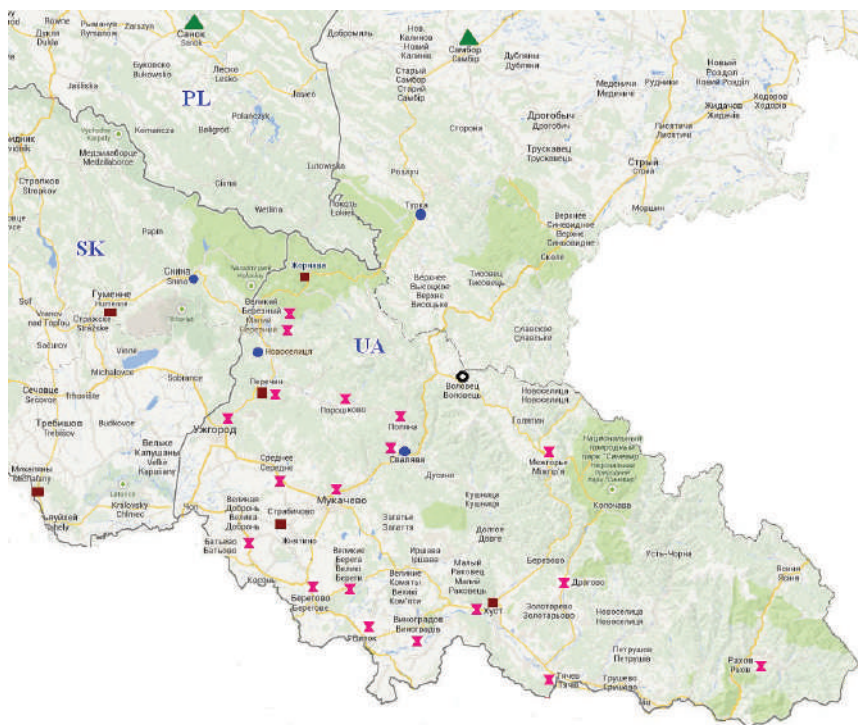
Zsegora Ödön (1895–1950?)

Földessi Gyula (1875–1945)

MELLÉKLET

A 4. Ukrán Front 0036. sz. rendeletének végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyek, továbbító táborok, kommandatúrák

(1944. november 18- 1945. január 20-i állapot szerint)
a jelenlegi Kelet-Lengyelország, Kelet-Szlovákia és Nyugat-Ukrajna területén

Térképjelek:

● **SZPV/СПВ**, hadifogoly-gyűjtőállomások: **Szolyva** (Kárpátalja) №2., **Turka** (Lemberg megye), №3., **Snina** (Kelet-Szlovákia), №3., **Novoszelica** (Nagybereznai járás) №1.

▲ **FPPL/ФППЛ**, front melletti átvevő-továbbító táborok: **Szambor/Sztarij Szambir** (Lemberg megye) №22. **Sanok** (Lengyelország) – nincs lágerszám.

■ PPV/ΠΠB, hadifogoly-átvevőállomások: **Humenné**/Homonna (Kelet-Szlovákia) №90., **Čerhov**/Csörgő (Kelet-Szlovákia), №66., **Huszt** (Kárpátalja), **Zsornava**/Malomrét (Kárpátalja), **Perecseny** (státuszon kívüli, ideiglenes szűrő tábor, a SZMERS-tisztek itt válogatták ki a magyar fogolykatonákat a Debrecenben formálódó 1. magyar gyaloghadosztály részére.), **Sztrabicsove**/Mezőterebes (Kárpátalja).

✘ *A magyar és német hadkötelesek, internáltak regisztrációját, begyűjtését, lágerbe juttatását szervező, végrehajtó szovjet katonai kommandatúrák, illetve városparancsnokságok:* Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak /Vilok, Nagyszőlős, Bányú, Drahovo (Kövesliget), Perecseny, Poroskovo/Poroskő, Poljana/Polena, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező/Mizshirja, Técső, Rahó.

Volovec/Volóc, vasútállomás (a 7161. sz. rendelet alapján jóvátételi munkára hurcolt német nők és férfiak gyűjtő és továbbító helye). Forrás: saját szerkesztés, a gyűjtőtáborok rendszerével kapcsolatos adatokat a birtokunkban lévő levéltári anyagok, túlélők visszaemlékezése alapján állítottam össze.

UKRAJNA TÉRKÉPE

Ukrajna területén létrehozott fontosabb NKVD/MVD főtáborok, munkászázlójak (ORB), munkásszázadok (RB, R/b) és egyéb táborok helye, száma, ahol kárpátaljai magyar hadifoglyok, civil internáltak is dolgoztak 1944-1955 között

Térképelek:
piros karikával jelöltem meg azokat a településeket, ahol a fontosabb főtáborok, munkászázlójak működtek.

UKRÁN SZSZK:

Terület	Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Vinnyicai	Vinnyica	253. tábor, 2., 3.,4., részleg, 3641 kórház
Drogobicsi (Lvovi megye)	Sztrij	232 tábor, 1., 2.,3.,4.,5., 6.,7. részleg, 5998 kórház
		2149., 1557. kórház
	Szambor	MVSZ 463 RB
	Szambor	MVSZ 464 ORB
	Szambor	MVSZ 465 ORB
Dnyepropetrovszki	Dnyepropetrovszk	315 tábor, 1.,2.,3.,5.,6.,7.,8., részleg 1401., 1404., 1410., 1411., 1413., 1416., 1420.,1431 R/b, 5807, 5905 kórház
Zsitomiri	Korosztyeny	110
Zaporiozsjei	Zaporozsje	100
	Zaporozsje	1087 RB
	Zaporozsje	1502 RB
Izmajlovi	Renin	38
Kievi	Kiev	62
	b/n Kiev	414
Kamenyec-Podolszki	Polonnoje	110
	Sepetivka	306
Lvovi	Lvov	275
Nyikolajevi	Nyikolajev	126
Odesszai	Odessza	159
Szumi	Szumi	134
Poltavai	Poltava	136
	b/n	413
	Poltava	2071 RB
Herszoni	b/n	418
Hmelnyicki	b/n/н	110
Csernyigovi	Csernyigov	177, l/v 2

Harkovi	Csernyigov	149
	Artemovszk	415
	Harkov	149
	Harkov	401
	Harkov	464 ORB
	Harkov	1553 RB
	Harkov	1555 RB

Sztálini (Donyeci) megye

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Makejevka	471
Gorlovka	242
Kotovszkij telep, Csisztyakovi körzet	177, l/v 7 1037, 1038 ORB
Kramatorszk	217
Donbasz	280
Makejevka	71, 1001 RB 1012, 1056, 1071 ORB
Csasov Jar	1004 RB 1013 ORB
Musketovo	1000 RB 1010, 1045 ORB
Jenakijevo	1008, 1014, 1040 ORB
Novo-Gorlovka	1009 ORB
Novo-Troickij	1016 ORB
Szlavjanszk	1018 ORB
Sztalino	1021, 1047, 1064 ORB
Verhnyaja Krinka	1024 ORB
Novij Donbasz	1025, 1028 ORB
Konsztantynovka	1048 ORB
Junkom	1051 ORB
Kapitalnaja	1055 ORB
Sznyezsnoje	1026, 1059 ORB
Krupszkaja	1027 ORB
Gorlovka	1030 ORB

Dzerzsinszk	1031 ORB
Al-Omrog	1034 ORB
Olhovszk	1035 ORB
Krasznaja Zorja	1039 ORB
Micsurino	1049 ORB
Mosznyino	1061 ORB
Trudovoj	1069 ORB
Szmoľjanka	1074 ORB

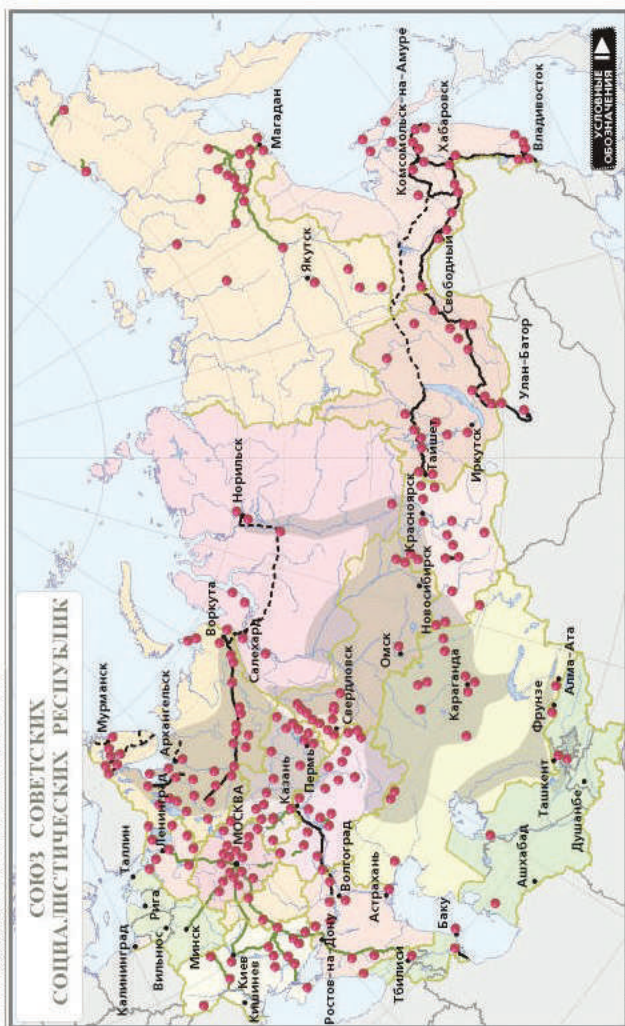
Vorosilovgrádi (ma Luganszki) terület

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Annenszk	1214 RB
Proletarszk, Liszicsanszki körzet	1216 RB
Liszicsanszk	125
Liszicsanszk	1217 RB
Hrusztalnoje, Ivanov körzet	1218 RB
Golubovka, Kagyijevkai körzet	1222 RB
Ionovka, Uspenszki county körzet	1223 RB
Antracit körzet	1227 RB
Almaznaja, Kagyijevka körzet	1235 RB
Vorosilovszk	1236 RB
Rovenki	1241 RB
Kagyijevka	144
Kagyijevka	1204 RB
Krasznolucs	256
Krasznolucs	1219 RB
Irmino, Kagyevkai körzet	1201, 1205-1210, 1211, 1213, 1224 RB

Forrás: levéltári iratok és a túlélők visszaemlékezései alapján került összeállításra.

A SZOVJETUNIO TÉRKÉPE AZ NKVD-LÁGERHÁLÓZATA

www.memo.ru/history/NKVD/GULAG/maps/usssi.htm

© НИПЦ "Мемориал", при содействии Фонда Фельдманнели и кафедры картографии географического факультета МГУ

УСЛОВНЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ

- региональные управления (отделы) лагерей и колоний
- Лагера с численностью заключенных свыше 25000 человек
- от 5000 до 25000 человек
- менее 5000 человек
- Автомобильные дороги
- железные дороги
- недостроенные железные дороги
- строящиеся с участками заключенных
- Территории, куда массово отправлялись сильные

A SZU TÉRKÉPE

Az NKVD/MVD-lágerhálózat egybeszerkesztése a Moszkvai Állami Egyetem (MGU) térképészeti karán a Memorial (NIPC) és más szervezetek közreműködésével készült. Az NKVD láger-hálózata. Településekhez kapcsolódó, környékén működött fontosabb főtáborok, ahol magyarokat is fogva tartottak. GUPVI (ORB. R/b) hadifogoly és civil internáltak munkatáborai, GULAG politikai foglyok javító-nevelő kényszermunka-táborai, különleges büntetőtáborai.

Térképjelek:

narancssárga karika: főlagerek, lágerrészlegek, rab-kolóniák térségi főparancsnokságai.

piros nagy karika: több mint 25 ezer főt őrző lagerek,

középső piros karika: 5-től 25 ezer főt fogva tartó láger,

kis piros karika: 5 ezer főig fogva tartó lagerek.

Halványszürke folt: tömegesen száműzöttek, kitelepítettek zárt élettere.

Zöld hullámvonal: közforgalmi utak. Fekete hullámvonal: vasútvonal.

Szaggatott fekete hullámvonal: a rabok építése alatt álló vasútvonalak.

Forrás: www.memo.ru/history/NKVD/GULAG/maps/ussri.htm

**A SZU NKVD/ MVD hadifogolytáborainak jegyzéke
(tábor megnevezése, száma),
ahol magyar hadifoglyok, internáltak is tartózkodtak
(elhunytak) 1955-ig**

SZU tagköztársaságai:

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Örmény SZSZK	
Armanli	115
Azerbajdzsáni SZSZK	
Kirhli, Hanlar	223
Kirovobad	223
Szumgait	328
Daskeszan	429
Baku	442
ORB	468
ORB	498
Belorusz SZSZK	
Bobrjuszk (Bobrjuszki terület)	56
Minszk (Minszki terület)	168
Boriszov (Minszki terület)	183
Gomel (Gomeli terület)	189
Vityebszk (Vityebszki terület)	271
Breszt (Breszti terület)	284
Mogiljov (Mogiljovi terület)	311
b/n (Vityebszki terület)	401
Grúz (Georgia) SZSZK	
Szuhumi	146
Navtlug	236
Kaukázuson túli	181
Tkibul	518
Kazah SZSZK	
Pahta-Aral	29
Dzsezkazgan	39
Alma-Ata	40

Spaszo-Zavod	99
Akmolinszk	330
Latt SZSZK	
Balti-tenger melléki	350
Litván SZSZK	
b/n Sibino	184
Kaunas	296
Litván	390

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Karél-Finn SZSZK	
Petrozavodszk	120
Pitkjaranta	166
Szegezsa	212
Pudozs	447
Moldovai SZSZK	
Belc	103
Bengyeri	104
Kisinyov	198
Üzbég SZSZK	
Andizsan	26
Fergana	387
Észt SZSZK	
Ahtme	135
Tallinn	286

SZU autonóm köztársaságai, területei

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Baskír ASZSZK	
Asa	130
Csernyikovszk	319
Oktyabrskij	1701
Dagesztáni ASZSZK	
Dagesztán	379

Mordvin ASZSZK	
Tyemnyikov	58
Mari ASZSZK	
Szuszlonger	171
Észak-Oszét ASZSZK	
Dzaudzsi-Kau	228
b/n	424
ORB	496
RB	1087
Tatár ASZSZK	
Jelabuga	97
Zelenodolszk	119
Udmurt ASZSZK	
Rjabovó	75
Uva	155
Izsevszk	371

**Köztársaság, terület, határterület
Moszkvai terület**

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Krasznogorszk	27
Uvarov	59
Sztupinó	156
Sztalinogorszk	388
Hovrino	435
Mozsajszk	465
Ljublinó	467
Moszkva	453
Golicino	401

Moszkvai területi UPVI, UMVD	9., 11., 13., 15., 16., 18., 19., 23., 24., 29., 34., 40., 57-59., 61., 62., 64., 65. sz. táborrészleg
------------------------------	--

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Asztrahanyi terület	
Asztrahany	204
Arhangelszki terület	
Szolombal	211
Brjanszki terület	
Bezsica	252
Brjanszk	326
Vlagyimiri terület	
Szuzdal	160
Vlagyimir	190
Vologdai terület	
Grjazovec	150
Cserepovec	158
Szokol	193
Bogorodszk	437
Voronyezsi terület	
Hrenovoje	81
Voronyezs	82
Uszmanyi	95
Nyekrilovszki	169
RB	1605
RB	1603
RB	1601
RB	1602

Gorkiji terület	
Oranki	74
Gorkij	117
Igumnovó	469
Grozniji terület	
Groznij	237
Ivanovói terület	
Lezsnyevó	48
Juzsa	165
Jurjevec	185

Ivanovó	324
Kalinyini terület	
Visnyij Volocsok	216
Kalinyin	384
Felső Volga/Verhnyevolgai	395
Kalugai terület	
Kaluga	107
ORB	321
Kemerovoi terület	
Kemerovo	503
Prokopjevszk	525
Kirovi terület	
Vjatka	101
Kirov	307
Krasznodari határterület	
Krasznodar	148
Krími terület	
Szevasztopol	241
Szimferopol	299
Juzsnoje	417
Kujbisevi terület	
Kujbisev	234
Kurszki terület	
Kursk	145
Leningádi (Szentpétervári) terület	
Bokszitogorszk	157
Szjaszi	213
Antropsinó	219
Szesztrorock	254
Leningrád (Szentpétervár)	339
Néva	393
Molotovi (ma Perm) terület	
Szolikamszk	207
Bereznyiki	366
Kungur, ORB	1751

Novgorodi terület	
Borovics	270
Novoszibirszki terület	
Novoszibirszk	199
Orlovi terület	
Orlov	263
Orlov	406
Penzai terület	
Penza	399
Rosztovi terület	
Sahti	182
Rosztov	251
Taganrog	356
Novosahtiynszk	430
b/N	475
Rjazani terület	
Lebegyany	35
Szemcsinó	128
ORB	325
Kornyiscsevó	454
Szaratovi terület	
Volszk	137
Szaratov	238
Rtyiscsevó	338
Kombajnovszk	368
b/n	370
Szmolenszki terület	
Szmolenszk	218
b/n	401
Sztavropoli tartomány	
Georgijevszk	147
Pjatyigorszok	424
Sztálingrádi (Volgográdi) terület	
Frolovszk	50
Beketovszk	108
Urjupinszk	123
Traktornij	163

Volga melléki, Privolzsk	361
Krasznooktyabrszk	362
ORB	2102

Szverdlovi terület

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Aszbeszt	84
Tagil	153
Alapajev	200
Krasznouralszk	245
Gyektyarszk	313
Revda, I/v 5	314
Novaja Ljalja	318
Krasznouralszk	376
Kirovgrád (Jekatyerinburg)	377
Nyevjanszk I/v 4	377
Karpinszk	504
Rezs, I/v 10	523
Kamenszk	531
M. Berezovi járás, RB Pervomajszki RB	1801, 1803

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Tambovi terület	
Morsanszk	64
b/n (rs. Rada)	188
ORB	444
Tulai terület	
Alekszin	53
Tula	323
Tyumenyi terület	
Tyumeny	93
Uljanovszki terület	
Uljanovszk	215
Cseljabinszki terület	

Potanyinó	68
Cseljabinszk	102
Kistim	180
Магнитогорск	257
RB	1080
RB (Ufalej)	1651
RB	1652

Cseljabinszki területi UPVI UMVD	1- 4., 6., 13.,17., 21., 23-25., 27-30., 33.sz. táborrészleg
----------------------------------	---

Tábor	Tábor, táborrészleg, ORB, RB száma
Cskalovi terület	
Novotroick	235
Orszk	260
RB	1901
RB	1902
Jarozslavli terület	
Jarozslav	276

Forrás: Az adatokat a birtokunkban lévő levéltári anyagok, túlélők visszaemlékezése alapján állítottam össze.

Felhasználtam: Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941-1953 годов. Составители: *Д.И. Борисов, Е.М. Варга, В.А. Воронцов, В.И. Коротков, А.А. Пылова, Н.С. Тархова.* Москва. РОССПЭН, 2005. Рр. 411-416.

Az adattár – saját szerkesztés, a gyűjtőtáborok rendszerével kapcsolatos adatokat a birtokunkban lévő levéltári anyagok, túlélők visszaemlékezése alapján állítottam össze.

GYÖRGY DUPKA

**A HIDDEN TRAGEDY: THE FATE OF HUNGARIANS
AND GERMANS IN SUBCARPATHIA, 1944–46**

Subcarpathian Hungarian Books
292.

Series-editor and Responsibility for Publishing
György Dupka

The book was published with the support of the National Cultural Fund

Technical Readers:
Dr. József Botlik
Dr. László Zubánics

The Author's Doctoral (PhD) Dissertation
was taken as the basis for the monograph
Budapest, 2014

Doctoral School of Historical Sciences of the Department of Arts and Sociology of
the Budapest Péter Pázmány Catholic University,
Scientific Leader: Dr. Ilda Fröhlich (DSc);
Workshop of Economics, Religion and Political History, Scientific Leader:
Dr. István Berényi (DSc), Supervisor: Dr. Miklós Horváth

The book was also published in Ukrainian language translated by dr. Sándor Lengyel

English translation by **Dr. Peter Ortutay**

Technical Readers:
Dr. Colin Swatridge
Dr. Erzsébet Molnár

© **Dr. György Dupka, PhD, 2020**

© **Intermix Kiadó, 2020**

Editor: **Marcsák Gergely**

Pictures: **Andrea Fuchs**

Cover design, technical editor: **Zsolt Dupka**

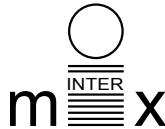
Published by Shark private company

ISBN 978-615-5757-25-9

ISSN 1022-0283

GYÖRGY DUPKA

**A HIDDEN TRAGEDY:
THE FATE OF HUNGARIANS AND
GERMANS IN SUBCARPATHIA,
1944–46**

INTERMIX KIADÓ

Budapest–Ungvár

2020

*For my Uncles who were interned
and my Father also,
who was forced to labor in mines*

*Yoshka Stalin, you beastly butcher,
May you turn in your grave,
May your bones be cursed forever,
May you never rest in peace.*

*Your words, nefarious and false,
beguiled so many nations.
Innocent Hungarians smarted
at your wicked power.*

*A (concentration) camp ballad (excerpt),
1953.
Author Unknown*

CONTENTS

INSTEAD OF AN INTRODUCTION285

CHAPTER I.

**THE MANY PROBLEMS CONCERNING
THE INTERNMENT OF HUNGARIANS AND GERMANS
(HISTORICAL SURVEY)289**

CHAPTER II.

**EXECUTING THE PRINCIPLE OF COLLECTIVE
GUILT AGAINST THE SUBCARPATHIAN
HUNGARIANS AND GERMANS**

**Carrying into effect the decisions of the Military Board of the 4th
Ukrainian Front in the light of the NKVD reports 325**

1. Military and political preparations for the occupation of
Subcarpathia by the Soviets, carrying them into effect with
handbills, and establishing command posts. 325
2. Decree on Exerting the principle of collective guilt 331
3. Preparation of the units cooperating in the action 336
4. NKVD operational tasks, reports on carrying out the
internment 341
5. The downsides of the congress in Munkács 354
6. The Hungarians and the manifesto 356
7. Recruiting volunteers into the Red Army 360
8. “Czech recruiting” among the internees 363

CHAPTER III.	
DEPORTATIONS REACHING OVER THE BORDERS, MILITARY OPERATIONS AIMED AT CAPTURING TERRITORIES	369
1. Deportations in Hungary organized from Subcarpathia.....	369
2. Deportation in East-Slovakia organized from Subcarpathia...	370
3. Occupation of territories in the Romanian Máramaros organized from Subcarpathia.....	372
CHAPTER IV.	
THE ACTIVITY OF THE BUREAU OF THE GOVERNMENTAL COMMISSIONER OF THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC IN SUBCARPATHIA	377
1. Propaganda war between the ‘reactionaries’ and the ‘Muscovites’ 377	
2. The documents of the Czechoslovak administration on the activity of the Soviet military administration	378
3. State secret Soviet documents on the activity of the Czechoslovak administration.....	382
4. Soviet-Czechoslovak conflicts in matters concerning the affiliation of Subcarpathia	386
CHAPTER V.	
THE MOBILIZATION OF SUBCARPATHIAN GERMAN MEN AND WOMEN TO FORCED LABOR.....	393
1. The first and the second cleansing action of the NKVD.....	393
2. the third cleansing action ordered from the center	394
3. The dress rehearsal for the mobilization of GermAn citizens In Subcarpathia	396
4. Resolution on the deportation of Hungarian and German families.....	402
5. Ethnic repression against the German population living in the Central-European countries	405

CHAPTER VI.	
THE HUNT FOR, ARREST, AND IMPEACHMENT OF ANTI-SOVIET ELEMENTS	407
1. NKVD order to sieve-out the especially hostile elements	407
2. NKVD showdown with leading intellectuals	411
3. The unlawful judgements of the Exceptional (kangaroo) courts	414
CHAPTER VII.	
CREATING POW CAMPS	421
1. Kommandaturas	421
2. Regional, temporary POW reception places	422
3. The POW reception camp of PPV Perecseny	424
4. The Szolyva No 2 SPV Pow collecting camp	426
5. The reception-transmitting POW camp of Staryi Sambir	430
6. The national composition of the prisoners of the collecting camps and the organization of their transfer	433
7. NKVD control in the POW collecting camps	436
8. Deficiencies discovered in the collecting and distributing camps	441
9. The exoneration of those “mistakenly” arrested	444
10. Various camp-types	447
10.1. GUPVI Camps	448
10.2 Work battalions, work regiments (ORB, RB).....	456
10.3. GULAG camps.....	460
CHAPTER VIII.	
WAITING TO RETURN HOME AND THE RETURN	467
1. Petitions, addresses, letters requesting the return of people.....	467
2. Official addresses petitioning the return of the people deported..	468
3. Coming home from camps	473
4. Hungarian human losses in the Carpathian Basin	475

5. Lists of losses and other data on the Subcarpathians taken into camps	478
6. Taking part in Research groups and Field works	484
CONCLUSION	491
ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПА КОЛЛЕКТИВНОЙ ВИНЫ К ВЕНГРАМ И НЕМЦАМ ЗАКАРПАТЬЯ (ИСПОЛНЕНИЕ ПРИКАЗОВ ВОЕННОГО СОВЕТА 4-го УКРАИНСКОГО ФРОНТА В СВЕТЕ ДОНЕСЕНИЙ НКВД 1944-1946 ГОДОВ)	495
РЕЗЮМЕ	495
DIE VERWENDUNG DES PRINZIPI DER KOLLEKTIVSCHULD IN DER TRANSKARPATIEN DEN UNGARN UND DEN DEUTSCHEN GEGENÜBER (DIE DURCHFÜHRUNG DER BESCHLÜSSE DES MILITÄRRATS DER 4. UKRAINISCHEN FRONT IM SPIEGEL DER NKWD-BERICHTE 1944-1946)	497
ZUSAMMENFASSUNG	497
SOURCES AND ADAPTATIONS	499
Archival Sources.....	499
Bibliography	499
INDEX OF PERSONS ACCOUNTABLE FOR AVENGEMENT	527
MARTYRS OF OUR HISTORICAL CHURCHES	550
ATTACHMENTS	551
PHOTOS AND DOCUMENTS	567

INSTEAD OF AN INTRODUCTION

The primary purpose of the thesis is to disclose and show, in detail, how the Principle of Collective Guilt Against the Subcarpathian Hungarians and Germans was implemented, and how the decisions of the Military Board of the 4th Ukrainian Front were put into effect in the light of the NKVD reports, according to the scenarios written in Moscow. The year 2014 is peculiarly significant for the “*malenky robot*” researchers since it was in November, 1944, that the internment of the civilians was started. In this respect the martyrs of Stalinism would be remembered by a number of events in the Carpathian Basin.

The secondary purpose of the thesis is to show how the cleansing operations of the NKVD and the SMERSH belonging to it, and of all the other Soviet punitive units were carried out in order to collect, intern, deport and then to send to concentration camps the Hungarian and German men of military age, and later on the German women and men who were mobilized for indemnity works. The examination of the political background of the problem cannot be bypassed, either; thus the Soviet-Czechoslovak diplomatic scramble for the territorial affiliation of Subcarpathia must also be investigated in depth. The peculiarities of the early Sovietization of the territory should be studied and displayed also.

This fact-finding, analyzing and summarizing thesis is the result of a 30-year research study which deals with a period that is little dealt with even in the historical record: the time-span from 1944 to 1946. The work takes into account also the results of the initial research that was begun by the Subcarpathian regional rehabilitation committee. In the course of that work the primary archive sources of Beregszász, Kiev and Moscow were used.

A significant part of the fact-finding documents on the subject has not yet been published in Hungarian, therefore the thesis may be regarded partly as a disclosure of sources. In view of the new evidence presented, and a new perspective on it, this thesis may serve as an important chapter in Hungarian historical studies and more generally.

It was an important purpose of my research to show a realistic picture of the losses and adverse fate of the Hungarian and German civilians, and of the Hungarian soldiers returning from the fronts who were collected together, and who on the basis of the decision N 0036 of the 4th Ukrainian Front accepted in November 13th 1944, were dragged away and treated as POWs in the POW camp system of the UPVI/GUPVI (The Main Administration for Affairs of Prisoners of War and Internees) supervised by the Soviet NKVD.

As a point of departure it is important to make clear that the question concerning Affairs of Prisoners of War and Internees cannot be related to, or identified with, the case of the Germans (women aged between 18 and 30, and men between 17 and 45) mobilized for indemnity works in accordance with the order N 7161 of the Soviet State Defense Committee (SDC/GKO) accepted in December, 16, 1944. These worked in labor battalions providing better living conditions.

Special attention was paid to the executive officers (regardless of their age) working in regional, county, and village institutions, organizations, etc. arrested in large quantities in accordance with the order N 0016 accepted in January, 11, 1945: these worked in civilian or state posts of responsibility, as MPs etc. in the times of the Czechoslovak, then of the Voloshin-type (Carpathian Ukrainian), and finally of the last Hungarian administration.

In one of the chapters of my thesis I examine the GULAG-question concerning also the Subcarpathian population within the framework of which the verdict of the kangaroo-courts returned at show trials and closed proceedings, by the “troika” (the Special Council of the NKVD) and of the military court of the Red Army (strictly speaking, the Soviet Army), which forced thousands of people into labor-camps.

Finally, I present and assess resolution No 1034 of the department of the interior of the Soviet Union that, from January 15th 1945, ordered

the relocation of German and Hungarian families to Siberia, including those from Subcarpathia. In accordance with this decision three thousand persons were deported into the surroundings of the Siberian Tumen Oblast, in Kazakhstan.

In my opinion, the documents researched and elaborated with scientific thoroughness disprove many decade-old taboos. I hope to give a realistic picture of the conditions of the genocide and Sovietization and thus of the fatal tragedy of the Subcarpathian Hungarian and German communities who belong to the history of that period.

CHAPTER I.

THE MANY PROBLEMS CONCERNING THE INTERNMENT OF HUNGARIANS AND GERMANS (HISTORICAL SURVEY)

During the past twenty years I managed to collect a number of archive materials: some of them were published in order to reveal with hard data, corroborated with names, the unlawful acts committed by the Soviet military authorities against the Subcarpathian civilian population in the fall of 1944, and at the beginning of 1945.

In my thesis my primary aim was to show how the decision No 0036 of the Military Board of the 4th Ukrainian Front was carried into effect in light of the NKVD and other Soviet central military administration reports of 1944-1945. On the basis of the documents disclosed in Russian and Ukrainian archives, published in Hungarian for the first time, I sought to discover, by investigating the internment of the Hungarian and German males of military age for "*three days' work*," the fate of the German men and women mobilized for indemnity works. In doing so, I paid special attention to the orders prescribed by the People's Council of Zakarpatska, Ukraine.

Because of the abundance of information and materials unknown so far but connected with the above questions I will not touch upon the historiographic analysis of all the questions of the Soviet occupation, annexation and Sovietization. I do not deal with the counter-measures

of the Soviet dictatorship in Subcarpathia that lasted as a matter of fact from the annexation of a territory as large as four counties up-to the break-up (dissolution) of the Soviet Union (1944-1991).⁴⁷²

The first official Subcarpathian register, the six-volume *Шляхом Жовтня* (*On the Road of October*) – a rather biased document since it was compiled from an ideological perspective – was published during the Soviet era. Editors were careful not to mention documents bearing evidence of counter-measures against the local Hungarians and Germans, witnessing to the discrimination of the authorities in 1944-1946. In spite of this, however, several data and references connected with this are self-evident, so there is no need for further comment.

Document No 1. From the order of the Soviet Military Captainty issued in November, 4, 1944, Ungvár (Uzhgorod): *“Of the citizens of Zakarpatska Ukrayina only people of Russian and Ukrainian nationalities can join the Red Army.”*⁴⁷³

Document No 125: Ivan Turyanitsa, the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Zakarpatska Ukrayina also mentioned Hungarians as those *“who must be kept out of”* the administration.⁴⁷⁴

Document No 147. A quote from the report of the village people’s committee of Salánk: *“... at present we do not have enough hands in the village, and the situation will improve only after the return of the people who were soldiers in the Hungarian army and now work in labor camps.”*⁴⁷⁵

The titular “Marxist-Leninist Soviet historians” of the Uzhgorod State University also kept mum about the Hungarians whom they labelled as *“fascist conquerors,” “many century old oppressors,” “exploiting occupants,” “German-Hungarian slave-holders,” “bourgeois history falsifier,” “faithful attendants of the Horthy regime,”* and all the victims of the personal cult.

⁴⁷² I deal with the analysis of the Subcarpathian counter-measures of the communist dictatorship in a separate study (Gy. D.).

⁴⁷³ *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. р. 15-16.

⁴⁷⁴ *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. р. 208.

⁴⁷⁵ *Шляхом Жовтня*. Т. VI. (VIII.1944. – I. - 1946. р.) Вид-во Карпати, Ужгород, 1965. р. 263.

Communist-chauvinistic view dominated in their monography *The Way towards Happiness*,⁴⁷⁶ translated also into Hungarian, which was honored with a certification in Moscow. The members of the authors' team were: M. V. Arsentyev, E. A. Balahuri, I. M. Khranchak, O. D. Dovkhanich, V. I. Ilko, V. M. Kerechanin, K. O. Kutsenko, Sz. O. Mishchenko (team- leader), N. P. Mishchenko, V. V. Polyak, M. V. Troyan, I. N. Shulkha.

Most of them were also co-authors of the comprehensive monograph *Soviet Subcarpathia*.⁴⁷⁷ After the change of system some of them, inter alia O.D. Dovkhanitch, professed self-criticism and debunked the totalitarian regime hallmarked by Stalin, and they named Subcarpathian victims in many of their studies.

The affair of the internment of the Hungarian men was first mentioned by Vilmos Kovács (1927-1977), the most gifted writer, poet and civil rights leader of our region in his novel titled *Tomorrow is Another Day* (1965). According to his bold statement “*men beginning with the age of eighteen were taken to work. It was promised that after three days they would be set free, but five months passed, and none of them came back. More than that, there were death-rumors of some.*”⁴⁷⁸ His book, soon after it had been published, was withdrawn from sale, then from the libraries as well. Another tragedy of the local Hungarians was that affected by the cruel discrimination of the authorities (and also because of the fear of being seized and deported); many of them said they were Slovaks or Ukrainians, and inscribed their family members likewise, although they did not even know either language.

In 1972, in spring, the Hungarian civil rights activists with the supporting signature of more than a thousand Subcarpathian intellectuals sent a petition⁴⁷⁹ to the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union and the Presidency of the Supreme Council of the Soviet Union asking for the assurance of their minority rights. They demanded, inter alia, the annihilation of the chauvinistic anti-Hungarian

⁴⁷⁶ A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története. Lektorálta KOMPANYIJEC, I.I. professzor, a történelemtudományok doktora. Uzshorod, 1975.

⁴⁷⁷ See: КУЛАКОВСКИЙ, В. М. *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская обл.*, Киев, 1982.

⁴⁷⁸ KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1965. p. 27.

⁴⁷⁹ See excerpts from the petition in the attachment to the thesis. (Gy. D.).

issues of the Manifesto/Proclamation accepted by the People's Council of Zakarpatska Ukrayina in November, 26, 1944. They pointed to the fact *“that the result of the notorious resolution was the internment of the Hungarian male population (from 18 up-to 50 year olds) in 1944 regardless of the individual's party standing or former behavior.”*⁴⁸⁰ The authority dragged through the mire former university teacher, Sándor Fodó from Ungvár, later on a minority politician, and S. András Benedek, a man of literature; both were dismissed them from their workplace. It took sixteen years for the *Kárpáti Igaz Szó* regional daily, in relation to readers' letters, to mention for the first time in a leading article the consequences of the internment in the fall of 1944. *“Jenő Nagy, a resident of Uzhorod knocked at the door of our editorial board (Kárpáti Igaz Szó) with a dozen letters. He and many others performed hard physical work after the liberation outside the borders of the region. Earlier it was not even appropriate to talk about this, and naturally Jenő Nagy and his comrades got no documentation even to say how much labor relation they had... We ask the editorial board to help us, said finally the petition... – If we had a certificate we could set up a claim to supplementation of the old-age pension.* (Thus, readers asked, criticized and made suggestions).

Of course, communist veterans denying the fact of *“malenkiy robot”* also started speaking in the press publications of that time. In the *Kommunizmus zászlaja (The Banner of Communism)* Nagyszöllős weekly, October, 1989, a certain Klavdiya Zabroda, a party member, deemed it a big problem that *“there were people who circulate various slanders saying that in 1944 all the Hungarian males had been dragged away. Such and similar rumors are nothing other than attempts to get up hostility, and on a national basis at that.”*

In the second half of the period connected with Gorbachev's name the official standpoint was that the responsibility was not that of the state socialist period, but of the Stalinist personality cult. After the proclamation of the independence of Ukraine the unanimous opinion of the leading politicians and historians is that the former party leaders of the Soviet power were responsible for the Bolshevik system built upon

⁴⁸⁰ See: BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon...Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918 – 1991.*Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991. pp. 167–168.

the exclusive communist exercise of power and dictatorial unlawfulness. The moral verdict of the intelligentsia at the change of the system, in revolt against the political past, was that: there is no and can be no social forgiveness for the genocide, the inhuman crimes against the peoples of Ukraine; the family members of the victims must be granted moral and material reparation.

In line with this the number of works exposing communist crimes is getting larger and larger and becomes more and more available. Because of being personally concerned – my father and many of my uncles were in forced-labor camps – and as a result of my research begun in 1988 I had the possibility to publish more source-collections, giving information about publications referred to already by a number of researchers in Ukraine and Hungary. Consequently, my thesis, primarily, has been built upon contemporary Soviet documents exposed so far, and upon a basic analysis of the reminiscences of those who survived the concentration camps.

On the 20th of October 1989, a Hungarian working committee was formed within the framework of the Subcarpathian Regional Council of the People's Representatives, with the aim of making clear the fate of the Hungarian males deported from Subcarpathia into labor camps.⁴⁸¹ The members of the working committee were: Tibor Antonik, assistant chair of the Beregszász County Lenin Collective Farm, Mária Gerzánicsa, the people's representative of the Soviet Union, the head of department doctor of the Central Nagyszőlős County Hospital, György Dupka, the editor of the Kárpáti Publishing House, Béla Gajdos, a master builder of the Beregszász Central Economy Construction Company, Árpád Daday, the leading detective of the Beregszász County Interior Department, Yuriy Dashkevitch, the scientific co-worker of the Research Laboratory of the Academy of Science and Ministry of Higher Education of the Ukrainian SSR in Ungvár, Béla Szabó, assistant editor of the *Kárpáti Igaz Szó*, József Orosz, the leading detective of the Ungvár County Prosecutor's Office, and professor János Váradi-Sternberg, the leading scientific co-worker of the Hungarian Studies Center.

⁴⁸¹ *Kárpáti Igaz Szó*, July, 12, 1989.

The working committee functioned within the framework of the committee that took part in the rehabilitation of people who had fallen victim to the retaliations of the 'thirties, 'forties and at the beginning of the 'fifties of the last century.⁴⁸²

Out of the representatives elected on August 26th 1990, within the framework of the Subcarpathian Regional Council of the People's Representatives, a working committee was organized in order to restore the rights of the rehabilitated. The leader of this public body with seventeen members was Bertalan Molnár, the assistant chairman of the regional executive committee. The task of document administration was fulfilled by Mrs. Dupka, *né* Edith Kövy, who registered and elaborated about 200 letters from survivors and family members; she typed the names of 3,000 POWs and those deported on the basis of the Beregszász archive materials, and recorded the names of persons restored by the committee to public esteem, publishing the list in regional Ukrainian and Hungarian press releases.

The public body entrusted Colonel Oleksiy Korsun with collecting documents in the Special Moscow Archives shedding light on the political background of the November 1944 deportation, and also with the examination of authentic extant camp-lists. I personally, the author of these lines, as the representative of the regional council, was requested to look for similar documents in the Beregszász branch of the Regional State Archives.⁴⁸³

Alongside the archival research, the collecting of materials reliant upon civilian cooperation was started by the memorial conference held in Beregszász on November 18th 1989, which among other things decided also to record the names of all those who were taken away for “*three days' work*” in the fall of 1944. The participants in these actions were the survivors, the family members, the leaders of the mayor's offices, and the civilian organizations, the officials and activists of the basic organizations of the KMKSZ (Cultural Association of the Subcarpathian Hungarians).

⁴⁸² DUPKA GYÖRGY (ed.): *A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993*. Ungvár – Budapest, Intermix Kiadó, 1993, p. 121.

⁴⁸³ DUPKA GYÖRGY (ed.): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól, 1944–1946*. Ungvár-Budapest, Patent-Intermix, 1993, pp. 264–265.

At that time as a representative with two mandates (I was a representative of both the county and the city council in Ungvár) and functioning as the leader of one of the Hungarian groups of the regional rehabilitative committee and as a member of the committee restoring the rights of the rehabilitated within the framework of the Ungvár city council, I took on the task of coordinating and planning the tasks aimed at assembling lists of those lost from the settlements populated by Hungarians. I embarked on the archival research, and the publication of its results.

It was also our aim to establish and to make known places for memorials to honor the victims of Stalinism and WW II., to publish the reminiscences of the survivors, to compensate the internees, and to make their moral, political rehabilitation the task of the authorities. We deemed it important to organize memorial celebrations in order to remember together those who were interned because of their nationality every year in November, to remember our dead resting in unmarked mass graves, and to come to effective agreement in order to achieve our goal.

Before and during the coup in Moscow it became clear that there are more and more of those who wanted to prevent the discovery of the public wrongs committed by the communist dictatorship, and tried to conceal them. During these days it turned out, too, that the communist functionaries representing the orthodox line, inter alia, *"... had made a decision on a new composition of the rehabilitative committee, thus they suspended Oleksiy Korsun and György Dupka's membership, and wanted to stop the research of the archives in connection with the internment of the Hungarian males in November 1944, as well. At the initiation of György Dupka and Mihály Tóth the group of the Hungarian representatives of the regional council handed over a petition to Leonid Kravchuk, the president of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR, in which they urged the rehabilitation with compensation of those persons of military age who in accordance with the resolution No 0036, November 13th 1944, of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, were abducted from their family houses by NKVD squads."*⁴⁸⁴ A submission with a similar content was sent to the head of the Hungarian government, too. On October 17th 1992, Dr. Mihály Sepsey, titular secretary of state,

⁴⁸⁴ DUPKA GYÖRGY (ed.) (1993): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt ...* i.m.: pp. 271-272.

the chairman of the National Office For Compensation and Claim Adjustment, paid a visit to Subcarpathia and made a public announcement according to which the government wished to help Hungarians interned for political reasons, and *'the Hungarian state took on'* the reparation of some of the injury done them. In roughly two months the National Office for Compensation and Claim Adjustment received about thirty thousand recompense-envelopes from Subcarpathia.

At the same time the Hungarian group of the regional council consisting of eleven members handed in a scheme of resolution titled "*On the allowances due to interned citizens.*" But it lacked the necessary support: it was not taken up by the regional council as an order of the day, at its session on December 23rd 1992; the communist representatives, to give us a sort of "Christmas present", voted down the idea.⁴⁸⁵

The blinkered activists of the communist party, in the usual authoritarian way, tried by all possible means to frustrate our initiatives, but already they were unable to stop the movement. Of the contemporary media it was only the *Kárpátalja*, appearing weekly then in Miskolc, that dared to take up the full exposition of the affair of the Subcarpathian genocide that was considered still to be a taboo topic – though it was very much like the Jewish holocaust and can be considered a form of ethnic cleansing. However, many historians, politicians, leaders of certain civilian organizations took up the defense of the Stalinists and persisted in trying to conceal these horrible tragedies.

I saw to the collection and the sorting out of the materials about internees between 1990 and 1992; the list of martyrs was drawn up systematically, village by village, following the order in the *Kárpátalja* weekly paper.⁴⁸⁶

The survivors and their family members responded to each of the publications: they sent dozens of letters to me with supplementary information and memories evoked by the articles.

The majority of the co-authors of the first collection of the Subcarpathian Hungarian camp literature were camp-survivors; I published at my own

⁴⁸⁵ See: the plan of the resolution is an attachment to the thesis.

⁴⁸⁶ *Kárpátalja* – the paper of the Subcarpathian Hungarian Cultural Association (KMKSZ). Ed. in chief: TAMÁS MANKOVITS (Miskolc). The list of victims was given by GYÖRGY DUPKA.

expense the prayers and letters in verse written in the camps under the title *Istenhez fohászokodva (Entreating God)*,⁴⁸⁷ and the money I earned for the book I offered for the construction of the Memorial Park in Szolyva.

Local historians and archivists also plied me with valuable documents which I used to compile the material for my first memoir of the Subcarpathian victims of Stalinism, which book I published later.⁴⁸⁸ The English version of the book was also made available and can now be found on a Canadian website.⁴⁸⁹ Our further appeal moved almost all the Hungarians from the whole of Subcarpathia, to deliver countless memories to us by post. More than twenty publications appeared concerning this topic. Since the list of the martyrs compiled earlier is in many hundreds of separately published notebooks appearing in many hundreds of copies, so in 2003 as the secretary of the Szolyva Memorial Park, I called for the Subcarpathian Hungarian and German population,⁴⁹⁰ the survivors, the family members of those who died in the camps, the Hungarian and German civilian organizations, the local leaders of the historical churches, to do the following: *“Let them together with the locally interested mayors and other civilian organizations check the enclosed lists of the Stalinist victims; let them take into consideration the epigraphs on the memorial tablets erected in the villages, and match them with the lists of names below. Let them enumerate separately and complete the list of the Hungarian soldiers killed in WW II.”*

As a result of this name-matching activity, lasting for about a year and a half, we managed to draw up detailed lists of those lost from the whole region. Thus, on November 20th 2004, within the framework of a burial service on the 60th anniversary of the internment, we consecrated the memorial panels of 120 villages populated by Hungarians on the Wailing Wall of the Szolyva Memorial Park. These memorial panels immortalized the names of more than 5,500 martyrs. The list of losses was also published in a book-form.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ DUPKA GYÖRGY (ed.): *Istenhez fohászokodva...1944 Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini lágerrekből 1944–1957.* Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.

⁴⁸⁸ DUPKA GYÖRGY (ed.) (1993): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt ... i. m.*

⁴⁸⁹ See: [hungarian_genocide_in_Subcarpathia.pdf](#) (2012)

⁴⁹⁰ DUPKA GYÖRGY (szerk) (2003): *Szolyvai Emlékpark. A sztálini lágerekben elpusztult magyarok névsora.* Ungvár, p. 1.

⁴⁹¹ DUPKA GYÖRGY: *„Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv 1944–1959.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004, p. 108.

With the Szolyva Memorial Park in mind, we continued the research connected with ethnic cleansing in the archives and among the survivors. The results of the research were expounded at different international conferences of researchers, memorial sessions, and at Ukrainian-Hungarian, and Hungarian-Hungarian meetings of expert historians. The lectures that were delivered were also published in book form. Instead of coming to terms with the fact of the deportations, however, Ukraine still keeps silent. In Subcarpathia, Serhiy Ustish, the president of the regional council of the people's representatives, the Ukrainian was the first to acknowledge officially in his announcement of November 26th 1994⁴⁹², that during the times of the Stalinist regime tragic events had happened in that country. "Hungarian and German and men of other nationalities were dragged away into POW camps and were isolated from the outer world." On behalf of the regional council he declared: *"We bow our heads before the memory of the victims, share the grief of the beloved, before the family members of the victims, and commiserate with those who suffered innocently."*⁴⁹³

Many years had passed since the time the Hungarian group of representatives handed in their petition and it was voted down. Meanwhile, in the forthcoming three parliamentary cycles, three Hungarian representatives, namely: Mihály Tóth (1994-1998), Miklós Kovács (1998-2002) and István Gajdos (2002-2006), then in the years 2012-2014 many others, several times, petitioned the Ukrainian government and parliament to compensate the interned Hungarian men morally and materially, but their addresses in this respect fell on deaf ears.

The fact of the internment of the Subcarpathian Hungarian and German civilian population in 1944 in Ukraine did not become officially an issue to be investigated scientifically, even after the change of system. The work collected in *Repressions in Ukraine (1917-1990): a Bibliographic Indicator of Scientific Auxiliaries*, including 4,192 bibliographic entries,

⁴⁹² The announcement can be read in the attachment to the thesis.

⁴⁹³ DUPKA GYÖRGY-KORSZUN, OLEKSZIJ: *A „malenykij robot” dokumentumokban*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1997, p. 152.

was published in 2007 with the sponsorship of the Historical Institute of the Ukrainian National Academy of Science. It is important to note that its compilers overlooked the Ukrainian and Hungarian publications dealing with the deportation of the Subcarpathian Hungarians.⁴⁹⁴ No notice was taken of the more than two-decade-old research program of the Szolyva Memorial Committee either, although our historians persisted in their further study of the documents in the archives closed so far to the outer world. They succeeded even in disclosing the hidden details of the Moscow scenario referring to Subcarpathia.

The owner of the document-collection which was the first and most valuable source of this thesis is the Subcarpathian Regional State Archives (SRSA/ЗОДА). All the documents of the people's Council of Carpathian Ukraine (another name was Subcarpathian Ukraine) originating in 1944-1946 have been placed here. Among the orders, circular letters, resolutions, reports, statements etc. issued by the central directories, ministries and heads of departments of the transitional state formations, from point of view of my research, the most important batch of documents was *the name list of persons being in POW camps*, which referred to the civilian – not only the military – internees as POWs. At the order of Ivan Turyanitsa, the president of the People's Council of Carpathian Ukraine, the local county/section committees in 1945 issued a circular letter to the chairs and notaries of the people's council of the villages under their administration demanding an account of the whereabouts of the male population of the settlements. Responding to these circulars, all the settlements in Subcarpathia dispatched lists of names made between the twelfth and sixteenth of July 1945. (In fact, they were compiled in Hungarian, Russian/Ukrainian, and were either handwritten or typed). I discovered lots of defects while analyzing these lists. For instance, the place names of the camps were not always exact, inasmuch as the names of the POW camps were not always given on the list. In connection with this omission, it seems an acceptable explanation that the family members did not yet know what places their flesh and

⁴⁹⁴ See: *Репресії в Україні (1917–1990. рр.). Науково-допоміжний бібліографічний покажчик.* Авторі-упорядники БАБИЧ, Є. К., ПАТОКА, В. В., Київ: „СМОЛОСКИП”, 2007, р. 519.

blood were dragged away to, and indeed what happened to the men drafted into the Hungarian army and then sent to the front.

In the overwhelming majority of the villages the representatives of the responsible authorities made lists No 1 and No 2: list No 1 comprised those who were drafted for military service in the Hungarian army; it also gave information as to which settlement, or military camp was the last one from which, or about which, they had got letters or some other items of information. List No 2 mentioned the names of those who were taken to the Szolyva or Staryi Sambir relocation camps. Both lists were made on the basis of oral information from relatives; therefore the exact location of the camps connected with the name was not easy, or frequently was impossible, to identify. Regardless of all this the Carpathian Ukrainian People's Council led by Ivan Turyanitsa wanted to convince the representatives of the Central Soviet authorities that there were no men aged between 18 and 50: they were demonstrably kept in Soviet POW camps, and that was why they were requesting that they be allowed home because labor was badly needed.

Official petitions, addresses, individual and collective letters sent to the military administration, and to the regional people's council in case of the internees' homecoming, are also kept in the Subcarpathian Regional State Archives. Here we should like to mention that if we had access to the archives of the 4th Ukrainian Front, the most exact data, and the original lists of the Subcarpathian internees and POWs would be available to us, but unfortunately these documents have not turned up so far.

As members of the Subcarpathian Regional Rehabilitation Committee, besides the materials of the Subcarpathian Regional State Archives (SRSA/3OΔA), we have examined and made use of the archive documents of the Head of the Subcarpathian Department of the KGB, the Head of the Subcarpathian Department of the Ministry of Interior of the Soviet Union, and of the Subcarpathian Regional Committee of the CPSU; these originated between 1944 and 1955 and refer to the retaliation, the political show trials against the Hungarians and Germans.

Some of the more important materials in the archive sources, more collections, have appeared: notably the "*malenkiy robot*" in documents (1997) in the Ukrainian volumes of documents of the Rehabilitated

History Subcarpathian Memory Book (*Воз'єднання* (1998), *Тернистий шлях до України* (2007), *Карпатська Україна*, т. 1-2. (2009-2010) etc.

Our research lasting for many years covered more such archives that are accessed with difficulty even by specialists. Among them are the Russian State Military Archives (Русский Государственный Военный Архив, РГВА), the State Archives of the Russian Federation (Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ), the Archives of the President of the Russian Federation (Архив Президента Русской Федерации, АП РФ), the Russian State Archives of Social and Political History (Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории, РГАСПИ), the Central Archives of the Defense Ministry of the Russian Federation (Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМО РФ) etc. From the point of view of research, the materials we found there proved to be valuable sources. After the change of system, we published many documents containing more decisions of key importance, primarily those that were no longer encrypted.

Being a member of the editorial committee, I participated in preparing and publishing a Ukrainian-Russian collection of about five hundred archive documents whose editor-in-chief and compiler was the Ukrainian historian Oleksiy Korsun. The majority of the documents shed light on war crimes committed by the 4th Ukrainian Front, the NKVD, the SMERSH and other squads of interior, senior officers against the local population in Subcarpathia. The nearly 800-page publication⁴⁹⁵ contains inter alia those conclusive documents that, supported by convincing data and names, prove the public wrongs committed by the Soviet military authorities and retaliation units (NKVD, SMERSH and other units of the interior) against the population in Fall 1944, and especially in Spring 1945. This volume was the first attempt to collect and systematize the most important archive materials in order to shed light on the internment processes carried out by the Soviet government and security organs with

⁴⁹⁵ *The Deportation and Internment of the Subcarpathian Hungarians and Germans in 1944-1945* may be said, without exaggeration, to be anomalous and epochal. The Ukrainian data of the 780-page book of documents: *Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали*. Упорядник - О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редколегії), Б. О. ГИАРДИОНОВ, Ю. Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. - видав. гр.), І. Ю. КОРШІНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгорода, 2012. – 780 с. (Further on: ZUN)

the assistance of the military captaincy of the 4th Ukrainian Front and the local communist party to which ten thousand Subcarpathian people had fallen victim. We utilized in this work lots of as yet unpublished materials from the archives of the Russian Federation. We managed to access numerous documents, frequently with great difficulty, from the archives of the Subcarpathian security organs and the department of the interior, from state archives, as well as from individual collectors. The tragic events of the post-war period in Subcarpathia can be followed closely thanks to the discovery of these documents.

I studied the document-collections published by Russian archives, too, presenting the thematically selected writings of government organs, ministries, diplomatic and military bodies and regional organizations, taken from the personal files of POWs and internees, reports, letters, and decisions and orders of the camp commanders. (*Istoria stalinskogo GULAGa. Konets 1920-pervaja polovina 1950 godov. Sobraniye dokumentov v semi tomah* (2004), *Vengerskiye voyennopleniye v SSSR* (2005), *Stalinskije deportacii 1928-1953. Dokumenti* (2005), etc.).

The archive of the Szolyva Memorial Committee (SMC) contains recorded messages, collections of memoirs, lists of those lost, letters written in camps and camp poems, etc. by more than 300 survivors. Besides the above-mentioned documents, its unique data-base contains much other valuable information.

Thanks to these sources kept in numbered archives and the data collected from survivors, I had answers to the overwhelming majority of the earlier unanswered questions.

Besides the above-mentioned sources, I studied primarily the Russian, Ukrainian, and also some foreign-language and Hungarian special literature, in preparing the thesis, including certain statements of historians dealing with the same period from which I received valuable guidance for my further research.

After the change of system only certain Subcarpathian historians (Dániel Bendász, M. Boldizhar M., Mikola Vegesh, M. V. Delegan, Omelyan Dovhanitsch, Oleksy Korsun, Roman Ofitsinsky, Oleksander

Pahirya) deemed it necessary and expedient to speak about the horrors and victims of the Stalinist Sovietization and to give an account of the methods of ethnic cleansing.

In 2004 the Tivadar Lehoczky Institute of the Ferenc Rákóczi II. Subcarpathian Hungarian College also launched a comprehensive research study: an examination by questionnaire of the survivors and of the relatives of the deceased in order to create a detailed data-base. On November 26 2004, the Tivadar Lehoczky Institute of the college organized an international scientific conference (its title was *The Subcarpathian Men Were Dragged Away Sixty Years Ago*), the materials of which and its data-base are available on the website of the Institute.⁴⁹⁶ Erzsébet D. Molnár, a young researcher took on the task of the Subcarpathian study of the “malenkij robot” problem.⁴⁹⁷ For the last eight years she has made various enquiries among the survivors. She used sociological methods to analyze the list in the Beregszász archives stored since July 1945, on which she discovered the names of young people of military age who did not dwell in the village. At the Beregszász College, and also at the Hungarian department of the Ungvár University, graduates often chose the “malenkij robot” topic to write about in their essays or diploma works.

Among the Ukrainian historians Oleksiy Korsun performed noteworthy research in the archives due to which, along with the rehabilitative committee and the Szolyva Memorial Park Committee, the broad general public could hear from the horse’s mouth about the

⁴⁹⁶ *Malenkij robot*. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html> (2012)

⁴⁹⁷ MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A malenkij robot Kárpátalján egy felmérés tükrében*. In: Állam és nemzet a XIX-XX. században. Szerk.: Bodnár E. - Demeter G., Debrecen 2006, Egyetemi Kiadó, 126-135. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET – Bakura Sándor – Dupka György – Kovács Elemér – Kovács Erzsébet – Tóth Zsuzsanna: *„Ottbon a könny is édes” 1944-1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A malenkij robotra elhurcolt kárpátaljai magyarok egy felmérés tükrében*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye, 2010, 47-63. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A „malenkij robot”-ra elhurcolt felső-Tisza-vidéki magyarok (egy felmérés tükrében)*. In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. Poli Print, Ungvár, 2012. 43-59. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *„Embert aszaló intézet Szolyván”*. Deportálások a Nagyszőlősi járásból a szovjet rendszer kiépítésének idején (egy felmérés tükrében). In: II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye. Szerk.: Bocskor Andrea, Dobos Sándor. Poli Print, Ungvár, 2012. 59-71. p., MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról történő kényszermunkára hurcolásának összehasonlító elemzése*. In: *„Így maradtak meg hívóvönek...” In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére*. Szerk.: Szamorovszkyné Nagy Ibolya. Poli Print, Ungvár, 2012. pp. 132-145.

counter-measures of the 4th Ukrainian Front. He published the primary-source documents in three volumes. Part of the collection, some 500-700 copies, were presented to the more important libraries in Ukraine but were not distributed to bookshops.⁴⁹⁸

In his monograph “*Subcarpathia 1919-2009. History, Politics, Culture*” in Ukrainian and Hungarian the Ukrainian historian Roman Ofitsinsky drew a nice general picture of this period full of human tragedies, but a more complete exposition of the archive documents revealing the Sovietizing activities of the 4th Ukrainian Front and the NKVD in 1944-1945 is, unfortunately, missing in his study.⁴⁹⁹

In the Soviet Union before its dissolution the historian Andrey Puskás,⁵⁰⁰ the co-worker of the Institute of Slavic and Balkan Studies of the Russian Academy of Science, who as a Subcarpathian knew also Hungarian and who lived in Moscow, was considered the most recognized expert on Hungary. It was he who wrote a flattering monograph,⁵⁰¹ in accordance with the official Soviet point of view of history, but taken with a pinch of salt by outsiders, about the role Hungary played in WWII. In Russia before, and especially after the change of system almost uncountable publications were written about the retaliations carried out during the Stalinist period, about the repressions following WWII, about the GUPVI and GULAG forced labor camp-systems, and also about the victims. But there were very few researchers who would deal with the number of problems connected with the POWs and internees concerning Subcarpathia in particular.

⁴⁹⁸ ДОВГАНИЧ, О. Д., КОРСУН, О. М. (2007): *Тернистий шлях до України... Ужгород*: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 2007, 750.p.; ДОВГАНИЧ, О. Д., КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ О. М. (2009): *Карпатська Україна 1. т.* Ужгород: ВАТ Видавництво Закарпаття, 754. p.; ФЕДАКА, С. Д. (2010): *Карпатська Україна 2. т.* Ужгород: ВАТ Видавництво Закарпаття, 2. т. 774. p., *Закарпатські угорці і німці: інтерв'ювання та депортаційні процеси. 1944-1955 рр. Архівні документи і матеріали.* Упорядник - О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: І. І. КАЧУР (голова редакції), Б. О. ГИРДИОНОВ, Ю.Ю. ДУПКО, З. М. КІЗМАН, О. М. КОРСУН (керівник ред. - видав. гр.), І. Ю. КОРШІНСЬКИЙ, М. Д. МІСЮК, М. В. ОЛАШИН, О. М. РІШКО, А. М. ФУКС, С. В. ШАЛДА. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2012. (Further on: ZUN).

⁴⁹⁹ OFICINSZKIJ, ROMAN: *Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991.* In: FEDINEC CSILLA-VEHES, MIKOLA (ed.): *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra.* Argumentum, Budapest: MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Ungvár: Ungvári Nemzeti Egyetem Politikai Regionalizmus Kutatóintézete, 2010, pp. 209-349. Note: The essay *Budapest felé fordultak védelemért...* in the third chapter of the monograph was written by TAMÁS STARK. P. 247.

⁵⁰⁰ PUSKÁS, A. I.: *Adatok Horthy-Magyarország külpolitikájához a második világháború éveiben.* In: Századok. – 95. (1961) 1., p. 83-117., PUSKÁS, A. I.: *Adatok a magyar haladó erők szerepéhez az ország felszabadításában, 1944. október-1945. április.* In: Századok. – 100. (1966) 4-5., Pp. 763-786.

⁵⁰¹ PUSKÁS, A. I.: *Magyarország a II. világháborúban.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1971.

I deem the very first summarizing work referring to the conquest of Subcarpathia, the ethnic genocide of Hungarians and Germans, and the Sovietization of the area, to be the small monograph by Béla Zseliczky,⁵⁰² the head co-worker of the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Science, who was born in Kisgejőc and now lives and works in Moscow. He made use of the Moscow archive materials to examine the historic decades 1920-1945 in Subcarpathia, primarily from the point of view of the Soviet-Czechoslovak and Hungarian diplomatic connections. Inter alia he named openly the Subcarpathian-born NKVD agents who enjoyed the trust of the Soviet military, diplomatic and political leaders, who were trained in Moscow and who executed the instructions of their bosses without batting an eyelid. They cooperated also in the annexation and uniting of Subcarpathia to the Soviet Union, in the collective punishment of the local Hungarians, in their total exclusion from the political and social life, and in the internment of the nearly forty thousand men of military age.⁵⁰³ As Zseliczky writes, they rendered Stalin and their leading co-workers invaluable service: *“Without their role one will never understand what happened in Subcarpathia in the last months of 1944 and what defined the area’s affiliation later.”*⁵⁰⁴ Several statements in Zseliczky’s short monograph (the Russian/Ukrainian affair; the history of Soviet-Czechoslovak diplomatic cooperation; the first congress of the people’s committee in Munkács; the question of reuniting Subcarpathia, etc.) provoked ardent debate in the circle of the patriotic Ukrainian historians. The Ukrainian historian Joseph Kobal, who also knows Hungarian, is of the opinion that *“howsoever he (the author of the book) committed himself to objectivity, detachedness and impartiality, he follows in general a clearly noticeable line of direction in judging the problems, the essence of*

⁵⁰²ZSELICZKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében. 1920-1945.* Budapest, Napvilág Kiadó, 1998. – In 2013 he was awarded the Gold Hungarian Distinguished Service Cross. In 2013 the book *Magyar emigrációs hullámok és emigránsok (A 19. század közepe - a 20. század ötvenes éveinek vége)* written by Béla Zseliczky-Csilla Zseliczky was published in Moscow by the Moscow Indrik Publisher. In the study the co-workers of the Institute of Slavic Studies of the Russian Academy of Science analyze and make known the three big emigration waves between the years 1849 and 1957 in Hungary pointing at the reasons for this process.

⁵⁰³ In special literature most frequently forty thousand are mentioned; and it is stated on the basis of different assessments that one third, half or according to other sources two thirds of the interned perished. Archive materials show a smaller number: they mention about 16 thousand victims, while on the list made by the Subcarpathian Hungarian Cultural Association (KMKSZ) on the basis of the narratives of eye-witnesses we find the names of around 10,500 abducted persons.

⁵⁰⁴ZSELICZKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében.*ib. p. 94.

which is to question the raison d'être of the Czechoslovak, and especially of the Ukrainian political aspirations over against the Hungarian ones."⁵⁰⁵ It has been our experience that, from a Hungarian point of view, to raise the question whether the detachment of Subcarpathia in 1944 was not in the interests of the Soviet, as opposed to Ukrainian power, even in our days means to question the Ukrainian aspirations aimed at proving its *raison d'être*. The statements made by Kobal can be interpreted as a summarizing verification of the Ukrainian-Hungarian debate: "Today as a matter of fact every historian has acknowledged that the character of the Soviet-Czechoslovak relations were not that of the partners and that the Soviet leadership had used dictatorial methods for achieving their aims and that the events in 1944-1945 in Subcarpathia were far from democratic. For instance, everybody disapproved of the deportation of the Hungarian male population in November, 1944. Moreover, there are questions in which the Ukrainian historians went further than Béla Zseliczky. In their opinion the Soviet part had not ever gotten offers from the Czechoslovak leaders, concerning their giving up Subcarpathia, whereas the opposite was represented in the volume. Beginning in 1939 the Czechoslovak leader (Benes) offered up the territory of Subcarpathia many times to the Soviets. It is already another matter that the Soviet Union accepted Subcarpathia when they needed it."⁵⁰⁶

In POW research, the publishing of the five-volume series with archive source- and document- collections made about the POWs who were detained in the Soviet Union in 1939-1956 is an historic milestone. It was published between 2000 and 2006 in Moscow and Volgograd. One of its editors and compilers was the historian professor M. M. Zagarulko.⁵⁰⁷ The greater part of the source materials compiled with the cooperation of Russian archivists, deals with German POWs and POWs of other nationalities, and touches on a number of questions of the internees; but a separate section of documents about the seizure of the civilians in the Carpathian Basin, and in particular Subcarpathia,

⁵⁰⁵ KOBÁLY JÓZSEF: *Kárpátalja-történet: látószögek egymás mellett*. In: Regio, 2000. 1. sz. p. 285-290. Digital version: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00035/pdf/285a290.pdf> (2013)

⁵⁰⁶ KOBÁLY JÓZSEF: *Kárpátalja-történet: látószögek egymás mellett*. ib. p. 288.

⁵⁰⁷ See Volume I.: *Военнопленные в СССР. 1939-1956. Документы и материалы*. Т. 1. Сост. Загарулко, М. М. Сидоров, С. Г., Царевская, Т. В. Под. ред. Загарулко, М. М.. Москва, Логос, 2000

was not published. In regard to the research, the publication of the Russian⁵⁰⁸ and Hungarian⁵⁰⁹ versions of the document-collections called *Hungarian POWs in the Soviet Union*, initiated by Éva Mária Varga, highlights a significant event. I shall analyze these below.

In some of the regions of Russia more complete accounts of the central and main camps were made, but they do not deal with the affair of the Subcarpathian internees. Research results standing closer to the subject matter of my thesis and which can be utilized from a Hungarian point view as well were achieved by the academician and professor Dr. Vladimír Motrevič from Yekaterinburg. That I was able to make personal contact with the historians of the Ural State Academy of Law was due to the expeditions organized by the Pécs Circle of Germans to the Urals. The professor, who was a great respecter of Hungarians, wrote a number of papers⁵¹⁰ on the German and Hungarian POWs and internees in the GUPVI camps established in the Ural region. As the business agent of the *Voyennye Memoriali* Society he dedicated himself to the work in order to take care of the German and Hungarian military graves in the Perm, Sverdlovsk, Chelyabinsk and Tumen Oblasts.⁵¹¹ Making use of the *Burial books* discovered in the Moscow archives he mapped the cemeteries in the area; and using the GUPVI camp-lists, map sketches, place-descriptions, and name-lists of the dead, in the majority of cases he

⁵⁰⁸ *Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов.* Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. А., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, А. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

⁵⁰⁹ *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953).* Főszerkesztő: Varga Éva Mária. A kötetet összeállította: VARGA ÉVA MÁRIA, VLAGYIMIR I. KOROTAJEV, VAGYIM L. VORONCOV, NONNA SZ. TARHOVA, LILJA A. PILOVA közreműködésével. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTK, 2006

⁵¹⁰ МОТРЕВИЧ В.П.: *Военнопленные Второй мировой войны на Урале.* Репринт. Екатеринбург: АПНБ, 2008. – 60 с., МОТРЕВИЧ В.П.: *Военнопленные.* In: Уральская Историческая Энциклопедия, <http://www.ural.ru/spec/ency/encyklopaedia-3-386.html> (2012), МОТРЕВИЧ В.П.: *Интернирование.* In: Уральская Историческая Энциклопедия, <http://www.ural.ru/spec/ency/encyklopaedia-9-809.html> (2012), В. П. МОТРЕВИЧ: *ОСУЖДЕННЫЕ ИНТЕРНИРОВАННЫЕ ГРАЖДАНСКИЕ ЛИЦА И ВОЕННОПЛЕННЫЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В СВЕРДЛОВСКОЙ ОБЛАСТИ В 1949–1956 гг.* In: [http://vkinst.ru/vneklassnaya-rabota/v-p-motrevich-osuzhdennye-internirovannye-grazhdanskieleitca-i-voe/\(2014\)](http://vkinst.ru/vneklassnaya-rabota/v-p-motrevich-osuzhdennye-internirovannye-grazhdanskieleitca-i-voe/(2014))

⁵¹¹ МОТРЕВИЧ В. П.: *Благоустройство мест захоронений военнопленных Второй мировой войны и интернированных иностранных граждан в Уральском регионе в 1995 – 2009 г.* // Гражданская идентичность и внутренний мир советских немцев в исторической памяти потомков // Материалы XIII международной научной конференции. Москва, 21 – 23 октября 2011 г. М., 2011. С. 207 – 211. МОТРЕВИЧ В. П.: *Иностранные воинские захоронения Второй мировой войны на Урале: численность, правовой статус, благоустройство* // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу», 2011. № 5. С. 65 – 73. [\(2012\)](http://electronic.ruzh.org)

succeeded in identifying the cemetery-gardens formed around the labor camps. He reported in detail on the military cemeteries discovered, and taken care of, in many of his studies. He had simple descriptions inscribed on the granite stones in Hungarian and Russian. Here is one example: *“Hungarian POWS, victims of WWII rest here.”* Another version is: *“Here rest Hungarian POWs and internees, victims of WWII.”* Due to Motrevich’s conscientious discoveries and organizing activity and also his successful care of 154 out of 216 military graves, special cemeteries exist even in the registry of the authorities in the four oblasts (regions) around the Urals. Furthermore, these graves are guarded by special Russian public law.

In 2012, having accepted the invitation of the German Circle of Pécs, we managed to convince professor Motrevich, lecturing in the city, that the Germans seized in Hungary, Transylvania, Felvidék (the Highland), Délvidék (the Southern land) and Subcarpathia were civilians not of Germany but of Hungary. What is more, many thousands of Hungarians were detained in the 276 camps in the Ural region. According to its data-base there are 30 registered cemeteries in the Perm Oblast, 90 in the Sverdlovsk Oblast, 32 in the Chelyabinsk Oblast, and 2 in the Tumen Oblast. In these cemeteries according to documents, many thousand POWs and interned civilians were buried from Hungary, Transylvania, the Felvidék, the Délvidék, and Subcarpathia. According to its data 30,000 prisoners of different nationalities died in the Ural area. The overwhelming majority of the Hungarian and German internees buried here worked in independent work battalions, or work companies (Otdelny Rabochiy Batalion, MVS ORB, R/b). According to the documents discovered it often happened that Hungarian prisoners accused of anti-Soviet activities, and then sentenced on this account, were taken out of the GUPVI and ORB camps and were subjected to hard labor in the punishment camps of the GULAGs. The documents on the affairs of these persons are not open to research as yet.

In Hungary, and beyond in the Carpathian Basin, the deep study of the archive materials became possible only after the change of system, since up to 1989 one was not allowed to speak about the ill fate of the POWs and internees, and about their personal tragedies. In the Hungarian special literature looked through so far – in the works of the researchers before and after the change of system – there are different

data on POWs and internees who were taken prisoner by the Soviets, who were freed and returned home, or died.

Before the change of system Mihály Korom stood out among the better-known researchers of the POW problem, and in the course of his archive research he found that on the territories of the Soviet Union, Hungary, Austria, Czechoslovakia and Germany, 800-900 thousand Hungarian soldiers and officers were taken prisoner by the victorious allied powers, and that the Soviet Army took hold of 570-620 thousand of them. Lajos Für, taking into account also the reconnected territories (Transylvania, Délvidék, Felvidék and Subcarpathia), raises the number of the prisoners taken on every front up to 1.3-1.4 million. Tamás Stark,⁵¹² who appeared just before the change of system as one of the most illustrious experts on the subject, mentioned different numbers in his numerous studies. In one of his latest publications (2002) he spoke about 600-700 thousand soldiers taken as POWs, and according to his conservative estimation 330-380 thousand returned home; 270-370 thousand died in captivity. In his opinion 200 thousand civilian prisoners were sent to various labor camps in the Soviet Union. Also the leading Hungarian researchers dealing with the role of Hungary in WWII, its human losses, etc. estimate the number of POWs and internees at 600-700 thousand. From Russian sources discovered so far, Miklós Füzes,⁵¹³ Ignác Romsics,⁵¹⁴ Krisztián Ungváry,⁵¹⁵ István Ravasz,⁵¹⁶ Zalán Bognár⁵¹⁷ and other famous historians

⁵¹² STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006., U.Ö.: *Magyar nők a GULAG-on*. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html>, U.Ö.: *Magyar Malenykij robot*. Magyarok a szovjet táborvilágban. http://www.kmf.uz.uw.edu.pl/mr/5_stark.html, stb.

⁵¹³ FÜZES MIKLÓS: *Embervásár Európában*. Pécs, 1994. p.32.

⁵¹⁴ ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000.

⁵¹⁵ UNGVÁRY KRISZTIÁN: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest, Osiris Kiadó, 2004.

⁵¹⁶ RAVASZ ISTVÁN: *Magyarország világháborús embervesztése és a magyar katonai sírok*. In: *Háború, hadsereg, összeomlás. Magyar politika, katonapolitika a második világháborúban*. Szerk. Markó György. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2005.

⁵¹⁷ BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944-1945*. Argumentum, 2010. 300.p., Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944-1945*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. p. 471.

According to the data gathered by the author out of the 600,000 prisoners taken in Hungary 70-100 died on the 56 POW camps established in the 47 Hungarian settlements before dispatch. Besides 150-170 thousand civilians were dragged away from the Carpathian Basin; from Hungary more than 100 thousand were taken to the Soviet Union.

⁴⁷ BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly gyűjtőtáborok Magyarországon 1944-1945*. Argumentum, 2010.300.p. Bognár Zalán: *Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon.1944-1945*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2012. 471.p. A szerző szerint a 600 ezer Magyarországon fogságba került fogolyból kb.70-100 fő. 120-140 ezret hazaengedtek. Ezen kívül a Kárpát-medencéből 150-170 000 férfit, Magyarországról több mint 100 ezer polgári lakost vittek el a SZU-ba.

gathered approximately the same data, but their opinions concerning numerical data differ. Besides Zalán Bognár and Tamás Stark published more studies on one or two important questions concerning the POWs and those interned and provided them with abundant data.

Gusztáv Menczel,⁵¹⁸ a former GULAG prisoner put in unrepayable fact-finding work. I knew him personally, exchanging letters with each other. I learned from him that in the Historical Bureau he had found a thick file containing compromising data on 20,000 Hungarian citizens written by Hungarian agents co-opted by Soviet intelligence.⁵¹⁹ Tamás Stark also confirmed in one of his latest books that “*the number of Hungarians sent to the camps of the GULAG was approximately 20 thousand.*”⁵²⁰ Gusztáv Menczel, who was a third-year medical student in Budapest exiled to Irkutsk, languished in prison together with the Subcarpathian Imre Narancsik, and witnessed the death of the Nagymuzsaly minister.⁵²¹ I count as pioneers among GULAG researchers Tamás Krausz⁵²², Ágnes Gereben⁵²³, and others who revealed to the Hungarian general public the spiritual-political history of Stalinism, its killing machine, and the inhuman world of the Soviet labor camps. I drew on much detailed information, too, from the works of János Rózsás,⁵²⁴ my personal acquaintance. He, among others, lived in captivity with Aleksandr Solzhenitsyn,⁵²⁵ the world-famous GULAG chronicler.

⁵¹⁸ MENCZEL GUSZTÁV: *A szovjet hadbíróóságok által magyar állampolgároknak politikai okokból történt elítélése.* In: *Magyar kényszermunkások és politikai rabok a Szovjetunióban a II. világháború után.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000.

⁵¹⁹ MENCZEL GUSZTÁV: *A szovjet hadbíróóságok által magyar állampolgároknak politikai okokból történt elítélése.* In: *Magyar kényszermunkások és politikai rabok a Szovjetunióban a II. világháború után.* Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2000., 20 p.

⁵²⁰ STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban* ib. p. 104.

⁵²¹ „Sötét napok jöttek...” *Koncepciók perék magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955.* Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, 1993. p.85.

⁵²² KRAUSZ TAMÁS: (ed.): *Gulag: A szovjet táborrendszer története.* Pannonica, cop. Budapest, 2001.

⁵²³ GEREBEN ÁGNES: *Megtorlások a Szovjetunióban.* Helikon, Budapest, 2013.

⁵²⁴ RÓZSÁS JÁNOS: *Gulag-lexikon.* Püski Kiadó, Budapest, 2007.

⁵²⁵ Aleksandr Isayevich Solzhenitsyn (1918 – 2008) was a Russian novelist, historian, and short-story writer. He was an outspoken critic of the Soviet Union and Communism and helped to raise global awareness of its GULAG forced labor camp system. He was allowed to publish only one work in the Soviet Union, *One Day in the Life of Ivan Denisovich* (1962), in the periodical *Novy Mir*. After this he had to publish in the West, most notably *Cancer Ward* (1968), *August 1914* (novel) (1971), and *The Gulag Archipelago* (1973). Solzhenitsyn was awarded the 1970 Nobel prize in Literature “for the ethical force with which he has pursued the indispensable traditions of Russian literature.” Solzhenitsyn was afraid to go to Stockholm to receive his award for fear that he would not be allowed to re-enter. He was eventually expelled from the Soviet Union in 1974, but returned to Russia in 1994 after Dissolution of the Soviet Union. (Note of the tr.)

The works of Mária Ormos,⁵²⁶ and Ignác Romsics⁵²⁷ who investigated other aspects of WWII inspired me to broaden my thinking.

The research activity performed by Éva Mária Varga in Russia became known in the past ten years. She carried out very valuable basic research in order to disclose archive sources for the Soviet central orders concerning POWs and internees which were less known in Hungary, even in Hungarian-speaking areas. She laid special emphasis on demonstrating and analyzing Russian archive documents originating with Hungarian POWs and internees languishing in prison in the Soviet Union. With the support of Russian archivists she was a committed initiator, compiler and chief editor of the first Russian⁵²⁸ and Hungarian⁵²⁹ editions of a collection containing 145 archived written materials connected with POWs. Éva Mária Varga, in making available previously inaccessible archive sources to the Hungarian historical special literature, contributed to ending the war of numbers concerning POWs; to a more authentic representation of camp-life in the Soviet Union; and to acquainting us better with new pieces of information and data. In my opinion she could have made our special literature still richer if she had enriched her collection with documents connected with the Calvary of the population fit for work who were deported from the Carpathian Basin, since the Russian archives brought to light by her abound in such source-documents.

⁵²⁶ORMOS MÁRIA: *Hitler: T-Twins* Kiadó, h.n., 1994., ORMOS MÁRIA: *Magyarország a két világháború korában*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 1998.

⁵²⁷ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris, 2003.

⁵²⁸*Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов*. Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРТА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. А., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

⁵²⁹*Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941-1953)*. Főszerkesztő: Varga Éva Mária. A kötetet összeállította: VARGA ÉVA MÁRIA, VLAGYIMIR I. KOROTAJEV, VAGYIM L. VORONCOV, NONNA SZ. TARHOVA, LILJA A. PILOVA közreműködésével. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTK, 2006.

¹would like to note here that her latest collection of documents published together with Tamás Krausz was given a stormy reception in Hungary. What did the Hungarian troops do on the side of the Germans? That is what the book *A magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban. Levéltári dokumentumok 1941-1947*. (Szerk.: Krausz Tamás, Varga Éva Mária.) *L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013* speaks about. After studying the collection, I arrived at the conclusion that a similar collection, a similar list of crimes could be published about the savage deeds of the Red Army committed on territories of the conquered and occupied countries, especially in Subcarpathia and West Ukraine. I think here about the execution of the officers in Katyn, the liquidation of many thousand Polish, Baltic people, the mass execution of the West-Ukrainian patriots, etc. which can all be proved by the archive documents. The barbaric Soviet soldiers raped a multitude of Hungarian, German women and also females of other nationalities in 1944-1945 in Subcarpathia, too. Inter alia the writer Zoltán Mihály Nagy wrote a trilogy about it titled *A Sátán fátya* (*The Satan's Bastard*) which was highly rewarded in literary circles.

Éva Mária Varga, as a committed researcher in original Soviet archive sources, elaborated in her dissertation⁵³⁰ written in 2008 the lot of the Hungarian POWs and internees who fell into the hands of the Soviets. Later, this ground-work, to which Soviet and Hungarian historical science is indebted for its filling in the blank spots of their common history, was published also as a book⁵³¹ that did much to restore the events to national remembrance. I value her dissertation highly, not least because she came to the convincing conclusion, on the basis of research conducted in many places, that “*there is little comparison or correlation between the Soviet POW camps with the camps operated by the Nazis.*”⁵³² She made this statement in reference primarily to Lóránt Tilkovszki who in one of his studies, knowing little about the archive data and lists of losses, stated that in regard to the mobilization of Germans for indemnity work by the Soviet military captancy, “*no attempt was made to organize genocide, the ‘final solution’; on the contrary. A mass of people fit for work were needed.*”⁵³³

Many,⁵³⁴ among them the survivor Robert Berghoffer, who was interned for being a German from Rákoskeresztúr, former prisoner No 287, could not accept such a statement. He experienced “Soviet hospitality” on his own in the ORB working battalion No 1852 in the town of Oktyabrsk od Bashkiria: “In winter we had to say god-bye to four or five of our ill-fated mates (...) out of the men only some 180 remained alive here in Siberia. (...)”⁵³⁵ I also quote a poignant message

⁵³⁰ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956)*. Budapest, 2008, doktori.btk.elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf (2014)

⁵³¹ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956), Az oroszországi levéltári források tükrében*. Russica Pannonica, Budapest, 2007.

⁵³² VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban...* (*ib.*)

⁵³³ TILKOVSZKY LÓRÁNT: *Magyarországi németek – szovjet munkatáborokban*. In: Regio – Kisebbségtudományi Szemle, 2. (1991). 1. sz. p. 196.

⁵³⁴ See: the Calvary of the German girl, Piroska Wiederman, the prisoner No 276, her fate, and that of her ill-fated mates „in the coal mines of Donetsk, the constructions in Bashkiria and Tartar-land, life of the slaves of the Siberian timber felling. Compared to the life they lived there even the screenplays of the trickiest adventure films seem to be grey. The people who now spoke up were the last witnesses of the world they wanted to conceal from us, and failed.” Valéria Kormos: Kormos Valéria: *A végtelen foglyai* (Magyar nők szovjet rabságban 1945–1947). Kairosz Könyvkiadó, Budapest, 2002.

⁵³⁵ Berghoffer Róbert. *TABU /Élet a fehéj pokolban/ /Leben in der Weissen Hölle/*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. Kénylelvű kiadása, Pilisvörösvár, 2010. Dr. Stark Tamás előszavával és Wiedermann Piroska ajánlásával. Német fordítás: Babják Veronika, Kerekes Gábor, Müller Márta, Ruda Gábor, Szabó Anikó. The historian Tamás Stark wrote an introduction to the book: “It looks like, after the end of the WWII, there is a consensus in the West that says that the crime committed by the Soviet Union must not be dealt with because they are compensated and may be forgotten due to its participation in conquering the Nazis.”

lacking any vindictiveness: “... *I could even understand that an indemnity group did not get anything to eat because the guards did not have anything either, but the fact that those who lost their lives during indemnity works rest in unmarked graves, that is an unpardonable sin.*” I quote dozens of similar statements in the attachment, and I prove human losses caused by irresponsibility with the lists of those lost in separate settlements. From them it can be seen that, statistically, on the eastern front the number of fallen was less; more interned prisoners died in the Soviet labor camps than on the fronts.

To my mind the statements quoted above made by Lóránt Tilkovszky and Éva Mária Varga are not consistent with the objective writing of history, free from ideology, and do not withstand the test of time. They are in conflict with the present opinions of Russian, Ukrainian, Western and other impartial historians who say that the atrocities of the Nazi and Communist dictatorships are equally unacceptable and in judging them there is no place for double standards.

Recently even the English Norman M. Naimark in his book titled *Stalin's Genocide* (2010), which has been translated also into Ukrainian and is obligatory reading at Kiev University, considers “*both Hitler and Stalin equally genocidal.*”⁵³⁶ While the Führer embodying Nazism discriminated against people on racial grounds making the point of departure the Übermensch idea, till then in the Bolshevik dictatorship hallmarked with Stalin's name the enemy was pictured on the basis of which social class individuals belonged to, regardless of their political conviction. As a result of both harmful ideologies millions of innocent people perished: in the German concentration camps, German death factories, and in the Soviet GULAG, GUPVI camp-systems, the rough Siberian death factories. Thanks to both these vicious ideologies, the Jewish holocaust, racism in the case of the Slavs; the Ukrainian Holodomor; the mass execution at Katyn (the Katyn massacre); the annihilation of thousands of dissident intellectuals; the condemnation of millions of the GULAG and GUPVI prisoners to death by starvation and death by frostbite – they may all be called genocide. The quashing

⁵³⁶NAIMARK, NORMAN M.: *Stalin's Genocides*. Princeton & Oxford Princeton University Press, 2010.

of human liberty, the oppression of the conquered nations and ethnic groups, forcing them into slavery and hard labor, was a primary item in the programs of both leaders, Hitler and Stalin.

The common collection of Imola Küllös and István Vasvári containing camp photographs is an important store of memories, too.⁵³⁷ Likewise, I published in book form camp prayers, extempore verses spoken by prisoners, camp letters, diaries, and other notes by the survivors.⁵³⁸

Of the Western researchers many dealt took as their subject matter the Hungarian POWs deported to the Soviet Union as interned forced laborers and political prisoners. Péter Gosztonyi's two-volume work is considered to be a basic study.⁵³⁹ The first volume inter alia gives a realistic picture of how leftist antifascists of Hungarian origin who landed up in the forced labor camps or who came as refugees to the Soviet Union were also roped in by the Soviet military administration to organize and carry into effect the arrests and internments. In the antifascist re-educating camps and other brainwashing centers they were trained by NKVD instructors who made them loyal warriors, agents and party leaders. Béla Várdy and Ágnes Várdy Huszár, who also took into consideration western publications, have written a summarizing monograph of the enslavement of Hungarians in Russia.⁵⁴⁰ The two authors made no distinction between the political prisoners in the camps of the GULAG on the one hand, and the POWs and interns in the GUPVI camps on the other. They merged them together.

In Transylvania, writing the history of the POWs and interned started after the change of system. Analyzing the publications so far it would seem that due to Levente Benkő and Annamária Papp's writings⁵⁴¹ we can claim to have some impressive, interim results. In their two-volume work based on documents found in Romanian and Hungarian archives

⁵³⁷ *Áldozatok. A második világháborús hadifogolytáborok és a sztálini légerek folklóráról.* Ed.: KÜLLÖS IMOLA, VASVÁRI ZOLTÁN. Budapest, Európai Folklór Intézet, L'Harmattan Könyvkiadó, 2006.

⁵³⁸ DUPKA GYÖRGY (szerk.): *Istenhez fohászkodva...1944 Szolyva.* Verses levelek, imák a sztálini légerekből 1944–1957. Ungvár-Budapest, Intermix Kft., 1992.

⁵³⁹ GOSZTONYI PÉTER: *Magyarország a második világháborúban.* I-II. München, 1984. Lásd I. kötet. p. 84.

⁵⁴⁰ VÁRDY BÉLA és VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyar rabszolgák a szovjet Gulag táboráiban.* I-II. In: Valóság, 2005/3., 4., 15., VÁRDY BÉLA és VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyarok a Gulag rabszolgatáboráiban.* Budapest, Kairosz Kiadó, 2007.

⁵⁴¹ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors a második világháborúban I-II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csikszereeda, 2007.

they present truthfully the Romanian and Soviet Calvary of Hungarian soldiers and interned civilians dragged into prisoner's camps in WWII, adding new chapters to the Hungarian literature on the subject. In the first volume they examine with scientific scrupulousness the history, the circumstances and motives for the deportations. They give information about the camps, the fate of the prisoners, their being set free and their coming home. The second volume of their book is a collection of documents containing the official Romanian and Hungarian papers, and addresses (59 altogether) concerning the lot of the prisoners. Levente Benkő and his co-author give us the Soviet camps through the eyes of the Transylvanian prisoners. We get acquainted with the surviving eye-witnesses, enumerated and interviewed, who lived through the horrors of the camp-life, among them: István Becze (Sepsiszentgyörgy), Albert Kósa (Közéapajta), Géza Németh (Magyarhermán), János Tikusán (Aldoboly), Gergely Józsa (Zalánpaták), Péter Miklósd (Miklósvár), András Bod (Kézdialbis), Ferenc Arros, Mrs. Ferenc Arros, né Ilona Kovács (Zabola), Márton Varga, István Kocsis, Sándor Fogarasi, András György György Kerekes, Mihály Marton (Kolozsvár), István Lócsei (Szentistvánlaborfalva), Pál Incze (Szárázajta), who all labored up-to the end of 1948 in Soviet camps (Dnepropetrovsk, Crimea, Talits, Don-Rostov, the Donets Coal Basin (Novy Shakhta), Slavyansk, Kiev, Kursk, the Ural mountains, copper mines, the Donbas, Tidina, Novgorod, Segezha, Medvezhegorsk, Petrozavodsk, Nikopol, Chadayetka, etc.).

They give an account of the daily death-toll in the camps as well. This was what Károly Mihály from Kovászna, for instance, said: *“A great deal of prisoners died in Slavyansk. To make an estimate, about twenty or thirty thousand Hungarian prisoners perished.”*⁵⁴² György Pál from Kökös was in the camps of the Urals where he mined turf and coal. This is what he wrote: *“We had lots of dead in the Urals already. Very many were able to change their dose of sugar and bread for tobacco, so that it was the makhorka that killed many. They parted with their food which was very thin anyway. So it is easy to imagine that if one had no bread or sugar for twenty-four hours but smoked his cigarettes only, it was not difficult to get some disease.*

⁵⁴²BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...*ib. p. 210.

*Whoever was not careful enough and drank from unsterilized water for example, it could happen that he would die in eight hours...*⁵⁴³

János Májgut from Köpecz: *“Then we cut the beet into small cubes, cooked it, and that was our food... But the juice was yellow, the juice of the beet and of the potato, too. And this food caused bloody-flux. So we were given this food to die. The more of us who died the better... Many lay down and never got up again... Lots of people from Köpecz died in Tidina...”*⁵⁴⁴

István Ivás from Csikszereda: *“In Tidina nobody marked where the mass graves were, and nobody kept tabs on who was there as a prisoner and who died among us...”*⁵⁴⁵

The researcher János Kristóf Murádin wrote a detailed history of how the civilians of Kolozsvár were dragged away into the Soviet Union. As well as referring to authentic data received from Kolozsvár survivors he points to the fact that because of the bad working conditions and abnormal physical load very many interned civilians from Kolozsvár perished in the labor camps of Chelyabinsk Oblast (Chelyabinsk, Asha, Kishtim, Verkhny Ufaley, Magnitogorsk, etc.); this is proved by documentary data concerning the Kolozsvár survivors. About 5,000 Hungarians from Kolozsvár were kept in captivity in the named camps, and the survivors were let home only in 1949. According to his estimate *“altogether more than one third of the five thousand civilians dragged away from Kolozsvár may have perished in captivity during these years.”*⁵⁴⁶ We can also read in his careful, analytical study that *“in the fifth camp No 130 near Asha from the original 900 prisoners only 160-180 remained alive till the middle of February. Here the death rate rose to 82,2 %. In the labor camp No 257 near Magnitogorsk out of the 5,500 deported from more places in November, 1944, at the end of 1945 there were still 2,700 prisoners living, so that the death rate in this case was “only” 47 per cent.”*⁵⁴⁷

The diary of György Szabó, one of the survivors in Kolozsvár, published after the change of system stands out in the field of oral history.

⁵⁴³ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...*ib. p. 212.

⁵⁴⁴ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...* ib. p. 215.

⁵⁴⁵ BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors...*ib. p. 220.

⁵⁴⁶ MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on.* Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár. Tárolt változat: (2012)

⁵⁴⁷ MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF: *Elhallgatott múlt. Kolozsvári civilek a GULAG-on...* ib. pp. 1-13.

In this he retells the staggering history of his internment from Kolozsvár to Torda, from Torda to Focşani, from Focşani to Asha where he was kept till July, 1945, in the forest camps No 130/4, 130/5, 130/3, 130/7 and 130/1 where the work was logging. Many of his mates perished and rest in unmarked graves. He said he was lucky and returned home. He finished his memories with the following thought: “...our house became a real shrine for a long time; my friends, my parents’ friends and their acquaintances came, for everybody wanted to see and hear me. Then came those whose beloved did not come back because they were not as lucky as me, and so rest forever in the region of Ufa and the Belaya River, among the stumps of the pine trees in the Urals.”⁵⁴⁸

The Siberian captivity of the Transylvanians was authentically chronicled by the artillery sergeant József Zsigmond born in Magyaró. The prisoners arrived at the Ufaley camp No 180/7 in the first days of January where they endured temperatures of minus 25-30 degrees. He worked in a nickel mine, at the local collective state farm (sovkhos), in ironworks and at other places for a long time. He was set free from the neighboring camp in Kishtim in 1948. In 2001 he wrote the history of his four-year captivity abounding in names and data. According to his account there were in Ufaley two separate camps, one for the POWs and one for the internees. In the first camp Hungarian and German POWs (officers and soldiers) were kept – in the latter interned Saxons, more women than men, from Brassó to Temesvár in South Transylvania. The author of the diary noticed a 13/14-year old boy there: “His surname was Csopák, and he came from Nagydobrony. His father and his two uncles were just looking and watching the POWs passing through the village at their house gate when they were nabbed and pushed by the members of the guard amidst the POWs. Since the men were only in jackets, his mother sent the boy with three overcoats after them, but the Russians did not let him go either and made him join the column. That’s how the four Csopáks from Nagydobrony fell into captivity. His father and uncles along the way were brought down, ill and half-dead, from the train; he alone survived, that is, only he got to the camp in Ufaley.” Then he writes that in spite

⁵⁴⁸SZABÓ GYÖRGY: *Kolozsvári deportáltak az Urálban*. KOMP-PRESS. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994, p. 134.

of his trying to take care of the boy one day in summer “...*the boy was struck by a bolt of lightning... He sleeps his sleep in the land of the Urals, but in a separate grave, next to the justice Dr. István Fehér. (He lived in Debrecen, 52 Csapó utca).*”⁵⁴⁹ He also writes that János Biró, a man from his village, and the Italian lieutenants Umberto and Emanuel died of malaria in Siberia. He noted that barely half of the headcount crammed into “casket-wagons” dispatched from Novy Staryi Sambir arrived at the camp. “*The rest, ill and dead, were unloaded along the way. Perhaps two thirds of those who arrived also perished in the forthcoming three and a half months. Only we 374 survived the hard starvation and illnesses. At that time, we could be hardly more than five hundred altogether with other arrivals and the rank and file in a camp planned for 1,500-2,000. Out of the men from my village only we two with Pista Szabó bácsi have survived because one night a couple of weeks ago Józsi Puncsi Kocsis also died.*”⁵⁵⁰ He has also chronicled his first Christmas and New Year’s Eve in Ufaley which is a staggering picture of the moment when at night the prisoners rushed out of the barracks and under the open sky started singing: “*If I go up the Ural mountains/ I can see the sky full of stars/ Oh, stars, where is my Hungarian homeland?/Where does my mother weep over me?*”⁵⁵¹

In his works Zoltán Tófalvi elaborated more aspects of the counter-measures of the Romanian dictatorship against the Transylvanian Hungarians. More and more Hungarian and German researchers publish revealing studies and articles about the transit POW camp in Focșani,⁵⁵² about the Danube-delta⁵⁵³ and other infamous death camps, about the decimation of the Saxon and the German community of Szatmár, etc. According to the data we have so far, 70,000 Transylvanian Saxon women and men – from 17 to 35 of age – were dragged away into forced labor camps in the Soviet Union. The number of those convicted for their connection with National Socialism was 4,645; many of them were executed.⁵⁵⁴

⁵⁴⁹ ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában.* Az én háborúm és fogságom történetéből 1944-1948. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002., pp. 72-73.

⁵⁵⁰ ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában...* ib. pp. 72-73.

⁵⁵¹ ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában...* ib. p. 116.

⁵⁵² Focșani in Romanian.

⁵⁵³ Delta Dunării in Romanian.

⁵⁵⁴ TÓFALVI ZOLTÁN: *1956 erdélyi mártirjai.* In: Kortárs, 2001, 45. évf. 12. sz. (2012).

In Délvidék (Vojvodina) we can also find much special literature on the communist purges in Serbia committed in 1944–1945 by members of the Partisans (Yugoslavia) and post-war communist authorities after they gained control over Serbia: these purges were of people perceived as war criminals, Quisling and ideological opponents. Most of these purges were committed between October 1944 and May 1945. During this time, several tens of thousands of people died. The victims were of different ethnic backgrounds, but were mostly Germans, Hungarians and Croats. Different sources provide different estimates regarding the number of victims. According to one source, at least 80,000 people were executed in the whole of Serbia, while another source states that the number of victims was more than 100,000. In Central Serbia there were some 30,000 victims, while the number of victims in Délvidék (Vojvodina) includes about 56,000 Germans, between 20,000 and 40,000 Hungarians, and some 23,000 – 24,000 Croats. The names of about 4,000 individual Germans who were killed by the Partisans are known, but it is estimated that many more ethnic Germans were executed. These events during the fall of 1944 are referred to as „*bloody autumn*” by some sources. It was only in 2009 that the government of Serbia formed a State Commission to investigate the secret burial places of victims after 12 September 1944. The Commission compiled a registry of names, basic biographical data, and details of persecution. The registry contains a total of 55,973 names, including 27,367 Germans, 14,567 Serbs and Croats and 6,112 Hungarians. But it was Márton Matuska and his co-workers who led the research that was started more than twenty years ago. Three books were published that summarize and weigh the events: Tibor Cseres – *Vérbosszú Bácskában* (*Blood-revenge in Bácska*), Magvető Könyvkiadó, 1991; Márton Matuska – *A megtorls napjai* (*The Days of Revenge*); Sándor Mészáros – *Holtta nyilvánítva* (*Pronounced Dead*). Márton Matuska, who is a recognized researcher of the communist purges in Serbia in 1944–1945, published his data in a series of accounts;⁵⁵⁵ he grounded them

⁵⁵⁵ The Hungarian daily *Magyar Szó*, beginning with October 1990 up-to February 1991 published daily the feuilleton *Negyvenöt nap negyvennégyben* (Forty-five Days in Forty-four) by Márton Matuska which was the most comprehensive essay on the round of topics so far. The materials were published thanks to the *Fórum Könyvkiadó* and the *Magyar Szó* appeared also as books in 1991. It registered the disappearance of 3,221 persons so far.

mostly on the still living witnesses who were not afraid of speaking. He was an active participant in the documentary film *Temetetlen holtak* (*Unburied Dead*) produced in 1991. He has been doing his research with unbroken drive ever since.

Dr. Sándor Mészáros's book publishing a list of those executed was also prepared with scientific rigor.⁵⁵⁶ In Márton Matuska's opinion "the probable number of 2,000 victims is likely to be confirmed sooner or later and be supported with names."⁵⁵⁷ One of Mészáros's students, dr. Aleksandar Kasas,⁵⁵⁸ wrote a doctoral dissertation on the retaliation against Hungarians. More co-workers of the Research Institute of Délvidék (Vojvodina),⁵⁵⁹ among them Antal Mojzes,⁵⁶⁰ elaborated the history of the Bajmok massacre. Lajos Forró⁵⁶¹ and Júlia Teleki⁵⁶² also deal with the disclosure of the anti-Hungarian atrocities in some of their works. At the initiative of the Hungarian Vojvodina Company of Science⁵⁶³, a volume of studies⁵⁶⁴ appeared, written by 23 authors and with an Introduction by Márton Matuska. These authors were at the same time the participants in and presenters of the international scientific conference organized in October 24-25 2003, in Újvidék. It was emphasized at this conference that the local historians of the Délvidék are still indebted to the general public for the disclosure of the decimation of Hungarians living in the towns and villages of Banat. According to the present standing of research the number of Hungarians executed in 1944 and 1945 safely exceeds 20,000.

⁵⁵⁶ MÉSZÁROS SÁNDOR: *Holttá nyilvánítva - Délvidéki magyar fátum 1944-45*. I-II. (Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 1995-2000).

⁵⁵⁷ MATUSKA MÁRTON: *Számvetés*. In: (2014)

⁵⁵⁸ KASA, ALEKSANDAR: *Madari u Vojvodini 1941-1946*. – (Hungarians in Vojvodina, 1941-1946.), Az Újvidéki Egyetem Történettudományi Intézetének kiadása, 1996.

⁵⁵⁹ Lásd: *Délvidék Kutató Központ* honlapját: (2014)

⁵⁶⁰ MOJZES ANTAL: *Halottak napja Bajmokon. It mentions 112 Hungarian of the massacre*. (Cnesa Kiadó, Magyarkanizsa, 1994.)

⁵⁶¹ FORRÓ LAJOS: *Jelöletlen tömegsírok Magyarkanizsán, Martonoson és Adorjánon*, Szeged, 1995.; bővített kiadás 2007., FORRÓ LAJOS – MOLNÁR TIBOR: *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizániratok tükrében*. Szeged–Zenta, 2013.

⁵⁶² TELEKI JÚLIA: Described and published in a note-book the events in Csurog and published a list of the victims which is not complete. (TELEKI JÚLIA: *Visszatekintés a múltba*, Napló kiadása, Újvidék, 1996.) A csurogi magyarok meghurcoltatása. In: *Memento 1944-45*. [Szerk.: SZABÓ JÓZSEF], Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság, Bajmok, 2010.

⁵⁶³ See: *the website of the Vajdasági Magyar Tudományos Társaság*. (2014)

⁵⁶⁴ *Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenes atrocitásokról*. A kötetet szerkesztette: CSORBA BÉLA, MATUSKA MÁRTON, DR. RIBÁR BÉLA. Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, Újvidék, 2004.

In the opinion of the historian Rudolf Weiss, who is the president of the German People's Association whose center is in Szabadka, the number of the German victims in Vojvodina is about 70,000.⁵⁶⁵ He gave an account of the retaliation against the Germans of Vojvodina in 1945-1948 at the conference in Pécs organized by the local German Circle in 2013. It was said that Josip Broz Tito's Yugoslav partisans forced them into six death-camps in being until 1948. Besides almost 50,000 men and women fit for work were dragged away into the Soviet Union for indemnity works.

László Göncz gave an account of the retaliation after WWII against the Hungarians in Muraköz (Medimurje) in one of his published volumes.⁵⁶⁶ In his opinion it can be taken for granted that *“with the collection of the Hungarian families, and forcing them into camps, the new power wanted to retaliate for the ‘act’ carried out by Hungarian authorities against Slovene families deported to Sárvár in the summer of 1942.”*⁵⁶⁷ The list of those taken away by both powers was published by way of atonement, along with the recollections of the survivors⁵⁶⁸, in Slovene and Hungarian languages; and László Göncz wrote an introduction to it. The different counter-measures against the Hungarians in the months April-July 1945 were carried out mostly by the so called OZNA (Odeljenje za zastitu naroda – People's Defense Department) state security squads and the regular partisan units. From 17 settlements inhabited by Hungarians 582 Hungarians were taken away to the settlement of Hrastovec near Maribor. The majority of the families dragged away returned home at the end of September 1945. Of the individuals, company managers, well-to-do Hungarians, whom the authorities accused of being “dangerous”, according to the data gathered so far, 37 were executed and their property confiscated. Many people disappeared for good. So far serious analysis of the Muraköz (Medimurje) retaliation has not yet been made.

In Czechoslovakia, the Košice (Kassa) Government Program accepted in April 5 1945, pronounced the collective guilt of the Hungarians, the

⁵⁶⁵ Hegedűs Attila: *Szerbia szembe néz múltjával?* In: Hét Nap, 2009. 08. 12. Tárolt változat: (2014)

⁵⁶⁶ GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás. A Mura mente 1941-1945.* Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006. pp. 159-165.

⁵⁶⁷ GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás....* ib. p. 163.

⁵⁶⁸ *Miért? Zakaj?* Lendvai füzetek. 16. Szerkesztőbizottság: SILVIJA KULČAR, MIRA UNGER, DR. BENCE LAJOS, GÖNCZ LÁSZLÓ. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006. 159-165. 1998.

Germans of Felvidék (the Highland), and by presidential decree deprived them of their right of citizenship, confiscated their unmovable property, and took away many thousands of them to Soviet forced labor. Within the framework of the Czechoslovak–Hungarian population exchange, between 45,000 and 120,000 Hungarians were forcibly transferred from Czechoslovakia to Hungary, while around 72,000 Slovaks voluntarily transferred from Hungary to Czechoslovakia (half of whom eventually moved back to Hungary).

The historical period connected with the Soviet deportations is “*wrongly investigated*”⁵⁶⁹ in the opinion of Csaba Bartók, who is a local fact-finding historian. The Hungarian historians of the Highland stand upon a number of 60-120,000 Hungarians and Germans sent to Soviet labor camps. The military courts sentenced some of the state and military officials among the prominent personalities of the Hlinka-Guard to death; many were sent to Soviet labor camps. Kálmán Janics⁵⁷⁰ compiled a sketch survey of “*the muzzled chapter*” of the history of the Highland Hungarians. So far the most authentic history of the forcible transfer of the East-Slovakian Hungarians is that of Ferenc Dobos⁵⁷¹ who among other sources used the periodical documents collected by Rezső Palásthy.⁵⁷² The author, drawing on historical documents and memoirs, deals with the internment of the Hungarians only. In his estimate in December, 1944, the NKVD squad dragged away 2,500 men from the 51 villages of Bodrogek and Ung-vidék for “*malenky robot*.” Ferenc Dobos has the NKVD officer say, “*supposedly not everyone was Jewish*,” in so doing, referring to “*the principle of collective punishment for the crimes committed against Jews*.”⁵⁷³ He did not take up the task of discovering the further fate of the interned.

Imre Molnár, in his history of the survivors of the totalitarian regime, gave an account of the Czechoslovak and Soviet blackening of the minority politician János Eszterházy. It is a work of interest and

⁵⁶⁹ BARTÓK CSABA: Remembering the victims of Stalinism. Lecture on a conference in Beregszász. In: *Trianoni Szemle*, 2011. január – március. p. 33-34.

⁵⁷⁰ JANICS KÁLMÁN: *A hontalanság évei*. Hunnia Kiadó, 1989.

⁵⁷¹ DOBOS FERENC: *Magyarok a történelem senki földjén. „Malenkij robot” a kelet-szlovákiai Bodrogekben és Ung-vidéken*. In: *Regio - Kisebbségi Szemle*, 1992/3. Tárolt változat: (2012)

⁵⁷² See: the bibliography used for Ferenc Dobos's study.

⁵⁷³ DOBOS FERENC: *Magyarok a történelem senkiföldjén... ib.*

importance to me, too, since in every community – on the orders of Soviet advisors – there were similar much-publicized show trials. László Köteles recently joined the “*malenky robot*” research in connection with the Bodrogek and Ung-vidék geographical area, and at the last (2013) conference of the Pécs German Circle delivered a significant lecture about his discoveries. His monograph summarizing the fate of Highland Hungarians in Soviet captivity is awaited.

The dragging away, slavery, coming home, and the losses of the civilian Hungarians from the area of Nagykapos were chronicled by Lajos Géczy, on the basis of facts supplied by a survivor⁵⁷⁴. (In the Hungarian settlements of Bodrogek, and Ung-vidék, the number of those who never returned was close to 60-70 per cent).

The complete, objective, scientific history of the internment of the Hungarians and Germans in the Carpathian Basin, in a single, complete monograph is still to be written. The publication of such a collection of studies drawing on archive sources would make abundantly clear the contested number, tragic lot, camp-life etc. of the POWs and internees in the Soviet Union.

There is some quite developed research concerning the collective punishment of the Hungarian Germans. Many estimable studies were published by György Zielbauer,⁵⁷⁵ Gyula Erdman,⁵⁷⁶ József Komanovics,⁵⁷⁷ Gizella T. Molnár,⁵⁷⁸ Beáta Márkus⁵⁷⁹ and others. I added to my knowledge in this field, inter alia, the results of my research carried out with the support of the Pécs German Circle⁵⁸⁰ into the venues of the labor camps around the Donets-basin and the Ural mountains. Since 2005, together with the Pécs German Circle, we have organized

⁵⁷⁴ GÉCZY LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Madách, Bratislava, 1992.

⁵⁷⁵ ZILBAUER GYÖRGY: *A magyarországi németek nehéz évtizede 1945-1955*. Pannon Műhely, Szombathely, Vép, 1990.

⁵⁷⁶ ERDMAN GYULA: *Deportálás, kényszermunka. Békési és csanádi németek szovjet munkatáborokban*. Gyulai Füzetek 4. száma, Gyula, 1990.

⁵⁷⁷ KOMANOVICS JÓZSEF: *A német nemzetiségi kisebbségek és a kollektív felelősségrevonás kérdése a II. világháború után*. In: Baranyai Helytörténetírás 1987/8. pp. 479-487.

⁵⁷⁸ MOLNÁR GIZELLA, T.: *Kollektív bűnösség? A német nemzetiség a Duna-Tisza közén a második világháború után* (SZTE Juhász Gyula Tanárképző Kar – PHD dolgozatok.) Szeged, JGYF, 2005.

⁵⁷⁹ MÁRKUS BEÁTA: *A civil lakosság szovjet jóvátételi munkára szállítása 1944/1945-ben*. In: „Messe voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” *Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949*. „Malenki robot” interjúkötet. Kiadja a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

⁵⁸⁰ See: [http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/\(2014\)](http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/(2014))

concerted research,⁵⁸¹ collective memorial conferences,⁵⁸² done field-work on the territories of the former camps in the Donets-basin⁵⁸³, and organized excursions to the former labor camps in the Ural region where many thousands of Hungarian, and German men and women wasted away as a result of starvation, frostbite, or devastating diseases. We cooperated also with the International Society of the GULAG Researchers⁵⁸⁴ which brings research findings together, and coordinates the range of programs of the Malenky Robot Memory Committee⁵⁸⁵ in the Carpathian Basin.

Besides the archives we carry out data-collecting work among the survivors from whom in interviews, we record authentic “oral history”.

The questions that Tibor Bodnár asked in his reader’s letter of July 1989 have not lost their topicality even today: *“What were the sins of these people? What happened to them later? How could this all happen? Who set it in motion?”*⁵⁸⁶

What was it that happened in November 1944? Why do I call Szolyva the Hungarian Golgotha? Why did many thousands of Hungarians have to die for the dismemberment of Subcarpathia? These questions give the survivors, the family members, the descendants even today pause for thought. I intend to expose these questions more fully, and to attempt to answer them, by publishing the results of the research undertaken so far, in the hope of contributing to a filling in of this blank spot in Hungarian history.

⁵⁸¹ DR. BOGNÁR ZALÁN (ed.): *Malenkyj robot. „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkyj robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45–1955.* Pécs, Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, 2009.

⁵⁸² “I can tell nobody, so I tell everybody. On the basis of the project of the Nationality Circle of the Pécs-Baranya Germans (Chair Eleonóra Matkovics Kretz) an international conference was organized in honor of the Hungarians and Germans dragged into Stalinist labor camps in the Hungarian House of Europe in Beregszász. The Szolyva Memorial Park Committee also participated. See also: György Dupka- *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira (An edited material of the lectures on the memory conference in November.* In: *Trianoni Szemle*, III. évf. 2011/1. szám, pp. 30–39.

⁵⁸³ BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes” 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009, p. 104.

⁵⁸⁴ See: <http://gknt.hu> (2014)

⁵⁸⁵ See: <http://www.malenkyjrobot.hu> (2014)

⁵⁸⁶ BODNÁR TIBOR'S LETTER TO THEREADER'S LETTER IN THE *Kárpáti Igaz Szó*, July, 16, 1989.

CHAPTER II.

EXECUTING THE PRINCIPLE OF COLLECTIVE GUILT AGAINST THE SUBCARPATHIAN HUNGARIANS AND GERMANS

Carrying into effect the decisions of the Military Board of the 4th Ukrainian Front in the light of the NKVD reports

1. Military and political preparations for the occupation of Subcarpathia by the Soviets, carrying them into effect with handbills, and establishing command posts.

In the limited space available to me, I shall not deal with the detailed history of events of the war on the eastern battle-fields, nevertheless, it is important to note that under the guidance of I. V. Stalin,⁵⁸⁷ the Marshall Voroshilov,⁵⁸⁸ the Deputy-Chairman of the State Defense Committee (SDC)⁵⁸⁹, together with L. P. Beria,⁵⁹⁰ the People's Commissar of the Internal Affairs of the USSR, in order to seize and occupy Subcarpathia, made a decision on the 30th of June 1944 that gave rise to the 4th Ukrainian Front at the juncture of the 1st and 2nd Ukrainian Fronts. Making this decision they took into account the military and political

⁵⁸⁷ See details in the name index of the insert.

⁵⁸⁸ See details in the name index of the insert.

⁵⁸⁹ In WWII this committee exercised the supreme power instead of the Council of the People's Commissars. Its chairman was Stalin.

⁵⁹⁰ See details in the name index of the insert.

importance of the occupation of Subcarpathia and the peculiarities of military operations in mountainous areas.⁵⁹¹

On the 5th of August the general headquarters started preparing carefully and carrying into effect “*the Carpathian offensive.*” The general headquarters consisted of the four-star (colonel-general) I. Y. Petrov⁵⁹², the commander of the Front; lieutenant-general F. K. Korzhenevitch – the commander-in-chief of the staff; Colonel-general L. Z. Mekhlis,⁵⁹³ who was notorious for his brutality; and one of the principals of the SMERSH⁵⁹⁴ and of the NKVD,⁵⁹⁵ The success of the operation was due to a single military-political event: the fact that Romania dropped out of the war – or, as others would say – switched sides in the war.⁵⁹⁶ As a result the Axis front in northeastern Romania collapsed in the face of Jassy–Kishinev Offensive (August 1944) and Subcarpathia ‘*fell into the lap of the Red Army.*’ The 1st Hungarian Army steadied its positions in the East-Northern Carpathians, but that proved to be useless, because in four weeks, facing the unexpected Soviet offensive and pressure it also collapsed. On the 27th of October 1944, the Soviet troops marched into Ungvár. On this day a festive order signed by Stalin was proclaimed that mentioned inter alia ‘the seizure of an important bridge-head from a military point of view.’⁵⁹⁷ On the same day at 9 p.m. in Moscow, 224 guns fired twenty salutes in honor of the ‘glorious troops’⁵⁹⁸ of the 4th Ukrainian Front on this occasion. But the Soviets did not manage to hold on to Csap (Chop) that they had only taken on the 29th of October. The town changed owners many times, and the Hungarian and German

⁵⁹¹ DOVHANICS, O. D.: *A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért.* In: KERECSENYIN, V. M., GVARGYIONOV, B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpáton túli terület 1.* Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, p. 69.

⁵⁹² See details in the name index of the insert.

⁵⁹³ See details in the name index of the insert.

⁵⁹⁴ SMERSH, acronym of Russian Language: СМЕРШ, acronym of Russian Language: Специальные Методы Разоблачения Шпионов ; Special Methods of Spy Detection), but also anecdotally referred to as *SMERt’ SHpionat*; “Death to spies”) was an umbrella name for three independent Counter-intelligence agencies in the Red Army formed in late 1942 or even earlier, but officially founded on 14 April 1943. The name SMERSH was coined by Joseph Stalin.

⁵⁹⁵ See details in the name index of the insert.

⁵⁹⁶ In August, 2, 1944 King Michael I. arrested the chief commander Conducator Antonescu and announced that the Romanian Army had joined the Soviet Army in the fight against the Nazi Germany.

⁵⁹⁷ See: *Шляхом Жовтня. Визволення Радянською Армією Закарпатської України і возз’єднання її з Радянською Україною.* Збірник документів. Т.6. (VIII. 1944.– I. 1946. pp.) Ужгород, 1965. p.4..

⁵⁹⁸ КУЦЕНКО, К. О. (1970): *Визволення Карпатська України Радянською Армією (вересень-жовтень 1944. р.)* In: *Український історичний журнал*, № 6., 16. p.

troops withdrew only on the 26th of November to avoid full encirclement. In Ungvár 2,500 Hungarian and German soldiers were taken as POWs; 3,730 Soviet soldiers⁵⁹⁹ fell in the taking of Subcarpathia – of them 2,730 are known, 417 are unknown.⁶⁰⁰ In Subcarpathia the bloodiest battles were fought for Csap (Chop). The town was bombed several times, and during the operations 86 civilians died.⁶⁰¹

Major-general Burtsev, the commander of the 7th division of the 4th Ukrainian Front and captain Nikitin, assistant leader of the 3rd section of the 7th division, made a summary note⁶⁰² concerning the dissolution of the 1st Hungarian Army fighting in the Carpathians, and about the fate of the soldiers. In this they also gave an account of the fact that Béla Miklós Dálnoki⁶⁰³ in a military order told his units to cease hostilities immediately with the Soviets and to turn against the Germans.⁶⁰⁴ Between October, 23, and November 1 1944, 700 copies of this military order was given to 67 selected Hungarian POWs (officers, soldiers) to pass to the still resisting units.

Agitprop groups were flung into action whose members were of Subcarpathian extraction (Ivancsó, Szárkánics rank and file, etc.), who were trained already in the so called anti-fascist schools at the beginning of the war. They printed 500 copies of the note and spread them among the ranks of the Hungarians. It is mentioned that at the colonel-general's order, spread by handbills among the first recipients, whose leader was a certain Sándor Kjuveti, 794 officers and privates joined the Soviets, and they were followed by smaller groups, among them a certain Vizgányi officer with his 200 soldiers, and lieutenant Miklós Berend with his

⁵⁹⁹ V. M. Kerecsanin says that the mortal remains of the fallen Soviet soldiers rest in 42 Subcarpathian military cemeteries (in collective graves, separate burial places). In their honor 270 monuments and memorial boards were raised and set up.

⁶⁰⁰ KERECSANYIN, V. M.: Utószó (Postface) In: KERECSANYIN, V. M., GVARGYIONOV B. O. (ed.): *Україна Емлеккőnyve. Кárpátohtılı terület 1*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1997, p. 641.

⁶⁰¹ See: *Книга скорботи України. Закарпатська область*. Том 2. Голова редакції: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004. Pp. 674-679.

⁶⁰² Document No 272. (TSU/457-459.), original place of the source: Центральный Архив Министерства Оборонной Русской Федерации ЦАМО РФ. -Ф. 244.-Оп. 2980. Д. 156. Л. Pp. 268-270. Further on: ЦАМО РФ.

⁶⁰³ Béla Miklós Dálnoki, Knight of Dálnok (1890 – 1948) was a military officer and politician who served as acting Prime Minister of Hungary, at first in opposition, and then officially, from 1944 to 1945. He was the last Prime Minister of war-time Hungary. His name in the Soviet military reports is Miklós Béla.

⁶⁰⁴ His deed was motivated by the fact that in October, 15, 1944, the governor Miklós Horthy summoned the crown council and declared an armistice.

battalion. Around twenty thousand soldiers and officers of the 1st Hungarian Army obeyed the proclamation and joined the Soviet Army.

The writers of the report give space to the tragedy of the 1st Hungarian Army. As a result of the offensive of the 4th Ukrainian Front and the mission of its powerful propaganda machine between October, 20 and 30, the Soviets routed and crushed the last units of the Hungarian Army fighting with the Germans. Details of 34,274 men are given: among them 14,390 fell or were wounded, and 19,984 of the soldiers were taken prisoner.

D.M. Manuilsky,⁶⁰⁵ one of the leaders of the Soviet Military Central Administration in the incorporation of Subcarpathia intended to give a significant role to units⁶⁰⁶ recruited from men of local extraction. These were supervised by the NKVD, trained by the Ukrainian corps of the partisan movement supported by the Comintern, then deployed in the Carpathians. These local units were given the responsibility by headquarters to gather news and engage in agitation activity.

Ukrainian historians, too, call them ‘partisan-agitators’: the majority of them from the beginning of 1939 – Subcarpathian invaders on the Soviet-Hungarian section of the border – were so-called “*vtikachi*” (runaways). They were sentenced for invading the border and sent to the GULAG, but were pardoned on November 19 1942. A selection of these ‘partisan-agitators’ were then trained primarily in the Siberian town of Buzuluk.

More significant partisan units⁶⁰⁷ entrusted with the recruiting of further partisans were: Oleksa Borkanuk’s paratroopers, and Ferenc Pataki’s reconnaissance unit consisting of seven men,⁶⁰⁸ most of whom were of Subcarpathian extraction.⁶⁰⁹ In August, 1944, the paratroopers of Gyula Uszta⁶¹⁰ and Ivan Prishchepa landed in the area of Beregújfalu inhabited mostly by Hungarians; the reconnaissance unit of I. Kapitan

⁶⁰⁵ See details in the name index of the insert.

⁶⁰⁶ DOVHANICS, O. D.: *Harcba szálltak a népi bosszúállók*. In: KERECSENYIN, V. M., GVARGYIONOV B. O. (szerk.): *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpáton túli terület 1*. Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1997, p. 42.

⁶⁰⁷ ХРАНЧАК, И. М.: *3 історії партизанського зброювання Закарпатті в 1943–1944 рр.* In: *Збірник науковий записки УЖДУ*, m. 36, p. 130.

⁶⁰⁸ See details in the name index of the insert.

⁶⁰⁹ DOVHANICS, O., LUSZTIG K., SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1972, 57–59. p.

⁶¹⁰ See details in the name index of the insert.

and Y. Vanegin were posted near the area of Salánk; and the units of V. Rusin, V. Buyanov, V. Homnko in O. Tkanko's nagybarezna district. Among them most Hungarians were in the Ferenc Rákóczi squad led by Gyula Uszta from Dercen, which on September 6 1944 consisted of 250 men.⁶¹¹

In the light of the latest research these partisan units either did not take part in action, or when they did, they did little. In the opinion of the historian Oleksiy Korsun⁶¹² the discovery and analysis of the real mission of these partisans is not made public even now, especially the fact that they were very well trained NKVD agents who infiltrated the territories of Hungary of that time where their only task was to collect and pass information, to spread rumors. They prepared the occupation of Subcarpathia by the Soviet Army, and carried out propaganda activity among the population aimed at connecting Subcarpathia to the Soviet Union. All those people who took up this political task were put on the secret list of cadre candidates. Besides they prepared black-lists of hundreds of individuals targeted as anti-Soviet. The Soviet military enjoyed the cooperation of the NKVD and SMERSH squads, and were armed with the names and addresses that they had compiled. They arrested the Hungarian social and church leaders, the Rusin and Hungarian separatists and MPs, and representatives of Ukrainian nationalists. Later these partisans became the founding members of the Soviet militia keeping the Subcarpathian religious people in constant fear. I have learnt from Subcarpathian Hungarian and German survivors that in November 1944, the representatives of the united partisan squads, self-righteously, killed Hungarian public officials in many settlements⁶¹³ and together with the NKVD and SMERSH units participated in 'cleansing' actions in the villages and towns. Their secret-agent past is enshrouded in myth even now because at the request of

⁶¹¹ See: *Шляхом Жовтня*, *ib.* p. 379.

⁶¹² Oleksiy Korsun military historian delivered a lecture in Beregszász in November, 18, 2011, the title of which was *This was the Terminal*.

⁶¹³ DUPKA GYÖRGY (szerk. és összeállít.): „Sötét napok jöttek...” *Koncepciók perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944-1955*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993, p. 114.

^{The} data made public here say that in November, 1944, in Sófalu (Danilove) the seventy-year old Károly Apáczy, sen., the curator of Sósút in Sándorfalva, and his sons, Károly Apáczy jun. village notary, and Dezső Apáczy, jun. were killed on the spot.

their still living direct family members their reports in the former Soviet archives are encrypted for an indefinite time.

The action of the 4th Ukrainian Front was assisted also by the 1st Czechoslovak Army-Corps in whose ranks thousands of Hungarian young people fought. Many of these, between 1938 and 1941, influenced by Soviet propaganda, fled to the Soviet Union where the NKVD declared them to be Hungarian and German spies and detained them in labor camps. They recruited Czechoslovak soldiers from among them. Their corps, inter alia, participated in the bitterly contested battles for the Dukla Pass: of the 17,000 fighting men, 7,200 were Subcarpathians,⁶¹⁴ and of those, 800 fell in the operations from September 9 to October 28 in this mountainous region. In the battles for the Dukla Pass they paid a still higher price, in the opinion of the historians, because the untrained Subcarpathians, unfit for mountain battles, fell here also in thousands. Many thousands of men were sacrificed as cannon-fodder, not for professional military reasons, but for a wrong-headed political ideology. The war for the 1st Czechoslovak Army Corps ended in Moravia. More than 7,000 Subcarpathian soldiers risked their lives hoping that Subcarpathia would belong to the newly liberated Czechoslovakia. They were badly mistaken.

As already mentioned, the command of the 4th Ukrainian Front reached Subcarpathian territory by reason not only of the actions of the fighting units, but by virtue of efficient propaganda: the resistant Hungarian and German military positions, the Rusin and Hungarian settlements were infested with handbills making all sorts of appeals. Already in the first days of October the order turned from an appeal to the local inhabitants to hide, into one to help those Hungarian soldiers who were not willing to fight against the Red Army.⁶¹⁵ In early autumn of 1944 – after bombings – handbills were scattered from planes that said: “*Landlords and priests, run, you, peasants, stay!*” I heard this from Jenő Nagy, a survivor, with whom I got acquainted, and he gave me a sincere account of the deportation of the Subcarpathian Hungarian men ordered in fall 1944.

Beginning with the 28th of October 1944, the military administration of the 4th Ukrainian Front established command posts with the mayors

⁶¹⁴ MOSZKALENKO, K. SZ. *A délnyugati irányban*. Kijev. 1984, pp. 456-457.

⁶¹⁵ See: *Шляхом Жовтня*, p.4.

of occupied towns and larger settlements in order to consolidate military and civilian service. Lieutenant-Colonel and chief of staff Korzhenevich had written instructions for the appointed officers as to how to organize their activity and intercourse with the local population, how to detect hostile elements and how to cooperate with the Czechoslovak military administration.⁶¹⁶

2. Decree on Exerting the principle of collective guilt

The archival materials discovered so far unambiguously demonstrate that the aim of the Sovietization of Subcarpathia occupied by the Red Army, was to deport the Hungarians and Germans under the direction of the NKVD and the active guidance of the 4th Ukrainian Front, according to a scenario approved by Stalin in Moscow.

Light was shed on the separate roles of the participants as well.

One of the key civilian figures was Ivan Turyanitsa, a communist leader of from Subcarpathia, who was given the command by Beria to annex Subcarpathia, registered as a part of Czechoslovakia. He was to be assisted by Bolshevik cadres acting on Benes's promise to surrender Subcarpathia to Stalin.

From documents in the Moscow archives the historian Béla Zseliczky found out that Turyanitsa “*arrived from Moscow in Subcarpathia in fall of 1944 as the political commissar of the Czechoslovak Army and a member of the Czechoslovak government delegation led by Franrisek Nemeč.*” The Czechoslovak delegation, of which he was a member, apparently, had no knowledge of Turyanitsa's assignment or accreditation. The Nemeč-delegation after all had to accept everything that happened in Subcarpathia later as a spontaneous people's national movement. My earlier supposition is confirmed by the fact that he had in his pocket “*the finished scenario of how to organize the Soviet power in Subcarpathia.*”⁶¹⁷ Zseliczky commented on my statement with this remark: “According to

⁶¹⁶ The original place of the source document No 238 (TSU/421-422.) is: Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации. ЦАМО РФ, Ф. 244. Оп. 2980. Д.156. Л., pp. 207-208.

⁶¹⁷ BOTLIK JÓZSEF-DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon....*, ib. p. 58.

the lights of the Moscow archive materials this appropriate formulation must be considered right.”⁶¹⁸

In order to realize “*the promise made by Benes*” it was necessary to produce a number of misleading political side-shows: such as the strengthening of the leading role of the Subcarpathian Communist Party; the establishing of the people’s commissariats supporting the annexation of Subcarpathia, with a view to ethnic cleansing; the organization of the first congress of the people’s commissariats; the proclamation of Subcarpathian Ukraine; the electing of the People’s Council; the acceptance of the Manifesto justifying the authenticity of Subcarpathia’s ‘reunion’ with Ukraine; organizing campaigns for signing different petitions on the final showdown with the enemies of the people and the Soviet Union; the curbing of the Czechoslovakian governmental offices and ousting them from acting in Subcarpathia; all with a view to the Soviet-Czechoslovak negotiations on the fate of Subcarpathia, and the realization of the Sovietization program.

Ivan Turyanitsa was the leader of the Subcarpathian communists devoted to Moscow, a political officer of the 1st Czechoslovakian Army-Corps and a trained agent of the Soviet secret service. On the 28th of October 1944, in order to give the program a boost, met with army general Petrov, the chief commanding officer of the 4th Ukrainian Front, Khrushchev, Ukrainian party leader⁶¹⁹, and colonel-general Mekhlis, the member of the Military Board of the 4th Ukrainian Front. Accompanied by the two latter key figures he arrived at Munkács on the same day to make a decision on the fate of Subcarpathia.⁶²⁰

At the party meeting that took place there, according to expectations, different decisions were made, inter alia a proposal was accepted for *the total cleansing of Subcarpathia as a logistical territory.*’

This document, prescribing “*the provisional isolation of individuals not trusted by Subcarpathian people,*” was signed by Turyanitsa on the 11th of November 1944. According to the proposals of the decree registered by

⁶¹⁸ ZSELICZKY BÉLA: ib. p. 97. See also: Turjanica speciális megbízatását igazoló moszkvai levéltári dokumentum forráshelye: RCHIDNI f. 17. op.128. jed. hr. 764. 190. l.

⁶¹⁹ See: *Из мемуаров Н.С. ХРУЩОВА*. In: *Вопросы истории*. Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89.

⁶²⁰ See: *Munkács népbizottsága elnökének beszámolója*. Original place of the source: Державний Архів Закарпатської Облaсті, ДАЗО, -Ф. Р. 14., Оп. 1. од. зб. 343. арк., pp.29-37.

him, major-general Fadeyev,⁶²¹ the commander of the NKVD squads in charge of the hinterland of the 4th Ukrainian Front, and Colonel Levin, deputy-commander of the staff, prepared a plan for carrying out the decree, and then for its military execution. Later with Stalin and Beria's knowledge they played a significant role in preparing and executing deportations.

Fadeyev⁶²² personally proposed to the Military Board of the 4th Ukrainian Front the idea of interning the male population of the settlements inhabited by Hungarians and Germans, because they in his mind were enemies, and they might prevent the introduction of the Soviet system in Subcarpathia. Fadeyev and Levitin's idea was to register the Hungarian and German males between 15 and 50 from the 14th to the 17th of November. (It is not a mistake. At the beginning boys of levente-age, i.e. who were born in 1927-1929, were also to be registered – Gy. D.). The second official registration was already planned for the 18th of November 1944, with the idea of arresting, and detaining them, and then deporting them to the nearest POW collecting camp; this would apply to the Hungarian and German soldiers, officers, functionaries, gendarmes, policemen and all males of military age, i.e. between 18 and 50.

At their sitting of November 12th 1944, the Military Board of the 4th Ukrainian Front consented to their top secret 0036 decree and approved of its being put into effect. The signatories were army General Petrov and the members of the Military Board of the Front: Colonel-General Mekhlis, Major-General Novikov and battery Lieutenant-General Kariofilli. The document consisting of nine points, and approved of by the top military leadership, prescribed the execution in Subcarpathia of the '*principle of collective guilt and punishment*' It said: '*At a great number of settlements there are lots of individuals of military age of Hungarian and German nationality who, similarly to all enemy soldiers, must be apprehended and sent to POW camps!*'⁶²³

⁶²¹ See details in the name index of the attachment.

⁶²² ДОВГАНИЧ, О.Д.,КОРСУН, О. М. (szerk. és összeállít.) (2009). *Карпатська Україна: Документи і матеріали*, том I. Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, Рр. 353-355.

⁶²³ See the full text of the order in the attachment. An excerpt appeared first in 1993 on page 7 of the book *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)*. The Hungarian translation of the order's point 1-5 see: *A „malenykij robot” dokumentumokban (1997)*, p. 72. See full text in: „*Ottthon a könny is édes*” 1944-1955. *kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében...* (2009), pp. 14-16, See also documents No 219. (KU/353-355.) and No 245. (TSU/427-429.). The original places of the source: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 35-37., See also: Document No 10. (ЗУН/38-39.), ЦГАСА -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. -Л. 55-56., Копія. Машинопис. Furtheron: ЦГАСА.

The decree specified the time of the execution and the age of those who should be enrolled for service and called the attention of the leaders of the operation to the fact that from the 14th up to the 16th of November, 1944, the military mayors of towns and settlements, independently of their nationality, should keep a record of those soldiers and officers who served in the German or Hungarian armies. What was still more important was that they should register all those German and Hungarian men of military age between 18 and 50 (i.e. civilians who served in none of the armies) who lived on the soil of the liberated Carpathian-Ukraine, and also all the officers and employees of the Hungarian police and gendarmerie. It was suggested to the military commanders that during the registering they should inform everybody that on the 18th of November they would make it clear that the whole contingent, and among them those who were of military age and eligible, would be escorted in columns to the appropriate collecting camps for POWs.

The decree mentioned separately the officers and employees of the Hungarian gendarmerie and police who, after registering, had to be given in charge of *'the units of SMERSH and the reconnaissance organs of the border wardens guarding the logistic areas.'* Here it must be noted that we learned from the survivors that the majority of those arrested were at once sentenced to death by courts-martial and executed.

The 4th point of the decree said that up to November 17 1944, POW camps had to be established in Perecseny and the environments of Huszt. Point 5 warned Major-General Fadeyev that the NKVD squads controlled by him should work more effectively to detect and arrest the above mentioned individuals. Point 6 admonished Major-General Katznelson to permit the military commanders directing the operation regionally to use Willis motor-cars parked at the recruiting places. Point 7 permitted the use of the garrison of settlement commanders to strengthen the escort of those arrested. Point 8 told the chief of the logistic area to organize a sufficient number of eating areas from the 18th of November 1944, on the routes Ungvár-Staryi Sambir and Szolyva-Staryi Sambir. Point 9 ordered Major-General Fadeyev again that in order to execute the decree he should summon the military commanders and their assistants for a conference to be held at three o'clock p.m. on the 12th of November 1944.

At this conference, Fadyeyev informed the military commanders and their assistants of the essence of the forthcoming operation and the order of the military commander agreed with the Military Board of the Front. This order had to be announced in all the towns and villages of Subcarpathia on the 13th of November. ‘*Order 2 of the town’s captaincy*’ was attached to the 0036 decree, also dated November 13th.

As we see the operation was prepared quickly and circumspectly. The order had been translated into Hungarian, too, and was printed in many hundreds of copies in the Miravcsik printing house in Ungvár. The text of the Hungarian bill was as follows:

1. From November the 14th of the current year, within three days all the soldiers and officers who were under orders of the Hungarian and German armies and remained on the soil of liberated Subcarpathia are obliged to present themselves at the nearest town captaincy.

German and Hungarian males of military age from 18 up to 50⁶²⁴ are also obliged to present themselves.

2. All those who hired themselves out in the service of the police or gendarmerie during the Hungarian occupation in Subcarpathia are also to be registered within the same three days.

3. Individuals should appear at the town captaincy only from 9 a.m. till 7 p.m. The last day of appearance is the 16th of November 1944.

4. Those who do not comply with this order will be arrested and sentenced by a court-martial.

*Office of the mayor.*⁶²⁵

After November 13, 1944, ‘*the 2nd order of the mayor of the town*’ was also posted in settlements inhabited by Hungarians and Germans. The leaders of the municipalities cooperating with the towns’ mayors thought up this notorious ‘three-day labor’ as a tale to mobilize the population to undertake bridge and road repairs. This was proclaimed from the house-top by the common-criers with the addenda that the concerned ‘should take for themselves enough food for three days.’

⁶²⁴ According to surviving civilian informants 16-60 were also dragged to the collecting camp of Szolyva.

⁶²⁵ See whole text in the insert. Source: György Dupka’s personal archive. Bill. Copy. The order No 2 of the town’s captaincy was first made known by the survivors at the memory conference in Beregszász. Published in the book here already mentioned: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946)* (1993), P. 8. See also Document No 11. (3YH/57-58.).

In such a short time (in a day actually) it was difficult to execute all this. Most likely the plan of the operation was elaborated well in advance. However, it turned out later that it was organized in careless haste, and was over-ambitious in scale as well as fraudulent. The consequences of bad provisioning turned out to be disastrous, even fatal, for many Subcarpathians in the very first days. The overwhelming majority of the individuals *'to be arrested'*, who had presented their ID documents on the 16th of November, went to where they had registered on the 18th of November so as to be taken back. But they were not allowed to go home for their personal belongings and food and to take leave from their family members. After the data were checked, they could go out into the yard or to the street only under armed escort. As a matter of fact all of a sudden they found themselves effectively in a prison camp. In the yard that became an enclosure and in the streets the fraudulent misrepresentation, the fooling of the people collected in this way continued. For example, the military authorities beguiled them with the promise that they would be sent for *'a little light, three-day labor'* (malenky robot) and their provision would be organized on the way. Certain Hungarian agitators having some influence, among them the guerilla (partisan) leader Gyula Uszta and Major Béla Illés (the writer), encouraged the people. At some of the settlements the people going for this *'three-day labor'* were sent off ceremonially, with drums and blessings of priests and authorities. It was really difficult to believe that all this was nothing else than an unholy farce which proved to be a road to hell and death for the majority of the crowd.

3. Preparation of the units cooperating in the action

We found evidence in the form of detailed instructions concerning the collection (in effect, the seizure) of Hungarians and Germans. Major Portnagin, the head of one of the departments of the NKVD squads belonging to the 4th Ukrainian Front issued *'a top secret order'* (No 0047. 15. 11. 1944)⁶²⁶ for the NKVD units executing the order No 0036 in which he said:

⁶²⁶ See the order of major Portnagin: document No 250. (TSU/433-435.) Original place of the source: Центр хранения историко-документальных коллекций ЦХИДАК. -Ф. 425 п. -Оп. 1. -с. хр. 3. -Л. 80. Further: ЦХИДАК.

1. Captain Yermilov, the commander of the SPV No 2 (the POW Camp in Szolyva) should organize a reception place in Huszt with a deadline of November 17 1944.

Comrade Dohin, the commander of the SPV No 3 (the POW camp in Snina) should organize a similar reception place in Zhorna 4 kms from Stavne with the same deadline.

2. Captain Yermilov and comrade Dohin should fix up a unit consisting of 15 men, among them a non-commissioned officer (NCO), a medic, a store-man and a Swiss.

Besides let them fix up a Swiss, a medic for the PPV No 66 (a POW reception place in the Čerhov area), for the SPV No 3, a Swiss and an NCO on duty for the PPV No 97 (a POW reception place in one of the Settlements in Slovakia), for the SPV No 2.

3. The NCOs of the PPV No 66 and of the PPV No 97 should secure the take-over and holding of the POW contingent collected by the NKVD units.

4. The NKVD units guarding the logistical territories of the 4th Ukrainian Front should secure the re-direction of the POW contingent to the following camps:

- from the Zhornava reception place to Turka, the SPV camp No 3;
- from the reception place No 66 in Huszt to Szolyva, the SPV camp No 2;

5. For the duration of further staged transportation of the POWs in the Szolyva SPV camp No 2, food must be provided for two days per head at the reception places No 97 and 66.

6. Captain Yermilov, the commander of the SPV camp No 2 should re-direct food for 15,000 men, till November 17 1944, to the Huszt reception place; comrade Dohin, the commander of the SPV camp No 3 – food for 10,000 men to the Zhornava reception place.

7. Lieutenant Savchuk is to be sent to the SPV camp No 2; and Major Ampleyev is to be sent to the SPV camp No 3. They are sent out to support the organizational work aimed at the reception and further transportation of the POWs directed to the reception and collecting camps.

8. Major Ampleyev, Captain Dohin, Lieutenant Savchuk and Captain Yermilov should report on the completed work by November 17 1944, at 12.00 noon.

I have found also documents connected with the organization of the surveillance service of those arrested on the basis of order No 0036 (top secret, No 0075, 17.011.1944, Acting Army). It was put out by Lt Col Avramchuk, the commander of the 88th Carpathian Border Regiment and Captain Hrivnak, head of depot. The introduction to the order specified: the individuals of Hungarian and German nationalities (officers, soldiers, policemen, gendarmes re-dressed as civilians) must be arrested because *“on the territory of the regiment growing activity by Hungarian and German gangster and subversive groups may be expected.”* The order prescribed the following:

1. Between November 17 1944, at 8.00 p.m. and November 20th, the look-out posts of the corps captaincy, special services, war material stores, fuel and food stores must be strengthened.

2. Up to November 18th 1944 the individuals of Hungarian and German nationalities must appear for the second obligatory registration at the city captaincy. These persons should be directed from Munkács, Bányu, Beregszász, Nagyberég, Tiszaújlak into POW camps, at first the prisoners from Strabichevo (Mezőterebes) into PPV camps; and the prisoners from Drahova (Kövesliget) and Nagyszöllős into the POW reception place in Huszt; then from both places to the SPV camp No 2 in Szolyva.

Those who fail to appear for the second registration must be identified, arrested and escorted to the nearest city captaincy, which is to be the POW place of reception.

3. Major Lebedev, the commander of the 1st battalion will deport the individuals arrested at the Újlak, Bereg, Nagyszöllős, and Drahova local captaincies with an armed escort and organize their custody in the camps. In due course, he will:

- organize at the settlements named above a convoy of 10-15 persons to help the identifying and arresting groups;
- set up in Huszt, Nagyszöllős and Újlak a full strength garrison;
- secure guarding of the communications between Huszt-Beregszász and Huszt-Szolyva; and provide for reserve garrisons.

4. Major Turyakov, the commander of the 2nd battalion will fix up a convoy on the Bányu- Sztrtrabicsó route, and secure till November 17

inclusive a garrison for the Sztrabicsó PPV camp No 97; strengthen the border guard of the three garrisons stationed in the area of Agovo (Tiszaágtelek), Kisdobrony and Nagydobrony.

5. Major Shatsky, the commander of the 3rd battalion will organize the convoy of the PPV camp No 97, and be responsible for establishing a garrison for the designated place of registration (Rákóczi Castle). Besides, he will secure a convoy of 10-15 heads on the Munkács-Sztrabicsó route in the Danykovci-Pupka-Helmec area, strengthen the background defense of the two garrisons stationed there, and secure the guard of the communications between Szolyva–Munkács and Munkács–Sztrabicsó.

6. Major Konovalov, the commander of the maneuvering group will organize the guard of the group going from Beregszász to Sztrabicsó, set up three convoys of 10-15 heads, and secure the policing with one of his squads at the Beregszász place of registration.

7. On November 17, from 8.00 p. m. a curfew will be introduced for the civilian population; nobody is permitted to leave his/her settlement, or place of residence.

8. At the captaincies, or collecting places, from where the groups are moved by road to the POW camps, the presence of family members, women and others, is forbidden.

9. Soldiers, people of military age of Ukrainian, (Rusyn), Russian, Czech, Slovak nationalities who presented themselves for the mobilization of Hungarians and Germans, do not have to be sent to camps and do not have to be arrested in the settlements or on the roads.

10. Issues included in the order are to be announced at first in the officers' file, then in November 18th-20th 1944, among corporals and soldiers.

11. Captain Boldin, who at the same time is in charge of the logistics, should provide a ZIS-type vehicle with fuel for every commander of a company in order that the reserved units might reach their destiny as required.

12. The commanders of the companies will announce the content of the present order to the leaders of the town and local captaincies on their own territories.

13. Feedback on receipt of the present order, and a report on its execution daily, is obligatory and must be received by 6.00 p.m.

This was the order that initiated the murderous genocidal engine of the NKVD and the SMERSH: the filtering, isolation, collection, arrest, internment of the population was carried out rigorously.

The executors of the order No 0036 forced every man to register without delay who was at home with his family. Brigade general officer Antonín Hasal-Nižborský, on behalf of the recruiting officers of the 1st Czechoslovak Army Corps, and acting in parallel with the town captaincy, evaluated the event as he saw it, and wrote “*a letter of protest*”⁶²⁷ to colonel-general Mekhlis. He was concerned that certain people of Slavic extraction had also been registered and dragged away who were Hungarian soldiers by chance, but earlier had served in the Czechoslovak army. He asked colonel-general Mekhlis to re-direct these persons to the Czechoslovak army, or release them into the service of the Czech military draft-board.

Among the people who remained at home were commissars, communist agitators of Hungarian extraction, who had finished party schools and intelligence service courses in the Soviet Union, and who had started propaganda work publicizing Soviet society. This propaganda was proposed by the Soviet intelligence officer and war reporter of Hungarian extraction, Vladimir Oldner, who was the leader of the Hungarian Operative Group belonging to the Military Board of the 4th Ukrainian Front. He analyzed in detail the feelings of the Hungarian population on behalf of Colonel-General Mekhlis. In one of his reports⁶²⁸ he suggested that the settlements must be cleansed of the fascist agitators spreading rumors, of the Hungarian fascists in hiding, and he recommended a more expedient work of explanation be made among the simple Hungarian people. He asked permission from Mekhlis to spread freely the Hungarian-language *Magyar Újság*,⁶²⁹ and was duly permitted to make special copies for the Hungarian population. It should be noted that, on the strength of an order of Colonel-General A. Shtsherbakov,

⁶²⁷ See doc. No 253 (TSU/433-438.) See: *Карпатский Край*, Ужгорода, 1992, №38., p. 12.

⁶²⁸ Doc.No 220. (KU. I./355-357), original place of the source: Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории РГАСПИ, -Ф. 495. -Оп. 147. - Л. 1-7. Further: РГАСПИ.

⁶²⁹ The *Magyar Újság* appeared after September, 26, 1944, and was at first published by the Political Department of the 4th Ukrainian Front. Its first number was printed in Lvov (Lemberg). On the 26th of October it was edited already in Munkács, but since January 3, 1945, in Debrecen. The editor-in-chief to the end was Béla Illés, the writer, the mayor of the Soviet Army, and the editor was Géza Kassai. In making the paper Oldner Vladimir, the author of the above-mentioned report also participated. See more details in: BÉNYEI MIKLÓS: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október–1945. április)*, I. rész. In: hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf. (2012)

the Political Administrative Directorate General of the Red Army and in partnership with the political department of the 4th Ukrainian Front, the publishing of two papers was decided upon. One of them was the *Magyar Újság* appearing 13 times a month on four pages, in 12,000 copies. The second was the *Karpatsky Visnik*, also for the population of Carpathian Ukraine, appearing 13 times a month as well, on four pages in 4,000 copies. Publication was under the control of Colonel-General Mekhlis.⁶³⁰

These were the days (around November 15 1944) when the People's Committee of the Town of Ungvár banned the activity of the Hungarian "fascist" parties, that of different civilian organizations, as well as their publications. Their press and printinghouses were also confiscated. The leaders of the parties and organizations had to hand in at the town-hall, in three days' time, their membership cards and other documents. Those who offended against the order could be called to account by the court martial of the Red Army. At that time the Russophile Péter Szova was the mayor in Ungvár.

4. NKVD operational tasks, reports on carrying out the internment

Not long ago more encrypted NKVD reports connected with the execution of the order No 0036 turned up in the Russian Military State Archives in Moscow. The operational tasks were directed by Colonel-General L. Mekhlis personally who got daily reports from Major-General Fadeyev, the commander of the NKVD teams covering logistical areas.

The first report we have (on the execution of order No 0036 accepted by the Military Board of the 4th Ukrainian Front on November 13 1944) was made by Major-General Fadeyev for Colonel-General Mekhlis on four typed pages with a top secret mark in one copy (its file number is 10/00525, 21. 11.44.). He informs his boss about the events of the November 18th-20th period and the situation that had emerged. Detailed numerical data show the results of the registrations scheduled by the decree; the arrest of those targeted; and their groupings according to their military ranks and nationality. Sixteen town captaincies controlled by him participated in this operation. He named those of Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég,

⁶³⁰ The original place of the source of the Fadeyev-report with the date of November, 24, 1944: Русский Государственный Военный Архив, РГВА, Ф. 32885. - Оп. 1 - Д. 243. - Л. 35-37. Further: РГВА.

Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bányú, Draho, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Nagyberezna and Kisberezna. A list was prepared of the isolated Slav nationalities (Ukrainian, Rusyn, Slovak and Czech), and cumulative data were reported about those arrested who were directed under armed guard to POW reception places. There was also a list of those who did not appear for the second registration at the appointed time (on the 18th of November). Finally, he made an account of the persons who were in hiding but were arrested and escorted into camps. The numerical data of the tables in the report are shocking proofs of how circumspectly and comprehensively the ethnic cleansing was organized in settlements inhabited by Hungarians and Germans. The further reports also witness the blows inflicted on Hungarians and Germans by the speeding up of the murderous NKVD machinery.

In his supplementary remarks to the report Major-General Fadeyev noted that after the first registration of the Hungarian and German nationalities many did not appear at the recruiting places marked by the town captaincy. Thus, they were not directed to the POW reception places. As an example he mentioned Nagyszőlős, where 1,239 individuals had to appear, but only 133 did so, and these were directed to POW reception places. In Nagyberg instead of 543 only 308 were registered; in Munkács 660 persons presented themselves instead of 1,858.

Table No 1

Statement on the first registration according to nationalities, November 14-16, 1944.

№	Nationality	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
1.	Hungarian	215	5 801	4 820	203	11 039
2.	Czech	5	43	-	2	50
3.	Rusyn	9	1 692	-	60	1 761
4.	Russian	55	1 397	-	1	1 453
5.	Slovak	12	361	-	22	395
6.	Ukrainian	8	413	-	13	434
7.	Romanian	4	4	-	-	8
8.	German	-	50	63	2	115

9.	Jew	-	35	-	-	35
10.	Polish	-	2	-	-	2
11.	Italian	-	1	-	-	1
12.	Gypsy	-	21	-	-	21
13.	Unknown nationality	-	-	10	-	10
Altogether:		308	9 820	4 893	303	15 324

Table No 2

Statement on the second registration according to nationalities, November 18-21, 1944

Nº	Nationality	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
1.	Hungarian	125	4 444	4 147	84	8 800
2.	Rusyn	9	-	-	1	10
3.	Slovak	5	-	-	3	8
4.	German	-	19	28	1	48
5.	Ukrainian	-	-	-	6	6
6.	Romanian	-	-	-	1	1
7.	Unknown nationality	-	418	-	31	449
Altogether		139	4 881	4 175	127	9 322

In order to arrest the target persons who had not presented themselves by order of Major-General Fadeyev the soldiers searched thoroughly the family houses, the fields and valleys, the forests and the abandoned farm buildings, all the places where these “criminals” whose only “sin” was their birth, could lie low. The border-guard regiment No 92 and the special squad No 112 cooperated in the man-hunt lasting from the night of November 18th to the dawn of the 19th. In Ungvár for instance 117 persons were arrested, of whom 44 Germans, 43 Hungarians were sent to camps; 16 persons were given over to the SMERSH for “filtering”; and 84 persons (probably of Slav nationality) were released. Fadeyev closed his report by saying that the search and arrest of the persons of Hungarian and German nationalities who did not appear for the second registration was in process.

Documents among the military archive materials can be found that prove that the NKVD squads also searched through the city hospital in Ungvár. Captain Mitryukov, company commander, prepared information on the 11th of November. He sent his encrypted report (No 1374, 14.11.44)⁶³¹ to Lieutenant-Colonel Blumin, the commander of the Carpathian border-guard regiment. Among others things, we could learn from this report that in the hospital of Ungvár led by the head doctor Varga, 79 wounded, among them 35 convalescents, were being treated; they were registered and taken into custody. Lieutenant-colonel Blumin in his resolution to this report gave the merciless order that all the wounded must be sent to POW reception camps.⁶³²

Many a man escaped from the columns directed from Szolyva to the collecting camp in Turka (Lemberg/Lvov/Lviv region). In this connection a minute-book⁶³³ came to the fore that was signed by convoy commander Lieutenant Kulik, assistant commander Sub-Lieutenant Belitsky, Sergeants Bozin and Zub, and Red Army privates Pizhikov and Zhaludkov. The signatories signaled to their superiors, the command of the battalion No 159 securing the convoy that, at night on the road leading from Poljana to Verecke, 51 persons, most of them Jews, fled from the column consisting of 2,000 people escorted by 42 armed guards. A unit with the cooperation of the command of a border warden squad, located in the area of the Polish-Czech border, began the search for those who had fled, and on the 22nd of November they found sixty-five persons in the surrounding forest who had no papers. All of them were sent to the Szolyva collecting camp. Next to the NKVD squads subunits of the SMERSH also latched on to the search of the men living in Munkács and the surrounding settlements to find runaway Hungarians and Germans fleeing from the second registration.

⁶³¹ Miryukov's report to lieutenant-colonel Blumin. See: Doc. No 249. (TSU/ 432-433.), Original place of Source: :
РусскийГосударственный Военный Архив,РГВА, -Ф. 32883. -Оп. 1.-Д. 67.- Л. 1.

⁶³² The wounded soldiers who died in the 555 Hungarian military hospitals set up in Ungvár in WWII were buried in the Hungarian military cemetery in Bercsényi utca. After the evacuation of the military hospitals the heavily wounded were taken over by the Ungvár city hospital where they were treated after the entry of the Soviet military into Ungvár, too. We have no data about the soldiers who died there. They were also buried in the cemetery in Bercsényi utca, in unmarked graves. The Military History Institute of the Hungarian Defense Ministry and the Military Grave Carer Bureau with the direction of the major-general dr. József Holló uniform wooden crosses were placed on the graves of 117 named soldiers. The cemetery was consecrated in October, 3, 2004

⁶³³ Doc. No 262. (TSU/ 447-448.), in the РусскийГосударственный Архив Военной Истории, РГВА, -Ф. 32201. -Оп. 1. ед. хран. 10. - Л. 133.

Colonel Marsky, the department leader of the counter-espionage and intelligence section of the SMERSH wrote a report⁶³⁴ to his superior about this (top secret, No 23436, 25.XI.44. file number: 006425, 27.XI.44.). The soldiers of units belonging to five different services participated in the well-organized manhunt. According to the report 430 persons were arrested, of whom 83 were city-dwellers; the others were inhabitants of the surrounding villages; they were also all sent to the camp in Szolyva. The report touched on a detail saying that Lieutenant-Colonel Lazarev, the commander of the town of Munkács, was unprepared for the action. On the 25th of November Lieutenant-General Kovalchuk sent over this report to major-general Fadeyev who closed the matter with this resolution saying that “*Colonel Marsky does not understand the matter; he just writes about it.*”

The Hungarian and German persons found during the combing of the Rusyn villages were also entered into a register and directed to the nearest POW reception places. Captain Prishchenko, the military commander of Poljana/Polena in his report of November 30 (secret, No 01764, 30.XI.1944) informed Colonel-General Mekhlis that in the villages of his district (Szolocsin, Uklin, Olenyovo, Diszkovica, Izvor, Izvor-Huta, Ploszkoje, Pavlovo) the obligatory registration had been finished for quite some time; 2, 400 persons were entered into the register, of whom with the cooperation of certain local inhabitants (Ivan Ivanovich Turyanitsa, Mikhail Kuna) they sieved and sent the ones of Hungarian and German nationality into camps. Rusyns having military ranks were also filtered out.

Compared to the documents mentioned above there are still more detailed accounts of the cleansing operations of the NKVD units in Subcarpathia. Reports were sent, for instance, by Major-General Fadeyev and Colonel Bosiy to army-general Petrov. Major-General Fadeyev wrote inter alia in his report the following: *Executing the decree 0036 of the Military Board of the Front accepted on the 13th of October 1944, the NKVD squads screening the logistic area on the territory of Subcarpathian Ukraine isolated the officers and privates of the enemy, the German and Hungarian males of military age, the gendarmes of the Hungarian gendarmerie, and the officers of the Hungarian police, and directed them to POW concentration camps.*”

⁶³⁴ Doc. No 266. (TSU./ 451-452.), Original place of the source: PTBA, -Ф. 32885. -Он. 1. А. 50. А. 335.

In analyzing the following document we get a picture of the thoroughness of the action. After the missions directed by Major-General Fadeyev and Colonel Levitin a new summarizing report⁶³⁵ was made for Colonel-General Mekhlis, on four typed pages, marked as top secret, in two copies; the date the document was sent is December 2, 1944. The signatories are Major-General Fadeyev and Colonel Levitin. A table was also attached to the document.

This report informs us about the operations carried out between November 14th and 30th, 1944. The head-quarters of the town captaincies, expanded from 16 to 19. Those settlements participating in the action were enumerated again: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bányú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, and Rahó. Alongside the NKVD squads, other operative military groups (military guards and defense services, border-guard squads, and SMERSH units) also took part in the cleansing operations aimed at sieving the civilians; registering the male population; controlling the notices; and separating the men who appeared for the second registration according to their religion and nationality. Armed security had to be provided to those sending the arrested groups into POW reception camps, and to those hunting down the people who failed to appear for the second registration.

Table No 3
Second statement on the first registration according to nationality,
November 14-16, 1944

Nº	Nationality	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
1.	Hungarian	237	8 244	6 974	210	15 665
2.	Czech	4	162		7	173
3.	Rusyn	50	2 243	74	23	2 390
4.	Slovak	18	362		8	388
5.	Ukrainian	13	1 162	91	17	1 283

⁶³⁵ The original place of the report to colonel-general Mekhlis of the date December, 2, 1944, is: BA, -Ф. 32885. -Он. 1.-А. 243.- А.35-37.

6.	Romanian	1			1	2
7.	German		76	83	1	160
8.	Jew		82			82
9.	Serbian		94			94
10.	Other		13			13
Altogether:		323	12 438	7 222	267	20 250

Table No 4

Second statement on the second registration according to the number of the persons presenting, November 18, 1944

Rank	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
Heads	44	5 583	4 788	158	10 573

Table No 5

Statement on those persons exempted from the captivity, November, 18, 1944

Nº	Nationality	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
1.	Slovak	-	362	-	-	362
2.	Rusyn	-	2 243	74	-	2 317
3.	Ukrainian	-	1 201	88	-	1 289
4.	Jew	-	43	-	-	43
5.	Serbian	-	100	-	-	100
6.	Czech	-	156	-	-	156
7.	Polish	-	3	-	-	3
8.	Romanian	-	4	-	-	4
9.	Italian	-	1	3	-	4
10.	Gypsy	-	2	-	-	2
Altogether:		-	4 115	165	-	4 280

Table No 6

Statement on the number of persons failing to present themselves for the second registration, November 18, 1944

Rank	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
Heads	171	2 720	2 069	109	5 069

Table No 7

Statement on the number of persons hiding, searched for, caught and arrested later
(Beregszász, Nagybereg, Huszt, Nagyszőlős, Bányú, Munkács, Técső stb.)
November 18 – December 01, 1944.

№	Nationality	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
1.	Hungarian	10	2 135	1 359	9	3 513
2.	German	-	11	-	-	11
Altogether:		10	2 146	1 359	9	3 524

Table No 8

Statement on the number of persons sent to POW reception camps between
November 18 and 30, 1944.

Rank	Officer	Soldier	Military age	Policeman, gendarme	Altogether
Heads	154	7 729	6 147	167	14 197

According to the note attached to the statement 55 gendarmes and policemen were arrested. The last sentence of the statement is unusual: *'The action aimed at the extraction, expulsion of persons of Hungarian and German nationalities continues.*

Colonel Levitin prepared a separate statement to the report.

Table No 9

Statement on the territorial division of persons arrested at the town captaincies between
November 18 and 30, 1944

Town captaincies	Officer	Soldiers	Policemen-gendarmes	Military age	Hungarians of military age	Germans of military age	Altogether	Exempted Rusyns, Ukrainians, Slovaks
Huszt	21	231	4	351	351	-	607	166
Nagybereg	1	120	4	184	184	-	309	18
Beregszász	76	2 774	50	2 210	2 210	-	5 110	120
Bányú	3	1 685	23	1 182	1 182	-	2 893	123

Munkács	16	653	16	211	201	10	896	510
Nagyszőlős	1	292	33	145	144	1	471	934
Tiszaújlak	-	591	3	442	442	-	1 036	18
Perecseny	1	14	3	12	12	-	30	363
Poroskovo	-	13	-	1		1	14	64
Szolyva	-	4	-	32	28	4	36	284
Poljana	-	4	-	8	4	4	12	240
Ungvár	31	616	27	451	405	46	1 125	949
Szerednye	-	11	-	15	15	-	26	122
Kis- és Nagy- berezna	1		-	2	2	-	3	91
Drahovo	-	50	2	78	78	-	130	279
Técső	-	42	-	65	65	-	107	-
Rahó	2	629	1	746	746	-	1 378	-
Ökörmező	1		1	12	11	1	14	-
Altogether	154	7 729	167	6 147	6 080	67	14 197	4 281

On the 6th of December Army-General Petrov and Major-General Fadeyev, in a shortened form without tables, also sent a report with similar content to L. P. Beria in which they gave an exclusive account of how the order No 0036 accepted by the Military Board of the 4th Ukrainian Front was carried out. In their summarizing military report they emphasized that the action aimed at collecting the Hungarian and German men of military age did not include the Czech and Rusyn/ Ukrainian nationalities. Further on they reported that the NKVD troops started to carry out actions aimed at cleansing the logistical area on the 18th of November, and that the action was ongoing. They arrested and escorted to camps 7,729 soldiers, 154 officers, 7,201 men of military age between 18 and 50, and 176 gendarmes. According to the December 4th situation 15,260 men were arrested: of these 137 were Germans, the rest – Hungarians. They also mentioned that during the registrations, 362 Slovak, 2 243 Rusyn, 1 201 Ukrainian, 43 Jewish, 100 Serbian, 156 Czech soldiers, and also 10 other nationalities – altogether 4,280 persons – had been excluded and sent home. The 15,260 persons were placed in collecting camps from where they were presently directed into the hinterland camps.

In table No 9 and in the report sent to Beria six days later we find different data because in the meantime the number of the interned and the POWs increased by 1,063 persons.

The 5,000 persons separated in the camps according to the December 4 situation by special permission of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, worked on the restoration of the railway network. According to the justification given it was impossible to send the POWs further because of the lack of sufficient railway wagons. Petrov's and Fadeyev's report is of one and a half typed pages with a top secret mark. The file number: 1276/6.12.44.

The military report of December 17 1944 contained also surprisingly interesting data. To documents presented so far it added still more detailed data on the cleansing actions of the NKVD scouring Subcarpathia. This report was sent to army-general Petrov by Major-General Fadeyev and Colonel Bosy. Its file number is 5032 P.

In it among other things, Major-General Fadeyev writes: "Carrying out the resolution No 0036 of the Military Board of the Front made on November 13, the NKVD troops screening the logistical territories in Subcarpathia separated the enemy officers and enlisted men who settled there, the German and Hungarian persons of military age, the gendarmes of the Hungarian Gendarmerie, and the police officials, and they all were sent to the POW collecting places.

Table No 10

*Statement on the persons sent to POW reception places according to nationality,
November, 18 – December, 16, 1944*

№	Nationality	Officers	Soldiers	Military age	Policemen, gendarmes	Altogether
1.	Hungarian	132	7 669	7 025	164	14 990
2.	Czech	3	-	-	-	3
3.	Rusyn	16	-	-	5	21
4.	Slovak	3	-	-	1	4
5.	German	-	60	68	1	129
6.	Ukrainian	-	-	-	4	4
7.	Romanian	-	-	-	1	1
	Altogether:	154	7 729	7 093	176	15 152

The table shows that this time officers, policemen and gendarmes of Czech, Rusyn, Slovak, Ukrainian and Romanian nationalities, were not exonerated and were sent as “criminal elements” to POW collecting places together with those of Hungarian and German nationalities. Only soldiers, men of military age of Slav nationalities, adherents of the Orthodox and Greek Catholic religions, were released. They were allowed either to go home, or to join the Red Army; many of them did the latter.

Table No 11
Statement on the arrested on territories behind the front
November 18 – December 1, 1944

№	Nationality	Officers and soldiers	Military age	Policemen gendarmes	Altogether
1.	Hungarian and German	6 319	1 179	9	7 507

According to the notes to the data, 5 machine-guns, 76 rifles, 5 pistols, two field-glasses were confiscated from those arrested.

Table 12
Summary list of men sent to POW reception places, November 18 – December 16, 1944

№	Nationality	Officers and soldiers	Military age	Policemen, gendarmes	Altogether
1.	Hungarian and German	14 202	8 564	185	22 951

This military report ended by saying that “*from November 18 till December 16 of the current year the NKVD squads arrested 22,951 persons altogether and sent them to POW reception places*” on the territory of Carpathian-Ukraine. It was also noted that “*the action aimed at the cleansing of the logistical territories was ongoing.*” This document highlights conclusively the fact that the bona-fide Hungarian and German male populations were separated from their families with a dishonestly conceived story about their being recruited for “*three days’ work.*”

The here quoted NKVD reports keep silent about the number of dead, though we know from survivors that prisoners escorted to Szolyva/Staryi

Sambir, who stayed behind and went off in a faint, were executed on the spot by the guard. If there was a shortfall in the head-count, it was supplemented with people of Rusyn/Ukrainian and of other nationalities from the first settlements on the road. It often happened that lookers-on were dragged into the columns. Due to such a cruel course of action Slovaks, Romanians, Polish, Rusyns, Ukrainians, Jews and other nationalities, and also priests and communists found themselves in the transports and collecting camps.⁶³⁶ The forceful dragging away and inhuman treatment killed thousands of people. We also learned, from the diaries and memories noted down, shreds of recollections of survivors that the sadism of the organizers and executors of the deportations and internment frequently surpassed even that of the fascists.⁶³⁷

From analysis of the whole report it is clear that the number of the arrested policemen and gendarmes (about whom the resolution talked so emphatically) was only 185, and fewer than 100 firearms were confiscated. The large number of soldiers and officers needs some clarifying: thus, it emerges from the archive materials that, in respect of those arrested the military rank these people had been given in the Czechoslovak army was taken into consideration. These soldiers and officers were not detained. Living with their families they had hoped that their military service had come to an end for good, so they were more than willing to resume civilian life.

Every Hungarian and German of military age but who had nothing to do with the army, the police or the gendarmerie, was evidently a civilian. It is known from the archive documents and from narratives of participants of those events that later on, besides them, others were also sent to camps who could by no means be accused of criminality either in wartime, or after the war; nevertheless they were suspicious in the eyes of the guards of the state security (KGB). The NKVD organs often kept a strict eye on them even in the camps.

⁶³⁶ ДУПКО ЮРІЙ–КОРСУН ОЛЕКСІЙ (1991): *Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГа* або молитва складена за дрогою. In: *Новини Закарпаття*, 3. серпня 1991.

⁶³⁷ BADZEYIMRE (szerk és összeállt.): *A haláltáborból. Badzey Pál szövegei légernaplója*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1996. See also: BAGU BALÁZS: *Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY JENŐ: *Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó; 1992., DUPKA GYÖRGY (szerk. és összeállt.): *Élő történelem. A sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai 1944–1957*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1993; HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában – HORVÁTH SIMON: Sötét ég alatt*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2004; NAGY ANDRÁS: „Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” a sztálini munkatáborokba. *Emlékfeszélyek*. KMMI-füzetek, Beregszász, 2010; KURMAI-RÁTISZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek, Beregszász, 2011.

What is still more appalling is that under the pretext of “*three days’ work*” how *openly* and brazenly the action was carried out. At that time the leadership of the People’s Council of Subcarpathian Ukraine made preparations for a very important political event in the area; and Ivan Turyanitsa, the leader of the regional party organization, later the secretary of the Central Committee of the Ukrainian Communist Party, was not indifferent to it. On November 19 1944 – on the day after the arrest of a significant part “of the masses marked for isolation” – the first conference of the Communist Party of Subcarpathian Ukraine was opened that discussed the prospective problems for the activity of the regional party organization and the re-union of Subcarpathian Ukraine with Soviet Ukraine. A week later, on the 26th of November the first congress of the people’s council of Subcarpathian Ukraine was held which was supposed to accept a proclamation (manifesto) on the re-union. The act of arresting, in the circumstances, was most likely necessary from the point of view of state security and was one of a series of measures aimed at the maintenance of public order. In this respect it is interesting that one of the co-workers of the regional headquarters of the KGB said to Colonel Oleksy Korsun that he had had the chance to see a document signed by Turyanitsa on November 11 1944 about the provisional isolation of persons who did not enjoy the trust of the Subcarpathian people.

In respect of how to approach the Hungarian population it is worth quoting, as a matter of fact, the dutiful acknowledgement of major-general Pronin, the political chief of the 4th Ukrainian Front: “*The political situation then (after the signing of the proclamation on the re-union of Subcarpathia with Ukraine) significantly worsened. Until the congress local Hungarians received the entry of the Red Army into Subcarpathian Ukraine if not exactly with pleasure but by no means with hostility. But since the state security organs singled out nearly thirty thousand Hungarians of military age the greater part of the Hungarian population and part of the pro-Hungarian Ukrainians have expressed their discontent and have started misbehaving in one way or another. It is evident mainly in their agitation against the Manifesto.*”⁶³⁸ As is known all this had happened well before Subcarpathia became Soviet territory.

⁶³⁸ Doc. No 390. (TSU./ 619-665.), Original place of the source: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Он. 2980. Д. 97. Л. 291-363.

László Sándor in his memoirs recalls – as an eye-witness – these days, in this way: “... after the Congress the following code-word appeared in Russian and Ukrainian in the daily papers and on different placards: Long live the reunion of Subcarpathian Ukraine with Soviet-Ukraine! The local Hungarian and Rusyn population read the code-word with surprise because they did not even know that Subcarpathia was once part of Ukraine. Even the learned intelligentsia did not ever hear that this territory had once belonged to Ukraine. But certain Soviet historians picked up their pens quickly and started writing a series of articles proving that Subcarpathia was once part of Ukraine; but these articles could not resolve the local population’s doubts either.”⁶³⁹

5. The downsides of the congress in Munkács

Important facts were concealed in the exultant accounts about the congress in Munkács, published officially in the communist era. For instance: *not everything* was right in it regarding the mandate of the delegates. Omelyan Dovhanich,⁶⁴⁰ the historian, who investigated the matter of the delegates dragged through the mire later concluded:

- the original nominal roll of the delegates had not turned up until now;

- in the daily papers and in some books, too, the names of such “*self-styled*” delegates appeared who were not on Troyan’s list. The names of these pseudo-delegates, primarily from Perecseny, Técső counties, *cannot* be found on the verified documents either.

- the original nominal roll of the delegates has not turned up even now;

- the Subcarpathian Regional State Archives only have the list that was compiled later, many years after the event, by USU professor Mihaylo Vasilyevich Troyan, and even that was made public only in 1999;⁶⁴¹

- lots of inaccuracies were discovered in this list, namely some of the delegates received mandates and invitations for guests, some invitations

⁶³⁹ SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam. ib. p. 87.*

⁶⁴⁰ ДОВГАНИЧ, О. Д.: *У сутінках забуття*. Репресовані делегати першого зїзду народних комітетів Закарпатської України. Ужгород: Видавництво В. Падяка, 2000, Рр. 3-34.

⁶⁴¹ *Возз'єднання*. Закарпаття, Ужгород, 1999. See also: ПАГІРЯВ.: *Разом з Україною*. 1999.

only, but very many of them with invitations later presented themselves as delegates;

– in the daily papers and in some books, too, the names of such “*self-styled*” delegates appeared who do not figure on Troyan’s list. The names of these pseudo-delegates, primarily from Perecseny, Técső counties, cannot be found on the verified documents either.

Dovhanich detected that 11 delegates of the congress had fallen victim to Stalinist repressions.⁶⁴² This figure on the basis of the latest research materials grew to 25. These one-time delegates according to the NKVD and SMERSH data were accused of being anti-Soviet, anti-communist, anti-collectivization and were sentenced in show trials to forced labor. In Beregszász County 8, in Técső County 4, in Perecseny County 3, 2 in each of Ungvár, Huszt, Munkács, Rahó counties, and in Nagyszöllös County 1, were sentenced. Of the delegates from Beregszász county, from Csetfalva proper, Miklós Horváth (1904) was sentenced to ten years, János Dénes (1905) from Beregszász, by the way a citizen of Slovak extraction, to six, the accountant Anton Ivancso also from Beregszász, to three, Anton Szitovszki likewise from Beregszász to five, whilst István Turányi from Kovászó, and László Fedák, from Huszt, (the latter of whom was also well-known in sports circles, and later became a resident of Ungvár), were each sentenced to 25 years.

In the opinion of András Dömöczky⁶⁴³ it turned out that many did not even know what kind of a meeting they had been invited to, and after their arrival they were not even allowed to go to the bathroom, until they had voted for the “re-union” of Subcarpathia with the Soviet Union. There are a number of stories on how people were bullied to vote. There are certain contradictions of course, but all agree that they voted for the “re-union” under NKVD control. Dömöczki recalled a story the source of which was an NKVD soldier’s reminiscence. He (the soldier) was present in the Peremoha cinema on November 26, 1944, when the voting took place: “*The cinema hall was full and at a table in front a Russian officer explained to the audience the purpose of the meeting. Does Subcarpathia want to belong to Czechoslovakia, Hungary or the Soviet*

⁶⁴² *Новини Закарпаття*, 5. жовтня 1996.

⁶⁴³ DÖMÖCKI: ib. p. 165.

*Union? Most of those present wanted Czechoslovakia, followed by Hungary. Union with Soviet Ukraine had the least number of adherents. The officer signaled to the quilted coats armed with machine guns. They came to the doors, and then the officer asked again: Who is for joining Soviet Ukraine? And that is how the election procedure took place.*⁶⁴⁴

6. The Hungarians and the manifesto

It was the *Munkás Újság*⁶⁴⁵ in Ungvár that was the first to appear on May 27, with an explanatory analysis of the Manifesto accepted at the congress in Munkács. The article had the title: *What does the union of Zakarpatska-Ukrayina with Soviet-Ukraine mean for the Hungarians here and in Hungary?* Among others we can read the following in this analysis: *“The people of Zakarpatska Ukrayina made a decision that uniting with the brotherly Ukrainian nation indicates their wish to bind their lot to the great family of the Soviet peoples, and expressed this by signing the proclamation, the Manifesto of the national council, acquainting the whole world with the fact that the people, and only the people are destined to decide their affiliation, form of state and also their economic and social system. Let us take a look now at what the union of Zakarpatska Ukraine with Soviet Ukraine means for the local Hungarian- language workers from a political, economic and cultural point of view. The lot of the Hungarians in the old system still lives freshly in our mind when for citizens of Hungarian nationality the road was closed to the army, state offices or private companies. Examining the situation from an economic point of view we know that Hungarian workers, like the workers of all other nationalities, will have an equal part in that enormous advantage that the socialist system provides over against the capitalist system. The fact that today the workers participate in the control of the plant or the company, and also the production, via the communist party, the trade union and the shop committees that govern it; that the plant will produce not goods but articles of use; that the profit will go not to the exploiting capitalist, but will serve the interests of the community, opens up before us the road to a large development, to a high rise of living standards, to a full satisfaction of*

⁶⁴⁴DÖMÖCKI: ib. p. 165.

⁶⁴⁵*Munkás Újság*, 1945. június 3.

cultural demands. That the peasant sows and reaps on his own land, and he alone enjoys the fruit of his heavy toil, makes a comfortable, easier and better life possible for him. The cultural development of our workers speaking Hungarian is ensured by the 123rd section of the Stalinist constitution (about the equal rights of the citizens of the Soviet Union regardless of their nationality or race...), and the 121st section, according to which they have the right to free education in their own mother tongue, ensures the cultural development of our Hungarian-speaking workers.”⁶⁴⁶

The *Munkás Újság* asks also the question what the re-union means from point of view of the future of Hungary. One of the answers, among others, is the following: *“Hungary is a losing state in a losing war, and the Hungarian fascist government will pay for its anti-democratic near-sighted politics. The joint Soviet-Hungarian border makes it possible to broaden and deepen the already developing contacts, and thereby to restore the Hungarian economy. The joint Soviet-Hungarian border predestines the failure of all attempts of the reactionaries and ensures the people’s free will and free development. The joint Soviet-Hungarian border and the brotherly neighboring contacts are the assurance that the Hungarian people will atone for the crime which their reactionary leaders led them into, and will wash off the dirt that fascism burdened them with.”*

After such promises to the people, the Manifesto appeared first in the *Munkás Újság* on Sunday, June 3 1945, after a half-year delay,⁶⁴⁷ and according to eye-witnesses it shocked the Subcarpathian Hungarians accused of “collective guilt” with such false and nasty statements in the document as the following: *“...With the help of the victorious Red Army we got rid of the yoke of the German-Hungarian fascists. The more than a hundred-year old oppression has come to an end on Ukrainian soil”⁶⁴⁸*

⁶⁴⁶ *Munkás Újság*, 1945. június 3.

⁶⁴⁷ The proclamation of the first congress of the people’s committee of Zakarpatska Ukraine about the union with Soviet Ukraine. In: *Munkás Újság*, 1945. június 3. See also: *Ez hát a hon...*, ib. Pp. 151-152.

⁶⁴⁸ József Kobály, a historian of Ukrainian extraction, the director of the archeological department of the Subcarpathian Museum of Local History has lately been investigating the Ukrainian aspects of Subcarpathia. Referring to archeological, linguistic and historical sources he determined that in the 6th-9th centuries, i.e. before the arrival of the Hungarians indeed, a Slavic population lived on the territory of the Subcarpathia of today, but the ancient Slavonic settlements were focused on the western, i.e. the lowland part, while the Ukrainian villages spread on the mountainous and foothill parts. That means that genetically they were not connected. In his opinion some lowland place-names refer to the fact that the Slavs living here most likely belonged to the southern and western Slavs while the Ukrainians were eastern Slavs. On this basis he concluded that “there is no direct genetic and geographical connection between the ancient Slavs of Subcarpathia and the Ukrainians of today. This means that we lived here not from times immemorial and that our ancestors came here as immigrants later, decisively during the 13th and 14th centuries. [http://kitekinto.hu/karpatmedence/2011/11/27/megsem az ukranok az oslakosok karpataljan](http://kitekinto.hu/karpatmedence/2011/11/27/megsem%20az%20ukranok%20az%20oslakosok%20karpataljan) (2011) .

(...) *The whole history of Zakarpatska Ukraine shows that our people if they were deprived of their national independence, if they had to live in slavery for centuries, would perish; they cannot live in the state of an alien conqueror. Our union with Soviet Ukraine means our national rebirth, whereas oppression and inequity mean the death of the people of Zakarpatska Ukraine. The people of Zakarpatska Ukraine after having extricated themselves from German-Hungarian fascism will realize their constant dream, the union with Soviet Ukraine for good...*

The editors of the paper translated the word “re-union” consistently as “union” trying to soften the Anti-Hungarian sentiment of the manifesto. Later, however, beginning in the second half of the ‘fifties we already have “re-union” in local publications, such as the *Kárpáti Igaz Szó*, in the *Calendar* of the year 1959 published by the *Kárpáti Kiadó* publishing house, then in the publications of the *Kárpáti Kalendárium* (Carpathian Calendar) that followed; and in the Ukrainian history writing of our days we also have the same phrase.⁶⁴⁹

Intellectuals, university students belonging to the circle of the writer Vilmos Kovács remonstrated against the Anti-Hungarian passages of the manifesto in their address⁶⁵⁰ of October 1971, which they passed to the secretary of the Subcarpathian Regional Committee of the Ukrainian CP and to the leaders of other institutions. The signatories to the address (members of the Studio Forrás – in the spring, and fall of 1971) among others asked the authorities to expunge the Anti-Hungarian passages of the manifesto. They repeated their request in spring 1972, in their second address signed by many hundred hands and passed it to the Political Bureau of the CC of the CPSU and to the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR. Here is a quotation from the address: *“The roots of our anxieties and complaints lie in the past. A significant part of these is the direct consequence of the openly Anti-Hungarian resolution of the People’s Committee of Subcarpathian Ukraine accepted in November 26 1944. For example, these resolutions declared that we, Hungarians, were eternal enemies of the Subcarpathian Ukrainian people. And what is still more alarming is the fact*

⁶⁴⁹ Subcarpathia in dates 1867–2010. (In Ukrainian and Hungarian) *Studia regionalistica*. UNE Hoverla Kiadó, 2011, p. 119. *Kárpátalja 1919–2009*. Történelem, politika, kultúra. 2010, pp. 236-240.

⁶⁵⁰ This address appeared first in the *Nemzetőr* (Munich) in September, 15, 3, 8, 1, 1983, then in December, 1983, and also in January, 1984. See also: BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a bon...ib*. pp. 160-166. p.

that a couple of years ago these chauvinistic documents nurtured directly by our regional party and council organs were revealed again as if documenting that nothing has changed in the Anti-Hungarian school of thought of some of our regional leaders during the past quarter century. („Shlyakhom Zhovtnya”. VI. Uzhhorod, 1965. Dokumenti NN. 51., 52., 53., sztr. 78., 81., 82.)⁶⁵¹ As a result of the notorious resolution the Hungarian population of the region (aged 18-50) was interned (1944) regardless of the individual’s party standing and previous behavior. (Even the old communists, the fighters of the Hungarian Soviet Republic, persons resisting fascism actively or passively were not spared).”

The addresses of the Subcarpathian Hungarian civil-rights activists enraged the authorities in Moscow, Kiev and Ungvár. Their response was unrelenting: police persecution involving blatant atrocities, exclusion from universities, forced military service, constant intelligence surveillance, and the seizing of every opportunity to bludgeon them into resettling in Hungary.

After the proclamation of Ukraine’s independence the leaders of authoritative Subcarpathian Hungarian organizations accepted a number of resolutions, including electoral addresses on the abolition of the collective guilt of Hungarians – but their petitions fell on deaf ears. One of the points of the resolution of the KMKSZ (CATH - Cultural Association of the Subcarpathian Hungarians) accepted in November, 10, 1996, on its session in Beregvár demanded: “Let the Parliament of Ukraine throw out that part of the 1944 resolution of the Subcarpathian People’s Council in which it was declared that the Hungarian and German peoples were eternal enemies of the Ukrainians. The CATH is of the opinion that on the threshold of the second millennium no nation can be charged with collective guilt without justification, and it is unacceptable that documents are circulated abusing the citizens of Ukraine of Hungarian nationality. Let those innocents dragged away in the fall of 1944 be rehabilitated and re-established in public esteem.”⁶⁵² This demand was not answered. Furthermore, the question failed to enter the protocols of the sessions of the Ukrainian-Hungarian inter-governmental joint committee.

⁶⁵¹ The Hungarian text of the manifest was republished by the Kárpáti Kiadó Publishing House on the 2nd page of the 1975 annual almanac of the *Kárpáti kalendárium (Carpathian Calendar)* with an appraisal of the editorial committee. See in the attachment.

⁶⁵² *Kárpáti Igaz Szó*, November, 14, 1996.

During the activity of the Subcarpathian People's Council more documents were issued in which the Anti-Hungarian and Anti-German sentiments were sharply emphasized, for instance in the first paragraph of the decree of the People's Council of November 26 1944, connected with land: "The people of Subcarpathian Ukraine were oppressed for centuries by their eternal enemies, the Hungarians and Germans. The lands that were densely saturated with the blood of our ancestors were taken away from them."⁶⁵³

András Dömöcki retranslated the text of the November manifesto without changing anything and in the attachment to his study remarked: "*The climate of opinion in Subcarpathia was not like this: this is the voice and the climate of the Soviet oppressors.*"⁶⁵⁴

The manifesto which proved to be fateful was not examined critically by many historians. Of the Ukrainian historians the Roman Ofitsinsky from Ungvár was the first who dared express a negative opinion: "*It (the manifesto) condemns sharply especially the Czechoslovak and Hungarian period. It labels the Hungarians and Germans as collectively guilty nations. The proclamation emphasizes that the idea of the re-union was not something new. A similar resolution was accepted by the people's meeting in Máramarossziget in December 18 1918, and then in January 1921, in Huszt. However, the proclamation leaves it unsaid that they who accepted the resolutions in Máramarossziget and Huszt wanted to join not the Bolshevik Soviet Ukraine but the independent Ukrainian People's Republic whose state power was mercilessly abolished by the communists.*"

Ukrainian politics, especially its Subcarpathian opinion leaders look at the manifest as one of its legitimizing bases and as before in the Soviet period, celebrate it with big puffery.

7. Recruiting volunteers into the Red Army

In settlements populated by Rusyns/Ukrainians the recruitment of volunteers was organized on an ideological basis with the help of agitators

⁶⁵³ *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область.* Киев, Главная Редакция Украинской Советской Энциклопедии, 1982., стр. 66.

⁶⁵⁴ DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): *A novemberi manifesztum*, ib. Pp. 166-168.

who sang the praises of the Soviet life-style, the union with the Soviet Union, etc. So for instance, major Bondarenko divisional agent gave an account of the problems of the recruitment going on in Boboviscse, Munkács County, and surrounding area, and asked for more agitator officers from the political department of the 4th Ukrainian Front in order to ensure the success of his recruitment activities. We have learnt from Lieutenant-Colonel Panov's report of November 21 1944, that the losses of the volunteers sent to the front were big because of their deficient training and lack of fighting experience.⁶⁵⁵ According to the note made for the political department of the front and signed by Lieutenant-Colonel Zozulya, Major Brunevsky, Major Lopatin, and Captain Yershov the volunteers had no political education, had no idea about the Soviet Union, with the result that many of them fled their units. That was what happened on November 23 1944, when 11 Imsztics volunteers deserted from battalion No 1. When they were arrested later, they openly admitted that they were not volunteers, and the Soviet military forced them against their will to join the army.⁶⁵⁶ Lieutenant-colonel Stavchinsky, the entrusted commander of the recruiting committee of the Munkács area in his account made of the 13th of December 1944, among other things remarked that the overwhelming majority of the volunteers were not Ukrainians, but Rusyns or Russians as they said, and it was only thanks to SMERSH investigations that many of Hungarian nationality were detected and extracted from the army. Major Shorubalka, a member of the SMERSH counter-espionage organs was complimented because he alone debriefed more than a thousand volunteers and extracted a great number of politically unreliable persons (Hungarians) from among them.⁶⁵⁷ The leftist Hungarians and Germans of military age were filtered out at once and dragged into camps. "*Out of the citizens of Zakarpatska Ukraine only people of Russian, Ukrainian/Rusyn nationality may join the Red Army*" – said the decree of the Soviet Military Command of November 4 1944. The recruitment of volunteers was controlled by the headquarter-officers of the 4th Ukrainian Front sent to Ungvár.

⁶⁵⁵ Doc. No 263. (TSU/449.), original place of the source: ЦАМО РФ, -Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л. 152-260.

⁶⁵⁶ Doc. No 263. (TSU/ 449.), original place of the source: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244.-Оп. 2980. Д. 67. Л. 304.

⁶⁵⁷ Doc. No 308. (TSU/ 515-516.), In: *Закарпатська правда*, No-21., 17. грудня 1944.

At first the announcements of the town's military captaincy appeared in Ungvár informing the population that "*citizens of Subcarpathian Ukraine, Rusyns and Ukrainians, may join the Red Army as volunteers and fight with a firearm in their hand against the German and Hungarian occupants.*" To help recruitment the People's Council of Zakarpatska Ukraine also made an appeal to the population.⁶⁵⁸ From Rahó to Ungvár there were 25 "mobile" recruiting committees up until March, 1945. In general citizens born between 1920 and 1926 were drafted into the Red Army.

Well before the internment of Hungarians in November 13-18, it could be guessed already that there was something in the air, since many more of them presented themselves at the recruiting bureaus; though only those were taken who spoke Rusyn, were Greek Catholics, or who, leaving their real nationality undeclared, said they were Rusyns or Ukrainians.

In October-December 1944, and February 1945, more than 20,000 Subcarpathian young men joined the Red Army voluntarily.⁶⁵⁹ Documents prove that some fraction of Hungarian young people also joined the army as volunteers. These young people were later the first to experience gratuitous mistrust. If they managed to get to the front, they were immediately sent home, or to camps, if their nationality was revealed. The historians O.D. Dovhanich, and V. M. Kerechanin, having studied various lists of those lost, do not omit the fact either that "*those who were most likely to lose their lives, were those who were recruited into the Red Army, although only half a year remained to the end of the war.*"⁶⁶⁰ From table 13 it is clearly visible that in the fighting at the front 7,233 Subcarpathians fell, and of them 1,842 were Czechoslovak soldiers, and 5,000 were Soviet volunteers, i.e. "*bullet-stops.*" From the analysis it turned out that the Subcarpathian volunteers compared to the Soviets were sent into action relatively untrained; they had no experience of fighting at the front. Because of their weak physiques they were lacking in toughness and special training, and most of them were young – they did not ever serve in the Hungarian army, nor did they ever handle

⁶⁵⁸ Doc. No 308. (TSU./ 515-516.), In: *Закарпатська правда*, No-21., 17. грудня 1944.

⁶⁵⁹ DOVHANICS, O. D.– KERECSANYIN, V. M.: *Kárpátaljaiak mint a Vörös Hadsereg önkéntesei*. In: *Ukrajna Emlékkönyve*, ib.p. 80.

⁶⁶⁰ *Ukrajna Emlékkönyve*, ib. p. 85.

firearms. Many of them were sent to the subsidiary mountain hunting units of the 4th Ukrainian Front though “*they were absolutely not trained to fight in mountainous conditions; they gained experience in a hurry on the battlefields for which they had to pay with their lives.*” The losses were increased by the circumstance that they all served in infantry regiments, and fought as ‘coolies’ of the war. They were frequently commanded to attack and had to participate in hand-to-hand fighting; they were driven through mine-fields, too. They took part in frontal attacks into passes and at altitude. “*After such battles the fields were covered with dead bodies. This was the way the cruel war machine devoured thousands of the Subcarpathian citizens.*”⁶⁶¹ So, according to the data, Soviet commanders did not spare the life of the Rusyn/Ukrainian volunteers either; they were also dispatched to the war’s slaughter-house. In table 14 the nationality composition of the Subcarpathian volunteers can be followed up; out of the 7, 232 fallen volunteers nearly one hundred fell in the fighting as Hungarians, consequently Soviet intelligence was not able to sieve out completely the Subcarpathian Hungarians who, in the attempt to escape captivity in camps, were shoe-horned into the fighting troops.

8. “Czech recruiting” among the internees

František Němec the delegate of the Czechoslovak government arrived at Huszt in October, 25, 1944, and while organizing the civilian administration started in also on setting up the Czechoslovak recruitment bureaus. The Soviet military administration nominated only five counties for František Němec and his company. These were Nagyszöllős, Huszt, Técső, Rahó and Volóc. From November 8 1944, to February 2, 1945, 150 officers and 6,720 privates were mobilized into the Czechoslovak Army, of whom (see Table No 13) 1,842 persons perished in the fighting. The Czech recruiting officers were let into the collecting camps of Szolyva, Turka and Staryi Sambir where they were allowed to pick out applicants of Slavic (Rusyn, Ukrainian, Czech, Slovak) and Jewish nationalities only. According to Jenő Nagy’s reminiscences from Feketepatak, “*In*

⁶⁶¹ *Ukrajna Emlékönyve, ib. p. 86.*

*one part of the camp in Szolyva the Czech volunteers were recruited... I applied for admission, too. But it was not as simple as that. I had to appear before a Czech or Slovak lieutenant... He started speaking Czech. I didn't understand anything just the commands and when I was born, where I was born and what my nationality was... The biggest mistake was to confess that I was Hungarian... Then he said: "Sacra crucifix! We don't need you! You may go." We applied not because we wanted to go to the battlefields, but because we wanted to flee, to get free and out of the wire.*⁶⁶²Jenő Nagy also recounted that if it turned out that the volunteers who had applied earlier were of Hungarian extraction, they were brought back from the division to the camp. That's what happened to the teacher from Tiszaújhely, Sz. J., who spoke very good Czech because before 1938 he was a lieutenant in the Czech Army, and József B., one of the inhabitants of the same village, was a sergeant selected for promotion. They could get out of the Szolyva camp as volunteers only, but in Homonna they had to pass through another NKVD control. In Jenő Nagy's words they were interrogated if "*they had not done anything against communists... There in Homonna a Jew recognized him: - Are you not one of Árpád's off-spring? You big Magyar! They were Magyars indeed but not nationalists. Then József B. was stripped naked, chains were bound around his torso... And then they started beating those chains with wattle sticks until the flesh on his back and chest was torn to rags. That was the way he and some of his other mates from Homonna were returned to the camp in Szolyva.*"⁶⁶³

In table No 14 we can see that there were exceptional cases when several Hungarians knowing Rusyn, Ukrainian or Czech passed through the Czech and Soviet security control successfully and became soldiers of the Czechoslovak army. This was testified to by the survivor Lajos Osváth from Királyháza, languishing in prison in the camp of Staryi Sambir: "*It was rumored on the barrack yard that two young officers and a scribe were recruiting people into the Czech army. I applied, too, but because of my name, I think, I was refused. But my elder brother Józsi went to the Czech officer and in perfect Czech saluting in a Czech way said: 'Desatník Jozef Ozsváth se hlásí do sború' (Corporal Jozef Ozsváth reports*

⁶⁶² NAGY JENŐ (1992), ib. p. 13.

⁶⁶³ NAGY JENŐ (1992), ib. p. 14.

to the unit). The Czech officer's face lit up on hearing the word "corporal" I think and said to the scribe: 'Zapis ho!' (Note him down) and placed him where the others were whom the scribe had noted down. (...) After a couple of minutes my brother went to the officer again and said: "Zapiste i mého bratra" (Note down my brother, too). 'A kde je tvuj bratr?' (And where is your brother?) I went to him again, he recognized me but told the scribe angrily: 'Ale, zapis ho.' (Well, note him down, too). That's how I became a soldier of the Czech army and no longer a camp inmate."⁶⁶⁴

Mihály Baráth, who was dragged away from Ungvár, was less lucky. "We were in Turka for some days. Then two Czech officers, a 1LT and a LT, came to recruit people into the Czech army. More people wanted to join the army, me, too. They asked what the unit was I served in the Czech army, and when I said 'B-service' (without arms) they asked if I knew the Our Father in Czech. I answered of course not. So I remained in captivity, the chosen ones were separated from us."⁶⁶⁵

The communist propaganda continually strengthened in favor of the outcome for Subcarpathia and for Czechoslovakia, under the control, in the background, of the political officers of the 4th Ukrainian Front. The NKVD and SMERSH units that were acting according to the Muscovite scenario on the basis of the principle "Who is not with us is an enemy" sieved out of the different social layers: the pro-Czechoslovak opinion leaders, the imprisoned leaders of parties, civilian organizations, historical churches, and the representatives of self-government supporting the restoration of order in Czechoslovak. In settlements with Hungarian and German populations the restoration of the Czechoslovak administration was received positively. Whole piles of archival data prove that the Hungarian and German communities accused, anyway, of collective guilt obstructed the unfolding Soviet and Czech plans. Moscow made a clean sweep of this ethnic obstruction. In November and December of 1944 the local leaders of the people's committees organized anti-Czech meetings and demonstrations at which nominated speakers declared persona non grata the Němec government delegation, and called for their leaving

⁶⁶⁴ OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin*. Emlékfoszlányok a legrégibb időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995, p. 69.

⁶⁶⁵ From the recollections of MIHÁLY BARÁTH, Snr. (*Ungvár, 1990*). In: *Élő történelem*. ib. p. 9.

Subcarpathia. In 60 days so-called “*people’s fronts*” were established, that brought seemingly spontaneous, but actually rehearsed pressure on the Němec delegation which, affected by the propaganda against them and heavy political pressure, conceded defeat. In connection with this on December 29 1944, F. Němec, the delegate of the Czechoslovak government sent the following telegram to the president and government of the Czechoslovak Republic: “*In Podkarpatska Ukraine the movement for the surrender of the republic and for union with the Soviet Union must be regarded at the present stage as popular and spontaneous... Taking into consideration this situation I suggest to the government that it attend to the problem of Carpathian-Ukraine without delay. It is impossible for the Czechoslovak administrative organs to act in Carpathian Ukraine against the will of the local population. In the given situation it would mean aggressive command over the people and against the intention of the Soviet military organs which want only peace on their logistical territory.*”⁶⁶⁶ In answer to the telegram Němec was told not to oppose the recruitment of volunteers into the Red Army.

Table No 13
*The losses of the Soviet volunteers, Czechoslovak soldiers and partisans fighting in alliance with the Red Army in WWII*⁶⁶⁷

№	Ad. unit	All losses	As soldiers of the of the Czech Division	As volunteers of the Red Army	Partizánként	At the eastern and French fronts	In international units (the Spaniards)	In illegality
1.	Ungvár	63	13	38	-	2	1	2
2.	Munkács	140	24	103	-	5	-	1

⁶⁶⁶ See: *Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945* гг. Документы и материалы. Москва, 1960. p. 216-217. See also: ДОВГАНИЧ, О. Д., КОРСУН О. М. (ed.): *Тернистий шлях до України*. Збірник архівних документів і матеріалів. Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття. (Дос. No 324.) Ужгород: ВАТ, Видавництво Закарпаття, 2007. Pp. 533-535.

⁶⁶⁷ Source: *Ukrajna Emlékönyve, Kárpáton túli terület 1*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, p. 85.

3.	Beregszász	100	19	71	1	3	-	1
4.	Nagyberezna	360	84	194	2	1	1	108
5.	Nagyszőlős	460	76	340	24	3	3	7
6.	Volóc	150	80	53	7	1	-	2
7.	Ilosva	570	109	442	6	2	-	4
8.	Ökörmező	500	268	219	4	-	-	2
9.	Munkács	740	101	614	8	2	1	7
10.	Perecseny	270	68	187	3	3	-	2
11.	Rahó	650	186	441	1	3	-	11
12.	Szolyva	370	90	269	1	3	-	-
13.	Técső	1 700	476	1 208	4	1	-	3
14.	Ungvár	160	87	132	2	2	-	-
15.	Huszt	1 000	161	769	42	7	-	12
Altogether:		7 233	1 842	5 080	105	38	6	162

Table No 14

The losses of the Soviet volunteers, Czechoslovak soldiers and partisans fighting in alliance with the Red Army in WWII according to nationality⁶⁶⁸

No	Ad. un.	Losses altogether	Rusyn, Ukrainian	Rusyn, Ukrainian with Hungarian name	Hungarian	Hungarian without marked nationality but with Hungarian name	Jew	Slovak/Czech	German	Gypsy
1	Ungvár	63	43	3	3	5	6	2 / 1	- / -	-
2	Munkács	140	100	16	2	9	12	- / 1	- / -	-
3	Beregszászi	100	55	-	28	10	6	- / -	- / -	1
4	Nagyberezna	360	320	27	-	3	6	4 / -	- / -	-
5	Nagyszőlős	460	277	142	17	12	11	1 / -	- / -	-
6	Volóc	150	135	12	-	1	2	- / -	- / -	-

⁶⁶⁸ Source: *Ukrajna Emlékönyve. Kárpátontúli terület 1.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997, p. 85.

7	Ilosva	570	506	50	-	5	7	2 / -	- / -	-
8	Ökörmező	500	466	25	-	1	6	1 / -	- / 1	-
9	Munkács	740	695	28	4	2	5	6 / -	- / -	-
10	Perecseny	270	219	43	-	5	2	- / 1	- / -	-
11	Rahó	650	598	38	6	1	4	2 / 1	- / -	-
12	Szolyva	370	294	58	-	2	6	4 / -	6 / -	-
13	Técső	1 700	1 568	110	5	3	14	- / -	- / -	-
14	Ungvár	160	92	58	6	-	3	1 / -	- / -	-
15	Huszt	1 000	902	70	3	5	20	- / -	- / -	-
Altogether:		7 233	6 270	680	74	64	110	23 / 4	6 / 1	1

CHAPTER III.

DEPORTATIONS REACHING OVER THE BORDERS, MILITARY OPERATIONS AIMED AT CAPTURING TERRITORIES

1. Deportations in Hungary organized from Subcarpathia

The first researchers of the problem concerning the deportations in the Hungarian Bereg were Dr. József Kun, the former director of the military archive, and János Filep, the former director of the party archive of Szabolcs-Szatmár-Bereg County. (Both of them were from Lónya, and survivors of the deportations, so they have personal experience of the events there). We know from different publications that the cleansing action ordered by the 4th Ukrainian Front took place in Csonka-Bereg very quickly. Here, the common criers proclaimed it from the housetops on November 20 1944 that the men of military age had to appear for three days' work. According to the assessment of Zsigmond Gyarmathy, the archivist from Nyíregyháza, the number of people dragged away from the settlements of Bereg was nearly 120, "*from some of the villages in Szatmár (Tiszabecs, Uszka, Liget, Kispalád, Botpalád, etc.: the number of victims was between six and 14.*" The deportations were expanded to Nyíregyháza, moreover to Transdanubia, too. According to the assessments of Dr. Árpád Fazekas which appeared also in book-form,⁶⁶⁹ after October 21 1944, the

⁶⁶⁹ Dr. FAZEKAS ÁRPÁD: *Elburcoltak. Nyíregyháza, 1944–1948*. Nyíregyháza, Határ-szél Kft, 1989. (First the paper *Határ-szél* published the materials of the collection in series).

Soviet military dragged away more than two thousand men, civilians from Nyíregyháza, for indemnity works. Since then the accounts of the survivors have appeared one after the other, and a documentary was also made.⁶⁷⁰ After the deportations the Soviets wanted to attach Csonka-Bereg to Subcarpathia, too. On August 16 1945, the Ukrainian military units entered the Csonka-Bereg settlements. They occupied Várárosnamény, Tiszaszalka, Lónya and other villages. The rights of the population were limited to the principle “*everybody out, nobody in.*” This situation was ended by measures taken at government level when, according to the agreement at Yalta, the border situation of 1937 was restored.⁶⁷¹

2. Deportation in East-Slovakia organized from Subcarpathia

The Czechoslovak authorities punished the Hungarian population in the East-Slovakian area, especially in Bodroghköz and Ung-vidék, declaring them “*war criminals,*” and outlaws. The NKVD units mobilized the Hungarian and German male population of the area also for “*three days’ work.*” Inter alia we may read in the survivor Lajos Géczy’s memoirs⁶⁷² that these three days became many years; thousands of men were dragged away into the Soviet Union: many of them remained there and now rest in an alien land.

One third of those deported from Ung-vidék died already in the collecting camps and during the railway transportations, but the coalmines of the Donets Basin also had their victims in abundance. Lajos Géczy managed to survive all the trials and returned home after five years.⁶⁷³

The “*three days’ work*” affair was reported on in the East-Slovakian Bodroghköz and Ung-vidék districts by Ferenc Dobos with the support of the Czechoslovakian Fund for Hungarian Culture and the Association of the Hungarian Political Prisoners of Slovakia.⁶⁷⁴ A summary of the detailed analysis was published in the essay *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghközben és Ung-vidéken* published in the fourth

⁶⁷⁰ See: SÁRA SÁNDOR: *Csonka-Bereg*. Dokumentumfilm (1988).

⁶⁷¹ LECTURE BY Dr. ZSIGMONG GYARMATHY. In: *Egyetlen bűnük magyarságuk volt...*, ib. p. 211.

⁶⁷² GÉCZILAJOS: *Civilek hadifogságban*. Pozsony/Bratislava, Madách, 1992. p. 240.

⁶⁷³ HERCZEGHGÉZA: *In memoriam Géczy Lajos*. In: *Magyar Szemle*, új folyam XX., 9-10. sz.

⁶⁷⁴ DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghközben és Ung-vidéken*. In: *Regio – Kisebbségi Szemle*, 1992, 3. évf. 4. sz., Pp. 110-130.

number of the 1992 volume *Régió – Kisebbségi Szemle*. On the basis of the data in that publication, table No 15 was drawn up showing graphically that the collective repressions in the 51 settlements populated by Hungarians were carried out also as a result of an already determined political decision.

Table No 15

The summarized data on the 1944 year deportations from the settlements in Bodrogek and Ung-county

Nº	Ad-ministrativ unit	Number of Settle-ments	Time of internment of men of the age 18-60	The number of interned	The number of victims	Returned home	Disap-peared
1.	Bodrogek	36	8 815	1 790	685	1 092	13
2.	Ung-vidék	15	2 909	654	191	451	12
	Altogether:	51	11 724	2 444	876	1 543	25

In Bodrogek and Ung County the repressions were organized between December the 13th and 23rd 1944. The manhunt of the Hungarian men in hiding lasted till February 1945. The route of the arduous march of the people from Bodrogek was Ungvár–Perecseny–Szolyva–Verecke Pass–Turka–Saryi Sambir. The men of the Ung-vidék were collected in Nagykapos, Királyhelme, Kisbári, Deregyő, Vajány and Pálóc, from where an armed convoy drove them to the collective camps of Garany and Sinna (Snina), then through the Pass of Uzhok to Turka and Saryi Sambir.

From Abauj, Tarna, Borsod and Gömör counties, according to the findings of the GULAG researcher Csaba Bartók⁶⁷⁵, the internees were escorted on the Kassa-Eperjes route through the Dukla Pass into the separating camps established in the Polish Sandok (Subcarpathian Voivodship) and the Ukrainian Saryi Sambir. From these separating camps they were deported in crowded cattle cars to the Donets Basin, from where the last group of survivors returned home at the end of December 1948. Csaba Bartók is of the opinion that this historical period has been wrongly investigated, and that some Slovak historians recognize only the dragging away of 6-7 thousand Hungarians and Germans of whom over

⁶⁷⁵BARTÓKCSABA'S lecture on the conference in Beregszász, in November, 18, 2010. In: *Trianoni Szemle*, 3. évf., 2011. január–március, p. 33.

1,000 died in the camps. At a conservative estimate of the Highland historians, however, the number of Hungarians and Germans consigned to Soviet labor camps from Czechoslovakia is 60-120 thousand.

The officers who had returned from Western captivity were imprisoned in the infamous camp at Milosov which was very much like the death-camp of Szolyva. Of this group, only those were set free who, were able to recite *“the Our Father in heaven”* and pray in both Slovak and Czech. The remaining Hungarian officers from Seps, though sentenced to death, were liberated by an American officer of Seps extraction. The deportations were followed by show trials. The Soviet court martial pursuant to the 58th paragraph of the Soviet law accusing Hungarian and German men, inter alia, of *poisoning the wells and blowing up bridges and railways*, sentenced those arrested to 5 - 25 years' imprisonment. Many were executed on the spot and the others were dragged to the Soviet Union.⁶⁷⁶

The event connected with *“Eperjes Ukraine”* is also worth mentioning. In fall 1944, the Russian/Rusyns and Ukrainians of Eperjes established a provisional people's council and at one of their sessions declared the collapse of Eastern Slovakia. On the 29th of November they sent a proclamation⁶⁷⁷ to the people's council of Subcarpathian Ukraine asking it to attach *“Eperjes Ukraine”*, liberated by the Red Army together with the territories inhabited by the Galician Lemkos, to Subcarpathian Ukraine. They justified their request by stating that they did not get the autonomy promised by the Slovaks in 1918 and since then a planned process of making them Slovaks was going on in the Rusyn villages as well. At first the Subcarpathian Ukrainian communists supported the idea, but the Soviet military administration, obeying an order from Moscow, deleted it from the agenda.

3. Occupation of territories in the Romanian Máramaros organized from Subcarpathia

In Máramarossziget belonging to Romania and on the settlements pertaining to it the Rusyn/Ukrainian communists of the Felső-Tisza-vidék also established people's committees in order to make this region, unite with

⁶⁷⁶ Csaba Bartók's lecture...

⁶⁷⁷ Doc. No 279. (TSU./ 471-473), original place of the source: Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 11. арк. 1-3. Further on: ДАЗО.

Carpathian Ukraine – that is *Soviet* Ukraine – with the name “Máramaros Ukraine”. The people’s meeting of Máramarossziget in its minute-book⁶⁷⁸ of January 19 1945 urged the attachment of the Máramarossziget district to Subcarpathia. It was signed by president Ivan Odovichuk, and sent to the People’s Committee of Subcarpathian Ukraine. The Hungarian and German men and women of military age from this district were also taken to the Szolyva collecting camp, more than 2,000 persons; there were among them some of Romanian nationality, too. The greater part of the Hungarian POWs were brought to the collecting and distributing camp in Focșani.

The Ukrainian/Rusyn leaders of the people’s committees, formed in the settlements at the initiation of the communists, summoned a people’s meeting⁶⁷⁹ on January 25 1945. The approximately 2,500 participants at the meeting organized by the Democratic People’s Front sent a letter of thanks to Stalin in Hungarian, Ukrainian and Romanian, acknowledging that the liberation of this district was possible thanks to his leadership. Another trilingual petition was sent to Khrushchev, the leader of the Ukrainian government, in which the participants asked him to support the attachment of this territory to the Soviet Ukrainian lands. The minute-book on this was also signed by Ivan Odovichuk,⁶⁸⁰ the president of the meeting. People’s committees were formed in more than 10 villages populated by Ukrainians from which 426 delegates⁶⁸¹ altogether (339 Ukrainian, 47 Hungarian, 15 Romanian and 25 of other nationalities) arrived at the first congress of the Máramaros district held on the 4th of February that demanded again the “*re-union*” of Máramaros district. The petition was sent to Stalin by the representatives of the people’s committees, signed on behalf of the inhabitants of the villages they represented.⁶⁸²

The members of the Romanian national fascist circles, in order to restore the Romanian nationalistic dictatorship, also joined the movement

⁶⁷⁸ Doc.340. (TSU./ 553-554.), Original place of the source: A Máramarosi Népbizottság jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 1.

⁶⁷⁹ Doc. 346. /TSU./ 559-560.) The place of the original source: A Máramarosi Demokratikus Népfrent jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 2-3.

⁶⁸⁰ Doc. 347. (TSU./ 560-563.), the place of the original source: A Máramarosi Demokratikus Népfrent gyűlésének 1945. január 28-i jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 4-4 a, 6, B, r.

⁶⁸¹ Doc 350. (TSU./ 570-571.) The original place of the source: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 107. apk. 8.

⁶⁸² Doc. 349. (TSU./ 565-570.) Original place of the source: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ΔΑ30, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 107. apk. 18.

launched for the affiliation of Máramaros district and with the backing of the district representation of the Red Cross organized an armed action against the local (Ukrainian) people's council. According to the Soviet intelligence service "*within the framework of a peaceful demonstration*" they wanted to draw 15 thousand people into the riot which the armed units would join later. Affected by the spreading rumors, fear grew among the local Ukrainians and Hungarians and, in particular, the communists and the leftists. Between March 5th and 7th Colonel Lyubavin, the commander of the 27th Railway Brigade (UVVR-14), with the cooperation of the local people's committees, brought the riot of the Romanian nationalists to an end. Its leaders, 50 active participants, and four discharged and deserting Romanian officers were arrested. Among them were to be found Berinde, the vicar of the Romanian Church, the police captain nominated in Laslo Anonescu's time; Szanko, member of the Red Cross and a committed partisan of the Maniu guards; Migali, the former prefect of the district; and Epuri, PE teacher of the local Romanian high school. On the 10th of April 1945 Colonel Fedorov, the entrusted political leader of the Railway Brigade sent a detailed military report about all this to the commander of the 4th Ukrainian Front, and also about the suppression of the armed uprising against the Romanian government of Petru Groza.

In order to re-unite Máramaros district with Zakarpatska Ukraine and Soviet Ukraine, with the support of the military administration of the 4th Ukrainian Front and of Ivan Turyanitsa, the president of the People's Council, a continually strengthening propaganda and Soviet secret service activity was developed. On the 16th of April 1945, Bogdenko rear admiral and Dangulov political principal advisor in a telephone wire⁶⁸³ (secret document, Uzhgorod-Moscow) informed the leaders of the Kremlin about the tense political situation in the district and in Máramarossziget in particular. The wire contained confidential information about the meeting in which the following participated: Rear Admiral Bogdenko; a certain Vasili Luka; colonel Tulpanov, the representative of the 4th Ukrainian Front; Goldberg, the North-Transylvanian commissary of the Central Committee of the Romanian Communist Party; Sernicko, the secretary of the Central Committee of the Communist Party of Máramaros

⁶⁸³ Doc. 366. (TSU/ 605-607.) the original place of the source document: АП ПФ, 0125. -Оп. 34. п. 131. А. 21. Л. 40-43.

District; and Kita, the district prefect. The information presented at the meeting boiled down to four points. The first was that at the beginning of February 1945, the commissary of the People's Council of Zakarpatska Ukraine came to Máramarossziget to prepare the congress of the people's committees; this was the congress which adopted the resolution declaring the union of Máramaros district with Zakarpatska Ukraine. It was stated that the action of the commissary of the People's Council of Zakarpatska Ukraine in Máramarossziget had been approved by the representatives of the Political Head of the Directorate of the 4th Ukrainian Front and the Central Committee of the Ukrainian Communist Party in Ungvár. Besides the delegate of the People's Council according to Mekhli's orders, representing the Head of the Directorate of the 4th Ukrainian Front, among others Colonel Tulpanov and Major Davidenko took part in the work of the Congress and the wording of the text of the proclamation. Then, under the control of Ungvár and its municipal agents, the local people's committees and party committees were organized very quickly. Mekhli and Colonel Tulpanov informed Moscow and Kiev respectively about the Sovietization process, and Khrushchev gave the initiative his blessing.

The second point complained that at the end of April 1945, the Romanian administrative system was also set up in North-Transylvania. Then Goldberg, the North-Transylvanian commissary of the Central Committee of the Romanian Communist Party arrived at Máramarossziget in order to complete the organization of the Romanian administration there; but the local Ukrainians, without the orders of the People's Committee of Zakarpatska Ukraine, prevented him from fulfilling his task. Thus he went to see Turyanitsa, the president of the People's Committee about the affair, but he (Turyanitsa) categorically recused himself from solving the problem. Goldberg sent a report to his superior, Vasili Luka, but the Bucharest party leader's similar negotiations also failed.

In the third point it was highlighted from among the above-mentioned developments that Vasili Luka organized the democratic people's front in Máramarossziget in which 32 representatives of the regional organization obtained mandates. Since Zheleznak, the secretary of the regional party organization was in Ungvár at that time, Vasili Luka, making the most of the occasion, got party members to denote and elect as first secretary Chernichko, the assistant of the former party secretary, who was also of

Ukrainian extraction. On the 9th of April the council of the democratic people's front created municipal agencies on the settlements: this resulted in the restoration of the Romanian administration. The democratic people's front delegated its own candidates in every municipal agency, and the local press also reported on these measures. The former Ukrainian members of the people's committees refused to cooperate with the newly formed agencies and went to Ungvár for help.

In the fourth point, evaluating the personal composition of the regional and Máramarossziget Romanian municipal agencies, they came to the conclusion that in order to represent local Ukrainians people of Ukrainian nationality had to be delegated additionally for the posts of assistants both in the region and the city administration; in this connection, a pact was made with the council of the democratic people's front. The national composition of the region and regional center was also mentioned. Thus a Ukrainian majority lived only in 10 settlements; in regional terms, 74 per cent were Romanians, 19 per cent were Ukrainians, 7 per cent Hungarians, and one per cent other nationalities. The national composition of the population in Máramarossziget was: Romanians 55 per cent, Hungarians 32 per cent, Ukrainians 10 per cent, and other nationalities three per cent.

The telephone wire ended with the instruction that those writing the report should wait for further instructions from above.

In the Khrushchev memoirs detailed information is available about the conflict caused by Ivan Turyanitsa's territorial ambitions which almost grew into an international affair. Khrushchev at this point characterized his darling, Turyanitsa, as a man who acted in line with the principle "*Appetite comes with eating*". Without the knowledge and consent of the Kremlin leaders, he made the people's militia that he had organized, and his workers' militia, take certain districts of the Kingdom of Romania – the whole of Csonka-Bereg belonged to Hungary. Stalin called up Khrushchev in person and told him to inveigle Turyanitsa into withdrawing his soldiers behind the borders existing before 1938. This request was accepted by Turyanitsa only after much persuasion. In order to keep clear of the Czechoslovak-Soviet conflict Khrushchev did not support the idea of attaching "*Eperjes Ukraine*" to Subcarpathia either; this also demonstrated Turyanitsa's aspirations to expand Soviet territories.

CHAPTER IV.

THE ACTIVITY OF THE BUREAU OF THE GOVERNMENTAL COMMISSIONER OF THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC IN SUBCARPATHIA

1. Propaganda war between the 'reactionaries' and the 'Muscovites'

A number of archival documents witness the efforts František Němec, the leader of the Czechoslovak administration, made in order to restore the administrative order existing before 1938 in Subcarpathia; but his activity carried out between October 28, and December 1944, went awry. The general staff of the 4th Ukrainian Front, the Subcarpathian communist leaders hallmarked with the name of Ivan Turyanitsa, and the people's council formed by them – fulfilling the order of Stalin – took an active part in František Němec's ousting from Subcarpathia. The essence of their tactics was to organize a single national movement of those Czechoslovaks who opposed the "re-union" with Ukraine; that is its joining the Soviet Union.

See some cardinal examples: František Němec, the minister of the emigrant Czechoslovak government and the commissary of Subcarpathia, and also General Antonín Hasal-Nižborský, the military commander of the liberated area – referring to earlier signed agreements in accordance with which Subcarpathia was Czechoslovak territory – were dead against

the Subcarpathian recruitments into the Red Army. But on the question of the affiliation of Subcarpathia, Stalin's decision was authoritative, and his mind was certainly focused on Subcarpathia. Knowing this, we consider the agreement⁶⁸⁴ signed on May 8 1944, in London, to be valueless. In it the Soviet Army high command agreed among other things that in Subcarpathia, liberated from the enemy, the power would be passed to the London delegation of the Czechoslovak government. In the archival documents we can follow the military political and diplomatic fight for the affiliation of Subcarpathia, for example, the propaganda war waged between the so-called Czech "reactionaries" and the "Muscovites"; the driving force in this was, again, the command of the 4th Ukrainian Front. Only the subcarpathian communists, with the background support of the local people's committees and the Subcarpathian people, were able to oust the Czechoslovak administration and the Czech military city commanders, and recruiting committees. That was the fifth and most important stage of the process of Sovietization.

2. The documents of the Czechoslovak administration on the activity of the Soviet military administration

The documents issued by the government commissioner František Němec, who arrived in Subcarpathia on October 28 1944, are kept in the Central Archive of the War Ministry of the Russian Federation. The leader of the Czech delegation opened his bureau in Huszt without concealing the purpose of his coming. It was to avert the attachment of Podkarpatska Rus to the Soviet-Ukraine. On the 7th of November he sent a circular⁶⁸⁵ with instructions to the regional and local people's committees.

On November 14 1944, the Czechoslovak military commander of the Nagyszöllős district sent a report to his superiors about the bad relationship between the unit he commanded and the Soviet army. In this report among other things he mentioned that the soldiers he had delegated to guard the store-house confiscated in Tiszaújlak and the

⁶⁸⁴ Doc.228. (TSU./ 497-409). This appeared in May, 9, 1945 in the Izvestiya, No 109.

⁶⁸⁵ Doc.243. (TSU./ 426-427.), original place of the source: ЦАМО РФ, Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Он. 2980. Д. 67. Л.180.

more important Jewish immovable properties were removed by the commanding officer of the Soviet Army without his knowledge, and who confiscated the products and valuables as war trophies.⁶⁸⁶ Similar events happened in Fancsika where the Soviet Army usurped the right of disposal over the property of the Jew E. Weiss (the Weiss farm was on the outskirts of Fancsika). In his report of November 18,⁶⁸⁷ he had already informed his bosses of the fact that in his district there was a growing number of people who expressed their wish to bring Podkarpatska Rus within the borders of Czechoslovakia. On the other hand there were groups, especially the leaders of the people's committees, its members and families, who stood up for the union with the Soviet Union. More than 1,000 volunteers were recruited into the Red Army, besides the nearly 1,000 men who were dragged to forced labor. (It should be noted that the commanders of the Czech Komandaturas everywhere witnessed the internment of the Hungarian and German men, but they did not interfere although, as in the case of the Rusyns and Ukrainians, they were also Czechoslovak citizens).

The report urged the formation of pro-Czech national committees on these settlements with whose cooperation it would be possible to restore the administration existing before 1938. In order to establish order in the Czechoslovak civilian state he initiated and supported the formation of the basic local organizations of the Czechoslovak Agrarian Party, the Social Democratic Party, the Czech National Socialist Party, and the Czechoslovak Communist Party. Parties organized in line with civilian democracy came to life in many settlements, e.g. in Huszt and Nagyszöllös, and also in Beregszász, where the leading bodies of the above-mentioned parties as well as the delegates were elected and appointed to the leading and representative bodies of the town.⁶⁸⁸ As a result of the growing political propaganda in settlements where mostly Hungarians and Germans lived, and in certain circles of the Hungarian and Rusyn intelligentsia, it became obvious that there would be no "Magyar world" in Subcarpathia again. The majority there trusted Prague instead. The leftist Rusyn and Ukrainian intellectuals affected

⁶⁸⁶ Doc. 247. (TSU./ 430.). In: *Карпатський край*, 1992, № 38, p. 12.

⁶⁸⁷ Doc. 255. (TSU./ 440.). In: *Карпатський край*, 1992, № 38, p. 12.

⁶⁸⁸ A beregszászi önkormányzatdokumentumai 1944. In: BOTLIK-DUPKA (1991), ib, pp. 141-147.

by the “Muscovite” communists made up their mind to introduce Soviet power. The population of the villages had lived through umpteen changes of system already so watched the events with indifference.

About half of the former population of Subcarpathia (in the settlements of Beregvidék, Ugocsa, Máramaros areas in particular) acted according to the proclamation of the Czechoslovak government announced in Huszt on the 26th of October, 1944. František Němec was about to summon a people’s meeting in Huszt for November the 21st intending that the forum elect the control board of Podkarpatska Rus and the aldermen of the settlements adhere to Czechoslovak law. The plan of František Němec was, however, overthrown by Ivan Turyanitsa, the newly elected secretary of the Communist Party of Subcarpathian Ukraine. Behind the back of his activists he marshalled the officers of the Soviet terror apparatus, and with their cooperation formed people’s committees on the settlements, then rid them of those who were pro-Czech.

At this time the Red Army and the Czechoslovak Army set up parallel, rival recruiting committees in the settlements. The Czech General Antonín Hasal-Nižborský sent a report⁶⁸⁹ about the chaotic situation to Major General Heliodor Pika who was the Czechoslovak military attaché, and the head of the Czechoslovak Military Mission in Moscow. The general sought authorization to take measures to comply with the Soviet-Czechoslovak agreement signed in London on the 8th of May 1944. He also asked that the unsolved problems be brought to the attention of the Soviet Army command, because under such circumstances it was impossible to carry out mobilization effectively. (Heliodor Pika was sentenced in a show trial and executed in 1949. He was re-established in public esteem in 1968). In order to clarify problems caused by the Red Army in connection with mobilization on the 18th of November, H. Pika informed his superiors in a telegram,⁶⁹⁰ among them foreign minister J. Masaryk and minister of war S. Ingrá, that in order to clarify the problem he had sent letters to the military people’s commissar and the commander-in-chief of the USSR. He also informed the addressees that the 1st Czechoslovak Division that wanted to continue the liberation of Czechoslovakia had suffered heavy losses in the battles for the Dukla Pass (the Battle of Dukla); therefore, in order to make

⁶⁸⁹ Doc.244. (TSU./ 427.). In: *Карпатський край*, 1992, № 38, p. 12.

⁶⁹⁰ Doc.256. (TSU./ 440-441.) In: *Карпатський край*, 1992, № 38, p. 14.

up the numbers of the military force it ordered a general mobilization on the territory of Podkarpatska Rus, primarily among former Czechoslovak citizens. The mobilization went on slowly because the Subcarpathian Soviet military administration recruited the Rusyns and Ukrainians of Czechoslovak citizenship into the Red Army. It had to be stopped and those who had been drafted and mobilized so far had to be redirected into the 1st Czechoslovak Division. At the end of his report in order to know what he should do first, the attaché asked for concrete suggestions and instructions from the minister of war and the foreign minister as to how to deal with the representatives of the Czechoslovak army and the Czechoslovak administration remaining on liberated territories.

A note⁶⁹¹ asking for help from a high-ranking Czechoslovak officer, Lieutenant-General Pernikarža, also approved the process aimed at ousting the Czech military administration. On November 11 1944, he informed the ministry of war of the Czechoslovak Republic that the people's committees exercised a growing communist agitation among the population of the region; the number of their supporters was gradually growing. The recruitment to the 1st Czechoslovak Division failed; the officers of the Red Army took away the young people by force who had been enlisted by the Czechoslovak recruiting committees; the Czech officers were kept under observation – in short, they were arrested – and the food-stores were confiscated. They could not resist the rule of the Soviet officers that prevailed everywhere, and under such circumstances work was impossible. Urgent diplomatic intervention was needed, said the report.

The Czech general Hasal-Nižborský⁶⁹² also sent a report to H. Pika, the head of the Czechoslovak Military Mission in Moscow about the dissolution of the Czechoslovak army units on the territory of Zakarpatska Ukraine. In this respect on the 22nd of December he received an ultimatum from General Petrov. Before December 25, he was to redirect his units and arms to Homonna.

On December 28 1944, František Němec in his letter⁶⁹³ to his government summarized the essence of the negotiations with Molotov

⁶⁹¹ *Карпатський край*, 1992, № 38.,14.р. Doc. 303. (TSU./ 505.).

⁶⁹² *Ibid.* Doc. 316. (TSU./ 527.)

⁶⁹³ Doc.324. (TSU./ 533-535.). See further: Советско-чехословацкие отношения во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. Pp. 215-217.

and asked the government to accept the facts on the ground in Carpathia and the decision of the population according to which it wished to live within the borders of the Soviet Union.

3. State secret Soviet documents on the activity of the Czechoslovak administration

The Soviet intelligence service from the very beginning collected data on the members of the Czechoslovak administration and military command, and on their activities. As an example we can mention the NKVD Major-General Fadeyev's analysis⁶⁹⁴ and the information he gave to the command of the 4th Ukrainian Front: a Czechoslovak officer named Němec arrived at Szolyva and showed general Kratofvil's document as proof that he had been nominated to be town-mayor, with the assistance of the communist officer Popovich. The new town-mayor excluded the communists from the people's committee of Szolyva, but thanks to the determined meddling of Vasil Rusin, the commander of the Czech partisan unit lodged at Lipóc, the excluded members were restored to the committee. At the same time the Czech town-mayor initiated the forming of the Beneš-party. Petrov and Mekhlis wrote the following resolution on the report: "*Out with this Němec of Szolyva.*" The following report⁶⁹⁵ was addressed to Colonel-General Mekhlis (Top secret. No 10/00497.44.XI.5.). The two authors, Colonel Bosy, the second-in-command of the NKVD units, and Colonel Levitin, the Chief of Staff, wrote an account of how they conducted an examination in Szolyva. According to this account town-mayor Němec was sent to Szolyva by General Ludvík Svoboda, the brigade commander of the 1st Czechoslovak Army to organize recruitment into the Czechoslovak army. In an attachment (No-10/00497.44.XI.7.) to the report they informed Mekhlis that town-mayor Němec left the town on the 9th of November, at 7.00 p.m. In the NKVD report⁶⁹⁶ to Major-General Fadeyev, Lieutenant-Colonel Blumin, the commander of the 92nd Carpathian border-guard regiment of the NKVD, and Major Smirnov, the Chief of Staff, made

⁶⁹⁴ Doc. 240. (TSU./ 423.), original place of the source: PГBA, -Ф. 32885. -Он. 1.-Δ. 57. - Λ. 150.

⁶⁹⁵ Doc. 242. (TSU./ 425-426., original place of the source: PГBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -Δ. 57. - Λ. 151-152.

⁶⁹⁶ Doc. 265. (TSU./ 450-451.), original place of the source: PГBA, -Ф. 32883. -Он. 1. -Δ. 67. - Λ. 21.

an account of the events in the districts of Ungvár and Nagyberezne in connection with what they called unlawful recruitment into the Czechoslovak army. A certain Captain Ludvik Svitelski who was sent there by General Svoboda was busy setting up recruiting committees on November 6 1944. He nominated a certain Luka Ivanovich Diky, a local resident, born in 1878, a former sergeant of the Czechoslovak army, to be the head of the recruiting committee; Diky had already enlisted 26 men. The recruitment was halted, documents were collected, and Sergeant Diky was warned that if he continued recruitment, he would be called to account. The battalion-commander was ordered to stop recruitment into the Czechoslovak army, to arrest those who broke the rule, and to inform the staff of how the order was to be fulfilled. The commander-in-chief of the NKVD troops received a similar piece of information (State secret document. 24. XI. 1944) from colonel Laboshev, the town-mayor of Rahó, who banned the Czech commandant Bostrjaňin from recruiting Subcarpathian citizens into the Czechoslovak army in Rahó, Kőrösmező, Nagybocksó and Aknaszlatina. Besides, he also wrote about Shelever, the Orthodox Father from Kostilivka, who was arrested by the Czech mayor of Rahó because on the meeting in Huszt on the 12th of November the priest delivered a speech about attaching Zakarpatska Ukraine to the Soviet Union. It turned out that the mayor fulfilled the order of the government commissar who was present at the event in Huszt. Due to the intervention of captain Dayneki, the local SMERSH agent, Shelever was released from prison. The forum organized by the people's committee of Rahó in connection with the Czech mayor sent a remonstrance to František Němec, the government commissar; but no measures were taken in regard of the ejection of the commandant František Němec.

Krutsky, the mayor of Huszt, in his report⁶⁹⁷ to the Chief of Staff Colonel Levitin sharply criticized the leaders of the Czechoslovak military administration and the town-commandant because in spite of the prohibition they employed Hungarians: Hungarians were recruited into the Czechoslovak army. On November 23 1944, for instance a certain József Lévai of Hungarian nationality was put on the list, who was arrested at night on November 27 1944, because he did not appear at

⁶⁹⁷ Doc.286. (TSU./ 480.), original place of the source: PGBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 50. - А. 247.

the second registration. Krutsky issued a warning on the disorderliness of the Czech administration to the Czech commandant. In this report, Levitin's resolution was included in an attachment to the documents detailing the unlawful acts of the Czechs.

The denunciation made in connection with the Czechoslovak emergency regiment with 600-800 men wrongly located in Nagyszöllös (under the command of Lieutenant-Colonel Štelka) gave a very negative picture, from the point of view of the Soviet intelligence officer, of the acts of the Czech officers and soldiers serving there who were hostile to the adherents of the "reunion" of Subcarpathian Ukraine with Soviet Ukraine. Major Kondratov (secret doc. 44.12.8), the mayor of Nagyszöllös⁶⁹⁸ reported a number of facts: on December 3 1944, the Czech commandant gave permission to junior officer Fantics to organize a ball; at this ball, the Czech junior officer Josip Fabij and his soldiers had a sharp battle of words with "re-unionist" elements, grappled with the local militia, and even disarmed a policeman. The picket of the town-commandant put a stop to the fight, but at night unknown perpetrators wounded a militia patrol of the People's Council. The Czech soldiers confiscated a copy of *Zakarpatska Pravda* from the journalist Ivan Szakalos, and soiled it, saying that the Czechs were the lords here. On the 4th of December Czechoslovak redcaps arrested and tortured three members of the district people's committee who were set free by the Soviet city command. Kondratov noted that he had informed Lieutenant-Colonel Štelka about this, but no measures were taken to improve the situation. The resolutions written in the report between December 17 and 21 testify that Major-General Mekhlis, Colonel Bovy and Colonel Levitin also dealt with these sorts of problems: among other measures, they had given orders to arrest the pro-Czech Rusyn and Ukrainian members of the committee.

Colonel Tupin prepared a note on how the officers of the Czechoslovak military administration approached the campaign aimed at the signing of the manifesto. In this note he wrote about things he had experienced in the Huszt, Técső, Nagyszöllös and Beregszász districts to Lieutenant-General Pronin, the commander of the Personnel Department of the 4th Ukrainian Front. According to his observations the Czechoslovak officers

⁶⁹⁸ Doc.296. (TSU./ 494-496.), original place of the source: ПФБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -А. 50. - А. 264-266.

and soldiers launched a political attack against the people's committees with the obvious aim of preventing the manifesto's being signed. On the 4th of December the Czech officers organized a meeting in the evening hours in Huszt and asked all the women present not to sign it. In Beregszász and Nagyszöllős, too, the Czech agents led by Dr. Bora from Nagyszöllős, collected signatures in order to keep Subcarpathia within the borders of Czechoslovakia. The Czech soldiers brought strong pressure to bear on the members of the people's committees, threatening them by saying "*just wait: Czechoslovakia is going to be so strong that Ukrainians will be defenceless against it.*" In Huszt and Técső, and also at Poljana, Gorecsevo, Berezovo and other settlements the signing of the manifesto came to nothing. Many of those who had earlier signed it asked to have their names scratched off the lists. All this was due to the successful propaganda work of the Czechs. They professed that they had been in the Soviet Union, and the people there lived and worked in very bad conditions and the living standard was very low. Tulpan mentioned it as a fact that the Hungarians who were sent to labor-camps by order of the Red Army were taken by the Czech authorities: more Hungarians "*of fascist attitude,*" who had hidden earlier and shunned indemnity work, now found and received refuge among the Czechs and were recruited into the Czechoslovak army. The Czechs promised higher salaries to those administrative workers who were ready to change sides. The people's committees in Beregszász and Técső were not strong enough compared to the people's committees of Huszt and Nagyszöllős because there were more followers of the pro-Czech tendency among them. The people's committee in Técső for instance sent a delegation to commissar of the government, Němec, with the request that the district be attached to Czechoslovakia. Szitovszkij, the president of the people's committee of Beregszász was of weak character; he did not want to spoil good relations with the Czechs. The offices of the municipalities were always full of Hungarian clerks who were well paid, but but did nothing, whereas the local Ukrainians and Russians were unemployed.

The Central Archive of the Ministry of War of the Russian Federation has more hand-written copies of documents from the officers of the Political Head Department of the 4th Ukrainian Front, concerning those people who directly took part in the organization, who controlled the manifesto-

signing campaign and the surveillance of Czechoslovak officers waging a counter campaign. Of these, the political officer Ostapenko⁶⁹⁹ and 1st Lt Botvinov were in charge of the Nagyszöllős district. In their report No 4 of December 10 1944, in connection with the Ugocsa settlements, they drew a partially depressing and a partially encouraging picture of how signatures were collected. Of the speakers on the campaign meeting in Nagyszöllős held on the 10th of December they gave prominence to Valentin Gorzo, an Orthodox priest, who aimed sharp and humiliating criticism at the Czech officers and clerks present at the meeting, and who mentioned as a positive fact the anti-Hungarian and anti-Czech statements uttered by some of the speakers. First Lt. Botvinov and Kucher, a political officer, prepared situation reports of what they experienced on the 12th of December in the settlements of Nagyberezna district, and also of the anti-manifesto propaganda activity of the Czechoslovak officers and of the organizational work they had personally carried out so far.⁷⁰⁰

4. Soviet-Czechoslovak conflicts in matters concerning the affiliation of Subcarpathia

The series of issues concerning the affiliation of Subcarpathia includes the draft of the Gottwald reply⁷⁰¹ (Moscow, November 21 1944) prepared for J. Proházka, captain of the staff, the political co-worker of the 1st Czechoslovak Division. In this he clearly put forward the standpoint of the Central Committee of the Czechoslovak Communist party in respect of the demand to attach Subcarpathian Ukraine to the Soviet Union. Outlining his party's opinion General Secretary Klement Gottwald⁷⁰² announced that they did not oppose the wish of the Subcarpathian Ukrainians to attach Zakarpatska Ukraine to the USSR, but at the same time the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party deemed it important to emphasize that the question of the referendum

⁶⁹⁹ Doc. 302. (TSU./ 502-505.), original place of the source: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.170-174.

⁷⁰⁰ Doc. 304. (TSU./ 505-507.), original place of the source: ЦАМО РФ, -Ф. 4. Укр. Ф. 244. -Оп. 2980. Д. 67. Л.192-195.

⁷⁰¹ Русский центр хранения историко-документальных коллекций, РЦХИДНИ, -Ф. 495 п.-Оп. 74. Д. 566. - Л. 12. Published: *Тернистий шлях до України, ib. p. 450. p.* Further: РЦХИДНИ.

⁷⁰² See more substantially in the index of the attachment.

on the union should be dealt with only after the end of the war. Later it turned out that Georgi Dimitrov,⁷⁰³ the leader of the Communist International, had also approved the text of the draft of the Gottwald letter and had passed it to Molotov, the people's commissar of foreign affairs of the USSR. However, the Subcarpathian referendum suggested by Gottwald did not take place because the Kremlin – supposedly apprehensive of the results of a secret ballot – deemed the acceptance of the November 26 1944, manifesto a sufficient indicator of opinion.

The further activity of the Czechoslovak civilian apparatus and military administration was totally paralyzed by the decree of the people's Council of Subcarpathian Ukraine, made public in Munkács on the 5th of December, 1944.⁷⁰⁴ The document signed by the president Ivan Turyanitsa made it clear that they were going to cease all communication with the government commissar František Němec. He obliged the people's committees of the villages, towns and districts to do the same: these were ordered henceforth to carry out, exclusively, the decisions of the people's council in administrative, military and other questions including communications. That very day he sent a letter to Edvard Beneš in which, referring to the manifesto accepted in Munkács, he let the Czechoslovak prime-minister know that Subcarpathian Ukraine rejected annexation by Czechoslovakia and united with Soviet Ukraine; finally, he instructed the prime minister and his government to recall the Czechoslovak delegates. The letter was also signed by Ivan Turyanitsa and the members of the People's Council. At the same time general Petrov was sent a letter of thanks, also signed by the members of the People's Council, which was afterwards published in the *Zakarpatska Pravda* as an open letter.⁷⁰⁵

Moreover, the People's Council accepted a decree confiscating the state property of the Czechoslovak Republic and the Kingdom of Hungary,⁷⁰⁶ and on the strength of its decree of December 9 1944,⁷⁰⁷ it banned

⁷⁰³ Georgi Dimitrov (1882–1949) was a Bulgarian communist politician, a Stalinist, and from 1946 the prime-minister of Bulgaria for three years.

⁷⁰⁴ *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, № 2., 15. грудня. 1944. See also: *Тернистий шлях до України*. Іб. р. 481.

⁷⁰⁵ *Закарпатська правда*, № 17., 7. грудня 1944.

⁷⁰⁶ Дос. 297. (TSU./ 496-497.). Published in: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, № 2. 15. грудня 1944.

⁷⁰⁷ Дос. 288. (TSU./ 481.). Published in: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, № 2., 15. грудня 1944.

Czechoslovak mobilization on Subcarpathian territory, at the same time supporting recruitment into the Red Army. The anti-Czech ambiance induced by the communists came to a head in Técső, too, where the district militia commandment⁷⁰⁸ demanded the Czech kommandatura to leave for good. On the 10th of December the Soviet authorities organized a mass demonstration against the Czechoslovak administration.

The Czechoslovak government in London turned to the Soviet Government following the measures of the Subcarpathian People's Council; and in response, Valeriy Zorin Soviet under-minister of foreign affairs wrote to Zdeněk Fierlinger, the Moscow ambassador of the Czechoslovak government in London, to say that the question of Subcarpathia was a Czechoslovak affair which the Soviet organs did not want to interfere with since they wished to adhere to the agreement made with the Czechoslovak government on the 8th of May, 1944.⁷⁰⁹ At the beginning of January 1945, František Němec moved from Huszt to Kassa with his administrative staff.

Stalin, in his letter to Edvard Beneš of January 23 1945,⁷¹⁰ said: the Soviet Government cannot inhibit the population of Zakarpatska Ukraine from expressing its national will. He also reminded Beneš of the fact that he (Beneš) at an earlier stage in Moscow had offered to transfer Subcarpathia to the Soviet Union. (After the division of Czechoslovakia in 1938-1939,⁷¹¹ and the hopeless situation after the occupation of the rest of the country by the Germans, and following the emigration of the Czechoslovak government to London, Beneš had turned to the Soviets to liberate and reinstate the country. It was then that, via diplomatic channels, he had offered Subcarpathia to the Soviet Union for the first time. He had first negotiated about this in September 1939, with the Soviet ambassador Maysky, and he had later also informed Stalin of his negotiations. Beneš had renewed his offer in 1941-1942. In October, 1941, he had told Bogomolov, the Soviet ambassador: "*I will never transfer Zakarpatska Rus either to the Polish or the Hungarians, but I offer*

⁷⁰⁸ Doc.328. (TSU./ 540.), original place of the source : ДА3О, Ф. -4. Оп. 1.сnp. 4. apr. 45.

⁷⁰⁹ Doc. 229. (TSU./ 407-409.).In: *Izvesztyija*, №109., 1944. May, 9.

⁷¹⁰ Doc.344. (TSU./ 556-558.), original place of the source: АП РФ, -Ф. 06. -Оп. 7. П. 51. Д. 820. А. 1.

⁷¹¹ According to the Munich agreement in September, 29, 1938, with the intermediation of Italy, England and France (without Czechoslovakia) Germany got the Sudeten. But with the occupation of Czechia in March 1939, Germany broke the agreement of Munich; therefore, on August 2, 1945, England, then on September 29 de Gaulle's emigrant French government abrogated it.

*it to you.*⁷¹² In June 1942, he had confirmed this also to Molotov, and Molotov reassured Beneš that the Soviet Union would acknowledge the borders Czechoslovakia had had before the agreement made in Munich. The question of the affiliation of Subcarpathia temporarily was taken off the agenda. In July, 1944, Beneš had met again with the representative of the Soviet diplomatic corps in London, and during the negotiations the Subcarpathian question was again on the agenda. He had announced that he would not obstruct the attachment of Subcarpathian Ukraine to the USSR. He had suggested that they close the question after the liberation of the whole territory of Czechoslovakia and the return of the government).⁷¹³ The Slovakian history⁷¹⁴ of Hungary acknowledges the fact that Beneš sealed the fate of Subcarpathia with Stalin in 1943. In exchange for Subcarpathia Stalin told Beneš that if after the war Czechoslovakia deported his German and Hungarian residents, the Soviet Union would not oppose the arrangement.⁷¹⁵

In his letter of reply of January 29 1945 to Stalin, Beneš confirmed that the question of a liberated Subcarpathian Ukraine perturbed certain Czech circles, but this was simply the result of the overzealous activity of the local administration. He expressed the hope that the Soviet government, on an official basis and together with the Czechoslovak government, would settle the matter, once and for all, of the affiliation of the region. He suggested that they sign the agreement after the war. The condition attached to this was the restoration of the borders that had existed between Czechoslovakia and Germany, as well as those with Poland, before the Munich agreement. He managed to convince authoritative circles in Prague of the wisdom of this arrangement. He made two points in addition: he claimed that he had said the same to ambassador Maysky in September 1939 in connection with the question of Subcarpathia, and he would make this clear in Prague. His other point was that he wanted to close this question on behalf of Czechoslovakia

⁷¹² Doc. 344. (TSU./ 557.), original place of the source: АП РФ, -Ф. 07. -Он. 5. П. 70. А, 198. А. 2-3.

⁷¹³ Doc. 344. (TSU./ 557.), original place of the source: АП РФ, -Ф. 07. -Он. 5. П. 70. А, 198. А. 2-3.

⁷¹⁴ *Élet amásodikvilágháború után Nagykaposon éskörnyékén.* (2012)

⁷¹⁵ In accordance with the governmental program proclaimed in April, 5, 1945, in Kassa Czechoslovakia would become in the future a national state. Since Beneš wanted to achieve this lawfully, the program declared the collective guilt of the Germans and Hungarians living there.

in the name of the mutual friendship of the two countries by peaceful means. In the name of his government he thanked Stalin for the brotherly help of the Red Army in securing the liberation of Czechoslovakia, and also for having cooperated in negotiations between his country and Hungary with a view to reconciliation.

Beneš and Molotov even conferred twice, between 21 and 24 March 1945, on questions concerning the deportation of the Hungarian and German population; on how to draw the borderline between Czechoslovakia and the Soviet Union after the transfer of the region; and on the exchange of the Ukrainians/Rusyns living on Slovak territory and Subcarpathian Slovaks.⁷¹⁶ The conflicts between the František Němec delegation and the military administration of the 4th Ukrainian Front were sorted out and brought to an end. In the first round of negotiations Beneš admitted sincerely that the problem of the affiliation of Carpathian Ukraine, which due to the American motion had become part of his country, had not been solved over the past 20 years. In 1918 the resolution of the League of Nations had been accepted, in light of the idea that it was rather Czechoslovakia than Hungary to which this area should belong, so as to cement good neighborly relations with Romania and with the Soviet Union in particular. All this was done in a strictly diplomatic way. Czechoslovakia's point of departure was to take over the direction and control of the region as an assignment of the League of Nations; it had invested a lot into it, in fact, but had not enjoyed much profit in return. With the liberation of the region by the Red Army it thought that the time had come to arrange the future of the region by mutual agreement and for good.

Following the negotiations that lasted for three months, the parties opened negotiations on the 28th of June, in Moscow, on the draft agreement between the two countries: on the Soviet side were Stalin, Molotov and ambassador Zorin, and on the Czechoslovak side Z. Fierlinger, prime minister and V. Klementis, under foreign-minister. After taking note of points that had been made on the 29th of June, the Soviet Union and

⁷¹⁶ Doc. 358. (TSU/ 580-581.), 359.(TSU./581-584.) original place of the sources: АП РФ, -Ф. 06. -Оп. 7. П. 51.А. 833. А. 1-9.,10-14. (V. Zorin, the Soviet ambassador in Czechoslovakia, T. Masaryk, the Czechoslovak foreign minister and Z. Fierlinger Czechoslovak ambassador in the USSR also participated at the negotiations).

the Czechoslovak Republic signed the treaty attaching Subcarpathian Ukraine was to Soviet Ukraine.⁷¹⁷ Thus, Subcarpathia was handed over to another country, as a ‘gift’ of the Czechoslovak government to the Soviets, simply “*to get favors*” from Moscow. Czechoslovak constitutional principles and judicial formalities⁷¹⁸ were ignored, in spite of the fact that only the Czechoslovak parliament can legitimately make decisions concerning the country’s borders. A map and a separate minute-book about Zakarpatska Ukraine were attached to the treaty which was to be equally valid in Russian, Ukrainian and Slovak languages. The two documents, the text of Molotov’s and Fierlinger’s speeches, were officially published by the *Radanska Ukraina* of June 30 1945, together with the communiqué of the TASS news agency.⁷¹⁹ The Soviet and Ukrainian propaganda machine heralded the fact of the treaty as a significant diplomatic victory; and after the signing, the participants of the special meeting of the People’s Council of Zakarpatska Ukraine celebrated the historical event with the necessary communist enthusiasm. On its behalf a thanksgiving telegram was sent to Moscow. Dozens of congratulatory articles and letters appeared in the Subcarpathian media,⁷²⁰ too. The Kiev papers, among them the *Radanska Ukrayina* of June 30 1945, celebrated the treaty as “*historical justice*.”⁷²¹ From the ambassador in Budapest, Pushkin’s, report⁷²² (top secret, Budapest, July, 2-3, 1945) we learned how Hungary reacted. Pushkin met foreign minister Gyöngyösi on the 2nd of July, and he, at least, valued the signing of the treaty. The ambassador expressed his discontent because the Hungarian papers printed only a brief communiqué about the events, albeit as a result of the treaty a 100 km long direct borderline came into being between Hungary and the Soviet Union which might be of significant importance for Hungary.

⁷¹⁷ At the treaty signing, among the members of the Czechoslovak delegation were also present: the minister H. Ripka, General L. Svoboda, Z. Nejedlý and L. Proházka. On the Czechoslovak part, the treaty was signed by prime-minister Fierling and Vladimir Klementis secretary of state. On the Soviet part, V. M. Molotov and P. Rudnitsky a Ukrainian government member signed the document.

⁷¹⁸ See: ZSELICZKY BÉLA, ib. p. 145.

⁷¹⁹ The Treaty and the attached documents signed by the Czechoslovak Republic and the Soviet Union in Moscow. Doc.381. (TSU./ 623-624.), doc. 382. (TSU./ 624-625.), doc. 383. (TSU./ 626-627.), doc. 384. (TSU./ 627-628.), doc. 385. (TSU./ 628-629.)

⁷²⁰ Doc. 386. and 387.z. (TSU./ 629-630.) Published in: *Закарпатська Правда*. 30. червня – 4. липня 1945. р.

⁷²¹ Doc. 388. sz. (TSU./ 630-632.)

⁷²² Lásd bővebben a melléklet névmutatójában.

On the 3rd of July the foreign minister summoned the representatives of the media for a press conference and in Pushkin's opinion gave the journalists a "good" interview. Anyway, Gyöngyösi wrote in his memoirs that he mentioned his initial idea to the ambassador, "*demanding that the Soviet Union hand over a narrow Subcarpathian corridor to Hungary.*" Pushkin, however, categorically discouraged him, suggesting that he should not raise this question again because what had happened in Czechoslovakia, whence thousands had been expelled⁷²³, might happen in Subcarpathia to the Hungarians.

On September 30 1945, the border with Czechoslovakia was closed down. The ratification of the treaty on the Czechoslovak side took place on the 22nd of November, and on the Soviet side on the 27th of November. The local media reported on this. According to the contemporary reports of the *Munkás Újság*, November 27 1945, the event, considered to be historical, was celebrated in Munkács in the city cinema, and in Ungvár in the city theater with a festive meeting the next day – that is, on Sunday which was "*The first anniversary of the first congress of the people's committees and the day of ratification.*" At both venues the first speaker on the festive occasion was the president Ivan Turyanitsa. This is what the paper wrote about this: "*Then comrade Weisz (member of the people's committee – Gy. D.) spoke in Hungarian: he challenged the laborers to go on working hard in the construction of the great Socialist homeland (...) All the members of the people's council, and the leaders of the party's and town's organizations were on the stage in the presidium (...) The people's meeting sent a telegram to comrades Stalin and Khrushchev on the anniversary and ratification of the treaty.*" The *Munkás Újság* of December, 4, 1945, published the text of the telegrams in full, with long and high-sounding thanksgiving addresses to "*generalissimo Stalin and comrade Khrushchev*" signed (likewise in the Hungarian translation) by the president, vice-presidents and members of the People's Council of Zakarpatska Ukraine.

⁷²³ZSELICZKY BÉLA, ib. p. 148. See: the quoted excerpt was taken by Zseliczky from the source: FÜLÖP MIHÁLY: A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek tanácsa és a magyar békeszerződés, 1947. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1995. Pp. 37-38.

CHAPTER V.

THE MOBILIZATION OF SUBCARPATHIAN GERMAN MEN AND WOMEN TO FORCED LABOR

1. The first and the second cleansing action of the NKVD

Russian archives today concerning the actions of the NKVD (referring to Germans only) hold documents in large numbers. Many of them prove that there genocide was going on among the Subcarpathian Germans, also. Even in 1941, 13,244 Subcarpathian residents said they were Germans. After WWII this number decreased to 2,398 persons which means that 10,846 German residents had disappeared. It is supposed that some of them (1,920 persons) had already moved in the fall of 1944; it should be noted that a significant fraction of the German families said they were Slovaks, Ukrainians or Rusyns in order to avoid Stalinist retaliation (see more detailed statistics in the excursus).

With the first blow – as mentioned above – the German men of military age shared the lot of the Hungarian people; the execution of order No 0036 of November 18 1944 decimated them, too. According to the report on progress of the execution of order 0036 was sent to Beria between the 18th of November and the 4th of December, 1944: 15, 2610 heads were arrested, and 137 of them were Germans.

In the Fadeyev report sent to General Petrov in November 17 1944, it was separately mentioned that “*on the 13th and 14th of December the*

NKVD troops carried out actions in the vicinity of Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlös, Huszt and Rahó to separate Germans (men) of the age 18-50. The actions resulted in separating and sending 292 heads to collecting camps." Thus out of the 22,951 persons, 429 were actually Germans; the rest were Hungarians. Anyway, the genocide of the Subcarpathian Germans was not finished with this. All the rest of the population from the age 17 to 45 in the case of men, and from 16 to 30 in the case of women were mobilized.

2. The third cleansing action ordered from the center

The Committee of the People's Council of the USSR dealing with home affairs initiated the record keeping of the citizens of German nationality in the European countries occupied by the Soviet troops. Their intention was to force the population of German nationality fit for work to labor in the inland regions of the USSR. The military council of the front, in its session of November 24 1944, under Stalin's presidency, accepted "*a draft on the resettlement of persons of German nationality between the ages of 16 and 50 into special camps.*" One of the reasons for resettling was the accusation that "*the Germans show hostility towards the Red Army and spy on them.*" It can be mentioned as an example of high efficiency that Beria sent a report (No 1262/b)⁷²⁴ to Stalin on the very same day on how the three groups created from the officers nominated by the central command of the NKVD, would organize in ten days' time the registering of Germans in countries (Czechoslovakia, Hungary, Romania, Bulgaria, Yugoslavia) liberated by the 2nd, 3rd and 4th Ukrainian Fronts. He named the coordinators of the designated tasks: Apollonov, the assistant people's commissar of home affairs, and Gorbatuk, the commander of the central directorate of the NKVD troops: they never omitted to visit the military boards of the three participating fronts and send a series of reports on the work done. On the 16th of December Beria presented to Stalin the draft of the order⁷²⁵ regulating the internment of the Germans fit for work (men of 17–45, women of 18–30) and scheduled for the liberated territories of Romania, Bulgaria, Yugoslavia, Czechoslovakia and Hungary. Stalin

⁷²⁴ Doc. 269. (TSU./ 454-455.) original place of the source : Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ.

⁷²⁵ Doc. 307. (TSU./ 515.) original place of the source: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Д. 68. Л. 385.

consented to this. On the same day Stalin signed the order No 7161 of the State Security Committee of December 16 1944, consisting of 5 points the abstract of which refers to Czechoslovakia (No 1630, No 23791, No 23792)⁷²⁶; this was delivered for immediate execution to General Petrov, the commander of the 4th Ukrainian Front. Here is a quote from the document: *“It is necessary to mobilize and direct (intern) for work in the Soviet Union all the German men of the age of 17-45 and German women of the age of 18-30 fit for work who live on Romanian, Yugoslav, Hungarian, Bulgarian, and Czechoslovak territories liberated by the Red Army (...) The NKVD, including comrade Beria, are to be entrusted with the control of the mobilization. The NKVD is to be entrusted with the organization of the collecting camps, the reception of those mobilized, the formation and departure of the marching columns, and their guarding on the road. It is necessary to order comrades Malinovsky and Vinogradov (in Romania), Tolbuhin and Biryuzov (Bulgaria and Yugoslavia): a) to secure via the government agencies of the given countries the mobilization and internment of the Germans mentioned in the first item of the resolution; b) with comrades Antonov and Gorbatuk, the representatives of the NKVD, and with the cooperation of the responsible military and civilian administrative agencies of the given countries to take measures to present the mobilized Germans at the collecting places.*

According to the first item of the resolution it is necessary to order comrades Malinovsky and Tolbuhin in Hungary, and comrade Petrov in Czechoslovakia to control the mobilization of the Germans via the military commanders on behalf of the commander at the front.

The mobilized Germans must be allowed to have warm clothes, a change of body linen, bedclothes, food-ware and food 200 kg each altogether.

Khrulyov, the heartland-commander of the Red Army must be entrusted with providing railway appliances and vehicles for the carting off of the interned.”

High-ranking officers of the NKVD, generals Appolonov, Gorbatuk and Sladkevich sent reports to Beria every second day on how the mobilization and deportation of the Romanian, Bulgarian, Yugoslav, Hungarian and Czechoslovak Germans to the Soviet Union was going

⁷²⁶ Doc. 309.(TSU/ 517-518.) original place of the source: ПГБА, -Ф. 32885. -Оп.1.-А. 243. – А. 1.

on. They dared not entrust even the commanders or the military boards of the fronts with the job, the above three officers checked the flow of the action very thoroughly and on the spot.

On the strength of the already mentioned resolution of the state security committee, Marshal Malinovsky, the commander of the troops of the 2nd Ukrainian Front, issued an order which inter alia said: “... from December 25 1944 to January 10 1945, the German men fit for work aged 17-45 and the German women fit for work aged 18-30 living on the territory of Hungary and Transylvania are to be mobilized and deported for work in the Soviet Union.”

As a result of the execution of the resolution No 7161 of the state security committee about 40,000 Germans were dragged away to the Soviet Union from the operational territory of the 1st Ukrainian Front up until March 20 1945.

The military board of the 1st Belorussian Front was occupied with similar tasks: “In order to repel the terrorist threat the resolution No 7467 of the state security committee of February 3 1945, instructed Marshal Zhukov, together with Serov, the trustee of the NKVD, to take decisive measures. They should deal mercilessly with persons caught red-handed. The Germans aged 17-50 should be mobilized for physical work, in groups of 750-1,200; they must be sent to work in the Soviet Union.”

3. The dress rehearsal for the mobilization of German citizens in Subcarpathia

The quoted documents support the argument that the deportation of the Germans aged 16-50 was also organized following military decisions. The military board of the 4th Ukrainian Front issued its military orders applying instructions it had received in view of local conditions; moreover, even anticipating their superiors in Moscow, it gave orders to its central units in a draft decree (top secret No 2, November, 24). Major-generals Katsnelson and Fadeyev, for instance, were ordered to organize collecting places in Rahó, Huszt, Beregszász, Munkács and Ungvár, and to provide 40 transport vehicles with fuel. The SPP camp No 2 in Szolyva was marked out as a central collecting camp. In the note attached to the

decree it was emphasized that the action must be executed at the same time in every settlement. Those mobilized could take their children with them or leave them with their nearest relatives. People over fifty should be left at home. The decree was signed by General Petrov, Colonel-General Mekhlis and Major-General Chief of Staff Korzhenevich.

The mobilization of the Hungarians and Germans, and their being sent to camps in Subcarpathia – as mentioned earlier – had been well rehearsed. The execution of the order No. 0036 taught them a lesson. Because of the unpreparedness of the war machine and human negligence, for instance deaths as a result of starvation, of the cold, and especially of contagious diseases, thousands were left to die. In connection with the new action in regard to the Germans there are only documents enough in the archives to fill one thick volume; from this it is clear that more human conditions had been provided for the Germans dragged away to forced labor.

Ivan Turyanitsa, particularly, excelled in facilitating the internment of the Subcarpathian Germans. In a circular (December 22 1944)⁷²⁷ that he signed as the president of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, he invoked the order of the military board of the 4th Ukrainian Front; once again, he summoned the leaders of the district and local people's committees to take an active part in the organization of the partial mobilization of the German population. Internment this time involved men aged 17-45, and women aged 18-30. They had to appear at the local and district people's committees on December 22-25 1944, where they were registered. The mobilized persons were obliged to appear at the collecting places with food sufficient for 15 days and a 200 kg pack (warm clothes, body-linen, bed-clothes, food utensils, etc. It should be noted that this gesture was not made possible for the Hungarians and Germans interned on the basis of the order No. 0036). Those who missed registration were threatened with capital punishment. The merciless mobilization was carried out by the fighting troops of the NKVD, including the border-guard regiments Nos. 88 and 92. The property of the interned without relatives was confiscated and given to needy persons. According to the reminiscences of the survivors the Subcarpathian Germans were taken to the coal-mines of Horlivka (Donets Basin) to do slave-work.

⁷²⁷ Doc.267.(TSU./ 452-453.) original place of the source: ПГБА, -Ф. 32885. -Он. 1.- Д. 243. Л.19.

Altogether 2,375 German residents were registered under the strict control of the NKVD in Subcarpathia, in nearly 70 settlements (many said they were of another nationality – Rusyn, Slovak, or they hid at the places of acquaintances in another village). The registering ⁷²⁸ of the mobilized German families was done by Colonel Levitin, the deputy staff-commander of the NKVD troops protecting the logistical area of the 4th Ukrainian Front.

*Table No 16
Registration of the Subcarpathian German population*

No	Administrative unit (county)i	Number of settlements	Residents of German nationality	Women of 16-30	Men age of 17-40	Men of 40-60	Women of 16-30	Women of 30-40	Women of 40-50	Children	Old people
1.	Nagyberezna	2	25	-	-	-	4	2	1	17	1
2.	Perecseny	5	105	8	9	4	14	9	6	46	10
3.	Munkács	11	916	49	19	28	124	82	65	329	220
4.	Ungvár	2	9	-	1	-	1	2	-	4	1
5.	Beregszász	4	12	1	1	-	5	1	1	3	7
6.	Szolyva	16	403	35	24	25	56	29	24	146	64
7.	Ilosva	10	264	34	16	19	24	17	23	99	32
8.	Nagyszőlős	1	10	-	-	-	2	3	3	-	2
9.	Ökörmező	1	9	2	-	-	2	-	-	4	1
10	Huszi	6	335	45	22	17	64	32	18	115	22
11	Técső	6	119	5	7	9	8	12	11	41	26
12	Rahó	5	161	17	17	13	13	19	14	39	29
Altogether:		170	2 375	196	116	115	317	208	166	3842	415

Note: NKVD colonel Levitin, the compiler of the original register made mistakes in three places: instead of 69 - 70,⁷²⁹ instead of 2, 376⁷³⁰ - 2, 375, instead of 843⁷³¹ - 842 are the right data.

⁷²⁸ Doc. 284. (TSU/ 477-478.)

⁷²⁹ Doc. 287. (TSU/ 480-481.) original place of the source: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 50. А. 263.

⁷³⁰ Doc. 287. (TSU/ 480-481.) original place of the source: PFBA, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 50. А. 263.

⁷³¹ Doc. 301. (TSU/ 500-502.)

Fadeyev in his report⁷³² (top secret, No 10/00514.) sent to major-general Apollonov on the 5th of December marked as 4, 305 the number of the German population living in Subcarpathia; of these 1,876 were aged 16-50. According to a remark attached to the report on the liberated East-Slovak villages, no Germans were found; and in the settlements of Hungary taken by the 4th Ukrainian Front the enumeration of Germans fell behind because there was still fighting going on in the area.

In Subcarpathia the search for Germans was going on with great vigor. Lt Col Avramchuk, the Chief of Staff of the regiment prepared a report⁷³³ (top secret, No. 00894, December 10 1944)) and a register⁷³⁴ concerning this manhunt.

Table 17
NKVD register of Germans hiding from indemnity work

No	Ad. unit, county	Earlier registered	Number of interned December 13-14, 1945.	On ground of order No 2	Arrested by local organs, between Dec. 10-12	Drafted as volunteers	Between the age of 16-17	Let free because of age or diseases	Hid from internment	Went away with the Hungarian and German units	Interned Hungarians
1.	Szolyva	75	32	4	6	-	8	7	2	16	36
2.	Munkács	320	226	11	32	2	19	21	1	8	17
3.	Ilosva	49	26	-	13	4	3	3	-	-	3
4.	Nagyszőlös	10	1	-	-	6	2	-	-	1	6
5.	Huszt	76	3	17	-	13	23	11	3	6	19
6.	Rahó	47	4	10	13	-	11	4	4	1	100
Altogether:		577	292	42	64	25	66	46	10	32	181

In connection with the execution of the order No.0/00545 Major-General Fadeyev was informed that, in the first week of December,

⁷³² Doc. 287. (TSU./ 480-481.) original place of the source: PFBA, -Ф. 32885. -On. 1. -А. 50. А. 263.

⁷³³ Doc. 301. (TSU./ 500-502.).

⁷³⁴ Doc. 306. (TSU./ 513-514.) original place of the source: PFBA, -Ф. 32885. -On. 1. -А. 243. А. 115.

750 Germans were captured, among them 60 officers, 90 sergeants and 600 soldiers. Besides in Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt and Rahó 226 civilian Germans aged 18-50 were also arrested. Of the planned 577 persons, 285 could not be collected because in November 18-20, they were taken to the camp in Szolyva. According to the report 10 persons were hiding in Máramarossziget and were being searched for. Of those who were on the warrant and on the list of counter-espionage personnel to be captured, 30 persons were arrested and handed over to spotters. In the district of Szolyva, battalion No. 2, in the district of Munkács, battalion No. 3, and in the districts of Ilosva and Nagyszőlős, battalion No 1 took part in the manhunt in the settlements.

It shows the intemperate zeal of the military board of the 4th Ukrainian Front that the State Defense Committee of the USSR, in executing order No. 7061, on December 16 1944, issued a circular with similar content to its units. This, with the help of the NKVD, was also concerned with organizing the collection, the containment, and dispatch of the Germans fit for work since the second half of November. It was again Major-General Fadeyev, the commander of the NKVD troops, who was entrusted with the additional mobilization in Subcarpathia. This order contained new elements releasing from internment:

- women with children under seven who had nobody to leave them with;
- those who it was certain had been crippled in war or work, and were desperately ill.

The local people's committees were responsible for the hundred per cent appearance of the persons on the list who, having regard to winter conditions, had to be prepared for the march in five days. People who did not appear at the collecting place within 24 hours, were court-martialed; and the population of the given settlement was informed about the rigorous punishment to which they were sentenced. The order was signed by General Petrov, General Korovnakov, Colonel-General Mekhlis, and Major of the Guard Ustinov, and authenticated with the seal of the military board of the front.

Major-general Fadeyev informed his superiors daily about how the execution of the order No. 00216 issued by the military board (council) of the 4th Ukrainian Front was going on. With the involvement of the commanders of the border-guard regiments Nos. 88 and 92, NKVD express

messengers delivered the hectographed and top secret order No. 00520 to the People's Council of Zakarpatska Ukraine, in close cooperation with the military board of the 4th Ukrainian Front, to the addresses of the district people's committees – the consignment note (cover letter) No. 10/0574., 22. 12.1944.) was signed by colonel Levitin.⁷³⁵ The district committees, acting officiously, within five days re-issued an order to the leaders of the settlements to mobilize and register part of the German population. The circulars of the people's committees of Munkács county and Nagyszőlőös turned up in the archives, signed by the over-zealous leaders of these committees.⁷³⁶

The operational officers of the NKVD sometimes made notes referring to German mothers.⁷³⁷

A couple of names from the list:

Gertrud Lieb, born in 1918, Pavsino 72, left her child with her father;

Varvara Fogel, born in 1919, Pavsino 78, left her child with her mother;

Margarita Kajnc, born in 1921, Palánka 76, left her child with her father;

Julia Nuszer, born in 1922, Palánka 109, left her child with her mother;

Mária Gerber, born in 1916, Palánka 180, left her child with her mother.

According to one of the notes at the bottom of the sheet the first train with the mobilized German women left Volóc on January 7 1945. Another document says that on January 2-3 1945, in the organization of the NKVD operational officers “*a special contingent*” of 185 persons was sent from Munkács to the railway station in Volóc⁷³⁸ and there the entraining of the groups of the German internees was begun.⁷³⁹ The operational officers of the NKVD collected information on young Germans, too, who shunned mobilization and as volunteers checked in the first Czechoslovak Division. For this reason, they prosecuted the military attorney general of the 4th Ukrainian Front and demanded that

⁷³⁵ Doc. 315. (TSU./ 526-527.) original place of the source: ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 321.

⁷³⁶ Doc. 318., 319. sz. (TSU./528-530.).

⁷³⁷ Doc. 320. sz. (TSU./ 530-531.) original place of the source: ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243. Л.146.

⁷³⁸ Documents No 322 signed by colonel of the guard Kuzminchov and colonel Baldasarov. (TSU./ 532.) original place of the source: Русский Государственный Военный Архив, ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 50. Л. 350.

⁷³⁹ Reports No 330 made by major Smirnov és CAPTAIN Kuzmenko. (TSU./ 541-542.) original place of the source: ПГВА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -Д. 243.

the Germans they had listed be removed from the Czechoslovak army, be severely punished and then sent to the Soviet Union for indemnity work. A few names from the list: Anna Andreyevna Garbas, Maria Andreyevna Garbas, Alica Ferentsovna Svircli – all from Bustyaháza, registered by the Czechoslovak recruiting committee in Huszt. In Munkács Teréz Ivanovna Spengal and Mária Ivanovna Nuszer joined the army with the help of the local town mayor.⁷⁴⁰

The Carpathian border-guard regiment No. 88 belonging to the NKVD troops of the 4th Ukrainian Front delegated three battalions for the search of men and women who had tried to avoid deportation. Captain Hrizhnak, the Chief of Staff of the regiment in his action plan signed on January 6 1945, pointed out that many had left their native villages, hidden in other settlements at the homes of acquaintances, and other places unknown, and many others had become volunteers in the Czechoslovak army. In January 7-15 1945, raids were conducted in the districts of Técső, Huszt, Nagyszőlős, Beregszász, Munkács and Szolyva, and a thorough search made.

In connection with the carrying out of order No. 00520 of the military board, on January 9 1945, Major-General Fadeyev and Colonel Bosy, the Chief of Staff, sent a summarizing report about the deportation of the Germans to General Petrov and Colonel-General Mekhlis in which they indicated that 215 persons, 49 men and 166 women, presented themselves at the designated collecting places. These, on the 7th of January, were directed to the Volóc railway station. Though 36 persons (10 men, 26 women) did not appear, the search for them was in progress. At their inquiry Grabovsky, the colonel of the Czechoslovak army, handed over 4 persons to the NKVD. 166 women were sent to the Eastern regions of the USSR by train.

4. Resolution on the deportation of Hungarian and German families

Ivan Turyanitsa, the president of the People's Council of Carpathian Ukraine, cooperated actively in carrying out the order (No. 1034) of the Soviet Ministry of the Interior, issued on January 15 1946, which

⁷⁴⁰ Information from colonel Bosy and colonel Levitin, No 327. (TSU/ 530-540.) original place of the source: РГБА, -Ф. 32885. -Он. 1. -А. 50. А. 349.

called for the mass deportation of the Subcarpathian people of German nationality. The order covered inter alia those who “*were the the most militant during the German-Hungarian occupation; the members and supporters of the Volksbund German nationalist organization; and the family members of the SS-members, who when the German troops were withdrawn, returned home to Germany.*” The people’s council guided by Turyanitsa issued similar orders. Of them No. 3233 and No. 3234 are dated August, 4, 1945. The first one says: “*... the Germans and other persons who fled with the German-Hungarian armies, and who then returned to the territory of Ukraine, should be deported.*” The other one covers Hungarians: “*As to the cleansing of the Hungarian occupying the territory of Carpathian Ukraine, taking into consideration the interests and the will of the people, those Hungarians who came to this territory during the alien enemy occupation of Carpathian Ukraine are to be deported.*”

Both orders had to be carried out under NKVD control in August 1945, by the head of the local Department of the Interior and the people’s councils of the districts. The planned deportation of the German families happened only half a year later, in March 1946. On the basis of the internal orders No. 1034 of January 15 1946 and, in particular, No. 1-2749 of February 24 1946, the first group consisting of 1,969 persons was deported to the Tumen Oblast. In 1949 and subsequently, 701 Germans were deported also to Tumen Oblast where they were forced to do lumbering.

Interior Commissar Beria’s “*Special File,*” a report which had the title: “*About the expediency of the resettlement of the German and other anti-Soviet elements from the territory of Subcarpathia to the Oblast of Tumen*” was sent to Stalin on March 30 1946. The importance attached to it, proves that the partial deportation of the Subcarpathian Germans was dealt with as a state level task in the USSR. The NKVD with the active support of the Subcarpathian People’s Council roused out and resettled 2,570 Subcarpathian Germans together with their families in the Siberian Tumen region. The active leaders and supporters of the Volksbund, and also the SS members were executed by the SMERSH.

According to the statement⁷⁴¹ of Zoltán Kizman, the president of the Subcarpathian German Association, more than 3,000 Germans were

⁷⁴¹ АЛМАШІ, М. М. (ed.): Відділ у справах національностей Закарпатської ОДА, Центр Культур

deported altogether into Siberia and Kazakhstan. For instance, from Szinyák 181, from Schönborn 133, from Alsógrabovnicából 128, from Dubi 109, from Dracsinó 86, and from Németskucsova 78 persons were dragged away. They were resettled in Dubrovka, Polyanova, Lorba, Ust-Irtish, Beryozova, Lugova, Samarova and other villages of the Tumen Oblast where they worked in inhumane conditions and where many of them perished.

According to the resolution of the Supreme Soviet of the USSR of November 28 1949, *“the German, Kalmyk, Ingush, Chechen, Finnish, Lithuanian and other nationalities must suffer everlasting exile, and must never leave their dwelling-place; the law-breakers will be sentenced to 20 years’ forced labor.”*

On the 13th of December, 1955, this resolution was cancelled, but the Germans were not allowed to go home. All the same, more and more of them went home to Subcarpathia without permission. They were, however, constantly harassed by the Soviet military police; different fines were meted out to those who had tried to go home to pay the cost of their being sent back to their place of exile. But, demanding their right to return home, they set their face against the administrative measures, and wrote letters of complaint to the leaders of international forums, and to the German embassy. Finally, in 1974 they were officially permitted to return and settle down at home – by then their number had decreased to 4,230. They continued to feel socially insecure since, like the Hungarians, they were pronounced collectively guilty because of the crimes of the Nazis – and because hatred of the Germans was excited by the communist media. Mother-tongue education was put an end to in settlements where Germans lived; the obligatory foreign language at school for them was Italian, French or English, whilst among the Ukrainians and Russians it was permitted to teach German as a foreign language.

Affected by the growing anti-German propaganda more and more of them preferred emigration. Between the years 1970 and 1990 many hundreds of Subcarpathian Germans resettled in Austria or East-Germany.

Національних Меншин. Інформаційний бюлетень № 4., Ужгород, 2003. р. 18.

5. Ethnic repression against the German population living in the Central-European countries

The internment of those Germans fit for work from Subcarpathia and from the countries of the Carpathian Basin was going on along with other operations elsewhere. The Commissar of the Interior Beria sent a report⁷⁴² (top secret. 20. I. 1945) to Stalin and Molotov about the first phase of the deportations, the data of which can be seen in Table 18. The Beria report shows the situation of January 19, 1945, according to which from the “Balkan countries” 67,930 interned Germans were sent to the Soviet Union, of whom 35,350 were men and 32,580 were women; 7,193 persons had already arrived at the designated places, and of these 6,193 persons were forced to work in coal mines, and 1,000 persons in an iron-foundry.

In the opinions of Eleonóra Matkovits Kretz, a GULAG researcher (Pécs) and dr. Zalán Bognár, a historian of the territories occupied by the Soviets, approximately 551,049 Germans were registered, 240,036 men and 310 613 women. According to deficient statistical data, all in all 112,480 Germans were dragged away into the USSR. The authenticity of these data may be rightly questioned for several reasons, and one of them is that because if out of the 5,677 waggons 399 were used by the guard (and equipment, food) then hardly 20 persons “travelled” in a waggon, whereas survivors said there were always as many as 35-45 persons in one.⁷⁴³

Table 18.

NKVD registry on the internment of German men and women according to the situation of January 19 1945.

Country	Interned altogether:	Men	Women
Yugoslavia	10 935	3 692	7 243
Hungary	23 707	15 098	8 609
Czechoslovakia	215	49	166
Romania	33 073	16 515	16 558
Altogether:	67 930	35 354	32 576

⁷⁴² Doc 342. (TSU./ 555.) original place of the source: ГАРФ, -Ф. 9401. -Он. 2. Д. 92. Л. 152.

⁷⁴³ DÜPKA GYÖRGY (2011): *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira*. In: *Trianoni Szemle*, Budapest, 2011/1. sz., pp. 30-32.

Table 19

Registry of the number of German men and women mobilized for indemnity work (on ground of NKVD reports)

Country	Interned altogether
Yugoslavia	73 572
Hungary	50 292
Czechoslovakia	4 250
Romania	421 844
Bulgaria	1 089
Altogether:	551 047

(Out of them 240,036 men, 310,613 women)

In connection with “the completion of the number of POWs” Dr. Zalán Bognár’s estimate is that 230-250 thousand civilians were deported from the territories of Hungary and interned in the Soviet Union. The survivors could return home in more phases, as a result of long diplomatic negotiations. In 1947, 100,000, in 1948, 85,000, in 1949, 5,055, and between 1950 and 1953, 25, 000 persons were released.

According to the latest research of scholars, of the 15 million persons on the territory of Hungary about 300,000 (according to the data of the Compensation Office 500,00 persons) were interned, and of these 130,000 persons were interned because of their (roughly half and half) Hungarian or German extraction. The allied powers connived at the genocide carried out by the Soviet system on the grounds of the principle of collective guilt.⁷⁴⁴ During the seizure of all these people, and subsequently, no credible list was made of those who died in the camps – until now. In the opinion of the survivors each third and fourth internee was the victim of an inhumane principle in an inhumane system. In honor of the martyrs of Hungary, Transylvania, the Felvidék (Highland) and Délvidék (Southland) separate memorial boards were set up.⁷⁴⁵

⁷⁴⁴ BOGNÁR ZALÁN: *Malenykij robot, avagy a polgári lakosság tömeges elhurcolása Magyarországról szovjetunióbeli kényszermunkára 1944/45-ben, különös tekintettel a németként deportáltakra*. 2009. See also: Dr. BOGNÁR ZALÁN (ed.): *Malenykij robot...*, ib. pp. 13-72.

⁷⁴⁵ The memorial boards were inaugurated on the 19th of November, 2011.

CHAPTER VI.

THE HUNT FOR, ARREST, AND IMPEACHMENT OF ANTI-SOVIET ELEMENTS

1. NKVD order to sieve-out the especially hostile elements

In connection with the execution of the orders 0036 and 7161 in the previous chapters I was dealing with, primarily, the cruel retaliation against the Hungarian and German population and with the consequences of that retaliation. But the totalitarian regime launched another operation aimed at the organization of cleansing on territories controlled by the 4th Ukrainian Front. With Stalin's support the People's Commissar Beria assembled together and sent to the Military Boards of the fronts the NKVD order⁷⁴⁶ No. 0016 of January 11 1945, according to which during the months of January and February 1945, in Subcarpathia and in the neighboring Hungarian, Slovak and Polish areas, the third "collecting" operation was begun among civilians in their homes.

As mentioned above, before the promulgation of the order No. 0016, Lieutenant-Colonel Blumin, the commander of the Carpathian border-guard regiment No. 92 of the NKVD, in accordance with the earlier

⁷⁴⁶ Even at the repeated requests of the Subcarpathian Regional Rehabilitation Committee and the spokesperson Alexy Korsun, the dissolution of the NKVD order No. 0016 of January 11, 1945, up to 2012 did not eventuate so it cannot be researched yet. But the secrecy of the NKVD reports, connected with the execution of the order and mentioned also in the thesis, was broken.

NKVD directives, sent a report (register number: 00301. 1945.01.11.) to Major-General Fadeyev, the commander of the NKVD troops entrusted with the control of the heartland of the 4th Ukrainian Front. His regiment, including the battalions, officers, and sergeants were to prepare to carry out the operation aimed at sieving out “*the especially hostile elements.*” Military vehicles were made ready and measures for detaining of those arrested were strengthened. Together with Lieutenant-Colonel Blumin, the report was also signed by major Smirnov, the Chief of Staff of the regiment.

Commissar of the Interior Beria sent a top-secret account⁷⁴⁷ of the action executed between January and April 15 1945, covering many occupied countries, and particularly the hinterland behind the front. He sent this (register number N-438/B, 17.04.17) to the Supreme Presidium of the Soviet Union, including Stalin, Molotov, the Political Bureau of the CC of the CPSU and the members of the GKO.

“*The especially hostile elements*”, from the point of view of Soviet society, were arrested by the NKVD in great quantities, not only in Subcarpathia, but, following massive raids, also in neighboring Hungary, Slovakia, Poland, and other countries. According to the report the NKVD arrested 215,540 persons. Of these, 8,470 were agents, or terrorists carrying out surveillance and resistance activities; 123,166 were members of fascist organizations; 31,190 were allegedly enemy officers and soldiers; 3,319 were policemen, gendarmes, prison warders, the leaders of justice departments and correctional institutions in each country, office leaders, employees in the prosecutor’s office and courts; 2,272 were directors of more significant companies, economic units, leaders of administrative offices, employees in publishing houses, newspapers, dailies and weeklies in different languages; 17, 495 were ‘traitors’, officials collaborating with the occupants who fled with the German fascist troops; and 29, 628 were other hostile elements.

The national distribution of those arrested was as follows: 138,200 German, 38,660 Polish, 3,200 Hungarian, 1,130 Slovak, 390 Italian, and

⁷⁴⁷ See: Doc. 29. (ZUN/83-85), original place of the source: ГАРФ, -Ф. 9401. -Оп. 2. Спр. 95. Арк. 263-255. Особлива папка. №-1. Копія. Машинопис.

27,880 Soviet citizens (Russian, Ukrainian, Byelorussian, Lithuanian, Latvian, Kazakh, etc.)

Of those who were selected for deportation, 225,540 persons, 148,540 were sent to the camps of the NKVD, and a further 62,000 were in the NKVD prisons behind the front, in NKVD camps or were remanded. In the course of being arrested, 5,000 persons died in the marching columns to the nearest collecting camp.

The report-writer, inter alia, noted that only half of the arrested were fit for work, the other half were old, and incapable of physical work. Of the contingent fit for work, 25,000 persons who passed careful inspection were sent to Soviet labor camps where they worked in coal-mines, heavy industry, non-ferrous metallurgy, and all kinds of construction.

The further lot of the people unfit for work depended upon many criteria. Only those were set free were those against whom the investigating officers of the NKVD or SMERSH found no incriminating evidence. All the others had to face the decisions of a court martial.

Beria, in his order of April 18 1945, (register number N-00315, April, 18, 1945) encouraged the actions of the “*Cheka*”, their ‘red terror’ aimed at other layers of the totally intimidated population. The order made earlier (No. 0036) widened the circle of those who could be arrested. It was against all kinds of leaders of the anti-war group, boy scouts, and party activists. After the sieving-out, people under sixty were detained in labor camps. The prisons were filled with persons the NKVD thought suspicious, and according to the “*thought police*” everybody was of anti-Soviet mentality. The order said also that on the basis of the NKVD directive 0061 issued on February 6 1945, people who participated in terrorist and anarchistic acts were to be liquidated on the spot.

The order draws the attention of the commanders of the units taking part in the action to end at their earliest convenience all matters connected with the investigation of the anti-Soviet elements in order to decide the measure of punishment: death by shooting or forced labor in a camp. The amendment to the resolution ordered the arrest of every German who took part in the law establishing the fascist military administration, in the law-enforcement agencies, and in German civilian organizations and parties. They were all placed in separate “*filtering*” or “*sieving*” camps.

In Subcarpathia, Major-General Selivanovsky, the special emissary of the NKVD, directed in person the “*combing-out*” of the settlements and the arrests. In these days many hundreds of civil servants of the Hungarian political and administrative state structure, mayors, borough heads, school headmasters, levente instructors, regional representatives and MPs were imprisoned. In his memoirs, Lieutenant-Colonel Kruglyakov mentioned that the essence of the NKVD action was “*to separate temporarily the functionaries of Zakarpatska Ukraine, to send them all to the coal-mines of the Donets Basin*” in order to stop these elements hampering Sovietization.⁷⁴⁸

Between January 19 and February 17, there were 2,352 persons on the list of those arrested. Of these 412 were sent to the military counter-espionage department of the SMERSH, 13 were treated in hospital, 8 were set free, one died and all the rest were sent to special hinterland camps of the NKVD.

State security Major Mochalov, the head of the NKVD department dealing with the affairs of POWs and internees, reported many times on the execution of the order 0016 in Subcarpathia. For instance, in his instruction⁷⁴⁹ sent to commanders of Soviet collecting camps on January 17 1945, we can read that according to the order referred to, functionaries arrested in the collecting camps were separated from POWs, and registered in special files together with the interned. In another note of his⁷⁵⁰ he names the route and the distributing camp No. 22 in Staryi Sambir to which the arrested functionaries were delivered in marching columns. In his third note⁷⁵¹, inter alia, he says that by order of Major-General Selivanovsky, the special emissary of the NKVD, they were sent in crowded cattle-cars from the camp in Staryi Sambir to the town of Mostiske. From the next note⁷⁵² we learn that on the 7th of February 1945, from Staryi Sambir in Lvov Oblast, train No 47429 departed with 2,159 detainees to Mandrikino

⁷⁴⁸ Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.” Архівні документи і матеріали, 2012. ib. p. 85.

⁷⁴⁹ Seedoc. 130. (ZUN/113-114), original place of the source: Центр Хранення Історическо-Документальних Колекцій (Moszkva) ЦХИДК-Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 57. Копія. Машинопис. Further on: ЦХИДК.

⁷⁵⁰ See: Doc. 137. (ZUN/214-215), original place of the source: ЦХИДК-Ф. 425. - Оп. 10. Спр. 11. Арк. 55-56. Копія. Машинопис.

⁷⁵¹ See: Doc. 138. (ZUN/216-217), original place of the source: ЦХИДК-Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 11. Арк. 59. Копія. Машинопис.

⁷⁵² See: Doc. 155. (ZUN/233), original place of the source: ЦХИДК-Ф. 425. - Оп. 1. Спр. 9. Арк. 50. Копія. Машинопис.

in the Donets Basin. The greater part of the detainees in the military counter-espionage department of the SMERSH were liquidated; some of them were sentenced to 25 years' forced labor in camps.

2. NKVD showdown with leading intellectuals

Meanwhile in the prison of Ungvár the inquiring officers of the special units of the SMERSH (Captain Glukhov, Major Kazantsev, Lieutenant-Colonel Meshtsheryakov, Captain Vasilevsky and others⁷⁵³) went on conscientiously with the interrogation of the arrested functionaries, and if they did not have enough information on somebody to put them in front of a court martial (i.e. to shoot them), instead of absolution they sent them to the NKVD and SMERSH special punishment camp at Yenakiyev in the Donets Basin from where few returned.

Many brilliant Hungarian patriots, much honored individuals, fell victim to the merciless Soviet authorities. According to archive materials, among them were István Siskó (Munkács, 1900),⁷⁵⁴ the lawyer and legal advisor to the Hungarian State Bank of Ungvár, and chief editor of the *Kárpáti Híradó* in Ungvár (charged with publishing anti-Soviet articles); Ferenc Nagy,⁷⁵⁵ an office clerk of the Chemical Woodworks in Perecseny (charged with being a member of the gendarme staff of Perecseny); András Kutlán⁷⁵⁶ (Fancsika, 1907), a teacher, living in Péterfalva till January 23 1945, who in 1941-1942 worked on the *Hét* Christian newspaper, and after 1943 was its editor (he was charged with publishing Hungarian nationalistic anti-Soviet materials supporting the fascists in his paper); Mikola I. Stefickij/Steficko/⁷⁵⁷ (Munkács, 1910),

⁷⁵³ See more in the insert.

⁷⁵⁴ See SMERSH resolution: doc. 141 (ZUN/218-219.), original place of the source: Архів Управління СБ України в Закарпатській обл., АУ СБУ 30-Ф. 7. Спр. 1836. Арк. 52-54. Оригінал. Машинопис. Further: АУ СБУ 30.

⁷⁵⁵ See SMERSH resolution: 142. (ZUN/219-220), original place of the source: АУ СБУ 30-Ф. 7. Спр. 1845. Арк. 39. Оригінал. Машинопис.

⁷⁵⁶ See SMERSH resolution: doc. 145. on András Kutlán (ZUN/224-225), original place of the source: АУ СБУ 30-Ф. 7. Спр. 1831. Арк. 39-39а. Оригінал. Машинопис. See also: in November, 5, 1945, the Subcarpathian Regional Court of Justice sentenced him to 25 years. He never returned home. In 1992 he was re-established in public esteem.

⁷⁵⁷ See doc. 148. (ZUN/226-227), original place of the source: АУ СБУ 30-Ф. 7. Спр. С-1838. Арк. 54-55. Оригінал. Машинопис. In January, 22, 1945, from the "front prison" was sent to the NKVD camp. His further fate is unknown.

arrested in Poroskovo/Poroskó, Perecseny county, (charged with being a spy for the gendarmes and with participating in the search for partisans), and many others.

This was also the period when Fegyir Révai, the leader of the Ukrainian National Association (UNO), and a delegate of the Soym of Carpathian Ukraine; Ivan Cmur, an activist in the Perecseny organization of the Ukrainian nationalists; Ludvik Bencs, an employee of a local industrial company in Huszt; the leader of the local Arrow-Cross party, and other residents of the area were charged with anti-Soviet activity and sentenced to execution by firing squad. Beginning in 1991 the victims of the unlawful sentences were re-established in public esteem.

It is evident that, with the inauguration of the Soviet laws and jurisdiction on foreign territories (Subcarpathia, Hungary, Czechoslovakia), in its contempt for foreign citizens, the NKVD and SMERSH Chief Group-Directorate of the 4th Ukrainian Front stamped on basic human rights. In accordance with international interpretation of the law, too, they were guilty of genocide in arresting, sentencing according to its own laws, and executing interned Hungarian, German, Rusyn, Ukrainian, Jewish, Slovak, Czech, and Romanian intellectuals. These were individuals who, in the years between 1938 and 1944 as citizens of their own counties, carried out public duties, were notaries, judges of settlements, civil servants, black-coated workers, policemen, leaders of institutions and organizations, MPs, representatives of autonomous governments, party politicians, journalists, principals, and so on. They had no right to sit in judgement on those people who either issued anti-Soviet propaganda or who were alleged to have fought against the USSR on territories not belonging to the Soviet Union.

In the case of Subcarpathia, the Soviet authorities were contemptuous of the Hague Conventions⁷⁵⁸ which state unambiguously that on territories occupied by invading armies unarmed and defenseless civilians must not be arrested, deported or interned. The military administration

⁷⁵⁸ The Hague Conventions of 1899 and 1907 are a series of international treaty and declarations negotiated at two international peace conferences at the Hague in the Netherlands. Along with the Geneva Conventions, the Hague Conventions were among the first formal statements of the Laws of war and War crime in the body of secular International law. In 1907 among others it was signed by the Austro-Hungarian Monarchy and Tsarist Russia, too. In the case of Russia, after the inception of the Soviet Union, the Hague Convention applied to it, too.

of the occupying forces may make them do exclusively military labor service (restore bridges, roads, railways, etc.), but they must not be taken away from their places of residence for a lengthy period of time and detained in inhuman conditions.

In Dr. Lajos Varga's opinion in this respect the Stalinist Soviet power in the fall of 1944, with the knowledge of the allied powers, committed "war crimes."⁷⁵⁹ A quote: "*The dragging away of part of the population infringed international law. From this point of view the responsibility was unequivocally Stalin's (...)* He and his comrades, however, were not called to account for doing this. Why? The answer is obvious: the Germans lost the war, and the Soviets won it, i.e. after the war Stalin was in the position of strength. And in respect to Hungary it turned out that the Hungarian Provisional Government in December, 1944, declared: Hungarian administration had to withdraw behind the Treaty of Trianon borders,(...) it did not wish to deal with the Hungarians resident in Hungarian territories over the Trianon borders." Hence it follows that the Provisional Government of defenseless Hungary, in order to preserve legal continuity, was not willing to lift up its voice against the aggressive invasion and annexation of Subcarpathia, and the punishment of its citizens living there. (The approach of the later governments was, unfortunately, the same).

It was also the position of strength of the triumphant Soviet forces that stymied the diplomatic efforts of Czechoslovakia that aimed at getting back Subcarpathia. The allied powers, the "*Founding Fathers of the Trianon Treaty and borders*" were not drawn into the matter of the affiliation of Subcarpathia either. Without asking the population *and* without arranging for a referendum, "*an independent state territory*" was created. It was aimed exclusively at the drawing of the avenging Subcarpathian nationalist-communist leaders into the political farce of "*the re-union of the ancient Ukrainian lands*", out of the four incomplete regions. In addition, a manifesto was accepted in Munkács merely in order to show the world that the union was legitimate. It was not the people of Subcarpathia who shaped events in Subcarpathia, but Stalin himself, using his position of strength as his justification. The use of the

⁷⁵⁹ Dr. Lajos Varga, in 1989 on the memorial conference in Beregszász, lectured on how the Stalinists applied law in the occupied territories. In: DUPKA GYÖRGY (ed.): *Egyetlen bűnük magyarságuk volt!*, ib. pp. 214-217.

principle of collective guilt, of the notion that “*for he who had hurt me, no quarter is given*” was one of the achievements of Stalinist logic. In this “*there was no difference between Stalin and Hitler, but Stalin was not punished by anybody.*”

3. The unlawful judgements of the Exceptional (kangaroo) courts

Following the Soviet model retaliatory institutions and organizations were created to decapitate the leading layers of civilian society. According to the instructions of Soviet experts the People’s Council of Zakarpatska Ukraine on the 18th of December 1944, established its “*irregular armed forces,*” the people’s militia (or police) and the people’s druzshinas⁷⁶⁰; their task was to maintain public order and to eliminate the external and internal enemies of the people’s council.

The staff of “*the Turyanitsa army*” was directed by Olexandr Tkanko, a Soviet officer, a former partisan leader honored with the title Hero of the Soviet Union. From December 1945, the people’s militia and the people’s druzhinas, belonged to the interior directorate of Subcarpathian Ukraine under the command of major-general Soprunenko⁷⁶¹. On the 26th of March 1945, Olexandr Tkanko was appointed the militia commander headquarters of the interior and Mihaylo Matskanuk was appointed his political assistant.⁷⁶²

In line with the decree of the People’s Council of Subcarpathian Ukraine accepted on the 18th of December 1944, the Exceptional Court “*for reckoning with the enemies of the people*”⁷⁶³ was established. The Hungarian translation⁷⁶⁴ of the decree No. 22 was first published in our collection of documents in 1993. The sixth point of the decree says:

- “The jurisdiction of the exceptional courts includes matters
- a/ on leading organs of the occupying military authority;
- b/ on members of the Hungarian police and gendarmerie;

⁷⁶⁰ Doc.312. (TSU./522.) original place of the source: *Вісник Народної Ради Закарпатської України*, 30. грудня 1944.

⁷⁶¹ See for more details the index in the insert.

⁷⁶² Doc. 362. (TSU./ 591-592.) original place of the source: *Вісник НРЗУ (Народної Ради Закарпатської України)*, 31. березня 1945.

⁷⁶³ Doc. 313. (TSU/ 522-524) ib. 30. грудня 1944.

⁷⁶⁴ „*Sötét napok jötték...*”, pp. 121-123. See the copy of the original Ukrainian text *ibid.* pp. 144-145.

c/ on traitors and their hangers-on from the citizens of Subcarpathian Ukraine who prejudicially to their own people strengthened the occupying authority;

d/ on secret agents of Hungarian and German organizations;

e/ on persons who in occupation treated the people cruelly and aggressively;

f/ on persons who sabotaged the activity of the People's Council of Subcarpathian Ukraine and issued propaganda against our liberator, the Red Army;

g/ on persons who rose up against the representatives of authority and public figures;

h/ on persons whose activity was aimed at fomenting national or religious animosity;

i/ on agents of fascist parties;

j/ crimes the hearing of which is deemed necessary by the exceptional courts.”

The chair of the Exceptional Court was Vasil Rusin,⁷⁶⁵ the 26-year-old former partisan, the agent of the NKVD, who had no judicial qualification. The vice president was Mikhaylo Kalinov, and the secretary Mikhaylo Kampov. For the post of the attorney general of the puppet state the Russophile Ivan Andrashko⁷⁶⁶ was nominated, together with Vasil Mitryuk his assistant. Dr. László Reizman, Gennady Dobryukov, Mikhaylo Popovich, Viktor Bunin (judicial rapporteurs), and also Oleksa Logoyda, Ivan Ledney, Yevgen Zhupan and Yuriy Tokar were nominated as members of the syndicate. Ivan Turyanitsa signed the nominations on the 17th of January 1945.

On the 22nd of January 1945, the People's Council gave orders also about “officially” surrendering all prisons and detention-rooms to the NKVD. We could also learn from the *Bulletin* who devised the scenarios of the political legal proceedings at the kangaroo courts: Dr. Mikhaylo Varga, Dr. Mikhaylo Brashtshayko, Vasil Mitryuk, Dr. Avgusztin Hegedűs, Dr. Vasil Petrichko, Dr. Vasil Nemeshchuk, Dr. Anton Bora, and Yevgeny Bokhut. The court scenarios were modelled on the minute-

⁷⁶⁵ See details in the index of the insert.

⁷⁶⁶ See details in the index of the insert.

books prepared by NKVD and SMERSH investigators and what they forced the arrested persons to confess. Beginning in April 1945, judicial experts, who had nothing to do with Subcarpathia, were nominated by the NKVD to arrange the show-trials. To represent state-security organs Yuriy Golubovsky and Petro Ribachenko were nominated as assistants to Attorney General Andrashko, and from among the candidates of the NKVD, Petro Tsuprichnko and Oleksa Cherednichenko were sent to the headquarters of the interior. In 1944-1945 the court handed down sentences arbitrarily, without defense, and had the right to give anybody a jail term of up to 25 years, or execution with confiscation of property. The judicial activity of the court, its method of jurisdiction met none of the usual requirements, not even the most elementary ones, of the legal practice in a civilized society. Its activity was aimed at decimating the Hungarian, Rusyn, and intellectuals of other nationalities in Subcarpathia.

The first trials were scheduled already for the winter of 1945 and the first judgements were also delivered then.

According to the Soviet political law-enforcement agencies the soldiers fighting in SS divisions and other German special units were all war criminals.⁷⁶⁷ Of the members of the Volksbund⁷⁶⁸ and the SS many were charged, sentenced, and many of them were executed. On the basis of the NKVD and SMERSH investigation materials the kangaroo court sentenced to death and ordered the execution of the German joiner József Snelcer⁷⁶⁹ (Szolyva, 1926-1945), the Slovak János Poláncsák⁷⁷⁰ (Szolyva, 1926-1945. 25. 04.), then of Tóbiás Augustin⁷⁷¹ (Dubi, Ilosva county, 1884-1945. 18.12.), Mátyás Ergat,⁷⁷² a worker in Szolyva (Skole, Poland,

⁷⁶⁷ In 1991 at the initiative of the Subcarpathian Regional Rehabilitation Committee the Subcarpathian Regional Prosecutor's Office nullified the unlawful judgements of the exceptional courts and re-established the victims and the convicted in public esteem.

⁷⁶⁸ Volksbund der Deutschen in Ungarn, i.e. the People's Association of the Germans in Hungary was the organization of the Hungarian German minority, and in 1938 in Subcarpathia; after the attachment of settlements with a German population the Volksbund local organizations also were set up.

⁷⁶⁹ See SMERSH request-book, the attached notes. Doc.161. (ZUN/236-238.), original source: АУ СБУ ЗО-Ф. 7. Спр. 5343. Арк. 7-8а. Оригинал. Рукопис.

⁷⁷⁰ Ibid.

⁷⁷¹ See the decision of the Subcarpathian attorney general: Doc.166. (ZUN/242-243), original place of the source: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Оп.1., Спр. 5334. Арк. 16. Оригинал.

⁷⁷² See Ergat's petition for a reprieve. Doc. 169.t (ZUN/248), original place of the source: АУ СБУ ЗО- Ф. 7. Оп.1., Спр. 5633. Арк.26. Оригинал. Рукопис.

1907-1845. 05. 10.), another worker residing in Szolyva, the mason József Piller (Pósháza, 1908-1945. 06. 16., after the death-sentence he hanged himself in his cell in Ungvár), Sándor Stefanszki (Munkács, 1909-1954. 24. 07. 24.), who was a wall-painter in Pósháza and an activist of the German circle in Szolyva. They were accused of being members of the Volksbund and the SS.

Many Hungarians were pronounced agents or spies and were sentenced to death, e.g. András Priboj⁷⁷³ (Dombóvár, 1909-1945. 06. 1.), residing in Munkács. The execution of the chief executive of the Latorca company provoked great indignation in Munkács.

The active Subcarpathian members of the Volksbund and Hitler-Jugend were sentenced to between 5 and 25 years of imprisonment to be served in correctional labor camps. From the request books, court judgements just a few names are mentioned as examples transcribed from the Cyrillic into the Hungarian alphabet (the surname comes first). They all were descendants of former German settlers, farmers, workers, tradespeople, and apprentices.

The names in no order of significance:

<i>Szajler Mátyás</i> (Lalovo, 1925.)	<i>Kusnyir Iván</i> (Szofija, 1897.)
<i>Genzel József</i> (Várpálánka, 1891.)	<i>Vencel Pavlik</i> (Dubi, 1907.)
<i>Genzel János</i> (Munkács, 1907.)	<i>Hojsz Ferdinánd</i> (Dubi, 1882.)
<i>Pfajfer György</i> (Lalovo, 1903.)	<i>Pavlik Mihály</i> (Dubi, 1901.)
<i>Stajer Ferenc</i> (Krejh, Ausztria, 1912.)	<i>Plouz Rudolf</i> (Dubi, 1914.)
<i>Strausz Lőrinc</i> (Munkács, 1894.)	<i>Blaskó Antal</i> (Dubi, 1903.)
<i>Knaus Petrlik Mária</i> (Puznyakivci, 1903.)	<i>Suszter Alojiz</i> (Pitsburg)
<i>Knaus Anna</i> (Puznyakivci, 1909.)	<i>Kelerman Ferenc</i> (Dubi, 1911.)
<i>Snajpnyer Lajos</i> (Kőrösmező, 1897.)	<i>Müller Mihály</i> (Berezinka, 1902.)
<i>Penzestadler Ferenc</i> (Puznyakivci, 1927.)	<i>Fiszter János</i> (Berezinka, 1881.)
<i>Sztaskó János</i> (Puznyakivci, 1928.)	<i>Telinger György</i> (Berezinka, 1888.)
<i>Marka János</i> (Grabovnyica, 1907.)	<i>Kul János</i> (Berezinka, 1927.)
<i>Vajbert Máté</i> (Nyizsnyaja Grabovnyica, 1907.)	<i>Pfajfer József</i> (Csinagyijevo, 1911.)
<i>Gridl Máté</i> (Csinagyijevo, 1924.)	<i>Maurer József</i> (Szofija, 1913.)
<i>Éder Mihály</i> (Barbovo, 1919.)	<i>Krajcs András</i> (Barbovo, 1909.)
<i>Frejlih Mihály</i> (Sztavne, 1900.)	<i>Metto Ferenc</i> (Barbovo, 1927.)
<i>Sin József</i> (Szofija, 1901.)	and many others.

⁷⁷³ See court judgement. Doc. 176. (ZUN/258-259), original place of the source: АУ СБУ 30-Ф. 7. Оп. 1., Спр. С-5726. Арк. 33-33. зв. Оригинал. Рукопис.

For collaborating with the previous system several were charged with “*collaboration and being anti-Soviet*”: of the MPs and senators besides András Bródy the MPs Dr. István Fenczik,⁷⁷⁴ Mihály Demkó⁷⁷⁵ and Endre Kricsfalussy-Hrabár,⁷⁷⁶ senators Péter Pál Demjanovics⁷⁷⁷ and Kálmán Benda⁷⁷⁸ were sentenced and executed. The fate of Senator Sándor Ilniczky⁷⁷⁹ and of the MPs Béla Riskó,⁷⁸⁰ György Bencze,⁷⁸¹ Jenő Ortutay,⁷⁸² Gyula Földesi,⁷⁸³ Ivan Spák,⁷⁸⁴ Ödön Zsegora⁷⁸⁵; is unknown; most likely they all perished in the camps of the GULAG.

The retired state functionaries were not spared either. The 64-year-old Zoltán Fekésházy⁷⁸⁶ for instance, the sub-prefect of the earlier Bereg and Ugocsa County was arrested in spring 1945 as a result of being framed, was court martialed and sentenced to ten years’ forced labor. One of his mates in captivity said he died on the train somewhere not far from Lvov/Lviv/Lemberg; where he was buried is not known.⁷⁸⁷

Mrs. Sándor Mészáros,⁷⁸⁸ a teacher from Ungvár and her family suffered horribly: her husband, a forester, was arrested in 1945 having been framed;

⁷⁷⁴ Dr. ISTVÁN FENCZIK (1892–1945) was a Greek Catholic teacher of theology, an autonomist politician, Carpathian Russian minister, MP, and member of the committee of justice.

⁷⁷⁵ Mihály Demkó (1894–1946) was a teacher and a writer, autonomist politician, advisor to the ministry of finance, the advisor to the governmental commissary of Subcarpathia, MP, and a member of economic, financial, defense and agricultural committees.

⁷⁷⁶ Endre Kricsfalussy-Hrabár (?–1946) retired gendarme colonel, lived in Majdanka, but in 1943 moved to Ungvár.

⁷⁷⁷ Péter Pál Demjanovics, in some of the sources in a Rusyn way Demjánovics Péter (1869–1945) a resident of Rahó, a canon, Greek Catholic dean, a legate of the House of Senators of the Hungarian Parliament.

⁷⁷⁸ Kálmán Marczinfalvi Benda lived in Beregszász. He was the head engineer and manager of the River-Training and Flood Decontaminating Company of Bereg County.

⁷⁷⁹ Sándor Ilniczky (1889–1947) Greek Catholic canon, the provost of Székeskáptalan was nominated head advisor to the government commissary of Subcarpathia at the end of 1939. He and

⁷⁸⁰ Béla Riskó, a lawyer of Kövesliget, an autonomist politician. In 1923 he and Iván Kurtyák were the founders of the AFS Party. On the first Czechoslovak Parliamentary elections he also had a mandate. On the 7th of June petitioned by the Subcarpathian governmental commissary the minister of home affairs nominated him for the field leader of the Máramaros administrative branch-office.

⁷⁸¹ György Bencze (1885–?) was a farmer, regional representative, member of the central directorate of the credit society of Ungvár, the leading autonomist politician of the AFS, and until he was nominated for an MP he worked as a ministry commissary of Illosva County.

⁷⁸² Jenő Ortutay (1889–?) was a Greek Catholic arch-priest of Ceholnya, Ungvár, councillor of the Holy See, Mayor of Beregszász, Hungarian party politician.

⁷⁸³ Gyula Földesi (1875–?) was a press-man in Ungvár, publisher, autonomist politician, MP, a member of the control committee of appropriation and economic accounts.

⁷⁸⁴ Iván Spák (1900–?) was a journalist, autonomist politician, from 1933 the editor in charge of the AFSZ *Ruszkije Visztyi* newspaper, MP, notary, critic, a member of the administrative committee.

⁷⁸⁵ Ödön Zsegora (1895–?) railway man, autonomist politician, MP, member of the administrative and vehicular committee.

⁷⁸⁶ ZOLTÁN Fekésházy (1881–1946) was a lawyer, in 1938–1942 the sub-prefect of Bereg and Ugocsa County. See: MADARÁSZELEMER (szerk.): *Magyar politikai és közigazgatási compass (1919–1939)*. Budapest, 1939. 413.

⁷⁸⁷ CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak*. Beregszász, 2001. p. 15.

⁷⁸⁸ MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *IBID.* 2000. p. 98.

he was judged and sent to a coal-mine in the Donets Basin where he died. Her brother, Miklós Murányi, the head of the Greek Catholic bishop Theodore Romzsa's office, fell victim to the red terror, too; the death of his father, Ivan Murányi, the Greek Catholic priest also suffered at the bloody hands of the regime. When he learned that his close friend Dr. Ivan Harajda, the editor-in-chief of the *Literaturna Nedila* magazine, had been arrested and slain in the course of a night of interrogation, he had a heart-attack.

In 1945–1946 many hundred Hungarian, Rusyn/Ukrainian, Polish, and German functionaries were judged and executed on hearsay evidence.

Ungvár:

Bruhovs, Bonislava Zaharivna (Poland, Vihoda, 1908),

Csolnoki Georgij/György Ivanovich (1916, a resident of Esztergom),

Aleksandr Vasilyevics Fuchko (Ungvár, 1916),

Ivan Ivanovich Tarshovsky (Ungvár, 1897),

Tomcsányi Béla, father's name Eduárd (Ungvár, 1888),

Eperjesi József, father's name István (Ungvár, 1882),

Mihail Martinovich Harsányi (Ungvár, 1889),

Yosipp/József Vaszilyevich Karapa (Ungvár, 1884),

Mihaylo Mihaylovich Kucsmás (Ungvár, 1910),

Andriy Andriyovich Krivus (Ungvár-Radvánc, 1897),

Petro Vaszilyevich Melnik (Lvov Oblast, Sidorovka, 1924),

Oleksandr Kirilovich Mészáros (Czechoslovakia, Zavidka, 1909),

Pekárovics István, father's name István (Czechoslovakia, Zejtel, 1889).

After the execution of the judgements the corpses were buried covertly at the end of the Kapos utca cemetery in unmarked graves.

In Ungvár County:

Pavlo Andriyevich Ignoj (Jarok, 1894)

Faludi László, father's name Ferenc (Czechoslovakia, Szobránc, 1904) resident of Csap

Fodor Ferenc, father's name Sándor (Csap, 1907) from Csap

Ónody-Lakatos József (Csap, 1891)

Szentimrei Sándor, father's name Gyula (Baranya, 1909)

Pék Béla, father's name János (Antalóc, 1911)

Petro Ivanovics Lekki (Czechoslovakia, Zemplén, 1904)
Balla Géza, father's name Bálint (Korláthelmeç, 1919)
Stefan Fyodorovich Lőrincz (Ördalma, 1899)

Beregszász and Beregszász County:

Dénes Ivan/János, father's name János (Beregszász, 1905)
Gáspár Gergely, father's name István (Romania, 1911)
Bessenyei, Sándor Georgiyevich (Beregdeda, 1887)
Lőrincz Albert, father's name András (Csetfalva, 1905)
Füzesi Károly, father's name István (Nagybereg, 1895)

Munkács: *Suba, Gyula Pavlovich* (Kriva, 1900)

Other counties and settlements:

Engel Károly (Sztrabicsó, 1891)
Fógel József, father's name János (Póсахáza, 1889)
Liliom Sándor, father's name Tamás (Kerecsend, 1886)
Csáki Lajos, father's name Lajos (Szentcs, 1912) Dolha,
Csepriga (Cseprega) Albert, father's name Sándor (Nagyszőlös, 1897)
József Mihaylovich Peresi (Huszt, 1897)
Mikhail Yakubovich Orosz (Huszt, 1900)
Mészáros Kálmán, father's name Kálmán (Kisújszállás, 1902) from Ilosva
Georgy Georgiyevich Grubiy (Szolyva, 1899)
Ványi Lajos, father's name Zsigmond (Kisar, 1904)

Between the years 1989 and 1990 they were all re-established in public esteem.⁷⁸⁹

In January 1945 the court martial of the local Soviet forces also returned the first death sentences. The victims belonging to the Hungarian and German intelligentsia were executed in the cellar of the KGB and in the vicinity of Perecseny.

⁷⁸⁹ All the names of the rehabilitated were published in Hungarian, too. See: „Sötét napok jöttek...” ib. pp. 125-130.

CHAPTER VII.

CREATING POW CAMPS

1. Kommandaturas

The order No. 0036 of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, inter alia, issued a command that up to the 17th of November 1944 in Szolyva, Perecseny and Huszt POW collecting camps should be created (in Russian: *Сборный Пункт Военнопленных – СИВ*).

Before that 19 kommandaturas were set up at the following settlements: Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyberég, Huszt, Tiszaújlak, Nagyszőlős, Bányú, Kövesliget, Perecseny, Poroskovo, Poljana, Szolyva, Szerednye, Kisberezna, Nagyberezna, Ökörmező, Técső, and Rahó. These kommandaturas applying the principle of the Soviet military administration kept the villages allocated to their district under strict control. On the 13th of November 1944 their commanders in Russian-, Ukrainian-, and Hungarian-language posters announced order No. 2 of the town captaincies based on the resolution No. 0036. From November 14 to 16, 1944, these centers were the first to register the men of Hungarian and German nationalities who presented themselves. On the 18th of November of the same year the persons appearing for the second registration were already escorted by armed military to the regional collecting places.

2. Regional, temporary POW reception places

With a November 17, 1944 deadline temporary POW reception places (PPV) were organized where the mass reception of prisoners began on the 18th of November and ended on the 20th of November. Of these the more significant were:

– Sztrabicsó PPV: POWs coming from Munkács, Bányú, Beregszász, Bereg and Tiszaújlak were at first sent there, then by the way of Sztrabicsó–Bányú–Munkács–Szolyva were escorted to the PPV No 2.

– Zsornava PPV. Prisoners arriving here were escorted to Turka, the SPV No 3 camp. Note: from the Novoszelica No 2 SPV, the Szinna (Snina) No 3 SPV, the Homonna (Humenné) No 90 PPV and the Csergov (Čerhov) No 66 PPV camps the prisoners were taken via Szolyva to Staryi Sambir.

– Huszt PPV. Prisoners from Kövesliget and Nagyszöllős (Upper Tisza County) were sent here, and from there by the way of Huszt–Nagyszöllős–Tiszaújlak–Beregszász– Munkács–Szolyva they were escorted to the Szolyva No 2 SPV collecting camp. This was the most significant reception place of POWs in the area that was created at the entry to Upper Tisza County in the Hungarian military barrack near Huszt. It is also called “*SPV Huszt*” which was good for the reception of 2,000 persons. Its function was to collect the POWs, male citizens, later the men and women of German extraction from the settlements of the former Máramaros region. The majority were also delivered to the Szolyva collecting camp.⁷⁹⁰

The list of the Subcarpathian, East-Slovakian and Lvov Oblast POW camps controlled by the NKVD commandment is shown in Table 20. We learn from one of the notes of Mochalov that he sent to Krivenko, the head of the HDAPI (Headquarters Dealing with the Affairs of the POWs and Internees) of the NKVD of the USSR in September 11 1944, that they took over from the 1st Ukrainian Front the camps No 22 in Staryi Sambir (FHFT), No 1 in Novoszelitsa and No 3 in Szinna (HGH). After liquidating HFG No. 68, No. 2 in Szolyva (GHG) was created and FHFT No 22 camp in Staryi Sambir was reorganized.

⁷⁹⁰ DUPKA –KORSZUN (1997), ib. p. 73.

Table No. 20
Registry of the POW reception places created while executing the order No. 0036
(according to the situation of January 20, 1945)

№	The name of the camps	Placed in	Capacity	Number of prisoners up to 20. 01. 1945
1.	№22. FPPL/ΦΠΠΛ	Staryi Sambir**	4 000	5 200
2.	№1. SZPV/СΠВ	Novoszolica*	1 500	432
3.	№2. SZPV/СΠВ	Szolyva	8 000	8 946
4.	№3. SZPV/СΠВ	Snina *	2 000	587
5.	PPV/ΠΠВ (outside status, extemporal)	Perecseny	4 000	1 533
6.	№48. PPV/ΠΠВ (moving to another place)	–	–	–
7.	№90. PPV/ΠΠВ	Humenné*	600	11
8.	№66. PPV/ΠΠВ	Čerhov *	700	292
Altogether:			20 800	17 001

**Settlements in East-Slovakia; ** Settlements in Lvov Oblast (Staryi Sambir, Novy Sambir)*

Out of the great number of POWS and internees the “anti-Soviet” elements were extracted and guarded separately; many of them were later liquidated. In these camps the recruitment went on into the Czechoslovak and Red Army, and also into the new Hungarian army. Following Ivan Turyanitsa’s petition many “*mistakenly*” arrested prisoners were set free. But at the same time Major Mochalov ordered the commanders of the camps No. 1 in Novoszolica, No 3. is Szinna and No. 22 in Staryi Sambir that “*in the future no written certification must be given to internees if set free*” (No. 0392). Supposedly, he did this in order not to leave any evidence of these camps.

The prisoners kept in the Staryi Sambir collective camp were sent to the labor camps of Ukraine, Russia and other republics. We learned from the report (No. 0256, 29. 01. 45) that Allahverdiyev Mochalov, the chief of the state security, the so-called “*dispatcher of the POWs*”, sent to Yershov, colonel of the guard, the head of the 4th department of the HDAPI (Headquarters Dealing with the Affairs of the POWs

and Internees) of the NKVD, that patients suffering illness were also dispatched. In this report Mochalov asked his superior to petition the hinterland command of the Red Army concerning “*the provisioning of a health-care train for the first half of February of the current year to deliver one thousand patients into the hinterland.*”

3. The POW reception camp of PPV Perecseny

The town Perecseny lying in the Ung valley was taken by the 24th rifleman division commanded by Major-General A. Prokhorov. The encircled Hungarian rear-guard troops were disarmed with the cooperation of the local population. The collecting place for the POWs was created in the former Hungarian barracks which the Hungarian administration used as a prison for red Ukrainians and the captured partisans from 1942.⁷⁹¹ The collecting place for POWs created here made the removal of 1,500-2,500 persons possible. Most likely Perecseny was chosen due to its geographical position because via the route Ungvár-Perecseny-Poljana the POWs could be escorted through the mountains to the Szolyva collecting camp and the larger contingents could walk via the Uzsok Pass in marching formation to the Staryi Sambir distributing camp. The collecting place connecting with the Staryi Sambir and Szolyva camps bore the SPV⁷⁹² Perecseny name.⁷⁹³ From November 18 1944, to May 30 1945, the German and Hungarian civilians and POWs arrested in the area of the Ung County, East-Slovakia and North Hungary were sent there. The filtering station was controlled by the SMERSH. That was where the preliminary hearings of the senior officers, police officers, black-coated workers, and party leaders took place. Those who died during the hearings and the persons executed on the basis of the decisions of the court-martial were buried at night in unmarked graves in the yard of the barracks and in the cemeteries at the Hurka Mountain⁷⁹⁴ in

⁷⁹¹ КУЛАКОВСКИЙ, В. М. (szerk.): *История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*, Киев, 1982. p.360.

⁷⁹² SPV stands for the Russian „*sbornij punkt vojenaplennih*,” i.e. a „collecting place for POWs.”

⁷⁹³ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 73. p.

⁷⁹⁴ At the initiative of the Slovak big business man Stefan Valyko in 2007 on the Hurka Mountain in Perecseny 15 chapels and a Way of the Cross were erected and a big cross made of oak-wood stands on top of the mountain to remember the victims of communism.

Perecseny. The majority of the checked groups via the Uzsok Pass were sent in marching columns to Staryi Sambir, where they were sieved again and then delivered to labor camps in cattle-waggons.

The name of the camp in Perecseny has often figured in the Moscow archives. According to the situation of January 3 1945, of the reduced number of 296 persons, 134 Hungarians, 3 Germans, 91 Czechoslovaks, 63 Rusyns and Ukrainians and 6 other nationalities stayed at this collecting place.⁷⁹⁵ As of January 7 1944 the number of POWs here was 1,601.⁷⁹⁶ The camp of Perecseny figures more times in the reports of major Mochalov, who was one of the heads of the NKVD department dealing with the affairs of POWs dispatched to the Chief of Staff of the 4th Ukrainian Front. From his military reports sent to his superiors it turned out that in Perecseny Hungarian soldiers were recruited into the Dálnoky army and on the 24th of February 1945 the recruits were sent to the 1st Hungarian infantry division forming in Debrecen.⁷⁹⁷ There are documents proving the concentration of Hungarian POWs in Perecseny. For instance, on the 2nd of February 1945 Major Mochalov ordered (No. 0014) Captain Dokhin, the commander of the Szinna camp No. 3: *“I have given you the order to send all the Hungarian POWs and interned persons to Perecseny. It means that until a special order is received not a single Hungarian can be sent to camp. At the same time, you reported that up to December the 31st 1944, you sent 1,200 persons to camps and 626 persons were in the collecting camp to be sent to camps later. How do you come to have such a contingent? I know that out of the 2,600 POWs about 2,000 are Hungarians, and they must all be sent to Perecseny.”* In another order given to the commander of the POW reception camp in Perecseny he told him to send the Hungarian soldier recruits on foot *“to Debrecen to enlist them in the Hungarian Volunteer Division (the group organized at the POW reception place) by the following route: Perecseny, Ungvár, Csap, Kisvárd, Nyíregyháza, Debrecen. Food ration for 7 days at 30 km a day. Arrival on the 24th of February 1945, resting after every 10 kms, sleeping in warm rooms.”*

⁷⁹⁵ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 76.

⁷⁹⁶ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 1.

⁷⁹⁷ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 84. p.

4. *The Szolyva No 2 SPV Pow collecting camp*

It was the biggest camp of the 4th Ukrainian Front, its postal address – D-23614.⁷⁹⁸ Due to its advantageous geographical situation the military administration created there was the biggest collecting camp in Subcarpathia. In the catalogue of the NKVD's secret and top-secret documents of the year 1944 there is a report (No. 1857. 15. 11. 1944) sent to the second-in-command of the HDAPI of the NKVD of the USSR according to which on the 15th of October 1944, the NKVD troops entrusted with the control of the logistical area of the 4th Ukrainian Front, on the basis of order No. 68, began to design the creation of a camp in Szolyva though it was taken only on October 24 by the troops, led by the partisans of Ruszin and the NKVD agents.

The onetime Hungarian barracks in the vicinity of the town was named the central POW reception place, and according to the construction plan of the NKVD, a camp was formed out of it to accommodate 8-10 thousand persons which in the military archive documents had the code-name SPV-2 (from the Russian “*sborniy punkt veyennoplennikh*” – collecting place of POWs). In everyday Hungarian it became known as “*szolyvai láger*” or “*szolyvai tábor*” (camp of Szolyva). In November 1944, Captain Yermilov was appointed its commander. From February 1945 to its liquidation the commander was sub-lieutenant Pankin.

Survivors who managed to come home because of being severely ill possessed many life-saving certificates signed by the commander Yermilov. Such a certificate was given to Jenő Jancsik (1918), Lajos Hricko (1904) from Ungvár. On the latter's certificate the following is written: “*POW collecting place, D-23614 Field-Post. Certificate January 26 1945. Given to citizen Lajos István Hricko, born 1904, place of residence Ungvár, to prove that above named is freed from camp and leaves for home. Commander of the military unit No D-23614T/P. Signature. Circular seal. Captain Yermilov.*”

We have notes on the commanders whose services could be bought, moreover, officers of the Szolyva camp command. For instance, Lt, Salov,

⁷⁹⁸ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 16.

officer on duty (he escorted the Szolyva prisoners to the camp of Staryi Sambir) exchanged the food of the prisoners for liquor and therefore he was dismissed from the NKVD. Lt. Fomenko, security officer and card-file inspector of the camp, let prisoners escape, for which he got a ten days' custody.

The camp of Szolyva became a center of real human tragedy when from December 12 1944, to January 1 1945, due to camp fever (a typhus epidemic), a health-care quarantine had to be ordered, even officially. In accordance with the order of the Military Health-Care Department of the 4th Ukrainian Front, hospital No. 4292 was relocated from Munkács to Szolyva, but the epidemic disease continued to have its victims. The prison hospital No. 2149 at Staryi Sambir was just as unbelievably overcrowded as the hospital treating minor injuries. All this stoked serious worries in the leadership of the places of collection and distribution. In connection with the worsening health-care and epidemic situation, the growing death-rate and the worthless organizational measures from December the 20th to the 30th, Major Mochalov sent more than twenty reports to the upper echelons of the NKVD; but this hardly made the situation of the POWs and internees in the overcrowded camp of Szolyva any better.

In January 1945 Mochalov asked for more trains to transport the patients and an increase in the supply of food for the patients; but nothing changed, and no measures were taken to improve the situation in the camp.

The survivors gave accounts of the deaths of thousands. The survivor G. Z. Vajdaffi⁷⁹⁹ remembers thus: *"The situation in the camp of Szolyva was horrible. (...) Then epidemic typhus broke out. Many fell ill and died. Especially those people who were weak and had some other illnesses already. We slept on the bare floor. We woke up and saw that a corpse lay next to us. But these dead bodies were not given to their family members. They were buried here in the camp. The quarantine lasted for a long time. Masses of people died primarily because of the camp fever and abdominal typhus. Vaccinations injected with non-sterile needles into the chest and back did not help many, but frequently caused purulent inflammations or tumors which also had a deadly outcome."*

⁷⁹⁹ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p.46.

Jenő Nagy, who was the member of the burial party in the camp of Szolyva had similar memories of the multitude of the dead: *“Here in Solyva I was appointed to a party of the stretcher-bearers already on the third day. One day we put the dead on the waggon, the next day we dug pits and buried them. Two carriages drawn by horses took the dead to the camp cemetery which was as large as a park. We pushed more than twenty corpses into one hole. (...) It happened that some of them whimpered and even moved as we were throwing earth upon them. We told the guard to pull them out of the hole. But the soldiers did not even want to hear of that. They fired a salvo into the air as a warning. (...) One got so tired of this everyday spectacle that finally nothing counted. He had not the strength to cry or weep. We did everything automatically. Everybody was starving. We could not think normally. (...) He who died was just written down (...) The news of what inhuman conditions we had got in already reached those who stayed at home because the women bringing food took home the sad news (...) But who could they turn to for help?”*⁸⁰⁰

B. V. Krehnyak, a resident of Szolyva, born in the year 1922, an officer of the Hungarian army who had entered the camp of Szolyva as a POW, told us: the death of the prisoners was caused by different contagious diseases, not least from malnutrition. The camp itself was where the Belyayev Street military unit stations now. The bodies of the POWs, according to our enemies, were buried in the Verkhovina Street cemetery where there is a filling station at present.

P.I. Ruszin, a former guard of the camp of Szolyva also testifies that the high death-rate of the POWs and internees was caused by contagious diseases. According to his statement about 2,000 prisoners died in the camp. Their bodies were buried in a common grave in the cemetery which is on the territory of the gas station in Verkhovina Street today. Part of the cemetery in 1952, during the reconstruction of the street, and later when the gas station was built, a clean sweep was made of the entire cemetery. An insignificant proportion of the bodies were buried again in the grave of Verkhovina Street where now the memorial obelisk stands, erected in honor of the fallen in WWI.⁸⁰¹

⁸⁰⁰ NAGY JENŐ (1993), ib. pp. 17-18.

⁸⁰¹ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 66.

Major Mochalov prepared an official report for his superiors and the Staff Command of the NKVD troops (top secret. 25. 12. 1944) about the situation in the camp at Szolyva up until January 1st 1945, the agreed end of the period of quarantine. In order to prevent the spread of contagious diseases he prolonged the quarantine and stopped the evacuation of the Hungarian and German prisoners to the hinterland, who had been arrested following order No. 0036, up to the suspension of the quarantine. He did not mention how many persons had died because of the diseases. According to his record, at that time in the camp of Szolyva *“20,000 POWs were crowded together the majority of whom were infected; mass enteritis and typhus cases occurred.”* He also mentioned that, at his request, hospital No 4292 was attached to the camp with the cooperation of which *“they succeeded in effecting the quarantine.”* He remarked that *“101 persons escaped”* from the camp.

As becomes clear from the documents and the reminiscences of the survivors, the tragedies that occurred in the collecting camp of Szolyva were caused primarily by the raging epidemics, the disorderly camp life, malnutrition, the lack of medical personnel and medicine, and the back-breaking labor.

In such conditions the POWs and the internees were, in fact, doomed. The command of the 4th Ukrainian Front, whose troops were not participating in any active military operations, could have paid more attention to the situation in the camp, could have saved many more of those unlawfully arrested, civilian detainees, and POWs. Archive materials prove that commands on other fronts could solve these problems irrespective of military conditions: they released lots of prisoners without sending them previously to hinterland camps. The number of those they released in this way was more than 200,000.

On the 21st of January, 1945 in connection with the rollback of the epidemic in Szolyva Major Mochalov informed colonel-general Mekhlis that as a result of the sanitary measures the quarantine was ended in eight sectors and thanks to this it was possible to transfer 3,433 persons from the camp. The humane actions of the command and the military board of the front aimed at setting free more than 3 thousand Subcarpathians were dwarfed by this.

The camp in Szolyva was eliminated in the spring of 1945. Before this, in line with Mochalov's order No. 0572 of March 21, 1945, an operational group was sent to "Jevisovice, 30 km-s from Videovice" not far from the Czech border; thus, the notorious death camp of Szolyva was simply relocated. Following Mochalov's petition, General Petrov nominated Captain Yermilov, the commander of the camp in Szolyva to be commander of the camp No. 42. "In honor of taking Belin" and for the service he had done so, Major Mochalov expressed his thanks to Yermilov who had to deal with the lives of so many thousand innocent Subcarpathian people.

5. The reception-transmitting POW camp of Staryi Sambir

The camp belonged to the Main Administration Dealing with the Affairs of POWs and Internees (MADAPI) of the NKVD; its commander was Major Mkhervalidze. This was the distributing camp in which the transfer of the POWs and internees was organized; these were then sent in cattle-waggons to the landward labor camps of the country. The majority of the prisoners arrived there exhausted and ill. Sz. M. Juhász from Ungvár remembered his Calvary this way: "In Staryi Sambir I was sent to the camp where civilians and POWs were kept. I worked with them at railway works. But, after some time, the prisoners were put on trains, and we travelled for four days to nowhere. We got no food, no water. It was a wonder that we survived and arrived at the designated place. There we also took part in the restoration of railroads. Because of starvation and the cold we were all bloated. Many froze to death while they worked. The place where we worked we called "death valley." Still, I don't know where it was. There were no villages or anything nearby, just woods all around. As to me, I fell ill and got into the hospital. Up to now I cannot feel my toes. In the camp and in the hospital of the camp we slept on bunk-beds of boards. Between the boards there were 10 cm gaps. We had only one sheet on the beds and a blanket for five. We got close to each other to keep warm. If one of us turned, the others followed. Because of the boards we got such bed-sores that the traces are visible even now. In the hospital ward the bunk-beds were placed along the wall; fourteen people were squeezed in here. On my

lower row, where we were thirty-five, only I stayed alive, all the others died. Flux, dysentery, exhaustion ended their life.”

The archive materials connected with Staryi Sambir prove that Major Mkervalidze, the commander of the camp received many instructions from his superiors. Of these Major Mochalov's notice is worth mentioning (top secret, No 00174): this says that the new contingents arriving at Staryi Sambir after January 20 1944, should be looked at not as internees, but as persons under arrest, and a separate register should be made of them. The groups of the two contingents collected in line with order 0036 were called “*internees*”, whereas those who were collected in line with order 0016 of the NKVD (January, 11, 1945) were regarded as “*arrested*.” The internees were detained in an isolated zone and they were not allowed to communicate with anybody; each person had a special prisoner's form on the basis of which the prisoners movement from one camp to another was controlled. According to the order of Major-General Selivanovsky, the entrusted officer of the NKVD, the arrested prisoners were sent to the town of Mostisk.

As we have already mentioned the prisoners detained in Staryi Sambir, squeezed into cattle-waggon in groups, were then sent to the designated labor camps in the hinterland of the Soviet Union. Major Mochalov sent informative accounts to Colonel-General Mekhlis about the movement of the prisoners. According to the document we have⁸⁰², on January 18th 1945, train No. 47571, 2,000 POWs were sent from the Staryi Sambir railway station to Stalino on the South Donets route. The next train was filled with the prisoners who were sent from the Subcarpathian POW collecting places to Staryi Sambir. In the camp of Staryi Sambir the names of the discharged prisoners were also listed. In January 6-20, 1945, 2,536 internees were let home, among them 674 were of Slav nationality, 13 were Jewish, 1,378 were Hungarians over 45, and 425 Hungarians were invalids; there were 3 communists, 39 salt-mining experts, and 3 persons were specialists at the Nagybocksó Chemical Plant.

In accordance with the order No. 0016 of the NKVD, both camps, Szolyva and Staryi Sambir, prepared for the reception of the arrested

⁸⁰² Doc. No 345. (TSU./ 558-559.) original place of the document: ЦХИДАК -Ф. 425. -Он. 1.-А. 10.- Л. 69.

individuals. According to one document the first group of those under arrest arrived on February 15th 1945. A minute-book⁸⁰³ of the handover also exists and proves that Deribas, the head of the administrative department of No. 22 FPPL camp, acknowledged that he took over a contingent of 2,183 persons from Major Skoblyakov, the representative of NKVD headquarters of the 4th Ukrainian Front. Every man arrested had the necessary file to show who he was. The minute-book was signed and authenticated with a circular seal with the following inscription: *“Main Administration of the NKVD Dealing with POWs and Internees, the reception and transfer POW camp of the Front.”*

On February 28, state security major Mochalov ordered (top secret document, No 0906)⁸⁰⁴ the commander of the operational group of the camp of Saryi Sambir to accommodate those under arrest and also signaled that the 1,000 persons collected and arrested by the operational groups of Major General Selivanovsky would also arrive at Saryi Sambir in 3-5 days, and that the food rations necessary should be brought by trucks made available by Major-General Selivanovsky. After the dispatch of the prisoners the remaining food must be used for consumption by the POWs. He also asked for a report on the number and registration of the prisoners arriving.

In order to avoid overcrowding at the above-mentioned camps Major Mochalov, who made the register, called the attention of Major-General Kovalchuk, the commander of the SMERSH Counter-Espionage Headquarters of the 4th Ukrainian Front, to the idea that the contingents made up of the arrested persons, with their files, should not be placed in the above-mentioned camps; they should be escorted instead straight to Saryi Sambir from where they could be taken on trains controlled by smaller groups of guards into the designated labor camps in the hinterland.

In respect of the situation of April 22 1945, the supply of the camps in Szolyva and Saryi Sambir touched bottom: there were not enough trains for the prisoners' transportation; health-care problems emerged in connection with nutrition and the prevention of contagious diseases; and it was obvious that everybody was ill provided-for. Major Mochalov

⁸⁰³ Doc. No 352. (TSU./ 572.) original place of the document: РГБА, -Ф. 32885. -Оп. 1. -А. 247. - Л. 20.

⁸⁰⁴ Doc. 353. (TSU./ 572-573.) original place of the document: ЦХИДАК, -Ф. 425. -Оп. 1. -А. 11. - Л. 121.

pointed to these problems in many of his reports to his superiors, among them to Krivenko, the boss of the MADAPI (Main Administration Dealing with the Affairs of POWs and Internees) of the NKVD. E.g. he mentioned that two camps “*did not have a sufficient stock of clothes and shoes for the POWs,*” and that “*they had no material and tools at all for repairing their clothes.*”

According to Mochalov’s notes in February 20-22, 1945, they began preparing to remove the camp of Staryi Sambir, so that the FHG-camp No 22 could move to “*the village of Olhovtsi 2km-s from Sanki.*”

6. The national composition of the prisoners of the collecting camps and the organization of their transfer

Table No. 21/A

An expanded NKVD registry of the national composition of the internees to the POW reception places created in process of the execution of the order 0036 according to the situation on January 3 1945⁸⁰⁵

Camps	People	Germans	Hungarians	Czechoslovaks	GipsiesRu	Jews	Ruszinok	Subcarpathian Ukrainians	Other nationalities
№ 22. FPPL/ФППЛ Staryi Sambir	3 518	-	3 021	471	-	12	14	-	-
№ 2. SZPV/СПВ Szolyva	4 969	3	4 042	206	284	130	293	-	11
№ 3. SZPV/СПВ Sznina	314	-	16	282	-	-	16	-	-
PPV/ППВ Perecseny	199	-	55	86	-	4	-	54	-
PPV/ППВ Csergov	60	-	6	41	-	-	-	13	-
Working on railroad reparations	2 011	-	1 932	15	50	14	-	-	-
Altogether	11 071	3	9 072	1 101	334	160	323	67	11

⁸⁰⁵ Doc. 337. (TSU./ 549-550.) original place of the source: ЦХИДАК -Ф. 425. -Он.1. -Д. 11.- А. 6.

Table No 21/B

An expanded summarizing NKVD registry on the national composition of the internees to the POW reception places created in process of the execution of the order 0036 according to the situation of January, 5, 1945⁸⁰⁶

Camps	Összesen	Germans	Hungarians	Austrian, French	Polish	Romanian	Czechoslovak	Jews	Other nationalities
FPPL/ΦΠΠΑ №22. Szombor	6 571	266	5 603	23/10	-	112	418	85	54
№1. SZPV/СПВ Novoszelica	427	9	17	- / 4	5	10	319	22	41
№2. SZPV/СПВ Szolyva	8 998	58	7 714	- / -	7	310	357	403	149
№3. SZPV/СПВ Sznina	1 470	8	901	1 / 7	12	71	349	32	89
№48. SZPV/СПВ Kroszno város	48	-	6	- / -	1	1	39	-	1
№90. SZPV/СПВ Homonna	51	13	1	1 / 1	2	15	4	8	6
№66. SZPV/СПВ	130	1	44	- / -	-	11	43	21	10
PPV/ΠΠΒ Perecseny	290	3	134	- / -	-	-	90	63	-
Összesen:	17 985	358	14 420	25/22	27	530	1 619	634	350

Table No 21/C

Registry of the national composition of the POWs and internees working at railroad reparations⁸⁰⁷

Altogether	Hungarian	Romanian	Czechoslovak	Other nationalities
2 741	2 520	180	31	10

⁸⁰⁶ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 76.

⁸⁰⁷ DUPKA-KORSZUN (1997), ib. p. 77.

Major Mochalov prepared his registers for Major Fadeyev, the commander of the NKVD Troops Covering the Logistical Areas of the 4th Ukrainian Front (top secret No 00146, 16.I.1945). In an insert he said that according to the situation on January 3, 1945, of the 18,002 POWs and internees detained at other collecting places of the 4th Ukrainian Front they held 8,455 as prisoners. In his reports we come across the further breakdown of the data. For instance, of the 8,958 persons registered in the camp of Szolyva the number of POWs was 4,029, and of internees 2,929; in the camp of Staryi Sambir, of 6,576 persons, the number of POWs was 3,058, and of internees 3,518. In the Novoselitsa camp, 427 POWs were registered. Up to January the 15th inclusive, an additional 358 internees were received.

According to Mochalov's note of January 7, 1945, the number of detained POWs was already 20,512, among them, 198 in the village of Horany (HFN No 66); 51 in the village of Homonna (HGH No 66); 1,601 in Perecseny (in HFN without a number); 10,674 in Szolyva (HGH No 2); 1,826 in the village of Szinna (HGH No 3); and 6,162 in Staryi Sambir (FHFT No 22).

Including prisoners who worked on railway restoration in the Carpathians it can be stated that in January 3-15, 1945, more than 23,000 prisoners were held in the area's collecting camps. Besides Hungarians (16,940 persons) and Germans (358), there were conspicuously many Czechoslovakians (1,649), Romanians (710), and Ukrainians/Rusyns (641). About half of the prisoners were soldiers captured in the fighting against the Soviets on the territories of Subcarpathia, Máramarossziget and East Slovakia. A more accurate register of the internees is not possible because the POWs and the internees were separated by nationality together. The 160 Jews listed in Table 21 were deported together with the Hungarians to the Szolyva camp after their return from the Nazi death camps; later at the order of Mekhlis they were released as "*mistakenly*" arrested. Part of the nearly 700 Ukrainians/Rusyns was forced into the columns marching to Szolyva and Staryi Sambir "*to make up the head-count.*"

In his report No 0327 of February 9, 1945, Major Mochalov, touching on details and dates, enlightened Voronov, the deputy chief of the Main Administration Dealing with the Affairs of POWs and Internees (MADAPI) as to the prisoners. According to this report up until January

the 1st 1945, 20,663 persons were kept in the camps mentioned above. In mid-January the 6,366 persons collected during the given period were added to this number, so there were 27,029 persons altogether. Of them, 11,938 “departed” (i.e. died), and 7,045 were sent to the hinterland. Fifty-three persons were assigned to the Czechoslovak Corps 183, to the Red Army 177, and to the reconnaissance and counter-intelligence bodies. Of the groups of internees sent for railway restoration works, 241 persons were set free and 855 were hospitalized.

On the 1st of February 1945, 14,091 POWs were accounted for.

In the course of a month, until January 8 1945, 2,000 people were sent to camp No 281 by train No. 48083 that went as far as Volkovisk station.

Until the 18th of January 1945, 2,000 persons were again sent to camp No, 280 by train No. 45571 to Stalino station.

On the 26th of January 1945, 2,500 persons were sent away by train No. 242 as far as Gorlovka station.

A special train took 545 sick POWs to Penza.

Mocsalov explained the slowing down of the delivery of POWs by reference to the contagious disease raging in the camp at Szolyva. In this camp 1,163 people under quarantine were in detention until January 1, 1945. Typhoid spread to the camp at Staryi Sambir, too.

From the 6th of January 1945 to the 31st, 3,382 people were released: 907 were Slavs, 21 Jews, 1, 795 Hungarians who were older than 45, 609 disabled Hungarians, and six communists. The number of technical specialists was 44.

Major Mochalov ended his report saying that the quarantine ordered because of the epidemic continued. In January, of the POWs kept in the camp at Szolyva more than 280 persons had jaundice. On the 1st of February 1945, their number was 155. The report concealed the number of those who died of contagious diseases.

7. NKVD control in the POW collecting camps

On the other hand Major Mochalov, the head of the Main Administration Dealing with the Affairs of POWs and Internees, in many reports informed his superiors of the inhuman state of the POWs and internees

which was further worsened by the spread of infectious diseases and the ruthless exploitation of prisoners laboring on the so-called “*restoration works*.” On January the 4th 1945, Mochalov reported to Colonel Voronov, the deputy head of the Main Administration Dealing with the Affairs of POWs and Internees functioning within the framework of the NKVD, that on November 19, 1944, in the railway brigades Nos. 45 and 46, 5,430 POWs and internees from the collecting camp No 2 at Szolyva were working on the restoration of the railroad between Volóc and Munkács. Within six weeks, about 3,000 of them were totally exhausted. Many of them, in a state of complete distress, in ragged foot-wear absolutely unfit for wearing, had to be sent back to the camp. Among the POWs ordered for work the death-rate was extremely high. The facts:

1. *On the 4th of December 1944, from the railway brigade No 46 594 persons were sent back out of whom 373 were ill, 209 were in an extremely bad state, five had fever, 25 enteritis, 32 were infested with lice, the legs of 102 were degraded by unsuitable foot-wear, and 150 came barefoot.*

2. *On the 19th of December 1944, Captain Borovsky, the convoy-commander of the railway construction brigade No. 45 escorted the train to the station at Saryi Sambir in order to hand over more than 600 prisoners to the camp No 22. Six of them died on the road, their bodies were thrown out on to the tracks. Of the 610 persons brought to the camp 15 died straight away at the gate, and nine others on the day when they were given over to the prison hospital for treatment; 180 men needed hospital treatment immediately. All the others were weak and exhausted and needed about two months to recover.*

3. *On the 27th of December 1944, the railway-construction battalion was transporting a squad of whom 13 died, 89 men with different diseases were taken to the prison hospital No 2149, and the camp took over 96 extremely exhausted people. In two squads 43 men perished in the cold.*

Mochalov pointed out that all this was obvious proof of the ill-treatment to which the captains of the department of military restoration works subjected the prisoners.

“Malnutrition, the sterilizing measures and the lack of medical treatment in the case of the 2,500 work personnel – continued Molchalov – resulted in a situation whereby it will be impossible to use them as a work

force in the future. Because of POWs returning from work ill and exhausted the prison hospital at the camp and the hospitals designated by health-care headquarters at the front are all full. About three thousand men are being treated simultaneously.

Therefore I ask you: 1. Point out to the headquarters of the commissary of the Red Army that in January and February it is necessary to supply 3,000 food-packs which are absolutely wanted for the physical recovery of the extremely debilitated and exhausted persons belonging to the network of the Ukrainian Front.

2. For the relief of the front hospital I ask you to inform the hinterland staff of the Red Army that in the second half of January 1945, they need to send two ambulance trains with room for 800-900 persons each.

In his report No. 0127 of January 14, 1945, sent to health-care colonel of the guard Yershov, the commander of the 4th Department of the NKVD, Mochalov gave a still more detailed description of the situation in December 27, 1944:

“On the 27th of December 1944, of the 27,100 POWs, 200 were sent back to the camp because they were unfit for physical work; 96 persons were taken back to the camp, among others 11 patients with dystrophia, 43 with frost-bitten body parts, 5 persons with abdominal and bowel complaints, and 38 with other complaints; 89 persons were hospitalized, 15 of them dying on the road. During this period of time, 22 people died at work.”

January 1, 1945. A squad consisting of 12 POWs arrived from railway brigade No. 45; 12 men died by the way, and 79 were hospitalized.

January 4, 1945. A squad consisting of 704 persons arrived from railway brigade No. 45. Of these 350 had various degrees of frost-bite, 63 had enteritis, 36 various other diseases, and 71 persons were dystrophic. The squad included 36 heads acute cases, of whom 12 died after alighting from the train, and another 13 in the first days before they could be settled in camp.

From railway brigades Nos. 46 and 14 from November 29 to December 22, 1944,

1,330 persons arrived at the collecting camp No. 2 at Szolyva. Among them 55 had dystrophy, 48 were debilitated, 82 had enteritis, 12 had malaria, and one was infested with nits.

Reasons: The irresponsible conduct of the commanders towards the prisoners; decent conditions were not provided (prisoners were kept in the open air; as a rule they were placed there or in rooms that were not heated); no help was rendered to them although medicaments were apportioned for the military units for these purposes; the POWs were used for hard work; they were accommodated in the most basic conditions.”

It is easy to imagine the real situation of the internees and of those who were ill if major Mochalov himself assessed it so damningly in his reports to the center.

We also meet with appalling data in Major Mochalov's report No. 0434 of December 27, 1944, which he presented to the board of the Main Administration Dealing with POW and Internee Affairs. In this he details the number of the trains that took the POWs and the internees into the core of the country and writes about the wearing down of the POWs and internees. Obviously, he touched upon this because he was well aware of the final result: *“train No 48054. – 1,001 persons: 81 persons with uncovered heads, 9 without overcoats, 176 without boots; train No 48050 - 1,440 persons: only 25 % (i.e. 380) with boots, 45 % (i.e. 648) with overcoats, only 20 % (i.e. 288) were supplied with underwear; train No 48051 - 1,500 persons: 30 % of them are without underwear, only 40 % of them were equipped with an overcoat.”*

One may suspect that before departure the prisoners were stripped of their boots and coats. In reality it was not so. In his report No. 0576 of March 23, 1945, Mochalov characterizes as an epidemic, the public health situation that emerged in the first days, following the arrest of the Subcarpathian Hungarians and Germans by the military front institutions that took over the POWs. In his report he writes the following to Major-General Petrov, second in command at headquarters dealing with the affairs of POWs and internees for the NKVD: *“On the 10th of December, 1945, in the collecting camp No. 2 at Szolyva, approximately 6,000 persons were kept in captivity without boots and winter wear. About 700 patients were treated in the camp hospitals (...) Work connected with the take-over went on in appalling public-health, indeed, epidemic conditions. The internees arrived at the camp inadequately dressed, exhausted and ill. Moreover, many of the newcomers had typhus fever or abdominal typhus.*

Among the internees many had lung-, kidney-, and heart-diseases. What made the situation worse was that more than 6,000 POWs and internees were ordered to do hard work, to restore the railway in a forward sector, from where they returned either exhausted or feverish into the collecting camps, the camps themselves, and the hospitals...”

In his report of April, 1945, sent to Krivenko, the boss of the Main Administration dealing with the affairs of POWs and internees, he mentioned why the internees and the POWs had no boots and clothes: *“a/ The collecting camp No. 22 at Staryi Sambir and the collecting camp for POWs did not have a sufficient reserve of clothes and boots; b/ The collecting and distributing camps along the front, and the POW collecting camps had no materials and accessories for the repair of clothes and boots.”*

A significant part of the Subcarpathian recruits and POWs from Szolyva and Staryi Sambir were taken to the so-called *Green Camp*, No. 183, in Novy Borisov of Minsk Oblast. In his report No. 1/1037 of April 21, 1945, its commander, state-security Major Nosov wrote the following about the conditions there: *“The camp consists of two parts fit for accepting 11,000 persons. The water supply of the camp No. 1 is accessed by carrying water from the river of Berezina in barrels by POWs (...) the camp received no potatoes or vegetables during the first quarter of the year. Still greater hitches occurred in the supply of meat, sugar and dairy products for the patients (...) On January 2, 434 people arrived. The headcount decreased by 413 persons, 405 of whom died. In the first three months of the year 3,547 persons arrived altogether, 169 were sent away, and 2,262 died. The contingents arriving in the first quarter were all infested with lice. Beginning in January vegetables were replaced by coarse meal. Since there is no wheat flour, dystrophy patients get white bread from March only (...) since the arriving contingents are all debilitated; the prisoners are all thin. All the patients have mattresses and pillows; seriously ill patients, besides blankets and sheets, get other accessories as well with which all the patients are satisfied. The overwhelming majority of the contingents arriving, are all debilitated, having contracted dysentery. The camp has no competent medical staff; being for the most part untrained (...) because of the typhoid fever endemic in the prisoners, the camp must be all the time sterilized (...) Since the camp does not belong to any special military hospital and there is no possibility of sending the patients to hospital,*

the camp is not in a position to provide efficient treatment for every seriously ill patient. There were three prison-breakouts in the first three months with the participation of four Hungarian POWs. All those fleeing ran into the woods, where they were caught. One of them was killed in the chase. In this period, instead of the planned 52,500 normal working days, only 36,864 were fulfilled. Although in terms of the number of working days the plan was not fulfilled, in respect of overall production the plan was given effect..."

8. Deficiencies discovered in the collecting and distributing camps

At times the officers of the NKVD checked the situation of the internees and POWs. In reports referring to this topic we find critical notes on the persons holding office in the camp administration; on the irresponsible attitude of the attendants; on their frequently inexcusable attitude towards the prisoners; and about the stealing and blackmail that they have committed. The standpoint of Major Mochalov who carried out the inspection clearly stands out in his own letter (OL No 18) written on the 13th of January 1945, to captain Yermilov, the commander of the Szolyva collecting camp:

"You personally and the crew subordinated to you pays very little attention to the organization of the accommodation of the POWs. The capacity of the bakeries was not used properly. Very often only three tons of bread are produced daily instead of five. On January the 9th, the POWs were given no bread; they were given flour instead. You continue to explain deficient accommodation by stating that the POWs get lots of parcels. Parcels may avert the attention of a short-sighted man only, since they do not come systematically, only from time to time, and they only meet to a certain extent the basic needs of some of the internees. You should understand that there are approximately 5,000 POWs in the collecting camp who get no parcels (...)

You are supposed to take seriously the remarks of the representatives of the NKVD advisory board for accommodation. They may use their discretion at first and not notice that the advice given was not followed, but later they may see to it that it was followed, and may raise the question of the responsibility of those guilty of a dereliction of duty where provision for the POWs is concerned."

So, we can see that it was primarily discretion that Mochalov worried about and not the fact that masses of prisoners died.

It was not only Captain Yermilov who was so casual about the remarks of the advisory board of the NKVD. The remarks that we may come across in Mochalov's order No. 081 of May 3, 1945, prove that in the camp No. 22 at Staryi Sambir – to which the collecting camp No. 2 in Szolyva also belonged – events occurred many times in the treatment of the POWs and internees that deserve censure.

“When in March 1945, the advisory board on accommodation of the NKVD checked the food-supply in camp No. 22 in Staryi Sambir, Major Grobovoy, the commander of the camp and major Yudayev, the second in command in matters of supply, were warned that the prisoners in the camp were provided with less food than the prescribed amount.”

On April 27, 1945, the military prosecutor of the 4th Ukrainian Front also warned the commander of camp No. 22 that the prisoners were getting less food than they should.

The latest inspection of the advisory board on accommodation of the NKVD in May, from the 13th to the 25th, 1945, stated that the POWs had 9,936 kg less meat, 2,077 kg less fat, 346 kg less sausage, 249 kg less sugar, and 36,638 kg fewer potatoes than the norm, i.e. 70 per cent less meat and fat, 8 per cent less sugar, 21 per cent fewer potatoes and vegetables.

Although because of Grobovoy and Yudayev's irresponsible attitude many of the POWs fell ill and perished, Mochalov ordered just a ten days' arrest and the withdrawal of half of their monthly pay. Thus, Mochalov's orders in connection with the impeachment of the persons guilty of abusing the POWs and internees illustrates that the life of the prisoners for him meant less than he pretended.

On the 26th of February Mochalov issued order No. 0018. It said: *“Sub-Lt. Pankin, the commander of the collecting camp No. 2 of Szolyva (Captain Yermilov, for competence in carrying out the order of the commander of the hinterland of the 4th Ukrainian Front, was nominated commander of a similar camp in Jawieszowicze, Poland) sent 700 POWs to camp No. 22 of Olkhovtsi, and instead of food for eight days he apportioned food for four days only for the road, 200 km in length.*

The POWs who had no food fell ill and were debilitated.

Captain Fomin, the commander of the POW collecting camp No. 1, has been known to steal the food from POWs and as a result from February 13 to 23, 13 persons died.

Both of them are to be arrested, and relieved of half of their basic wage."

The punishment of the two commanders was suspended.

Mochalov's order No 047 of April 10, 1945:

"First Lt. Salov, as officer on duty misused his position in service. Escorting POWs to Borisov of Minsk Oblast by train in December he exchanged prisoners' food for liquor. He did not attend to the prisoners' sustenance. The cars were not heated. As a result, 430 POWs fell ill and 70 of them died on the way.

After his transfer to the collecting camp No. 3 he continued to blackmail the POWs. He took away their belongings and valuables and together with colleagues went on drinking.

Salov's punishment: twenty days of house arrest, during the arrest to be relieved of half of his daily allowance (i.e. not even of his monthly wages). He is to be dismissed from the agencies of the NKVD."

Of the prisoners who were sent in December 1944 from the collecting camp and camp No. 22 of Szolyva to Novy Borisov, the so-called *Green Camp*, nobody survived. We have only the medical records of some of the internees who were treated for a short time and then died.

There follow some further similar examples from Mochalov's orders:

"Quartermaster corps 1st Lt. Fomenko, who was the inspector of registry, was sent to the commander of the provisional catering post, and while searching the internees deported here, he took their currency, valuables (watches, rings). He made no record of this transaction on the spot; his malpractice amounted to theft and further exchange of the valuables."

Fomenko's punishment was ten days' arrest and the deduction of half of his monthly wages.

"The assistant military physician, laboratory hand of the medical section of camp No 22 misused his position and blackmailed the prisoners."

His punishment was a 15 days' arrest and the deduction of half of his wages.

Punishments were stricter in two cases. Andrey Konstantinovich Volovenko, the officer on duty of camp No. 22 was sentenced to seven

years loss of liberty because he had systematically confiscated the prisoners' personal belongings and valuables. Grigoriy Nikolayevich Spiridonov, the guard of the collecting place No. 3 of camp No. 22 was sent for two months to a punishment battalion because he had systematically laid hands on the prisoners' articles of personal use: he stole two watches, two blankets, 3 meters of checked material, two pairs of stockings for women, a woman's dress, a scarf, a pair of tights, a child's shirt, 44 balls of cord, 13 meters of ribbon, 16 gold articles, and foreign currency.

9. The exoneration of those “mistakenly” arrested

Major Mochalov in his reports to his superiors called the Subcarpathian civilians detained in the collecting camps of POWs, *who were arrested at the order of the military board of the front*, consistently “*arrested*” or “*prisoners of war (POWs)*” and “*internees.*” In so doing, in spite of himself, he pointed at the genuine initiators of the action.

In order to understand the action of 18 November 1944 more fully, it is important to speak about the definition of the term “*mistakenly arrested*” that went into use at the initiation of Mekhlis. (Previous to this in accordance with NKVD order No. 0016 of 1 January 1945, it was obligatory to call all the internees ‘arrested’). Unfortunately, the belated admission had absolutely no significance from the point of view of those (or of their relatives and family members) who were ordered to the camps of the GULAG and who perished there. But for those who suffered in the camps of the 4th Ukrainian Front, in the collecting camp at Szolyva in particular, Mekhlis's admission meant life. Moreover, Mekhlis, who in November, 1944, was one of the initiators of the arrest of the Hungarian and German men and practically was one of the co-authors of order No. 0036, ordered the 4th Ukrainian Front to release those who were “*mistakenly arrested by the troops entrusted with the defense of the hinterland.*”

“In accordance with the order of Major-General Mekhlis, the member of the military board of the front, the citizens of Carpathian Ukraine who were mistakenly arrested and sent to camps by the troops of the 4th Ukrainian Front entrusted with the defense of the hinterland are released from the reception and distributing camps functioning at the fronts.”

At the order of Mekhlis persons of Slavic nationality, Jews, Hungarians over 45, communists and specialists of some of the industrial corporations of Subcarpathian Ukraine had also to be set free.

According to Mochalov's report it was the first time the military command had acknowledged that the over-zealous NKVD squads forced people of Slavic nationality into camps. In cases "*of the release of the mistakenly arrested and interned Transcarpathian groups*" Mochalov wrote a note to captain Yermilov, the commander of the camp at Szolyva in which he ordered him to organize the release of Rusyn, Ukrainian, Czech, Slovak, and Jewish persons; he stressed that only those could be released from the camp who were not gendarmes or policemen, had not served with other law enforcement organs either, and had not been officers of the Hungarian army. Regardless of nationality, internees over 45 and medically disabled persons were also exonerated. The interned Hungarian communists were also allowed home if the Central Committee of the Communist Party of Subcarpathian Ukraine issued them a certificate proving their membership. Forty-three Szlatina salt-miners of Hungarian nationality selected by Captain Goloduhin also received a certificate of release. Up to January 4, 1945, inclusive, a list had to be made of one's belongings in the enumerated categories, and meanwhile, those belongings had to be placed in a hermetically isolated, sterilized section of the camp into which no admittance of sick persons was permitted. Their release was permissible on the grounds of strictly checked lists of only those prisoners who could not be suspected of anti-Soviet activity.

Major Mochalov sent a separate note to Colonel-General Mekhlis on the "*mistakenly*" arrested Slav prisoners: "*According to the situation of January 5, 1945, the number of persons of Slavic nationality detained in the HGH (Szolyva) Camp. No 2 is: Rusyns – 412, Slovaks – 336, Jews – 140.*"

The committee carried out the work connected with the search of the "*mistakenly*" arrested persons under the strict control of Major Mochalov and Colonel-General Mekhlis. In this respect the instruction No. 0014 of January 2, 1945, that Mochalov sent to captain Yermilov, the commander of the collecting camp at Szolyva, is particularly worthy of attention:

"In accordance with the order of Colonel-General Mekhlis and the military board of the front the (unlawfully arrested) groups of internees are persons over 45 of any nationality, who are able to march into the

hinterland; who were not officers; who did not serve in the the gendarmerie or the police or other organs of law enforcement. I suggest that these persons should be immediately separated from the other POWs. If possible, from now on a separate zone or quarantine should be established for them.”

The same day a similar order (No. 0013) was sent to Major M.K. Mkveraldize, the commander of the camp in Staryi Sambir:

“With the right of returning home, set free immediately the following internees: Béla Szabó, Péter Berkaz, Sajtur (most likely Arthur – Gy. D.) Berkaz, János Kilzaj, Bertalan Rejvaz (Révész – Gy. D.), Gyula Román, Gyula Kovács, and András Pedruk. All the persons mentioned arrived at your camp from Perecseny by the last train.”

The names of some of the released were inaccurate on the list, but the important thing was not this but the fact that they had all regained their freedom, and could die at home in the circle of their beloved, for all of them were exhausted and seriously ill.

In his report No. 0269 of January 31, 1945, Major Mochalov informed Major-General Petrov that it was Colonel-General Mekhlis who gave the order to set free *“from the FFPL and other collecting places the Subcarpathian Ukrainian citizens who were arrested unlawfully and detained in their system by the squads entrusted with the control of the logistic areas of the 4th Ukrainian Front,”* and that this was executed on the basis of this order by the sub-department he commanded.

He enumerated the categories and nationalities of the internees who were released: from January 6, 1945 to January 30: 3,382 persons in the first group, of whom 907 were Slavs; 21 Jews; 1,795 Hungarians over 45; 609 disabled Hungarians; 6 communists; 41 salt-mining specialists; and 3 specialists from the chemical works in Nagybocksó.

Mochalov also sent a report (No. 0327, 09/02/1945) containing similar data to Voronov, the second in command of the Main Administration Dealing with the Affairs of POWs and Internees under the NKVD. We found no documents that contained data other than these, so it can be assumed that all in all, with the permission of the authorities, 3,382 persons were set free and managed to get home out of the 8,500 *“mistakenly”* arrested prisoners.

What is interesting is that of 140 Jews, only 21 were released; the further fate of 119 persons is unknown. We know from the survivors

that the Hungarian Jews who managed to get home from the Nazi death camps or from the Labor Service were the least well regarded. According to the narrow logic of the Soviet counter-espionage officers only those could survive the death camps who were agents and informers in the service of the Nazis. In the opinion of the Ukrainian researcher Oleksiy Korsun, after the NKVD and SMERSH sieving and committee hearings, mostly communist or poor village Jews were allowed home; the urban or more wealthy citizens were detained. We know from Béla Huber, one of the well-known leaders of the Subcarpathian Hungarian Jews, that it was not uncommon for the NKVD to single out a house for some reason, and to drag away to the GULAG its Jewish proprietor who had just returned home from a Nazi death camp. It was a practice, especially in Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagszőlős, Huszt and other settlements, for high-ranking Soviet officers, party functionaries, leading employees and their families to be moved into the forcefully appropriated Jewish apartments, big houses with gardens; or various offices were opened in them. Their cultic buildings, movables and unmovable properties were nationalized.

10. Various camp-types

According to the above-analyzed documents and reminiscences, the POWs collected in Subcarpathia, as well as arrested civilians of military age, were dragged into various places and camps of different types.⁸⁰⁸

The soldiers and officers of the German and Hungarian armies officially acknowledged as POWs⁸⁰⁹ were taken first to the “reception

⁸⁰⁸ One of the more important types of camp were the so called *examining camps* in which about six million former Soviet soldiers and officers, who were taken prisoners and returned home in 1945-1947, went through the camp sieve of the interrogating NKVD officers wanting to know if they had not been roped in or had not committed some crime. There was such an examining camp in Perecseny in Subcarpathia that fell in the jurisdiction of the 4th Ukrainian Front.

⁸⁰⁹ See POW regulations in the Soviet Union: the People's Council of the Soviet Union in July, 1, 1941, accepted the decree No 1798-800 about POWs which takes into consideration, partially, certain statements of the 1907 year Hague and 1929 Geneva conventions. Against the Geneva Convention consisting of 97 points this decree defines in 31 points the regulations concerning POWs. In WWII up to April 1945, referring to more than a million foreign POWs; the Red Army used it as a basic NKVD/MVD decree on the grounds of which it gave orders for execution. The decree was valid as long as there were POWs on the territory of the USSR. Source: Дос. 4. (ЗУН/38-39.), original place of the source: ЦХИИДК.-Ф. 425 л.-Оп. 1. Спр. 1. Арк. 140. Копія. Машинопис. In Hungarian: 1. A Szovjetunió Népbiztosok Tanácsának 1798-800. t. sz. határozata a hadifoglyokról szóló rendelet elfogadásáról. (Moszkva), 1941. július 1. Titkos. Rendelet a hadifoglyokról. In: Magyar hadifoglyok a SZU-ban. ib. pp. 55-59.

camps” close to the front (Perecseny, Huszt, Zsornava), then to a “*collecting station (camp)*” (Szolyva), from where they were transferred to the reception-dispersal camps (Staryi Sambir, Sanok, Focșani). According to order No. 0036 of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, Hungarian and German men of military age, who had been arrested in Subcarpathia, East Slovakia, and East Hungary, were also considered as Hungarian and German prisoners of war and were registered later on as interned civilians.⁸¹⁰

Citizens having had different leading positions in occupied countries qualified as anti-Soviet and were arrested as such according to NKVD order No. 0016 of January 11, 1945⁸¹¹ ; they also were consigned to the collecting camp at Szolyva.

Of the above-mentioned prisoners, the NKVD officers sieved out the enemies of the people and Soviet power who were court martialed; some of them, if it was proved that they were war criminals, were sentenced to death and executed in the cellar of the prison in Ungvár. All the others were punished with loss of liberty for between 5 and 25 years. As political prisoners they were sent to the GULAG camp system.

The POWs and the “*sieved*” interned civilians of military age from the Lvov Oblast Staryi Sambir and other reception-transmitting camps were delivered in cattle-waggons under armed escort to the GUPVI labor-camps belonging to the Main Administration of the NKVD Dealing with the Affairs of POWS and Internees.

10.1. GUPVI Camps

The purpose of my thesis is not history writing but in order to see things clearly I deem it important to shed light on a few important

⁸¹⁰ See: Regulations on internees handled as POWs in the USSR: the People's Council of the Soviet Union on July 1, 1941, accepted the decree No. 1798-800 about POWs which deals with the internees, too. The most significant change was that the decree deals also with the internees as POWs. The decree openly declares: POWs are: a) all persons belonging to the armed forces of states being at war with the Soviet Union who were taken prisoner in military action, and also civilians of these countries interned in the SU. b) members of armed groups not belonging to the armed forces of the enemy if openly bearing arms; c) civilians (reporters, suppliers, etc.) escorting the army and fleet of the enemy with appropriate permission if they are taken prisoner in a military operation. Source: In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. *ibid.* p. 55.

⁸¹¹ See: the Beria report. Doc.29. (ЗУН/83-85.), original place of source: ГАРФ, -Ф. 9401.-Оп. 2. Спр. 95. Арк. 253-255. Особлива папка. N-1-1. Копія. Машинопис.

questions. First, on the basis of the documents discovered so far we know that the Main Administration for Affairs of Prisoners of War and Internees (in Russian: Главное управление по делам военнопленных и интернированных НКВД/МВД СССР, ГУПВИ, (GUPVI) administered about 500 camp centers for POWs to which many thousands of numbered sections (camps) belonged.

The member republics of the Soviet Union and the territories of Russia were covered with GUPVI labor camps, the majority of which functioned on the dreary plains of Siberia and in the far-eastern regions of the Soviet Union. According to the documents compiled in 1941-1953 and researched so far, Hungarian POWs and internees collected in the Carpathian Basin were detained in 181 camp centers, in 35 sections (camps).⁸¹²

The Hungarian and German men of military age, the internees proper, who were dragged away from Subcarpathia following order No. 0036 of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, were also consigned to camps of this sort.

To begin with, according to the “*top secret*” registry⁸¹³ of the Main Administration for Affairs of Prisoners of War and Internees (GUPVI MVD SU), reflecting the situation of the 8th of April 1946, the contingent of Hungarian POWs and internees larger than five and ten thousand heads were placed in different regions of the Soviet Union: thus, in Ivanov Oblast (5,836), Leningrad Oblast (5,597), Stalingrad (Volgograd) Oblast (6,309), Rostov Oblast (7,758), the Bajaskinskaya Oblast (5,194), Krasnodarski Kray (13,102), Sverdlovsk Oblast (14,083) and in South Crimea (12,654). Except for the Soviet member-republics, masses of Hungarians were sent in Ukraine to Odessa (5 904), Stalino (Donets: 6 209), Voroshilovgrad (Lugansk) (13 045), Kiev Oblast (12, 225), and in the settlements of the Georgian SSR (5,709). According to the unanimous recollections of the survivors, because of the harsh

⁸¹² Official list of camps where Hungarians were kept, original place of source: ПГВА, -Ф. 1. -п. 1. In: *Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941–1953 годов*.i. m. 411-416. p. Its Hungarian version: 1. A SZU NKVD/MVD hadifogolytáborainak jegyzéke, ahol magyar hadifoglyok is tartózkodtak 1943-1955 között. In: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*. ib. pp. 487- 490.

⁸¹³ See: major-general Krivenko's report:87. A Szovjetunió Belügyminisztériuma Hadifogoly és Internáltügyi Főparancsnokságának „*Kimutatása a Belügyminisztérium táboráiban lévő magyar hadifoglyokról az 1946. április 8-i állapot szerint.*” In: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*. ib Pp. 351- 354.

circumstances they will never forget the *Green Camps* in Minsk Oblast of the Belarussian SSR (3, 597), the camps of the Azerbaijan SSR (4 093), the Karelian-Finnish SSR (3 276) and of the Moldovan SSR (3 284). In the overcrowded GUPVI camp system the death rate was extremely high. This can be explained by the fact that the NKVD management tried to exploit all the free labor force to the fullest extent; moreover, it was unable to provide prisoners with even the half of the food that would have been more or less enough; warm clothes were also scarce, and health care was simply non-existent.

In the second place, the Directive⁸¹⁴ elaborated by the NKVD and put into force on the 7th of August 1941, gave orders concerning the POWs in the GUPVI camps administered by the NKVD/MVD, the order of their registration and other questions. It is important to understand that all kinds of blank forms, books, files etc. were opened for the prisoners. The appointed clerks, and interrogating officers were strictly instructed to fill in five different kinds of blanks,⁸¹⁵ and constantly administer and continuously update the entries. On this basis different statistical reports were made and sent to higher agencies about the prisoners. From one of the archives in Moscow I managed to get the personal file of one of my late uncles, the Budapest medical student Elek Dupka (Tiszabökény, 1923), interned on November 18, 1944, who was detained up to October 1945, in the main camp No. 2107 of Molotovsk, Perm Oblast, not far from Solikamsk,⁸¹⁶; he was then fortunate enough to come home. The interrogating officer wrote in his own hand, in Russian, the answers to 41 questions on five pages in various notes, from which I learned that the 21 year-old university student was arrested in his home village and, because of his Hungarian nationality, was dragged away into the jungles of Solikamsk to fell trees.

⁸¹⁴ See: the Directive of major-general Soprunenko: Doc. 5. (ЗУН/40-47.), original place of the source: ПГБА Ф. 1п. Оп. 5е. Д. 2. Л. 20б. 10 об. 95. Типографский экз. Опубликовано. *Военнопленные в СССР 1939-1956. С. 159-168.: Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941-1953 годов.*ib. pp. 58-70. ItsHungarianversion: A Szovjetunió Belügyi Népbiztossága 001067. sz. parancsa a szovjetunió Belügyi Népbiztossága hadifogolytáboraiiban a hadifoglyok fogvatartásának és nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítások kihirdetéséről. Utasítás az NKVD táboraiiban fogva tartott hadifoglyok nyilvántartásának rendjéről. Utasítás a hadifoglyok tartásának rendjéről az NKVD táboraiiban. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. ib. pp. 60- 73.

⁸¹⁵ See blanks containing the groups of data.

⁸¹⁶ See copy of the personal file on Elek Dupka in the insert.

Between the 27th of June and the 15th of July 2012, during our research⁸¹⁷ in the Urals, we passed through the territory of the former *Green Camp* at the River Azlas not far from Solikamsk where my uncle and his Hungarian fellow sufferers from the County of Ugocsa were the unfortunate “guests” of this camp. János Rózsás⁸¹⁸ and nearly a hundred colleagues of his also worked in this camp. Lots of them died there, wasting away.

Thirdly, we learned of the NKVD Directive referring to the order regarding the registration of dead POWs⁸¹⁹ and to the engrossing of their papers. On August 21 1944, a new directive was issued – foreigners were permitted to visit graveyards – about the consolidated alignment of POW cemeteries, the proportional formation of grave-lots and about control of the funerary books.⁸²⁰ By referring to the documents registered between 1943 and 1953, the death minute books, funerary registers, etc., our Donetsk and Ural research group managed to investigate nearly 200 POW cemeteries with the cooperation of the historians in Russia and Ukraine. According to the results of the research carried out so far, the number of Hungarian POWs and civilians who rest in alien land is about 600-700 thousand, among them more than 10,000 are Subcarpathians.

⁸¹⁷ DUPKA GYÖRGY: „*Hova tűnt a sok virág...*” ib. pp. 54-56.

⁸¹⁸ See: RÓZSÁS JÁNOS: GULAG-lexikon. Püski Kiadó, Budapest, 2000. He writes the biography of more than thirty fellow sufferers of his who were prisoners in Solikamsk, many of whom died there.

⁸¹⁹ See Colonel-General Kruglov's directives in: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. ib. pp. 76- 80: 4. A Szovjetunió Belügyi Népbiztosságának 413. sz. direktívája az elhalálozott hadifoglyok nyilvántartásának rendjére vonatkozó utasítás kihirdetéséről. See also the directives of major –general Petrov and major Denisov orders in: Utasítás az NKVD hadifogolytáboraiiban és hadifoglyokórházaiban elhalálozott hadifoglyok személyi nyilvántartó okmányainak kiállítására. Ibid.

⁸²⁰ Source: colonel-general Chernishev's order. Doc. No 7. (ЗУН/47-48.), original place: РГВА Ф. Гл. Оп. 5е. Д. 2. Л. 116 об. 117. Типографский экз. At first it appeared in: *Военнопленные в СССР 1939-1956, Volume I*, pp. 462-463. Hence, we have in Hungarian the *Magyar Hadifoglyok a Szovjetunióban* (ed.-in-chief: Varga Éva Mária). As a matter of fact, the database was formed on the basis of a directive which we also used to find the graves of the deceased. See also: DUPKA GYÖRGY: „*Hova tűnt a sok virág...*” ib. pp. 203-204. Its stored version: <http://www.haboruskeresoszgalat.hu> (2012).

Table No 22.

List of those more important POW camps administered by the Main Administration of the NKVD for Prisoners of War and Internees where lots of Hungarian POWs and internees perished and are buried in the local camp cemeteries "not earlier than 1949"²¹

Republic, province, oblast	The number of camps, sections, labor battalions (ORB, RB) where POW cemeteries were formed	The number of the buried POWs	The number of buried internees
Azerbaijan SSR	223., 328., 429., 442., 498. (ORB), 468. (ORB).	389	9
Armenian SSRR	115.	227	--
Belarusian SSR	56., 168., 183., 271., 281., 284., 311., 401., 410.	828	952
Georgian SSR	146., 181., 236., 518.	494	(10)
Kazakh SSR	29., 39., 40., 99., 330.	140	13
Karelian-Finnish SSR	120., 166., 447.,	436	11
Latvian SSR	350.	6	1
Lithuanian SSR	296., 390., 184.	6	-
Moldovan SSR	103., 104., 198.	409	31
Uzbeks SSR	26., 387.	4	-
Estonian SSR	135., 286.	42	-
Bashkir ASSR	MVD UPVI sections, 130., 319., 1701 R/b.	136	30
Dagestan ASSR	379.	17	-
Crimean Oblast	299., 241., 417.	1 419	35
Mari ASSR	171.	1	-
Mordovia ASSR	58.	204	-
North-Ossetia ASSR	228., 424., 496 ORB., 1087 R/b	19	101
Tartar ASSR	97., 119.	197	8
Udmurt ASSR	75., 371.	188	1
Chuvash ASSR	3064. hospital	57	-
Krasnodar Kray	148.	542	(13)
Stavropol Kray	147., 424.	105	-

²¹ Source:2. A temetők jegyzéke köztársaságok, határ menti területek és területek szerint. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban...iib. pp. 491-520. „A köztársaságokban, határmenti területeken és területeken meglévő temetőkhöz eltemetett elhunyt hadifoglyok és internáltak általános jegyzéke” (archival source: RGVA f. 1p. op. 1e. gy. 96 és 96a). This, however, cannot be regarded as the whole statistical list of the Hungarian losses; the death rate is much more than one hundred thousand.

Astrakhan Kray	204.	560	-
Arkhangelsk Oblast	211.	408	-
Bryansk Oblast	252., 326.	603	-
Voronezh Oblast	82. 95., 169.	51	-
Vladimir Oblast	190.	126	-
Vologda Oblast	150. 158. 193., 437.	438	24
Gorky Oblast	74. 117., 469.	678	-
Izmail Oblast	38.	338	-
Kalinin Oblast	216., 384	28	1
Kaluga Oblast	107., MVSZ 321, ORB.	23	1
Kemerovo Oblast	503., 525.	102	24
Kirov Oblast	101., 307.	1082	-
Kuybyshev Oblast	234.	200	-
Kursk Oblast	145., 395.	396	-
Leningrad Oblast	157., 213., 219., 254., 339., 393.	518	16
Molotov (Perm) Oblast	207., 366., 1751 R/b.	70	9
Moscow Oblast	UMVD UPVI camp sections, 27., 59., 156., 388., 395., 401., 435., 453., 465., 467., MNSZ 463 ORB.	421	2
Novgorod Oblast	270.	197	4
Oryol Oblast	263, 406.	83	29
Penza Oblast	399.	60	-
Rostov Oblast	182., 251., 356., 430., 475., 1601 R/b., 1602 R/b., 1603 R/b., 1605R/b.	1 453	306
Ryazan Oblast	35., 128., 454., MVSZ 325. ORB.	55	1
Saratov Oblast	137., 238., 368., 370.	1 063	35
Sverdlovsk Oblast	84., 153., 200., 245., 313., 314., 318., 376., 377., 504., 523., 531., 1801 R/b.	1455	376
Smolensk Oblast	218, 401.	47	2
Stalingrad Oblast	108., 123., 163., 361., 362., MVSZ 2102. ORB.	813	409
Tambov Oblast	64., MVSZ 444 ORB, 188.	3 802	2
Tula Oblast	53, 323.	772	-
Ulyanovsk Oblast	215.	1	-
Chelyabinsk Oblast	MVD UPVI sections, 1080 R/b., 1651 R/b., 1652 R/b.	126	20

Chkalov (Orenburg) Oblast	235., 260., 1901 R/b., 1902 R/b.	385	5
Jaroslav Oblast	276.	29	-
Novosibirsk Oblast	199.	73	30
Ukrainian SSR		7377	4 661
Altogether:		29 699	7 172

I consider the data above just “*a registry of graveyards with 3 900 deceased which was prepared thanks to a GUPVI survey made in 1949.*”⁸²²

The numbers in the table show that in the camps of Russia, inter alia in some of the Tambov (3802/2), Sverdlovsk (1455/376), Rostov (1453/306), Crimea (1419) and Kirov (1082) oblasts, the death-rate among the POWs and internees, in proportion to other camps, was rather high. What is especially conspicuous in the registry of the member-republics is that the office-holders of the NKVD administration registered serious POW and internee losses in the labor camps of Ukraine ((7476/4661) and Belorussia ((828/922)). Even by reference to many NKVD reports, and minute-books, it becomes clear that the primary reasons of the death of many thousands were the total exhaustion caused by starvation, the lethal infectious diseases, the total lack of medical care, and the poor organization of provisioning. In the majority of the overcrowded camps the conditions were unbearable, the venal and irresponsible commanders, in spite of the orders of the NKVD, were unable, and perhaps did not even try to organize the protection and dignity of the human labor force; wrote down human losses without remorse; and the missing hands – since there were many – were easily made up for.

I would like to add another note to the table: even before arriving at the designated places, numberless POWs and internees perished, especially in the collecting camps and in the marching columns and during their transportation in the unheated cattle-waggon. It happened infrequently, indeed practically never, that a record was kept of them along the way. Only those POWs were registered who arrived at their destination.

⁸²² VARGA ÉVA MÁRIA, TARHOVA, NONNA SZERGEKEVNA: *Szerkesztői megjegyzések: In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban...* ib. pp. 47-48. p.

Fourthly, although the health-care departments of the NKVD GUPVI and other administrative organs, in decrees given at different times, urged a number of measures to be taken in order to improve medical care of the POWs, to keep the prisoners fit for work and healthy, to prevent the worsening of their physical state of mind, and to stop the increasing death-rate; but the irresponsible commanders of camps did not excel themselves when it came to applying the measures, with the result that the lives of hundreds of thousands of POWs and internees ended in tragedy.

It can also be booked as a general negative phenomenon that no continuous supply of medicaments existed. Because of the lack of trained physicians, well-equipped POW hospitals, and health-care centers within the camps, the infectious diseases that occurred at many places were not recognized in time, and counter-acted, which again caused mass deaths.⁸²³

Fifthly, the clothes and food supply of the prisoners was also grossly deficient. For example, it was not unusual for individual rations⁸²⁴ to be reduced, and due to this the cases of dystrophy and death occurred more often where hard labor had to be done, because the continuous production of bread, and warm nutritious food was not provided.

A leap forward was the promulgation of the Kruglov order⁸²⁵ of October 18, 1944, which, compared with the earlier practice, made the growth of rations depend on work-norms defined for a POW in each

⁸²³ The most widely spread diseases among the prisoners were dystrophy, alimentaris, pellagra, typhoid fever, abdominal typhus, etc.; starvation illnesses, tympanitis, acquosity, which were the result of malnutrition. Avitaminosis – a serious case due to lack of vitamins, dysentery, typhus, etc. Complete dystrophy caused the death of many thousands of prisoners.

^{1.)} A permanent health-care organ of the camp was the committee that classified prisoners into categories. It fell within their cognizance to tell who was OK (Russian *ozdorovitelna komanda* = health squad). As a rule, prisoners not able to work, but not yet to be hospitalized belonged to this category.

^{2.)} In larger camps against worms (lice, vermin) spreading infectious diseases sterilizing closets were made. A well-known lustration appliance was the K soap containing caustic soda and having an unpleasant smell. It was used against lice and fleas.

⁸²⁴ See differentiated rations. In WWII in accordance with the rule the NKVD had introduced, a prisoner's daily ration was 400 g of bread. In a prison hospital 500 g; in the marching columns on the road 600 g was prescribed by the rule. This rule led to the starvation and then to the death of many thousands of people.

⁸²⁵ See Colonel-General Kruglov's order: doc. 7. (ЗУН/49-52), original place of the source: РГВА Ф. 1п. Оп. 37а. Д. 1. Л. 127-129. Типографский экз. Опубликовано в *Военнопленные в СССР 1939-1956. С. 370-372: Венгерские военнопленные в СССР: Документы 1941-1953 годов*.ib. pp. 123-127. Its Hungarian version: 19. A Szovjetunió Belügyi Népbizottsága 00683. sz. parancsa a hadifoglyok élelmiszer-ellátmányi normájára vonatkozó előírások megváltozásáról (attached as insert 5) In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. ib. pp. 136- 143.

category. Thus, a POW's ration of bread increased from 400g daily, to 600-650g. In the opinion of Russian researchers not even the half of the daily ration got to the prisoners because the administration of the camp had expropriated it. Poor food was not enough on which to do 10-12 hours' work per day. Many of the prisoners gradually weakened, then died due to malnutrition. A local Subcarpathian survivor thought of a peculiar ruse to be full at least sometimes: *"One does not even notice if he has at noon half a liter wishy-washy stuff, plus 200 g of bread plus 200g of mash. We had an idea in the brigade – we were eleven Hungarians in it or so – that we would arrange for one of us to eat three rations; so, for two days he would have nothing to eat. We did not eat two days, but on the third day one of us ate three rations and had the feeling that he had eaten something. And this method became so popular that not only we, but others also, did the same."*⁸²⁶

10.2 Work battalions, work regiments (ORB, RB)

The contingent consisting of many thousands of people who were mobilized in line with order No. 7161 of December 16 1944, of the State Defense Committee of the Soviet Union for obligatory indemnity work, (*"malenkiy robot,"*), from the territories of Bulgaria, Hungary, Romania, Czechoslovakia, Yugoslavia, the Prussian lands, Upper-Silesia and Subcarpathia, was sent primarily to the coal-mine labor-camps of the Ukrainian Donets Basin, and secondly to the industrial zones of the Urals.

At the Administrative Department No. 2 of the GUPVI NKVD SU, according to the situation of February 1, 1945, in 26 regions, 72,364 internees were registered in the 80 work-battalions of the NKO. Of these, by nationality, there were 53,081 Germans, 1,419 Hungarians, 1,139 Austrians, 200 Transylvanian Romanians, and 15,085 persons of unknown nationality (most likely Subcarpathians, Transylvanians, people from Félvidek, Délvidék, etc. living on detached territories of Hungary without citizenship for the time being).⁸²⁷ Officially, they were

⁸²⁶ GULYÁS GYULA-GULYÁS JÁNOS: *Malenkiy robot*. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, BP, 1990. p. 22.

⁸²⁷ See the report of major (later colonel) Makov, the commander of the administrative Department No 2 of the GUPVI NKVD in Hungarian: A Szovjetunió Belügyi Népbiztonsága Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága 2. ügyosztályának kimutatása a honvédelmi népbiztosság munkászászlóaljaiban lévő hadifoglyok nyilvántartásba vételéről. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. ib. pp. 350- 351.

treated as “mobilized (*mobylyzovanniy*),” “arrested (*arestovanniy*),” or simply “extracted (*izvlechniy*)” from the given population, as Germans, and were expected to do some work (*malenkiy robot*) in order to restore the Soviet national economy, in industry and other fields. The traces of the groups consisting of one or two thousand people belonging to this category can be still seen in regions that suffered great damage in the war. They were grouped into work-battalions of 250-600 persons.

From the Kruglov note of August 1, 1946, we may conclude that except for the Hungarian POWs sent home, approximately 200,000 persons were in the camps, hospitals and work-battalions of the MVD. Of the persons fit for work, 34,100 were in coal mines, 36,100 in construction of settlements and industrial works, 58,800 at plants of the industrial ministries and forestry, and 6,800 in non-ferrous metallurgy.

41,300 persons were sent to restore roads and railways and to work in construction; 41,233 were engaged in other fields. Another Kruglov note, of March 6 1947, mentioned 20,189 Hungarians with Hungarian citizenship, who could be found in work-battalions in the many different parts of the Soviet Union. There were already Hungarians with Romanian citizenship (7179), and with Czechoslovakian (3287), Yugoslavian (1438), German (465) and other citizenships. There were among them 129 people, who were thought to be of Subcarpathian extraction; 4,508 Germans, 110 Jews, 39 Romanians, and 14 Czechoslovakians were classified as non-Hungarians despite their Hungarian citizenship.

My concern with the different, sometimes totally inconsistent, NKVD statements is that we have to do not with summarizing data reflecting totality; they refer rather to a given period, and situation; and sometimes they deliberately mix together the data of POWs and civilians. In the case of the detached Hungarian territories there is also general confusion: former Hungarian citizens are frequently classified as citizens of other countries. For instance, the GUPVI register of April 8 1946, says that among all the Hungarian POWs (232,879), 1,768 were in the MVS battalions, but according to the register of January 9⁸²⁸ 1947, only 937 persons were in the MVS battalions. The 20,189 persons mentioned as

⁸²⁸ See the top secret register of major-general Krivenko, the commander of the GUPVI MVD SU in doc. No 86. In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. ib. p. 352.

“internees of Hungarian citizenship” on March the 6th ⁸²⁹ 1947, on April the 1st, 1947, are referred as 12,783 civilians (who were removed from the register of POWs and placed in the register of internees).

After a few pages more notes come: *“Internees: arrived - 32,915 persons altogether, of whom between January 1945 and April 1, 1947, 13,622 persons altogether returned home. Among them a) released and let home – 8,593 persons, b) died – 4,766 persons, c) other departed (escaped, arrested, etc.) - 263 persons.*

A flagrant example is another register which without any special clarification speaks about *“1,270 POWs”* and mentions them as *“Subcarpathian Ukrainians”*⁸³⁰ who once served in the German army.”

The register of the Soviet commander of the MVU GUPVI is especially thought-provoking: according to this, on April 1, 1947, there were about 19,293 internees of whom 11,822 were men, and 7, 471 women. Most of them worked in the Rostov Oblast (2,225), the Bashkir Country (528), Grozny Oblast (291), the Bashkir Oblast, Moscow Oblast (242), and Sverdlovsk Oblast (178). At the same time, the register of the commander of the MVU GUPVI, referring to the situation on April 1, 1947, speaks about 19 293 internees of whom 11 822 were men, and 7 471 women. Most of them worked in the Rostov Oblast (2,225), the Bashkir Oblast (528), the Grozny Oblast (291), the Moscow Oblast (242), and the Sverdlovsk Oblast (178).

In Georgia 1,452 persons (1,188 males and 264 females) were counted.

In the eastern part of Ukraine, primarily in coal mines, 13,883 persons toiled as slaves.

Table. No 23.

*The distribution of the internees in Ukraine per Oblast*⁸³¹

Oblast	Altogether	Men	Women
Voroshilovgrad Oblast	4 909	3 121	1 788
Dnepropetrovsk Oblast	920	546	374

⁸²⁹ See the top secret register of Major-General Krivenko, the commander of the GUPVI MVD SU in doc. No 90.

In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. i. m. 357.p.

⁸³⁰ In: Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. ib. pp. 369-370.p.

⁸³¹ Ibid. Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. ib. p. 369.

Zaporozhe Oblast	96	93	3
Stalin Oblast	7 995	4 596	3 399
Kharkov Oblast	63	62	1
Altogether:	13 983	8 418	5 565

During our data-collecting, fact-finding research and travel we experienced, for instance that the regional placement and the number of the 25 work-battalions organized in the Urals was as follows: Sverdlovsk Oblast – 9, Chelyabinsk – 6, Perm – 4, Orenburg – 3, Bashkir Oblast – 2, Kurgan Oblast – 1.⁸³²

In the area of the Urals because of the cold the prisoners lived in half-buried barracks, sometimes completely dug in the earth, (in a 80m by 8m barrack, 300 persons were placed on double-bunk beds of boards), that they themselves were supposed to build. The guard and the command of the camps also lived in houses or bunkers dug in the earth. For larger masses of prisoners (1,000-1,500) the quarters were made of bricks. Men and women were separated. Besides the camps which were erected, other pre-existing buildings (churches, cloisters, plants, stores and barns) were also used as camps. On the camp enclosure, there were also other buildings: an administrative center, hospital, storehouse, morgue, bakery, canteen, stalls for washing, a sterilizer, and a latrine.

In the ORB, RB labor camps the strict regulations characteristic of the camps in which POWs and internees were kept were not introduced; surveillance was also much milder, and what is still more important, the death rate was substantially lower because people worked in incomparably better conditions. But analyzing the list of those who perished, the data of certain work-battalions suggest that the number of the deceased was remarkably high. According to the data of 1949 in Stalin (Donetsk Oblast) 2,472 internees were buried, then 117 in Makeyevka, 313 in Novi Donbass, 315 in Snezhansk District, and in Michurino 136 Hungarian prisoners working in coal mines were interred. In Lugansk (Voroshilovgrad Oblast) 1,872 civilians died in a mining disaster. Most of them rest in cemeteries of the ORB and RB camps in the area of

⁸³² See more details in the Ural Encyclopedia concerned with this fact: <http://www.ural.ru/spec/ency/encyclopaedia-9-809.html>. (2012).

Kadiyevka (118), Krivorozhye (259), Lisichansk (201), Khrustalnoye (105), Krasny Luch (166), Golubovka (201), Almaznaya (421), and Lozovaya-Pavlovka (169).

10.3. GULAG camps

As a member of the rehabilitation committee recently I have gone into the historical period of the Soviet retaliations in some detail. I have published more works in this domain, too, as have a number of contemporary Ukrainian and Russian researchers who have published works on this topic. Therefore, I would like to speak about the camps of the GULAG only in connection with the reprisals that hit the Subcarpathian Hungarians in the years 1945-1955; I would also like to touch upon a few significant events.

The Subcarpathians were first hit by the Soviet totalitarian regime, indirectly, between 1938 and 1941 when many thousands of young people of different nationalities affected by the Soviet propaganda crossed the border.⁸³³ They were deeply disappointed because they were not very welcome, but were instead accused of crossing the border illegally and spying, and the Special Board of the NKVD sentenced them to 3, 5, 10 years of correctional work incurring the loss of liberty, to be served in labor camps. They were made to do forced labor in the camps of the Urals and Siberia belonging to the GULAG camp system of the NKVD.

After the occupation of Subcarpathia beginning in November 1944, the Soviet court martial, and after January 1945 the Exceptional Court of Ungvár, arrested and sentenced hundreds of civilians, and held most of them prisoners in correctional, forced labor-camps supervised by the NKVD.⁸³⁴ Other judicial agencies in during the period of Sovietization, 1944-1953, subjected them to formal show trials. In the overwhelming majority of cases, on the basis of the 59th paragraph and articles of the criminal code (58. of the Ukrainian SSR) anybody could be sentenced to 5-10, or even 20-25 years, or even to death by hanging or shooting. This

⁸³³ DOVHANICS O. (1997): *Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása*. In: *Ukrajna emlékönyve*, ib. pp. 38-39.

⁸³⁴ See: DUPKA (ed.), 1993: „Sötét napok jöttek...”, ib.

was the way in which fitter replacements could be continuously provided to do slave work in the camps of the GULAG.⁸³⁵ Thanks to this notorious article, many hundreds of Hungarian, Rusyn/Ukrainian, German citizens and people of other nationalities, as well as priests representing different denominations, were sentenced or executed. Subcarpathians were detained in the correctional labor camps of inland Russia and Siberia mostly, among them in the area of Perm, Vorkuta, Salekhard, Yekaterinburg, Chelyabinsk, Ufa, Norilsk, Omsk, Karaganda, Novosibirsk, Krasnoyarsk, Tayshet, Irkutsk, Svobodniy, Komsomolsk-on-Amur, Khabarovsk, Vladivostok, Yakutsk, Magadan and other settlements besides.

Out of the thousands of tragic events in the GULAG, I would like to mention two prison riots, among the organizers and victims of which there were many Hungarians. One of them occurred on the territory of the Kazakh SSR in Kengir, Rudnik and Dzhezhd which entered the history books in Dzhezgazan. In May of 1954 a prison riot broke out and lasted for forty days; the armed forces of the NKVD quashed it with tanks. 500 prisoners fell, among them Viktor Duliskovics, Greek Catholic pastor from Turjaremete who was shot in the stomach. In the GULAG camp-system it was the first big riot: 5,200 prisoners joined the revolt.⁸³⁶

The other event took place in the coal mines of Vorkuta on the territory of the Nenets Autonomous District, Komi ASSR, where tens of thousands were forced to labor. Because of the intolerable conditions at the beginning of August a riot broke out, one of the organizers of which was Lt. Ferenc Áprily from Budapest,⁸³⁷ who was a political prisoner. István Gregorovics, the Greek Catholic priest of Beregszklás (Scherbovets) who was sentenced to 25 years, in one of his letters wrote about this riot: "The whole camp announced a strike, nobody worked

⁸³⁵ See the articles matching the notorious 58th § of the criminal code of the RSFR (in Ukraine the 54. paragraph), or its more detailed interpretation in the source material below translated into Hungarian, too: *1/a. egyértelmű, közvetlen hazatérés; 1/b. hazatérés, a kommunista rendszer gyengítése; 2. fegyveres felkelés a rendszer ellen; 3. az ellenség támogatása; 4. az ellenség támogatása agitációval; 5. a Szovjetunió megtámadásának elősegítése; 6. kémkedés; 7. kártétel, károkozás ipari, kereskedelmi, közlekedési és pénzügyi téren; 8. terrorselekmény végrehajtása; 9. diverzió (kártételrombolással); 10. szovjetellenes propaganda; 11. szovjetellenes csoportos agitáció, propaganda; 12. politikai bűntény feljelentésének elmulasztása; 13. a cári rendszer kiszolgálása; 14. szabotázs, gazdasági ellenforradalom.* In: DUPKA (ed.), 1993: „Sötét napok jöttek...”, ib. pp. 13-32.

⁸³⁶ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: Helytállás és tanúságtétel. A munkácsi görög katolikus egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai. Galéria-Écriture, Ungvár-Budapest, 1994. pp. 31-32.

⁸³⁷ RÓZSÁS JÁNOS: GULAG-lexikon, ib. p. 15.

for a whole week. The other camps gave up the strike and went to work, but our camp No 10 obstinately persisted. But the eighth day ended tragically because the camp was surrounded by the army which opened fire; and seeing twenty dead and 200 wounded the camp surrendered. This was when a Latvian monk and János Csépes, a Subcarpathian Greek Catholic priest fell. The blood was washed off with fire extinguishers and the dead were taken away. In the hospital, day and night, operations went on to extract the bullets from the wounded. Then the rest of the prisoners who survived were dispersed in the other camps. In this camp I broke my leg, too, and after recovering, I was transferred into camp No. 7, then camp No. 14, from where I was then released.⁸³⁸

Dr. Elemér Ortutay Greek Catholic priest and teacher of Divinity were also taken to Vorkuta with lots of other Greek Catholic and Roman Catholic fellow priests. In his memories he mentions them separately. They were József Galambos, Lajos Hudra, Miklós Bóbitas, János Orosz, István Petenykó, Gyula Zseltsvai, and János Szkiba. Then, as he himself narrated, “*the Italian Jesuit Pater Leoni, two Lithuanians and a Galician Father Danilo, Dr. János Hazai, the lawyer, Shuta or Shata, a leader of a Gypsy band from Debrecen, Vasil Bilyak, a young Ukrainian member of the Carpathian diocese, and my Protestant priest brother from Hungary Sándor Böröcz... our Gypsy friend remained there, but we all came back home.*”⁸³⁹

In Subcarpathia 129 Greek Catholic priests, more than 20 ministers and Roman Catholic priests were pronounced “the enemies of the Soviet people” and were sentenced to 5, 10, 25 years’ loss of liberty, confiscation of property and 5 years’ disenfranchisement. Fellow prisoners said that in the camps even those who had been atheists “*needed the consolatory strength of faith and religion.*” István Bendász,⁸⁴⁰ who was one of the Subcarpathians in prison in the area of the GULAG camps, wrote a book about the sufferings of the Greek Catholic pastor of Felsőveresmart (Velika Kopana) and his quiet determination to keep the faith.

⁸³⁸ BENDÁSZ ISTVÁN-BENDÁSZ DÁNIEL: Helytállás és tanúságtétel, ib. p. 41.

⁸³⁹ DR. ORTUTAY ELEMÉR „...Holnap is felkel a nap”. Emlékeim. Intermix, Ungvár- Budapest, 1993. pp. 43-44.

⁸⁴⁰ BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a GULAG munkatáborában*. Abaliget, Lämpás, 2000.

There were politically condemned Hungarian and Subcarpathian women in the women's camps of the GULAG. Erzsébet Mandrik,⁸⁴¹ the 14-year old daughter of a Visk farmer was one: she was raped by a Russian officer who was then slain by the father; the father ran away so the KGB sentenced the daughter to 25 years. Mrs. Sándor Mészáros,⁸⁴² a teacher from Ungvár, and others in their memoirs, recalled the events of their everyday deathly fight for survival waged in the camp.

There were special women's camps in the USSR called OLZHIR (Osobiy lager dla zhon izmennikov rodyni, i.e. special camps for the wives of traitors, or CWT, for short). The most famous or rather notorious *CWT* was established in the Kazakhstan Akhtubinsk area. Ödön Barkaszi, who in May 2014, visited Kazakhstan, informed me that on a list preserved in the Akhtubinsk CWT Memorial Museum he found the names of Hungarian women who had been in prison there: Iró Mária Stepanivna, Kelen-Frid Jolanta Ludvigovna, Kun Teréz Albertovna, Magyar Yelizabeta Karlovna, Majerhoffer Margarita Martselovna, Péper Irina Josifovna, and Rejk Magda Josifovna. This seems to prove my supposition that besides wives of Russian traitors politically condemned women were brought here from the Eastern European region as well.

Many of the confessing and arrested priests of the Greek Catholic Diocese of Munkács passed through the camps and prisons of the Gulag in the Urals. Bazil Pochil, the pastor of Nagybocksó was forced to work on a construction site in Overyat, which was a power plant on the Kama River, near Perm, and then until his release to fell trees near Yekaterinburg. Metód Mihály Bobik (Felsőkalocsa); Mihály Demeter (Dombostelek); Gyula Ivancsó (Veréce); János Lelekács (Havasköz); György Matécsa (Salánk); János Szokol (Borhalom); Péter Vaszkó (Beregszőlős) were detained in the GULAG camps on the territories of the Komi ASSR bordering the Perm Oblast, on the bank of the river Lemva, in Abes (or Akakiya) founded in 1918, not far from the settlements Inta and Vorkuta. They were forced to work in coal and copper mines, tree-felling, construction sites, and returned home as invalids.

⁸⁴¹ MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban*. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

⁸⁴² MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a GULAG-on*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

Of the Greek Catholic pastors many died in the correctional labor camp of Abes, among them Jenő Petrik (Lehóc), Miklós Ruszinkó (Huszt), and Tivadar Kohutics (Ungvár). We find on the list of martyrs the name of Jenő Ortutay (Ungvár), who was the priest in charge of the Church in Ungvár-Ceholnya, and a Member of the Hungarian Parliament at the same time. Of those unlawfully judged, 129 Greek Catholic priests thirty died in camps. The survivors as a rule were released under the general Soviet amnesty of 1955-1956, but some, e.g. Sándor Chira (Ilhóc/Vilhivci, 1897 – Karaganda, 1983) suffragan bishop was kept in exile for life.⁸⁴³ In 1945, in Subcarpathia, of the Roman Catholic priests, 18 were dragged away to forced labor. Their bishop, Ferenc Pásztor (Ungvár, 1880. I. 14 – Tayshet, 1951 IX. 15), priest-in-charge of Beregszász, in the Subcarpathian commissary, died somewhere in Siberia.⁸⁴⁴ According to Anita Szendrey's research his perpetual resting place is the camp No. 20 not far from Tayshet.⁸⁴⁵ Sándor Haklik (Beregszász, 1893. XII. 19 – 1950) anointed in 1916, vicar in Rát and Újlak, did not come back either.

Of the 20 Subcarpathian Calvinist ministers consigned to Siberian labor camps up until 1952, three did not come home: Sándor Balogh from Eszeny (1891– Sverdlovsk Oblast, Kerchen, 1948); Imre Narancsik from Bene (Csallóközaranys, 1904 – Irkutsk, 1947) and Jenő Szutor⁸⁴⁶ from Beregszász (Kölcse, 18. 03.1890. – Lvov or Irkutsk, 1951?).⁸⁴⁷ The fourth martyr, Endre Gecse (1907-1959) was arrested in 1958 and slain while under interrogation in the prison in Ungvár.⁸⁴⁸ Of the ministers in prison, the amateur poet and painter Pál Forgón from Visk⁸⁴⁹ and Lajos Gulácsy, Calvinist minister from Munkács⁸⁵⁰, published memoirs

⁸⁴³ BOTLIK JÓZSEF: *Gövög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914–1976*. Budapest, 2010. pp. 50-101.

⁸⁴⁴ RISKÓ MARIANNA: *Ferencesek Nagyszőlősn. Ötszáz éves jelenlét térben és időben*. Új Ember, Budapest, 2007, pp. 109-110.

⁸⁴⁵ SZENDREY ANITA: *Adalékok a beregszászi római katolikus egyház történetéhez (1938–1963)*, (2012). pp. 31-35. [http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Szendrei_Anita_\(2012\)](http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Szendrei_Anita_(2012))

⁸⁴⁶ DÓZSA: *Aki újjáépítette a leégett templomot*. In: Kárpátalja, 2009. január 9.

⁸⁴⁷ BALOGH SÁNDOR: *Sorsüldözöttek*. Ungvár, Galéria Kiadó, 1992.

⁸⁴⁸ *Jó pásztor volt*. Emlékkönyv. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Összeállította: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, 2003.

⁸⁴⁹ FORGÓN PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak*. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a GULAG-on. Budapest, Kálvin, 1992. Also he: *Abeltől Antipásig. Verses Biblia-értelmezések. Koporsók, temetések, sírok a Biblia világában*. Intermix Kiadó, 1994. Forgón Pál (Szernye, 1913. I. 7. – Nyíregyháza, 2004) From January, 12, 1978, he was the bishop of the Subcarpathian Calvinist Diocese for 16 years.

⁸⁵⁰ GULÁCSY LAJOS: *Mélységtől a magasba*. Bizonyágtétel az elmúlt időkről. Beregszász, 2009. <http://mek.niif.hu/03500/03531/html/index.htm>

of their vicissitudes in the camps. Árpád Hargitai wrote a book on József Zimányi's camp life in Dudinka and Norilsk based on the minister's notes.⁸⁵¹

In the unanimous opinion of GULAG researchers, the camp-systems in Mordovia, Kolyma, Vorkuta and Kazakhstan were among the most notorious concentration camps in the world. The well-established camp-system in Mordovia was the most crowded⁸⁵² with political prisoners. Even French researchers highlighted Potma and Dubrovlag which were the centers of the camp-system in the South-Western part of the Mordovia ASSR. Two historian researchers from Paris, Joël Kotek and Pierre Rigoulot jointly published a monograph whose epigraph may be applied to the whole Soviet camp-system: "*Camps were invented to knock people off their perch.*"

Karlag not far from Karaganda, the ensemble of the Kazakhstan camps, is known as one of the largest Soviet centers of distribution. Among the decimated inhabitants of Dzhezkazgan-Rudnik and Dzhezkazgan-Kengir one could find many Hungarians. One of the most famous is the high-school teacher Pál Baradlai⁸⁵³ (Székesfehérvár, 1920) who was sentenced for anti-Soviet activity to 15 years' loss of liberty. He was in prison for 10 years returning home on 26 November 1953. He wrote an autobiographical novel based on his experiences in the camp in which he mentions his fellow prisoners: Lajos Gulácsy, Calvinist minister, Pál Tahi, a Jehovah's Witness and a smith by trade, and Ferenc Kovács. We have no other information about the two latter prisoners.

⁸⁵¹ HARGITA ÁRPÁD: *Tűzszlopoddal jéghegyek között*. Zimányi József életútja. Fundamentum Alapítvány, Budapest, 1995.

⁸⁵² In Yavas of Mordovia (camp No. 7) captivity soured very many young Subcarpathian people's lives. Those responding to the Hungarian revolution of 1956 circulated anti-Soviet pamphlets and posters at home. Out of the anti-Soviet youth organization in Ungvár **Nándor Benyák**, **Vince Orlovsky** and **Tibor János Kulcsár** got here. From Nagyszöllös – **József Illés** (Nevetlenfalu), **János Varga** (Feketeardó), **Zoltán Kovács** (Nagyszöllös), **István Dudás** (Nagyszöllös), from Mezőkaszony **Sándor Szécsi** (Mezőkaszony), **István Ormos** (Mezőkaszony), and the individual resisters **Volodimír Margitics** and **Jenő Melnik**, and also **János Dóri** from Munkács. As a Soviet soldier of Hungarian extraction **Mátyás Lukács** from Munkács, and **József Bucsell** from Fancsika were not willing to fight against their Hungarian brethren. **Lukács** was in prison for four years, the latter for 35 years. **József Bucsell** during the siege of Budapest joined the revolutionaries therefore the Soviet court martial sentenced him to death. He survived the execution. The bullet that lodged in his cranial bone was dislodged, and after recovery he was sentenced. He was in camp No. 7 of Mordovia ASSR for some time, then was sentenced to banishment for life in Siberia. He came home after the turn of the century. As he wrote in his memoirs: "The communists took away from me fifty years of my life because I was Hungarian and did not want to take arms against my kin."

⁸⁵³ BARADLAI PÁL: *Én, a 835-ös*. Önéletrajzi regény. FSP Literátor Nyomda KFT, Budapest, 1993.

In the epilogue of Baradlai's book we can read: "Those few prisoners who managed to get home may say thanks for their perseverance to their extremely tough physical abilities, to blind fortune a little, but most of all to Fate that controls our life. *Nemo sua contentur* – is an old maxim which is valid even today. And the guardian hand of Fate was, indeed, very much needed. For, but for Fate, we prisoners were not guarded by anybody; we were at the mercy of a tyrannical regime. If I want to itemize the burdens of camp life that we felt directly 'on our own skin,' I can mention the following: the physical pain of hunger and cold, and the spiritual pain of hopelessness. (...) After Stalin's death we were sent to a larger camp called Hungary. This camp ceased to exist in 1990."⁸⁵⁴

I put into the category of other camps of the GULAG the labor camps in which there was no armed guard and from which the party leaders of the country mobilized a cheap labor force: for instance, in light of the principle of "*collective guilt*", families who were resettled, i.e. "*deported*" were robbed of all their property (they were mostly German, but also Hungarian kulak families). These *personae non gratae*, under strict NKVD control, were sent to the Siberian Tumen to fell trees, and to do all kinds of other work in Kazakhstan, and in various central or far-eastern parts of the RFSSR.

Thousands of Hungarian, German, Rusyn, Romanian Subcarpathian young people, and of other nationalities, too, born between 1927 and 1932, were employed in the coal mines of the Donets Basin or in iron-foundries.

⁸⁵⁴ BARADLAI PÁL: *Én, a 835-ös, ib. pp. 211-212.*

CHAPTER VIII.

WAITING TO RETURN HOME AND THE RETURN

1. Petitions, addresses, letters requesting the return of people

At the memorial conference in Beregszász on the 18th of November 1989, we learned from György Csatóry⁸⁵⁵ and József Baráth's⁸⁵⁶ lectures that official registers were kept of the whereabouts of the male population of the villages (though some people were ascribed different addresses). The county/district authorities were eager for the release of people because the villages, communities and families were in sore need of the men not least as a labor force.

Dr. Zsigmond Gyarmathy,⁸⁵⁷ an archivist of Nyíregyháza analyzed some documents in connection with Hungarian citizens dragged away from the areas of Csonka-Bereg, Nyíregyháza and Transdanubia. He found these documents in the archives of the Szabolcs-Szatmár Region and then published them in the magazine *Szabolcs-Szatmári Szemle*. He analyzed among others the reply of the boss of the provisional control committee in Debrecen. Responsible minister and emissary Pushkin announced that the Soviet government had no intention of detaining people further; everyone would get home in time. Dr. Gyarmathy mentioned women who, in order to secure the return of their husbands, wrote letters to

⁸⁵⁵ György CSATÁRY'S LECTURE (1989). In: DUPKA (ed.) *Egyetlen bűnük magyarságuk volt*, ib. pp. 203-206.

⁸⁵⁶ József BARÁTH'S LECTURE. ib. pp. 207-209

⁸⁵⁷ DR.ZHIGMOND GYARMATHY'S LECTURE, ib. pp. 210-211

the Subcarpathian People's Council; the Subcarpathian communists, as mediators, blackmailed the women by telling them that they would be advocates for the return of the detainees: "... if they were ready to join the communist party in Beregszász. Family-members tried to do something in this respect and wrote letters to the Subcarpathian People's Council."

Dr. Árpád Fazekas,⁸⁵⁸ another archivist from Nyíregyháza read quotes from sub-prefect Endre Tompa's letter written on June 23 1945, to the minister of welfare: *"At the beginning of the month of November last year the troops of the Red Army, in passing through, took away a number of Hungarian citizens from the territory of our municipality. The reasons and the purposes of this are unknown. We lost two thousand people in Nyíregyháza in this way. I would like to say that among those who were taken away no reason was given, and no distinction was made, on political or any other grounds. Moreover, we have lost a number of people of politically tried-and-true leftist conviction at a time now of national reconstruction."*

2. Official addresses petitioning the return of the people deported

The official addresses to the county/district people's committees urging the return of the Hungarian leftists or communists dragged away to Szolyva were numerous between December, 1944 and December, 1945.⁸⁵⁹ The petition of the village people's council of Nagyberg contains the list of the leftists dragged away from the settlement and at the same time it is worth mentioning that it requested the return of the communists in prison in the camps of Staryi Sambir. It enumerates the justification in six points:

- 1. The military troops need people for the construction of the bridges near our village.*
- 2. We miss their strong arms in the restoration of the buildings levelled by the fascists.*
- 3. We need people to fell trees in the woods around our village.*

⁸⁵⁸ DR. FAZEKAS ÁRPÁD: Lecture. ib. p. 225.

⁸⁵⁹ The documents requesting the return of the dragged away people and the list of civilians who got into labor camps can be found in the document-collection No 19 of the Subcarpathian State Archives.

4. Without them we cannot do our military duties since we do not have people to make parts for the waggons.

5. We have a mill in the village that grinds for five villages, but we have no good miller.

6. *The time will come when we will have nobody to till the land; in the fall we did not sow and now we cannot do that either. And this does great damage to the state.*

If you could respond to our request, we alone would be able to do all the works we listed above. In furtherance of our request we stress that very many people were taken away regardless of the fact of who they were; these people were simple agricultural workers and woodcutters.

In our village, (Nagy)Bereg, for a long time past there have been communists whom we also request back. They were decent and honest village people even under the fascist regime. They did nothing to support the enemy, and they were taken to camps quite arbitrarily...⁸⁶⁰

On behalf of the despairing wives, mothers and relatives the members of the people's committee in Bányú composed a similar letter to the people's committee in Beregszász:

"I must admit that the people on the county committee in Bányú beg me all the time to write petitions on behalf of the people who were taken away to labor camps in 1944. I made inquiries of the town's command that had conscripted them. They said no petitions had to be written because those people would be released only at the end of the war. Taking this into consideration I did not dare write any letters to the commanders of the labor camps.

It is a sad fact that it is impossible to cope with the women coming to the people's council. They say that all the notaries of the county had already written similar petitions, and as a result more people were allowed home. I am accused of not doing their bidding and of not wanting these people to come back; I was told their coming home depended only on me.

The people's committee room is full of hundreds of waiting women every day. They are the relatives of these people taken away and, seeing that I don't want to write any request, cry and weep. I ask you to clarify this matter ASAP and inform me about the result. Because of their constant presence

⁸⁶⁰ CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében.* In: *Évgyűrűk'90.* Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991, p. 80.

*I can't work normally because they don't even want to leave the office and don't care what I say if I can't fulfil their request. February 1945. Bányú.*⁸⁶¹

We could quote dozens of similar letters the answers to which from the county leadership and the military chiefs, instead of calming fears, were evasive: “*The people's council of Subcarpathian Ukraine will examine the matter.*” Or: “*Civilians sent to camps are no longer the responsibility of the people's council,*” etc.

In May, on the 9th, 1945, Stalin's order was publicized to the armed forces of the Red Army and the Fleet in which he announced: “*On the 8th of May, 1945, in Berlin, the representatives of the German high command signed the document of the unconditional capitulation of the German armed forces.*” To commemorate this great event he ordered that on the 9th of May, “*on Victory Day, at 10 p.m., Moscow, the capital of our Motherland, and in the name of the Motherland, should greet the heroic armed forces of the Red Army and the heroic ships and units of the Fleet to celebrate this glorious victory with 30 fusillades of 1,000 guns.*” Making use of the occasion of the holiday and knowing that a labor force was badly needed for the reconstruction, Ivan Turyanitsa, the president of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, and the secretary of the Central Committee of the Communist Party of Zakarpatska Ukraine, wrote a letter to Nikita Khrushchev⁸⁶² in which he requested Khrushchev's agency to “*release the Subcarpathian civilians*” from prison. In accordance with the estimate of the people's council, 60,000 Subcarpathian citizens had been consigned to POW camps for whatever reason. Turyanitsa referred to the fact that these physically strong men were drafted into the Hungarian army forcefully by the authorities, were forced to do labor service, and the politically unreliable ones were dragged into concentration camps. In the years of the war and at its end they all fell into Soviet captivity as POWs, and many of those who remained at home were also taken to camps. He tried to justify their release by saying that “*Subcarpathia united with the Soviet Ukraine and thus joined the great union of Soviet people for good.*” In favor of strengthening the Soviet power and on behalf of the concerned family members and relatives he

⁸⁶¹ CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagának tükrében.* ibid.

⁸⁶² ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. срп. 82. арк. 4. See also as doc. No376.: *Тернистий шлях до України, ibidem.* p.618-619.

repeatedly asked “*Mikita Segiyevitsb*” to raise this question before the high command of the Red Army of the USSR so that “*all citizens of Subcarpathian Ukraine were released and sent home.*”

At the order of Turyanitsa the people’s committees of the counties/districts sent circulars to the presidents and notaries of the people’s committees of the settlements belonging to their administration in which they asked for records of the whereabouts of the male population of the village.⁸⁶³ The representative of the authorities of Beregszász county/district sent to the local authorities of Csonkapap, Harangláb, etc. a circular with the following content:

“Subject: List of people in POW camps. I order you to send the list of people of Subcarpathian extraction kept now in POW camps in two days and in two copies by courier to the County People’s Committee of Beregszász. Please attach to the list the following data: place and time of birth, the place of authority and the camp where the person is detained. Beregszász, July 2 1945.”

In the archives, almost in the case of every settlement, there is a register of the whereabouts of the male population of the villages. From these, an assessment of the number of men of military age missing between July 2 and July 10 can be done with almost absolute precision. Unfortunately, the location of the camps is not always exactly defined; in some of the lists there was no camp name at all. In connection with the latter it seems to be the case that the family members had no means of knowing where their folks had been taken to. In most of the villages the authorities concerned made two lists, No. 1 and No. 2. No. 1 listed those who went to serve at the front in the ranks of the Hungarian army, and the military camp was recorded as that where the enlisted Hungarian men had been reported to be last. List No 2 mentioned the names of those who were taken to the Szolyva and Saryi Sambir collecting camps. Both lists were made on the basis of oral information given by the family members, so the exact place of the camps connected with the names of those on the list cannot be easily determined or be determined at all. Regardless of all this, Turyanitsa and his company used these lists and the data they contained to try to convince the representatives of the central Soviet authorities that

⁸⁶³ CSATÁRY GYÖRGY: *Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében, ib. pp. 79-81.*

the men aged 18-50 were not in the settlements in question; but they were obviously detained somewhere or other, in POW camps.

Thanks to Khrushchev, Ivan Turyanitsa's address was attended to between July 2 and 7, at the highest official level, in the Federal Control Committee. We found a trace of it in one of Beria's so-called "*special reports*"⁸⁶⁴ (top secret. No 830/b, 45. July, 12.) that he sent to Molotov, the people's commissar of foreign affairs of the USSR; this was in connection with the petition in which Ivan Turyanitsa requested the release of the Subcarpathian Ukrainians and Rusyns from the POW camps of the 2nd and 3rd Ukrainian fronts. On behalf of the NKVD of the USSR he informed Molotov about the situation of July 10 1945, according to which the number of Rusyns was 3,787 in camps at the fronts and in the hinterland; of these 1,831 were in camps at the front, 1,875 were in hinterland camps, and 81 were in prison hospitals. Furthermore, there were 2,793 Subcarpathian Ukrainians, of whom 1,564 were in front camps, 669 in hinterland camps, and 560 in prison hospitals. No data were presented on the fate of the Subcarpathian Hungarians and Germans, although Turyanitsa asked for "*the release of all Subcarpathian working civilians.*"

Many of the released prisoners died at home of the diseases that they had caught in the camps.

It was László Sándor who in 1946 at the Hungarian Embassy reported first about the tragedy of the Hungarian men of military age. We learn this from his memoirs in which he tells us that he went to Moscow at that time to inquire about his resettlement in Hungary; he had wanted to see the ambassador, Gyula Szekfű, but since the head of the Hungarian diplomatic corps was absent, (he was in Budapest at the time), he talked to his assistant, Imre Horváth, saying: *what a shocking effect the dragging away of the Hungarian men of military age into the interior of the country had had on the Subcarpathian population. "I stated openly that it was a great disappointment for us to learn that we were pronounced war criminals whereas we could hardly prevent Hungary's entering the war against the Soviet Union."*⁸⁶⁵ It is most likely that the interview at the embassy reached Budapest, too.

⁸⁶⁴ Doc. No391. (TSU/ 666.) original place of the document: ГАРФ, -Ф. 9401. -Он. 2. А. 103. Л. 259.

⁸⁶⁵ Sándor László: Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909-1993. Madách-Posonium,

3. *Coming home from camps*

Mátyás Rákosi in his telegram of December 29 1945, called the attention of the Soviet government to the fact that the POWs arriving in Hungary from the Soviet Union “*were debilitated; 20-25 per cent of them died in the hospitals and at the camps that received the POWs.*”

Colonel-General Kruglov’s letter in reply to the people’s commissar of foreign affairs, Molotov, that was intended for Rákosi, was cynical but sincere: it was made quite clear that the Soviet leaders, beginning with Yermilov up to Molotov, regarded POWs as a free labor force, who, in spite of international norms and wartime habits, could be exploited mercilessly. “*... we let home 174,000 Hungarian POWs*” – was Molotov’s answer on January 3. Among them about 5,000 persons were dismissed from prison hospitals directly, ill and wounded. Besides these ill and wounded POWs, there were those who were debilitated, invalids and other people unfit for work from the camps of the NKVD at the frontline and in the hinterland, 47,965 persons altogether.

In September, 1945, among local papers in Hungary, the *Munkás Újság* was the first that informed its readers about “*the best news*” that apart from the Hungarians touched the feelings of the Rusyn and German population, too: “*Thanks to the mediation of the People’s Council of Zakarpatska Ukraine, all the POWs who fought in the ranks of the Hungarian army and who come from Zakarpatska Ukraine will be let home from the POW camps.*”⁸⁶⁶ The return of the prisoners was continuous but the *Munkás Újság* could not report on it because its 37th and final number appeared on December 4 1945. The party ideologists deprived the Hungarians of the area of a Hungarian left-wing newspaper, and “*a pro-Hungarian editorial board,*” that wished to be the forum of the revival and further development of the local mother-tongue culture.⁸⁶⁷ Its place was taken by the *Kárpáti Igaz Szó* daily which was then translated from the Ukrainian. The spokesman of the Subcarpathian communist party explained this measure by saying that “*the Hungarian population*

2009. p. 100.

⁸⁶⁶ *Ungvárra megérkezett a hadifoglyok első csoportja.* In: *Munkás Újság*, 1945. szeptember 6.

⁸⁶⁷ DÚPKA György (1988): *Az első „megnyugtató” dokumentum a helyi magyarság életében.* (Az ungvári *Munkás Újság*: 1945) In: *Égyúrirók* ’88, pp. 85-90.

will learn more directly the problems of the construction of the socialist society and will be able to take part more actively in the reconstruction of our country."⁸⁶⁸

During the communist dictatorship the arrests and the surveillance continued. Between the decree issued on December 18 1944, and the death of Stalin in 1953, everybody was taken for a criminal who, in the Czech Republic and Carpathian Ukraine, and especially in the Hungarian Kingdom or during the Szálasi regime, held any office, state or religious function. Roman Catholic, Greek Catholic, and Calvinist priests who did not disavow their faith, and the leaders of the pro-Hungarian Rusyn intelligentsia were all dragged away into camps. 'Cleansing' was carried out in many waves and continued during collectivization; many hundreds of people were deprived of their property, and many were exiled into Siberia.

While in the camps the "enemies" of the people, among them Subcarpathian Hungarians, perished by the thousand, whilst at home Stalinism was on the rise. The "cheer-leaders," outbidding each other, trumpeted propaganda, sounded the praises of "the great Stalin," and made a god of him, who was the most red-handed genocidal criminal of the 20th century. Among these eulogists we find László Bakó (Balla). In one of his rhymed volumes called *Zengj hangosabban! (Clang/Sound Louder!)* (1951) we can read for instance such sycophancy towards "the great leader" as (translated verbatim): "Let us say thanks still louder /To the great Stalin and the party./ Let all our happiness sound in the song/ Let it clang still louder!"

By contrast, there were the known and unknown authors of the volume *Pleading with God...* (1992) containing rhyming letters and prayers written in 1944-1955 and circulating orally. One of them is the verse titled *Camp ballad*; in place of praising him, it flung curses on Stalin's head (translated verbatim): "Yoshka Stalin, you beastly butcher/ May you turn in your grave,/ May your bones be cursed forever,/ May you never rest in peace./ Your words, nefarious and false,/ beguiled so many nations,/ Innocent Hungarians suffered/ Under your wicked power."

⁸⁶⁸ *Munkás Újság*, 1945. december 4.

The last groups of internees who had been deported and political prisoners who were sentenced in show trials could come home after Stalin's death under the amnesty of 1955. The survivors were intimidated and kept a still tongue in their heads about all that had happened to them for a long time. They did not dare to speak about their camp experience for years, devastating though it had been. The rhymesters, too, kept in their mind the lines of which they made poems in the camps. Károly Berta of Mezővár wrote a 544-line rhyming diary called "1944, November" in order to make "... sons and daughters and grandchildren remember and get acquainted with those grim camp stories, and pass them on from generation to generation..."

The newspaper *Kárpáti Igaz Szó*, on party orders from above, was not allowed either to give information about the Hungarian POWs, and the civilian internees, nor about the fate of those who were dragged away for a "malenkiy robot." The situation began to change only after a decade after Stalin's death and with the failure of Stalinism (that among other things gave rise to criticism of the local Hungarians), and after the 20th party conference which accused Stalin of having encouraged a personality cult.

4. Hungarian human losses in the Carpathian Basin

According to special literature in the Hungarian language published so far and the archive document-collections in Russian⁸⁶⁹, after WWII about 600-800,000 Hungarian POWs and internees passed through the Soviet labor camps in the country. (In the opinion of some researchers the number of interned civilians was more than 200,000 persons). Many thousands never returned home.

There is a significant literature on the questions that have arisen on the topic. Many illustrious researchers of the theme: Tamás Stark,⁸⁷⁰ Éva Mária Varga,⁸⁷¹ Zoltán Bognár⁸⁷² mention different data about the Hungarian POWs who had been transported to the Soviet Union

⁸⁶⁹ *Венгерские военнопленные в СССР.*

⁸⁷⁰ STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban.* 2006

⁸⁷¹ VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956).* Budapest, 2008.

⁸⁷² BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon.* 2010.

and then returned, and about those who perished in the camps, particularly the civilian victims. In the camp-sections of the UPVI camp-system (Main Administration Dealing with the Affairs of POWs and Internees) established after WWII, the prisoners worked in logging, sawmills, construction (dwelling houses, railways, gas- and oil-pipelines, hydroelectric power plants, thermal power stations), in mines, metallurgical plants, iron-foundries, engineering works, in turf-cutting, etc. As a result of the exhausting work, the poor food supply, different diseases, frost death, hopelessness and despair, many of them perished.

The Voyenniye Memoriali Association⁸⁷³ has detailed data on 66,000 POWs and internees and passed them to the Bureau Caring for Military Graves of the Hungarian War Office⁸⁷⁴ which cooperates with them. According to these data analyzed by Dr. János Bús, the director of the Central Archives of the Institute and Museum of Military History: *“In historians’ opinion the number of Hungarian soldiers and civilians who disappeared and died in POW camps on the territory of the former Soviet Union is 200-300,000. Russian registers mention only 65-170,000. Of these, 29,168 were identified on the basis of the data in Hungarian registers. The database – in which the search takes place – contains the original data received from Russia in a Hungarian version transcribed from Cyrillic characters, on Hungarians who died in POW camps on the territory of the former Soviet Union.”*⁸⁷⁵

The Bureau has presented the data received from the Russian state in the 1990s in full, that refers to Hungarians who died in the former Soviet POW camps. This amounts to 65,170 datasheets altogether, registered by NKVD (later KGB) officers, mostly after 1944. At present, with the use of the most modern data-analytic tools and methods, research may be undertaken in the POW-database on the relevant website. One has to write in the marked field the first name, the second name – and the date of birth of the person searched for.⁸⁷⁶

⁸⁷³ Its full name in Russian is: Ассоциация Международного Военно-мемориального Сотрудничеств „Военные Мемориалы” („Voyenniye Memoriali” International Association for Military Memorial Cooperation) See website: <http://www.voennie-memorialy.ru> (2012)

⁸⁷⁴ See website: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/index> (2012).

⁸⁷⁵ DR. BÚS JÁNOS: *Hadifoglyok a Szovjetunióban*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Központi Irattár és Hadisírgondozó Iroda II. világháborús nyilvántartásai. In: <http://www.hadifogoly.hu/web/hadifogoly/page6>. (2012)

⁸⁷⁶ See: IQSYS – Hadifogoly – Adatbázis: <http://www.hadifogoly/page6>. (2012)

According to the data of the Voyenniye Memorial Association, 370 memorials were erected in memory of the Hungarian POWs, and the mortal remains of 28,300 POWs and civilian internees were disinterred and re-buried. On the website of the Wartime Search Service controlled by Dr. János Havasi⁸⁷⁷, and with the involvement of experts, searches, investigation, data-collecting and presentation are carried out in matters concerning Hungarian soldiers and civilians, as well as persons of other nationality who disappeared in the war-time events of the 20th century. The Wartime Search Service published a list of the POW camps in the Soviet Union.⁸⁷⁸ In the column called *Our History* it published a description of the POW cemeteries reconstructed on Hungarian taxpayers' money on the territory of the Russian Federation, together with an account of how they might be visited.

According to disparate estimates of the above-mentioned experts, about 700,000 Hungarian citizens were taken into Soviet captivity and were detained in labor camps as POWs or internees, and only approximately 400,000 of them returned home. Thus, during internment and in the labor camps by and large 200-300,000 Hungarian citizens lost their lives, of whom nothing is known, and of whom 10,000 died in the punishment camps of the GULAG. The prisoners in the GULAG were those people who with the partial cooperation of the Hungarian authorities, or without the knowledge of Hungarian judicial bodies, were judged by Soviet courts-martial for being war criminals on the basis of NKVD or SMERSH accusations, in the majority of cases groundlessly.

The majority of the about 500,000 Hungarian soldiers who fell into captivity as POWs and the majority of the internees found themselves in the camps of the GUPVI (Glavnoye Upravleniye Voyennoplennikh i Internilovannikh – the Main Administration of Camps for POWs and Internees), later the UPVI (administration dealing with the affairs of the POWs and internees), and the OPVI (department dealing with the affairs of the POWs and internees within the framework of the interior organs). The Hungarian prisoners were dispersed in approximately 2,000 camps, camp-sections, work-battalions and work-regiments.

⁸⁷⁷ <http://www.haboruskeresoszolgalat.hu> (2012)

⁸⁷⁸ Source: *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban*, Moszkva, ed.in-chief Varga Éva Mária.

The overwhelming majority of the civilians and POWs returned home in between 1947 and 1955: *“Although at release they were rehabilitated orally, at home they were treated as ex-offenders. In fact, the situation was sort of legalized by the Soviet-Hungarian legal aid agreement of 1958. After this only those persons were judged not to have been punished were those who were exonerated by the Highest Court of the Soviet Union on the grounds of a personal petition. The rehabilitative documents arrived as a rule, but for 200 thousand Hungarians who died in the Soviet camps compunction came too late.”*⁸⁷⁹

5. Lists of losses and other data on the Subcarpathians taken into camps

The NKVD squads fulfilled entirely, moreover over-fulfilled, decision No. 0036 of the 4th Ukrainian Front accepted on the 13th of November 1944. According to their reports many more Hungarians and Germans were arrested than planned. This is also confirmed by Major-General Pronin, the commander of the Political Headquarters of the 4th Ukrainian Front in his military report of July 10 1945, to the commander of the Central Political Headquarters of the Red Army giving an account of the different aspects of the Sovietization going on in Subcarpathia. He included his own estimate of the extent to which the security organs of the Red Army *“extracted and separated about 30 thousand Hungarians of military age”* in the POW camps of the NKVD. In his opinion, after this operation the Local Hungarians began to approach the Russians warily and expressed their dissatisfaction. He experienced this also later in the anti-manifesto agitation. Ivan Turyanitsa, having asked Khrushchev’s mediation in the matter of release of 60,000 Subcarpathian civilians dragged into POW camps, made an order in July 1945 to register the missing POWs and internees in the settlements. The local leaders of the people’s committees in settlements populated by Hungarians put down the names of 30,194 people in camps known and unknown. Tamás Stark’s statement: *“There are no exact data of those who died in the camps. Around one third of the*

⁸⁷⁹ Stark Tamás: *Magyar nők a Gulágon*. <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/93-03/ch04.html> (2012)

six hundred thousand prisoners living on the territories of Hungary in the war never returned to their motherland. If the loss of the people dragged away from Subcarpathia is of the same proportion, then 10-16 thousand Subcarpathian Hungarians perished in the camps."⁸⁸⁰

The number of Subcarpathian (Ukrainian/Rusyn, Hungarian, Slovak, etc.) volunteers who fell in fighting on the side of the Soviets is 7,233.

Due to lack of further data we cannot have a full picture of the losses although if we compare the data of the censuses in 1941 and 1946, then the loss of the Hungarians and Germans is larger. In 1941, for example, the number of Hungarians in Subcarpathia was 245,286. In 1946 it was 134,558, which means a decrease of 110,728, i.e. 45 per cent. The number of Germans was 13,244 in 1941, in 1946 - 2,998, which is a decrease of 10,846, or 81 per cent. A larger decrease in number can be seen in the case of Jews deported by the Nazis: in 1941 their number was 78,272, in 1946 it was merely 6,998 – a decrease of 71,274 persons, i.e. 91 per cent.

In the volume titled the *Memorial Book of the Dead of Ukraine* the section referring to Subcarpathia, besides Hungarians and Germans, mentions the names of 93,091 Jews, Ukrainians, Rusyns and Slovaks. Of these, 87,305 persons died in the camps of the Nazis, 3,104 in the Hungarian Army, 2,069 in the camps of the Soviets, 386 in military operations, and 227 in other circumstances. Thus, according to the sources known to us so far, the number of Subcarpathian victims of Nazism (29,106) and Stalinism is 119,093 altogether. Subcarpathia's total population in 1941 was 868,394 persons; in 1946 it was 710,696. So, in less than five years the decrease was 157,698, or 18.2 per cent. If we subtract from 119,093 the WWII victims, 38,605 persons are left. Presumably this was the number of people who fled to other countries, were repatriated or dissolved into thin air.

András S. Benedek⁸⁸¹ deems the 245,000 persons in respect of the Hungarian population registered in 1941 to be an over-estimate, since in his opinion there were among them Germans, Jews and other nationalities,

⁸⁸⁰ STARK TAMÁS (2010): „Budapest felé fordultak védelemért...” In: *Kárpátalja 1919–2009*. Történelem, politika, kultúra. Főszerkesztő: FEDINÉC CSILLA, MIKOLA VEHES. Argumentum MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, p. 251.

⁸⁸¹ S. BENEDEK ANDRÁS: *Az elhurcolás kibatása a kárpátaljai magyarság demográfiai helyzetére*. In: *Kárpátaljai Szemle*, 1995. 1-2. szám.

too, who spoke Hungarian well. In his estimate only 126,000 Hungarian native-speakers lived in Subcarpathia (together with the later attached village of Ung County). The actual population serving in the army (here and further projected just for the Hungarian population) was not larger than 7,000 persons including the officers. Out of those who were dragged away 5,000 never returned. (Note: here reference is made to the numbers of our survey in 1993⁸⁸² – Gy. D.). In his estimate the number of emigrants who fled from Subcarpathia (managers of state companies, officials, railwaymen, teachers, the members of the genteel middle class, etc.) was about 5,000. The number of persons who were involved because of their age in the ‘three days’ work’ – not including the already mentioned twice 5,000 loss at a presumed 52-48 per cent rate – is 28-30 thousand. In his opinion we can speak about a minimum of 25-30 thousand Subcarpathian Hungarians and Germans who were dragged away into camps. He noted that the survey of that time “*gave foolproof data in the case of wholly Hungarian settlements only, the data concerning towns, and especially the diaspora, have not been found... (...) The number of the people taken away is less than the publicly known 40,000, but in spite of this its emotional effect is still more horrible. (...) And another datum in connection with the Hungarian population is that, according to the first Soviet census in 1959, within the native Hungarian-speaking population men were by 9,000 fewer than women. This is twice as much as the average. So, where men are concerned, in an ageing society, the loss of the Hungarian population is immediately obvious.*”

According to our calculations, too, in 1941 the number of Hungarians was not 245,286, but approximately 193,000, and in 1946 it was 134,558. The difference between the two data is 52,286, including also the Jews, Germans, Rusyns and Gypsies who knew Hungarian well. The five-year decrease (193,000 minus 134,558) was 58,442, of whom 7,000 were the Hungarian victims of Stalinism. Of the remaining 51,442, in our estimate, 25,568 fled from the front, whilst some of them disappeared like smoke. In 1944–1946 lots of Hungarians “*changed nationalities:*” 12,000 said they were Rusyns, 6,000 said they were Slovaks, 4,000 claimed to be Gypsies, and 1,000 Jews.

⁸⁸² DUPKA (ed.) (1993), *Emlékkönyv...* Pp. 172-176.

Table No 24.

*The human losses of Subcarpathia in WWII, including the Nazi occupation (1939-1945), and in the POW camps of the Soviet Union*⁸⁸³

Nº	Administrative unit	Losses altogether	In Nazi camps	In the Hungarian Army	In Soviet POW Camps	In mil. operations	Other
1	Beregszász	4 892	4 733	121	17	5	16
2	Beregszász County	3 437	2 074	333	1 013	8	9
3	Csap	373	280	3	2	88	-
4	Huszt	4 477	4 411	45	4	8	9
5	Huszt County	5 626	5 335	239	31	21	-
6	Ilosva County járás	4 527	4 279	213	19	11	5
7	Munkács	11 064	10 884	119	7	27	27
8	Munkács County	4 035	3 722	261	20	21	11
9	Nagyberezna County	2 603	2 459	124	4	3	13
10	Nagyszőlős County	3 051	2 193	546	283	17	12
11	Ökörmező County	5 969	5 817	132	4	2	14
12	Perecseny County	1 940	1 783	138	3	15	1
13	Rahó County	6 195	6 109	38	1	35	12
14	Szolyva County	5 198	4 922	212	6	18	40
15	Técső County	12 985	12 521	228	198	21	17
16	Ungvár County	6 354	5 655	203	453	31	12
17	Ungvár	8 417	8 264	82	-	50	21
18	Volóc County	1 948	1 864	67	4	5	8
Altogether:		93 091	87 305	3 104	2 069	386	227

Notes to Table No 24:

1. The Hungarian and German martyrs dragged away for ‘three days’ work’, the victims of the Stalinist show trials and persons of

⁸⁸³ Source: *Ukraina halottainak emlékkönyve*, 9., kiegészítő kötet, p. 532. See: Книга скорботи України. Закарпатська область. Том ІХ (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011. p. 532.

Subcarpathian extraction who served and died as soldiers of the Red Army are not included in the **Losses altogether** column indicating number 93,091.

2. The column **In Nazi camps** includes the data of Jews killed by the Nazis (87 305), but Ukrainian/Rusyn agents, communists, and partisans are included. In the opinion of experts this is not complete either, but the work in nine volumes compiled by Ukrainian historians that gives the list of names of Jews with data and next to the settlements may be rightly considered a pioneer work in the subject.

3. The column **In the Hungarian army** includes primarily Jews who died in the ranks of the Hungarian army at the front doing labor service, then the data of Hungarian and Rusyn enlisted men (3,104) who were killed in action by the soldiers of the Red Army.

4. The column **In Soviet POW camps** includes data mostly of those (2,069) who crossed the Soviet-Hungarian border in 1939-1941, then were captured by Soviet border-guards and at the suggestion of the NKVD were considered illegal invaders, and furthermore as Hungarian and German agents, who were then sentenced to 3 or 5 years loss of liberty. They had to serve their years of punishment in the Siberian camps of the GULAG, in inhuman conditions; many of them perished because of starvation, death from the cold, or various diseases. The majority of victims were Rusyn/Ukrainian, Jewish or Hungarian young people who, influenced by the Soviet propaganda in the hope of living better lives, crossed the border. Many of them were Jewish who asked for asylum because of Nazi persecution, but instead of freedom a Soviet death camp was their last home.

5. The column **In military operations** includes the data of those peaceful citizens (386) who in WWII died in different military operations (for instance at the siege of Csap) as a consequence of bombing or shelling.

6. The **Other** category includes victims (227) who worked illegally and were executed if betrayed. The other group includes peaceful citizens who were killed at home or not far from their settlement out of revenge.

Table 25/A

Summarizing data of persons interned, arrested, dragged away as POWs, judged and executed in 1944–1946

№	The source place of the data	Hungarian, German
1.	NKVD-report (17. December, 1944)	22 951
2.	Turyanitsa-report (9. May, 1945)	60 000
3.	Pronin-report (10. July, 1945)	30 000
4.	Men of military age not being at home listed on ground of circulars of the people's council (July, 1-7, 1945)	30 194
5.	In András S. Benedek's estimate	25 000-28 000-30 000, out of them 8-9 000 died
6.	In the opinion of Subcarpathian GULAG researchers	less than 40 thousand
7.	In the opinion of Malets nationality researcher (2004)	70 000 Hungarian POWs, out of them 25 000 Hungarian internees 10 000 judged in show trials
8.	In the opinion of the Ukrainian historian Roman Ofitsinsky	25 000
9.	The historian Tamás Stark's calculations	30 000-50 000, out of this the number of victims is 10 000-16 000
10.	My own calculations	25-29 000, out of this 8-9 000 is the number of victims

a/ the most general reasons of the mass internment of Hungarians and Germans:

- the discrimination against the Hungarians and Germans: the Subcarpathian Hungarians were in the way of the territorial ambitions of both the Soviets and Czechs;
- a general demand for forced laborers;
- intimidation of the Hungarian ethnic group, and the setting of Ukrainians against Rusyns;
- the ethnic cleansing, and Ukrainian aspiration to change the Hungarian character of the region;
- the principle of collective punishment applied to the members of the “*guilty nation*;”

- the appearance of volunteers for reconstruction work;
- denunciation of anti-Soviet elements, persons suspected of being a spy, and those making a cache of weapons and thus charged with being a terrorist.

b/ Who was exempt from being taken away?

- who voluntarily said he/she was of another (Slav) nationality;
- who said he/she was Orthodox or Greek Catholic;
- who knowing Czech or Slovak to a minimum extent joined the Czechoslovak division in the collecting camp at Szolyva or the distributing camp at Staryi Sambir;
 - who as a Greek Catholic Hungarian knowing one of the Slav languages to a minimum extent voluntarily joined the Red Army;
 - who genuinely were leftists or communists, and who joined the local party organization.

6. Taking part in Research groups and Field works

Between 2009 and 2017, as one of the experts of the Pécs-Baranya National Society of Hungarian Germans (the German circle of Pécs), I took part in five research tours touching seven Euro-Asian, particularly South-Western Asian (Caucasian) states. Mostly, with Budapest as a point of departure and on the grounds of a previously well-prepared scenario between the target countries, and within them between the highlighted settlements, we travelled more than fifty thousand km – by plane, bus and road. Each time we made a journey our team was different in composition, but its core consisted of researchers committed to the GUPVI-GULAG topic. Our field visits this time were connected with lesser known sites – former labor camps, graveyards, and projects that had given work to prisoners – sites, though, that were important for Hungarians, where on the trail of POWs and internees we carried out fact-finding and the collection of data. No Hungarian civilian expedition with a similar aim had visited these places in Ukraine, Russia, Azerbaijan, Georgia, Armenia, Kazakhstan and Uzbekistan before, which for more than seventy years had been part and parcel of the Soviet

Empire. In 1991-1992 following the dissolution of the Soviet empire, successor states formed – now independent, dynamically developing countries and member states of the UN.

Our I. memorial tour⁸⁸⁴ took place between **June 26 and July 4 2009**,⁸⁸⁵ on the trail of the participants in “*malenky robot*”, in the Ukrainian Donetsk and Lugansk Oblast. Our group⁸⁸⁶ visited the following settlements: *Donetsk (Stalino), Makeyevka, Ilovaysk-Shirokoye (Spartak), Zugres, Shaktorsk (Katik), Kantarna, Gorlovka, Lugansk (Voroshilovgrád), Stabanov (Kadiyevka), Lutugino, Uspenka, Perevalsk (Parkamona), Krasniy Luch, and Noviy Donbas*. Together with the local eye witnesses we became acquainted with the former labor camps and the graveyards in the above-mentioned settlements. By means of publications⁸⁸⁷ about our first tour, written by many authors, and the documentary produced by Dr. János Havasi⁸⁸⁸, we wanted the general public to know that the Soviets dragged away not only men fit for work to forced labor but young women, too. Next to finding the mass graves the most gratifying of our results was the concrete grave of a woman in Uspenka: Mrs. József Marosi was born in January, 1919, and died in 1945 at the little mining settlement; the locals up to now had taken care of her grave. Since then we managed to find some relatives, too. Inter alia,

⁸⁸⁴ See download: <http://www.haborukeresoszolgalat.hu>. (2009)

⁸⁸⁵ Our first tour was realized within the framework of an EU EACEA-supported tender named *Utak a gyökerekhez (Roads to the Roots) (The deportation of the civil population for “malenky robot” in the Soviet Union)*, in the wake of the “malenky roboters” in the Donetsk and Lugansk regions organized by the Pécs-Baranya National Society of the Hungarian Germans.

⁸⁸⁶ The members of our research group from Hungary were: Eleonóra Matkovits-Kretz (president of the German Circle of Pécs), Szeltterné, ne Ildikó Winhardt (Budaörs), Horváthné, ne Mária Szemerédi (Pécs), József Csehily (Pécs), dr. János Havasi (Pécs), Mihály Debreceni (Csap-Budapest), Mrs Mihály Hack Ferenc (Almáskamarás), Zsuzsa Singer (Székesfehérvár), Nikolett Szikszai (Geresdlak), Zsuzsa Müller (Geresdlak), Szorenné, ne Vanda Nóra Matkovits (Pécs), Gábor Lévai (Pécs), Tímea Baumann (Pécsvár, Katalin Noll (Budapest), Orsolya Varga (Kismaros), Tímea Ágnes Kulcsár (Ráckeve), Adrienn Gárdonyi (Dunavarsány), Kornél Tibor Szorre (Pécs), Walterné, ne Judit Müller (Pécs), Konrád Matthaidesz Konrád (Budapest). Participants from Subcarpathia, arrived by train from Ungvár: Sándor Bakura Jn (Eszény), György Dupka (Ungvár), Elemér Kovács (Beregszász). The results of the research were made known on the conference called *Utak a gyökerekhez (Roads to the Roots)* organized on September, 25, 2009, in the Pécs Valeria Koch German College within the framework of which a documentary about the *malenky robot* was projected and also an exhibition of new publications connected with the period took place, and some other measure were also organized.

⁸⁸⁷ BAKURA Sándor – DUPKA György – KOVÁCS Elemér – KOVÁCS Erzsébet – MOLNÁR D. Erzsébet – TÓTH Zsuzsanna: „*Ottthon a könny is édes*” 1944–1955. *Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében*. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2009, p. 104.

⁸⁸⁸ javascript:getContent. To do this Google MTV Átjáró. <http://www.haborukeresoszolgalat.hu>

we organized more memorial tours in various parts of the former Soviet Union in order to learn more about the fate of the women prisoners.

Our group⁸⁸⁹, ready to take up another, the **II.**, memorial and research tour, between **July 29 and July 10 2012**, visited several regions in the Ural mountain range. These regions, or Oblasts, were: Perm Oblast (*Perm, Kungur, Gayva, Perm-36: GULAG Museum*), Sverdlovsk Oblast (*Verkhoturye, Novaya Lyalya, Nizhnaya Tura, Nyzhnyy Tagil, Rudnik, Cheremshanka, Levikha, Kirovgrad, Nevyansk, Yekaterinburg, Pervouralsk, Talitsa Revda, Revdinskiy Degtarsk, the Ganina-yama Monastery, Berezovskiy, Pervomaysk Leninskoye, Azbest, Nizsniy Isetsk, Bolshoj Istok, Maliy Istok, Aramil*), Chelyabinsk Oblast (*Verkhniy Ufaley, Kishtim, Cheljabinsk, Miass, Satka, Asha*), and Bashkiria, now Bashkortostan (*Ufa, Balanovo, Demskoye, Ishimbay, Oktabrskiy, Urussu, Stariye Tuymazi*). The more significant episodes of this pilgrimage were chronicled by the joint documentary of Dr. János Havasi and János Jurkovics (presented later the Duna TV),⁸⁹⁰ and also by the book of the author of this essay.⁸⁹¹ We became acquainted with a pro-Hungarian Russian intellectual, Professor Motrevich, a historian, who lectures at the Yekaterinburg State University. He, who had been accredited by the *Voyenniye Memoriali Society* in Moscow, had discovered and listed, so far, 96 POW cemeteries. Around the towns and cities mentioned above, the researchers identified and certified 35 former WWII forced-labor camps and cemeteries for relocated civilians and POWs.⁸⁹²

⁸⁸⁹ After the first memorial tour in in the Donets Basin in 2009 the second tour was also supported by the EU (EACEA). Its members representing the German Circle in Pécs were: **Matkovits-Kretz, Eleonóra** (president); **Schmidt, Antal** (vice-president); **Bán, Ilona**; **Hack, Ferenc Mihályné**; **Márkus, Beáta**; **Schmidt, Ákos**; **Stumpf, Bálint**; **Stumpf, Bálintné**; **Szendéné, Arnold Katalin**; **the interpreter Alla Szabó**; **Máthé, Áron**, the head of the Terror House of Budapest, **Singer, Zsuzsa**, GULAG-researcher, **Walterné, Müller Judit**, the assistant director of the Museum in Pécs, **Csahily, József**, the representative of the Rusyn home-government in Pécs, in the representation of the staff of the Hungarian TV **dr. Havasi, János**, the head of the Syndic Fund Supporting Media Service (MTVA), simultaneously the leader of the popular War Search Service, **Jurkovics, János**, operator, representing Subcarpathia traveled by train from Ungvár **Dupka, György** historian, the responsible secretary of the Memorial Park of Szolyva, **Fuchs, Andrea**, the member of the Krautz/German Circle of Friends in Ungvár, **Oleksiy Korsun**, retired colonel, military historian, the leader of the editorial publishing board of the Subcarpathian Memorial Book Rehabilitated History.

⁸⁹⁰ HAVASI János – JURKOVICS János: *Idegen ég alatt*. (Urál térségi légerekben elhunyt magyar foglyok emlékének adózók az 57 perces film.) Szeged, 2012. <http://www.port.hu/idegen-eg-alatt/pls/w/films.film>. (2012).

⁸⁹¹ DUPKA György: „*Hová tűnt a sok virág...*” *Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában* (Történelmi szociográfia). Kárpátaljai Magyar Könyvek– 221. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012. Downloaded version: http://kmmi.org.ua/books?menu_id=9&submenu_id=26&book_id=409

⁸⁹² See downloads: <http://www.haborukeresoszolgalat.hu>, (2012)

<http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/5-ural> (2012)

<http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/4.konferencia> (2012).

Our **III.** memorial and research tour took place between **June 24 and July 2, 2016**, on route *Bashkiria-Ufa-Oktabrskiy, Tatarstan-Yelabuga*.⁸⁹³

Our **IV.** visit was between **August 15 and 27, 2016**,⁸⁹⁴ to Chechnya: Groznyi Oblast - Adreyevsky valley, to Azerbaijan – *Sumgait (Kirovobad) district – Hanlari district*, to Georgia – *Tbilisi and Kutaisi* districts. We gave an account of the experiences and results gained during these two expeditions, among others, at an international conference in *Makkosjánosi*, and the lectures delivered there were published in book form.⁸⁹⁵

Our **V.** memorial and research tour took place between **June 27 and July 8, 2017** in Armenia (*Yerevan-Vanadzor-Ararat*), in Kazakhstan (*Spask-Karaganda-Almati*), in Uzbekistan (*Tashkent*), and in Russia (*Moscow*).⁸⁹⁶

⁸⁹³ The members of the pilgrimage between June 24, and July 2, 2016, were: representing the staff of the Hungarian TV Noll, Katalin editor and reporter, Csomós, István Tamás operator, dr. Szilágyi, Péter Ferenc assistant secretary of the Premiership, Dr. Bognár, Zalán and dr. Dupka, György GULÁG-GUPVI researchers, representing the German Circle of Pécs, Matkovits-Kretz, Eleonóra president, Matkovits, Réka Aléna; Dimitrijenko Anna; Árvai, András; Szenác, Mihályné (daughter of the Hungarian parents laboring in the labor camp No. 1701 Oktabrskaya who was born here), Harsányi, Zoltán (retired teacher, first cousin of Yuriy Lapshin alias Arnold György), and also Árvay, Attila, the president of the German self-government of Szerencs.

⁸⁹⁴ The members of this tour of August, 15-27, 2016, were: dr. Szilágyi, Péter Ferenc, the assistant state secretary of the Premiership, Szári, Norbert Gergely, the researcher of the Office of the Committee of National Memory; Csornay, Boldizsár László, the director of the Pécs Janus Pannonius Museum and Walterné, Müller Judit assistant director, Dr. Bognár, Zalán historian (associate professor of the Károli Gáspár Calvinist University) and spouse, Dr. Bognár, Zalán, pedagogue, dr. Dupka, György GULÁG-GUPVI researcher, Varga, László, in charge of culture and education of the Balmazújváros Veres Péter Center of Culture, Csehily, József, the president of the Pécs Rusyn Self-Government, Magas, Ágnes and Yazhyan, Tereziya, interpreters of the Hungarian-Russian Society in Pécs, Gaskó, Gábor, the representative of the Hungarian Azeri Society (Hunaz Kft), representing the German Circle of Pécs: Matkovits-Kretz, Eleonóra president, Schmidt, Antal vice-president, Szorrené, Matkovits Nóra Vanda; Dimitrienko, Anna; Rozsnyai, Ilona; Schmidt, Norbert; Bán, Ilona; Németh, György Éva producer of documentaries, Kampfli, József sculptor from Budapest (his father labored in the camp of Kutaisi), and also dr. Horváth, Katalin, lawyer from Nagykozár, Molnár, József from Dabas, organizer of motor-bike memorial tours. The travel was filmed by the representatives of the staff of the Hungarian TV by Noll, Katalin, reporter and editor and Szűcs, Tamás Ádám, expert.

⁸⁹⁵ *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és Kaukázus országaiban.* Nemzetközi emlékkonferencia anyagjai, Makkosjánosi, 2016. november 18. Szerkesztette: dr. DUPKA György, dr. ZUBÁNICS László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 256. Szolyvai Emlékpark Bizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2017. See download: <http://kmmi.org.ua/books>

⁸⁹⁶ Participated: dr. Szilágyi, Péter Ferenc, the assistant state secretary of the Premiership; in the representation of the German Circle of Pécs: Matkovits-Kretz, Eleonóra president, Schmidt, Antal vice-president, Szorrené, Matkovits Nóra Vanda; Dimitrienko, Anna; Rozsnyai, Ilona; Schmidt, Norbert; Bán, Ilona; Németh, György Éva producer of documentaries, and also dr. Horváth, Katalin, lawyer from Nagykozár, Molnár, József from Dabas, organizer of motor-bike memorial tours, Árvay, Attila, the president of the German self-government of Szerencs, Csehily, József, the representative of the Rusyn home-government in Pécs, Csornay, Boldizsár László, the director of the Pécs Janus Pannonius Museum and Walterné, Müller Judit assistant director, Halmi, Keve Kund, of the Institute Researching the History of the Change of System and Archives (RETÖRKI), Dr. Máthé, Áron, the assistant president of the Office of the National Memorial Committee, Szári, Norbert Gergely, researcher of the Office of the National Memorial Committee, Varga, László, in charge of culture and education of the Balmazújváros Veres Péter Center of Culture, Magas, Ágnes and Yazhyan, Tereziya, English, Russian interpreters of the Hungarian-Russian Society in Pécs, Dupka, György historian, the president of the MÉKK, Fuchs, Andrea, office-manager of their Memorial Park of Szolyva.

In order to deepen our knowledge, a basis of informative materials for these research tours was collected during the Historical Pilgrimages which we could apply usefully when visiting former Soviet camps and camp graveyards. The last three historical pilgrimages are dealt with here in this work.

In May 4-9, 2011, on field-work with a group of researchers in Transylvania, we visited, identified and certified the places where relocation and deportation camps once existed, as part of an EU-supported tender named *Itt volt a végállomás (That's where the terminus was)*, and within the framework of the project⁸⁹⁷ named *Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek (I cannot tell it to anybody, so I tell it to everybody)* organized by the Pécs-Baranya National Society of Hungarian Germans. These places were at *Nagykároly, Szaniszló, Szatmárnémeti, Érmindszent, Nagyszeben, Nagydisznód, Brassó, Ligetfalva, Marosvásárhely, Szászrégen, Nagyenyed, Déva, Lugos, Temesvár and Arad*. Between 2011 and 2012 we managed to get to and pay tribute to victims in Vojvodina (Szabadka, Zombor), Upper Hungary and Subcarpathia, where we also identified and certified the places where relocation camps and prisoner graveyards had existed.⁸⁹⁸

To mark the GULAG-GUPVI memorial year in **October 21-25, 2016**, we went to Romania: *Arad-Nagyszeben-Brassó-Focșani-Iași-Kolozsvár*. At the collecting places of *Iași/Iași, Focșani* (02. 2017) we set up memorial boards, and in Lüget, a monument (22.10.2016).

Another significant event within the framework of this Program in the Carpathian Basin was in **November 15-19, 2016**, when we went to see the former collecting and distributing camps of *Szepsi* and *Tornaújfalú* in Slovakia, *Sanok* in Poland, *Staryi Sambir* and *Szolyva* in Ukraine. At these venues called the *Calvary* of Hungarian and German people we saluted the memory of our common dead in remembering, lighting candles and laying wreaths.

⁸⁹⁷ We went to see the memorial places in Partium, Transylvania, and those in the Székely Land (Sekerland) with the guidance of our well-trained friends in research thanks to the organizational assistance of the Pécs-Baranya National Society of the Hungarian Germans, alias the German Circle, together with researchers of the topic, the survivors and their family members.

⁸⁹⁸ See details in: <http://www.nemetkor.hu/index.php/hu/galeria/category/2-kepek> (2011)

Thanks to the coordinated efforts and cooperation of the German Circle of Pécs and the Szolyva Memorial Park Committee, intensive research was started within the framework of the memorial programs organized in *Pécs, Budapest, Kolozsvár, Újvidék, Királyhelmec, Nagykapos, Beregszász, Szolyva* and other settlements. We cooperated in setting up the network of partner-organizations, asked our representatives and historians to deliver lectures at our ensuing conferences, and encouraged them to publish their materials.

The movement we had started generated a series of commemorations throughout the Carpathian Basin. With the experience we have had so far, we can take an active part in the work of the Memorial Committee formed to commemorate the 70th anniversary of the Malenky Robot. With the coordinating support of the Memorial Committee⁸⁹⁹, expert studies of the “malenky robot” are being carried out. There are meetings with the press, interviews, cooperation with international organizations, with archivists, and with historians researching the topic within and beyond the borders. The “*Memorial Year of the Prisoners and Forced Laborers Dragged Away to the Soviet Union*” is highly significant, too, since its cognitive and emotional impact on the general public, is inestimable.⁹⁰⁰

⁸⁹⁹ On behalf of the 70th anniversary of the deportations the realization of the events organized across the Carpathian Basin started on January 20, 2015; the last programs officially ended on the 25th of February, 2017, but of the projects supported centrally more were realized in 2018 only.

⁹⁰⁰ *Gulág-Gupvi emlékévek*. Zárókiadvány, 2015.február 25.-2017.február 25. Szerkesztette, összeállította: DR. KOVÁCS Emőke. Közreműködött: DR. NOBILIS Márton, DR. RÉTVÁRI Bence. Gulág-Gupvi Emlékbizottság, Budapest, 2017.

CONCLUSION

This work summarizes the results of my 30-year old research. The results I obtained during my research and that I have outlined in this work are the fruit of my cooperation with a number of Hungarian, Ukrainian, Russian and other scientific experts of different nationalities, and also with the GULAG survivors, and the descendants of the martyrs now lying in graves. From all of them I had great moral support, encouragement, professional aid, and a vast store of data not published so far in Hungarian.

In my work, referring to authentic archival documents, I named the Subcarpathian executioners and principals of the horrors and atrocities of the Stalinist dictatorship. According to the latest assessments, there is no longer any spirit of revenge in the decimated Ukrainian/Subcarpathian population, charged by Stalinists with collective guilt. Yet, even today they are unable to process the uncovered and documented crimes. They can neither understand and discuss objectively the reasons leading to it, nor can they forget or forgive the perpetrators.

As a researcher I had a battle of words with committed devotees of the party dictatorship (their Hungarian and non-Hungarian representatives) who before and even after the change of system tried to block the discovery and revelation of the truth. Happily, these people were successfully shown to be in the wrong. At the same time, the tussle continues with new exponents of Ukrainian and Russian history writing – primarily with those who try to withhold and distort the historical record. For instance, a chapter or chapters that would give a comprehensive, true and impartial estimation of the Stalinist repressions and genocide carried out against the Subcarpathian Hungarians and

Germans in November 1944 are missing from the Subcarpathian history books. Neither readers on the history of the region, nor any other Ukrainian official accounts contain information of this kind. That is another reason why it is necessary to publish works (and taken note of in the official records) that carry information of the kind in this thesis. That is the only possible way for us to make the existing blank spots in history disappear.

The scientific significance of the present work is that it is the first work in the specialist international literature that gives an in-depth summary dealing with the internment and repressions of the Subcarpathian Hungarians and Germans, organized and carried out by the Military Counsel of the 4th Ukrainian Front at the end of November, 1944. Up till now neither in Hungarian, nor in any other language, has anyone dealt with these life-and-death tragedies in such detail. I should like to add that my thesis contains Ukrainian and Russian archival sources that contribute significantly to the objective evaluation of the political ambitions and efforts of the Soviet military and party leadership in WWII to gain new territories. Besides, they make it possible to research the range of problems connected with the history of internment and deportations, of the POW camps and the GULAG labor camps. They show the differences between them, and also the places (Donets Basin, the Urals, etc.) where they were established. They also add details to the earlier picture of ethnic cleansing and Sovietization that demanded so many innocent victims in Subcarpathia and elsewhere.

Furthermore, it is worth emphasizing that this thesis shows in detail the cleansing and collecting action of the NKVD, certain moments of which are mentioned here for the very first time in sources translated into Hungarian. Further research and examination of the personal records of the internees concerning the severe, inhuman, circumstances in the various re-location, POW, and forced-labor camps will also be needed in the future, for this could not be covered here.

In the course of writing this thesis I received for the first time an answer to the question on the minds of many, but that was always cloaked in silence. This question was: who were the Soviet politicians, party functionaries, generals, officers and commanders who organized and

carried out the repressions in the Subcarpathian Hungarian, German, Rusyn and other ethnic communities, and what were their names? Their guilt has been determined, for with their callous and unthinking military actions they caused an unbelievably high death rate among the civilian internees. My statement is supported by authentic lists of losses from each settlement, which show beyond doubt that even the battles at the front demanded fewer victims. Besides, the majority of the weak and sick civilians were enslaved together with the physically and mentally stronger POWs. Of the survivors who managed to get free there were more soldiers than civilians.

This outcome of the research program that I directed is the first more or less complete account, with its list of losses, in the Carpathian Basin. It names the Subcarpathian internees, the victims of WWII, the representatives of the “*decapitated intelligentsia*”, who were sentenced in shop-window lawsuits, then dragged away to the GULAG. One of the tangible results of the 25-year long research is that thanks to our organizational work on the mass graves of the former relocation camp of the region there stands the Memorial Park of Szolyva, on the half-circle memorial wall of which are imprinted the names of the many thousand victims from settlements inhabited by Hungarians. Hungarians and Germans were dragged away from there to Stalinist camps where they died. A permanent exhibition has been opened of the more important documents discovered in connection with the *malenkiy robot*, in the Chapel of Martyrs built in the memorial park. Since then the memorial park has become one of the central places of piety and pilgrimage for Hungarians. Similar memorial places were established at other settlements where Hungarians and Germans lived.

The authentic factual material contributes to disclaiming imprecise, history-defying and other falsehoods, cynically sown in the public mind to distort their understanding. The thesis points out the damaging nature of the two inhuman ideologies, Nazism and Communism. The number of victims of both totalitarian dictatorships in the region under examination may be estimated in many thousands, and across Europe – in many millions. The work hopes to contribute to the European action demanding that historians, and especially those who deny the holocaust,

malenkiy robot, and GULAG, confront the truth of just atrocious the Nazi and communist dictatorships were.

In view of the interest of Hungarians living abroad in the history of Hungarian-Ukrainian-Russian relations at the beginning of the 20th century, and of the professional interest shown towards the peculiarity of the topic in other countries, I am pleased to publish my thesis in English, Ukrainian and Russian as well.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПА
КОЛЛЕКТИВНОЙ ВИНЫ
К ВЕНГРАМ И НЕМЦАМ ЗАКАРПАТЬЯ
(ИСПОЛНЕНИЕ ПРИКАЗОВ ВОЕННОГО
СОВЕТА 4-ГО УКРАИНСКОГО ФРОНТА
В СВЕТЕ ДОНЕСЕНИЙ НКВД 1944-1946
ГОДОВ)

РЕЗЮМЕ

Диссертация, как результат 30 летней исследовательской работы, посвящена раскрытию, анализу фактов и событий периода 1944–1946 годов, относящихся к Подкарпатыю (Закарпатыю), которые считаются белыми пятнами историографии. Работа включает и демонстрирует результаты начала исследований, проводимых Закарпатской реабилитационной комиссией, ужгородские и московские архивные источники. Значительная часть документов еще не публиковалась на венгерском языке, поэтому диссертацию можно рассматривать и как публикацию источников. Базируясь на приведенных мотивах и благодаря новому подходу, моя диссертация может стать важным разделом как всеобщей, так и венгерской истории. Диссертация состоит из восьми глав. В первой главе рассмотрен круг проблем и история исследований интернирования венгров и немцев. Во второй главе детально обсуждается применение принципа коллективной вины против венгров и немцев Закарпатья, рассмотрены и проанализированы приказ Воен-

ного Совета 4. Украинского Фронта № 0036, донесения НКВД, директивы центральных и местных партийных руководителей, направленные на аннексию Закарпатья, создание марионеточного государства Закарпатская Украина и советзацию, не щающую человеческих жизней. Ранее секретные документы во многих отношениях представляют в новом свете историю региона. В третьей главе обсуждаются депортации из областей Восточной Венгрии и Восточной Словакии, военные операции советских войск по оккупации территорий. В четвертой главе показана деятельность в Подкарпатье уполномоченного органа правительства Чехословацкой республики и возникший конфликт с советской военной, местной администрацией и партийной верхушкой в вопросе принадлежности Подкарпатья. В пятой главе проанализированы события, связанные с мобилизацией на ремонтные работы мужчин и женщин немецкой национальности Подкарпатья, выселение немецких семей в Сибирь. В шестой главе освещены преследования со стороны властей антисоветских элементов, венгерских служащих, руководителей, депутатов и др. Седьмая глава посвящена коллекторам региона, в том числе пресловутым лагерям смерти в городах Сольва и Самбор, откуда переживших ужасы сборных пунктов заключенных интернировали в трудовые лагеря, расположенные в различных местах Советского Союза. В восьмой главе изучена проблема возвращения интернированных лиц. Число интернированных по проверенным на сегодня данным достигает 28 и 30 тысяч. Смертность оценивается в 20-30%. Мои выводы подтверждаются достоверными списками потерь по населенным пунктам и другими документами.

DIE VERWENDUNG DES PRINZIPS
DER KOLLEKTIVSCHULD IN DER
TRANSKARPATIEN DEN UNGARN UND
DEN DEUTSCHEN GEGENÜBER
(DIE DURCHFÜHRUNG DER BESCHLÜSSE
DES MILITÄRRATS DER 4. UKRAINISCHEN
FRONT IM SPIEGEL DER NKWD-BERICHT
1944-1946)

ZUSAMMENFASSUNG

Die analytische, zusammenfassende Dissertation ermittelt das Ergebnis einer 30 Jahre lange Forschungsarbeit, die die auch in der Geschichtsschreibung als weiße Flecke geltende Epoche zwischen 1944 und 1946 erörtert. Die Arbeit stellt die ersten Ergebnisse der Erforschungen, die die transkarpathische Rehabilitationskommission auf der Bezirksebene initiiert hatte, die Archivenquellen aus Uschorod (Ungvár) und Moskau (Moszkva). Wesentliche Teile dieser Unterlagen wurden bisher nicht auf Ungarisch publiziert, weswegen die Dissertation teilweise als Quellenausgabe gilt. Durch die angeführten Argumente und die neuartige Einstellung kann meine Dissertation einen wichtigen Beitrag zu der Weltgeschichte und zu der ungarischen Geschichtsschreibung leisten.

Die Dissertation wurde in acht Kapitel gegliedert. Im ersten Kapitel stelle ich das Problem der Internierung der Ungarn und der Deutschen und deren Forschungsgeschichte vor. Im zweiten Kapitel folgt die Darstellung der Verwendung des Prinzips der Kollektivschuld in

der Transkarpathien den Ungarn und den Deutschen gegenüber; dazu gehören die Analyse des Beschlusses Nr. 0036 des Militärrats der 4. Ukrainischen Front, der sich in russischen und ukrainischen Archiven fand, der NKWD-Berichte, der Direktiven der zentralen und lokalen Parteiführer, die sich auf die Trennung der Transkarpathien, auf die Bildung des Satellitenstaates Zakarpatska Ukrajina und auf die Sowjetisierung richteten, für die man auch kein Menschenleben verschont hatte. Die früher geheimen Unterlagen können die Geschichte der Region in vielen Aspekten erneut erleuchten. Im dritten Kapitel gebe ich die ostungarischen und ostslowakischen Verschleppungen, die sowjetischen Eroberungsaktionen bekannt. Im vierten Kapitel stelle ich die Tätigkeit des beauftragten Amtes der Regierung der Tschechoslowakischen Republik dar, damit deren Konflikt mit der sowjetischen Militär- und Parteiadministration in der Frage der Zugehörigkeit der Transkarpathien zu zeigen. Das fünfte Kapitel handelt sich um die Mobilisierung der deutschen Männer und Frauen aus der Transkarpathien zur Wiedergutmachungsarbeit, und um deren Aussiedlung nach Sibirien. Das sechste Kapitel erleuchtet die Vergeltung der Behörden den sowjetfeindlichen Elementen gegenüber. Im siebten Kapitel beschäftige ich mich mit den Sammellagern der Region, wie die berühmtesten Todeslager in Swaljawa (Szolyva) und Saryi Sambir (Szambor). Die Personen, die die Schrecken der Sammelstellen überlebten, wurden in die Zwangsarbeitslager in der Sowjetunion transportiert. Im achten Kapitel schreibe ich über die Heimkehr der Internierten. Nach den bisherigen nachgeprüften Angaben war die Anzahl der Internierten etwa 28.000-30.000 Personen. Die Todesrate schätzt man als etwa 20-30% ein. Ich belege meine Thesen mit den authentischen Verlustlisten der Gemeinden und mit anderen Dokumenten, die ich in dem Anhang veröffentliche.

SOURCES AND ADAPTATIONS

ARCHIVAL SOURCES

Russian State Military Archives, Русский Государственный Военный Архив, РГВА

State Archives of the Russian Federation, Государственный Архив Русской Федерации, ГАРФ

Archives of the President of the Russian Federation, Архив Президента Русской Федерации, АП РФ

Central Archives of the Defense Ministry of the Russian Federation, Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации, ЦАМО РФ

Russian State Archives of Social-Political History, Русский Государственный Архив Социально-Политической Истории РГАСПИ,

Russian Center of Keeping Historical Document Collections, Русский центр хранения историко-документальных коллекций, РЦХИДНИ,

Center of Keeping Historical Document Collections, Центр Хранения Историческо-Документальных Коллекций ЦХИДК

State Archives of the Subcarpathian Oblast, Державний Архив Закарпатської Области, ДАЗО,

Archives of the Memorial Park Committe, Szolyvai Emlékparkbizottság Archivuma

BIBLIOGRAPHY

Books, essays (in Hungarian)

A boldogság felé. Kárpáton túl vázlatos története. A szerzői munkaközösség vezetője. MISCSENKO, SZ. O. Kárpáti Kiadó, Uzsgorod, 1975.

ADOJÁN SÁNDOR: *Halál árnyékában. Magyar rabszolgák Szibériában.* Pápa, 1993.

A KMKSZ történetéből. Dokumentumok, tények, adatok 1989–1993. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945–1948. Összeállította és szerkesztette: M. TAKÁCS LAJOS. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

DR. ÁRPA ISTVÁN: *A tiszaháti nemzetiségek életéből. Pillanatképek múltunkból.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

A visszatért Felvidék adattára. Szerk.: CSATÁR ISTVÁN, ÖLVEDI JÁNOS. Mahr Ottó és Tsa. „Rákóczi” Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1939.

BALLA GYULA: *Nagydobrony – egy falu, amely a térképen is megtalálható.* In: *Magyarságkutató*. A Magyarságkutató Csoport Évkönyve 1988. Budapest, 1988.

BALLA GYULA: *Az Ung partjától a Szabad Európa Rádióig.* Beszélgetések Skultéty Csabával/Ambrus Mártonnal, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

BALLA LÁSZLÓ: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések, 1947–1987.* PoliPrint, Ungvár, 2002.

BAKURA SÁNDOR – DUPKA GYÖRGY – KOVÁCS ELEMÉR – KOVÁCS ERZSÉBET – MOLNÁR D. ERZSÉBET – TÓTH ZSUZSANNA: *„Otthon a könny is édes”. 1944–1955. Kényszermunkára hurcolt kárpátaljai magyarok és németek nyomában a Donyec-medencében. Tanulmányok, hatásvizsgálatok, interjúk, riportok hivatalos iratok, vallomások tükrében.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2009.

BALOG SÁNDOR: *Sorsüldözöttek.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1992.

BALOG SÁNDOR: *Lágerből lágerbe.* Galéria Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.

BENDÁSZ ISTVÁN – BENDÁSZ DÁNIEL: *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Galéria-Écriture, Ungvár – Budapest, 1994.

BENKŐ LEVENTE – PAPP ANNAMÁRIA: *Magyar fogolysors a második világháborúban. I-II.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2007.

BENKŐ LEVENTE: *Szárarajta.* Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2010., 2011.

BÉNYEI MIKLÓS: *A felszabadult Debrecen sajtója (1944. október – 1945. április)* hbml.archivportal.hu/data/files/144701208.pdf.

Berehovo-Beregszász zsidósága képekben. Szerk.: JEHOSHUA HALEVY. Kiadó: Berehovo-Beregszász és környéke zsidósága körének kiadásában, Tel-Aviv-Natanya (Izrael), 1989.

BRAUN LÁSZLÓ: *A szürtei férfiak elhurcolása a sztálini légerekbe.* In: *Acta Beregsasiensis.* A Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. Beregszász, 2005.

BOGNÁR ZALÁN: *Az elmaradt szovjet–magyar hadifogoly-egyezmény.* In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 113. évf., IV. sz.

BOGNÁR ZALÁN: *Magyarok hadifogságban Magyarországon. Hadifogoly-gyűjtőtáborok Magyarországon 1944–1945. Argumentum*, 2010.

BOGNÁR ZALÁN: *Hadifogolytáborok és (hadifogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1945.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2012.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Ez hát a hon...Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991.* Mandátum – Universum, Budapest – Szeged, 1991.

BOTLIK JÓZSEF – DUPKA GYÖRGY: *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján.* Monográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

BOTLIK JÓZSEF: *Gát.* Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2001.

BOTLIK JÓZSEF: *A hűség csapdájában. Kovács Vilmos költő, író (1927–1977) emlékének. Pályakép és korrajz. Intermix Kiadó, 2003.*

BOTLIK JÓZSEF: *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az Ungvári Uniótól napjainkig (1646–1997). Hatodik Síp Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1994.*

BOTLIK JÓZSEF: *Görög katolikus vértanúk a Kárpát-medencében 1914-1976.* Budapest, 2010.

CSANÁDI GYÖRGY: *Régi beregszásziak.* BeregInfo hetilap kiadásában, Beregszász, 2001.

CSANÁDI GYÖRGY: *Sorsfordító évek sodrásában. Fejezetek Beregvidék történelmi múltjából.* PoliPrint, Ungvár, 2004.

CSATÁRY GYÖRGY: Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: *Évgyűrűk '90.* Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1991.

CSOMÁR ZOLTÁN: *Húsz év Ungvár történelméből 1918–1938.* Budapest, 1939. ... *die Vergangenheit muss reden! 65 Jahre Russlanddeportation Gedenkfeier vom 19. -21. Marz 2010.* in Sathmar. Sathmar, 2010.

DÖMÖCKI ANDRÁS (ZELEI MIKLÓS): A novemberi manifesztum. In: *Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.* (Első közlés: A novemberi Manifesztum, 1997. 5. sz. 55. p.)

DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken. Regio – Kisebbségi Szemle, 3. évf., 4. sz., 1992.*

DOVHANICS, O. D. – LUSZTIG K. – SZPIVAK, B.: *Egy legenda nyomában.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1972.

DOVHANICS, O. D. A Vörös hadsereg csatái Kárpátalja felszabadításáért. In: *Ukrajna Emlékkönyve. Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. Harcba szálltak a népi bosszúállók. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D. –KERECANIN, V. M.: Kárpátaljaiak, mint a Vörös Hadsereg önkéntesei. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DOVHANICS, O. D.: Akik átszöktek a Szovjetunióba. Sorsuk további alakulása. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület.* Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Sorsközösség. A kárpátaljai magyarok a 80-as évek végén.* Társszerző: HORVÁTH SÁNDOR, MÓRICZ KÁLMÁN. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1990.

DUPKA GYÖRGY: *'56 Kárpátalján.* Dokumentumgyűjtemény. Társszerző: HORVÁTH SÁNDOR. Intermix Kiadó, 1993.

DUPKA GYÖRGY: *A „malenykij robot” dokumentumokban.* Társszerző: KORSZUN, OLEKSZIJ. Előszó: TÓTH MIHÁLY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátaljai magyar GULAG-lexikon*. Lefejezett értelmiség 1942–1957. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja magyarsága*. Honismereti kézikönyv. Nyelv és Lélek könyvek. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága – Anyanyelvi Konferencia, Budapest, 2000.

DUPKA GYÖRGY: *Autonómia-törekvések Kárpátalján 1918–2003*. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: „Keressétek fel a sírom...” Szolyvai emlékkönyv a „malenykij robot” 60. évfordulójára a sztálinizmus kárpátaljai magyar áldozatairól 1944–2004. Intermix Kiadó, 2004.

DUPKA GYÖRGY: „56 és Kárpátalja. Hatásvizsgálat hivatalos iratok, vallomások tükrében. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára. Intermix Kiadó, 2006. Második, javított kiadás: Intermix Kiadó, 2006.

DUPKA GYÖRGY: „Népünk temetője: Szolyva”. *A Kárpát-medencei magyarság kegyhelye. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944–1945*. KMMI-füzetek VI., Beregszász, 2009.

DUPKA GYÖRGY: *Fogyó, gyarapodó nemzetiségek, érdekképviseletek Kárpátalján*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2011.

DUPKA GYÖRGY: *Az első „megnyugtató dokumentum” a helyi magyarság életében*. In: Évgyűrűk ,88. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 1988.

DUPKA GYÖRGY: *A Kárpátaljai magyar férfilakosság deportálása. 1944. november*. In: *Szabolcs-Szatmári Szemle*, XXIV. évf. 4. szám, Nyíregyháza, 1989.

DUPKA GYÖRGY: A magyarság számának, összetételének és települési területeinek változása Kárpátalján. In: *Magyarország nemzetiségeinek és a szomszédos államok magyarságának statisztikája (1910–1990). Az 1992. szeptember 2-5. között Budapesten rendezett Nemzetiségi Statisztikai Konferencia előadásai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1994.

DUPKA GYÖRGY: A magyar forradalom és szabadságharc Kárpátalján. In: *Jó pástor volt. Gece Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv*. Intermix Kiadó, 2003.

DUPKA GYÖRGY: Levelek a szolyvai lágerből. In: *A 20. századi magánlevelek nyelvi világa*. Válogatás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma anyanyelvi pályázataiból. Budapest, 2003.

DUPKA GYÖRGY: A magyarok sztálini deportációja. In: *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. (Україна-Угорщина: спільне минуле та сьогодення)*. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai, 2005. április 14-16. Az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete. Kijev, 2006.

DUPKA GYÖRGY: 1956 és Kárpátalja. Részletek egy nagyobb tanulmányból, I. rész. In: *Nyelvünk és kultúránk*. Budapest, XXXVI. évf., 2006/3. sz.; II. rész: XXXVI. évf., 2006/4-5. sz.

DUPKA GYÖRGY: A sztálini hordák rabszolgaszedő razziaí a magyarok és a németek körében. Reflexiók egy kéziratra utószó helyett. In: SINGER ZSUZSA: *Ny-*

omok a lelkekben. *A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. KMMI-füzetek VII., Beregszász, 2010. Második, javított és bővített változat: Együtt, 2010., 1.sz.

DUPKA GYÖRGY: *Adalékok boldog Romzsa Tódor püspök életéhez*. In: Együtt, 2011/3. sz.

DUPKA GYÖRGY: *Emlékezés a sztálinizmus áldozataira*. In: Trianoni Szemle, 2011/1. sz. 30-39. p.

DUPKA GYÖRGY: *65 éve történt (A kényszermunkára hurcolt kárpátaljai fiatalok kálváriája)*. In: Együtt, 2012/1. sz.

DUPKA GYÖRGY: *1947 – a magyar és német internáltak hazatérésének esz-tendeje*. In: Együtt, 2012/2. sz.

DUPKA GYÖRGY: *A Kárpát-medencei németek és magyarok internálásával, deportálásával kapcsolatos fontosabb dokumentumok az orosz levéltárakban (1944-1955)*. (Utószó). In: „*Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...*” *Magyarországi németek szovjet kényszermunkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” interjúkötet*. Szerkesztette: MÁRKUS BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *„Hova tűnt a sok virág...” Időutazás az Urálba magyar és német rabok (1941-1955) nyomában*. Történelmi szociográfia. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2013.

DUPKA GYÖRGY: *A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944-1946*). Szolyvai Emlékparkbizottság-Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.

Egyetlen bűnünk magyarságunk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944–1946). DUPKA GYÖRGY közredésában. Ungvár-Budapest, Patent – Intermix, 1993.

„*Egyetlen bűnünk a származásunk volt...*” *Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robotra” a sztálini légerekbe 1944/45–1955*. Szerkesztő: DR. BOGNÁR ZALÁN. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2009.

Ember az embertelenségben. Vecsésiek hadifogoly- és munkatáborokban (1945-1950), Szerkesztette: FRÜHWIRTH MIHÁLY, PÁVEL RITA. Vecsés, 2006.

Emberek az embertelenségben. Szerkesztette: ZSIROS SÁNDOR. Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, 2010.

„*Élő történelem*”. *Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből (1944–1992)*. DUPKA GYÖRGY közredésában. Intermix Kiadó, 1993.

FAZEKAS ÁRPÁD, DR.: *Elhurcoltak*. Nyíregyháza, 1944–1948. Határszél Kft, Nyíregyháza, 1989.

FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944*. Galánta-Dunaszerdahely, Fórum Intézet, Liliium Aurum Könyvkiadó, 2002.

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I-II. köt. (1851)* A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete és az Állami Könyvterjesztő Vállalat közös kiadása. Reprint. Budapest, 1984.

GEREBEN ÁGNES: *Idegen állampolgárok deportálása a Szovjetunióban, intézményi és ideológiai előzmények*. Tárolt változat: http://kmf.uz.ua/mr/5_gereben.html (2012)

GEREBEN ÁGNES: *Megtorlások a Szovjetunióban*. Helikon, 2013.

GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Madách Kiadó, Pozsony, 1992.

GERENDELY BÉLA, IFJ.: *Az 1944-es „malenykij robot” áldozatai Tiszakeresztúrtban* http://kmf.uz.ua/mr/5_gerendely.html. (2012)

GÖNCZ LÁSZLÓ: *Felszabadulás vagy megszállás? A Mura mente 1941-1945*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2006.

GULÁCSY LAJOS: *Mélyégből a magasba. Önéletrészlet, bizonyoságtétel az elmúlt időkről*. Szerkesztette: KOVÁCSNÉ MARTON ERZSÉBET. Második, bővített (magán) kiadás, 2009.

Haramiak és emberek. Szerkesztette: HANTÓ ZSUZSA. Pytheas Kiadó, 2013.

HARGITA ÁRPÁD: *Tűzoszloppal jéghegyek között. Zimányi József életútja*. Fundamentum Alapítvány, 1995.

HORVÁTH LAJOS: *Kárpátalja képviselete a magyar országgyűlésben 1938-1945*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2002.

Istenhez fohászkodva... 1944. Szolyva Verses levelek, imák a sztálini légerekből, személyenyek a hozzátartozók visszaemlékezéseiből. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

Itt volt a végállomás... A Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének erdélyi és felvidéki útja. Szerk. DR. BOGNÁR ZALÁN. Pécs, 2011.

Jó pásztor volt. Gece Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékkönyve. Felelős szerkesztő: GORTVAY ERZSÉBET. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

Kárpátalja. A Kárpát-medence régiói 11. Szerkesztette: BARANYI BÉLA. A monográfia az MTA Regionális Kutatások Központja és a Dialóg Campus Kiadó sorozata. Pécs–Budapest, 2009.

Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010. 640 p. A monográfia ukrán nyelvű változata is megjelent Ungváron (Uzshorod, Poligrafcentr „Lira”, 2010. 716 old).

Kárpátalja évszámokban, 1867–2010. Kiadásért felel: TOKÁR MARIANN. Ukrán–magyar kétnyelvű kiadvány, Ungvár, 2011.

Kárpátalja magyar személyi és intézmény-adattára. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

KEMÉNY GÁBOR: *Verhovina feltámad. A ruszin sors könyve*. MEFHOSZ Könyvkiadó, Budapest, 1939.

KERECSANIN, V. M.: Utószó. In: *Ukrajna Emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997.

KERESZTYÉN BALÁZS: *Kárpátaljai művelődéstörténeti kislexikon*. Hatodik Síp Alapítvány, Mandátum Kiadó, Budapest-Beregszász, 2001.

KOVÁCS VILMOS: *Holnap is élünk*. Regény. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1965. Második kiadás: Csokonai Kiadó – Kárpáti Kiadó, Debrecen – Ungvár, 1989. Harmadik kiadás: Intermix Kiadó, 2007.

Magyarország helységnevtára 1941. Szerkesztette és kiadja: a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1941.

Magyar politikai és közigazgatási compass (1919-1939). Szerkesztette: MADARÁSZ ELEMÉR. Kiadja: A Magyar Politika és Közigazgatási Compass (1919-1939) Kiadóvállalat, Budapest. 1939.

MAJNEK ANTAL: A kárpátaljai római katolikus egyház története. In: *Út-közben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról*. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 1998.

Malenykij robot. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola LIMES Társadalomkutató Intézete *60 éve hurcolták el Kárpátalja magyar férfilekosságát* címmel megtartott nemzetközi tudományos- és emlékkonferenciájának anyagai. <http://kmf.uz.ua/mr/index.html>

MATUSKA MÁRTON: *A megtorlás napjai*. Forum, Novi Sad 1991.

MARINA GYULA: *Ruténsors – Kárpátalja végzete*. Patria Publishing Co. Ltd., 1977.

MENCZER GUSZTÁV: *A GULAG rabtelepei. A bolsevizmus népiirtásának színtere*. Századvég Kiadó, Budapest, 2007.

Miért? Zakaj? Lendva, 1998.

MOLNÁR TIBOR: *Zenta és Magyarkanizsa községek II. világháború hősi halottjai*. Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárbarátok Köre, Zenta, 2003.

MÓRICZ KÁLMÁN: *Kárpátalja sorsfordulói*. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *A sátán fattya*. Hatodik Síp Könyvek. Új Mandátum, Budapest–Ungvár, 1991. Második kiadás: Magyar Napló Kiadó, Budapest, 2000.

NAGY ZOLTÁN MIHÁLY: *1944. Elbeszélő költemény. Együtt 2007/3*. melléklete. Második kiadás: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége, Ungvár, 2007.

OFICINSZKIJ, ROMAN: Szovjet Kárpátalja (Kárpátontúli terület) 1944–1991. In: *Kárpátalja 1919–2009*. Kultúra, politika, történelem. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

Országgyűlési Almanach 1939–1944. Tárolt változat: http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/al939_44/index.htm (2011)

OROSZNÉ STUMPF ÉVA: *Jóvatették azt, amit el sem követtek... A szerencsi gyűjtőtáborból donbázi kényszermunkára*. Szerencs Város Német Nemzetiségi Önkormányzat, Szerencs, é.n.

PETRÁK KATALIN: *Emberi sorsok a 20. században. Magyar hadifoglyok és emigránsok a Szovjetunióban a két világháború között*. Napvilág Kiadó, Politikatörténeti Intézet, 2012.

PEYER-MÜLLER, FRITZ: *A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre*. Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, Budapest, 1944.

PRUNICA, SZ: I.: Berehovái járás. In: *Ukrajna emlékkönyve, Kárpátontúli terület*. Kárpáti Kiadó, Ungvár, 1997. 116-117. old.

POPÉLY GYULA: *Népfogyatkozás. A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945*. Írók szakszervezete–Széphalom Könyvműhely–Regio, 1991.

Rémuralom a Délvidéken. Tanulmányok, emlékezések, helyzetértékelések az 1944/45. évi magyarellenes atrocitásokról. A kötetet szerkesztette: CSORBA BÉLA, MATUSKA MÁRTON, DR. RIBÁR BÉLA. Atlantis, Újvidék, 2004.

RISKÓ MARIANN: *Az eskü mindvégig kötelez. A kárpátaljai görög katolikus egyház kálváriája 1944–1991*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, é.n.

Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült PUSKÁS LÁSZLÓ atya boldoggá avatása életrajzi anyagainak nyomán, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2001.

RÓZSÁS JÁNOS: *Gulag-lexikon*. Püski, Budapest, 2000.

RÓZSÁS JÁNOS: *Keserű ifjúság, I-II*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1989.

S. BENEDEK ANDRÁS: *A megmaradás esélyei. Tanulmányok, esszék, kritikák*. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 1996.

SÁNDOR LÁSZLÓ: *Három ország polgára voltam. Egy évszázadnyi élet emlékei, 1909–1993*. Madách–Pozonium, 2009.

SINGER ZSUZSA: *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. Tanulmány. KMMI-füzetek VII., Ungvár-Beregszász, 2010.

SOLYMOSSY PÉTER: *Magyar revízió svéd szemmel. Svéd diplomáciai jelentések Magyarország 1938-1941 közötti revíziós politikájáról*. Budapest –Stockholm, 2002.

STARK TAMÁS: „Malenykij robot”. *Magyarok a szovjet táborvilágban*. http://kmf.uz.ua/mr/5_stark.html (2012)

STARK TAMÁS: „Budapest felé fordultak védelemért...” In: *Kárpátalja 1919–2009. Kultúra, politika, történelem*. Főszerkesztő: FEDINEC CSILLA, VEHES MIKOLA. Argumentum, MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete. Budapest, 2010.

STARK TAMÁS: *Magyar foglyok a Szovjetunióban*. Kisebbségkutatás Könyvek. Budapest, 2006.

„Sötét napok jöttek...” *Koncepciós perek magyar elitéltejeinek emlékkönyve 1944–1955*. DUPKA GYÖRGY közreadásában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

SZABÓ JÓZSEF: *Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban 1940-1944*. timp kiadó, 2002.

SZABÓ GYÖRGY: *Kolozsvári deportáltak az Urálban*. KOMP-PRESS. Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 1994.

SZABÓ LÁSZLÓ, DR.: *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Szemelvények a GULAG memoár-irodalmából. Összeállította és szerkesztette: SZÍROS SÁNDOR tanár, a Gulag Kutatók Nemzetközi Társasága alapító elnöke. Magyarország Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *Ivan Gyenyiszovics egy napja.* Fordította WESSELY LÁSZLÓ. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989.

SZOLZSENYICIN, ALEKSZANDR: *A GULAG szigetvilág 1918-1956.* I-III. (Архипелаг ГУЛАГ). Fordító: SOPRONI ANDRÁS. Európa Könyvkiadó Kft. 2013.

Szolyvai Emlékpark 1944. Emlékezzünk Szolyvára. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 1999.

Szolyvai Emlékparkbizottság Hírlevele. Emlékezzünk a „malenykij robot” 58. évfordulóján a kárpátaljai magyar „holocaust” áldozataira. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár – Szolyva, 2002.

Szolyvai Emlékpark. A sztálini légerekben elpusztult magyarok névsora. Szerkesztés, összeállítás: DUPKA GYÖRGY. Ungvár, 2003.

SZŐKE DOMONKOS: *Kelet-Európa szovjet megszállása 1944-1947 között.* Tárolt változat: http://kmf.uz.ua/mr/5_szoke.html (2012)

TASSY-BECZ ÉVA: *Elmondom, másként nem tehetek.* Pytheas Kiadó, Budapest, 2011.

Tízévkönyv.Hatodik Síp antológia 1989–1999. Szerk.: NÉMETH ISTVÁN, PENCKÓFER JÁNOS. Hatodik Síp, Mandátum Kiadó, Budapest, 1999.

TÓTH GÁBOR: *„Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”.* Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Tanulmány. KMMI-füzetek V., 2009.

Tövises út az egységhez. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. SZABÓ GYÖRGY atya gondozásában, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

USZTA GYULA: *A jót akarni kell.* Zrínyi Kiadó, Budapest, 1989.

VÁRDY HUSZÁR ÁGNES. *Rabszolgák az Urálnál.* In: Új Horizont, 2003. 6. sz.

VÁRDY BÉLA – VÁRDY HUSZÁR ÁGNES: *Magyarok a Gulag rabszolgatáborokban.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2007.

DR. VÁRADI NATÁLIA: *1956-os deportálások a Szovjetunióba az Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívumában őrzött dokumentumok alapján:* http://kmf.uz.ua/kutatasok/deportaltak56/deportaltak_56.html (2013)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyar hadifoglyok és internáltak a Szovjetunióban az oroszországi levéltári források tükrében (1941–1956).* Budapest, 2008. doktori.btk. elte.hu/hist/vargaeva/tezisekmagyar.pdf (2011)

VARGA ÉVA MÁRIA: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956). Az oroszországi levéltári források tükrében.* Russica Pannonicana, Budapest, 2009.

WYSZKOWSKI, PAWEL: *Katolikusüldözés Ukrajnában és Kárpátalján. Katolikusok Ukrajnában a kommunista rezsim alatt (1917-1944-1991).* Temesvári Pelbárt Ferences Gimnázium és Kollégium, Esztergom, 2013.

ZELEI MIKLÓS: *A 342-es határkő (Negyedszázad Kárpátalján).* Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár, 2006.

- ZUBÁNIC LÁSZLÓ: *Guti körkép*. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.
- Zsidók Kárpátalján. *Történelem és örökség. A dualizmus korától napjainkig*. Szerkестette: BÁNYAI VIKTÓRIA, FEDINEC CSILLA, KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL. Aposztróf Kiadó, Budapest, 2013.
- ZSIGMOND JÓZSEF: *Apám nyomán Szibériában. Az én háborúm és fogságom történetéből 1944-1948*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2002.
- ZSELICKY BÉLA: *Kárpátalja a cseh és a szovjet politika érdekerében 1920–1945*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1998.

Ukrainian and Russian

- ДОВГАНИЧ, О.: *До Бузулука через табори ГУЛАГу*. Ред. Видавництво Гражда, Ужгород, 2009.
- ДОВГАНИЧ, О. Д.: *Роки лихоліття: невідомі сторінки і трагічні долі*. Історико-краєзнавчі статті і нариси. Виробничо-Видавничий Комбінат «Патент», Ужгород, 1995,
- ДОВГАНИЧ, О. Д.: *У сутінках забуття*. Репресовані делегати першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2000.
- ДУПКО, ЮРІЙ – КОРСУН, ОЛЕКСІЙ: *Закарпатський острів архіпелагу ГУЛАГ, або молитва складена за дротом*. In: Новини Закарпаття, 3. серпня 1991. р.
- ДУПКО, Д.: *Про мого товариша, яким я його знаю*. Срібна Земля, 8. червня 1996. р.
- ДУПКА ДБЕРДЬ: *Сталінські депортації угорців. – Україна – Угорщина: спільне минуле та сьогодні*. – Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14-16 квітня 2005 р.). Національна академія наук України, Інститут історії України, Київ, 2006.
- Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Уклад.: МАГОЧІЙ, ПАВЛО РОБЕРТ, ПОП, ІВАН. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2010.
- Закарпаття 1919 – 2009 років: історія, політика, культура*. Під ред. ВЕГЕШ МИКОЛА, ФЕДИНЕЦЬ ЧІЛЛА. Поліграфцентр «Ліра», Ужгород, 2010.
- Закарпатская область*. Справочник адміністративно-територіального деления. Издательство «Карпати», Ужгород, 1968.
- Закарпатська область*. Довідник адміністративно-територіального поділу. Видавництво «Радянське Закарпаття», Ужгород, 1983.
- Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА*. In: *Вопросы истории*, Москва, 1991.
- История городов и сел Украинской ССР. Закарпатская область*. Главная редакция украинской советской энциклопедии, Киев, 1982.

КОРСУН, О.: *Логіка і практика комуністичної системи правосуддя*. In: „Sötét napok jötték ...” Konceptiók perek magyar elítélteinek emlékkönyve 1944–1955. Intermix Kiadó, 1993.

КОРСУН, О.: *З нагоди 50-річчя з дня проведення акції по так званому затриманню та інтернуванню угорського і німецького населення Закарпаття*. *Новини Закарпаття*, 15. листоп. 1994. р.

КОРСУН, О.: *Захистимо потоптану честь безвинних людей*. *Новини Закарпаття*, 7-10. груд. 1996. р.

КОРСУН, О.: *Трагедія, яка замовчувалась півроку*. In: DUPKA GYÖRGY – KORSZUN, OLEKSZIJ: *„malenykij robot” dokumentumokban*. Intermix Kiadó, 1997.

КОРСУН, О.: *Невідомі гуманісти чи відомі злочинці*. *Новини Закарпаття*, 11. жовт. 1997. р.

КОРСУН, О.: *Осінь 1944. року: трагічні сторінки*. *Новини Закарпаття*, 12. листоп. 1999. р.

КОРСУН, О.: *Жертви постанови №0036. від 13. листопада 1944. року*. *Новини Закарпаття*, 27. трав. 2000. р.

КОРСУН, О.: *„Виключити усяку можливість залишення на цій території хоча б одного німця...”*. *Новини Закарпаття*, 6-13. груд. 2003. р.

КОРСУН, О.: *„Залікувати незаживаючі душевні рани можна лише сказавши правду...”*. *Новини Закарпаття*, - 27. листоп. 2004. р.

КОРСУН, О.: *„Ставка Верховного Головного Командування в останній раз попереджає генерала армії Петрова ... Й. Сталін, А. Антонов”*. *Новини Закарпаття*, 10., 17., 24. черв. 2006. р.

КОРСУН, О.: *Возз'єднавчий рух в Закарпатті у 1944–1945 рр. у світлі нових архівних документів*. Ужгородський Національний Університет, Ужгород, 2006. р.

КОРСУН, О.: *Щодо процесу реабілітації Андрія Бродія та Августина Волошина як колишніх політичних в'язнів Радянського Союзу*. In: *Спільне українсько-угорське минуле і сьогодення: „білі плями”, що віддаляють та об'єднують*. // *A magyar–ukrán közös múlt és jelen: összekötő és elválasztó „fehér foltok”*. Beregszász–Ungvár, 2011.

КОРСУН, ОЛЕКСИЙ: *Завдяки Юрієві Дупко в нашій історії стало менше „біли плям”*. In: *Новини Закарпаття*, 2012. N-44-45. 21 травня.

КОРОЛЬ ІВАН: *Угорська революція 1956 року: початок краху прорадянських тоталітарних режимів*. Міністерство освіти і науки України, Ужгородський Державний Інститут інформатик, економіки і права. Вид-во В. Падяка, Ужгород, 2002.

Крізь пекло гулагів. Документи, спогади, нариси. Закарпатська обласна державна адміністрація. Редакційна колегія: ПРИХОДЬКО, В. О., ДОВГАНІЧ, О. Д., ДЕЛЕГАН, М. В., ХЛАНТА, О. В., ЧОРІ, Ю. С. ВАТ «Патент», Ужгород, 2006.

„Криваві тіні Кремлю”. Літературна творчість репресованих закарпатців. ПОПОВИЧ, М. А., ДОВГАНИЧ, О. Д.. Видавництво Закарпаття, Ужгорода, 2006.

МАЗУРОК, О., ПАВЛЕНКО, Г., СИТНИК, О.: *Документи ДАЗО як джерело до вивчення історії Закарпаття (1939-1959.)* In: Carpatica – Карпатика, Випуск 4: *Німці на Закарпатті (X–XX ст.)*. Ужгород, 1995.

МАЛАКОВ, ДМИТРО: *Ніби й не було війни... (Київ 1943 року на світлинах угорського воєка)*. Вид-во Грані-Т, Київ, 2009.

МАЛЕЦЬ, О. О.: *Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40–80-х рр. XX ст.* Інформаційно-видавничий центр ЗІППО, Ужгорода, 2004.

Нариси історії Закарпаття. Том I (1918–1945). Редакційна колегія: ГРАНЧАК, І., БАЛАГУРІ Е., ГРИЦАК, І., ІЛЬКО, В., ПОП І. Видавництво Закарпаття, Ужгорода, 1995.

Нариси історії Закарпаття. Том III (1946-1991). Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації. Голова редакційної колегії: РІЗАК, І. М. Ужгорода, 2003.

ПАВЛЕНКО, Г. В.: *Нове про депортацію німців Закарпаття в 1944–1946 рр.* // Матеріали науково-практичної конференції „Державне регулювання міжетнічних відносини в Закарпатті”. Ужгорода, 1997.

ПОП, ИВАН: *Подкарпатська Русь – Карпатська Україна – Kárpátaljai terület – Закарпатська Україна (1938–1945 гг.)* Ужгорода, 2004.

ПОП, ИВАН: *Энциклопедия Подкарпатской Руси*. Карпато-русский Этнологический Исследовательский Центр США, ред. рус. текста ШАБАК, М. Изд-во В. Падяка, Ужгорода, 2001.

Репресії в Україні (1917–1990 рр.): Науково-допоміжний бібліографічний показник

Автори-упорядники: БАБИЧ, Є. К., ПАТОКА. В. В. СМОЛОСКИП, Київ, 2007.

Published Archival Documents

Magyar Hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok. (1941-1953). Főszerkesztő: VARGA ÉVA MÁRIA. Moszkva-Budapest, ROSSZPEN-MKTТK, 2006.

Венгерские военнопленные в СССР. Документы 1941–1953 годов. Составители: БОРИСОВ, Д. И., ВАРГА Е. М., ВОРОНЦОВ, В. Л., КОРОТАЕВ, В. И., ПЫЛОВА, Л. А., ТАРХОВА Н. С. Российская политическая энциклопедия, Москва, 2005.

Воз’єднання. Збірник архівних документів (травень 1944. – січень 1946- рр.) про воз’єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Ужгорода, 1999 р.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том I. Упорядкування: ДОВГАНИЧ, О. Д., КОРСУН О. М. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009.

Карпатська Україна. Документи і матеріали. Том II. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.

Гернистий шлях до України. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття”. Упорядник: ДОВГАНИЧ, О. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр. Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012.

Закарпатські втікачі в СРСР: через табори ГУЛАГу і БУЗУЛУК до рідних Карпат. 1939–1949. Архівні документи і матеріали. Упорядники КОРСУН, О. М., ПАГІРЯ, О. М. Всеукраїнське державне видавництво Карпати, Ужгород, 2011.

Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Т. 1. (1917–1923 рр.) Ужгород, 1957.

Шляхом Жовтня. Т. 2. (1924–1929 рр.) Ужгород, 1961.

Шляхом Жовтня. Т. 3. (1930–1933 рр.) Ужгород, 1962.

Шляхом Жовтня Т. 4. (1934–1938 рр.) Ужгород, 1964.

Шляхом Жовтня. Т. 5. (1938–1944 рр.) Ужгород, 1967.

Шляхом Жовтня. Т. 6. (VIII.1944. – I. 1946. рр.) Ужгород, 1965.

Шляхом Жовтня. Промови та інтерпеляції депутатів комуністів у Чехословацькому парламенті про Закарпатську Україну (1921–1938 рр.) Ужгород, 1959.

WWII Necrology

Béke poraikra... Dokumentum-emlékkönyv a II. világháborúban a keleti hadműveletek során elesett magyar katonákról és munkaszolgálatosokról. Szerk.: BÚS JÁNOS. Varietas 93 KFT, Budapest, 1999.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. I том. Вид-во Карпати, Ужгород, 1995.

Книга пам'яті України. Закарпатська область. II том. Ужгород, 1998.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том I. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачєво, м. Хуст. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Видавництво Карпати, Ужгород, 2002.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том II. М. Ужгород, м. Берегово, м. Мукачево, м. Хуст, м. Чоп. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2004.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том III. Берегівський район, Великоберезнянський район, Виноградівський район, Воловецький район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2005.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IV. Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2006.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том V. Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2007.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VI. Тячівський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2008.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VII. Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2009.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том VIII (додатковий). Міста обласного підпорядкування: Ужгород, Берегово, Мукачево, Хуст, Чоп. Райони: Берегівський, Великоберезнянський, Виноградівський, Воловецький. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2010.

Книга скорботи України. Закарпатська область. Том IX (додатковий). Іршавський район, Міжгірський район, Мукачівський район, Перечинський район, Рахівський район, Свалявський район, Тячівський район, Ужгородський район, Хустський район. Голова редколегії: ГЕРАСИМОВ, І. О. Ужгород, 2011.

Published and manuscript interviews, letters, notes, reminiscences

ANDOR GYÖRGY visszaemlékezése. In: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944–1992.* Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

ARY JÓZSEF visszaemlékezése. In: *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt. A továbbiakban.* In: *Élő történelem.*

BADZEY PÁL: *A haláltáborból.* Szolyvai lágernapló. Összeállította: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 1996.

BAGU BALÁZS: *Életutak.* Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

BALENSZKY ÖDÖN visszaemlékezése. Kisgejóc, 1989. november 1. In: *Élő történelem.*

- BALOGH SÁNDOR: Magyarok kollektív felelősségre vonása. *História* 2005/9. p. 11.
- ID. BARÁT MIHÁLY visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.
- BARTOS JÓZSEF levele. Munkács, 1990. január 12. In: *Élő történelem*.
- BELJANSZKY DEZSŐ feljegyzése. Mezővári, 1990. augusztus 30.
- BENDÁSZ ISTVÁN: *Öt év a szögesdrót mögött: egy kárpátaljai pap a Gulag munkatáboráiban*. Abaliget, Lámpás, 2000.
- CSAPLÁR VILMOS visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.
- DANIELOVICS EMMI: *Tiszaborkuttól Ungvárig*. Önéletírás. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.
- DEZSÖFFY GÉZA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.
- EGERSZEGI SÁNDORNÉ adatközlő levele. In: *Élő történelem*.
- ERDŐ KÁROLY visszaemlékezése, lejegyezte SZÖLLÖSSY TIBOR. Técső, 1989. január 10. In: *Élő történelem*.
- FORGON PÁL: *Ott voltam, ahol a legszebb virágok nyílnak. Egy kárpátaljai magyar református lelkész a Gulagon*. Budapest, Kálvin, 1992.
- HORVÁTH LÁSZLÓ: *Élet a halál árnyékában. Emlékeim a „malenykij robot”-ról*; HORVÁTH SIMON: *Sötét ég alatt*. Lágerversek. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.
- KASSAY EMMA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.
- K. ISTVÁN visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.
- KORMANSZKY FERENC lágerbeszámolója. Nagybocksó, 1992. július 6.
- KURMAI-RÁTI SZILVIA: *A „malenykij robot” a túlélők visszaemlékezéseinek tükrében*. Mélyinterjúk id. Pocsai Vince és Nagy András túlélőkkel. KMMI-füzetek XIV., Beregszász, 2011.
- LUSZTIG KÁROLY: *Töredékek*. Napló, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.
- MAJOROSSY BÉLA visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.
- MANDRIK ERZSÉBET: *A pokol bugyraiban*. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.
- „Messze voltam én fogságban, nagy Oroszországban...” Magyarországi németek szovjet kényszer munkán 1944/1945-1949. „Malenkij robot” intejükötet. Szerkesztette: MÁRK-US BEÁTA. Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre, Pécs, 2013.
- MÉSZÁROS SÁNDORNÉ: *Elrabolt éveim a Gulágon*. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.
- NAGY ANDRÁS: „...Dobszóra elsöpört a fúvós zivatar” a sztálini munkatáborokba. Emlékfoszlányok. KMMI-füzetek IX., Beregszász, 2010.
- NAGY JÁNOS kérvénye. Muzsaly, 1990. december 15.
- NAGY JENŐ: *Megaláztatásban*. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Magnófelvétel alapján lejegyezte. Dupka György. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

PATAKY FERENC letétbe helyezett emlékirata, 1992.

PAULINA ANDRÁS adatközlő levele az 1944 őszén munkatáborokba elhurcoltak sorsának kivizsgálására alakult munkacsoport tagjai részére. Kijev, 1989. október 27. In: *Élő történelem*.

DR. ORTUTAY ELEMÉR: „... *holnap is felkel a nap*” Emlékeim. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

OZSVÁTH LAJOS: *Királyháza korok váltóin*. Emlékfoszlányok a legrégebbi időkől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995.

SÁNTHA MENYHÉRT. In: *Élő történelem*.

STEINER FERENC levelei, archív felvétel.

SZABÓ BÉLÁNÉ TAR ILONA adatközlő levele. In: *Élő történelem*.

SZABÓ FERENC és BÉRES FERENC visszaemlékezése. In: *Élő történelem*.

SZALAI BORBÁLA: *Morzsák*. Életem igaz története, Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2007.

SZOBOSZLAY MÓNIKA: *Mementó. A Kárpátaljai magyar holocaust története Técső tragédiájának tükrében*. Técső, 2000.

TÓTH ÁRPÁD beadványa. Ungvár, 2011. augusztus 4.

TURDA MIHÁLY tekeházi lakos levele családjához. 1946. augusztus 25. In: *Istenhez fohászkodva...*, Intermix Kft., 1992.

Informants (surname comes first)

Agejeva Kovács Irén, Ungvár, 1991.IV. 4.

Özv. Aranyos Andrásné, Visk, 1991. II.20.

Asztalos Istvánné, Ungvár, 1991.II.05.

Azarina J. B., Ungvár, 1991.IV.04.

Babucs Zoltán, Budapest, 2004.IX.03.

Bagu Balázs, Bátyú, 1990.VI.12., 13., 15., 18., IX.01., 2007.VIII.20.

Balogh Gyula, Tiszasalamon, 1992. XI..

Balogh Márta, Ungvár, 1990.II.08.

Balogh István, Jánosi, 1991.I.20.

Balogh Tiborné, Csap, 1991.IV.15.

Baráth József, Beregszász, 1989.XI.18.

Baran Zoltán, Nagyberég, 1990.VI.15.

Barta Zoltán, Szernye, 1991.I.30.

Iffj. Benedek Imre, Aknaszlatina, 1990.

Bence Z. Z., Fertősalmás, 2006.XII.08.

Bihari Tivadar, Rafajnaújfalu, 1991.VI.30.

Bilics Éva, Rahó, 1991.II.12.

Birosz János, Körösmező, 1990.II.22.

Bitai József, Kisdobrony, 1991.II.09.

Bíró Irma, Fertősalmás, 2006.XII.08.

Bobovszky Mihályné – Demecs Dezsőné

Váradi Ilona, Kassa, 1991.VI.15.

Borbély A. F., Beregszász, 1991.IV.05.

Borbély Sándor, Nagyborzsova, 1991.II.03.

Botos Endréné Tegze Magdolna, Fertősalmás, 2006.XII.08.

Braun József, Szürte, 1991.III.24.

Brenner Tibor, Ungvár, 1991.I.27.

Brenzovics László, Zápszony, 1990.V.26.

Buzinkay János, Huszt, 1990.III.12.

Búzás István, Nagyborzsova, 1989.XI.24.

Cövekné Vaskó Mária, Kisvárd, 2005.I.24.

Czurkó Elemér, Minaj, 1991.XII.

Csató Anna, Verbóc, 1989.XI.26.

Csok Sándor, Beregszász, 1991.VIII.05.

- Csontos Anna*, Ungvár, 1991.X.23.
Darcsi Sándor, Nagyborzsova, 1989.XI.24.
Debrenyi János, Jánosi, 1991.I.20.
Demeter Ferenc, Rafajnaújfalu, 1992.X.02.
Dornbach Katalin, Királyháza, 1990.XII.07., 1991.VIII.06.
Dupka József, Gödényháza, 1990.I.04.
Id. Ember Balázs, Újbátyú, 1990.VI.18., IX.01
Fakász Valéria, Barkaszo, 1990.II..
Fábián Balázs, Tiszaújlak, 1991.I.11.
Fábián István, Beregszász, 1991.III.02.
Fábián László, Mezővári, 1989.XI.
Farkas József, Ungvár, 1991.II.02.
Fegyvermeki Ferenc, Kisgejőc, 1992.III.
Fejes Dezső, Nagydobrony, 1991.III.14.
Fekete József, Eszeny, 1989.XI.24.
Ferencz Angéla, Palló, 1991.IV.14.
Fodor Ferenc, Dercen, 1989.XI.18., 1990.I.30.
Fóri Éva, Aklihegy, 1992.II.30.
Fuscó Margit, Ungvár, 1991.II.05.
Fülöp Anna, Búcsú, 1992.II.30.
Fülöp Gyula, Búcsú, 1992.II.30.
Gajdos Györgyné, Munkács, 1991.I.30.
Gazdag Györgyné, Beregszász, 1991.IV.03.
Gebevanné Hudán Jolán, Huszt, 1990.XI.09.
Gecse Endréné, K. Vojkovec (Szlovákia), 1992.VI.16.
Gedeonné Balogh Piroška, Barkaszo, 2004.VIII.10.
Gerendely Béla, Tiszakeresztúr, 1992.I.20.
Gerzsenyi Tibor, Makkosjánosi, 1991.I.20.
Gérus Gábor, Tekeháza, 1992.I.19.
Györffy Attila, Beregszász, 2006.XII.09.
Győri Miklós, Tiszaújhely, 1991.IV.
Hadar Győző, Csongor, 1990.II.
Hajdú Ferenc, Bótrágy, 1990.VII.20
Halavács József, Beregdéda, 1989.XI.26., 1991.VI.02.
Hankáné Homoki Edit, Nagybéány, 1989.X.31.
Heé Béla, Gát, 1991.II.05.
Hegedűs Zsigmond, Mezőkaszony, 1990.V.
Hidi Endre, Nagydobrony, 1991.
Himisinec E., Beregszász, 1991.II.09.
Homoki Árpád, Salánk, 1989.XI.26.
Homoki Zoltán, Nagyborzsova, 1989.XI.24.
Homoky László, Ungvár, 1991.II.07.
Horkay Zoltán, Szernye, 1991.I.30.
Horváth Gyula, Mezőkaszony, 1990.V.
Horváth Lajos, Bene, 1991.I.23.
Horváth László, Bene, 1991.I.23.
Hriczkó István, Ungvár, 1992.IV.04.
Huszár Gizella, Ungvár, 1991.IV.11., VI.11.
Husztai Sándor, Beregszász, 1990.X.01., 1999.I.12.
Igyártó László, Szolyva, 2008.II.08.
Illés József, Nevetlenfalu, 1990.II.26.
Izsák Béla, Balazsér, 1991.IV.04.
Jacura László, Macsola, 1991.I.25., VIII.11.
Jakab Béla, Mezőgecse, 1991.III.17.
Özv. Jakab Irén, Tiszaágttelek, 1991.I.27.
Juhász Béla, Nagypalád, 1990.II.20.
Juhász István, Ungvár, 1991.IV.02.
Kaliska József, Nevetlenfalu, 1990.II.26.
Katkó László, Szürte, 1991.III.24.
Katona Zsigmond, Helmec, 1990.IV.05.
Kádasné Jakubát Ilona, Tiszaásvány, 2010.III.18.
Keresztény Péter, Aknaszlatina, 1990.
Kerekgyártó István, Debrecen, 1991.I.07.
Kékesi Katalin, szül. *Bökényi Katalin*, 1992.X.23.
Özv. Kincsesi Dánielné, 1991.II.20.
Kisbegyi Gáspár, Beregszász, 1991.IV.04.
Kiss Mária, Szernye, 1991.I.30.
K. L. túlélő, Feketeardó, 1992.II.30.
Kocsis Katalin, Badaló, 1990.XI.
Komári Árpád, Kisbéány, 1991.II.12., VII.17.

- Komjáthy Béla*, Dunaszentgyörgy, 2007.VII.16.
- Kormanszky Ferenc*, Nagybocksó, 1992.VII.6.
- Korpa Péter*, Botfalva, 1992.XI.26.
- Kovács A.*, Nagyszőlős, 1991.IV.05.
- Kovács István*, Nagyberég, 1990.VI.15.
- Kovács Miklós*, Kígyós, 1991.II.12.
- Kovács Zoltánné Sereghy Judit*, Ausztrália, 2005.IV.04.
- Ködöböcz Lilla*, Beregsom, 1990.XI.
- Körtvélyesi József*, Bustyaháza, 1992.
- Kövér Klára*, Ungvár, 1991.XI.06.
- Krafta (Kellner) Valéria*, Bustyaháza, 1992.XI.18.
- Krajnik Jolán*, Búcsú, 1992.II.30.
- Kubinyi Béla*, Batár, 1992.II.30.
- Kun Balázs*, Nagyberég, 1991.IV.02.
- Kükemezey Árpád*, Ungvár, 2007.V.11.
- Lávráné Gerék Márta*, Nagygejóc, 2007. II.01.
- Lator József*, Visk, 1991.
- Legeza Miklós*, Ungvár, 1991.IV.04.
- Lipót Zoltán*, Ungvár, 1991.VIII.12.
- Lóke Anna*, Salánk, 1990.I.16.
- Lőrincz Béla*, Gát, 1990.V.05.
- Majoros Béla*, Barkaszó, 1990.II..
- Máczek Irén*, Gyertyánliget, 1990.VIII.30.
- Mádi János*, Búcsú, 1992.II.30.
- Májér Ferenc*, Gyertyánliget, 1990.VIII.30.
- Máriánné Boldog Edit*, Tiszaújhely, 1991.IV.
- Márk Attila*, Nyíregyháza, 2010.III.02.
- Mészár Irén*, Izsnyéte, 1991.I.30.
- Milován Jolán*, Nagyszőlős, 1991.IX.14.
- Misák Istvánné*, szül. *Badó Mária*, Kisdobrony, 1990.X.16.
- Molnár László*, Gálocs, 1990.X.31.
- Iff. Munkácsi Károly*, Királyháza, 1990. XII.07., 1991.VIII.06.
- Nagy Balázs*, Szernye, 1991.I.30.
- Nagy Gyula*, Palló, 1991.IV.14.
- Nagy Istvánné*, Ungvár, 1991.X.29.
- Nagy János*, Ungvár, 1991.II.13.
- Nagy Jenő*, Ungvár, 1989–2000.
- Nagy László*, Akli, 1992.II.30.
- Nagy László*, Mezővári, 1989.XI.
- Nagy Sándor*, Csongor, 1990.II.
- Nagy Zoltán Mihály*, Csonkapapi, 1990.I.10.
- Nagy Zsanett*, Bicske, 2008.VII.14.
- Neubauer Ferenc*, Munkács, 1991.I.30.
- Németi Emilné*, Aknaszlatina, 1991.II.11.
- Novák Viktor*, Beregszász, 1991.II.05.
- Olasz Miklós*, Asztély, 1991.X.17.
- Orosz Etelka*, Beregszász, 1991.IV.11.
- Ónody Géza*, Tiszaásvány, 1992.XI.
- Palkó Gyuláné*, Csap, 1991.III.01.
- Papp Andrásné Toldi Katalin*, Tisza-bökény, 1992.I.20.
- Pálicska Ernő*, Beregrákos, 2006.XII.08.
- Pataky Ferenc*, Aknaszlatina, 1990.
- Petneházy István*, Mezőkaszony, 1990. III.27.
- Petrus E. M.*, Nagyszőlős, 1991.IV.05.
- Pércsi Albert*, Búcsú, 1992.II.30.
- Pösze Attila*, Tiszacsoma, 1991.II.08.
- Id. Prófusz József*, Búcsú, 1990.XI.
- Ráti Ferenc*, Nagygejóc, 1989.X.
- Rezes Géza*, Feketeardó, 1992.II.20.
- Révész Endre*, Cservone, 1991.II.13.
- Id. Sari József*, Visk, 1989.XI.26.
- Sápi Ferenc*, Szőlősgyula, 1990.XI.
- Sebi András*, Sárosorosi, 1990.VII.26.
- Sepella Mária*, Helmec, 1990.IV.05.
- Sivadó János*, Tornyospálca, 1991.II.26.
- Sín József*, Gut, 1990.XI.
- Stercl Sándor*, Aknaszlatina, 1991.V.07.
- Sütő Antal*, Barkaszó, 1990.II.
- Sütő Kálmán*, Beregsom, 1989.X.11.
- Sütő László*, Taracköz, 1991.II.10.
- Sütő Sándor*, Hetyen, 1991.II.12.
- Szabó Ernő*, Ungvár, 1990.I.29.
- Szabó Magda*, Beregardó, 1991.VI.14.
- Szabó Károly*, Beregszász, 1991.VII.08.

- Dr. H. Szabó Lajos, Pápa, 2007.VIII.20.
 Szabó Mária, Ungvár, 1991.IV.04.
 Szajkó Mária, Ungvár, 1991.II.04.
 Szanyi Ilona, Palágykomoróc, 1992.XI.
 Szarka Károly, Mezővári, 1989.XI.
 Id. Szathmáry István, Nagybakos, 1990.
 VI.12., 13., 15.
 Szavkó Terézia, Beregardó, 1991.II.20.
 Szerencskóné Mező Ella, Tarnóc, 1991.
 II.13.
 Szilágyi Sándor, Barkaszó, 1990.II.
 Szítai E., Munkács, 1991.IV.30.
 Szocska Viktória, Ungvár, 1991.IV.04.
 Szöllőssy Tibor, Técső, 1990.II.02.
 Szubota Erzsébet, Tiszasalamon, 1992.XI.
 Szuhomlin Margaréta, Kisdobrony, 1991.
 II.03.
 Özv. Szűcsné Hete Margit, Csap, 2007.
 IV.17.
 Szűcs Elemérné, Beregszász, 1991.II.11.
 Szűcs Sándor, Téglás, 2004.XI.20.
 Tagyi Klára, Eszeny, 1989.XI.24.
 Tamási Erika, Csongor, 1990.II.
 Tarackezi B. N., Fertőszalmás, 2006.
 XII.08.
 Tar Géza, Halábor, 1991.II.12.
 Tar Margit, Beregrákos, 2006.XII.08.
- Dr. Tárczy Andorné, Ungvár, 1991.IV.10.
 Tirkánics Margareta, Ungvár, 1991.
 IV.04.
 Torma Erika, Csongor, 1990.II.
 Tóth Éva, Heteny, 1991.II.12.
 Tóth László, Botfalva, 1992.XI.26.
 Tóth Margit, Beregrákos, 1990.II.
 Id. Tóth Mihály, Zápszony, 1990.V.26.
 Tótik Lajos, Szelmenc, 1991.II.
 Tuba Magdolna, Bányú, 1991.II.15.
 Újvári László, Ungvár, 1990.XII.15.
 Úr Sándor, Kisdobrony, 1989.XI.20.,
 1990.XII.10.
 Vajdaffy Géza, Ungvár, 1991.I.29.
 Valkóczy Aranka, Ungvár, 1991.II.14.
 Varga László, Ungvár, 1991.I.28.
 Vári Fábrián László, Mezővári, 1989.XI.
 Vass István, Szolyva, 2003.XI.05.
 Vass Mária, Forgolány, 1990.III.10.
 Verebes Erika, Nagymuzsaly, 1989.XI.28.
 Veres Péter, Szelmenc, 1991.II.12.
 Vetróczky Ambrus, Rát, 1990.X.26.
 Zaharovics Ferenc, Rahó, 1991.VIII.06.
 Zombori József, Aknaszlatina, 1990.
 VII.14., VII.15.
 Zombory István, Aknaszlatina, 1990.,
 1991.VII.

Fact-finding documentaries

Csonka-Bereg: SÁRA SÁNDOR dokumentumfilm-sorozata, 1988.

GULYÁS GYULA – GULYÁS JÁNOS: *Malenykij robot*. Filmszociográfia. Századvég Kiadó, Budapest, 1990.

SÁRA SÁNDOR: *Magyar nők a GULAG-on*. [Women on the Gulag] Dokumentumfilm-sorozat I-II-III., 1992. Lásd még: *Csonka-Bereg*. Az 1944 őszén elhurcolt férfiak sorsáról [Men Dragged away in Spring 1944] készült dokumentumfilm-sorozat, 1988.

HAVASI JÁNOS – JURKOVICS JÁNOS: *Idegen ég alatt*. [Under Foreign Sky] (Urál térségi lágerekben elhunyt magyar foglyok emlékének [To the Memory of Hungarian Prisoners of War Died in Camps around the Ural area] adózik az 57 perces film.) Szeged, 2012.

Downloaded version: http://www.port.hu/idegen_eg_alatt/pls/w/film.film (2012)

GOLOVCHUK, OKSANA: „ЦІНА ЖИТТЯ НА ЗЕМЛІ ЖИВИХ.” Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. [The Interment and Deportation Process of Subcarpathian Hungarians and Germans between 1944 and 1955] (48,57 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.

Downloaded version: <https://www.youtube.com/watch?v=gclOzg8mk8I> (2014).

GOLOVCHUK, OKSANA: „НАМАЛЬОВАНА ВІЙНА, 2015. Namali ... a viyna 2015. Drawing War, 2014” Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. [The Interment and Deportation Process of Subcarpathian Hungarians and Germans between 1944 and 1955] (23,16 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.

Downloaded version: <http://www.youzube.com/watch>

GOLOVCHUK, OKSANA: „ЩОБ НЕ ПЛАКАЛО НЕБО НАД УКРАЇНОЮ”, 2015 P.”Damit der Himmel über der Ukraine nicht weint”. Film-rekviem. A kárpátaljai magyarok és németek internálásának és deportálásának folyamatáról 1944-1955 között. [The Interment and Deportation Process of Subcarpathian Hungarians and Germans between 1944 and 1955] (19,50 perc). Оператор-постановник і режисер: Олександр Гриців.

Downloaded version: http://youtube.com/watchtime_continue

Terminology and abbreviations

Interdepartmental Committee of State Secret Defense (Сектор защиты государственных секретов) – this body dealt with the downgrading of a significant part of the documents kept in the central archives of Moscow and had it in its power to exonerate or to block top secret grading.

AP RF/АП РФ: Archives of the President of the Russian Federation/ Архив Президента Русской Федерации.

ASSR/АССР: Autonomous Soviet Socialist Republic/ Автономная Советская Социалистическая Республика.

ÁVB (SDC)/ГКО/ГКО – Állami Védelmi Bizottság/ State Defense Committee/ Государственный Комитет Обороны. Between July, 30, 1944 and September, 5, 1945 the members of the supreme state leading organ were: Stalin, I. V., president, Molotov, V. M. (vice-president), Voroshilov K. Y., Malenkov, G. M., later: Bulganin, N. A., Voznesenkiy, N. A., Kaganovich L. M., Mikoyan, A. I., Beria, L. P.

BITR/ВІТР – Bureau of Correctional-Penitentiary Labor/ Бюроисправительных-трудовых работ. The office dealt with the record and placement of persons who were sentenced to forced labor without loss of liberty mostly in

their own plant, factory, etc. Their work was of course supervised by the NKVD/MVD.

САКИД/ЦАКИД – Central Archives of Collected Historical Documents/ Центральный Архив Коллекции Исторической Документов (Moscow).

САМО RF/ -Ф – Central Archives of the Defense Ministry of the Russian Federation/ Центральный Архив Министерства Обороны Русской Федерации (Moscow).

ДАЗО/ДАЗО – Subcarpathian Regional State Archives (TRSA) / Державний Архів Закарпатської Области (Ungvár, Beregszász).

Dalstroy – an economic unit established for the conquest of the North-Eastern arctic regions of Siberia controlled by the OGPU-NKVD-MVD using the labor force of the camp prisoners for this purpose. The camps that were established here dealt with primarily with the yielding of the gold holdings of the Kolyma Basin. Among the gold-digger prisoners we could find lots of Subcarpathians.

The 1st Czechoslovak Legion/ The First Czechoslovak Legion (division, army-corps) – was set up in 1943 in the town of Buzuluk, its members were recruited from Subcarpathians of Czechoslovak citizenship being in prison in the camps of GULAG.

FEZEO, FEZEO-boys: in 1947 it also happened that labor force was recruited with drafts among the Subcarpathian, Hungarian, German, Rusyn/Ukrainian young people of military age born in 1927-1932 into the coal-mines of the Donets Basin. At first, they were sent to a manufacturing industrial vocational schools of the Donets Basin (FEZEO) and that was why they had been named FEZEO-boys. It also happened to some that after 22 months in camp they got into a labor camp again as FEZEO-boys.

FPPL / ФППЛ: a reception-delivering camp at the front/фронтowej приёмно-персылочный лагерь. It was the notorious camp of Staryi Sambir in Galicia belonging to the 4th Ukrainian Front with the Szolyva collecting camp inclusively.

GARF/ГАРФ: State Archives of the Russian Federation/Государственный Архив Русской Федерации.

GlavPURKKA: Main Administration of the Workers and Peasants' Army.

GULAG/ГУЛАГ: Main Administration of Camps/Главное управление лагерей ОГПУ-НКВД-МДБ-МВД СССР (1934-1964).

GUPVI/ГУПВИ - Main Administration for Affairs of POWs and Internees/ Главное управление по делам военнопленных и интернированных.

Children colonies, closed children homes of the NKVD – in children colonies minor orphans, children who fled from vocational schools, the children of the repressed, resp. liquidated elite were kept.

ITL/ИТЛ: correctional labor camps/исправительно-трудовые лагеря. They belonged to the GULAG camp system. The most notorious of them was the Pechora ITL (North-Pechora ITL) functioning up-to July, 24, 1950, that was set up in the Komi ASSR, in the Kozhavisk district where prisoners were made build railways.

КТАЛ/ДАЗО – Subcarpathian Regional State Archives/ Державний Архив Закарпатської області.

КМКСЗ: Subcarpathian Hungarian Cultural Association (Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség).

КММІ: Subcarpathian Hungarian Institute of Education (Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet).

КГВ/КГБ – State Security Committee (Комитет государственной безопасности). It fulfilled intelligence tasks both abroad and at home. Its main purpose was the protection and maintaining of the Soviet type communist state form over against the internal, and external enemy, and also the making of the imperialist camp weaker.

КПРСЗ/КПРС – the Communist Party of the Soviet Union, CPSU (Коммунистическая Партия Радянского Союза).

КРЗУ/КПЗУ – the Communist Party of Zakarpatska Ukraine (1944–1946).

КУ/КУ – Karpatska Ukrainina (1939).

Katorga, KTR or katorzhniye raboti, katorzhniye lagerya: forced labor camps belonging to the GULAG system. In them people, men and women, sentenced for „high treason” were kept, or who received especially strict punishment, resp. who avoided a death verdict only thanks to different „extenuations.”

Koloniya: colony was different from camps primarily in that in them older than 17-year old men and women were kept sentenced mostly for minor misdemeanors or crimes for less than a three year loss of liberty.

Kontsentratsiyniye tabory – concentration camps were first created while Lenin was still at the helm of Soviet Russia. The Solovetsky Islands for instance attained notoriety as the site of the first Soviet prison camp where the class enemies were collected and isolated and then most of them liquidated. At the beginning political prisoners were not, but later all them were forced to labor.

Kulak, kulak-list: a rich or a well-to-do peasant, in the Soviet Union at the end of the 1920s a forced and aggressive collectivization was launched accompanied by a tough campaign over against the rich peasants, the kulaks, who as a rule wanted to join no collective farm, named kolkhoz. In Subcarpathia communists began to make “*kulak-lists*” in 1946 on which the names of those peasants were put who had more land than permitted and refused to join the kolkhoz.

Exceptional Court in Ungvár: it was created by the People’s Council of Zakarpatska Ukraine to get equal with “*the enemies of people,*” the anti-Soviet elements. Its decisions were un-appealable.

Network of exceptional operative objects: from 1943 the respective internal organs interrogated POWs of high priority, generals and other high-ranking officers on settlements and dachas near Moscow.

Closed camps “without the right to write letters:” the body of the special councils of the NKVD sent their victims previously sentenced for 25 years to camp punish-

ment to the far away Siberian places with rigorous climate “without the right to write letters” which in practice meant battering to death.

I/punkt, lagpunkt: one of the sub/camps of the camp system.

LSZLZ: Line Court of the Lvov Railway. Лійнійний суд Львівської залізници. Within the framework of show-trials it condemned hundreds of Subcarpathians.

MÉKK: Subcarpathian Community of Hungarian Intellectuals/Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége.

MZSKE: Móricz Zsigmond Union of Culture/Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület.

MVD/МВД: Ministry of Home Affairs of the USSR/ Министерство внутренних дел СССР.

MGB/МГБ: Ministry of State Defense/Министерство государственной безопасности.

MID/МИД СССР: Ministry of Foreign Affairs of the USSR/Министерства иностранных дел СССР.

“Malenkij robot” or “a little work” or “a three day’s work”: this everyday expression in Hungarian language literature became naturalized terminology in scientific special literature and refers to many years’ labor. Éva Mária Varga in her monograph *Magyarok szovjet hadifogságban, 1941-1956 (Hungarians in Soviet Captivity, 1941–1956)* unambiguously declared that in contemporary documents, in Soviet archival sources this expression is unknown, dragged away civilians officially were called “*internees*” who were kept in the GUPVI camp-system, resp. got into working battalions and regiments (ORB, RB). As an admixture I would like to refer to the HVG,⁹⁰¹ too, where I could once read that the “*murderous malenkij robot*” must have been spun by a Hungarian. Anyway, the author of the article said that in her study called “*A Kreml árnyékában*” (*In the Kremlin’s Shadow*) Magdolna Baráth (who most likely was not a Russian, but a Hungarian economist) rendered it very likely that it had been Jenő Varga (Béla Kun’s commissioner living in Moscow as emigrant) who was the first to broach to the Stalinist leadership in 1942: “*Let the beaten enemy country pay not only material recompense, but let it contribute directly with its labor force to the after-war Soviet reconstruction.*” (In 2006 Tamás Stark, the author of the work called *Magyar foglyok a Szovjetunióban (Hungarian Prisoners in the Soviet Union)* was also of a similar opinion on Varga’s role as Baráth).

MVS: Ministry of the Armed Forces/Министерство вооруженных сил.

NKTRJVFМ – Working Committee of the Subcarpathian Regional Council of the People’s Representatives For Restoring the Rights of Rehabilitated/ Népképviselők Kárpátaljai Területi Tanácsának Rehabilitáltak Jogai Visszaállításával Foglalkozó Munkabizottsága (1989).

NKO – People’s Defense Commissary/Народный комиссариат обороны.

⁹⁰¹ Szegő Iván Miklós: Magyar találhatta ki a gyilkos malenkij robotot. In: HVG.hu, http://hvg.hu/instant_tudomany/20140713_magyar_talalta_ki_gyilkos_malenkij_robot (2014)

NKVD, KGB (SZSZKSZ NKVD): НКВД СССР – People's Commissary of Internal Affairs/Народный комиссариат внутренних дел. The task of the Soviet political police was the defense of state security. From 1946 its name was MGB (Ministry of Internal Affairs). The KGB (State Security Committee) came into being on March, 13, 1954, after Stalin's death and the final reckoning on the highest level, and functioned till the end of the Soviet system.

NRZU/НРЗУ – People's Council of Zakarpatska Ukraine/ Народна рада Закарпатської України.

OK/OK, OK-boys – health-care squad/оздоровительная команда.

OON/OOH/ENSZ – United Nations Organization/Организация Объединенных Наций/Egyesült Nemzetek Szervezete. Its seat is in New York.

ORB – separate working battalion/отдельный рабочий батальон. It consisted of civilian internees, Germans mobilized for indemnity work, etc.

OSP/ОСП – department dealing with resettlement/отдел специальных поселений.

Osobiye tabori/»особые табори» - special camps: on December, 27, 1941, the GKO with its decision No 1069 set up 26 so called “special camps” in which Soviet soldiers, officers who got out of German captivity, among them Vlasovites were kept.

ON NKVS SRSR – Special Council functioning by the Internal Commissary of the USSR/Особлива нарада при НКВС СРСР. It condemned many hundred Subcarpathians within the framework of show trials.

ON MD SZRSZR – A special council functioning by the State Defense Ministry of the USSR/. Особлива нарада при міністерстві держбезпеки СРСР. It condemned many hundred Subcarpathians within the framework of show trials.

Osobiye papki/»Особые папки»: Special files: authenticated versions of records, accounts, data infos sent to to the supreme party and state leadership.

PPV/ППВ – POW reception posts/Приемный пункт веннопленных. They belonged to the uclept mobile camp-system at the UPVI frontline as part of the SPVs belonging to the 4th Ukrainian Front. They were at a distance of 20-30 km from the military units, the prisoners got to the collecting points next to the armies from the collecting points of the regiments and battalions. Their task was to receive, sieve and send further the POWs to the SPV collective posts.

Postcards/ pochtovaaya karta – in most of the NKVD camps prisoners were allowed to send home postcards. The texts on the cards were strictly censored and could give only positive information on the conditions of captivity.

RB – working battalion/рабочий батальон. It consisted of civilian internees, Germans mobilized for indemnity work, etc.

RCHIDNI – Russian Center of Keeping Historical Documents of the Latest History/Российский центр хранения исторических документов новейшей истории.

RGAVI/РГАВИ – Russian State Archives of Military History/Русский Государственный Архив Военной Истории (Moscow).

RGVA/РГВА: Russian State Military Archives/Русский Государственный Военный Архив (Moscow).

RGSZPIA/RGASZPI/РГСПИА/ РГАСПИ: Russian State Socio-Political Historical Archives/ Русский Государственный Социально-Политический Исторический Архив (Moscow).

RF/РФ – Russian Federation/Русская Федерация.

Repatriating Administration - was established in October, 23, 1944, on ground of a decree of the Council of the People's Commissars to help POWs to get home. From the beginning of 1945 the office, simultaneously with the respective organs of the GUPVI, carried out the repatriation of foreign citizens, too.

ROA/РОА, Vlasovites – soldiers of the Russian Liberating Army/Российская Освободительная Армия. It was an army that was organized from among the ranks of Soviet military who were taken prisoners by the Germans. It was led by general Vlasov, Andrey Andreyevich, who was later sentenced to death by the Soviet Supreme Court and executed. His soldiers withered in the camps of the GULAG for years.

“Sharashka”- the research and design institute system of the Soviet armaments industry, resp. its sections where isolated from the outer world, under strict state security control scientists, engineers, inventors sentenced because of different disorderliness were forced to work.

Speclags – political prisoners confronting the Soviet power were kept in special camps of exceptional designation.

spetsposelenets or spetspereselenets, resp. spetsposeleniye – the name given to people resettled with force. They were that category of *“free citizens”* who could be punished with loss of liberty if they left the dwelling place designated for them. The majority of the inhabitants of these far away settlements were persons, or belonged to group of peoples who were resettled from their home-places to their new constraint dwelling places by police force and were not allowed any longer to leave them (e.g. millions of peasants called kulaks, groups of people of certain *“autonomous territories”*).

SZEрВ: the Memorial Park of Szolyva/ Szolyvai Emlékpark-bizottság.

SZSZKSZ, SZU / СССР/USSR/SU – Union of Soviet Socialist Republics / The Soviet Union/Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége/ Szovjetunió/Союз Советских Социалистических Республик.

SZU NKO – the People's Commissary of Defense of the Soviet Union, from March, 5, 1946, SZU MVSZ – the Ministry of Armed Forces. Its leaders were Stalin, I. V. (1941-1947), Bulganin, N. A. (1947-1949), Vasilevskiy A. M. (1949-1953) and others.

SZU NKID – the People's Commissary of Foreign Affairs, from March, 15, 1946, the MID SU, the Ministry of Foreign Affairs of the SU. In 1939-1949 Molotov, V. M., in 1953-1956 Vishinskiy A. Y. were its leaders.

SZU/SU NKVD, NKVD/MVD, from March, 15, 1946, SZU/SU MVD – the Commissary, the Ministry of Internal Affairs of the SU, the central organ of the

power. The institutions it controlled were: state security, police, border-guard, police force, fire-service, penitentiary-correctional camps, working colonies, resp. GULAG, GUPVI, etc. From March, 4, 1943, the KKGb had a separate People's Commissary. In 1938-1945 the commander of the NKVD/MVD was Beria, L.P., who was sentenced to death and executed (shot) in 1953. In 1946-1960 Kruglov, S. N., in 1956-1960 Dudarov N. P. were its bosses.

SZU NKVD/MVD GULAG – Head Administration of the Camps/Главное управление лагерей. The prisoners were convicts, resp. political prisoners and criminals who did a slave's work in the penitentiary-correctional labor camps and working colonies.

SZU MVD TYU – the Prison Administration of the Ministry of Internal Affairs of the SU/Тюремное управление.

Special Council of the NKVD SU – it was responsible for ordering resettlements, exile, five year loss of liberty in correctional labor camps, expulsion from the country, etc.

Sovietization (Sovietizing): the “exportation” of the communist system naturalized, introduced and formed in the Soviet Union in view of its peculiarities to the Mid- and East-European countries after WWII.

SMERSH/ГУКР „Смерш” – the Counter-Espionage Main Administration, the abbreviation of the Russian phrase: Смерть Шпионам! Death for Spies! Its full name was the Main Administration of Military Counter-Espionage of the NKO “Smersh” of the USSR/Главное Управление Военной Контрразведки НКО „Смерш” СССР. Its counter-espionage and avenger group was established in February, 8, 1941, as one of the organs of the NKVD. Officially from July, 17, 1941, it was one of the administrative organs of the NKVD that dealt with counter-espionage in the Red Army.

Strict regime units, sections, camps: belonged to the GUPVI camp-system, the fourth group. In these strict regime camps bushrangers, saboteurs, the members of the former Gestapo, SS, SD, SA and other POWs committing atrocities were kept and forced to labor.

(Soviet) Council of the People's Commissars of the Soviet Union – from March, 15, 1946, is the Council of Ministers. In 1941-1953 Stalin, Y. V., in 1953-1955 Malenkov, G. M. was its president.

SZKP KB PB/PB CC CPSU: the Political Bureau of the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union/ Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának Politikai Bizottsága.

SPV/ СПВ: POW collecting points/сборный пункт военнопленных. Branches of the FPPLs, belonged to the yeclpt mobile camp network at the UPVI frontline. On the territory of the occupied Subcarpathia No 2 SPV/СПВ, the POW reception and collecting camp in Szolyva (Сборный Пункт Военнопленных – СПВ) was such a camp.

Ssilka – exile. The majority of the former prisoners of the GULAG camps after release became “*ssilnopolosenets*,” i.e. a settlement was appointed for them to live. At certain periods of time one was supposed to appear before the local state security organs.

SS ZU -Спеціальний суд Закарпатської України/Exceptional Courts of Subcarpathian Ukraine. Within the framework of show-trials it condemned hundreds of Subcarpathians. Their decisions were un-appealable.

“Тройка” fast track hearing: the yclept “Тройка” was recruited from a local NKVD leader, a prosecutor and the local party secretary. They judged the indictment compiled by the local NKVD which most frequently consisted of a single report. There were two categories of judgements. I. meant death sentence with an immediate execution of the verdict which was shooting. II. was either GULAG or prison. Their decisions were un-appealable. A group register was made of the decisions which was called album. Frequently it had more hundred names in it and was submitted to Moscow where Stalin and his coworkers consented to it as a rule.

UÁE, UNE – State University of Ungvár, then National University of Ungvár/ Ungvári Állami Egyetem, majd Ungvári Nemzeti Egyetem.

UMDSZ – Hungarian Democratic Union of Ukraine/Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség.

UNO – Ukrainian National Union/Ukrán Nemzeti Szövetség.

UPVI, GUPVI (SZU NKVD GUPVI, in 1951-1953 SZU MVD UPVI)
– Главное управление военнопленных и интернированных /Управление военнопленных и интернированных.The Main Administration dealing with the Affairs of POWs and Internees belonged to the people’s Internal Commissary of the NKVD. It is not the same as the GULAG camp-system. Primarily the military and civilian prisoners from the East-European countries were used in it as forced manpower in the Soviet economy (heavy metallurgy, mining, construction, etc.). The independent main administration dealing with the affairs of POWs and internees existed up-to Stalin’s death. Beria disbanded the UPI during his short time of being minister of internal affairs and delivered its functions to the MVD Prison Administration (МВД Тюремное управление), and from 1954 the functions of the institution that ceased to exist went over to the 2nd department, then to the 3rd department of the MVD.

USSR/USZSZR/УССР – Ukrainian Soviet Socialist Republic/ Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság/Украинская Советская Социалистическая Республика.

VH, SZA, RA, SA – Red Army, Soviet Army/Vörös Hadsereg, szovjet hadsereg/ Headquarters of the Red Army, in Russian: Stavka.

Other abbreviations connected with archival materials

Арк. – arkus/page,

4. Укр.ф. – 4. Ukrainain Front,

ф. - found,

г., гг. – god/year,

д. – delo/record,

Ед.хр. хран. – unit of preservation,

Л.- list/page **оп.** – opis/description, note,

п. – papka/file

Р. – rik/year

спр. - sprava/case,

стр. стор. - stranitsa/page, **т.** – tom/volume, book,

КУ/КУ- Karpatska Ukraine (collection of archival documents).

ТСУ/ТШУ –Ternistiy slyakh do Ukraini (archival collection of documents).

КУ - *Карпатська Україна*. Документи і матеріали. Том I. Упорядкування: ДОВГАНИЧ, О. Д. , КОРСУН, О. М. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009. , *Карпатська Україна*. Документи і матеріали. Том II. Упорядкування: ФЕДАКА. С. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2010.

ТСУ - *Тернистий шлях до України*. Збірник архівних документів і матеріалів „Закарпаття в європейській політиці 1918–1919, 1938–1939, 1944–1946 рр. XX століття”. Упорядник: ДОВГАНИЧ, О. Д. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007.

ZUN - “*Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси. 1944-1945 рр.*” *Архівні документи і матеріали*. Упорядник . О. М. КОРСУН. Редакційна колегія: З.М. КІЗМАН, Ю.Ю. ДУПКО, А.М. ФУКС. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с.(Further on: ZUN)

INDEX OF PERSONS ACCOUNTABLE FOR AVENGEMENT⁹⁰²

This is an index (list of names) of the more important persons who between November, 1944 and December, 1944, cooperated in the arrest of the Hungarian and German civilians, in their dragging away as POWs, in the mobilization of persons fit for work of German nationality for communal works in the Soviet Union, in the Sovietization (oppression) of the East-European area.

Without a claim of making the whole biography of the delinquents below I added a few informative biographical lines to some of the names so that it would become clear and possible to judge the decrees, decisions and orders marked with the names of the more important party, state and military leaders of a given Soviet period, resp. with the reports of the participants in the execution in the light of the weight of their deeds. According to the data so far discovered these people were all anti-heroes who were especially accountable for the whole Soviet totalitarian system netting also the East-European area, for the numberless victims of party dictatorships and political repressions.

Soviet Union

Abakumov, Viktor Semyonovich (1908-0954), colonel-general, was a high level http://en.wikipedia.org/wiki/Soviet_Union security official from 1943 to 1946, the head of SMERSH in the USSR, and from 1946 to 1951, Minister of State Security or MGB (ex-NKGB). Abakumov was a notoriously brutal official who personally torture prisoners. He is accountable for the establishment of the GUPVI and GULAG camps, for the organization of conditions making genocide possible, he entrusted the commanders of the NKVD troops with the search of the enemies of the people, of the anti-Soviet elements in the area, with their dragging into camps, resp. with their execution after having been judged at show-trials. He was removed from office and arrested in 1951, ostensibly for failing to investigate the doctors' plot, and executed in December, 14, 1954.

Allakhverdov, major of the guard, medical advisor of the Main Administration for Affairs of Prisoners of War and Internees of the NKVD belonging to the 4th Ukrainian Front.

⁹⁰² The sources used for the index: *Возз'єднання*. Збірник архівних документів (травень 1944-січень 1946 рр.) про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 1999; *Тернистий шлях до України*. Збірник архівних документів і матеріалів. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2007; *Карпатська Україна*. Документи і матеріали, том. 1. ВАТ, Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2009., "Закарпатські угорці і німці: інтерв'ювання та депортаційні процеси. 1944-1945 рр." Архівні документи і матеріали. Упорядник . О. М. Корсун. Редакційна колегія: З.М. Кіzman, Ю.Ю. Дупко, А.М. Фукс. Всеукраїнське державне видавництво «Карпати», Ужгород, 2011. Видавництво Закарпаття, Ужгород, 2012. – 780 с., Gereben Ágnes: Megtorlások a Szovjetunióban. Helikon, 2013., Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956). Az oroszországi léveltári források tükrében. Russica Pannonica, Budapest, 2009.

Ampleyev, major, one of the organizers and leaders of the East-Slovakian and Subcarpathian POW reception camps belonging to the 4th Ukrainian Front in the period between October, 28, 1944.

Apollonov, Arkadiy Nikolayevich (1907–1978), colonel-general, was the assistant of the interior people's commissar home-minister of the USSR in 1942–1947, and at the same time the commander of the Head-Department of the Police-Force of the NKVD and as such controlled the transportation of the German men and women from the East-European countries (Hungary, Bulgaria, Romania, Yugoslavia, etc.) into the Soviet Union.

Avramchuk, lieutenant colonel, the commander of the Carpathian Border-Guard Regiment No 88 belonging to the NKVD troops entrusted with the control of the hinterland of the 4th Ukrainian Front, cooperated in the execution of the decision No 0036, in the arrest and dragging away of the Hungarian and German men of military age into the collecting camp of Szolyva, in the collecting of the Subcarpathian Germans who hid from the indemnity works.

Baldasarov, colonel, the staff commander of the 2nd department of the NKVD troops entrusted with the control of the hinterland of the 4th Ukrainian Front, cooperated in the collecting of the Subcarpathian Germans who hid from the indemnity works and also in the transportation of the German women to Volóc.

Beria, Lavrentiy Pavlovich (1899-1953) Marshal of the Soviet Union and state security administrator, the dreaded chief of the Soviet security and the NKVD under Stalin in WWII. Beria was the longest-lived and most influential of Stalin's secret police chiefs, wielding his most substantial influence during and after WWII. He simultaneously administered vast sections of the Soviet state and acted as the *de facto* Marshal of the Soviet Union in command of NKVD field units responsible for Barrier troops and Soviet partisan intelligence and sabotage operations on the Eastern Front during WWII. Beria administered the vast expansion of the Gulag Labor camps and was primarily responsible for overseeing the secret detention facilities for scientists and engineers known as Sharashka. After Stalin's death Beria was ultimately removed from power and subsequently arrested on charges of treason. He was sentenced to death and executed in December, 1953.

Belickiy, sub-lieutenant, he was the sub commander of the convoy unit belonging to the battalion commandment No 159 of the security guard escorting the internees.

Bikov, he was a member of the board of the court-martial of the Pre-Carpathian border-guard unit of the MVD of the SU.

Biryuzov, Sergej Semyonovich (1904–1964): In April 1943, he was made the Chief of Staff of the Southern Front. On October 20, 1943, Southern Front was renamed 4th Ukrainian Front. Biryuzov remained the Chief of Staff until May 1944 when he was transferred to the 3rd Ukrainian Front. In October 1944, Biryuzov was transferred to command the 37th Army, which was a part of the 3rd Ukrainian Front. He controlled and managed the deportation of the German men and women from the Eastern-European countries (Bulgaria, Yugoslavia) into the SU.

Blumin A. sub-colonel, he was the commander of the Carpathian Border-Guard Regiment No 92 of the NKVD, and cooperated in the carrying out of the order No 0036, in the arrest of the Hungarian and German men of military age, in their dragging into the collective camp of Szolyva, in the search of the Carpathian Germans who hid from indemnity works.

Boldin, captain, he was the Chief of the Carpathian Border-Guard No 88 of the NKVD responsible for the logistical area. In November 18-20, 1944, he provided vehicles and fuel for the regiment commanders for the military execution of the internment of civilians.

Bondarenko, major, district commissioner in Boboviscse, one of the organizers of repressions.

Bosiy, Pavlo Ivanovich, colonel sub commander of the NKVD squads responsible for the control of the back of the 4th Ukrainian Front. He was an active organizer and implementer of the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men.

Botvinov, Lieutenant, Head of the Administrative Department of the 4th Ukrainian Front, organizer of the campaign for signing the manifest.

Bozin, sergeant. He was the sergeant of the convoy unit belonging to the commandment of the battalion No 159 escorting the internees.

Brunevskiy, major. He was one of the officers of the NKVD units of the 4th Ukrainian Front, one of the organizers of the cleansing action.

Buyanov, V., NKVD agent, leader of the partisan intelligence group dropped into Subcarpathia.

Chernishev, V. V., sub commissar of the People's Committee of Internal Affairs, contributed to the organization of the decision No 7161 of the SDC ordering the internment of the Germans from the East-European Region in December, 1944 and January, 1945, and also in the implementation of their delivery to the labor camps of the SZU.

Davidenko, major, he was an officer of the Political Directorate of the 4th Ukrainian Front, one of the organizers of Sovietization.

Davidov, sergeant, was a member of the secretariat of the court-martial council of the Pre-Carpathian Border-Guard of the MVD of the SU (1946, Uzhgorod), contributed to the condemnation of Subcarpathians serving in the Hungarian and German armies.

Djekanozov, Vladimir Georgiyevich (1898-1953), was a Georgian politician and diplomat, he was the assistant people's commissar of Foreign Affairs to 1947 and simultaneously one of the organizers of the mobilization of Germans. He was sentenced to death in the Beria-trial and executed.

Deribas, the head of the administrative department No 2 of the reception-delivery POW camp in Staryi Sambir (№ 22. FPPL).

Demichev, 1st Lt, Deputy Chief of the Staff of one of the units of the Carpathian Border-Guard Regiment No 88 of the NKVD, contributed to the execution of the decision No 7161 mobilizing the Germans for indemnity works.

Dokhin, captain, he was the head of the Sinna SPV No. 3 (collecting POW camp in Snina). To supervise the POW reception place established in Zhornava 4 km-s from Stavne was also his responsibility.

Dubrovsky, colonel, the second commander of the SMERSH Counter-Espionage Head Department of the 4th Ukrainian Front

Ehrenburg, Ilya (1891-1967), Russian writer, Stalin's notorious propaganda minister, was an enthusiastic agitator of the attachment of Subcarpathia to the Soviet Union.

Fadeyev, Sergey Maksimovich, major-general (1905 - ?), from December, 3, 1942, the commander of the Black Sea Army Group, the Maritime Army, then the commander of the NKVD squads entrusted with the control of the hinterland of the 4th Ukrainian Front. On ground of the resolution No 0036 he carried out the internment of the Hungarian and German men, the mobilization of German women and men for indemnity works, the arrest of the Hungarian officials, leaders of the intelligentsia, etc.

Filonenko, court martial judge, major of the guard, the chairman of the Military Tribunal of the Air-Arm No 8 of the SMERSH, the organizer of mass repressions and executions.

Fomenko, 1st Lt of the military commission, the administrative chief of the Huszt Collecting Camp, of the Solyva Collecting Camp (SZPV-2), who had to do with the perish of many hundreds of innocent Subcarpathians.

Fomichev, lieutenant-colonel, he was the head of the Department A of the State Security Department (UMGB "A") and cooperated in the execution of the death sentences brought by the Exceptional Court of Ungvár.

Fomin, captain. In February, 1945, He was the commander of the collecting POW camp No 1 of Novoselitsa.

Glukhov, captain, investigating officer of the SMERSH Counter-Espionage Head Department of the 4th Ukrainian Front participated in the interrogations of public officers arrested in Subcarpathia, cooperated in their condemnation.

Golikov, Philippe Ivanovich (1900-1980): he was Head of the Chief Personnel Directorate of the USSR Ministry of Defense (of the Soviet Government). In October 1944, he was also appointed head of the council for the repatriation of Soviet prisoners of war. Aleksandr Solzhenitsyn mentions Golikov briefly in a footnote in part one of his *Gulag Archipelago*, implicating him in the mass incarceration in the gulag system of former Soviet POWs who returned home after WWII. He writes, "One of the biggest war criminals, Colonel General Golikov, former chief of the Red Army's intelligence administration, was put in charge of coaxing those repatriated home and swallowing them up."

Golodukhin, captain, he was one of the sub-commanders of the Solyva Collecting Camp (SZPV-2).

Gorbatuk, Ivan Markovich – an officer of the Internal Affairs, in 1944 major-general, resp. colonel-general. From 1945, as a lieutenant-general, he was the

commander of the internal troops securing the hinterland of the fighting Soviet army. He took part in the organization of the mobilization of the Germans.

Grobovoy, major. In March, 1945, he was the commander of the camp No. 22 in Staryi Sambir (FHFT).

Israilyan V., colonel, court-martial judge, chief prosecutor of the 4th Ukrainian Front, contributed to several death sentences in Subcarpathia between 1944 and 1945.

Katsnelson, Ilja Nisunovich, lieutenant-colonel, one of the commanders of the NKVD squads entrusted with the control of the hinterland of the 4th Ukrainian Front, was one of the leaders and organizers of the Subcarpathian retaliation.

Kalinin Mikhailo Ivanovich (1875-1946) politician, statesman, in 1938-1946 he was the chairman, then member of the Presidium of the Supreme Council of the SU. He took part in the organization of the mobilization of the Germans.

Kapitan I. NKVD agent, leader of the partisan intelligence group dropped into Subcarpathia in the area of Salánk.

Karatayev, captain, a member of the Board of the Court Martial of the Carpathian Border-Guard Unit of the MVD of the SU (1946, Uzhgorod) cooperated in passing sentences upon Subcarpathian people serving in the Hungarian and German armies.

Kariofilli, lieutenant-general of the artillery, Member of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, cooperated in the execution of the decision No. 0036, in the arrest of the Hungarian and German men of military age, in their dragging away to the Solyva collecting camp, in the collection of Subcarpathian Germans hiding from indemnity work.

Karpyuk, major, he was the chairman of the court-martial council of the Pre-Carpathian Border-Guard Unit of the MVD of the SU (1946, Uzhgorod), cooperated with passing sentences upon Subcarpathians serving in the Hungarian and German armies.

Kazantsev, major, was the commander of the 1st SMERSH counter-espionage department of 4th Ukrainian Front, took part in the interrogation of public officials arrested in Subcarpathia, and cooperated with passing sentences upon them.

Khomenko V., an NKVD agent, leader of the partisan intelligence group dropped into Subcarpathia.

Khrulyov, Andrey Vasilyevich (1892–1962), Army General, Soviet military leader. From June 1943 he was the Chief of Supply of the Soviet Army. He took part in the organization of the mobilization of the Germans.

Khrushchev Nikita Sergeyeovich (1894-1976) was a party leader of the Ukraine and the SU, statesman. In 1944-1946 he took on the responsibility for the successful Sovietization of Subcarpathia. He took part in organizing the murder of Bishop Romzsa, in the liquidation of the Greek Catholic Church.

Kondratov, major, town's commander of Nagyszőlös.

Konovalov, major, in November 18-20, 1944, as the commander of the maneuvering group of the Carpathian Border Guard No 88 of the NKVD organized

the guarding of civilian internees sent from Beregszász to Sztrabicsó, from Strabicsó to Szolyva. In Rahó he cooperated with the execution of the decision No 7161 mobilizing Germans for indemnity work.

Konovalalov, lieutenant, was the commander of the operational section of the Carpathian Border-Guard No 88 of the NKVD. In Técső he contributed to the execution of the decision No 7161 mobilizing Germans for indemnity works.

Kovalchuk Mikola Kuzmich (1902-1972), lieutenant-general, from April, 1944, he was the head of the SMERSH Counter-Espionage Department of the 4th Ukrainian Front. He supervised the court-martials of the 1st Army of the Guard, of the 8th Air-Army, of the 38th Army, the cleansing actions among the Subcarpathian population, his name marked the arrest, condemnation and execution of a number of Subcarpathian leading intellectuals. He was dismissed from the organs because of his unlawful acts committed in 1954, and was deprived of his rank of a general.

Korzhenevich, lieutenant-general, chief of staff of the 4th Ukrainian Front, contributed to the execution of the decision No. 0036, in the arrest of the Hungarian and German men of military age, in their dragging to the Solyva collecting camp, to the collection of Subcarpathian Germans hiding from indemnity work.

Krivenko, Mikhail Spiridonovich, lieutenant-general (1904-1954). From February 2, 1945 to February 2, 1947, he was the commander of the GUPVI (Main Administration for POWs and Internees) of the NKVD/MVD of the SU.

Kruglyakov Andrey Davidovich (1910-2003) colonel. From November to December, 1844, he was the town's commander of Ungvár.

Kruglov Sergej Nikiforovich (1907-1977) colonel-general, from December, 29, 1945, to March, 1953, he was the commissar, then the minister of home-affairs of the SU.

Krutsky, major of the guard, the town's commander of Huszt.

Kucher, the administrative political officer of the Political Head-Department of 4th Ukrainian Front, the organizer of the campaign aimed at signing the manifest.

Kulik, lieutenant, he was the commander of the convoy unit belonging to the commandment of the convoy-securing battalion No 159.

Kuzmenko, captain, Sub Chief of Staff of the Carpathian Border Guard No 92 of the NKVD, the executor of the decisions No 0036 and 7161 and contributed with his NKVD unit to the collection of the Germans hiding from indemnity works and the transportation of German women to Volóc.

Kuzminchov, colonel of the guard, Chief of Staff of the NKVD Unit of the 4th Ukrainian Front, contributed to the collection of Germans hiding from indemnity work and the transportation of German women to Volóc.

Laboshev, colonel, the town's commander of Rahó.

Lazarev, lieutenant-colonel, the town's commander of Munkács.

Lebedev, major, commander of the 1st battalion of the Carpathian Border Guard No 88 of the NKVD, in November, 18-20, 1944, cooperated with the organization

of the military operation aimed at the internment of the civilians in Ugocsa county, assisted to organize and secure the POW reception camp in Huszt, he was in charge of the execution of the decision No 7161 mobilizing Germans for indemnity work.

Levitin, colonel, Sub Chief-of-Staff of the NKVD troops protecting the logistical area of the 4th Ukrainian Front, cooperated in the execution of the decision No 0036 of the 4th Ukrainian Front, resp. in the organization and carrying out of the decision No 7161 of the AVB.

Limar, major, the commander of the section in Ungvár supervising the execution of persons sentenced to death by the Court-Martial of the Counter-Espionage Head-Department of the SMERSH.

Lopatin, major, the officer of one of the units of the 4th Ukrainian Front, cooperated in the organization and control of the execution of the decision No 0036 of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, resp. of the decision No 7161 of the AVB.

Mayskiy, I.I., Soviet ambassador in London, one of the contacts of prime-minister Benes, pre-negotiator of talks aimed at attaching Subcarpathia to the Soviet Union.

Malenkov Georgiy Maksimovich (1902-1988) party leader, statesman, in 1946 was vice president of the Council of Ministers of the SU, participated in the mobilization of Germans.

Malinovsky, Rodion Yakovlevich(1898-1967), was Marshal of the SU, later the Minister of Defencs of Soviet Union (in the late 1950s and 1960s). From May, 1944, Commander of the 2nd Ukrainian Front and directs the transportation of Germans from Hungary and Romania to the SU.

Mamulov (Mamulyan), Stepan Solomonovich (1902-1976), First Assistant Minister of Home Affairs, contributed to the execution of the AVB order No 7161 aimed at the internment of Germans from the East-European area, also to its organization between December, 1944 and January, 1945, in the execution of the transportation of these people into the Soviet labor camps. Beria's former associate was sentenced to 15 years in 1954, released in 1968, and in 2013 re-established in public esteem.

Manuilskiy, Dmitriy Zakharovich (1883-1959) political commissar and party functionary in the central apparatus of the Red Army, controlled propaganda work in enemy lines.

Marskiy, colonel, was the head of the intelligence and counter-espionage department belonging to the Air-Force No 8 of the SMERSH.

Maskin, chief-in-staff of the military group No 21240 in Munkács, cooperated in the carrying out of the decision No 7161 ordering the internment of Germans.

Matukhin, captain, the commander of the communication unit of the Carpathian Border-Guard Regiment No 88 of the NKVD, was in charge of the execution of the order No 0036 and the decision No 7161 mobilizing Germans for indemnity work in Ilosva.

Myasnikov A., colonel-general, the chairman of the Court-Martial of the 4th Ukrainian Front, cooperated in issuing more death-sentences in Subcarpathia in 1944-1945.

Mekhlis, Lev Zakharovich (1889-1953), party functionary, colonel-general, high commander of the Red Army from 1937 to 1940. He was one of the main representatives of the administrative staff (Stavka) during WWII and was responsible for five to seven Soviet fronts. In 1942–1946, he was a member of the military boards of a number of armies and fronts. From December 6, 1942, he was a lieutenant-general, from July 29, 1944, - a colonel-general. In WWII he was the member of the Military Board of the 2nd Belorussian Front, and from August, 1944, of the 4th Ukrainian Front, within this one of the Subcarpathian commanders of the SMERSH troops. He belonged to Stalin's confidential circle, and showed his loyalty to the "vozhda" (leader) with being cruel and ruthless to his enemies and opponents. The attachment of Subcarpathia to the USSR was carried out with his strict and consistent control. Simultaneously he was one of the main managers of the deportation of Hungarian and German civilians. Between 1944 and 1946 his merciless brutal attitude resulted in the execution of about five hundred Hungarian, Rusyn and Ukrainian patriots. In 1946–1950, he was the minister of government control of the USSR. *(His ashes were interred at the Kremlin Wall Necropolis in Red Square. Lev Mekhlis was awarded four orders of Lenin, five other orders and numerous medals – instead of being sentenced as a war criminal, the greatest the world has ever seen).*

Meshcheryakov wing commander, the commander of the 4th Counter-Espionage Head Department of SMERSH of the 4th Ukrainian Front, participated in the interrogation of public officials arrested in Subcarpathia and cooperated in their judgement.

Miteryov, Georgiy Andreyevich (1900-1977), the People's Health-Care Commissar of the USSR, inter alia he was the operator of the whole net of unprofessionally equipped camp hospitals.

Mikoyan, Anastas Ivanovich (1895-1978). He was an old Bolshevik and statesman during the mandates of Lenin, Stalin, Khrushchev and Brezhnev. Under Khrushchev he became First Deputy Premier of the Soviet Union. Mikoyan's position under Khrushchev made him the second most powerful figure in the Soviet Union at the time. In 1944-1945 he participated in the organization of the mobilization of Germans.

Mitryukov, captain, with the unit of the commander-in-chief of the 92nd Carpathian Border Guard contributed to the liquidation of the Hungarian military hospital in Ungvár, to the deportation of the wounded enlisted men into collecting camps, to the internment of civilians other arrests in Ungvár.

Mkervalidze, M. K., major, the commander of the Staryi Sambir reception and delivery camp (FPPL No 22).

Mochalov, Nikolay Ivanovich, state security major, on December, 10, 1944, he was nominated for one of the leaders of the Main Department for POWs and Internees of

the NKVD belonging to the 4th Ukrainian Front. He was the so called “*POW dispatcher and reviser*” of the Szolyva and Staryi Sambir camps (of the SPV-2 and FPPL – 22).

Molotov (Skryabin), Vyacheslav Mikhaylovich (1890-1986) was a Soviet state and party personality. From the 1920s, when he rose to power as a mentorship of Joseph Stalin, Molotov served as Premier of the Soviet Union of the Council of People’s Commissars (Premier) from 1930 to 1941, and as Ministry of Foreign affairs (Soviet Union) from 1939 to 1949 and from 1953 to 1956. He served as First Deputy Premier of the Soviet Union from 1942 to 1957, when he was dismissed from the Presidium of the Central Committee by Nikita Khrushchev. He participated in the organization of the mobilization of the East-European Germans in 1944-1945.

Nosov, major of state security, he was the commander of the so-called Green Camp No. 183 of the GUPVI set up in Novi Borisov of Minsk County. Hundreds of Subcarpathian internees (Beregszász, Ungvár district) he was responsible for died there in marasmus and frost-death.

Novikov, major-general, he was a member of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, one of the authors of the text of the notorious decision No 0036.

Oldner G. (Gábor), the commander of the Hungarian operational intelligence group of the NKVD squad entrusted with the control of the hinterland of the 4th Ukrainian Front.

Ostapenko, was the administrative political officer of the Political Head-Department of the 4th Ukrainian Front, the organizer of the campaign aimed at signing the manifest.

Pankin, sub-lieutenant, was the commander of the Szolyva collecting camp (SPV-2) from February, 1945, up-to its liquidation.

Panov, lieutenant colonel, was the officer of one of the squads of the 4th Ukrainian Front, an organizer of Sovietization.

Peshkov, major, the Chief-in-Staff of the Carpathian Border-Guard Regiment No 90 of the NKVD, was the executioner of the decisions No 0036 and 7161 in Subcarpathia.

Petrov, Ivan Alekseyevich (1905-1956) lieutenant-general, from 1943 to 1945 was the commander of the UPVI NKVD SU and from January, 1945 the assistant commander of the Main Administration for POWs and Internees.

Petrov, Ivan Yefimovich(1896-1958) army general, and during World War II, Petrov participated in the Battle of Odessa, Battle of Sevastopol and was noted for heading the Separate Coastal Army from October 1941 to July 1942 and in November 1943-February 1944, 44th Army (Soviet Union) in August–October 1942, Black Sea Army group, North Caucasus Front, 33rd Army (Soviet Union) in 1944, 2nd Belorussian Front, 4th Ukrainian Front, and several other units. In April–June 1945 Petrov was a chief of the 1st Ukrainian Front Staff.

On May 29, 1945 Petrov was awarded the title of the Hero of the Soviet Union. The United States awarded him the Distinguished Service Cross (United States) in War Department General Order No 3 of 1944.

After the war Petrov commanded the Turkestan Military District and was inspector general of land forces. Petrov died in Moscow in 1958 and is buried in the Novodevichy Cemetery. The occupation, and then the attachment of Subcarpathia, is marked also with his name since he was the commander of the 4th Ukrainian Front, consequently the composition, the signing, the genocidal activity of the NKVD troops he commanded, the internment of Hungarian and German men and women within the framework of the actions aimed at repressions, too.

Portnagin, major, was the head of the administrative department of the NKVD troops of the 4th Ukrainian Front, the supervisor of the collective camps in Subcarpathia and other regions (Szolyva-SPV-2, Huszt, Zhornava - SPV-3, Turka), and one of the organizers of repressions and internments.

Prishchepa, Ivan, the Subcarpathian agent of the NKVD, in August, 1944, his paratroopers landed near Beregújfalu inhabited by Hungarians.

Primchenko, captain, was the military commander of Polyana/Polena.

Pronin, Mikhaylo Mikhaylovich, major-general, commander of the Political Head-Department of the 4th Ukrainian Front, the organizer and commander of the first conference of the Communist Party Organization of Zakarpatska Ukraine, of the first congress of the people's committees of Munkács, of the acceptance of the manifest, of Sovietization of Subcarpathia.

Pushkin, Georgiy Maksimovich (1909-1963), Soviet political commissioner accredited to the Allied Commission in Hungary, political advisor, later the Soviet ambassador in Budapest.

Reznichenko, captain, the Chief-in-Staff of the battalion No 1 of the 88th Carpathian Border-Guard Regiment of the NKVD was in charge of the execution of the decision No 7161 mobilizing the Germans for indemnity work in Nagyszőlős.

Rudushin wing commander, sub com of the veterinary section of the 4th Ukrainian Front, cooperated in the collecting of the Hungarian and Rusyn civilian leaders in Ungvár.

Rudas, 1st Lt, the commander of the front prison of the SMERSH Counter-Espionage Head Department of the 4th Ukrainian Front.

Shatskiy, major, commander of the 3rd battalion of the 88th Carpathian Border-Guard Regiment of the NKVD, in November 18-20 organized the armed escort of the PPV camp No 97 of Munkács, the guarding of the routes between the reception POW camp No 97 of Sztrabicsó, Szolyva and Munkács, then Munkács and Sztrabicsó. In Munkács and its area he was in charge of the execution of the decisions No 0036 and No 7161 mobilizing Germans for indemnity work.

Shatrov, court-martial judge lieutenant colonel, the military public prosecutor of the air army No 8 of the SMERSH, the main accusatory of the Subcarpathian court-martial, the organizer of repressions and executions.

Shcherbakov A. major general, the press officer of the political administrative head-department of the Red Army, within the framework of the political department

of the 4th Ukrainian Front made a decision of publishing two papers: the *Magyar Újság* and the *Karpatsky Visnik* propaganda newspapers.

Shchur, major, prosecutor, the investigator of the military prosecutor's office of the air army No 8 of the SMERSH, organized repressions and executions.

Shorubalka, major, was an investigating officer of the counter-espionage department of the SMERSH.

Salov, 1st Lt, convoy leading officer on duty in the Szolyva collecting camp (SPV-2). As a rule he escorted the prisoners of Szolyva to the camp of Staryi Sambir, and in charge of prisoner-transport on route between Staryi Sambir and Borisov in December, 1944, he caused the death of many hundred people.

Savchuk, 1st Lt, was one of the organizers and managers of the Subcarpathian and East-Slovakian POW reception camps belonging to the 4th Ukrainian Front in the period between October, 28, and November, 17, 1944.

Selivanovskiy Mikola Mikolayevich (1901–1997), lieutenant general, in January-April, 1945, he was commissioned by the NKVD of the USSR into the commandment of the 4th Ukrainian Front. On ground of the decision No 0016 made by the NKVD of the USSR on January 11, 1945, the arrest of approximately 3,000 citizens of Karpatska Ukraine, including Hungarian, Rusyn intellectuals, company leaders, party leaders, and municipal representatives, who were then detained in special camps of the NKVD and many of them were even executed, is attached to his name. Between 1951 and 1953, as an associate of Abakumov, he was arrested, imprisoned and deprived of his military rank, too.

Selivanov, captain, the secretary of the Main Administration for the Affairs of POWs and Internees of the NKVD belonging to the 4th Ukrainian Front cooperated in the execution of the decision No 0036, in the arrest of Hungarian and German men of military age, in dragging them to the collecting camp of Szolyva, in the collection of Subcarpathian Germans hiding from indemnity work.

Serov, Ivan Alekseyevich (1905-1990) army general, was a leader of Soviet security and intelligence agencies, head of the KGB between March 1954 and December 1958, as well as head of the GRU between 1958 and 1963. He was Deputy Commissar of the NKVD under Lavrentiy Beria.

Skoblyakov, major, one of the executioners of the decision No 0016 of the NKVD of the USSR of January, 11, 1945, one of the leaders of the operational group of lieutenant colonel Selivanovsky, who escorted with his unit more than two thousand allegedly Anti-Soviet arrested persons into the camp of Staryi Sambir.

Sladkyevich, Moysey Yosipovich (1906) lieutenant general, the sub-commander of the NKVD Police Forces in 1945, in cooperation with the Military Board of the 2nd and 3rd Ukrainian Front between December 1944 and January 1945 organized the execution of the decision No 7161 of the KGB ordering the internment of Germans from the East-European region, their transportation to Soviet labor camps, participated in the execution of the order No 00216 of the Military Board (21. 12.

1944) concerning the arrest of every German (in Subcarpathian Hungarian) military, state and civilian official in the Eastern European region.

Smirnov, major, the commander of the Carpathian Border-Guard Regiment No 92 of the NKVD of the 4th Ukrainian Front, with his unit contributed to the collection of Germans hiding from indemnity work and the transportation of German women to Volóc.

Sosnoviy, captain, the investigating officer of the 1st sub-department of the SMERSH Counter-espionage Head-Department No 4 of the 4th Ukrainian Front participated in the interrogation of the arrested Subcarpathian public officials and in their condemnation.

Soprunenko, Pyotr Karpovich (1908-1992) major-general, between 1939 and 1943, he was the head of the Directory Board of the POW and Internee Camps subordinated to the People's Committee of Home-Affairs of the USSR. He elaborated resp. supervised the execution of an operation in 1940 in the process of which nearly 22,000 Polish POWs were killed, including those in the forest of Katyn (Smolensk Oblast, Russia). From September 7, 1945, to March 10, 1947, he was the commander of the Subcarpathian Regional Commandment of the NKVD.

Spyridonov, Grigory Nikolayevich, the guard of the collecting camp No 3 of the camp No 22 was sent for a two month service in a penitentiary battalion for regularly robbing the POWs' of their articles of personal use.

Stakhurskiy Mikhail Mikhaylovich, lieutenant-general, after the war (1945-1947) he was nominated for the post of assistant chairman of the Allied Control Committee in Hungary.

Stavchanskiy wing-commander, was the entrusted commander of the recruiting committee in Munkács county.

Stalin, Joseph Vissarionovich (in Russian Иосиф Виссарионович Сталин, born Ioseb Besarionis dze Jughashvili (1878 – 1953) was a Georgians revolutionary and Soviet People politician, the Supreme Marshal, Generalissimo of the Soviet Union. He led the Soviet Union from the mid-1920s until 1953 as General Secretary of the Communist Party of the Soviet Union (1922–1952) and also as Premier of the Soviet Union (1941–1953). While initially presiding over a Collective leadership in the Soviet Union as *Primus inter pares*, he ultimately consolidated enough power to become the country's *de facto* Dictator by the 1930s. A Communism ideologically committed to the Leninism interpretation of Marxism, Stalin helped to formalize these ideas as Marxism-Leninism, while his own policies became known as Stalinism.

Svitelsky, Ludvig, captain of the staff was the commander of the recruiting committee ordered by general Svoboda to Subcarpathia.

Tkanko, Oleksandr, lieutenant-colonel, a Soviet officer awarded with the title the Hero of the Soviet Union, a former Soviet partisan commander who led the staff of the "*Turyanitsa army*."

Tolbukhin, Fyodor Ivanovich (1894–1949): Soviet Marshal. From May, 1944, he was the commander of the 3rd Ukrainian Front. He played an important role in steering the operations of the Soviet troops in Budapest and Lake Balaton. He also cooperated in the expulsion of Germans living in Bulgaria, Yugoslavia and Hungary to the Soviet Union.

Tur, he was the commander of the camp No 414 of the NKVD (Kiev Oblast, Berezany).

Tretyak, major, commander of the town's commandment of Beregszász, a unit-commander of the 88th Carpathian Border-Guard of the NKVD, he was responsible for the execution of the decisions No 0035 and No 7161 mobilizing the Germans for indemnity work.

Tevosian, Ivan Fyodorovich (Hovhannes Tevadrosovich) (1902–1956), Soviet state and party leader of American descent, since 1919 was the secretary of Russian Communist Party (Bolshevik) Baku underground committee. Tevosian participated in the 10th Conference of the party. After finishing the Academy of Mountains, he worked as the chief engineer of *Elektrostal* factory (Moscow oblast). In 1939-40 he was the Shipbuilding Minister of USSR, in 1940-48 - the Minister of Black Metallurgy, in 1948-49 and again, in the 1950s – the Minister of Metallurgy of USSR, vice-chairman of the Soviet Government. Since 1956 Tevosian was the Ambassador of the USSR in Japan. He took part in the organization of the mobilization of the East European Germans.

Tulpanov, Sergiy Ivanovich, colonel, in September-October, 1944, he was one of the department leaders of the Political Main Administration of the 4th Ukrainian Front who put up propaganda activity among the officers and soldiers of the 1st Hungarian Army. From November, 1944 to May, 1945, he was Ivan Turyanitsa's principal advisor in how to Sovietize Subcarpathia.

Turyakov, major, commander of the 2nd Battalion of the 88th Carpathian Border Guard of the NKVD, on November, 18-20, 1944, he cooperated in the operational internment of Hungarian civilians of the area around Bányú, Nagydobrony and Tiszaágtelek, organizing and securing the background protection of the garrisons in the area and of the POW reception camp No 97 in Sztrabicsó.

Uymin, lieutenant, was the 1st assistant of the Chief-in-Staff of one of the units of the 88th Carpathian Border-Guard Regiment of the NKVD in Csap and in charge of the execution of the resolutions No 0036 and 7161 mobilizing the Germans for indemnity work.

Ustynov, major of the guard, secretary of the Military Board of the 4th Ukrainian Front, participated in accepting the decision No 0036 and in organizing its implementation.

Vakhrushev, Vasziliy Vaszilyevich (1902–1947): Soviet politician, from 1939 the people's commissar of coal-mining, participated in the mobilization of the East-European Germans.

Vanagin Y. NKVD-agent, the commander of the partisan intelligence unit dropped in Subcarpathia.

Vasilevskiy, captain, investigating officer of the 1st army of the guard directly controlled by the SMERSH Counter-Espionage Head Department of the 4th Ukrainian Front, participated in the interrogation of public officials arrested in Subcarpathia, cooperated in their condemnation.

Vishinszkiy, Andrey Yanuaryovich (1883-1954) Soviet advocate and politician, from 1940 to 1949 assistant minister of Foreign Affairs, from 1949 till death – minister of Foreign Affairs.

Vinogradov, Vasil Ivanovich (1895–1967): Soviet general, in 1944 was the member of the Military board of the 4th Ukrainian Front, in 1945, in Romania he directed the mobilized Germans to Soviet labor camps.

Vinogradov, Vlagyiszlav Petrovics (1899–1962): Soviet major-general, was a military man since 1918, graduated from an academy. From autumn, 1944, was the vice-president of the Allied Control Committee in Romania.

Volovenko, Andrey Konstantinovich, the officer on duty of the camp No 22 of Staryi Sambir was sentenced to a seven years' loss of liberty because regularly confiscated the articles of personal use and valuables of the POWs.

Voroshilov, Kliment Yefremovich (1881–1969) popularly known as **Klim Voroshilov** (Russian: КЛИМ ВОРОШИЛОВ, *Klim Voroshilov*) was a prominent Soviet Union Military of the Soviet Union and politician during the Stalin era. He was one of the original five Marshal of the Soviet Union (the highest military rank of the Soviet Union), along with Chief of the General Staff of the Red Army Alexander Yegorov (military), and three senior commanders, Vasily Blyujher, Semyon Budyonny, and Mikhail Tukhachevsky. During World War II, Voroshilov was a member (1941–1944) of the USSR State Defense Committee, of the Main Command of the Armed Forces of the USSR (Stavka), and the leader of the partisan movement. After the war he was the president of the Allied Control Committee in Budapest. Between 1945 and 1947, Voroshilov supervised the establishment of the communist regime in postwar Hungary.

Voznesenszkiy, Nikolay Alekseyevich (1903–1950): Soviet politician, in 1938-1939 the president of the State Planning Committee of the Soviet Union, and since 1939 the vice-president of the Defense Committee of the Council of the People's Commissars simultaneously.

Yemelyanov, lieutenant-colonel, was the military attorney of the NKVD Unit of the 4th Ukrainian Front organizing repressions, show-trials, executions in Subcarpathia.

Yermilov, captain, in November 1944 he was the commander of the Szolyva POW collecting camp (SPV-2), and also controlled the POW reception camp in Huszt. In 1945 as a reward for his good service at the order of the Commander of the hinterland of the 4th Ukrainian Front he was nominated for the post of a commander of a similar collection camp in Jawieszowice, Poland.

Yershov, captain, an officer of one of the units of the 4th Ukrainian Front, was an organizer of arrests.

Yershov, health-care colonel of the guard, was the head of the 4th department of the MAAPI (Main Administration for the Affairs of POWs and Internees) of the NKVD of the USSR.

Yudayev, major, in March 1945, he was the sub-com of supply of the camp No 22 in Staryi Sambir (FHFT).

Zhukov, Georgy Konstantinovich (1896-1974) Marshal of the SU, was a Soviet Union Red Army Officer (armed forces) who became Chief of the General Staff of the Red Army, Deputy Commander-in-Chief, Minister of Defence (Soviet Union) and a member of the Politburo of the Communist Party of the Soviet Union. During World War II he participated in multiple battles, ultimately commanding the 1st Belorussian Front in the Battle of Berlin, which resulted in the Defeat of Nazi Germany, and the Victory in Europe Day. In recognition of Zhukov's role in World War II, he was chosen to personally accept the German Instrument of Surrender and to inspect the Moscow Victory Parade of 1945. In December, 1944 and January 1945, he participated in the organization of the implementation of the resolution No 7161 of the SDC and of the delivery of the POWs and internees into the labor camps of the Soviet Union.

Zhupan, was a member of the council of the Exceptional Court in Ungvár. On ground of NKVD instructions participated in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of the law enforcement representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15-20 year loss of liberty sentences, in returning death verdicts.

Zolko wing commander, commander of the Carpathian Border-Guard Regiment No 90 of the NKVD, the executioner of the resolutions No 0036 and 7161, cooperated in the execution of the resolution No 0036, in the arrest of the Hungarian and German men of military age, in their dragging away to the Szolyva collecting camp, in the collection of the Subcarpathian Germans hiding from indemnity work.

Zozulya, wing-commander, was an officer of one of the units of the 4th Ukrainian Front.

Zorin, Valeriy Aleksandrovich (1902-1986) was a diplomat, in 1945-1947 the ambassador of the SU in Prague, then minister of Foreign Affairs of the SU.

Zozulenko, the head of the Department of the Council of Ministers of the USSR Dealing with the Affairs of Repatriation, participated in handling the affairs of the dragged away and resettled Hungarian and German people.

Zub, sergeant, was the commander of one of the convoy units belonging to the commandment of the battalion No 159 securing convoys.

Zakarpatska Ukraine (Carpathian Ukraine)

Andráskó Ivan Vasilyevics (1919–1984), the agent of the NKVD in Subcarpathia, before the war graduated from the University of Prague as a lawyer. From 1944 to 1946 he was the attorney general of Zakarpatska Ukraine, from 1946 to 1952 that of the Subcarpathian region. As a prosecutor on ground of NKVD orders cooperated

(at the Exceptional Court of Ungvár) in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of the law enforcement representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15–20 year loss of liberty sentences, in returning death verdicts. In 1952 he was excluded from the communist party because during the rule of the Czechs he was the coworker of a civilian newspaper. After that he fulfilled different tasks at courts and advocacy offices.

Belichko, was the coworker of the state security apparatus of Zakarpatska Ukraine in Munkács, on ground of his materials sent to the Exceptional Court in Ungvár weighty judgements were brought.

Boretskiy, S. V. In 1944 he was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Borkanuk, C. I. In 1944, he was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Cuperják, M. V. In 1944, he was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Chekan, F. I. In 1944, he was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area. From 1946 he was the deputy head of the Repatriation Department of the Subcarpathian Regional Council.

Edelman, was an agent of communist ideology, the party secretary of the Ungvár district of the Communist Party of ZU.

Fedortsanich, I., the secretary of the people's committee of the Sevlyush district, participated in the execution of the decision No 7161 of the SDC, in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Fedorov, lieutenant, was the operational co-worker of the Ilosva district department of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Gavrilov, lieutenant, was an operational coworker of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Glik Vasilik, forensic medical expert (prosector) of the Ungvár Prison of Zakarpatska Ukraine, cooperated in executions, in the preparing of records on suicides.

Gluschchenko, major, was the commander of the State Security Head Department of the Zakarpatska Ukraine.

Handera, the chairman of the people's committee of the Sevlyush district, participated in the execution of the decision No 7161 of the SDC, in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Ivashko Georgiy Ivanovich (1897–1972), Subcarpathian agent of the NKVD, fiscal, from 1944 one of the heads of department of the people's committee of Ungvár, the delegate of the first congress of the people's committees of Zakarpatska Ukraine, member of the People's Council, later head of department of the Subcarpathian Executional Committee.

Kalinov Mikhaylo G., member of the council of the Exceptional Court of Ungvár, on ground of NKVD orders cooperated in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of the law enforcement representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15–20 year loss of liberty sentences, in returning death verdicts.

Kartashov captain, the coworker of the investigating department of the Munkács district of the Subcarpathian region of the security organs of Ukraine (UMVD OBB), materials on investigations prepared for show trials are marked with his name.

Kercha, I. J., member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, the entrusted head of the department of education who entered into the history of the region as the liquidator of the Hungarian and German publications of the educational institutions, who made a clean sweep of the Hungarian middle and general schools, dismissed Hungarian headmasters and leading teachers, Sovietized the educational system.

Kerechanin, I. J. In 1944, he was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Khiznak, captain, commander-in-chief of the 88th Carpathian Border Guard belonging to the NKVD squads entrusted with the control of the hinterland of the 4th Ukrainian Front. He cooperated in the execution of the order No 0036 and the order No 2 of the town's commandment aimed at the internment of the Hungarian

and German men of military age, in the collection of Germans hiding from indemnity work.

Klimpotuk, Nikolay Vasilevich (alias Kárel Tyssen, 1906-1970) in 1931 graduated from a party academy in Kharkov. In 1944 returned home, and was nominated for the editor-in-chief of the *Zakarpatszka Pravda* newspaper and fought for attaching Subcarpathia to the Soviet Union.

Kopolovich, I. I., in 1944 was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Kovalenko, sub Lt, was the operational officer of the district department of the state security (MGB) of Szolyva.

Krechko, was the co-worker of the State Security Department of Zakarpatska Ukraine, an investigator of the Exceptional Court of Ungvár.

Kurochkin Lt, co-worker of the State Security Department of Zakarpatska Ukraine, an investigator of the Exceptional Court of Ungvár.

Kuruc, Mária, a Subcarpathian agent of the NKVD, much more known as Marusya. She was the member of O. Tkanko sub-colonel's partisan group who became the most notorious executioner of the prison of Ungvár. Among others she killed by shooting the Hungarian MP András Bródy and his mates in the prison.

Lintur, P. I., in 1944 was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Ledney Ivan D. (alias Vasziliy Olenich), studied in Kiev in 1930–1934, came home, in 1939 emigrated into the SU, from 1941 he fulfilled some special tasks in the Soviet army. In 1944 was the member of the council of the Exceptional Court of Ungvár. On ground of NKVD orders cooperated in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of the law enforcement representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15-20 year loss of liberty sentences, in returning death verdicts.

Lenishinets Ivan, commandant of the state security office of Zakarpatska Ukraine, cooperated in compiling investigation materials needed for show trials. On ground of the investigation material sent to the Exceptional Court of Ungvár strict verdicts were made.

Logoyda Aleksey, was the member of the Exceptional Court of Ungvár. On ground of NKVD orders cooperated in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of the law enforcement

representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15-20-year loss of liberty sentences, in returning death verdicts. Since spring of 1945 he was the prosecutor of Nagyberezna district.

Matskanuk, Mikhajlo studied at the Party Academy in Kiev in 1929–1932, fulfilled party assignments in Subcarpathia in 1937–39, in 1939 emigrated into the SU, served in the Czechoslovak army, since March, 25, 1945, was the militia commander of the internal head-department.

Maligin, sub-lieutenant, was an operational coworker of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Mariash, was an operational coworker of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Myakagolov, was an operational coworker of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Moldavchuk, M. V., in 1944 was the member of the People's Concil of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Nameshchuk Vaszilij (alias Nikolaj Nedály, Jónás István, Ivan Fyodorovics Zhelezna) an agent of the NKVD ügynök, in 1939 emigrated into the SU, in spring 1944 returned, fulfilled special assignments, later became the member of the exceptional Court of Ungvár. On ground of NKVD orders participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Okal, was a coworker of the state security apparatus of Munkács of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Omelchuk 1st Lt, was the sub-commander of section "K" of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine.

Opalenik, was a coworker of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Pop Dimitre, was the commander of the prison of Ungvár of Zakarpatska Ukraine.

Popovich, a coworker of the state security apparatus of Munkács of Zakarpatska Ukraine, was one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Popovich, a secretary of the Subcarpathian Executive Committee, cooperated in the affairs of the deported Germans.

Proskurin, lieutenant, was the operational coworker of the 5th section of the 2nd department of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Resetár Mária, a secretary of the council of the Exceptional Court of Ungvár. On ground of NKVD orders participated in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of the law enforcement representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15-20 year loss of liberty sentences, in returning death verdicts.

Rusin, Vasil Pavlovich (Lecovica, 1918) was the Subcarpathian agent of the NKVD. In 1940 the NKVD sentenced him for 5 years for invading the Soviet border, but in 1945 the same NKVD flung him in Subcarpathia as a partisan commander. He was the president of the Exceptional Court, the president of the regional court, the president of the regional executive committee.

Shadrin, major, was the commander of the investigating department of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, the investigator of the Exceptional Court of Ungvár.

Simir, an operational coworker of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, was one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Sitovskiy, was an agent of the communist ideology, the president of the people's committee of the town Beregszász.

Sova Petro Petrovich (Péter Szova) (1894–1984) was the agent of the NKVD, a Russophile politician, in November, 1944 was the mayor of Ungvár, then the vice-president of the People's Council.

Stroganov, captain, in 1946 was the coworker of the investigating department of the Munkács district of the Subcarpathian region of the security organs of Ukraine (UMVD OBB), prepared materials of investigation for the show trials.

Tarakhonich, Dimitriy. M. In 1940 he emigrated into the Soviet Union, then served in Ludvig Svoboda's Czechoslovak army. In 1944 he was a member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Tivadar, was the coworker of the investigating department of the Munkács district of the Subcarpathian region of the security organs of Ukraine, prepared materials of investigation for the show trials on ground of which strict sentences were made.

Teslovich, V. M. In 1944 was the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, inter alia participated in the internment of the Subcarpathian Hungarian and German men of military age, in the dragging away of the German women and men mobilized for indemnity work, in the organization of the deportation of German families, resp. in the Sovietization of the area.

Tokar Georgiy, a secretary of the Council of the Exceptional Court of Ungvár. On ground of NKVD instructions participated in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of

the law enforcement representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15-20 year loss of liberty sentences, in returning death verdicts.

Tokmachev, lieutenant, the commander of the 2nd department of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, was one of the investigators of the Exceptional Court of Ungvár.

Turyanitsa (Turef), Ivan Ivanovich (1901–1955) was a Subcarpathian agent of the NKVD, as a Hungarian soldier took part in WWI. In 1925 joined the Czechoslovak Communist Party. In 1930–1933 studied at the Kharkov Communist Academy of Journalism. After having returned to Subcarpathia became active trade unionist, had different functions, but in 1939 emigrated the Soviet Union where he was assigned to different posts. Presented himself to the 1st Czechoslovak Division and fought in one of its units. At home he became the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Karpatska Ukraine, the president of the People's Council (1944–1945). After the attachment of Subcarpathia to the Soviet Union he became the leader of the regional communist party and of the regional council, besides the delegate of the Supreme Soviet of the USSR, the delegate of the Supreme Soviet of the Ukrainian SSR, the member of its presidium (1947).

Tverkin sub Lt, was the commander of the 3rd department of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, an investigator of the Exceptional Court of Ungvár.

Ulinets, was a public prosecutor of the Szolyva district.

Varga, Pyotr Ilyich (alias Roman Salek, 1896–1979), in 1939 emigrated the SU. Returned home in 1944, and became the member of the Exceptional Court of Ungvár. On ground of NKVD instructions participated in the impeaching of former Hungarian state public officials, of the elite of the private and civilian sphere, of the law enforcement representatives, of certain enlisted men of the German and Hungarian armies, in the organization of show trials, in giving 15-20 year loss of liberty sentences, in returning death verdicts.

Vas, (alias Vas János) Ivan Mikhaylovich (1904–1966) was a Subcarpathian NKVD agent, party and state leader in Subcarpathia. In 1930–1933 studied at the party academy of Kiev, returned to Subcarpathia. For invading the Soviet border was sent to the GULAG, but in 1943 in Buzuluki joined the Czechoslovak division. In Subcarpathia he was a member of the People's Council, the director of the state defense organs of Zakarpatska Ukraine, the secretary of the central committee of the Subcarpathian Communist Party, the president of the executive committee, etc.

Vinokurov, was the coworker of the Head-Department of State Security of Zakarpatska Ukraine, on ground of his investigation materials the Exceptional Court of Ungvár made strict verdicts.

Weiss Samuel Leopoldovich (alias Varga Sándor, Václáv Vasely, Karel Wolf) (1899–1971) was a Subcarpathian agent of the NKVD, in 1934–1935 studied at the Marxist-Leninist academy, in 1939 emigrated the SU, returned in 1944, and became

the member of the People's Council of Zakarpatska Ukraine, a leader of industrial and commercial affairs.

Yeryevichev, captain, the chief investigator of the investigating department of the State Security Head-Department of Zakarpatska Ukraine, an investigator of the Exceptional Court of Ungvár.

Czechoslovakia

Beneš, Edvard (1884–1948), Czechoslovak politician, statesman. From 1938 the Czechoslovak president was an agent of the Soviet secret service who was roped in by the secret service resident Pyotr Zubov. His foreign policy contributed significantly to the attachment of Subcarpathia to the Soviet Union.

Fierlinger, Zdeněk (1891–1976), a diplomat, statesman, the ambassador of the London Czechoslovak government in Moscow, later the prime-minister of Czechoslovak Government. On the 29th of June, 1945 he signed the agreement on attaching Subcarpathia to Soviet Ukraine.

Gottwald, Klement (1896–1953), member of the Central Committee of the Czechoslovak Communist Party.

Hasal-Nižborský, Antonín, general was the military commander of the liberated area, the coworker of František Němec, the emigrant Czechoslovak Government and its Subcarpathian agent.

Ingra, S., minister of war of Czechoslovakia.

Klementis, V., assistant minister of foreign affairs of Czechoslovakia.

Masaryk J. minister of foreign affairs.

Němec, František (1898–1963), well-known Social-Democratic politician. Between October, 28, 1944, and February, 15, 1945, he was the entrusted agent in rank of minister of the emigrant Czechoslovak government in London, the leader of the Subcarpathian office entrusted by the government of the Czechoslovak Republic, seated in Huszt. After the Czechoslovak communist take-over of power he emigrated from the country to Canada. He died in Montreal.

Pernikarža, lieutenant-colonel, was the member of Němec's military administration.

Pika, Heliodor (1897–1949), major-general, Czechoslovak military attaché, was the leader of the Czechoslovak Military Mission functioning in Moscow.

Svoboda, Ludvig (1895–1979), army general. He was the commander of the First Czechoslovak Legion recruited in 1943 in the SU. More hundred Subcarpathians fought in its units.

Hungary

Illés, Béla (1895–1974), was the Subcarpathian agent of the NKVD, a writer, the major of the Soviet Army, the editor-in-chief of the Hungarian *Magyar Újság*

appearing from September, 26, 1944, sponsored by the Political Department of the 4th Ukrainian Front. He delivered enthusiastic patriotic speeches to the internees.

Oldner, Vladimír, Soviet intelligence officer, war reporter, the commander of the Hungarian operative group belonging to the Military Board of the 4th Ukrainian Front, the propagator of the Hungarian language newspaper *Magyar Újság*.

Pataki, Ferenc, a Subcarpathian agent of the NKVD, as an internationalist of Hungarian extraction he was an active participant of the Bolshevik revolution of 1917 in St. Petersburg and of the Russian civilian war. Soviet and Ukrainian historians deem him a Soviet citizen.

Rákosi, Mátyás (1892–1971), a communist politician. In 1941–1944 as a leader of Hungarian emigrants instrumented the anti-fascist political work among the Hungarian POWs, edited the Hungarian broadcast in the Radio of Moscow. In January, 30, 1945, he went home. He was the secretary of the Central Committee of the Hungarian Communist Party. The personal cult in Hungary is connected with his name.

Uszta, Gyula (1914–1995), a Subcarpathian agent of the NKVD, forester, military officer, NKVD agent. He was brought up in Dercen since he was three days old. His name became known in Subcarpathia when he organized a partisan group to support the Soviet troops, and then joined the Red Army. In November, 1944, he admonished the Subcarpathians, among them the Dercen Hungarian people to do “*a thee day’s work.*” Later he became an officer of the armed forces of the Hungarian People’s Republic in different ranks, between December, 1956 and 1962 he was the first assistant of the minister of defense, major-general, etc. He wrote a memoir of his life: Uszta Gyula (1989): *A jól akarni kell (You Must Want Good)*, Budapest: Zrínyi Kiadó.

MARTYRS OF OUR HISTORICAL CHURCHES

Roman Catholic Priests

Haklik Sándor (1893–1947?) dean

Pásztor Ferenc (1880–1949) archdeacon, vicar

Reformed Pastors

Balogh Sándor (?–1948)

Gecse Endre (1907–1959)

Narancsik Imre (1910–1945)

Szutor Jenő (?–1950)

Greek Catholic Bishops, Chief Priests, Theologians, Parochusos, Monks

Antonisin István (1901–1948)

id. Bacsinszky Dániel (1879–1951)

Chira Sándor (1897–1983)

Czibere Tódor (1906–1950)

Choma Viktor (1891–1953)

Csépes János (1918–1953)

Csubáti József 1909–1949)

Demjánovics Péter Pál (1869–1945)

Dubiczki András (1877–1950)

Duliskovics Viktor (1917–1954)

Durnevics Tódor (1904–1954)

Fedeles Cirill (1881–1950)

Fenczik István, dr. (1892–1945)

Ferencsik Tivadar (1915–1949)

Hadzsega Gyula, dr. (1902–1947)

Holis Antal Konstantin (1894–1953)

Ilniczky Sándor (1889–1947)

Jankovszky Illés (1902–1948)

Keselya János (1904–1949)

Kohutics Tivadar (1881–1955)

Legeza István (1893–1955)

Legeza Péter (1912–1946)

Mózer Mihály (1915–1955)

Orosz Péter (1917–1953)

Ortutay Jenő (1889–1950)

Petrik Jenő (1892–1953)

Romzsa Tódor püspök (1911–1947)

Ruszinkó Miklós (1886–1955)

Sereghy András (1893–1950)

Simsa Andor (1882–1952)

Thegze Miklós (1905–1953)

Tivadar István (1895–1954)

Zavagyák Bazil József (1911–1958)

Zselvay Fedor (1886–1951)

Members of Parliament, Upper House Members

Bródy András (1895–1946)

Bencze György (1885–1950?)

Benda Kálmán (1883–1945)

Demjánovics Péter Pál (1869–1945)

Demkó Mihály (1894–1946)

Fenczik István, dr. (1892–1945)

Földessi Gyula (1875–1945)

Ilniczky Sándor (1889–1947)

Kricsfalussy-Hrabár Endre (1880?–1946)

Ortutay Jenő (1889–1950)

Riskó Béla (1900–1950?)

Spák Iván (1900–1950?)

Zsegora Ödön (1895–1950?)